પ્રકાશક
શ્રી મહાવીર જૈન જ્ઞાનોદય સોસાયટી તરફથી
ચુનીલાલ નાગજી વોરા
રાજકોટ (કાઠિયાવાડ)

પ્રથમાવૃત્તિ
પ્રત ૧૨૦૦

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૩
વીર સંવત્ ૨૪૬૩

"વસંત" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલ મહેતાએ છાપ્યું,
ઘીકાંટા રોડ–પાનાભાઈની વાડી.
અમદાવાદ

નિવેદન

શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય પૂજ્ય શ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજશ્રીએ સંવત ૧૯૯૨ ના રાજકોટ ચાતુર્માસ દરમ્યાન "અનાથી મુનિ અને સુદર્શન શેઠના" અધિકાર ઉપર, જે ક્રમિક વ્યાખ્યાનો ફરમાવેલ, તે પૈકીના અષાઢ વદી ૨ થી પ્રથમ ભાદરવા વદી ૦)) સુધીના વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ આ પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમા પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલ છે. જ્યારે બાકીના એટલે બીજા ભાદરવા શુદી ૧ થી સંવત ૧૯૯૩ ના કારતક વદી ૧ સુધીના સદરહુ વિષયોને લગતા વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ આ બીજા ભાગદ્વારાએ પ્રસિદ્ધ કરી જનસમાજ સમક્ષ રજુ કરતા આનંદ થાય છે

વ્યાખ્યાનોનો આ દ્વિતીય ભાગ પ્રથમ ભાગના અનુસંધાનમા જ અને તરત જ પ્રસિદ્ધી પામતો હોવાથી, તેમજ પ્રથમ ભાગની પ્રસ્તાવનામા જે કાંઈ કહેવાનુ હતુ તે વિસ્તૃતરૂપે કહી દીધેલ હોવાથી, આ બીજા ભાગ માટે જુદી પ્રસ્તાવના આપવાની જરૂર જણાઈ નથી, એટલે આ ટુંક નિવેદનથી જ સંતોષ માની લેવામા આવે છે.

તેમ છતા પ્રથમ ભાગની પ્રસ્તાવનામા જણાવ્યા મુજબ આ વ્યાખ્યાન સંગ્રહના પ્રકાશકનો મુખ્ય હેતુ જૈન ધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાન્તોનો પ્રચાર થાય એ છે. સાથે સાથે સાધુ સમુદાય ઓછો હોવાને કારણે જે નાના ગામડાઓમા કે નગરોમા કે જ્યા સાધુ મુનિરાજોના ચાતુર્માસ થતા નથી, અને દરિયાપારના દેશોમા કે જ્યા સાધુ મુનિરાજોનુ આવાગમન થઈ જ શકતુ નથી, ત્યા વસતા જૈન બન્ધુઓ આ વ્યાખ્યાનોનો લાભ લઈ ધર્મબોધ પામી શકે, અને સામાયિકમા નિવૃત્તિ જીવનનો સદુપયોગ કરી શકે એ દૃષ્ટિએ પણ આ પ્રકાશન પ્રકાશિત કરવામા આવ્યુ છે આશા છે કે, આ પ્રકાશનના હેતુને બર લાવવામા આ પુસ્તક થોડુ કે ઘણુ સહાયભૂત નીવડશે, તોપણ તેની પાછળ સેવવામા આવેલો શ્રમ સાર્થક જ છે

આ દ્વિતીય ભાગના વ્યાખ્યાનોના અનુવાદનુ કાર્ય પણ શ્રી શાન્તિલાલ વનમાળી શેઠ-ન્યાયતીર્થદ્વારાએ જ કરાવવામા આવેલ છે, કે જે તેમણે એટલા જ ખંત અને શ્રમપૂર્વક બજાવી પૂજ્યશ્રીના મૂળ ભાવોને જાળવી રાખવા બનતુ કરેલ છે તેમજ આ ભાગના પ્રકાશન અંગેની વ્યવસ્થા કરવામા શ્રી હરખચંદ કેશવજી વોરાએ અને પ્રુફ શોધન કરવામા શ્રી વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવીએ ઉમંગભેર સહકાર આપી સંતોષ આપેલ છે, તેની નોંધ લેતા અતિ હર્ષ થાય છે

આ પ્રકાશનમા વ્યાખ્યાનોની નોંધ લેવામા દૃષ્ટિદોષથી કે સમજફેરથી કાંઈ ભૂલ રહેલી માલુમ પડે તો તે માટે પ્રકાશક ક્ષમાર્થી છે

શરદ-પૂનમ
સંવત ૧૯૯૩
રાજકોટ

ચુનીલાલ નાગજી વોરા
વ્યવસ્થાપક

પ્રવચન-સાર

ભગવાન ઉપર વિશ્વાસ રાખો. ભગવાનની ભક્તિમાં પ્રેમ રાખો અને ભગવાનની પ્રાર્થના કરી તેમને હૃદયમાં ધારણ કરો. જો તમે મારી આ વાતને હૃદયમાં ઉતારશો તો તમારા હૃદયમાં એવી જ્યોતિ પ્રગટશે કે જે જ્યોતિ બધાનું કલ્યાણ કરશે. આ જ્યોતિ આગળ હું તુચ્છ છું એટલું જ નહિ પરંતુ હું પણ એ જ પરમ જ્યોતિનો ઉપાસક છું તમે પણ એ જ પરમ જ્યોતિના ઉપાસક બની, એ જ્યોતિને તમારા હૃદયમાં પ્રગટાવો તો તેમાં બધાનું કલ્યાણ જ છે

—પૂજ્યશ્રી જવાહિરલાલજી.

વિષયસંક્ષેપ

[વ્યાખ્યાનોની સંક્ષિપ્ત વિષયનોંધ]

[દ્વિતીય ભાગ]

વ્યાખ્યાનઃ સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૧ બુધવાર

પ્રાર્થના આદીશ્વર ભગવાન આત્મા અને પરમાત્માનુ એકીકરણ તોફાનની ગતિ બદલાવો ભરત અને તેના ૯૮ ભાઈઓની રાજ્યલિપ્સા ઋષભદેવ ભગવાનનો ઉપદેશ સંયમનો પ્રભાવ આત્મજ્ઞાન પરમજ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્મા આત્માની અમરતા **અનાથી મુનિ** નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનની વિશેષતા ત્રસ અને સ્થાવરનો 'નાથ' કોણ બની શકે ? અનાથી મુનિનો અમોઘ ઉપદેશ દ્વાદશાગી વાણીનો સાર આત્મા જ સુખ-દુખનો કર્તા તથા હર્તા આત્મા જ મિત્ર કે શત્રુ પુણ્ય અને પાપ પ્રકૃતિ **સુદર્શન.** વિષમકાલ. સાધુઓનુ કર્તવ્ય સત્યનો જય અને અસત્યનો ક્ષય. પાપ પાપરૂપે જ પ્રગટશે પ્રજાપ્રિય સુદર્શન દાનવીરના લક્ષણો ત્રણ પ્રકારના દાન. છૂપુ દાન. રાણા ભીમસિંહની દાનવીરતા (૩૬૩-૩૭૨)

વ્યાખ્યાનઃ સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૨ ગુરુવાર

પ્રાર્થના અજિતનાથ ભગવાન પરમાત્માના નામની શક્તિ. ભગવાનનુ ગુણનિષ્પન્ન નામ નમ્રતા ધારણ કરો પાપને પાપ સમજી તેને દૂર કરો મિથ્યાદૃષ્ટિ. આત્મશોધન અન્તર્મુખી પ્રાર્થના કરો **અનાથી મુનિ** આત્મા વૈતરણી નદી સમાન કેમ છે ? સુખદુખનુ તત્ર આત્માના હાથમા આત્માની સનાથતા શામા છે ? આત્મશોધ આત્મપ્રતીતિ આત્મૈક્ય આત્માને જાગ્રત કરો (શીલવ્રતનો સ્વીકાર અને તેની મગલસ્મૃતિ) **સુદર્શન** મહાપુરુષનો પુણ્યપ્રભાવ સુદર્શનનુ બહુમાન સ્વરાજ્યના પ્રશ્નનો ઉદ્ભવ મૌન અને ધર્મની રક્ષા વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્ય અને સમાજ સ્વાતંત્ર્ય ધર્મમા વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનુ સ્થાન સમાજ રક્ષા (૩૭૨-૩૮૦)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૩ શુક્રવાર

પ્રાર્થના સંભવનાથ ભગવાન પરમાત્માની ભક્તિમા દભાદિનો ત્યાગ આત્મસમર્પણ પોતાની અપૂર્ણતાનો સ્વીકાર કરવો એ કાંઈ ઓછો ઉપકાર નથી એ વિષે એક ઝવેરીનુ દૃષ્ટાત ગુણોનો આદર વિવેકજ્ઞાન પ્રગટાવો **અનાથી મુનિ** સંસારમા સુખ અને દુખ એ બે સ્થિતિ છે કામધેનુ અને નદનવનનો અર્થ આત્માને લીધે જ ઋદ્ધિસિદ્ધિ સુખદાયક છે આત્મા અમર છે એના માટે રોવુ-કૂટવુ ઉચિત નથી હૃદયથી રુદન આવતુ અટકી શકતુ નથી પ્રથારૂપે રુદન કરવુ કે કૂટવુ અનુચિત છે. **સુદર્શન** સત્યધર્મનો મર્મ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને નામે સ્વચ્છદતા મેળવી અનુચિત છે સત્યમૂર્તિ હરિશ્ચંદ્રનુ સત્યપાલન મત્ર સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા લેવાનો ઉદ્દેશ શેઠની મૌનદઢતા શેઠને શૂળીએ ચડાવવાનો હુકમ (૩૮૦-૩૮૮)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૪ શનિવાર

પ્રાર્થના અભિનંદન ભગવાન. પ્રાર્થનાનો ચમત્કાર જ્ઞાનસમુદ્રની અગાધતા પરમાત્માનો પ્રતાપ. દુઃખનિકંદન કરનાર ભગવાન ઉપાદાન અને નિમિત્ત વસ્તુશોધનના બે અંગો. ત્રિવિધ દુઃખ **અનાથી મુનિ.** સુખ–દુઃખનો કર્તા આત્મા છે કાળ, સ્વભાવ, ઈશ્વર, પુરુષાર્થ અને પૂર્વકર્મ એ કર્તારૂપ છે એમ ભિન્ન ભિન્ન માન્યતા વિષે દાર્શનિક ચર્ચા અને તેનું સ્પષ્ટ વિવરણ જૈનદર્શનની મૌલિકતા જૈનદર્શન બધા મતોનો સમન્વય કેવી રીતે કરે છે, એ વિષે અંધજનો અને હાથીનું દૃષ્ટાંત અનેકાન્ત દૃષ્ટિની ખૂબી સત્યતત્ત્વના આગ્રહ વિષે કામદેવનું દૃષ્ટાંત આત્મા સુખ–દુઃખનો કર્તા નથી એમ ન માનવું એ કુતરો પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ ભસે એના જેવું છે આત્માનો ઉદ્ધાર આત્મા જ કરી શકે એ વિષે ગીતાનું સમર્થન **સુદર્શન** શેઠને વિચલિત કરવાના નગરજનોના પ્રયત્નો મનોરમાની શેઠ પ્રત્યે અપૂર્વ પ્રીતિ સત્ય કોઈ દિવસ મરતું નથી. મનોરમાનો સત્યશીલ પ્રેમ બાળકોને ધૈર્યપ્રદાન. દયાધર્મ–વીરનો ધર્મ. પૌષધશાળામાં ધર્મકાર્ય (૩૮૮–૩૯૭)

વ્યાખ્યાન : સંવત ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૫ રવિવાર.

પ્રાર્થના સુમતિનાથ ભગવાન પ્રાર્થનાનો આદર્શ. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન પ્રકૃતિના ઉદાહરણોદ્વારા ભક્તિનું નિરૂપણ પરમાત્માની શક્તિનો સદુપયોગ **અનાથી મુનિ** સાધુધર્મના પાલન વિષે ટકોર. ચિત્તની પાંચ પ્રકારની વૃત્તિઓ. એકાગ્રવૃત્તિ દ્વારા શાસ્ત્રશ્રવણ સફલ. નીવડે છે. શ્રોતા અને વક્તાની એકાગ્રવૃત્તિ. ચિત્તવૃત્તિનો સંયમ **સુદર્શન** સત્ય ઉપર મનોરમાનો અટલ વિશ્વાસ. ધર્મનો સાચો સંબંધ. પુત્રો ઉપર માતાનો પ્રભાવ. સંસ્કારશુદ્ધિ. બાળકોની વાતોની ઉપેક્ષા ન કરો. ધર્મદૃઢતાનો પરિચય. (૩૯૭–૪૦૪)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૭ બુધવાર

પ્રાર્થના. સુપાર્શ્વનાથ ભગવાન પરમાત્માનો આધાર જ્ઞાની અને અજ્ઞાની વચ્ચેનું અંતર જ્ઞાનીજનો પરમાત્માને અને અજ્ઞાનીજનો સંસારને આધારભૂત માને છે. પરમાત્મા પાસે ‘ સનાથ ’ બનવાની આશા રાખો **અનાથી મુનિ** ગૃહસ્થોની આગળ સાધુઆચાર કહેવાની આવશ્યક્તા શા માટે છે ? ગૃહસ્થો નિર્ગ્રન્થપ્રવચનના દાસ છે શાસ્ત્રને પ્રમાણભૂત માનો. નિશ્ચય અને વ્યવહાર કેમ જાણી શકાય ? નિશ્ચય સાથે વ્યવહારની આવશ્યક્તા. કાયર લોકો સંયમનું પાલન કરી શકતા નથી સાધુઓની જવાબદારી સંયમના પાલનમાં આવતા પ્રલોભનોથી બચવા વિષે ધનાવા શેઠનું ઉદાહરણ ‘ મીઠા વિષ ’થી બચો સંસારના પ્રલોભનોમાં લોભાઈ ન જાઓ. ભગવાનની વાણી ઉપર વિશ્વાસ રાખો **સુદર્શન** પતિ–પત્ની વચ્ચે અભેદભાવ. સંસારમાંથી સમ્યક્ સાર શોધવો જોઈએ બાળકની શ્રદ્ધા આદરણીય છે પતિના પગલે પત્ની પરસ્ત્રીને માતાસમાન માનો. (૪૦૪–૪૧૩)

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૮ ગુરુવાર

પ્રાર્થના ચંદ્રપ્રભુ ભગવાન. હૃદયના ભાવો પ્રાર્થનારૂપે નીકળે છે યથાશક્તિ ભક્તિ કરો ભક્તિને ભગવાન જરૂર સ્વીકારશે પરમાત્માના જયમાં તમારો જય માનો. **અનાથી મુનિ** વેશ ધારણ કરે છે અને સાધુતાનું પાલન કરતો નથી તેની સ્થિતિ અતોભ્રષ્ટસ્તતોભ્રષ્ટ જેવી બને છે તમે સાધુતાના પૂજારી છો. ગુણપૂજા આત્માની સલાહની ઉપેક્ષા ન કરો. સાધુતાના સુધારમાં સંસારનો સુધાર રહેલો છે. સાધુ થઈને સાધુતાનું પાલન ન કરવું એ

લક્ષ્યને પકડો **અનાથી મુનિ** લક્ષ્યને ભૂલે નહિ તે સનાથ બની શકે છે સનાથના સેવક બનો. જૈનદર્શનની મૌલિકતા ગુરુનુ લક્ષણ–પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન લક્ષણના ત્રણ દોષો પાચ મહાવ્રતોને સ્વીકાર કરે તે ગુરુ કે પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન કરે તે ગુરુ? આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ જવાબ શિષ્યસ્ફેટિકાનો અપરાધ બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતની રક્ષા માટે નવ વાડ અને દશમા કોટનુ રક્ષણ જિતાચારની મર્યાદા. મમત્વભાવનો ત્યાગ કરો **સુદર્શન.** સત્યનો વિજય. સુદર્શનનો જયજયકાર રાજાની નમ્રતા. ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાનો પ્રતાપ. આત્માની એકતા. આત્મશોધન વીતરાગના શાસ્ત્રની તટસ્થતા સત્યવક્તા અને સત્ય વાતને સાભળનાર દુર્લભ વ્રતપાલનમા દઢતા રાખો. (૪૪૪–૪૫૭)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૨ શુક્રવાર

પ્રાર્થના. ધર્મનાથ ભગવાન આત્માની શુદ્ધ ભાવના–પ્રાર્થના ભાવ્ય અને ભાવના ભાવ્યના બે પ્રકાર. ભગવાનની સાથે એકતાનતા સાધો. **અનાથી મુનિ** મુનિના બે માર્ગો-સુમતિ અને ગુપ્તિ. સમિતિના પાચ પ્રકાર અને તેનુ સ્વરૂપ. ઇર્યાસમિતિ એ સાધુતાનુ ચિન્હ. ભાષાનો વિવેક રસગૃદ્ધિનો ત્યાગ. સુખશીલ ન બનો. **સુદર્શન ચરિત્ર.** સદ્ભાવનાનો આદર આત્માનુ ઉત્થાન કરો ઇશ્વરની શક્તિ ગૃહવાસનો ત્યાગ અને ધર્મની સેવા દીક્ષાનુ મહત્ત્વ (૪૫૭–૪૬૫)

વ્યાખ્યાન : સવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૩ શનિવાર

પ્રાર્થના. શાન્તિનાથ ભગવાન. શાન્તિની ઇચ્છા. ભક્તિરૂપી શાન્તિ કર્માવરણોને દૂર કરો; આત્મશાન્તિ. **અનાથી મુનિ.** સાધુતાને નિંદો નહિ. સાધુતા–ભગવાન અર્હન્તની યુનિવર્સિટી. વ્યવહારદ્વારા નિશ્ચયમા જવુ. વીરનો માર્ગ. દ્રવ્ય અને ભાવ ઇર્યાસમિતિની રક્ષા. આરાધક અને વિરાધક. મહાવ્રતોનુ શુદ્ધ રીતે પાલન. શહેરી જીવન અને ગ્રામ્યજીવન ઉપવાસની મહિમા. તપ–નિયમનુ પાલન સાધુતાનો સદુપયોગ **સુદર્શન.** મહાપુરુષનો સમાગમ. અતિથિઓનો આદર. સત્કાર ગૃહિણીનુ ઘરમા સ્થાન મનોરમાની અતિથિસેવા (વિનતીપત્ર. વિનતીનો ઉત્તર.) (૪૬૫–૪૭૪)

વ્યાખ્યાન · સવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૫ સોમવાર

પ્રાર્થના અરહનાથ ભગવાન. પ્રાર્થનાની યોગ્યતા, સત્યાચરણ ધર્મપરિવર્ત્તન વિષે હરીલાલ ગાધીનુ દષ્ટાત **અનાથી મુનિ.** સયમનુ મૂલ્ય. કેશલુચનનો ઉદ્દેશ કેશલુચનથી થતો ફાયદો કેશલુચનમા અહિંસાની રક્ષા તપ સાધના ચારિત્ર વિના વેશધારણ કરવો એ કેવળ ઢોગ છે. દ્રવ્ય અને ભાવથી સાધુતાનુ પાલન. **સુદર્શન.** સાચી શ્રાવિકાના લક્ષણો મૂળવ્રત ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રત મનોરમાનો વિવેક શ્રાવકનુ ઘર કેવુ હોય! સ્વર્ગની ભૂમિ સારી કે રાજકોટની ભૂમિ? ભાવનાની શક્તિ તલવાર વૈર બાધે છે, ભાવના વૈર કાપે છે અપકારીનો પણ ઉપકાર. (૪૭૪–૪૮૧)

વ્યાખ્યાન · સવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૮ ગુરુવાર

પ્રાર્થના મુનિસુવ્રતનાથ ભગવાન દીનદયાળુ દેવાધિદેવ. પરમાત્માની સિદ્ધિ ભગવાનની અમૃતવાણી વીર અને કાયર. પાપને દબાવો નહિ પણ પ્રગટ કરો આત્માની સિદ્ધિદ્વારા પરમાત્માની સિદ્ધિ **અનાથી મુનિ** સાધુતા–અસાધુતાનો વિવેક. લૌકિક દષ્ટાતો અસાધુને સાધુ માનવામા આવે એ વિષમકાળ અધર્મને કારણે ધર્મની નિંદા કરો નહિ એ વિષે રીછ અને માણસનુ દષ્ટાત ધર્મની વ્યાખ્યા ધર્મ એ ઢોગ નથી. **સુદર્શન.** ધર્મપાલનદ્વારા

ધર્મનુ મંડન અને પાપનુ ખંડન ભાવનાનો વિજય રાજાનો પશ્ચાત્તાપ. પાંચ જણનો ઉપકાર અભયવચન (૪૮૧–૪૮૭)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૯ શુક્રવાર

પ્રાર્થના નમિનાથ ભગવાન તત્ત્વનુ જ્ઞાન સાચી જિજ્ઞાસા તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કેમ થાય તે વિષે ઉપનિષત્મા આવેલી રાજાની કથા સંસારના વૈભવો મોટા નહિ, પણ ધર્મ મોટો છે ક્ષત્રિય અને શૂદ્રની વ્યાખ્યા આત્મભાન **અનાથી મુનિ** સાધુતાના નામે અસાધુતા સેવવી એ વિષે ખોટા સિક્કાનુ તથા કાચના ટૂકડાનુ ઉદાહરણ ધર્મને માટે દરેકને સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ સત્પુરુષોની સેવાનો લાભ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમદૃષ્ટિ ધર્મને નામે કોઈને ઠગો નહિ સાધુઓ ચમત્કાર બતાવી કોઈને ઠગે નહિ અહંકાર જીતવાનો ચમત્કાર બતાવો. **સુદર્શન** અભયાનો અહંકાર અને સુદર્શનનો ઉપકાર જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીનો ભેદ. સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ સત્ય સત્ય તત્ત્વના આગ્રહ વિષે શંકરાચાર્યનુ દૃષ્ટાંત જીવદયાની સંસ્થા. જીવદયા માટે આત્મભોગ (૪૮૭–૪૯૫)

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૧૧ રવિવાર

પ્રાર્થના અરિષ્ટનેમિ ભગવાન સાચી પ્રાર્થનાનો આદર્શ ભક્ત અને ભગવાન જૈન-દર્શન–નયવાદ. રાજીમતિની મૂર્છા વૈરાગ્યનો ઉદ્ભવ મૂર્છા-ઇન્દ્રિયોની નિસ્તબ્ધતા જાતિસ્મૃતિજ્ઞાનનુ કારણ સ્વપ્ન વિષે વિચાર પૂર્વજન્મના સંસ્કારનુ દર્શન જીવનનુ ધ્યેય. સાચી શિક્ષા **અનાથી મુનિ** સાધુતા–અસાધુતાનો વિવેક ધર્મની શાળા ધર્મની રક્ષા સાધુ–સંગઠન અને નિયમોનુ પાલન કેવળ વેશધારણથી સાધુતા આવતી નથી સાધુઓમા જાતિનો નહિ પણ આચારનો ભેદ છે. કુશીલની વ્યાખ્યા લિંગનુ પ્રયોજન સાચી દીક્ષા લિંગની આવશ્યકતા શા માટે છે? સંયમનુ પાલન **સુદર્શન**, કામવિકાર ઉપર વિજય મહાવીરતા વીરનો ધર્મ ગુણોની કદર ક્ષમા વીરનુ ભૂષણ ખરુ દાન ખોટી ક્ષમા ધારણ કરવી તે કાયરતા છે મહાજનનો મહામાર્ગ (૪૯૫–૫૦૬)

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૧૪ બુધવાર

પ્રાર્થના મહાવીર ભગવાન પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાનો રાજમાર્ગ. આત્માની પ્રાર્થના આત્માને ભૂલી જાઓ નહિ સક્રિય વિદ્યા **અનાથી મુનિ** ધર્મનો આધાર લઈ વિષય-લાલસાને પોષો એ કાલકૂટ વિષનુ પાન કરવા સમાન છે ધર્મરક્ષા અને મોહનો ત્યાગ. ક્રોધ–અધર્મનુ મૂળ. નમ્રતા ધારણ કરવા વિષે નાસિરૂદ્દીન બાદશાહનુ ઉદાહરણ પ્રતિજ્ઞાનુ પાલન સાધુની સાચી સેવા સાંસારિક ભાવના ન રાખવા વિષે ગવાલિકા સતીનુ શાસ્ત્રીય દૃષ્ટાંત ધર્મની શક્તિ **સુદર્શન** વ્યવહાર સાથે ધર્મસાધના શેઠની કરુણાદૃષ્ટિ મૈત્રીભાવના: રાજકોટ મંત્રનો રોવા કૂટવાની પ્રથા બંધ કરવાનો ઠરાવ ધાર્મિક ક્રિયા પાપનુ પરિણામ અને તેનુ પ્રક્ષાલન અનુકંપાનો અર્થ ઉચ્ચ ભાવનાની શિક્ષા (૫૦૬–૫૧૩)

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૦)) ગુરુવાર

પ્રાર્થના આદિનાથ ભગવાન સાદી પ્રાર્થના સાદી વસ્તુઓનુ મહત્ત્વ **અનાથીમુનિ** પ્રભુમય જીવન બનાવવુ—સંયમનો ઉદ્દેશ ધ્યેય ભૂલી ન જાઓ નિમિત્તજ્ઞાનનો સદુપયોગ કરો–દુરુપયોગ નહિ લક્ષણુ જ્ઞાનદ્વારા ધર્મોદ્યોત લક્ષણજ્ઞાનના દુરુપયોગથી યતિસમાજનુ પતન પરહિતના નામે લક્ષણાદિનો ઉપયોગ અનુચિત કુત્સિત વિદ્યા સંયમની ભાવનાનો પ્રભાવ.

સાધુઓની સંગતિ રોગો તો મિત્રસમાન છે એ વિષે સનત્કુમાર ચક્રવર્તીનું દૃષ્ટાંત ભાવનાનો ચમત્કાર **સુદર્શન** સંયમ ધારણ કરવાનો નિશ્ચય મનોરમા, પ્રજાજનો તથા રાજાનો સંસારમાં શાન્તિપૂર્વક રહેવાનો સુદર્શનને અનુનય શરીર મોટું કે ધર્મ મોટો? ધર્મની સેવા સંયમનો સ્વીકાર અને દીક્ષોત્સવ. (૫૧૩–૫૨૧)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૧ શુક્રવાર

પ્રાર્થના. અજિતનાથ ભગવાન ઉત્કૃષ્ટ ભાવના અને અનન્ય ભક્તિ, સાધક દશા. આત્મા અને પરમાત્મા સમાન. પરમાત્માની શોધ. સાચી વિશ્રાંતિનું સ્થાન–આત્મા આત્મ-તત્ત્વસ્વરૂપ **અનાથીમુનિ** દ્રવ્યલિંગીની અજ્ઞાનતા 'આત્મા જ પોતે વૈતરણી નદી સમાન દુઃખદાયક છે એવું આત્મભાન થાય તો હસવું કેમ આવે?' એ વિષે બહુરૂપિયાનું અને રાજાનું દૃષ્ટાંત. મોહજનિતદશા–અજ્ઞાન અમૃત ભાવના. અજ્ઞાન દુઃખદાયક છે સુખ-દુઃખની કલ્પના. નૈતિક જીવન અને આધ્યાત્મિક જીવન **સુદર્શન.** જીવનસાધના સુદર્શનમુનિની શાન્તિ પંડિતાની વૈરદૃષ્ટિ હરિણીવેશ્યાનું મિથ્યાભિમાન. (૫૨૧–૫૨૮)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૨ શનિવાર

પ્રાર્થના. સંભવનાથ ભગવાન, ભક્તની પ્રાર્થના પરમાત્માના ગુણગાન શા માટે કરવાં? મનુષ્ય શરીરની મહત્તા, જૈનધર્મ–સ્યાદ્વાદ જીવનશુદ્ધિ અને મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ. પરમાત્માનો ઉપકાર **અનાથીમુનિ.** સાધુની વ્યાખ્યા. કલ્પનીય–અકલ્પનીય આહાર વિષે વિચાર ઉદ્દેશિક, ક્રીતકૃત, નિત્યપિંડ તથા અનૈષણિક આહાર શા માટે અકલ્પનીય છે? તે વિષે વિચાર. અગ્નિ જેમ સર્વભક્ષી છે તેમ કુશીલ સાધુ કલ્પ–અકલ્પ ખાનપાન વિષે વિચાર કરતો નથી. ઉચ્ચ ભાવના રાખો ભગવાનની આજ્ઞાનું આરાધન. દૃઢધર્મી બનો **સુદર્શન.** દુઃસંગ સર્વથા ત્યાજ્ય છે. હરિણી વેશ્યાની કપટજાળ સુદર્શનની નિશ્ચળતા. જીભને વશમાં રાખો. અભયા વ્યન્તરીનાં ઉપસર્ગો અને સુદર્શનની ધર્મદૃઢતા પરમાત્મા પ્રત્યે એકાગ્રી પ્રીતિ (૫૨૮–૫૩૬)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૫ મંગળવાર

પ્રાર્થના સુમતિનાથ ભગવાન પ્રાર્થના એ આધ્યાત્મિક વિષય આધ્યાત્મિકતાનો વિષય અવ્યાવહારિક નથી એકનિષ્ઠ પ્રીતિ પરમાત્માની સુગંધ–આત્મા આત્માનો સાક્ષાત્કાર સાધુઓની ભ્રમરવૃત્તિ 'ચૈત્ય' શબ્દનો અર્થ **અનાથિમુનિ** આધ્યાત્મિકતા અને સંસારભાવના સુઆત્મા અને દુરાત્મા દુરાત્માની અધોગતિ મહમ્મૂદ ગજનવીનો પશ્ચાત્તાપ 'કોઈ જીવની હિંસા ન કરવી'—શાસ્ત્રનો સાર અનાથી મુનિનો મુનિઓને ઉપાલંભ જૈનધર્મની દૃષ્ટિ જૈનધર્મનું ધ્યેય–મૈત્રીભાવ. **સુદર્શન** મૈત્રીભાવનાદ્વારા આત્મવિકાસ અને બીજાનો ઉદ્ધાર અભયા વ્યંતરીને જાતિસ્મૃતિજ્ઞાન દૈવીશક્તિ વિરુદ્ધ માનવીશક્તિ દેવની શક્તિ (૫૩૬–૫૪૫)

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૬ બુધવાર

પ્રાર્થના. પદ્મપ્રભુ ભગવાન પરમાત્માનું નામસંકીર્તન. પતિતપાવન પરમેશ્વર. **અનાથીમુનિ.** સાધુતાથી સંસારમાં શાન્તિ. ભૌતિકતા અને આધ્યાત્મિકતાનો સંબંધ આધ્યા-ત્મિકતા વિષે ગેરસમજુતી સ્થૂલના અને સૂક્ષ્મતા વિષે વિચાર સૂક્ષ્મના આધારે સ્થૂલ છે. આત્માની સૂક્ષ્મતા 'ઉત્તમાર્થ'નો સ્પષ્ટાર્થ. વરવિક્રયની કુરુઢિના ત્યાગનો ઉપદેશ **સુદર્શન** દેવ–દેવી કરતાં મનુષ્યની શ્રેષ્ઠતા. શ્રાવકના ઘરની મહત્તા મનુષ્યજન્મની ઉત્તમતા. 'મીંઠું

ઉદાહરણ. **અનાથીમુનિ** સાચી વીરતા ક્ષત્રિયોનુ સ્વાભિમાન અને તેમની નમ્રતા સાચો સનાથ કોણ? નીતિનુ પહેલુ પગથીયુ અજ્ઞાનનો દોષ **સુદર્શન.** હરિણી વેશ્યાનુ જીવન પરિવર્તન પંડિતાનો જીવનસુધાર મહાત્મા સુદર્શનના આદર્શનુ અનુસરણ (૬૧૬-૬૨૩).

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક સુદી ૧ રવિવાર

પ્રાર્થના સંભવનાથ ભગવાન લક્ષ્યપૂર્વક પ્રાર્થના કરો બુદ્ધિના વિકાસની સાથે પ્રાર્થનાનો વિકાસ કરો, સંભવનાથના નામની સાર્થકતા માતૃશક્તિ અને પિતૃશક્તિ અન્ન અને પ્રાણનો પારસ્પરિક સંબંધ જૈનદર્શનનુ રહસ્ય **અનાથમુનિ.** સુપાત્રનુ લક્ષણ મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા શામા છે? મનુષ્યજીવનનો સાચો લાભ (૬૨૩-૬૨૯)

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૩ મંગળવાર

પ્રાર્થના અભિનંદન ભગવાન સરળ અને મધુર આશા જે દ્વારા બધાને પોષણ મળે તે જ મધુર વસ્તુ છે સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ શ્રદ્ધા ઉપાદાન અને નિમિત્ત **અનાથમુનિ** સત્સમાગમદ્વારા તીર્થંકર ગોત્રનુ ઉપાર્જન કૃતજ્ઞ બનો શરીરના સુલક્ષણોનો સદુપયોગ અને દુરુપયોગ મનુષ્યજન્મની સફળતા આત્માની ભૂલ ક્યા થાય છે એ જુઓ સંયમ ધારણ કરવામા મનુષ્યજીવનની સાર્થકતા યોગક્ષેમ કરે તે નાથ ઉપાદાન અને નિમિત્તની આવશ્યકતા (૬૨૯-૬૩૩)

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૫ ગુરુવાર

પ્રાર્થના. પદ્મનાથ ભગવાન પરમાત્માના નામનુ માહાત્મ્ય કલિયુગનો પ્રભાવ જ્ઞાનનો માર્ગ સંકટો આત્મવિકાસમા સહાયક છે ઉત્કૃષ્ટ મંગળ—ધર્મ ધર્મોપાસનાનુ બળ પાપની ગતિ બહુ ધીમી છે પાપનુ પ્રાયશ્ચિત કરો કામલોલુપ મનને કાબુમા રાખો પાપ કે ધર્મમા મનની સહાયતા નામ અને નામીને અભેદ બનાવો પરમાત્મા સમક્ષ આત્માનુ નગ્ન સ્વરૂપ પ્રકટ કરો **અનાથિમુનિ** પરવસ્તુની પરતંત્રતા છોડી આત્માને સ્વતંત્ર બનાવો—સનાથ બનવાનો આજ માર્ગ છે મમત્વ છે ત્યા અનાથતા છે સનાથ મુનિનુ શરણ સ્વીકારો નિર્મમ રહેવુ એ સાધુઓનો ધર્મ છે સાધુઓએ સુખશીલ બનવુ ન જોઈએ (૬૩૩-૬૪૦)

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૭ શનિવાર

પ્રાર્થના ચન્દ્રપ્રભુ ભગવાન જગતશિરોમણિ પરમાત્મા જગતનુ સ્વરૂપ જગત્ પ્રભુમય છે પરમાત્માના સેવકનુ કર્ત્તવ્ય પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન—સાધુઓનુ કર્ત્તવ્ય પાચ અણુવ્રતોનુ પાલન—શ્રાવકોનુ કર્ત્તવ્ય પરમાત્માની સાચી ભક્તિ પ્રામાણિક બનો અહાર તેવો ઓડકાર **અનાથિમુનિ.** અજ્ઞાન જેવુ એકેય પાપ નથી આજની વિદ્યા—કુવિદ્યા છે આત્માનું અસ્તિત્વ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અને અનુમાન પ્રમાણ ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ કરતા અનુમાન પ્રમાણનો વધારે આધાર લેવો પડે છે પ્રત્યક્ષપ્રમાણ અને પરોક્ષપ્રમાણ—બન્નેની આવશ્યકતા અનુમાનપ્રમાણદ્વારા આત્માની સિદ્ધિ ભૂતકાળની ભૂલનો પશ્ચાતાપ કરો (૬૪૦-૬૪૬)

વ્યાખ્યાન સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૮ રવિવાર

પ્રાર્થના. સુવિધિનાથ ભગવાન. પ્રાર્થનાના સાધનદ્વારા ઈશ્વરત્વ—સાધ્યની સિદ્ધિ સાધો. કર્મવર્ગણોને દૂર કરવા એ અસાધ્ય નથી દૃઢ વિશ્વાસનુ સુફળ ક્ષમાથી પારલૌકિક લાભ થાય છે તેમ તાત્કાલિક લાભ પણ થાય છે ક્રોધનુ મૂળ શોધો ક્ષમાદ્વારા માનસિક શાન્તિ અપરાધનો બદલો અપરાધ કરીને ન આપો સંસારની શાન્તિનુ કારણ ક્ષમા—અહિંસા છે **અનાથિમુનિ.** શ્રેણિકની નમ્રતા માતાપિતાનો ઉપકાર પાશ્ચાત્ય દેશની સંસ્કૃતિની ખરાબ અસર સાચી શિક્ષા સદ્ગુરુનુ મહત્ત્વ મહાન્ પુરુષોની નાની ભૂલ પણ મોટી ગણાય છે

શ્રીમાન્ વિનયચંદ્રજી કુંભટવિરચિત

ચોવીશ જિનસ્તવનાવલી

[ચતુર્વિંશતી-જિનસ્તવનં]

[પૂજ્યશ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજશ્રી હમેશાં વ્યાખ્યાનના પ્રારંભમા ઘણા વર્ષોથી જે જિનસ્તવન પ્રાર્થનારૂપે બોલે છે અને તે ઉપર પોતાના ભાવપૂર્ણ વિચારો વ્યક્ત કરે છે તે જિનસ્તવનો અત્રે આપવામા આવે છે]

૧—ઋષભદેવ સ્તવન

[ઉમાંદે ભટિયાણી હો—એ દેશી]

શ્રી આદીશ્વર સ્વામી હો,
પ્રણમૂ સિર નામી તુમ ભણી, પ્રભુ અંતરયામી આપ, ।
મો[1] પર મ્હેર કરીજે હો,
મેટીજે[2] ચિંતા મન તણી, મારા કાટો[3] પુરાકૃત[4] પાપ, ॥ શ્રી૦ ૧ ॥
આદિ ધરમકી કીધી હો,
ભર્ત ક્ષેત્ર સર્પણી[5] કાલ મે, પ્રભુ જુગલ્યા[6] ધર્મ નિવાર[7], ।
પહલા નરવર[8] મુનિવર હો,
તીર્થંકર જિન હુઆ કેવલી, પ્રભુ તીર્થ થાપ્યા ચાર ॥ શ્રી૦ ૨ ॥
મા 'મરુદેવી' દેવ્યા થારા[9] હો,
ગજ હોદે મોક્ષ પધારીયા, તુમ જન્મ્યા હિ પ્રમાણ, ।
પિતા 'નાભિ' મહારાજા હો,
ભવ દેવ તણો કહી નર થયા, પછે પામ્યા પદ નિરવાણ. ॥ શ્રી૦ ૩ ॥
ભરતાદિક સો નન્દન[10] હો,
બે પુત્રી 'બ્રાહ્મી' 'સુન્દરી', પ્રભુ એ થારા[11] અંગજાત;[12] ।
સઘલાઈ કેવલ પાયા હો,
સમાયા અવિચલ જોત મે, પ્રભુ ત્રિભુવન મે વિખ્યાત ॥ શ્રી૦ ૪ ॥
ઇત્યાદિક બહુ-તાર્યા હો,
જિણકુલમે પ્રભુ તુમ ઉપન્યા, કાઈ આગમમેં અધિકાર, ।
અવર અસખ્યા તાર્યા હો,
ઉધાર્યા સેવક આપરા[13], પ્રભુ સરણા સાધાર[14]. ॥ શ્રી૦ ૫ ॥

૧-મારા પર, ૨ મટાડો, ૩-કાપ, ૪-પહેલા કરેલા, ૫-હાલ વર્તી રહ્યા છે ને છ આરાવાળો અવસર્પિણી (ઉતરતો) કાળ, ૬-જુગલિયા મનુષ્યના કર્ત્તવ્ય, ૭-ટાળીને, ૮-નરપતિ-રાજા ૯-તારી, ૧૦-પુત્ર, ૧૧-તારા, ૧૨-સતાન, ૧૩-આપના, ૧૪-આધાર સહિત

[illegible] શરણ કહીજે હો,
પ્રભુ વિરહ વિયોગ સાહિબા, કાંઈ અહો ગરીબ નિવાજ, ।
શરણ તિહારી આયો[1] હો,
[illegible] જિન ચરણા તણો, મ્હારી સુનિએ અરજ અવાજ ॥ શ્રી૦ ૬ ॥
તુમ કરુણાકર ઠાકુર હો,
પ્રભુ ધર્મ દિવાકર જગગુરુ, મારા ભવદુઃખ દુષ્કૃત ટાલ, ।
'વિનયચન્દ'ને આપો હો,
પ્રભુ નિજ ગુણસંપત શાશ્વતી, પ્રભુ દીનાનાથ દયાલ ॥ શ્રી૦ ૭ ॥

૨—શ્રી અજિતનાથ સ્તવન

[કુમ્યમત મારગ માથેરે ધીક ધીક-એ દેશી]

શ્રી જિન અજિત નમો જયકારી, તુ દેવનકો દેવજી, ।
"જિતશત્રુ" રાજા ને "વિજયા" રાણીકો, આતમજાત ત્વમેવજી; ।
શ્રી જિન અજિત નમો જયકારી. ॥ શ્રી૦ ૧ ॥
દૂજા દેવ અનેરા જગમે, તે મુજ દાય[2] ન આવેજી, ।
તન મને તન વચને હમને, તુહી જ અધિક સુહાવેજી. ॥ શ્રી૦ ૨ ॥
સેવ્યા દેવ ઘણા ભવભવમેં, તો મુજ ગરજ ન સારીજી ।
અબ [illegible] શ્રી જિનરાજ મિલ્યો તૂ, પૂરણ પર ઉપકારજી ॥ શ્રી૦ ૩ ॥
ત્રિભુવનમે જસ ઉજ્જવલ તેરો, ફેલ રહ્યો જગ જાણેજી, ।
[illegible] સકલંકો, આગમ એક વખાણેજી. ॥ શ્રી૦ ૪ ॥
તૂ જગજીવન અંતરજામી, પ્રાણ આધાર પિયારોજી, ।
સબ વિધિ લાયક સંતસહાયક, ભક્ત વછલ બિરુદ[3] થારોજી. ॥ શ્રી૦ ૫ ॥
અષ્ટસિદ્ધિ નવ નિધિકો દાતા, તો સમ અવર ન કોઈજી, ।
[illegible] સેવકો નિશદિન, [illegible] તેહ[4] જ હોયજી ॥ શ્રી૦ ૬ ॥
જ્ઞાન દર્શન સંપત્તિ લે, [illegible] ભયો અવિકારીજી, ।
[illegible] 'વિનયચન્દ'કુ, દ્યો તો જાણુ રીઝ તુમારીજી ॥ શ્રી૦ ૭ ॥

૩—શ્રી સંભવનાથ સ્તવન

[આજ મારા પાસજી ને ચાલો [illegible] જઈએ-એ દેશી]

[illegible] સંભવ જિનંદ, હિતચિત્તસું[5] ગુણ ગાસ્યાં,
[illegible] અવારી, [illegible][6] [illegible] સુણાસ્યાં[7] રાજ,
[illegible] સંભવ જિનંદ, [illegible] ગુણ ગાસ્યાં ॥ ૧ ॥

[illegible] પરમાત્મા [illegible] મનથી ૬ વધકારી.
[illegible]

નૃપ "જિતારથ" "સેન્યા" રાણી, તસ સુત સેવક થાસ્યા ।
નવધા[1] ભક્તિ ભાવસો કરને, પ્રેમ મગન હુઇ જાસ્યા, રાજ ॥ આ૦ ૨ ॥
મન બચ કાય લાય[2] પ્રભુ સેતી,[3] નિસ દિન સાસ ઉસાસ્યા ।
સભવ જિનકી મોહની મૂરતિ, હિયે નિરંતર ધ્યાસ્યા, રાજ ॥ આ૦ ૩ ॥
દીન દયાલુ દીન-બધવ કે, ખાનાજાદ[4] કહાસ્યા, ।
તન ધન પ્રાણ સમર્પી પ્રભુકો, ઇનિ પર બેગ[5] રીઝાસ્યા, રાજ. ॥ આ૦ ૪ ॥
અષ્ટ કર્મદલ અતિ જોરાવર, તે જીત્યા સુખ પાસ્યા ।
જાલમ મોહ મારકો જામે, સાહસ કરી ભગાસ્યા, રાજ ॥ આ૦ ૫ ॥
ઉબટ[6] પથ તજી દુરગત કો, શુભ ગતિ પગ સભાસ્યા[7],
આગમ અર્થ તણે અનુસારે, અનુભવ દશા અભ્યાસ્યા, [8]રાજ ॥ આ૦ ૬ ॥
કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, કપટ, તજી, નિજ ગુણસુ લવલાસ્યા[9], ।
'વિનયચદ' સભવ જિન તૂઠયા[10] આવાગમન મિટાસ્યા રાજ ।
આજ મ્હારા સભવ જિન કે હિત ચિત્તસુ ગુણ ગાસ્યા, રાજ ॥ આ૦ ૭ ॥

૪—શ્રી અભિનન્દનનાથ સ્તવન

[આદર જીવ ક્ષમા ગુણ આદર—એ દેશી]

શ્રી અભિનન્દન દુખનિકન્દન, વદન પૂજન જોગજી, ।
આશા પૂરો ચિતા ચૂરો, આપો સુખ આરોગજી ॥ શ્રી૦ ૧ ॥
'સબર' રાય 'સિદ્ધારથા' રાણી તેહનો આતમજાતજી, ।
પ્રાણ પિયારો સાહબ સાચો, તુહી માત ને તાતજી ॥ શ્રી૦ ૨ ॥
કેઈ એક સેવ કરે શકરકી, કેઈ એક ભજે મુરારીજી, ।
ગનપતિ સૂર્ય ઉમા[11] કેઈ સુમરે, હુ સુમરુ અવિકારીજી[12]. ॥ શ્રી૦ ૩ ॥
દૈવ કૃપાસુ પામે લક્ષ્મી, સો ઇનિ ભવનકો સુખજી, ।
તો તૂઠયા ઇનિ ભવ-પરભવમે, કદેઈ[13] ન વ્યાપે દુખજી ॥ શ્રી૦ ૪ ॥
જદપિ ઇન્દ્ર નરેન્દ્ર નિવાજે,[14] તદપી કરત નિહાલજી ।
તૂ પૂજનિક નરેદ્ર ઇદ્ર કો, દીનદયાલ કૃપાલજી ॥ શ્રી૦ ૫ ॥
જબ લગ આવાગમન ન છૂટે, તબ લગ એ અરદાસજી,[15] ।
સપત્તિ સહિત જ્ઞાન-સમકિત ગુણ, પાઉં દઢ વિશવાસજી. ॥ શ્રી૦ ૬ ॥
અધમ ઉધારન બિરુદ તિહારો, ચાવો[16] ઇણ સસારજી, ।
લાજ 'વિનયચન્દ' કી અબ તો તે, ભવનિધિ પાર ઉતારજી. ॥ શ્રી૦ ૭ ॥

---

૧ નવ પ્રકારની ૨ લાવીને આણીને લગાવીને, ૩-થી, થકી ૪ અસલ કુલીન ૫ તરત ૬ કુલટો વિપરીત ૭ પ્રકાશ કરીશુ ૮ અભ્યાસ કરીશુ ૯ લવલીન થઈશુ ૧૦ પ્રસન્ન થયે ૧૧-પાર્વતી ૧૨-નિર્વિકાર સિદ્ધદેવ ૧૩-કયારેય પણ ૧૪-પ્રસન્ન થાય ૧૫-અરજ પ્રાર્થના ૧૬-પ્રખ્યાત, જાહેર

૫—શ્રી સુમતિનાથ સ્તવન

[શ્રી શીતલ જીન સાહિબાજી-એ દેશી]

સુમતિ જીણેશ્વર સાહિબાજી, 'મેઘરથ' નૃપ નો નંદ; ।
'સુમંગલા' માતા તણો, તનય સદા સુખ-કન્દ ।
પ્રભુ ત્રિભુવન તિલોજી. ॥ ૧ ॥
પ્રભુ ત્રિભુવન તિલોજી, સુમતિ સુમતિ દાતાર, ।
મહા મહિમા નીલોજી,[1] પ્રણમુ વાર હજાર. ॥ પ્રભુ૦ ૨ ॥
મધુકરનો મન મોહિયોજી, માલતી કુસુમ સુવાસ, ।
ત્યુ મુઝ મન મોહ્યો સહી, જીન-મહિમા સુવિમાસ[2] ॥ પ્રભુ૦ ૩ ॥
જ્યુ પંકજ[3] સૂરજમુખીજી, વિકસે સૂર્ય પ્રકાશ, ।
ત્યુ મુજ મનડો ગહ ગયો, સુન જિન ચરિત હુલાસ ॥ પ્રભુ૦ ૪ ॥
પપઇયો પિયુપિયુ કરેજી, જાન વૃષા ઋતુ મેહ, ।
ત્યુ મો મન નિશદિન રહે, જિન સમરનસું નેહ ॥ પ્રભુ૦ ૫ ॥
કામભોગની લાલસારે, થિરતા ન ધરે મન્ન, ।
પિણ તુમ ભજન-પ્રતાપથી, દાઝે દુરમતિ વન્ન ॥ પ્રભુ૦ ૬ ॥
ભવનિધિ પાર ઉતારિયેરે, ભક્ત વચ્છલ[4] ભગવાન, ।
'વિનયચન્દ' ની વીનતી, તુમ[5] માનો કૃપાનિધાન ॥ પ્રભુ૦ ૭ ॥

૬—શ્રી પદ્મપ્રભુ સ્તવન

[નાથ કૈસે ગજકો બંધ છુડાયો-એ દેશી]

પદ્મ પ્રભુ પાવન નામ તિહારો, પતિત ઉધારન હારો;
જદપિ ધીવર[6] ભીલ કસાઈ, અતિ પાપિષ્ટ જમારો;
તદપિ જીવહિંસા તજ પ્રભુ ભજ, પાવૈ ભવનિધિ પારો ॥ પદ્મ૦ ૧ ॥
ગો બ્રાહ્મણ પ્રમદા બાલક કી, મોટી હત્યાચ્યારો, ।
તેહનો કરણહાર પ્રભુ ભજને, હોત હત્યાસુ ન્યારો ॥ પદ્મ૦ ૨ ॥
વેશ્યા ચુગલ છિન્નાર જુવારી, ચોર મહાવટ[7] મારો, ।
જો ઇત્યાદિ ભજે પ્રભુ તોને, તો નિવૃત્ત મસારો ॥ પદ્મ૦ ૩ ॥
પાપ પરાલ કો પુંજ બન્યો અતિ, માનુ મેરુ આકારો; ।
તે તુમ નામ હુતાશન સેતી, સહસા પ્રજ્વલત સારો ॥ પદ્મ૦ ૪ ॥
પરમ ધરમકો મરમ મહારસ, સો તુમ નામ ઉચ્ચારો, ।
યા સમ મંત્ર નહિ કોઈ દૂજો, ત્રિભુવન મોહનગારો ॥ પદ્મ૦ ૫ ॥
તો સમરન બિન ઇણ કલિયુગમે, અવર ન કોઈ આધારો; ।
મૈં બલિ[8] જાઉં તો[9] સમરન પર, દિન દિન પ્રિત વધારો. ॥ પદ્મ૦ ૬ ॥
"સુષિમા" રાણીકો અંગજાત તુ, "શ્રીધર" રાય કુમારો; ।
"વિનયચન્દ" કહે નાથ નિરંજન, જીવન પ્રાણ હમારો. ॥ પદ્મ૦ ૭ ॥

૧-ઘર; ધામ. ૨-સારીરીતે વિચારીને ૩-કમળ ૪-જેને ભક્તો પ્રિય છે એવા. ૫-તમે. ૬-મચ્છીમાર ૭-મોટા વાટપાડુ ૮-વારી જાઉં. ૯-તારા.

૭—શ્રી સુપાર્શ્વનાથ સ્તવન

[પ્રભુજી દીનદયાલ, સેવક શરણે આયો–એ દેશી]

'પ્રતિષ્ઠસેન' નરેશ્વર કો સુત, 'પૃથ્વી' તુમ મહતારી, ।
સુગણ સ્નેહી સાહબ સાચો, સેવકને સુખકારી ॥
શ્રી જિનરાજ સુપાસ પૂરો આશ હમારી ॥ ટેર ॥ શ્રી૦ ૧ ॥
ધર્મ કામ ધન મોક્ષ ઇત્યાદિક, મનવાછિત સુખ પૂરો, ।
બાર–બાર મુઝ યેહી બિનતી ભવ–ભવ ચિંતા ચૂરો ॥ શ્રી૦ ૨ ॥
જગત શિરોમણિ ભક્તિ તિહારી, કલ્પવૃક્ષ સમ જાણુ, ।
પૂરણ બ્રહ્મ પ્રભુ પરમેશ્વર, ભવ–ભવ તોય પિછાણુ ॥ શ્રી૦ ૩ ॥
હું સેવક તું સાહબ મેરો, પાવન પુરુષ વિજ્ઞાની, ।
જનમ–જનમ જિત[1] તિત જાઉ તો, પાલો પ્રીતિ પુરાની ॥ શ્રી૦ ૪ ॥
તારણ–તરણ અશરણ–શરણકો, બિરુદ ઇસ્યો તુમ સોહે, ।
તો સમ દિન–દયાલ જગતમે, ઇન્દ્ર નરેન્દ્ર ન કોહે ॥ શ્રી૦ ૫ ॥
શભુ રમણ બડો સમુદ્રોં મે, શૈલ[2] સુમેર વિરાજે, ।
તુ ઠાકુર ત્રિભુવનમે મોટો, ભક્તિ કીયા દુ ખ ભાજે ॥ શ્રી૦ ૬ ॥
અગમ અગોચર તુ અવિનાશી, અલખ અખડ અરૂપી, ।
ચાહત દરસન 'વિનયચદ' તેરો, સચ્ચિદાનદ સ્વરૂપી ॥ શ્રી૦ ૭ ॥

૮—શ્રી ચંદ્રપ્રભુ સ્તવન

[ચૌકની દેશી]

જય જય જગત શિરોમણિ, હૂ સેવક ને તૂં ધની, ।
અબ તૌસુ ગાઢી બણી, પ્રભુ આશા પૂરો હમ તણી, ॥
મુઝ મ્હેર કરો ચદ્ર પ્રભુ, જગજીવન અતર જામી,
ભવ દુ ખ હરો, સુનિએ અરજ હમારી ત્રિભુવન સ્વામી ॥ મુઝ૦ ૧ ॥
'ચદપુરી' નામે નગરી હતી, 'મહાસેન' નામે નરપતિ,
રાણી શ્રી 'લખમા' સતી, તસુ નન્દન તૂ ચઢતી ગતિ ॥ મુઝ૦ ૨ ॥
તૂ સર્વજ્ઞ મહાજ્ઞાતા, આત્મ અનુભવ કો દાતા, ।
તો તૂઠા લહિયે સાતા, ધન્ય ધન્ય જે જગમે તુમ ધ્યાતા ॥ મુઝ૦ ૩ ॥
શિવ–સુખ પ્રાર્થના કરશુ, ઉજ્જવલ ધ્યાન હિયે ધરશુ, ।
રસના તુમ મહિમા પરશુ[3], પ્રભુ ઈન વિધ ભવસાગરસે તરસુ ॥ મુઝ૦ ૪ ॥
ચદ્ર ચકોરત ટે મનમે, ગાજ અવાજ હુએ ઘનમે, ।
પ્રિય અભિલાષા જ્યો ત્રિય[4] તનમે, પ્રભુ જ્યુ વસિએ મો ચિત્ત મનમે ॥મુઝ૦૫॥
જો સુજનર સાહય તેરી, તો માનો વિનતી મેરી, ।
કાટો કરમ ભરમ બેરી, પ્રભુ પુનરપિ ન કરુ ભવ–ફેરી ॥ મુઝ૦ ૬ ॥
આત્મજ્ઞાન દશા જાગી, પ્રભુ તુમ સેતી લવલયા લાગી, ।
અન્ય દેવ ભ્રમના ભાગી, 'વિનયચન્દ' તિહારો અનુરાગી ॥ મુઝ૦ ૭ ॥

૧–જ્યા ત્યા ૨–પર્વત. ૩–સ્પર્શ કરશું. ૪–સ્ત્રી.

૯–શ્રી પુષ્પદંત સ્તવન

[બુઢાપો વેરી આઇઓ—એ દેશી]

'કાકંદી' નગરી ભલી હો, શ્રી 'સુગ્રીવ' નૃપાલ, ।
'રામા' તસુ પટરાયની[1] હો, તસ સુત પરમ કૃપાલ ॥
શ્રી સુવિધિ જિણેસર વન્દિએ હો ॥ ટેર ॥ શ્રી૦ ૧ ॥
ત્યાગી પ્રભુતા રાજની હો, લીધો સંજમ ભાર, ।
નિજ આતમ–અનુભવથી હો, પાયા પદ અવિકાર ॥ શ્રી૦ ૨ ॥
અષ્ટકર્મનો રાજવી હો, મોહ પ્રથમ ક્ષય કીન, ।
શુદ્ધ સમકિત ચારિત્રનો, હો પરમ ક્ષાયક ગુણ લીન ॥ શ્રી૦ ૩ ॥
જ્ઞાનાવરણી દર્શનાવરણી હો, અંતરાય કિયો અંત, ।
જ્ઞાન દર્શન બલ એ ત્રિહું હો, પ્રગટ્યા અનંતા અનંત ॥ શ્રી૦ ૪ ॥
અવ્વાબાહ[2] સુખ પામિયો હો, વેદની કરમ ખપાય, ।
અવગાહના[3] અટલ[4] લહીયો, આયુ ક્ષય કરે જિનરાય ॥ શ્રી૦ ૫ ॥
નામ કરમનો ક્ષય કરી હો, અમૂરતિક કહાય, ।
અગુરુલઘુપણો અનુભવ્યો હો, ગોત્ર કરમથી મૂકાય ॥ શ્રી૦ ૬ ॥
અષ્ટગુણાકાર ઓળખ્યો હો, જોતી સ્વરૂપ ભગવંત, ।
'વિનયચંદ' કે ઉર વસો હો, અહો નિજ પ્રભુ પુષ્પદંત ॥ શ્રી૦ ૭ ॥

૧૦–શ્રી શીતલનાથ સ્તવન

[જીદવારી—દેશી]

શ્રી 'દઢરથ' નૃપતિ પિતા, 'નન્દા' થારી માય, ।
રોમ રોમ પ્રભુ મો ભણી, શીતલ નામ સુહાય ॥ જય૦ ૧ ॥
જય જય જિન ત્રિભુવન ધણી, કરુણાનિધિ કીરતાર, ।
સેવ્યા સુરતરુ જેહવો, વાંછિત સુખ દાતાર ॥ જય૦ ૨ ॥
પ્રાણ પિયારો તૂ પ્રભૂ, પતિવરતા પત્ની જેમ, ।
લગન નિરંતર લગ રહી, દિન–દિન અધિકો પ્રેમ. ॥ જય૦ ૩ ॥
શીતલ ચંદનની પરે, જપતા નિશ દિન જાપ, ।
વિષય કષાયથી ઉપની, મેટો ભવ–દુઃખ તાપ. ॥ જય૦ ૫ ॥
આર્ત્ત રૌદ્ર પરિણામથી, ઉપજે ચિંતા અનેક, ।
તે દુઃખ કાપો માનસી, આપો અચલ વિવેક ॥ જય૦ ૫ ॥
રોગાદિક ક્ષુધા તૃષા, શસ્ત્ર અશસ્ત્ર પ્રહાર, ।
સકલ શરીરી દુઃખ હરો, દિલ શુ વિરુદ વિચાર ॥ જય૦ ૬ ॥
સુપ્રસન્ન હો શીતલ પ્રભુ, તૂ આશા વિસરામ, ।
'વિનયચન્દ' કહે મો ભણી, દેજો મુક્તિ મુકામ ॥ જય૦ ૭ ॥

૧–પટરાણી. ૨–બાધા ન આવે એવું. ૩–અવકાશ, જગ્યા રોકવી તે. ૪–ટળે નહિ એવી, શાશ્વત, અખંડ.

૧૧–શ્રી શ્રેયાંસનાથ સ્તવન

[રાગ કાફી—દેશી હોલી]

ચેતન જાણુ કલ્યાણુ કરન કો, આન મિલ્યો અવસર રે, ।
શાસ્ત્ર પ્રમાન પિછાન પ્રભુ ગુન, મન ચંચલ થિર કર રે, ॥
શ્રેયાંસ જિણંદ સુમર રે ॥ ટેર ॥ શ્રે૦ ૧ ॥

સાસ ઉસાસ વિલાસ ભજનકો, દૃઢ વિશ્વાસ પકર રે, ।
અજપાભ્યાસ[1] પ્રકાશ હિયે બીચ, સો સમરન જિનવર રે ॥ શ્રે૦ ૨ ॥

કંદર્પ[2] ક્રોધ લોભ મદ માયા, યે સબહિ પરિહર રે, ।
સમ્યક્‌દૃષ્ટિ સહજ સુખ પ્રગટે, જ્ઞાન–દશા અનુસર રે ॥ શ્રે૦ ૩ ॥

જૂઠે પ્રપંચ જોબન તન ધન અરુ, સજન સનેહી ઘર રે, ।
છિનમે છોડ ચલે પર ભવકો, બાંધ શુભાશુભ થર રે ॥ શ્રે૦ ૪ ॥

માનસ જનમ પદારથ જિનકી, આશા કરત અમર રે,
તે પૂરવ સુકૃત કરિ પાયો, પરમ ધરમ દિલ ધર રે ॥ શ્રે૦ ૫ ॥

‘ વિશ્વસેન ’ નૃપ ‘ વિશ્ના ’ રાણીકો, નંદન તૂ ન વિસર રે, ।
સહજે મિટે અજ્ઞાન અવિદ્યા, મોક્ષ પંથ પગભર રે. ॥ શ્રે૦ ૬ ॥

તૂ અવિકાર વિચાર આતમ ગુન, ભ્રમ–જંજાલ ન પર રે, ।
પૃદ્‌ગલ ચાય[3] મિટાય ‘ વિનયચન્દ ’, તે જિન તૂ ન અવર રે ॥ શ્રે૦ ૭ ॥

૧૨–શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્તવન

[તેરી કુલસી દેહ પાલક મે પલટે—એ દેશી]

પ્રણમૂ વાસુ પૂજ્ય જિન નાયક, સદા સહાયક તૂ મેરો, ।
વિષમ વાટ ઘાટ ભય થાનક, પરમ શ્રેયે સરનો તેરો, ॥ પ્રણમુ૦૧ ॥

ખલ દલ પ્રબલ દુષ્ટ અતિ દારણુ, જો ચૌ તરફ દિયે ઘેરો, ।
તો પિણ કૃપા તુમારી પ્રભુજી, અરિયન હોય પ્રગટે ચેરો, ॥ પ્રણમુ૦૨ ॥

વિષમ પ્રહાર ઉજાર વિચાલે, ચોર કુમાત્ર કરે હેરો,[4] ।
તિણ વિરિયા[5] કરિએ તો સમરણુ, કોઈ ન છીન[6] સકે ડેરો, ॥ પ્રણમુ૦૩ ॥

રાજા પાદશાહ જો કોઈ કોપે, અતિ તત્ગાર કરે છેરો,[7] ।
તદપિ તૂ અનુકૂલ હુવે તો, છિનમે છૂટ જાય કેરો,[8] ॥ પ્રણમુ૦૪ ॥

રાક્ષસ ભૂત પિશાચ ડાકિનિ, સાકિનિ ભય નાવે નેરો, ।
દુષ્ટ મુષ્ટ છલ છિદ્ર ન લાગે, પ્રભુ તુમ નામ ભજે ગહેરો,[9] ॥ પ્રણમુ૦૫ ॥

૧–પ્રભુ નામનું અખંડ રટણ કરવાનો અભ્યાસ ૨–કામદેવ ૩–છાયા ૪ હુમલો કરવો તે ૫ વેળાએ વખતે ૬ છીનવી ૭–છેટ રનાર ૮–પાછળ પડવું તે ૯–બહુ જ વધારે.

વિસ્ફોટક કુષ્ટાદિક સંકટ, રોગ અસાધ્ય મિટે દેહરો[1] ।
વિષ પ્યાલા અમૃત હો પ્રગમે, જો વિશ્વાસ જિનેદ્ર કેરો, ॥ પ્રણમું૦ ૬ ॥
માત 'જયા' 'વસુ' નૃપકે નંદા, તત્ત્વ જથારથ બુધ પ્રેરો ।
બે કર જોડ 'વિનયચન્દ' વિનવે, વેગ મિટાવો મુઝ ભવ ફેરો, ॥ પ્રણમું૦ ૭ ॥

૧૩-શ્રી વિમલનાથ સ્તવન

[અહો શિવપુર નગર સોહામણો—એ દેશી]

વિમલ જિણેસર સેવિએ, થારી[2] બુદ્ધિ નિર્મલ હો જાય રે, ।
જીવા ! વિષય-વિકાર વિસારને, તૂ મોહની કર્મ ખપાયરે, ॥
જીવા ! વિમલ જિણેસર સેવિએ. ॥ જીવા૦ ૧ ॥
સૂક્ષ્મ[3] સાધારણપણે,[4] પ્રત્યેક[5] વનસ્પતિ માંય રે ।
જીવા ! છેદન ભેદન તે સહ્યા, મર-મર ઉપજ્યો તિણ[6] કાય રે, ॥ જીવા૦ ૨ ॥
કાલ અનંત તિહાં ગયો, તેહના દુઃખ આગમથી સંભાલ રે, ।
જીવા ! પૃથ્વી અપ તેઉ વાયમેં, રહ્યો અસંખ્યાસંખ્ય કાલ રે. ॥ જીવા૦ ૩ ॥
એકેન્દ્રીસુ બેઈન્દ્રી થયો, પુન્યાઇ અનંતી વૃદ્ધ[7] રે, ।
જીવા ! સન્ની[8] પંચેદ્રી લગે પુન્ય બધ્યા, અનન્તાનન્ત પ્રસિદ્ધ રે. ॥ જીવા૦ ૪ ॥
દેવ નરક તિર્યંચ મે, અથવા માનવ ભવ નીચ રે, ।
જીવા ! દીનપણે દુઃખ ભોગવ્યાં, ઇણિ પર ચારો ગતિ બિચ રે, ॥ જીવા૦ ૫ ॥
અબકે ઉત્તમ કુલ મિલ્યો, ભેટ્યા ઉત્તમ ગુરુ સાધ રે, ।
જીવા ! સુણ જીન બચન સનેહસું, તુ સમકિત વૃત્ત શુદ્ધ આરાધ રે. ॥ જીવા૦ ૬ ॥
પૃથિવીપતિ "કૃતભાનુ" કો "સામા" રાણી કો કુમાર રે, ।
જીવા ! 'વિનયચન્દ' કહે તે પ્રભૂ, સિરસેહરો[9] હિયડારો[10] હારરે, ॥ જીવા૦ ૭ ॥

૧૪-શ્રી અનન્તનાથ સ્તવન

[વેગા પધારો રે મ્હેલથી—એ દેશી]

અનંત જિનેસર નિત નમો, અદ્ભૂત જ્યોતિ અલેખ, ।
ના કહીયે ના દેખીયે, જાકે રૂપ ન રેખ, ॥ અનંત૦ ૧ ॥
સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ પ્રભુ ચિદાનન્દ ચિદ્રૂપ, ।
પવન શબ્દ આકાશથી, સૂક્ષ્મ જ્ઞાન સ્વરૂપ, ॥ અનંત૦ ૨ ॥
સકલ પદારથ ચિંતવુ, જે જે સૂક્ષ્મ હોય, ।
તિણથી તૂ સૂક્ષ્મ મહા, તો સમ અવર ન કોય, ॥ અનંત૦ ૩ ॥
કવિ પંડિત કહી કહી થકે, આગમ અર્થ વિચાર, ।
તો પણ તુમ અનુભવ તિકો, ન સકે રસના ઉચાર, ॥ અનંત૦ ૪ ॥

૧-દેહનો. ૨-તારી, ૩-૪-૫-વસ્પતિની ત્રણ જાત. ૬-તે શરીરમાં. ૭-વૃદ્ધિ. ૮-સંજ્ઞી-મનવાળા. ૯-મોતીની કલગી. ૧૦-હૃદયનો.

પભણે[1] શ્રી મુખ સરસ્વતી, દેવી આપો આપ ।
કહી ન શકે પ્રભુ તુ સત્તા, અલખ અજપાજાપ, ॥ અનત૦ ૫ ॥
મન બુદ્ધિ વાણી તો ભણી, પહુચે નહી લગાર, ।
સાક્ષી લોકાલોકનો, નિર્વિકલ્પ નિર્વિકાર ॥ અનત૦ ૬ ॥
માત 'સુયસા' 'સિહરથ' પિતા, તસુ સુત 'અનત' જિનંદ ।
'વિનયચન્દ' અબ ઓલખ્યો, સાહબ સહજાનન્દ, ॥ અનત૦ ૭ ॥

૧૫–શ્રી ધર્મનાથ સ્તવન

[આજ ન હેજો રે દીસે નાહલો–એ દેશી]

ધરમ જિનેસર મુઝ હિયડે બસો, પ્યારા પ્રાણ સમાન, ।
કબહુ ન વિસરુ હો ચિતારુ[2] નહી, સદા અખડિત ધ્યાન, ॥ધરમ૦ ૧॥
જ્યુ પનિહારી[3] કુભ ન વિસરે, નટવો નૃત્ય નિદાન,[4] ।
પલક ન વિસરે પદ્મની પિઉ ભણી, ન ચકવી ન વિસારે ભાન[5], ॥ધરમ૦૨॥
જ્યુ લોભી મન ધનકી લાલસા, ભોગી કે મન ભોગ ।
રોગી કે મન માને ઔષધી, જોગી કે મન જોગ, ॥ધરમ૦૩॥
ઇણ પર લાગી હો પૂરણ પ્રીતડી, જાવ જીવ પરિયંત, ।
ભવ ભવ ચાહૂં હો ન પડે આતરો, ભય ભંજન ભગવત, ॥ધરમ૦૪॥
કામ ક્રોધ મદ મચ્છર લોભથી, કપટી કુટીલ કઠોર, ।
ઇત્યાદિક અવગુણ કર હું ભર્યો, ઉદય કરમ કે જોર; ॥ધરમ૦૫॥
તેજ પ્રતાપ તુમારો પરગટે, મુજ હયડા મે આય, ।
તો હુ આતમ નિજ ગુણ સભાલને, અનત બલિ કહેવાય; ॥ધરમ૦૬॥
'ભાનુ' નૃપ 'સુવ્રતા' જનની તણો, અગજાત અભિરામ,[6] ।
'વિનયચન્દ' ને વલ્લભ તૂ પ્રભૂ, શુદ્ધ ચેતન ગુણ ધામ, ॥ધરમ૦૭॥

૧૬–શ્રી શાંતિનાથ સ્તવન

[પ્રભુજી પધારો હો નગરી હમ તણી–એ દેશી]

'વિશ્વસેન' નૃપ 'અચલા' પટરાનીજી, તસુ સુત કુલ–સિણગાર હો, સુભાગી, ।
જન્મતા શાતિ કરી નિજ દેશ મે, મૃગી[7] માર[8] નિવાર હો, સુભાગી,
શાતિ જિનેશ્વર સાહબ સોલમા ॥ શા૦ ૧ ॥
શાતિ જિનેશ્વર સાહબ સોલમા, શાતિદાયક તુમ નામ હો,
તન મન વચન શુદ્ધ કર ધ્યાવતા, પૂરે સઘલી હામ હો, સુભાગી ॥ શા૦ ૨ ॥

૧–કહે, વર્ણન કરે ૨–કયારેય વિસરુ નહિ તેથી યાદ ના માટે કરુ એટલે યાદ કરવાની જરૂર નથી એવા ૩–પાણી ભરનારી સ્ત્રી. ૪–નક્કી ૫–સૂર્ય ૬ મનોહર ૭–વાઇનો રોગ. ૮–મરકી

વિઘન ન વ્યાપે તુમ સમરણ કિયા, નાસે દારિદ્ર દુખ હો, સુભાગી ।
અષ્ટ સિદ્ધિ નવ નિધિ પગ-પગ મિલે, પ્રગટે નવલા સુખ હો, સુભાગી ॥ શાં૦ ૩ ॥
જેહને સહાયક શાંતિ જિનંદ તૂ, તેહને કમીય[1] ન કાય હો, સુભાગી ।
જે જે કારજ મનમા તેવડે[2], તે તે સફલા રાય, હો સુભાગી. ॥ શાં૦ ૪ ॥
દૂર દેશાવર દેશ પરદેશ મે, ભટકે ભોલા લોક હો સુભાગી ।
સાન્નિધ્યકારી[3] સુમરણ આપરો, સહજ મીટે સબ શોક, હો સુભાગી. ॥ શાં૦ ૫ ॥
આગમ સાખ સુણી છે એહવી, જે જિનસેવક હોય, હો સુભાગી ।
તેહની આશા પૂરે દેવતા, ચૌસઠ ઇન્દ્રાદિક સોય, હો સુભાગી. ॥ શાં૦ ૬ ॥
ભવ-ભવ અંતરજામી તૂ પ્રભુ, હમને છે આધાર, હો સુભાગી ।
બે કર જોડી 'વિનયચન્દ' વિનવે, આપો સુખ શ્રીકાર, હો સુભાગી. ॥ શાં૦ ૭ ॥

૧૭—શ્રી કુંથુનાથ સ્તવન

[રેખતા-એ દેશી૦ કવ્વાલી ગઝલમાં પણ ગવાય]

કુંથુ જિણરાજ તૂ ઐસો, નહિ કોઈ દેવ તો જૈસો, ।
ત્રિલોકી નાથ તૂ કહીએ, હમારી બાહ દૃઢ ગહિએ, ॥ કુંથુ૦ ૧ ॥
ભવોદધિ ડૂબતો તારો, કૃપાનિધિ આસરો થારો, ।
ભરોસો આપકો ભારી, વિચારો બિરુદ ઉપકારી, ॥ કુંથુ૦ ૨ ॥
ઉમા[4] હો મિલનકો તોસે,[5] ન રાખો આંતરો મોસો, ।
જૈસી સિદ્ધ અવસ્થા તેરી, તૈસી ચૈતન્યતા મેરી, ॥ કુંથુ૦ ૩ ॥
કર્મ-ભ્રમ જાલકો દપટયો[6], વિષય સુખ મમતમે લિપટયો, ।
ભમ્યો હું ચહુ ગતિ માંહી, ઉદય કર્મ ભ્રમકી છાંહી[7], ॥ કુંથુ૦ ૪ ॥
ઉદયકો જોર હ જોલો, ન છૂટે વિષય સુખ તોલો, ।
કૃપા ગુરુદેવકી પાઈ, નિજમત ભાવના આઈ ॥ કુંથુ૦ ૫ ॥
અજબ અનુભૂતિ[8] ઉર જાગી, સુરતિ નિજ રૂપમે લાગી, ।
તુમહિ હમ એકતા જાણુ, દ્વૈત[9] ભ્રમ કલ્પના માનુ, ॥ કુંથુ૦ ૬ ॥
'શ્રી દેવી' 'સૂર' નૃપ નંદા, અહો સર્વજ્ઞ સુખ કંદા, ।
'વિનયચન્દ' લીન તુમ ગુનમે, ન વ્યાપે અવિદ્યા ઉનમે, ॥ કુંથુ૦ ૭ ॥

૧૮-શ્રી અરહનાથ સ્તવન

[હાસ અલર્ગા ગિરાની-એ દેશી]

અરહનાથ અવિનાશી, શિવ-સુખ[10] લીધો ।
વિમલ વિજ્ઞાન-વિલાસી, સાહબ સીધો ॥ સાહબ૦ ૧ ॥

તૂ ચેતન[1] ભજ અરહનાયને, તે પ્રભુ ત્રિભુવનરાયા ।
તાત 'સુદર્શન' 'દેવી' માતા, તેહનો નન્દ[2] કહાયા ॥ સાહબ૦ ૨ ॥
ક્રોડ જતન કરતા નહીં પામે, એહવી મોટી મામ,[3] ।
તે જિન ભક્તિ કરીને લહિએ, મુક્તિ અમોલક ઠામ ॥ સાહબ૦ ૩ ॥
સમકિતસહિત કિયા જિન-ભક્તિ, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર, ।
તપ વીરજ[4] ઉપયોગ તિહારા, પ્રગટે પરમ પવિત્ર ॥ સાહબ૦ ૪ ॥
સ્વ ઉપયોગ સ્વરૂપ ચિદાનંદ, જિનવર ને તૂ એક, ।
દ્વૈત અવિદ્યા વિભ્રમ મેટો, વાધે શુદ્ધ વિવેક ॥ સાહબ૦ ૫ ॥
અલખ અરૂપ અખંડિત અવિચલ, અગમ અગોચર આપ, ।
નિર્વિકલ્પ નિષ્કલંક નિરંજન, અદ્‌ભૂત જ્યોતિ* અમાપ ॥ સાહબ૦ ૬ ॥
ઓલખ અનુભવ અમૃત યાકો, પ્રેમ સહિત રસ પીજે, ।
હૂ-તૂ છોડ 'વિનયચન્દ' અંતરસે[5], આતમ રામ રમીજે ॥ સાહબ૦ ૭ ॥

૧૯-શ્રી મલ્લિનાથ સ્તવન

[લાવણી]

મલ્લિ જિન બાલ બ્રહ્મચારી, 'કુંભ' પિતા 'પરભાવતિ' મૈયા,
તિનકી કુમારી, મલ્લિ જિન બાલ બ્રહ્મચારી ॥ ટેક ॥
માનિની કુખ કંદરા[6] માહી, ઉપના અવતારી, ।
માલતી કુસુમ-માલની વાચ્છા, જનની ઉરધારી ॥ મલ્લિ૦ ૧ ॥
તિણથી નામ મલ્લિ જિન થાપ્યો, ત્રિભુવન પ્રિયકારી, ।
અદ્‌ભુત ચરિત તુમારો પ્રભુજી, વેદ ધર્યો નારી ॥ મલ્લિ૦ ૨ ॥
પરણન કાજ જાન સજિ આએ, ભૂપતિ છહૂ ભારી, ।
મિથિલાપુરી ઘેરી ચૌ તરફા, સેના-વિસ્તારી ॥ મલ્લિ૦ ૩ ॥
રાજા 'કુંભ' પ્રકાશી તુમપૈ, બીતક વિધ સારી, ।
તુમરે પરણન કાજ છહૂ નૃપ, આયા અહંકારી ॥ મલ્લિ૦ ૪ ॥
શ્રીમુખ ધીરપ દીધી પિતાકો, રાખો હુશિયારી, ।
પુતલી એક રચી નિજ આકૃતિ, થોથી[7] ઢકણારી[8]. ॥ મલ્લિ૦ ૫ ॥
ભોજન સરસ ભરી સા પુતલી, શ્રી જિન સિણગારી, ।
ભૂપતિ છહૂ બુલાયા મંદિર, બીચ બહૂ દીન ટારી ॥ મલ્લિ૦ ૬ ॥
પુતલી દેખી છહૂ નૃપ મોહ્યા, અવસર વિચારી, ।
ઢક[9] ઉઘાર લિનો પુતલીકો, ભભકયો[10] અન્ન ભારી ॥ મલ્લિ૦ ૭ ॥
દુસહ દુર્ગંધ સહિ નહી જાવે, ઉઠ્યા નૃપ હારી, ।
તબ ઉપદેશ દિયો શ્રીમુખસે, મોહ દશા ટારી ॥ મલ્લિ૦ ૮ ॥

૧-હે જીવ ૨-પુત્ર ૩-દ્રવ્ય મિલકત ૪-વીર્યશક્તિ ૫-અંતરમા *છદ્મસ્થ પરમાત્માના ઘણા ગુણિયલ નામો છે તે સમજી શકતા ન સમજાય તો અનુભવીને પૂછવું ૬-ગુફા ૭-પોલી ૮-ઢાંકણાવાળી ૯-ઢાંકણું ૧૦-દુર્ગંધ છૂટી

મહા અસાર ઉદારિક દેહી, પુતલી જીવ પ્યારી, ।
મગ કિયા પટકે ભવ દુઃખમે નારી નરક-વારી[1] ॥ મલ્લિ૦ ૯ ॥
ભૂપત છહૂઁ પ્રતિબોધ[2] મુનિ હો, સિદ્ધ ગતિ સંભારી ।
'વિનયચન્દ' ચાહત ભવ-ભવમે, ભક્તિ પ્રભુ થારી ॥ મલ્લિ૦ ૧૦ ॥

૨૦-શ્રી મુનિસુવ્રતનાથ સ્તવન

[ચેતરે ચેતરે માનવી-એ દેશી]

શ્રી મુનિસુવ્રત સાહબા, દીનદયાલ દેવા તણા દેવ રે, ।
તરણતારણ પ્રભુ મો[3] ભણી, ઉજ્જ્વલ ચિત્ત સમરું નિત્યમેવ રે ॥ શ્રી૦ ૧ ॥
હૂં અપરાધી અનાદિ કો, જનમ-જનમ ગુન્હા કિયા ભરપૂર રે, ।
લૂટિયા પ્રાન છકાય ના, સેવિયા પાપ અઢારહ કરૂર[4] રે ॥ શ્રી મુ૦ ૨ ॥
પૂરબ અશુભ કર કર્ત્તવ્યતા[5] તેહને પ્રભુ તમ ન વિચારકે; ।
અધમ ઉધારણ બિરુદ છે, સરન આયો અબ કીજીએ સાર રે ॥ શ્રી મુ૦ ૩ ॥
કિંચિત્ પુણ્ય પ્રભાવથી, ઇન ભવ ઓલખ્યો શ્રી જિન ધર્મ રે, ।
નિવર્તુ નરક નિગોદથી, એહવો અનુગ્રહ[6] કરો પરિબ્રહ્મ રે, ॥ શ્રી મુ૦ ૪ ॥
સાધુપણો નહીં સંગ્રહ્યો, શ્રાવક વ્રત ન કિયા અંગીકાર રે, ।
આદર્યા તો ન આરાધિયા, તેહથી રૂલિયો[7] હૂં અનંત સંસાર રે, ॥ શ્રી મુ૦ ૫ ॥
અબ સમકિત વ્રત આદર્યો, તદપિ આરાધી ઉતરૂ ભવપાર રે, ।
જનમ જીતવ[8] સફલો હુવે, ઇણ પર વિનવું વાર હજાર રે ॥ શ્રી મુ૦ ૬ ॥
'સુમતિ' નરાધિપ તુમ પિતા, ધનધન શ્રી 'પદ્માવતિ' માય રે,
તસુ સુત ત્રિભુવન તિલક તૂ, વંદત 'વિનયચન્દ' સીસ નમાય રે. ॥ શ્રી મુ૦ ૭ ॥

૨૧-શ્રી નમિનાથ સ્તવન

[સુણીયો રે બાલા કુટિલ મંજારી તોતા લે ગઈ-એ દેશી]

'વિજયસેન' નૃપ 'વિપ્રા' રાણી, નમિનાથ જિન જાયો,
ચૌસઠ ઇન્દ્ર કિયો મિલ ઉત્સવ, સુર-નર આનંદ પાયો રે, ।
સુજ્ઞાની જીવા, ભજલે રે જિન ઇકવિસવા. ॥ ટેર ॥ ॥ સુ૦ ૧ ॥
ભજન કિયાં ભવ-ભવનાં દુષ્કૃત, દુઃખ દુર્ભાગ્ય મીટ જાવે, ।
કામ ક્રોધ મદ મત્સર તૃષ્ણા, દુર્મતિ નિકટ ન આવે. ॥ સુ૦ ૨ ॥
જીવાદિક નવતત્ત્વ હિયે ધર, હેય[9] જ્ઞેય[10] સમજીજે, ।
તીજી ઉપાદેય[11] ઓલખીને, સમકિત નિર્મલ કીજે. ॥ સુ૦ ૩ ॥
જીવ અજીવ બંધ એ તીનો, જ્ઞેય જથારથ[12] જાણો, ।
પુણ્ય પાપ આસ્રવ પરહરિએ, હેય પદારથ માનો ॥ સુ૦ ૪ ॥
સંવર મોક્ષ નિર્જરા નિજ ગુણ, ઉપાદેય આદરિએ, ।
કારેન કારજ સમઝ ભલી વિધ, ભિન્ન ભિન્ન નિરણો કરીએ. ॥ સુ૦ ૫ ॥

૧-ખારી; નરકમા લઈ જનારી. ૨-સમજ્યા, બૂઝ્યા ૩-મારા પ્રત્યે ૪-ઘાતકી; નિર્દય ૫-કામ, કર્તવ્ય. ૬-મહેર; કૃપા ૭-ભટકયો, ફર્યો ૮-જીવિતવ્ય; જીવતર ૯-ત્યાગવા યોગ્ય ૧૦-જાણવા યોગ્ય. ૧૧-મેળવવા યોગ્ય. ૧૨-જેમ હોય તેમ.

કારણ જ્ઞાન સ્વરૂપ જીવકો, કાજ ક્રિયા પસારો, ।
હોતુ કો સાખી શુદ્ધ અનુભવ, આપો ખોજ[1] તિહારો ॥ સુ૦ ૬ ॥
તૂ સો પ્રભુ, પ્રભુ સો તૂ હૈ, દ્વૈત કલ્પના મેટો, ।
સત્ ચેતન આનન્દ 'વિનયચન્દ', પરમાતમ પદ ભેટો. ॥ સુ૦ ૭ ॥

૨૨-શ્રી નેમિનાથ સ્તવન

[નગરી ખુબ ઘણી છે જી-એ દેશી]

'સમુદ્રવિજય' સુત શ્રી નેમીશ્વર, જાદવ કુલકો ટીકો[2], ।
રતનકુખ ધારણી 'સિવાદે', તેહનો નન્દન નીકો, ।
શ્રી જિન મોહનગારો છે, જીવન પ્રાણ હમારો છે ॥શ્રી૦ જિ૦૧॥
સુનિ પુકાર પશુ કી કરુણા કર, જાણ જગત સુખ ફીકો, ।
નવ ભવ નેહ તજ્યો જોબનમે, ઉગ્રસેન નૃપ ધી[3] કો ॥શ્રી જિ૦૨॥
સહસ્ત્ર પુરુષ સંગ સંજમ લીધો, પ્રભુજી પર ઉપગારી, ।
ધન-ધન નેમ-રાજુલ કી જોડી, મહા બાલ બ્રહ્મચારી. ॥શ્રી જિ૦૩॥
બોધાનન્દ સ્વરૂપાનન્દમે, ચિત્ત એકાગ્ર લગાયો, ।
આતમ-અનુભવ દશા અભ્યાસી, શુકલ-ધ્યાન જિન ધ્યાયો ॥શ્રી જિ૦૪॥
પૂર્ણાનન્દ કેવળી પ્રગટે, પરમાનન્દ પદ પાયો, ।
અષ્ટ કરમ છેદી અલવેસર[4] સહજાનદ સમાયો ॥શ્રી જિ૦૫॥
નિત્યાનન્દ નિરાશય નિશ્ચલ, નિર્વિકાર નિર્વાણી, ।
નિરાતંક નિર્લેપ નિરાશ્રય, નિરાકાર વરનાણી ॥શ્રી જિ૦૬॥
એવો જ્ઞાન સમાધી-સયુત, શ્રી નેમીશ્વર સ્વામી, ।
પૂરણકૃપા 'વિનયચન્દ' પ્રભુ તો, અબ તો ઓલખ પામી ॥શ્રી જિ૦૭॥

૨૩-શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્તવન

[જીવ રે તુ શીયલ તણો કર સગ-એ દેશી]

'અશ્વસેન' નૃપ કુલ તિલોરે[5], 'વામા' દેવીનો નન્દ,
ચિન્તામણિ ચિત્તમે બસેરે, દૂર ટલે દુખ દંદ ।
જીવ રે તૂ પાર્શ્વ જિનેશ્વર વંદ ॥ જીવ૦ ૧ ॥
જડ-ચેતન મિશ્રિત પણે રે, કરમ શુભાશુભ થાય, ।
તે વિભ્રમ જગ કલ્પના રે, આતમ અનુભવ માય ॥ જીવ૦ ૨ ॥
બ્હેમી ભય માને જથા રે, સૂને ઘર વૈતાલ,[6] ।
ત્યો મુરખ આતમ વિષે રે, માન્યો જગ ભ્રમ જાલ ॥ જીવ૦ ૩ ॥
સરપ અંધેરી રાસડી રે, રૂપો છીપ મુઝાર, ।
મૃગ તૃષ્ણા, અંબુ[8] મૃષા[9] રે, ત્યુ આતમ મે સસાર ॥ જીવ૦ ૪ ॥

૧-શોધ, તપાસ, ૨ ટીકો=તિલક સમાન, શિરોમણી ૩ ધી=પુત્રી ૪ માલેક ધણી, અલબેલો સ્વામી ૫ કુળમા તિલક રૂપ ૬-હલકા દેવનુ નામ ૭-અંધારી રાત ૮-પાણી, ૯-ફોગટ, મિથ્યા.

અગ્નિ વિષે જ્યો મણી નહી રે, મણી મે અગ્નિ ન હોય, ।
સુપને કી સમ્પત્તિ નહીં જ્યુ, આતમ મેં જગ જોય ॥ જીવ૦ ૫ ॥
વાઝ પુત્ર જનમે નહિ રે, સીગ સમે[1] શિગ નાહિ, ।
કુસુમ ન લાગે વ્યોમ મે રે, જ્યુ જગ આતમ માહિ ॥ જીવ૦ ૬ ॥
અમર અજોણી આતમા રે, હૈ ચેતન તિહું કાલ, ।
'વિનયચન્દ' અનુભવ જગી રે, તૂ નિજરૂપ સંભાલ ॥ જીવ૦ ૭ ॥

૨૪–શ્રી મહાવીર સ્તવન

[શ્રી નવકાર જપો મન રંગે–એ દેશી]

ધન–ધન જનક 'સિધારથ' રાજા ધન 'ત્રિશલા' દે માત રે પ્રાણી, ।
જ્યાં સુત જાયો ને ગોદ ખિલાયો, 'બર્દ્ધમાન' વિખ્યાત રે પ્રાણી, ।
શ્રી મહાવીર નમો વરનાણી, ॥ શ્રી૦ ૧ ॥
શ્રી મહાવીર નમો વરનાણી, શાસન જેહનો જાણ રે પ્રાણી ।
પ્રવચન–સાર વિચાર હિયા મે, કીસ અરથ પ્રમાણ રે પ્રાણી, ॥ શ્રી૦ ૨ ॥
સૂત્ર[2] વિનય[3] આચાર[4] તપસ્યા[5], ચાર પ્રકાર સમાધ રે પ્રાણી, ।
તે કરીએ ભવસાગર તરીએ, આતમભાવ આરાધ રે પ્રાણી, ॥ શ્રી૦ ૩ ॥
જ્યુ કંચન તિહું કાલ કહીજે, ભૂપન નામ અનેક રે પ્રાણી, ।
જ્યુ જગજીવ ચરાચર જોની, હૈ ચેતન ગુણ એક રે પ્રાણી, ॥ શ્રી૦ ૪ ॥
આપણો આપ વિષે થિર આતમ, "સોહં[6] હંસ[7]" કહાય રે પ્રાણી, ।
કેવલ ધર્મ પદારથ પરચે,[8] પુદ્ગલ ભરમ મિટાય રે પ્રાણી, ॥ શ્રી૦ ૫ ॥
શબ્દ[9] રૂપ[10] રસ[11] ગંધ[12] ન જામે, નાય ફરસ[13] તપ[14] છાંહ[15] રે પ્રાણી, ।
તિમિર[16] ઉદ્યોગ[17] પ્રભા[18] કછુ નાહિ હૈ, આતમ–અનુભવ માહિ રે પ્રાણી, ॥ શ્રી૦ ૬ ॥
સુખદુ:ખ જીવન મરણ અવસ્થા, એ દસ પ્રાણ સંગાત રે પ્રાણી, ।
ઇનથી ભિન્ન 'વિનયચન્દ' રહિયે, જ્યો જલમે જલ જાત રે પ્રાણી, ॥ શ્રી૦ ૭ ॥

કલશ

ચોવીશ તિરથનાથ કીરતિ, ગાવતાં મન ગન ગહગહે:[19] ।
કુમટકો કુલચંદ નંદન, 'વિનયચન્દ' ઇન પર કહે; ।
ઉપદેશ પૂજ્ય 'હમીર મુનિ' કો, તત્ત્વ નિજ ઉર મેં ધરી, ।
ઉગણીસ સો છે કે છમછર,[20] મહાસ્તુતિ પૂરણ કરી ।

૧–સસલાને. ૨–૩–૪–૫ એ ચાર પ્રકારની સમાધિ છે ૬–"સોહં" એવો મંત્ર, ૭–જીવ, આત્મા ૮–પરિચય, અનુભવ, ૯ થી ૧૮ એ દશ અજીવ પુદ્ગલના ગુણ છે ૧૯–અતિ પ્રસન્ન થાય, ૨૦–સંવત્સર; સાલ.

॥ अस्सिआउसाय नमः ॥

શ્રી જવાહિર વ્યાખ્યાન સંગ્રહ

[દ્વિતીય ભાગ]

[બીજા ભાદરવા શુદ ૧ થી સં ૧૯૯૩ ના કાર્તિક શુદ ૧૫ સુધીમાં
અનાથી મુનિ અને સુદર્શન ચરિત્રનાં વ્યાખ્યાનો.]

[રાજકોટ – ચાતુર્માસ]

સવત્ ૧૯૯૨

નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચન

विसं तु पीय जह कालकूड, हणाइ सत्थं जह कुग्गहीय ।
एसो वि धम्मो विसओववन्नो, हणाइ वेयाल इवाविवन्नो ॥

ઉ. ૨૦-૪૪

જીવન હણે જે વિષ તાલપૂટ,
શસ્ત્ર હણે જે અવિધિગ્રહીત,
ધર્મ હણે છે વિષયોથી યુક્ત,
યથા હણાયે ભૂતસપ્રવિષ્ટ

અર્થાત્—હાથમા લેવાથી તાળવુ ફાટી જાય તેવુ-તાળપૃટ ઝેર ખાવાથી, અવળુ શસ્ત્ર પકડવાથી અને અવિધિથી ભૂતનો મન્ત્રજાપ કરવાથી જેમ તે માલીકને મારી નાખે છે, તે જ રીતે વિષયભોગની આસક્તિથી યુક્ત હોય તો તે ધર્મ પણ તેવા (અધર્મી)ને મારી નાખે છે. (હલકી ગતિમા લઈ જાય છે) વસ્તુત: ધર્મમા કદિ અધર્મ ન હોય અને હોય તો તે ધર્મ ન ગણાય

卐

નોંધ

આ પુસ્તકના પ્રકાશન અર્થે
રાજકોટનિવાસી શ્રી ચુનીલાલ નાગજી વોરાએ
રૂ. ૧૦૦૧)ની આર્થિક સહાયતા આપી છે.

શ્રી જવાહિર વ્યાખ્યાન સંગ્રહ
[રાજકોટ-ચાતુર્માસ]

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૧ બુધવાર

પ્રાર્થના

શ્રી આદીશ્વર સ્વામી હો, પ્રણમૂ સિર નામી તુમ ભણી,
પ્રભુ અંતરયામી આપ, મો પર મ્હેર કરીજે હો,
મેટી જે ચિંતા મન તણી, મારા કાટ પુરાકૃત પાપ ॥ શ્રી૦ ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદજી કૃભટ ચોવીશી

શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આત્મા પરમાત્માની સાથે કેવી રીતે તલ્લીન થઈ જાય અને આત્મા તથા પરમાત્માનું એકીકરણ કેવી રીતે થાય એ વાત હૃદયપૂર્વક પ્રાર્થના કરનાર ભક્તો જાણે છે. આપણે પણ એ વાતને લક્ષમાં રાખી અનન્યભાવે જો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ તો આ ભવમાં નહિ તો અન્ય ભવમાં પરમાત્માની સાથે આપણું અવશ્ય એકીકરણ થઈ જાય।

ભગવાન ઋષભદેવના ચરિત્રને સંપૂર્ણ રીતે કહેવાને તો કોઈ સમર્થ નથી, પણ મને આજે પાછલી રાત્રે ભગવાન ઋષભદેવ વિષે ધ્યાન ધરતા જે વિચારો આવ્યા તે વિચારો તમારી આગળ મૂકું છું મને એવો વિચાર આવ્યો કે, ઋષભદેવ ભગવાન સમુદ્ર સમાન છે અને જીવો નદીની સમાન છે નદી જ્યાંસુધી સમુદ્રને મળતી નથી ત્યાંસુધી તો તે આડી અવળી પણ ચાલે છે, અને અવાજ પણ કરે છે, પણ જ્યારે તે સમુદ્રને મળે છે ત્યારે તે શાન્ત થઈ જાય છે આ જ પ્રમાણે જ્યાં સુધી જીવ ભગવાન ઋષભદેવને મળતો નથી ત્યાંસુધી તો ધીંગાણા કરે છે પણ જ્યારે ભગવાન ઋષભદેવને જીવ મળે છે ત્યારે તે ધીંગાણા છોડી દે છે અને શાન્ત બની જાય છે

ભગવાન ઋષભદેવના ૯૮ પુત્રો જ્યાંસુધી ભગવાનથી જુદા રહ્યા ત્યાંસુધી તેઓમાં તોફાન રહ્યું, પણ જ્યારે તેઓ ભગવાનના શરણે આવ્યા ત્યારે તેઓમાં કોઈ પ્રકારનું તોફાન ન રહ્યું તેમનું ચરિત્ર એમ કહે છે કે, જ્યાંસુધી જીવ સરાગ અથવા કષાયયુક્ત રહે છે, ત્યાંસુધી તેઓમાં તોફાન તો રહે છે, પણ તે તોફાનની ગતિ કઈ બાજુ છે તે જોવાની જરૂર રહે છે જો તે તોફાનની ગતિ ભગવાન ઋષભદેવ તરફ રહી તો તો તોફાન શાન્ત થઈ જશે પણ જો તેની ગતિ બીજી બાજુ રહી તો પછી તોફાન તોફાનરૂપે જ રહેશે. જે પ્રમાણે નદીના તોફાનની ગતિ જો સમુદ્ર તરફ રહી તો તો તે સમુદ્રમાં મળી જઈ શાન્ત થઈ જશે, પણ જો તે તોફાનની ગતિ સમુદ્ર તરફ ન રહી તો તે તોફાન શાન્ત થશે નહિ તે જ પ્રમાણે આત્માના તોફાનની ગતિ પરમાત્મા તરફ રહી તો તે તોફાન પરમાત્માને મળ્યા બાદ શાન્ત થઈ જશે.

ભરત ચક્રવર્તીએ પોતાના ૯૮ ભાઈઓમાં ખૂબ ખળભળાટ પેદા કર્યો હતો. પણ તે ૯૮ ભાઇઓની ગતિ ભગવાન ઋષભદેવ તરફ હતી એટલા માટે તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે, 'આવા સમયે અમારે શું કરવું જોઈએ ! અત્યારસુધી અમે સ્વતંત્ર રહ્યા છીએ એટલે અમે ભરતની અધીનતા કેમ સ્વીકારી શકીએ ! અને જો અમે અધીનતા સ્વીકારતા નથી તો પછી અમારે ક્ષત્રિયોચિત યુદ્ધ કરવું પડે છે ' આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તે ૯૮ ભાઈઓ એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યા કે, " ઋષભદેવ ભગવાન જે પ્રમાણે આજ્ઞા આપે તે પ્રમાણે કરવું જો તેઓ એમ કહે કે, ભરત મારી જગ્યાએ છે માટે એની આજ્ઞા તમારે માનવી જોઈએ, તો ભરતની આજ્ઞા માનવી એ આપણું કર્ત્તવ્ય છે આપણે તો ભગવાનનું જ કહેવું માનવું છે પણ જો ભગવાન યુદ્ધ કરવાનું કહે તો આપણે યુદ્ધ કરવું ભગવાનની સલાહ પ્રમાણે યુદ્ધ કરીશું તો આપણો પરાજય પણ થઈ શકશે નહિ."

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, ૯૮ ભાઈઓ ભગવાન ઋષભદેવના શરણે આવ્યા. ભગવાને તેમને ઉપદેશ આપ્યો અને એ ઉપદેશથી પ્રતિબોધિત થઈ ૯૮ ભાઈઓએ ભગવાનની પાસે સંયમ ધારણ કર્યો. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે, જે ભરત કોઈ પણ રીતે એ ભાઈઓને પોતાનું મસ્તક નમાવતો ન હતો, તે જ ભરત, ૯૮ ભાઇઓએ ભગવાનની આગળ સંયમ ધારણ કર્યો છે એ સમાચાર મળતા જ, તે ભાઈઓની પાસે આવ્યો અને માથું નમાવીને કહેવા લાગ્યો કે, "મને જે ચક્ર વગેરે રત્નો મળ્યા છે એ બધા રત્નોએ મને ખાડામાં ઉતાર્યો. આપ પાછા ચાલો અને રાજ્ય કરો." આ પ્રમાણે ભરત પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. એનું પ્રધાન કારણ ૯૮ ભાઈઓ ભગવાનના શરણે ગયા અને તેમણે સંયમ ધારણ કર્યો એ જ હતું.

તમે કદાચ કહેશો કે, એ ૯૮ ભાઈઓની સામે તો ઋષભદેવ ભગવાન હયાત હતા એટલે તેઓ તેમના શરણે ગયા, પણ આજે તો ભગવાન નથી એટલે અમે કોના શરણે જઈએ ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે, તમે ભગવાન ઋષભદેવને અમર માનો છો કે નહિ ? જો ભગવાન અમર છે તો પછી તેઓ દૂર કેમ છે ? ભગવાન ઋષભદેવ શરીરથી તે વખતે, તે સમયે અયોધ્યામાં રહ્યા હશે પણ તેમનું જ્ઞાન તો આજે પણ સંસારમાં ઓતપ્રોત થઈ ભરેલું છે, આ કારણે તમારા શ્વાસોચ્છ્વાસની માફક ભગવાન પણ તમારા સમીપ જ છે લોકોએ પોતાની ખોટી કલ્પનાથી જ ભગવાનને દૂર માન્યા છે જો તમે તમારી ખોટી કલ્પનાઓ છોડી દો તો ભગવાન તમારા સમીપ જ છે

હું આજકાલ અવકાશના સમયે અન્ય ગ્રંથો પણ જોયા કરું છું એ ગ્રન્થોના વાચન ઉપરથી મને જે વિચારો ઉદ્ભવે છે તે વિચારો તમારી સમક્ષ મૂકું છું. એ ગ્રન્થોમાં એક એવો વિચાર દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે—

हिरणमये परे कोशे विरजं ब्रह्मनिष्कलम् ।
तच्छुभ्रं ज्योतिषां ज्योतिर्यत्तदात्मविदो विदु ॥—ઉપનિષત્

આ શ્લોકમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, જેમને આત્મજ્ઞાન થયું હશે તેમને પરમાત્માને ઓળખવામાં વાર લાગતી નથી, પણ જેમને આત્મજ્ઞાન થયું નથી તેઓ પરમાત્માને ઓળખી શકતા નથી. જેમને આત્મજ્ઞાન થયું છે તેમને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ ક્યાં થશે તેને માટે કહ્યું

છે કે, હિરણ્યમય-સુવર્ણમય કોષમાંથી પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થશે અર્થાત્ એક પરમજ્યોતિ છે એ પરમજ્યોતિમાંથી પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થશે

આ કથનનો ભાવાર્થ શો છે ? બાલભાષામાં સિદ્ધોની પ્રાર્થના કરતા આ ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે કે—

ચન્દ્ર સૂર્ય દીપ મણિ કી, જ્યોતિ યેન ઉલ્લઘિત,
તે જ્યોતિથી કોઇ અપર જ્યોતિ, નમો સિદ્ધ નિરંજન

અર્થાત્—આત્માથી જે અપર જ્યોતિ છે તે જ પરમાત્મા છે એ પરમજ્યોતિને શોધો.

જે પ્રમાણે સૂર્યને દીવો લઈ શોધવાની જરૂર રહેતી નથી કારણકે સૂર્ય સ્વય પ્રકાશમાન છે, આ જ પ્રમાણે આત્મા પણ સ્વય પ્રકાશિત છે સૂર્ય સ્વય પ્રકાશિત હોવાને કારણે જ સૂર્ય કહેવાય છે જો તે સ્વય પ્રકાશિત ન હોય તો તેને સૂર્ય કોઇ ન કહે પણ આત્મા તો સૂર્યથી પણ અનંત પ્રકાશવાળો છે સૂર્યને સૂર્ય કોણ કહે છે ? સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે કે સૂર્ય વાદળાથી ઢકાઇ ગયો છે એમ કોણ કહે છે ? આ પ્રમાણે સૂર્યની કીંમત આકનાર અને સૂર્યને સૂર્ય કહેનાર આ આત્મા જ છે એટલા માટે આત્મા સૂર્યથી પણ વધારે પ્રકાશમાન છે, એ આત્માને તમે ઓળખો તો પરમાત્માને ઓળખવામાં તમને વાર નહિ લાગે

એ આત્મા શુ છે અને કેવો છે ? એને માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે, એ આત્મા કાનનો પણ કાન છે, આંખની પણ આંખરૂપ છે, રસનો પણ રસિક છે આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયો ઉપર જે આધિપત્ય ભોગવે છે તે આત્મા છે તે આત્મા અમર છે. આત્મા અમર હોવા છતા તેને અમર તરીકે માનવાનો વિશ્વાસ કરવામાં આવતો નથી એ જ મોટી ભૂલ થઈ રહી છે આ ભૂલને કારણે જ જ્ઞાનીઓને ચિંતા થાય છે જો કોઈ માણસ હીરાને કાકરો કહે તો ઝવેરીને ચિંતા થાય કે નહિ ? આ જ પ્રમાણે આત્માની અમરતા વિષે કોઈ નકાર ભણે તો જ્ઞાનીઓને ચિંતા થાય કે નહિ ? આત્મા કેવો છે તે વિષે જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, આત્મા નિર્મળ છે, વિરજ છે અર્થાત્ કર્મરજથી રહિત છે તે અખડ છે. પરમ ઉજ્જ્વલ છે અને જ્યોતિરૂપ છે. બધી જ્યોતિઓ આત્માની જ્યોતિ આગળ ઊતરતી છે તમે લોકો જે પ્રકાશ જુઓ છો તે બધા પ્રકાશો આત્માના પ્રકાશને લીધે જ પ્રકાશિત છે પોતાના પ્રકાશથી જ બીજા પ્રકાશો જોઈ શકાય છે આત્માની જ્યોતિ એવી છે આત્માની આ જ્યોતિની પાછળ જે પરમજ્યોતિ છે તે જ ભગવાન ઋષભદેવ છે

કહેવાનો આશય એ છે કે, સાસારિક કામોનો ખળભળાટ તો ચાલતો જ રહે છે, પરતુ તે ખળભળાટથી ગભરાઈ ન જતા તે ખળભળાટને પરમાત્માની તરફ ફેરવી દો સસારના ખળભળાટને પરમાત્માની તરફ ફેરવી દેવા માટે જ નૈતિક જીવનની શિક્ષા આપવામાં આવે છે નૈતિકજીવન વિના આધ્યાત્મિક જીવન ટકી શકતુ નથી નૈતિક જીવનદ્વારા આધ્યાત્મિક જીવનની પ્રગતિ કરતા જાઓ તો તેમા કલ્યાણ છે.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૩૯

હવે આ જ વાત અનાથી મુનિના ચરિત્રદ્વારા સમજાવુ છુ

અનાથી મુનિએ રાજાને કહ્યુ કે, 'હે ! રાજન્ ! હવે હુ મારો પોતાનો પણ નાથ છુ અને બીજાનો પણ નાથ છુ ' જે પોતાનો નાથ હોય છે તે જ બીજાનો નાથ બની

શકે છે. પણ આજે તો આથી વિપરીત એમ બને છે કે, પોતે પોતાના નાથ બન્યા વિના જ બીજાના નાથ બનવા લોકો તૈયાર થઈ જાય છે પણ જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, ' તમે પોતે જ પર પદાર્થોને કારણે અનાથ બની ગયા છો તો પછી બીજાના નાથ કેવી રીતે બની શકો ? '

અનાથી મુનિએ રાજાને કહ્યુ કે, " હે ! રાજન્ ! તુ મારા નાથ શુ બને છે ! પહેલા તુ તારા પોતાનો તો નાથ બન. "

અનાથી મુનિના કથનને તમે પણ ધ્યાનમા લો અને પોતાના નાથ બનવાનો પ્રયત્ન કરો જો તમે એકદમ તમારા નાથ બની ન શકો તો તમે એટલુ તો માનો કે, " અમે સસારના પદાર્થોમા ફસાએલા અનાથ છીએ '

અનાથી મુનિએ પોતાનુ પૂર્વ વૃત્તાન્ત સભળાવી રાજાને કહ્યુ કે, " હે ! રાજન્ ! હુ પહેલા આવો અનાથ હતો પણ આ પ્રમાણે સનાથ થયો હવે હુ પોતાનો પણ નાથ છુ અને બીજાનો પણ નાથ છુ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો પણ નાથ છુ "

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, ત્રસના નાથ થયા તે તો ઠીક છે પણ સ્થાવરના નાથ કેવી રીતે બની શકે ? અને જેઓ કોઇને પોતાના નાથ જ માનતા નથી તેમના નાથ કેવી રીતે બની શકે ? કેમકે સ્થાવર જીવો પોતાને નાથ માનતા નથી

ગજસુકુમાર મુનિના માથા ઉપર જેમણે અગારા મૂક્યા હતા તે સોમલ બ્રાહ્મણના ગજસુકુમાર મુનિ નાથ હતા કે નહિ ? જો તમે આ વિષે વિચાર કરો તો ગજસુકુમાર મુનિના ચરિત્રમા જ તમને અજબ વાત જાણવામા આવશે

કૃષ્ણને ગજસુકુમાર મુનિના ઘાતના સમાચાર સાભળી ક્રોધ આવ્યો અને ક્રોધમા ભગવાન અરિષ્ટનેમિને કહેવા લાગ્યા કે, " મારા જ રાજ્યમાં મારા ભાઈની ઘાત કરનાર કોણ છે ? " કૃષ્ણને ક્રોધ કરતા જોઈ ભગવાને તેમને કહ્યુ કે, " હે ! કૃષ્ણ ! તમે ક્રોધ ન કરો તે માણસે ગજસુકુમારનો ઘાત કર્યો નથી પણ તેની સહાયતા કરી છે " શુ સોમલે સહાયતા કરવાની ઇચ્છાએ મુનિના માથા ઉપર અગારા મૂક્યા હતા ? શુ સોમલ તે મુનિનો સહાયક હતો ? પરંતુ જે મહાત્માઓ બધાના નાથ બની જાય છે તેઓ કોઈને પોતાના શત્રુ માનતા નથી પરંતુ બધાને પોતાના સહાયક માને છે તેઓ તો બધાના નાથ છે

નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનની એ જ વિશેષતા છે કે, તે બધાને મિત્ર માનવાનો જ ઉપદેશ આપે છે અમે લોકો તો છદ્મસ્થ છીએ, એટલા માટે અમારામા આજે કાઈ હોય, તો કાલે બીજુ કાંઈ હોય. તમે લોકો નિર્ગ્રન્થપ્રવચન ઉપર શ્રદ્ધા રાખો અને જો અમે નિર્ગ્રન્થપ્રવચનની અનુસાર સાધુપણાનુ પાલન કરી તમને નિર્ગ્રન્થપ્રવચન સભળાવીએ તો તો, તમે અમારી વાતને માનો, નહિ તો ન માનો નિર્ગ્રન્થપ્રવચનની વિરુદ્ધ વાત હોવા છતા તમે ' હાજી–હા ' કરો તો તો એ મોટી ખરાબી છે

મતલબ કે, ભગવાને કૃષ્ણને કહ્યુ કે, તે પુરુષે ગજસુકુમાર મુનિને સહાય આપી છે. જો કે, તેણે મુનિના મસ્તક ઉપર તેમનુ અપમાન કરવા માટે જ અંગારા મૂકયા હતા પણ જ્યારે આત્મા સંસારના બધા પ્રાણીઓને પોતાના આત્માની માફક જ માને છે ત્યારે તેને શત્રુ પણ મિત્ર જ લાગે છે તેમની નજરમા કોઈ શત્રુ જ જણાતો નથી અને એ રીતે તે બધાના નાથ જ છે.

તોફાની બાળક પોતાના બાપની દાઢી પણ ખેચે છે અને બાપને થપાટ પણ મારી દે છે છતા બાપ બાળકને મારતો નથી, પણ બાળકની થપાટ સહી લે છે એટલે શુ એ બાપને કાયર કહેવામા આવશે ? અને જો તે બાપ બાળકને મારે તો તે શુ વીર કહેવાશે ? બાપ તો સાચો તે કહેવાશે કે જે અબોધ બાળકદ્વારા અપાએલા કષ્ટોને સહી લે પણ બદલો લેવાની ઇચ્છાએ બાળકને મારે નહિ આ જ પ્રમાણે નાથ પણ તે જ છે કે જે બીજાઓદ્વારા અપાએલા કષ્ટોને પોતે સહી લે પણ પોતે બીજાને જરાપણ કષ્ટ આપે નહિ સાધુઓ માટે પણ જુઓ કે તેઓમા આ ગુણ છે કે નહિ ? તેઓને કોઈ ગમે તેટલુ કષ્ટ આપે છતા તેઓ કોઈને કષ્ટ આપતા નથી તેઓ પોતે તો કષ્ટો સહી લે છે પણ તેઓ બીજાને કષ્ટ આપતા નથી મુનિઓ ભલે તરસથી કે ભૂખથી પીડાતા હોય છતા શુ તેઓ કાચુ પાણી પીશે ? શુ કે સચેત વનસ્પતિ ખાશે ? તેઓ કાચુ પાણી પી શકતા નથી અને સચેત વસ્તુ ખાઈ શકતા નથી તેઓ પોતે તો કષ્ટો સહી લે છે પણ બીજાઓને કષ્ટ આપતા નથી અને એ કારણે જ તેઓ ત્રસ કે સ્થાવર બધાના નાથ છે

સાધુઓ મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ વગેરે ઉપકરણો શા માટે રાખે છે ? તથા ભિક્ષાચરી માટે ઘેર ઘેર શા માટે ભટકે છે ? શુ તેમને કોઈ તેમના સ્થાને ભોજન લાવીને આપી ન શકે ? જો કે, તેમને તેમના સ્થાને પણ ભોજન આપનારા મળી શકે છે પણ તેઓ પોતાના સ્થાને લાવવામા આવેલુ ભોજન લેતા નથી પરતુ ઘેર ઘેર જઈ ભિક્ષાચરી કરે છે, અને જેઓ ધુતકારે છે તેમને ઘેર પણ ભિક્ષા માટે જાય છે કારણ કે તેઓ તો બધાના નાથ છે. તેઓ બધાના નાથ છે કે નહિ એ વાતની પરીક્ષા તો ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગતી વખતે જ થઈ જાય છે કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, બાહ્ય ક્રિયામા શુ પડયુ છે ? પણ જો બાહ્ય ક્રિયામા કાઈ નથી તો પછી તેમનામા જ શુ પડયુ છે ? પોતાથી ક્રિયા પાળી શકાતી ન હોય તો પોતાની નિર્બળતા માનવી જોઈએ, પણ નિર્ગ્રન્થપ્રવચન ઉપર તો દૂષણ આવવા દેવુ ન જોઈએ અનાથ તો તે જ છે કે, જે બીજાઓદ્વારા અપાતા કષ્ટોને પોતે સહી લે છે પણ બીજાને પોતે કષ્ટ આપતો નથી તેમ અપાવવા દેતો નથી

આ પ્રમાણે અનાથી મુનિએ અનાથતા બતાવી પોતે કેવી રીતે સનાથ થયા તે રાજાને કહી બતાવ્યુ હવે અનાથી મુનિએ આપેલો ઉપદેશ કહુ છુ કે, જે ઉપદેશ સાધુ કે ગૃહસ્થ બધાને માટે સમાન ઉપયોગી છે, તથા એ જ આ બધી કથાના મૂળરૂપે છે. મૂળ હોય છે તો જ ફળની આશા રાખી શકાય છે જો મૂળ ન હોય તો ફળની આશા દુરાશા માત્ર છે અનાથી મુનિનો જે ઉપદેશ હવે સભળાવવામા આવે છે તે ઉપદેશ આ કથાનુ મૂળ છે એટલુ જ નહિ જો આ ઉપદેશને દ્વાદશાગી વાણીના મૂળરૂપે કહેવામા આવે તો પણ તેમા કાઈ ખોટુ નથી અનાથી મુનિ કહે છે કે —

अप्पा नई वेयरणी, अप्पा मे कूडसामली ।
अप्पा कामदुहा धेणू, अप्पा मे नन्दणं वणं ॥ ३६ ॥
अप्पा कत्ता विकत्ता य, दुहाण य सुहाण य ।
अप्पा मित्तममित्तं च, दुप्पट्ठिय सुपट्ठिओ ॥ ३७ ॥

અનાથી મુનિ રાજાને કહે છે કે, હે ! રાજન્ ! મે મારા દુ ખનુ તને જે ઉદાહરણ આપ્યું તે દુ ખ તો તદ્દન સાધારણ છે. હવે તને હુ મહાન્ દુ ખના દૃષ્ટાંતો આપુ છું એના માટે અનાથી મુનિએ સમસ્ત દુ ખોના સંગ્રહરૂપે વૈતરણી નદી અને કૂટશાલ્મલી વૃક્ષના અને સમસ્ત સુખોના સંગ્રહરૂપે કામધેનુ અને નંદનવનના ઉદાહરણો આપ્યા છે

આજકાલ કોઈ એમ કહે છે કે, દુઃખનુ કારણ ધર્મ છે. કોઈ કહે છે કે, દુ ખનુ કારણ અહિંસા છે. કારણ કે અહિંસાને કારણે કાયરતા આવી છે અને કાયરતા એ દુ ખરૂપ છે કોઈ એમ કહે છે કે, ભગવાન જ દુ ખ આપે છે. આ પ્રમાણે લોકો દુ ખ વિષે ભિન્ન ભિન્ન કલ્પનાઓ કરે છે. આ જ પ્રમાણે સુખને માટે એમ કહેવામા આવે છે કે, અમને માતા-પિતા, ભાઈ-બહેન-પત્નિ વગેરે સુખ આપે છે કોઈ કહે છે કે, ખાવા-પીવામા અને મોજમજા માણવામાં જ સુખ છે કોઈ કહે છે કે, ધનસંગ્રહ કરવામા અને તેનો ઉપભોગ કરવામા જ સુખ છે આ પ્રમાણે સુખ અને દુ ખ આપનાર વિષે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની કલ્પનાઓ કરવામા આવે છે પણ આ પ્રમાણે સુખ કે દુ ખ આપનાર તરીકે બીજાને માનવામા આવે છે ત્યા સુધી આત્મા અનાથ જ છે.

કદાચ કોઈ કહે કે એમને સુખ-દુ ખના કારણભૂત ન માનો. પણ એટલુ તો માનવુ પડશે કે, પુણ્યની પ્રકૃતિ સુખ આપે છે અને પાપની પ્રકૃતિ દુ ખ આપે છે. ૮૨ પ્રકારની પાપની પ્રકૃતિ દુ ખ આપે છે અને ૪૨ પ્રકારની પુણ્યની પ્રકૃતિ સુખ આપે છે નવ પ્રકારના પુણ્યથી સુખ થાય છે અને ૧૮ પ્રકારના પાપથી દુ ખ થાય છે પુણ્યથી જ ઇષ્ટ ગંધ, ઇષ્ટ રૂપ, આદિ મળે છે અને પાપથી જ અનિષ્ટ શબ્દ તથા અનિષ્ટ રૂપ વગેરે મળે છે. આ પ્રમાણે પુણ્ય અને પાપને તો સુખ અને દુ ખનાં કારણભૂત માનવા જ પડશે પણ એને માટે એમ વિચારો કે પુણ્ય કે પાપની પ્રકૃતિ જડ છે કે ચૈતન્ય ? જો જડ છે, તો જડને ચૈતન્ય માટે સુખ-દુ ખ દેનાર માનવુ એ તો અનાથતા જ છે. માટે અનાથતામાથી નીકળવા માટે એમ માનો કે, આત્મા જ સુખ-દુ ખનો દેનાર છે. સુખ-દુ ખને ઉત્પન્ન કરનાર અને નાશ કરનાર પણ આ આત્મા જ છે આ જ પ્રમાણે આ આત્મા જ મિત્ર છે અને આ આત્મા જ શત્રુ પણ છે. સારી કે ખરાબ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરનાર પણ આ આત્મા જ છે.

અનાથ મુનિ કહે છે કે, "હે ! રાજન્ ! આ આત્મા જ વૈતરણી નદી છે, અને આ આત્મા જ કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ છે આ જ પ્રમાણે આ આત્મા જ કામધેનુ છે અને આ આત્મા જ નંદનવન સમાન છે આત્મા જ કર્ત્તા છે આત્મા જ વિકર્ત્તા છે, આત્મા જ મિત્ર છે અને આત્મા જ શત્રુ છે "

અનાથી મુનિએ જે ઉપદેશ આપ્યો તે ઉપદેશનુ આ મૂળ છે આ ઉપદેશનો વિસ્તાર તો યથાસમયે કરવામાં આવશે અત્યારે તો એટલુ જ કહેવાનુ છે કે, આ ઉપદેશને સમજી તમે પણ અનાથતાને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરશો તો તમે પણ અનાથી મુનિની માફક તમારા પોતાના તથા બીજાના નાથ બની શકશો. હવે સુદર્શન પોતાની અનાથતા કેવી રીતે દૂર કરે છે તે જુઓ.

સુદર્શન ચરિત્ર—૩૯

કોપ કરી કહે રાય શેઠકો, દેવા શૂલિ ચઢાય,
ધિક્ ધિક્ નારી જાલ કોય કાંઈ, નૃપકો દિયા ફસાય ॥ ધન૦ ૮૪ ॥
સુભટ શેઠકો પકડ શૂલિકા, પહનાયા શ્રૃંગાર,
નગર ચોવટે ઊભો કરકે, બોલે યોં લલકાર ॥ ધન૦ ૮૫ ॥
યોં સુદર્શન શેઠ નગરકો, ધર્મી નામ ધરાય,
પર તિરિયા કે પાપમે યોં, શૂલી ચઢવા જાય ॥ ધન૦ ૮૬ ॥

રાજા દધિવાહન વિચારે છે કે, "રાણી તો આમ કહે છે અને શેઠ તો કાંઈ બોલતો નથી માટે હવે શું કરવું?" ત્યારે બીજી બાજુએ લોકોએ સુદર્શનને કહ્યું કે, રાજા હવે આખરી ફેંસલો આપે છે માટે જે કહેવાનું હોય તે કહી દો, નહિ તો "મૌનં સ્વીકૃતિ" એ કથનાનુસાર તમે મૌન રહી તમારો અપરાધ સ્વીકાર કરો છો એમ માનવામાં આવશે, માટે જે કહેવાનું હોય તે કહી દો.

સુદર્શને જો બધી વાત કરી દીધી હોત તો તે બચી જાત અને રાણીને દંડ મળત પણ માતાને કષ્ટ થશે, એ વિચારથી તેણે સત્ય વાત ન કહી પણ મૌન રહી બધાં કષ્ટો પોતે સહ્યાં તમારાથી જો એટલું બધું કષ્ટ સહન થઈ ન શકે તો તમે કોઈના ઉપર આરોપ કે ખોટું કલંક તો ન ચડાવો. આજે તો સમાચારપત્રોની સહાયતાથી 'કાગને વાઘ' બનાવી દેવામાં આવે છે, પણ તે શ્રાવકને માટે અનુચિત છે. છતાં કેટલાક લોકો એવું અનુચિત કામ કરે છે અને સાધુઓના માથે કલંક ચડાવવાનું તથા તેમની નિંદા કરવાનું પણ ચૂકતા નથી શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે "જ્યારે સાધુની નિંદા અને અસાધુની પૂજા થાય ત્યારે તે વિષમકાલ સમજવો જોઈએ" એ વિષમકાલમાં પણ ન ગભરાતાં જે કાંઈ કષ્ટો પડે તે સમતાપૂર્વક સહી લેવા એ સાધુઓનું કર્ત્તવ્ય છે સુદર્શને પોતે કષ્ટો સહીને પણ બીજા ઉપર કલંક ન ચડાવ્યું તો તમે નિષ્કારણ કોઈના ઉપર ખોટું કલંક તો ન જ ચડાવો, અને સુદર્શનની માફક સત્ય ઉપર દૃઢતા રાખો કહ્યું છે કે, **सत्यमेव जयते नानृतम् ।** આખરે સત્યનો જય થાય છે, અસત્યનો કદાપિ જય થતો નથી. આ આર્ષવચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી સત્ય ઉપર દૃઢતા રાખો અને કોઈના ઉપર ખોટું કલંક ન ચડાવો દ્વેષ, અહંકાર કે શત્રુતાના કારણે કોઈના ઉપર કલંક ચડાવવું એ મહાન્ પાપ છે. એ વીરતા નહિ પણ કાયરતા છે કાયર લોકો જ સમાચારપત્રોની સહાયતા લઈ બીજાઓ ઉપર કલંક ચડાવે છે અને પોતાનું પાપ છુપાવે છે, પણ પાપને ગમે તેટલું છુપાવવામાં આવે તોપણ પાપ તો પાપ જ રહેને તમે સુદર્શનના આદર્શને જુઓ અને એ આદર્શને અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરો

રાજાએ તથા રાજ્ય કર્મચારીઓએ સુદર્શનને સત્ય હકીકત કહેવા માટે ઘણું કહ્યું પણ સુદર્શન તો છેવટ સુધી મૌન જ રહ્યા આ પ્રમાણે સુદર્શનને મૌન બેઠેલા જોઈ રાજાએ ફેંસલો આપ્યો કે, "સુદર્શનને શૂળી ઉપર ચડાવી દેવાની શિક્ષા આપવામાં આવે છે." રાજાએ સુદર્શનને શૂળી ઉપર ચડાવવાનો ફેંસલો તો આપી દીધો પણ પછી તેને વિચાર

આવ્યો કે, "જો મારા આ હુકમની સાથે નગરજનો સહમત ન થાય અને તેઓ જો વિરોધ કરે તો ઠીક નહિ કહેવાય નગરજનોના સહકારથી જ મારુ રાજ્ય ચાલે છે એટલા માટે આ સંબધમા નગરજનોની પણ મારે સમ્મતિ લેવી જોઈએ "

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજાએ દૂત દ્વારા નગરમા એવા ઢઢેરો પીટાવ્યો કે, "સુદર્શન શેઠ રાતના સમયે રાણીના મહેલમાથી પકડાયા છે અને તેમણે રાણીની આબરૂ ઉપર હાથ નાખ્યો છે એ કારણે તેમને ફાસીની સજા આપવામા આવી છે. જો કોઈને આ વિષે કાઈ કહેવુ હોય તે રાજાની પાસે આવી કહે."

પડી નગર જબ ખબર લોગ મિલ, આયે રાજ દરબાર,
રાખ રાખ મહારાય ! શેઠકો વિનવે વારવાર. ॥ ધન૦ ૮૭ ॥
દાતા રા શિર સહેરો સરે, પુરજન-જીવન સાર,
સુદર્શન જો ચઢે શૂલી તો, જીના હમેં ધિક્કાર. ॥ ધન૦ ૮૮ ॥

દૂત દ્વારા આ ઢઢેરો સાભળી નગરજનો આશ્ચર્ય કરવા લાગ્યા કે, આમ કેમ બન્યુ ? સુદર્શન શેઠ રાણીની આબરૂ લેવા મહેલમાં જાય એ સભવિત નથી ધર્માત્મા સુદર્શનને જો શૂળી ઉપર ચડાવવામા આવે તો ગજબ જ થઈ જાય ને ?

પ્રજાના પ્રતિનિધિ લોકો એકત્રિત થઈ રાજાની પાસે ગયા અને પૂછ્યુ કે, "સુદર્શન શેઠને શૂળી ઉપર ચડાવવાનો આપે હુકમ કર્યો છે એ વાત સાચી છે ?" રાજાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "હા, એ વાત સાચી છે " પ્રજાના પ્રતિનિધિઓએ કહ્યુ કે, ' આપ એને શૂળી ઉપર ચડાવીને અમારા પ્રજાજનોના પ્રાણોને પણ શૂળી ઉપર ચડાવો છો ! તે કેવળ એકલા જ નથી એની સાથે સમસ્ત પ્રજા છે." રાજાએ હસીને જવાબ આપ્યો કે, "હુ સારી રીતે જાણુ છું કે, તમે બધા લોકો એની સાથે છો અને એટલા જ માટે મેં તેને છૂપી રીતે શૂળી ઉપર ન ચડાવતાં તમને બધાને ખબર પડે એ માટે મે ઢઢેરો પીટાવ્યો છે કે જેથી તમારે એ સબધમા જે કાંઈ કહેવું હોય તે કહી શકો." નગરજનો રાજાને કહેવા લાગ્યા કે, "મહારાજ ! પહેલા તો સુદર્શને એવો અપરાધ કર્યો જ નહિ હોય, અને કદાચિત્ કર્યો હોય તો પ્રજાની વિનતીને માન આપી આપ હુકમને રદ કરો અને તેમને છોડી મૂકો, કારણ કે એ શેઠ દાની પુરુષોના મુગટરૂપ છે માટે એવા દાની પુરુષને શૂળી ઉપર ચડાવવો ઠીક નથી "

દાની પુરુષોનો શિરમોર કોને કહેવો એ જોવા માટે સર્વ પ્રથમ ' દાની ' કોને કહેવો એ જાણવાની જરૂર રહે છે. આજે તો સમાચારપત્રોમા દાનવીરોની નામાવલિ બહુ જોવામાં આવે છે લોકો થોડુક દાન કર્યુ–ન કર્યું ત્યા તો સમાચારપત્રોમા દાનવીરોની શ્રેણિમા પોતાનુ નામ છપાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ સાચા દાનવીર બનવા તેઓ ચાહતા નથી સાચો દાનવીર તે છે કે જે દાન દેવામા કોઈ દિવસ પાછી પાની કરતો નથી અને પોતે દાન આપ્યું છે તેની બીજાને ખબર પણ પડવા દેતો નથી ફારસીમાં એક એવી કહેવત છે કે, "દાન એવી રીતે આપવુ જોઈએ કે જમણા હાથે આપેલા દાનની વાત ડાબા હાથને પણ માલુમ ન પડે." દાન બીજાને સહાયરૂપ થવા માટે દેવામાં આવે છે, બીજાની આબરૂના કાંકરાં

કરવા માટે નહિ પોતાને દાની તરીકે ઓળખાવવા માટે તથા બીજાની આબરૂના કાકગ કગવા માટે દેવામા આવતુ દાન, તે દાન જ નથી, એ તો પોતાનુ નામ કમાવવાનો એક કીમીયો છે, પણ આજકાલના લોકો પોતાને દાનવીગ કહેવડાવવા માટે બીજાની આબરૂની ગક્ષા થાય છે કે નહિ તેનો વિચાગ સરખો પણ કગતા નથી તેઓ તો પોતાને દાનવીર કહેવડાવવામા જ મશગૂલ ગહે છે સાધારણ રીતે દાનના સતોગુણી, ગજોગુણી અને તમોગુણી એવા ત્રણ ભેદ છે આ ત્રણે પ્રકાગના દાનોમા ઉત્તમ દાન તો સતોગુણી દાન છે

લખનઉના નવાબ આસફુદ્દૌલા વિષે પૂજ્યશ્રી શ્રીલાલજી મહાગાજ કહ્યા કરતા કે, તે છૂપીરીતે બહુ દાન કગતા હતા જ્યારે કોઈ માણસ તેના મહેલના પાસેથી થાળીમા કાંઈ લઈ પસાર થતો ત્યારે નવાબ યુક્તિથી તે થાળીમા સોનામહોર નાખી દેતો, પણ તેની ખબગ થાળી લઈ જનાગને પડતી નહિ પણ જ્યાગે તે માણસ ઘેગ પહોચી થાળીમા સોનામહોર જોતો હશે ત્યારે તેને કેટલો બધો આનંદ થતો હશે? નવાબની આ દાનશીલતા જોઈ કોઈએ તેને કહ્યુ કે, તમે બહુ સખી માણસ છો ત્યારે અસુફુદ્દૌલાએ જવાબ આપ્યો કે, મને લોકો સખી માણસ ન કહે એટલા જ માટે હુ છૂપી રીતે દાન આપુ છુ આ વાતને માટે એક કહેવત પ્રસિદ્ધ છે કે —

કૈસે સીખે શેખજી, ઐસી દેના દેન,
જ્યોં જ્યો કર નીચા કરો, ત્યોં નીચા રાખો નેન
દેનેવાલા ઔર હૈ, ભેજત હૈ દિન રેન,
લોગ નામ હમરો કહે, તાતે નીચે નેન

કોઈએ નવાબને પૃછ્યુ કે, "તમે એવુ દાન દેવાનુ ક્યાથી શીખ્યા કે, જ્યારે કોઈ તમારી સામે હાથ લાબો કરે છે ત્યારે તમે કેમ આખો નીચી કરી દો છો?" નવાબે ઉત્તગ આપ્યો કે, "દાન દેનાગ તો બીજો જ છે, અને તે જ લોકોને માટે દાન મોકલે છે તેમનુ પુણ્ય જ મારી દ્વારા દાન અપાવે છે હુ તો એક નિમિત્ત માત્ર છુ છતા લોકો એમ સમજે છે કે, એ દાન તો હુ જ આપુ છુ, અને એ કાગણે જ મારી આખો નીચી ઢળી પડે છે"

જ્યારે નવાબને માટે કોઈ બીજો દાન મોકલતો હતો તો પછી તમે જેને તમારુ માનો છો તે ધન તમે ક્યાથી લાવ્યા? એ ધન તો જનતાની પાસેથી આવ્યુ છે તો પછી જનતાને દાન દેતી વખતે હેન્હે કેમ કરો છો? જે સાચો દાનવીર હોય છે તે તો દાન દેવામા કોઈ દિવસ પાછી પાની કગતો જ નથી

એવુ સાભળ્યુ છે કે, ગણા ભીમસિંહ એકવાગ સકટમા આવી પડયા હતા, ત્યારે કોઈએ તેમને કહ્યુ કે, "તમે તમાગી દાનશીલતા ઓછી કરો" ત્યાગે ગણાએ જવાબ આપ્યો કે, "હુ ખાવાનુ તો ઓછુ કરી શકુ પણ દાન દેવાનુ ઓછુ કરી શકુ નહિ" સાચા દાનવીરો આવા હોય છે

પ્રજા ગાજાને કહેવા લાગી કે, "મહાગાજ! આ સુદર્શન શેઠ દાનીઓના શિરમોર છે આ નગગ આ શેઠને લીધે જેટલુ સુખી છે તેટલુ આપના કાગણે સુખી નથી તે શેઠ પ્રજાજનોનો

જીવનપ્રાણ છે એટલા માટે તેને શૂળી ઉપર ચડાવો નહિ. બસ ! અમારી એ જ પ્રાર્થના છે. અમારી આ પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરી શેઠને શૂળીની શિક્ષા માફ કરી આપો ”

પ્રજાની વાતો સાંભળી રાજા ઘણો પ્રસન્ન થયો અને પ્રજાને કહેવા લાગ્યો કે, “નગરજનો ! મને પણ સુદર્શન પ્રતિ પ્રેમ છે, પણ હુ શુ કરુ ? તે તો આ ઘટના વિષે કાંઈ બોલતા પણ નથી એવી દશામાં એને નિર્દોષ કેમ માની શકાય ? હુ તમને લોકોને જ પચ બનાવુ છુ. જો શેઠ એમ કહી દે કે, મેં કાંઈ અપરાધ કર્યો નથી તો તે નિરપરાધી છે તમે લોકો જ એના મુખે એમ કહેવડાવી દો.” પ્રજા કહેવા લાગી કે, એ વાત ઠીક છે શેઠ એમ શા માટે નહિ બોલે ? અમે હમણા જ તેમની પાસે જઈને વાત કરીએ છીએ રાજાએ કહ્યુ કે, ઠીક છે. તમારી સાથે મારો આ વકીલ આવે છે. શેઠ એમ પોતાના મોઢે કહી દે કે, ‘હુ નિર્દોષ છુ’ તો હું તેને નિર્દોષ તરીકે માનવા તૈયાર છું.

સુદર્શન શેઠની પાસે જવા માટે પ્રતિષ્ઠિત પ્રજાજનોનુ પચ નિયુક્ત કરવામા આવ્યું. હવે તે પચ સુદર્શન શેઠની પાસે કેવી રીતે જાય છે અને તેમની સાથે શુ વાતચીત થાય છે તે વિષે હવે પછી આગળ વિચાર કરવામા આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૨ ગુરુવાર

પ્રાર્થના

શ્રી જિન અજિત નમો જયકારી, તું દેવનકો દેવજી;
‘જિતશત્રુ’ રાજા ને ‘વિજયા’ રાણીકો, આતમજાત ત્વમેવજી.
શ્રી જિન અજિત નમો જયકારી. ॥ ૧ ॥

—વિનયચદ્રજી કૃત ચોવીશી

શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માના નામમા જ કોઈ એવી શક્તિ છે કે જેથી ભક્તોને પરમાત્માનું નામ બહુ જ પ્રિય લાગે છે. ભક્તો પરમાત્માના નામસ્મરણમા જ પોતાના કલ્યાણનુ દર્શન કરે છે

ભગવાન અજિતનાથનુ નામ ગુણનિષ્પન્ન છે, અર્થાત્ ગુણની અનુસાર તેમનુ નામ છે. એક નામ તો એવુ હોય છે કે જે કેવળ નામ માત્રનુ હોય છે અને તેમા નામ પ્રમાણે ગુણ હોતા નથી, ત્યારે બીજુ નામ એવુ હોય છે કે જેમા નામ પ્રમાણે ગુણ પણ હોય છે. ભગવાન અજિતનાથનુ નામ ગુણનિષ્પન્ન છે. જેમને કોઈ જીતી ન શકે, જેમનો કોઈ પરાભવ કરી ન શકે તે ‘અજિત’ કહેવાય છે ભગવાન અજિતનાથ કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સર આદિ ૧૮ પ્રકારના દોષોથી અપરાજિત છે, અર્થાત્ એ દોષોએ ભગવાન અજિતનાથ ઉપર જય મેળવ્યો નથી પણ ભગવાને તેમને જીતી લીધા છે અને એટલે જ તેમનું અજિતનાથ નામ સાર્થક થયુ છે.

ભક્ત લોકો કહે છે કે, "હે ! પ્રભો ! આપના નામનો અર્થ અને આપનો પ્રભાવ ગુરુમુખે સાંભળી હું આપને એવી પ્રાર્થના કરું છું કે, જે શત્રુઓને આપે હરાવ્યા છે એ શત્રુઓ આપથી પરાજિત થઈ મને હરાવી રહ્યા છે મારા માટે આ દુઃખનો વિષય છે હું આપનો સેવક કહેવાઉં છું અને આપને હું મારા નાથ માનું છું પણ જ્યારે એ જ શત્રુઓ આપથી પરાજિત થઈ મને-તમારા ભક્તને દબાવે અને હું દબાઉં એ મારા માટે તો લજ્જાની વાત છે, પણ સાથે સાથે તમારા માટે પણ એ વિચારવા જેવી વાત છે આપના જે ગુણો પ્રસિદ્ધ છે એ ગુણાનુસાર તો તમારે મને એ શત્રુઓથી બચાવવો જ જોઈએ"

ભગવાનના ગુણ કેવા છે એને માટે આચાર્ય માનતુંગ કહે છે કે—

बुद्ध्या विनाऽपि विबुधार्चित पादपीठ।
स्तोतु समुद्यतमतिर्विगतत्रपोऽहम् ॥

હે ! પ્રભો ! આપની સ્તુતિ કરવા માટે હું સાહસ કરું એ મારા માટે નિર્લજ્જતાની વાત છે કારણ કે હું તો બુદ્ધિહીન છું અને આપ એવા બુદ્ધ છો કે આપના ચરણ જ્યાં પડે છે એ પાદપીઠને ઇન્દ્ર પણ નમસ્કાર કરે છે એવી દશામાં હું આપના ગુણોનું વર્ણન કરવાનું સાહસ કરું એ મારા માટે નિર્લજ્જતાની વાત છે

જ્યારે આચાર્ય માનતુંગ પણ આમ કહે છે ત્યારે ભક્તો કહે છે કે, અમે કોણ કે આપના ગુણોનું વર્ણન કરી શકીએ? ભક્તોની માફક તમે પણ એમ કહેવા લાગો કે, અમે વળી કોણ કે અમે પરમાત્માના ગુણોનું વર્ણન કરી શકીએ? આ પ્રમાણે નમ્રતા ધારણ કરી આચાર્ય માનતુંગ અને ભક્તો જે ભાવનાપૂર્વક પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે, એવી ભાવનાથી તમે પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો તમારો બેડો પાર થઈ જાય!

ભક્તો કહે છે કે, "હે ! પ્રભો ! જો કે તું અમને સહાયતા આપવા તૈયાર છે છતાં અમે તારી સહાયતા કેમ લઈ શકતા નથી એ વિષે વિચાર કરીએ છીએ તો એમાં અમારી જ ભૂલ જણાય છે હે ! પ્રભો ! જો અમે અનન્યભાવે તમારા શરણે આવીએ તો અમને કોઈ શત્રુ હરાવી શકે નહિ, એવી અમોને ખાત્રી છે પણ દુઃખનો વિષય તો એ છે કે, જેવું અમે બોલીએ છીએ તેવું અમે કરી શકતા નથી જો અમે કહેવા પ્રમાણે કરી બતાવીએ તો અમારો આત્મા પણ તમારી માફક શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે" આ પ્રમાણે ભક્તો પોતાની ભૂલ સ્વીકારતા કહે છે કે—

હે ! પ્રભુ ! મેરા હી સબ દોષ,
શીલસિન્ધુ કૃપાલુ નાથ અનાથ આરતપોષ—હે ! પ્રભુ૦
વેશ વચનવિરાગ મન, અઘ અવગુનન કો કોશ,
રામ પ્રીતિ પ્રતીતિ પોલી, કપટ કરતબ ઠોસ—હે ! પ્રભુ૦

ભક્તો કહે છે કે "હે ! પ્રભો ! અમે બરાબર જોઈ ગયા છીએ કે, એ બધો દોષ અમારો જ છે ગુરુમુખે અને શાસ્ત્રદ્વારા અમે એ જાણી ગયા છીએ કે આપ તો પૂર્ણ થઈ ગયા છો અને તેથી આપના તો કોઈ દોષ હોઈ શકે જ નહિ માટે એ બધા દોષ અમારો જ છે જે પ્રમાણે સૂર્ય પૂર્ણરૂપે પ્રકાશતો હોય છતાં કોઈ આંખો બંધ કરીને કહે કે, 'સૂર્ય મને પ્રકાશ આપતો નથી' તો આમાં સૂર્યનો શો દોષ? તે જ પ્રમાણે અમે વેષ

અને વચનમાં વૈરાગ્ય રાખીએ છીએ પણ અમારા મનને તો પાપનું ઘર બનાવી રાખ્યું છે. ઉપરથી તો અમે વૈરાગ્યની વાતો કરીએ છીએ અને વૈરાગ્યનો વેશ પણ ધારણ કર્યો છે, પણ અમારું મન તો વિકારોથી જ ભરેલું છે અમને વૈરાગ્યનો કે આપનો વિશ્વાસ તો કેવળ લોકોને બહાર બતાવવા પૂરતો છે બાકી અમારું મન પાપવિકારોથી ભરેલું છે આ જ અમારો દોષ છે."

અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે કે, આવી અવસ્થામાં શું કરવું ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, એ ભૂલને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો ભૂલ કેમ દૂર થાય એમ કેવળ ચિંતા કરવાથી કાંઈ કામ ચાલતું નથી ભૂલને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવાથી જ ભૂલ દૂર થાય છે. પાપને પાપ સમજવું એ કાંઈ ઓછું નથી પાપને પાપ માની, તે પાપને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ કાંઈ ઓછી વાત નથી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

'मायी मिच्छादिट्ठी अमायी सम्मदिट्ठी'

જે બાહર તો બીજું બતાવે છે અને હૃદયમાં બીજું રાખે છે, અર્થાત્ જે ઉપરથી તો પાપને દબાવી રાખે છે અને અંદરથી છળકપટ કરે છે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, અને જે સરળતાપૂર્વક પાપને પાપ માને છે, પાપને દબાવી રાખતો નથી પણ તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે સમદૃષ્ટિ છે. આનો એવો અર્થ નથી કે વ્યવહારને જ બંધ કરી દેવામાં આવે ! સંસારના લોકોને વ્યવહારની પણ જરૂર રહે છે, પણ વ્યવહાર સાધવાની સાથે આત્મશોધન અને પરમાત્માના શરણે જઈ કામ ક્રોધાદિને જીતવાનો ઉપાય કરવો જોઈએ. એમ ન થવું જોઈએ કે, વચન અને વેશમાં તો વૈરાગ્ય રહે અને મન પાપનું ઘર બની જાય ! આમ કરવું એ જ મિથ્યાદૃષ્ટિપણું છે. એમ કોઈએ વિચારવું ન જોઈએ કે, વચન અને વેશદ્વારા તો હું વ્યવહાર સાધું છું તો પછી મન ભલેને ગમે તેવું રહે ! મનને કોણ જોવા આવે છે ? આ પ્રમાણે મનને મલિન રાખનારે એટલું તો સમજવું જોઈએ કે, મનને પોતાનું મન તો જાણે જ છે. પોતાના મનની સાક્ષી પોતાનું મન જ આપે છે આ સિવાય પરમાત્મા તો બધું જાણે છે કે નહિ ? જો મન મલિન અને પાપનું ઘર રહ્યું તો પછી ભગવાનના સેવક કેમ બની શકાય ? એટલા માટે ભક્તે વિચારવું જોઈએ કે, "ભગવાન અજિતનાથનો સેવક છું, તો મારા પ્રભુ પણ સર્વજ્ઞ હોવાથી મારા મનની વાત પણ જાણે છે. એટલા માટે હું મારા મનને પાપનું ઘર બનાવીશ નહિ અને પરમાત્મા પાસે કોઈ વાતને છુપાવીશ નહિ હે ! પ્રભુ ! હું તો આપને જે કામ પસંદ પડે તેવાં જ કામો કરીશ, બીજા કામો નહિ કરું !"

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, જો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો કામ ક્રોધાદિ ઉપર અવશ્ય વિજય પ્રાપ્ત થઈ શકે. એટલા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થનાને બહિર્મુખી ન બનાવતાં અન્તર્મુખી બનાવવી જોઈએ

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૦

અનાથી મુનિ પરમાત્માની અન્તર્મુખી પ્રાર્થના કરે છે અનાથી મુનિએ રાજા શ્રેણિકને જે કાંઈ કહ્યું તે કેવળ રાજા શ્રેણિકને માટે જ નહિ પણ સકળ સંસારને માટે કહ્યું છે. એટલા માટે તેમના આપેલા ઉપદેશને બરાબર સમજો તો ભગવાન અજિતનાથની પ્રાર્થના અને અનાથી મુનિના ઉપદેશમાં જરાપણ અંતર જણાશે નહિ.

અનાથી મુનિએ ઉપદેશનો જે સાર કહ્યો છે તે વિષે કાલે મે થોડામા કહ્યુ છે, આજે તેનો વિશેષ મર્મ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરુ છુ

અનાથી મુનિએ કહ્યુ કે, "આત્મા જ વૈતરણી નદી છે અને આત્મા જ કૂટશાલી વૃક્ષ છે" આ ઉપરથી કોઇ એવો પ્રશ્ન કરે કે, આત્મા એ વૈતરણી નદી છે એ કેમ બની શકે ? કારણ કે, આત્મા તો અરૂપી છે અને વૈતરણી નદી રૂપી છે આત્મા તો ચારેય ગતિમા પરિભ્રમણ કરે છે અને વૈતરણી નદી તો કેવળ નરકમા જ હોય છે આત્મા અનેક યોનીઓમા પણ ભમે છે અને આખરે તે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત પણ થઈ જાય છે, પણ વૈતરણી નદી તો નરકવાસી-નૈરયિકોએ જ ભોગવવી પડે છે તો પછી આત્મા વૈતરણી નદી કેમ બની શકે ?

આ મહાન્ પ્રશ્નનુ સમાધાન તો કોઈ મહાન્ યોગી જ કરી શકે પણ શાસ્ત્રના આ કથનનો એવો અર્થ જણાય છે કે, આત્મા ન હોય તો વૈતરણી નદી પણ હોઈ શકે નહિ વૈતરણી નદી દુષ્કર્મનુ ફલ છે અને દુષ્કર્મ આત્મા જ કરે છે જો આત્મા ન હોય તો દુષ્કર્મ કોણ કરે અને તેનુ ફલ વૈતરણી નદી પણ કેવી રીતે હોય ? વૈતરણી નદીની સૃષ્ટિનુ સર્જન કરનાર આત્મા જ છે જો આત્મા ન હોય તો વૈતરણી નદીનુ નામ પણ ન હોય ! આત્માના દુષ્કર્મનુ ફલ જ વૈતરણી નદી છે આ પ્રમાણે કારણ-કાર્ય ભાવનો વિચાર કરીને જ શાસ્ત્રમા એમ કહેવામા આવ્યુ છે કે, આત્મા જ વૈતરણી નદી છે

શાસ્ત્રો શબ્દોના આડબરમા ન પડતા જે વાસ્તવિક વાત કહેવાની હોય છે તે થોડામા કહી દે છે શાસ્ત્રો કહે છે કે, "વૈતરણી નદી દુ ખ આપનારી છે એટલુ કહીને જ રહી ન જાઓ, પણ વૈતરણી નદીનો કર્ત્તા તેમજ હર્ત્તા આત્મા પોતે છે એમ માનો હે ! આત્મા ! આ વૈતરણી નદીને બનાવનાર પણ તુ જ છે અને જો તુ એ વૈતરણી નદીમાં પડવા ચાહતો ન હો તો, કોઈ એવુ નથી કે તને એ નદીમા પાડી શકે "

આજે બુદ્ધિવાદનો જમાનો ચાલે છે એટલે કેટલાક લોકો બુદ્ધિનુ પૂછડુ પકડી કહેવા લાગે છે કે, નરક કે સ્વર્ગ કોણે જોયુ છે ! આ પ્રમાણે કહેનાર લોકોને પૂછવુ જોઈએ કે, જો તમે નરક જોયુ નથી તો જેલખાનુ તો જોયુ છે ને ? એ જેલખાનાને બનાવનાર કોણ છે ! એ જેલખાના ઉભા કોણે કર્યા છે ! આ આત્માએ જ ને ? જો આત્મા જેલમા જવાને યોગ્ય દુષ્કર્મો ન કરે તો સંસારમાં શુ જેલખાનાઓ રહી શકે ખરા ? આ દૃષ્ટિએ આત્મા જ જેલખાનાનો કર્ત્તા અને હર્ત્તા કહેવાય કે નહિ ?

વર્ણનમા કોઈ પ્રધાન વસ્તુને મુખ્ય રાખી અને શેષ વસ્તુનુ ગૌણ કરી વર્ણવવામા આવે છે એટલા માટે અહીં પણ વૈતરણી નદીને મુખ્ય કરી શેષ દુ ખોને ગૌણ રાખવામા આવ્યા છે વ્યવહારમા જેલ જ નહિ પણ સમસ્ત દુ ખોને પેદા કરનાર આત્મા જ છે. એટલા માટે જો એમ કહેવામા આવે કે, આત્મા જ દુ ખ પેદા કરનાર છે કે આત્મા જ દુ ખ છે તો એમા શુ ખોટુ છે ?

મતલબ કે, કોઈપણ દુ ખને આ આત્મા જ પેદા કરે છે આ જ પ્રમાણે સુખને પણ આ આત્મા જ પેદા કરે છે દુ ખના તો પ્રધાનત ન કરવા દુ ખોને ગ્રહણ કરવામા આવ્યા છે અને શેષ દુ ખોને ગૌણ કરવામા આવ્યા છે આ ઉપરથી સમસ્ત દુ ખોના કર્ત્તા આત્મા જ છે એમ સમજવુ જોઈએ આ જ પ્રમાણે સુખનો પણ ઇચ્છાપૂર્તિના સુખને મુખ્ય માની

શેષ સુખોને ગૌણ કરવામાં આવ્યાં છે. ઇચ્છાપૂર્તિનુ સુખ પેદા કરનાર આત્મા જ છે કામધેનુ અત્રે પશુ અર્થમા નહિ પણ 'ઇચ્છા પૂરી થવી' એ અર્થમાં છે કામધેનુનો અર્થસંબંધ ઇચ્છાનુસાર સુખની સાથે છે ઇચ્છાનુસાર સુખ પણ આત્મા જ પેદા કરી શકે છે. તમે સ્વર્ગ જોયુ નથી પણ રાજાનો મહેલ, બાગ વગેરે તો જોયા છે શુ આ સુદર મહેલો–બાગ-બગીચાઓ આત્મા વિના ટકી શકે ખરા ? તમારા લોકોની દૃષ્ટિ સંકુચિત છે એટલા માટે તમે તો મહેલ–બાગ વગેરેના સુખને મર્યાદિત કરી નાખો છો પણ જ્ઞાનીજનો તેથી આગળ વધીને કહે છે કે, સ્વર્ગનુ સુખ કે નરકનુ દુ ખ આત્માએ જ પેદા કરેલ છે અને એટલા જ માટે આત્મા જ સુખરૂપ કે દુ ખરૂપ છે

જો તમારામા એવી શક્તિ હોય કે, તમે ગધેડીને કામધેનુ અને કામધેનુને ગધેડી બનાવી શકો તો તમે શુ બનાવશો ? તમે એમ જ કહેશો કે, અમે ગધેડીને કામધેનુ બનાવીશુ, પણ આ જ વાત તમે આત્મા વિષે કેમ વિચારતા નથી ! આત્માના સુખદુ ખનુ તંત્ર આત્માના હાથમા જ છે બીજા કોઈના હાથમા નથી જ્યારે સુખદુ ખનુ તત્ર તમારા આત્મામાં છે તો પછી આત્માને કામધેનુની માફક સુખરૂપ કેમ બનાવતા નથી ?

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે ! રાજન્ ! રાજ્ય ભડાર વગેરે પ્રાપ્ત થવાથી આત્મા કાંઈ સનાથ બની જતો નથી, પણ મારા આત્મામા જ સુખ કે દુ ખ પેદા કરવાની શક્તિ છે એનું જ્ઞાન થવાથી જ આત્મા સનાથ બની શકે છે 'જ્યારે આ આત્મા જ નંદનવન કે કામધેનુની સમાન સુખ આપનાર છે, તો પછી હુ પોતે જ આત્માને નરક કે વૈતરણી નદીની સમાન શા માટે દુ ખદાયક બનાવુ' એવો વિવેક પેદા થવાથી આત્માને સનાથ બનાવી શકાય છે."

આત્મામા અનંત શક્તિ છે. તે પોતે પ્રકાશમાન છે આમ છતા એ આત્મા ક્યા છે ? તે આત્મા હાથમા છે, પગમાં છે, માથામાં છે કે ક્યાં છે ? એવો પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવે છે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, એ આત્મા શરીરમા બધે ઠેકાણે છે. તમારી આખોમા પણ આત્મા છે અને તમે તમારી આખોદ્વારા જ આત્માને જાણી શકો છો. એને માટે કહ્યુ છે કે.—

માન માન માન કહા માન લે મેરા,
જાન જાન જાન રૂપ જાન લે તેરા
જાને બિના સ્વરૂપ કે, મિટે ન ગમ કભી,
કહેતે હૈ વેદ બાર બાર, બાત યે સભી માન૦
સત્સગમેં દિલ જોડ, તોડ મોહ કા ઘેરા
જો નયન કા ભી નયન, બેન કા ભી બેન હૈ,
જિસકે બિના શરીરસે, ન પલક ચૈન હૈ
વિચાર લે વહી તેરા, સ્વરૂપ હૈ ઘેરા માન૦

આ પ્રમાણે કહી, કોણ કોને મનાવે છે ? જો હુ કહુ કે, હુ તમને મનાવુ છુ તો તો મારો આત્મા પણ પરતત્ર થશે પણ આ પદ સાભળવાથી તો એમ જ જણાય છે કે, કોઈ કોઈને મનાવી રહ્યો છે, અને 'મારુ માની લે' એમ કહી રહ્યો છે, અર્થાત્ બીજાને કોઈ સમજાવે છે. પણ જ્ઞાનીજનો તો પોતાના આત્માને જ સમજાવે છે કે, "હે ! આત્મા ! તુ શું કરે છે ? તુ ઇચ્છિત ફળ ભોગવનાર છે તો પછી શા માટે અહી તહીં ભટકતો ફરે

છે? તુ પોતાને જ ભૂલી ગયો છે, અને તે કારણે જ તુ દુખી થઈ ગયો છે! અને જ્યા સુધી તુ પોતાને ઓળખીશ નહિ ત્યાસુધી તારુ દુખ વધશે, ઘટશે નહિ, માટે તારા સ્વરૂપને તુ પીછાન તુ તારુ પોતાનુ સ્વરૂપ આખ, કાન, નાક, જીભ વગેરે દ્વારા સમજ આખ સામુ જોવાથી આખની કીકીમા કોઈ એક જાતની છાયા જોવામા આવે છે જીવિત મનુષ્યની આખમા જ છાયા જોવામા આવે છે, મરેલાની આખોમા છાયા જોવામા આવતી નથી, એમ કહેવામા આવે છે એટલા માટે તુ એમ વિચાર કે, મૃત્યુ થવાથી આખમાથી એ શુ ચાલ્યુ ગયુ છે કે જેથી આખમા છાયા જોવામા આવતી નથી? એટલા માટે એમ સમજો કે, જ્યાસુધી આ શરીરમા આત્મા છે, ત્યાસુધી જ આખની કીકીમા છાયા પડે છે નહિ તો છાયા પડતી નથી આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે, દેખનાર આખો નથી પણ આખો દ્વારા દેખનાર તો બીજો જ કોઈ છે, અને એ જ આત્મા છે

આત્મા, આખ, કાન વગેરે ઇન્દ્રિયોનો સ્વામી છે, પણ પોતાની ભૂલને કારણે પોતે ગુલામ બની રહ્યો છે એટલા માટે તમે તમારા પોતાના માટે શુ કરો છો તેનો વિચાર કરો. આત્મા માટે સુખ પેદા કરો છો કે દુખ? કદાચ તમે એમ કહો કે, અમે તો સસારી છીએ! પણ તમે સસારી છો એટલા જ માટે તમને ઉપદેશ આપવામા આવે છે જો તમે સસારી ન હોત પણ સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત બની ગયા હોત તો તમને ઉપદેશ આપવાની જરૂર જ રહેત નહિ ઉપદેશ સાસારિક લોકોને માટે જ આપવામા આવે છે. બલ્કે ખરી રીતે તો ઉપદેશ જે આપે છે, તેને જ માટે ઉપદેશ છે, છતા પણ **एगे आया** એ કથનાનુસાર આત્મામા ભેદ નથી અને એ કારણે જે ઉપદેશ મારા માટે છે, તે જ ઉપદેશ તમારા માટે પણ છે, એટલા માટે તમે ઉપદેશ સાભળી આત્માનુ સ્વરૂપ જાણો એ આત્મા આખની પણ આખ રૂપ છે, રસનો પણ રસ છે, તે કાનનો પણ કાન છે અર્થાત્ આખ દ્વારા તે જ જુએ છે, કાન દ્વારા તે જ સુને છે અને જીભ દ્વારા તે જ રસ લે છે આમ હોવા છતા આખ-કાન-નાક દુખવાથી જેટલી ચિંતા થાય છે, તેટલી ચિંતા આત્માના માટે થાય છે કે નહિ તેનો વિચાર કરો, અને વિચાર કરી આત્માને જાગ્રત બનાવવાનો પ્રયત્ન કરો

હવે હુ એક પ્રાસગિક વાત કહુ છુ રાજકોટમા અનેક અપૂર્વ કામો થયા છે અને થઈ રહ્યા છે આ જ પણ મને એક અપૂર્વ કામની સૂચના મળી છે મદ્રાસવાળા શ્રી તારાચદજી ગેલડા તથા શ્રી ડાહ્યાભાઈએ પત્નીસહિત શીલવ્રતનો સ્વીકાર કર્યો છે, પણ એ બન્ને બહારના છે તો પછી રાજકોટ સઘ પાછળ કેમ રહી શકે? સઘના ભૂતપૂર્વ સેક્રેટરી, સઘના આગેવાન તથા અમને આ પ્રદેશમા ખેચી લાવવામા વિશેષ પ્રયત્ન કરનાર શ્રી ચુનીલાલભાઈએ પણ પત્નીસહિત આજે શીલવ્રતનો સ્વીકાર કરવાનો વિચાર દર્શાવ્યો છે અમે તેમના બનાવેલા મકાનમા ઉતર્યા છીએ અને આહારપાણી લઈએ છીએ, પણ હવે તેઓ અમને બહારના મકાનમા જ રાખવા ચાહતા નથી પણ પોતાના હૃદયમા સ્થાન આપવા ચાહે છે, અને તે જ માટે તેઓ શીલવ્રતનો સ્વીકાર કરી રહ્યા છે જો કે, તેઓ પ્રકટમા શીલવ્રતનો સ્વીકાર કરવાની ઇચ્છા ધરાવતા ન હતા, પરતુ મે તેઓને કહ્યુ કે, તમે વ્યાખ્યાનના પ્રકટરૂપે વ્રતનો સ્વીકાર કરો તો લોકોને ઉત્તેજન પણ મળશે, અને હુ પણ શીલવ્રત વિષે બે ચાર શબ્દો કહી શકીશ મારા આ કહેવાથી જ તેઓએ વ્યાખ્યાનમા શીલવ્રત લેવાનો સ્વીકાર કર્યો

[શ્રી ચુનીલાલ નાગજી વોરા તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ બાઇ સાકળીબાઈએ ઉભા થઈ શીલવ્રતનો સ્વીકાર કર્યો, અને તેમણે આ વ્રતની મંગલસ્મૃતિમા જૈન સાહિત્યના પ્રચાર માટે રૂ ૧૦૦૧) આપવાની ઉદારતા બતાવી, અને જાહેર કર્યું કે જ્યાંસુધી કોઈ બીજો પ્રબંધ ન થાય ત્યાંસુધી આ પૂંજીમાથી શ્રી મહાવીર જૈન જ્ઞાનોદય સોસાયટીદ્વારા પૂજ્ય શ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજ સાહેબના વ્યાખ્યાનોનો ગુજરાતી અનુવાદ કરાવી પ્રકાશિત કરાવવા. અને તે જ વખતે શ્રી દુર્લભજીભાઈ ત્રિ ઝવેરીએ આવા સાહિત્ય પ્રચારના કાર્યમા રૂા. ૨૫૧) અને શ્રી ગોપાલજી ભીમજી પારેખે રૂા ૧૦૧) આ ફંડમા આપવાનુ જાહેર કર્યું હતું * અન્ય લોકોએ પણ પ્રત્યાખ્યાન કર્યા હતાં]

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૦

આપણા ધર્મમાં સુદર્શન જેવા મહાપુરુષ થયા છે, કે જેમનો પુણ્ય પ્રભાવ પ્રકટ કે ગુપ્તરૂપે આજે પણ પડી રહ્યો છે એટલા માટે તેમના આદર્શને પોતાના હૃદયમા સ્થાન આપી પરસ્ત્રીના પાપનો તો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

તુમ હી પૂછો સેઠ કહે કુછ, ઉસ પર કરે વિચાર,
નહીં બોલે તો શૂલી દેનેકા, સચ્ચા હૈ નિરધાર. ॥ ધન૦ ૮૯ ॥

મહાભાગ ! તુમ મુખડે બોલો, જો હૈ સચ્ચી બાત,
બિન બોલ્યા સે સેઠ સુદર્શન, હોત ધર્મકી ઘાત ॥ ધન૦ ૯૦ ॥

નગરજનોએ રાજાને કહ્યું કે, "સુદર્શન ધર્માત્મા છે, દાનીઓમા શિરમોર છે અને નગરજનોના પ્રાણરૂપ છે માટે એના શરીરનો નાશ થવાથી અમારા બધાનો નાશ થશે, માટે આપ પૂર્વાપર વિચાર કરી તેને દંડ આપો."

પ્રજાજનોની આ વાત સાભળી રાજાએ તેમને કહ્યું કે, "સુદર્શન ધર્માત્મા, દાનીઓમા શિરમોર છે એ બધું હું સારી રીતે જાણુ છું હુ એ પણ માનુ છુ કે સુદર્શન પહેલા છે અને હુ પછી છુ મે તો પૈતૃક રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે, અને એ રીતે હુ તો પૂર્વજોની કૃપાથી મોટો થયો છુ. પણ સુદર્શન તો પોતાના ગુણોને કારણે મોટો થયો છે આ બધી વાત સાચી છે, મેં સુદર્શનને વાસ્તવિક વાત કહેવા માટે ખૂબ મનાવ્યો પણ એ તો એક શબ્દ પણ બોલ્યો નહિ. એટલા માટે અંદરખાને શુ છે એવો સંદેહ પેદા થાય છે હવે તમે લોકો જ તેની પાસે જઈને પૂછો જો તે બધી હકીકત કહેતા હોય તો પછી આપણે બધા એ વિષે વિચાર કરવા તૈયાર છીએ. પણ જો તે તમારી સાથે પણ કાંઈ ન બોલે તો પછી શૂળીએ ચડાવવાનો મેં જે હુકમ આપ્યો છે તે શું બરાબર નથી ?"

રાજાનુ કથન સાંભળી બધા નાગરિકો કહેવા લાગ્યા કે, "રાજાનુ કહેવુ બરાબર છે. આપણને ભાગ્યથી જ આવા, સારા રાજા મળ્યા છે કે જેઓ આપણી વાત સાંભળે છે અને માને પણ છે."

---

* આ જાહેરાતના પરિણામે શ્રી. ચુનીલાલભાઈની આર્થિક સહાયતા વડે પ્રસ્તુત '**શ્રી જવાહિર વ્યાખ્યાન સંગ્રહ**', શ્રી દુર્લભજી ઝવેરીની આર્થિક સહાયતા વડે '**ધર્મ અને ધર્મનાયક**' અને શ્રી. ગોપાલજી પારેખની આર્થિક સહાયતા વડે '**જવાહિર જ્યોતિ**' પ્રકાશનને પામ્યા છે.

આજે લોકો 'સ્વરાજ્ય'ની માગણી કરે છે પરંતુ જો રામરાજ્ય કે સુરાજ્ય હોય તો સ્વરાજ્યનો પ્રશ્ન જ પેદા ન થાય! રામરાજ્ય કે સુરાજ્ય ન હોવાને કારણે જ સ્વરાજ્યનો પ્રશ્ન ઉભો થવા પામ્યો છે.

નગરજનો કહેવા લાગ્યા કે, મહારાજનું કહેવું બરાબર છે અમે હમણા જ શેઠની પાસે જઈએ છીએ તેઓ શા માટે નહિ બોલે! બોલ્યા વિના કામ થોડું જ ચાલે છે! તેમણે બોલવું તો પડશે જ!

રાજાએ નગરજનોને કહ્યું કે, જુઓ! ત્યા સુદર્શન શેઠ બેઠા છે તેને મારા તરફથી કોઈ પ્રકારનુ કષ્ટ આપવામા આવ્યુ નથી તમે લોકો તેમની પાસે જઈ, બધી હકીકત પૂછી શકો છો?

પ્રજાના પ્રતિનિધિ લોકો સુદર્શનની પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે, "હે! મહાભાગ! તમે તો પૌષધ વ્રત લઈ ધર્મધ્યાનમા બેઠા હતા તો પછી અહીં ક્યાથી! એવી શી ઘટના બનવા પામી કે, તમે અહી આવી ગયા! રાજના મહેલમા આવવાને કારણે તમારા ઉપર આરોપ મુકવામા આવ્યો છે, અરે! એ આરોપને કારણે રાજા તમને શૂળીએ ચડાવવાનો દંડ આપી રહ્યા છે એટલા માટે સાચી હકીકત શું બનવા પામી છે તે આપ કહો! નહિ બોલો તો કામ નહિ ચાલે! આ તમારુ શરીર તમારા પોતાનુ એકલાનુ નથી, પણ પ્રજાનું અને ધર્મનું પણ છે નિષ્કારણ તમારા આ શરીરનો નાશ થાય એ ઉચિત નથી, એટલા માટે ધર્મની રક્ષા માટે પણ તમે સત્ય હકીકત કહો તમારા મૌનથી તો ધર્મની હાનિ થશે તમે નગરજનોના નાયક છો જો તમારા જેવા ધર્માત્મા ઉપર કોઈ આરોપ ચડાવે તો તેથી ધર્મની નિંદા થશે અને ધર્મમાં શું પડયુ છે? એમ લોકો પણ કહેવા લાગશે. આ કારણે પણ તમે મૌન ખોલી સત્ય હકીકત કહો "

નગરજનોની વાત સાભળી સુદર્શન શેઠ વિચારવા લાગ્યા કે, "નગરજનો 'ધર્મની હાનિ થવી ન જોઈએ' એમ કહે છે અને મારુ પણ એ જ લક્ષ્ય છે કે, ધર્મની હાનિ કોઈપણ રીતે થવી ન જોઈએ પરંતુ આ લોકો ધર્મને બાહ્યદૃષ્ટિએ જુએ છે અને હું ધર્મને અંતર્દષ્ટિએ જોઉ છુ બસ આ જ અંતર છે હું એમ વિચારુ છુ કે, મારા બોલવાથી માતાને કષ્ટ થશે અને મે ધર્મની દૃષ્ટિએ જ એ વિચાર કર્યો છે. આવી અવસ્થામા હું કેવી રીતે બોલી શકુ! મારા બોલવાથી તો ધર્મની વધારે હાનિ થશે."

આ પ્રમાણે વિચાર કરી પ્રજાજનોની વાત ઉપર સુદર્શન શેઠ હસ્યા. શેઠને હસતા જોઈ નગરજનો કહેવા લાગ્યા કે, આપ તો અમારી વાતને હસી કાઢો છો પણ અમારી વાત હસી કાઢવા જેવી કે ઉપેક્ષા કરવા જેવી નથી અમારી વાતને હસી કાઢો નહિ પણ સાચી વાત શું છે તે આપ કહો

વ્યક્તિ–સ્વાતંત્ર્ય અને સમાજ–સ્વાતંત્ર્યમા કોને મહત્ત્વ આપવુ જોઈએ! ધર્મમા વ્યક્તિ–સ્વાતંત્ર્યને જ સ્થાન છે અને એ કારણે પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાની ઉન્નતિ કરવા માટે સ્વતંત્ર છે સુદર્શન વ્યક્તિ–સ્વાતંત્ર્યની દૃષ્ટિએ જ ચૂપ રહી ધર્મની રક્ષા કરી રહ્યા છે બીજી બાજુ નગરજનો સુદર્શનને બોલવા માટે પ્રેરણા કરે છે, તે લોકો વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યનુ મહત્ત્વ સમજતા નથી અને એ કારણે જ સમાજ સ્વાતંત્ર્યને મહત્ત્વ આપે છે જો કે સમાજ–સ્વાતંત્ર્યની પણ આવશ્યકતા છે પણ તેના બોજે વ્યક્તિ–સ્વાતંત્ર્યને ભૂલી જવુ ન જોઈએ.

ભારત દેશમા વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યના જેટલાં ઉદાહરણો મળે છે તેટલા અને તેવા ઉદાહરણો બીજા દેશોમા કદાચ જ મળે વ્યકિત-સ્વાતંત્ર્યનો અર્થ સ્વચ્છંદતાને અપનાવવી એ નહિ. અમે ગમે તેવુ ખાનપાન કરીએ, અમે ગમે તે સ્ત્રી સાથે વિવાહ કરીએ એમ કહી એને વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનુ રૂપ આપવું અનુચિત છે વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્ય તો તેમા છે કે જે પોતે તો કષ્ટો સહે, પણ બીજાને કષ્ટો ન આપે. ધર્મમા તો વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યને જ સ્થાન છે સમાજને માટે વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યને ભૂલી જઈ ધર્મની હાનિ કરવી એ અનુચિત છે જેમકે, સીતાને એમ કહેવામા આવ્યું હતુ કે, "જો તમે રાવણને અપનાવી લો તો સમાજની આટલી હાનિ થતી બચી જશે." છતા શુ સીતાએ સમાજને માટે પોતાના વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યને તજી દીધુ હતુ? યુધિષ્ઠિરને એમ કહેવામાં આવ્યુ હતુ કે, દ્રોણાચાર્યે હાથમા ધનુષ્ય ઉપાડયુ છે અને હમણા ધનુષ્ય છોડશે માટે તમે "અશ્વત્થામા હતો" એમ કહો તો સેનાનુ રક્ષણ થશે નહિ તો સેનાનો કચડઘાણ વળી જશે છતા યુધિષ્ઠિરે તો એમ જ કહ્યુ કે, જે વાત હુ જાણતો ન હોઉં તે વાત હુ કેમ કહી શકુ!

આ પ્રમાણે વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યની રક્ષા કરી સમાજની સેવા કરે કે સમાજ-સ્વાતંત્ર્યને મહત્ત્વ આપે એ વાત જુદી છે, પણ વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યને સમાજસેવા કે સમાજરક્ષાના નામે ગુમાવી દેવુ તે ઠીક નથી.

સુદર્શન વિચારે છે કે, આ નગરજનો સમાજને જુએ છે અને હુ વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યને જોઉ છુ. મારા બોલવાથી માતાને કષ્ટ પહોંચશે એટલા માટે હુ કેવી રીતે બોલી શકું?

હવે આગળ શુ થાય છે તેનો વિચાર યથાવસરે હવે પછી કરવામાં આવશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૩ શુક્રવાર

પ્રાર્થના

આજ મ્હારા સંભવ જિનકે, હિતચિતસું ગુણ ગાસ્યાં;
મધુર મધુર સ્વર રાગ અલાપી, ગહરે શબ્દ ગુંજાસ્યાં. ॥ આજ મ્હારા૦ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી.

શ્રી સંભવનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ પ્રાર્થનામા 'આજ' શબ્દનો જે ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે તેનો શો આશય છે? એ વિષે વિચાર કરતા એમ જણાય છે કે, જ્યારે મનુષ્ય પોતાનામા કોઈ પ્રકારની વિશેષતા જુએ છે ત્યારે તે કહે છે કે, આજે કૃતકૃત્ય થયો છે એ કારણે જેમની કૃપાથી હુ કૃતકૃત્ય થયો છુ તેના આજે હુ ગુણગાન કરીશ વ્યવહારમા પણ જ્યારે કોઈની કૃપાથી કાંઈ પણ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ઉપકારકના ગુણગાન કરવામા આવે છે હવે આપણે અત્રે એ જોવાનુ છે કે પરમાત્મા પાસેથી એવી કઈ ચીજની પ્રાપ્તિ થઈ છે કે, જે કારણે ભક્ત એમ કહે છે કે, આજે હુ પરમાત્માના એવા ગુણગાન કરીશ કે તેમના ગુણગાનમા મારા તન-મનને પણ

લગાવી કહેશે ભક્ત લોકો, આમ કહે છે એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, પરમાત્મા પાસેથી કોઈ અપૂર્વ ચીજ તેમને મળી છે પરમાત્મા પાસેથી જે અપૂર્વ ચીજ મળી છે તેના એક અંગને જ અત્રે કહુ છુ ભક્તો કહે છે કે, હે! પ્રભો! તારી કૃપાથી મને મારી અજ્ઞાનતાનુ ભાન થયુ છે

ભગવાનના સ્વરૂપથી પોતાની અપૂર્ણતાનુ જ્ઞાન થાય છે પોતાની અપૂર્ણતાને જાણવી એ કાંઈ ઓછી વાત નથી ભક્તિસૂત્રમા કહ્યુ છે કે, 'પરમાત્માની ભક્તિમા અભિમાન-દંભાદિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ' જ્યારે પોતાને પૂર્ણ માની લેવામા આવે છે ત્યારે જ દંભ અને અભિમાન પેદા થાય છે, પણ પરમાત્માનુ દર્શન થતા જ પોતે અપૂર્ણ છે તેનુ ભાન થાય છે જ્યારે પોતાનામા થોડા ગુણ હોવા છતા પોતાનામા વધારે ગુણો છે એમ માનવામા આવે છે, ત્યારે અભિમાન પેદા થાય છે, પણ પરમાત્માનુ દર્શન થતા જ પોતાની અજ્ઞાનતાનુ ભાન થાય છે અને તેનુ અભિમાન ગળી જાય છે ભક્ત લોકો પરમાત્માના સ્વરૂપને જોઈ પોતાનામા અભિમાન રાખતા નથી પણ પોતાને લઘુથી પણ લઘુ માને છે સસારમા એવા પણ લોકો હોય છે કે જેઓ પોતાને પંડિત માને છે અને પોતાને પૂર્ણ માને છે એટલુ જ નહિ પણ બીજાઓ પાસે એવો મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ જેઓ પરમાત્માના સાચા ભક્તો છે તે તો પોતાને અપૂર્ણ માની નમ્ર રહે છે

મતલબ કે, પરમાત્માની કૃપાથી અપૂર્ણતાનુ ભાન થયુ છે અને એ કારણે જ ભક્તો એમ કહે છે કે, આજે 'અમે પરમાત્માનુ ભજન કરીશુ, અને તેમના ગુણગાન ગાઈશુ'

જેઓ પોતાની અપૂર્ણતા માને છે, તેઓ પણ ઓછા ઉપકારી નથી તેમનો પણ બહુ ઉપકાર છે આ વાત એક કથાદ્વારા સમજાવુ છુ

દિલ્લી જેવા શહેરમા એક આબરૂદાર અને ચતુર ઝવેરી રહેતો હતો જો કે ઝવેરી હોશીયાર હતો પણ હોશીયાર માણસથી પણ કોઈવાર ભૂલ થઈ જાય છે "મનુષ્ય માત્ર ભૂલને પાત્ર" એ કથનાનુસાર તે ઝવેરીની પણ મોટી ભૂલ થઈ ગઈ તેણે એક ખોટા હીરાને સાચો અને કીમતી હીરો સમજી ખરીદી લીધો, અને એ ખોટા હીરાની ખરીદીમા તેણે પોતાના ઘરની બધી પૂજી રોકી દીધી હીરાની ખરીદી કર્યા પછી તેને ખબર પડી કે, ખરીદેલો એ હીરો તો તદ્દન ખોટો છે તે વિચારવા લાગ્યો કે, હવે શુ કરવુ! વેચનાર માણસ ચાલ્યો ગયો છે હવે એ વિષે કોલાહલ કરવાથી કાંઈ વળે એમ નથી ઊલટી પોતાની આબરૂના કાંકરા થશે, પણ મેં એ હીરા પાછળ ઘરની બધી પૂજી ખરચી નાખી છે એટલા માટે મારા મૃત્યુ બાદ મારા કુટુબીજનો શુ ખાશે? અત્યારે માથે આવી પડેલા આ દુખને સહ્યા સિવાય છૂટકો પણ નથી પણ મારે એક મિત્ર છે તે જરૂર દુખના સમયે સહાયભૂત નીવડશે. મારો હીરો તો ખોટો નીકળ્યો, પણ મારો મિત્ર તો ખોટો નીકળે એવો નથી.

ગ્રન્થોમા સન્મિત્રની બહુ જ પ્રશંસા કરવામા આવી છે અને કહ્યુ છે કે સદ્ભાગ્યે જ સન્મિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે સુખના સમયે તો સાથ આપનાર અનેક મિત્રો મળી આવે છે પણ દુખના સમયે સાથ આપનાર મિત્રો અલ્પ જ હોય છે

તે ઝવેરી વિચારવા લાગ્યો કે મારો મિત્ર એ સાચો મિત્ર છે. પણ મારે મિત્ર પાસે માગવાની નહિ પણ તેને આપવાની બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ એટલા માટે જ્યા સુધી હું

જીવિત છુ ત્યા સુધી તો મિત્રને કોઈ પ્રકારનુ કષ્ટ ન આપવુ મારા મૃત્યુ બાદ આ મારો મિત્ર મારા ઘરની સભાળ રાખશે

થોડા દિવસો બાદ તે ઝવેરીનો મરણ સમય નજદીક આવ્યો ઝવેરી વિચારવા લાગ્યો કે, મારી સ્ત્રી તો એમ સમજતી હશે કે, હું મોટા ઝવેરીની પત્ની છુ એટલે જો હું એને એમ કહીશ કે, આપણા ઘરમા તો હવે કાઈ નથી તો તેને બહુ આઘાત પહોચશે એટલા માટે એનો ઉપાય વિચારવો જોઈએ કે, પત્નીના ચિત્તને પણ આઘાત ન પહોંચે અને પુત્રનુ પણ અહિત ન થાય. મારો મિત્ર એવો છે કે, તે ભલે સુખના સમયે કામમા આવે કે ન આવે પણ દુઃખના સમયે તો અવશ્ય કામમા આવે એવો છે ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, ઝવેરીએ પોતાની પત્નીને પાસે બોલાવી કહ્યુ કે, “ મારો અંત સમય નજદીક આવ્યો છે. જો ! આપણા ઘરની સંપત્તિના સારરૂપ આ હીરો છે. આ હીરાને સંભાળીને રાખજે બીજાના હાથમા આ હીરો ચાલ્યો ન જાય તેનો ખ્યાલ રાખજે. જ્યારે કોઈ આર્થિક મુશ્કેલી માથે આવી પડે ત્યારે આ હીરાને પુત્રની દ્વારા મારા મિત્રને ત્યા મોકલજે. પછી તે જે પ્રમાણે કહે તે પ્રમાણે કરવુ. ”

ઝવેરી તો મરણ પામ્યો તેની સ્ત્રીએ કેટલાક મહિનાઓ તો જેમ તેમ કાઢયા પણ પછી તેને આર્થિક મુશ્કેલી જણાવવા લાગી ત્યારે તેણીએ વિચાર્યું કે, “ આ પુત્ર મોટો થયો નથી ત્યાસુધી જ મુશ્કેલી છે પણ જ્યા સુધી છોકરો મોટો થાય નહિ ત્યાસુધી ઘરનુ ખર્ચ કાઢવા માટે આ હીરો ઠીક કામમાં લાગશે. જો કે, આ હીરો બહુ મૂલ્યવાન છે પણ જો તેનો કષ્ટના સમયે ઉપભોગ કરવામા ન આવે તો પછી આ હીરો શા કામનો ? જ્યારે છોકરો મોટો થશે અને કમાવા લાગશે ત્યારે ન જાણે તે કેટલા હીરા કમાવી લાવશે ! ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, પોતાના છોકરાને નવરાવી ધોવરાવી, નવાં કપડા પહેરાવી તૈયાર કર્યો અને તેને હાથમા હીરો આપી તેણીએ કહ્યુ કે, “ બેટા ! આ હીરાને તારા પિતાના મિત્ર પાસે લઈ જા અને તેમને પિતાતુલ્ય માની, નમસ્કાર કરી વિનયપૂર્વક કહેજે કે, “ મારા પિતા કહી ગયા છે કે, આ હીરો એ ઘરની સપત્તિ છે માટે આપ એનો ઉચિત ઉપયોગ કરો આપને યોગ્ય લાગે તો તે વેચી નાખો કે ગિરવીએ મૂકો પણ, ઘરની વ્યવસ્થા ચલાવવા માટે પૈસાની જરૂર છે તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરો ”

છોકરો હીરાને લઈ પિતાના મિત્રની પાસે ગયો અને તેની માતાએ જે કાઇ કહ્યુ હતું તે ઝવેરી મિત્રને કહી સભળાવ્યુ, અને તેમના હાથમા હીરો આપ્યો હીરાને જોઈ તે જાણી ગયા કે, આ હીરો ખોટો છે પણ તેમણે વિચાર્યું કે, “ જો હુ આને આ હીરો ખોટો છે એમ કહીશ તો તેને અને તેની માતાને આઘાત પહોચશે અને જો હુ એ હીરાને મારી પાસે રાખુ છું તો મારો વિશ્વાસ જોખમમા પડે છે એટલે આ વખતે હીરા વિષે મારે કશી ચોખવટ ન કરવી એ જ યોગ્ય છે ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી ઝવેરી મિત્રે છોકરાને કહ્યુ કે, તારા પિતાનુ મૃત્યુ થયુ એ બહુ જ દુઃખની વાત છે પણ તને જોઈ મને સતોષ થાય છે. આ મારું ઘર તુ તારુ જ સમજજે. માટે કાઇ પણ આર્થિક મુશ્કેલી ન સહેતા જે કાંઈ ખર્ચ માટે જોઈએ તે અહીંથી લઈ જજે પણ આ હીરો બહુ જ કીમતી છે, એટલે એની કીમત અત્યારે બરાબર ઊપજશે નહિ. એ હીરાને તો કોઇ અત્યારે રાજા ખરીદી શકે એમ નથી. તેમ કોઇ વેપારી

ખરીદી શકે એમ નથી એ તો કોઇ બહારનો વેપારી આવે તો તે ખરીદી શકે એટલા માટે તુ આ હીરો પાછો ઘેર લઈ જા અને તારી માતાને આપી કહેજે કે, " આ હીરાને બરાબર સાચવી રાખે હુ એ હીરાને સાચવી શકુ એમ નથી બાકી ખર્ચ માટે જે કાંઇ જોઈએ તે તુ મારે ત્યાથી ખુશીથી લઇ જા જો એમ જ તુ પૈસા લઇ જવા ન ચાહે તો નામે લખાવીને પૈસા લઇ જા અને હીરો વેચાય ત્યારે એ પૈસા ભરી દેજે પણ મારી એક વાત માન તુ મારી દુકાને આવતો જા મારી દુકાનને તુ તારી જ દુકાન સમજ "

છોકરો ઘેર ગયો અને બધી હકીકત માતાને કહી તેની માતા પ્રસન્ન થઈ અને વિચારવા લાગી કે, મારી પાસે બે હીરા છે એક હીરો તો આ છે અને બીજો હીરો આ મારો પુત્ર છે તો પછી મને કઇ વાતની ચિંતા છે? તે પતિના મિત્રને ત્યાથી રૂપિયા મગાવી ઘરનો ખર્ચ કાઢવા લાગી અને પુત્રને કહ્યુ કે, તારા પિતાના સ્થાને તારા પિતાના મિત્રને સમજ અને તેમની દુકાને જઈ બેસ

છોકરો દુકાને જવા લાગ્યો, તે છોકરો હોશિયાર અને સસ્કારી હતો તે રત્નોની પારખ કરવા લાગ્યો રત્નોની પારખ કરતા કરતા તે રત્નોનો એવો પરીક્ષક થઇ ગયો કે, એકવાર જે રત્નને કોઈ ઝવેરી પારખી ન શકયા તે રત્નને તે પારખી ગયો બધા ઝવેરીઓ તેના ઉપર બહુ પ્રસન્ન થયા અને કહેવા લાગ્યા કે, આજે આપણા બધાની આણે આબરૂ સાચવી છે તે છોકરાના પિતાનો મિત્ર પણ બહુ પ્રસન્ન થયો અને કહેવા લાગ્યો કે, પુત્ર! તારી હોશીયારીથી બધા લોકો બહુ પ્રસન્ન થયા છે અને તારી પ્રશંસા કરે છે

પહેલાના લોકો કૃતજ્ઞ હતા અને ગુણોનો આદર કરતા હતા જ્યારથી કૃતજ્ઞતાને ઇર્ષ્યા-ભાવે કોતરી લીધી છે ત્યારથી ગુણોની કદર પણ રહી નથી

પિતાના મિત્રની વાત સાભળી તે છોકરાને પણ પ્રસન્નતા થઈ અને તેણે જવાબમા કહ્યુ કે, એ બધી આપની કૃપાનુ જ પરિણામ છે પિતાના મિત્રે કહ્યુ કે, "તુ હવે રત્નોનો પરીક્ષક બન્યો છો તો હવે જે હીરો તારા ઘરમા છે તે હીરો કેવો છે તેની તો પરીક્ષા કર. મે તો અનુમાનથી જ હીરો બહુ કીમતી છે એમ કહ્યુ હતુ, પણ હવે તુ પોતે હીરાનો પરીક્ષક થયો છે તો તુ તેની પરીક્ષા તો કરી જો।"

છોકરો ઘેર ગયો તેણે પોતાની માતાને કહ્યુ કે, મા, તે હીરો મને કાઢી આપ માતાએ પૂછ્યુ કે, શુ કોઈ ગ્રાહક આવ્યો છે? પુત્રે ઉત્તર આપ્યો કે, માતાજી, કોઈ ગ્રાહક તો નથી આવ્યો પણ તે હીરો કેવો છે, કેટલી કીમતનો છે તેની તો પરીક્ષા કરી જોઉ? માતાએ કહ્યુ કે, હવે તો તુ પોતે હીરાનો પરીક્ષક થયો છે ને? છોકરાએ જવાબ આપ્યો કે, એ પણ તારી કૃપાનુ જ પરિણામ છે તુ મોહવશ મને દુકાને જવા ન દેત તો હુ પરીક્ષક બની ન શકત

માતાએ તે ખોટો હીરો પુત્રને આપ્યો પુત્રે હીરાને હાથમા લેતા જ પારખી લીધુ કે, આ હીરો નથી, આ તો કાચ જ છે આમ કહી તેણે તે હીરાને ફેકી દીધો માતા કહેવા લાગી, બેટા આ તે શુ કર્યુ? આવો કીમતી હીરો તે શા માટે ફેંકી દીધો? પુત્રે જવાબ આપ્યો કે, તે હીરો નથી તારા માટે તો તે હીરો હતો, પણ તે કાચ હતો અત્યાર સુધી જે કાચને હીરો સમજી તેના આધારે આ દશા દિવસો કાપ્યા એ જ ઘણુ છે'

છોકરો પહેલા જેને હીરો સમજતો હતો તે જ હીરાને ઝવેરીની દુકાને બેસવાથી કાચ સમજવા લાગ્યો અને તે ખોટા હીરાને તેણે ફેંકી પણ દીધો એટલા માટે તે પિતાના મિત્ર ઝવેરીની પ્રશંસા કરશે કે નિંદા ? તેના ગુણ ગાશે કે નિંદા કરશે ? આ ઝવેરીએ મને રત્નોની પરીક્ષા કરતાં શીખવ્યુ એ વિચારથી તે ઝવેરીનો ઉપકાર જ માનશે કે મને આ ઝવેરીએ હીરાની પરીક્ષા શીખડાવી મોટી સંપત્તિ આપી છે જે ખરા-ખોટાનુ જ્ઞાન કરાવે છે, તેના જેવો બીજો કોઈ ઉપકારી નથી દુ ખના દિવસો ચાલ્યા ગયા એટલા માટે હવે એ ખોટા હીરાની જરૂર નથી. જો પહેલા કોઈ આ હીરાને ખોટો કહેત તો તો દુ ખ થાત પણ હવે હીરાને ખોટો સમજીને ફેંકી દીધો છે તો પછી એમા દુ ખ માનવાનુ શુ કારણ ?

જો કે, તે છોકરાએ ઝવેરીની દુકાને બેસવાથી અને રત્નોનો પરીક્ષક બનવાથી પોતાના ઘરની સંપત્તિ રૂપે માનવામા આવતા હીરાને ફેંકી દીધો હતો, છતા તેને દુ ખ થયુ ન હતુ તેમ તે ઝવેરી ઉપર કોઈ પ્રકારની નારાજગી થઇ ન હતી, પરતુ તે ઊલટો ઝવેરીને પોતાનો ઉપકારી માનતો હતો કે આ ઝવેરીએ જ મને સાચા-ખોટા હીરાની પારખ કરતા શીખડાવ્યુ છે.

પરમાત્માના વિષે ભક્તો પણ આમ જ માને છે. તેઓ કહે છે કે, “ મારો આત્મા પણ અજ્ઞાનને કારણે ખોટાને ખરુ અને ખરાને ખોટુ માની રહ્યો હતો, પણ ભગવાન સંભવનાથની કૃપાથી મને સત્યાસત્યનુ જ્ઞાન થયુ છે એટલા માટે હવે અસત્યનો ત્યાગ કરવામા વાર લાગશે નહિ, પરમાત્માએ મને સત્યાસત્યનુ ભાન કરાવ્યુ છે, એટલા માટે હું તેમના ગુણગાન કરીશ

તૃણ પર જે ષટ ખંડ ઋદ્ધિ ત્યાગી, ચક્રવર્તી પિણ વરિયો;
તે ચારિત્ર આલે સુખ કારણ, તે મે મનમાં ધરિયોરે ભવિજન

સત્યાસત્યનુ સ્વરૂપ જાણવાને કારણે જ છ ખડની ઋદ્ધિનો તૃણની માફક ત્યાગ કર્યો છતાં પણ દુ ખ ન થયુ. આવો ત્યાગ પણ સત્યાસત્યનુ જ્ઞાન થવાથી જ થયો હતો અથવા થાય છે. જો તમે ઘરબાર છોડી ન શકો તો ભલે પણ સત્યાસત્યનુ તો તમે જ્ઞાન કરો. એ વિવેકજ્ઞાનથી જડ અને ચૈતન્યની પૃથક્તાનુ ભાન થશે આ પ્રમાણે વિવેકજ્ઞાન પેદા થવાથી સંસારના પદાર્થો ત્યાજ્ય છે એનુ તો તમને ભાન થશે

જે સત્યાસત્યનો વિવેક કરી સંસારના પદાર્થોને ત્યાજ્ય માને છે તે જ સમદૃષ્ટિ છે. સમદૃષ્ટિ એમ વિચારે છે કે, અત્યાર સુધી તો હું જાણતો ન હતો, પણ હવે હું એ જાણી શક્યો છું કે, કામ, ક્રોધાદિ વિકારો ત્યાજ્ય છે આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેઓ કહે છે કે, “ હે ! પ્રભુ ! આ વિકારો અભિમાનને વધારનારા છે અને અજ્ઞાનતા એ અભિમાનનુ કારણ છે. હવે તારી કૃપાથી વિચારો ત્યાજ્ય છે એવુ મને જ્ઞાન થયુ છે. આપનો મારી ઉપર બહુ ઉપકાર છે અને એ કારણે આજે હુ તારા ગુણગાન કરીશ ”

જે પ્રમાણે તે છોકરો ખરા-ખોટા હીરાની પારખ શીખડાવવાને કારણે પિતાના મિત્ર ઝવેરીનો ઉપકાર માને છે તે જ પ્રમાણે ભક્તો પણ પરમાત્માનો ઉપકાર માને છે અને અસત્યનો ત્યાગ કરવા ચાહે છે. ભક્તોની માફક તમે પણ ખોટા પદાર્થોનો ત્યાગ કરો અને જો ત્યાગ કરી ન શકો તો એમ માનો કે, હજી હુ પરમાત્માનો પૂર્ણ ભક્ત બન્યો નથી અને હજી સુધી સંસારના પદાર્થોનુ સ્વરૂપ હુ બરાબર સમજ્યો નથી.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૧

હવે આ જ વાત હું શાસ્ત્રદ્વારા કહું છું અનાથી મુનિ ઝવેરીની સમાન છે અને રાજા શ્રેણિક ઝવેરીના પુત્ર સમાન છે શ્રેણિક રાજામાં જ્યાંસુધી અજ્ઞાન હતું ત્યાંસુધી તો તે મુનિને એમ કહેતા હતા કે, "તમે સંયમમાં કષ્ટો શા માટે સહો છો ? મારી સાથે ચાલો અને ભોગોનો ઉપભોગ કરો " રાજાના આમ કહેવા છતાં પણ અનાથી મુનિને કોઈ પ્રકારનો ક્રોધ ન આવ્યો પણ તેમણે એમ જ કહ્યું કે, "એમાં તારો દોષ નથી, એ તો તારી અજ્ઞાનતાનો જ દોષ છે તું જરા અમારી સંગતિ કરે તો તને જણાશે કે, તું મારો નાથ બની શકે છે કે નહિ ?" જે પ્રમાણે તે ઝવેરી મિત્રે છોકરાને પોતાની દુકાને બેસાડી રત્નોનો પરીક્ષક બનાવી દીધો તે જ પ્રમાણે અનાથી મુનિએ પણ રાજાને પોતાની સ્થિતિ કહી સંભળાવી એ બતાવી આપ્યું કે, તું સનાથ છે કે અનાથ છે તેની પરીક્ષા તું પોતે જ કરી લે

અનાથી મુનિએ રાજાને કહ્યું કે, સનાથતા કે અનાથતા કાંઈ બહારથી આવતી નથી પણ એ તો પોતાના આત્મા દ્વારા જ આવે છે જો આત્મા સનાથ બનવા ચાહે તો સનાથતા મેળવી શકે છે અને અનાથ બનવા ચાહે તો અનાથતા મેળવી શકે છે

તમારા લોકોની પાસે ભલે રાજા શ્રેણિક જેટલી બાહ્ય સંપત્તિ ન હોય પણ આત્મા તો છે ને ? તો પછી આત્માને અનાથ શા માટે બનાવો છો ?

અનાથી મુનિએ પોતાની સ્થિતિ સંભળાવી જે તત્ત્વો રાજાને બતાવ્યાં એ તત્ત્વોમાં બધાં તત્ત્વોનો સંગ્રહ છે તેઓ કહે છે કે, "હે ! રાજન્ ! સંસારમાં સુખ અને દુઃખ એ બે સ્થિતિ છે." આ પ્રમાણે કહી તેમણે સુખ અને દુઃખની જે પરાકાષ્ઠા માનવામાં આવે છે તેનો સમુચ્ચયરૂપે નિર્દેશ કર્યો છે અને શેષને ગૌણ રૂપે નિર્દેશ કર્યો છે જે પ્રમાણે બધા પદાર્થોમાં ચિન્તામણિનો નંબર ઊંચો માનવામાં આવે છે અને ચિન્તામણિ કહેવાથી તેમાં બધા પદાર્થોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, તે જ પ્રમાણે સુખ કે દુઃખમાં જે સુખ દુઃખનો નંબર સૌથી ઊંચો માનવામાં આવે છે તેને પ્રધાનરૂપે ગ્રહણ કરી શેષ સુખ દુઃખને ગૌણ કરી દેવામાં આવે છે કોઈ વાતના આદિ-અન્તને સમજવાથી આખી વાત સમજવામાં આવી જાય છે, તે જ પ્રમાણે મુનિએ પણ સુખ કે દુઃખમાં જે પ્રધાન રૂપે ગણવામાં આવે છે તે પ્રધાન વસ્તુમાં સુખદુઃખનો સમાવેશ કરી લીધો છે

દુઃખની અંતિમ સીમારૂપે વૈતરણી નદી કે કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ માનવામાં આવે છે દુઃખના આ બે જ મુખ્ય છેડા છે આ જ પ્રમાણે સુખના કામધેનુ અને નન્દનવન એ બે મુખ્ય છેડા છે કામધેનુનો અર્થ ઇચ્છાનુસાર કામ થવું અને નન્દનવનનો અર્થ મનને આહ્લાદ આપનાર એ છે પ્રાચીન ગ્રન્થોમાં નન્દનવન અને કામધેનુની વાતો ઘણી વર્ણવવામાં આવી છે જો કે, કોઈએ કામધેનુ ગાય કે નન્દનવનને જોયાં નહિ હોય પણ દુનિયામાં એ બન્નેની વાતો બહુ પ્રચલિત છે નન્દનવન કે નન્દનવનને મનના આહ્લાદનું કારણ માનવામાં આવ્યું છે નન્દન શબ્દનો અર્થ એ છે કે—

सुप्रसादमनोऽनुन्धादिति नन्य ।

અર્થાત્—જે મનને આહ્લાદિત કરે તે નન્દન છે, પછી ભલે તે વન હોય કે બીજું કાંઈ હોય આ પ્રમાણે મુનિએ સુખ અને દુઃખમાં પ્રધાન મનાતી વસ્તુઓ કહી શેષ ગૌણરૂપે કહી છે

મુનિ કહે છે કે, "હે ! રાજન્ ! કામધેનુ, નંદનવન, વૈતરણી નદી કે કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ વગેરે બીજુ કોઈ નથી, આ મારો આત્મા જ છે સ્વર્ગ કે મોક્ષની ઇચ્છાને પૂરી કરનાર મારો આત્મા જ છે આ જ પ્રમાણે પ્રસન્નતા આપનાર નંદનવન પણ મારો આત્મા જ છે"

જો તમને એમ કહેવામા આવે કે, તમે જે ઘરબાર, ઋદ્ધિસિદ્ધિ તથા ગામ-નગર વગેરેને જોઈ રહ્યા છો તે બીજુ કાંઈ નથી, એ તો તમારો આત્મા જ છે, તો તમે એમ કહેશો કે અમારો આત્મા એ છે એ કેવી રીતે બની શકે ? પણ શુ તમે એ જાણતા નથી કે, જ્યારે શરીરમાંથી આત્મા નીકળી જાય છે ત્યારે ઘરબાર, ઋદ્ધિસિદ્ધિ, ગામ નગર વગેરે કાંઈ આત્મા માટે રહેતુ નથી જ્યાસુધી આત્મા છે ત્યાસુધી જ તે બધુ છે એટલા માટે એમ કહેવામા આવે કે, આત્મા જ ગામ-નગર, ઘરબાર, ઋદ્ધિસિદ્ધિ વગેરે છે તો એમાં શુ ખોટુ છે ?

આ સિવાય, પાડોશીની સંપદા ઉપર તમે અધિકાર જમાવી શકતા નથી જે પોતાની પેદા કરેલી સપત્તિ હોય છે તેને જ પોતાની સપત્તિ માનો છો જ્યારે પોતાની પેદા કરેલી સંપત્તિને જ પોતાની માનો છો તો પછી પેદા કરનાર કોણ રહ્યો ? આત્મા જ રહ્યો ને ? સારી કે ખરાબ દરેક પ્રકારની ચીજોને આત્માએ જ પેદા કરેલ છે એટલા માટે આ બધી સંપદા આત્માથી જ છે એમ થયુ ને ? કારણ કે જો આત્મા ન હોત તો આ સંપદા ન હોત !

જે આત્મા આવો છે તે ચાલ્યા ગયા બાદ શુ રોવાથી પાછો લાવી શકાય છે ! જો રોવા-કૂટવાથી તે આત્મા પાછો લાવી શકાતો નથી તો પછી રોવા-કૂટવાની પ્રથાને શા માટે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે ? શુ આ ખોટી પ્રથા બંધ થઈ ન શકે ? જો આ પ્રથા બંધ થઈ શકે એમ છે તો પછી એને બંધ કરવાના વિચારમાં ક્યાસુધી વિલંબ થયા કરશે ? જ્યારે તમે જાણો છો કે, આત્મા અમર છે તો પછી એ આત્મા માટે રોવુ-કૂટવુ એ શું ઉચિત છે અને રોવા-કૂટવાથી ધર્મને નીચો પાડવો શુ ઠીક છે ! જો હૃદયથી રોવુ આવતુ હોય તો એ રુદનને રોકી શકાતુ નથી પણ કેવળ પ્રથારૂપે રોવુ-કૂટવુ કે છાજીયાં લેવા એ તો બિલકુલ ત્યાજ્ય જ છે. અને એ ત્યાજ્ય વસ્તુ હોવાથી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૧

સત્ય ધર્મકા મર્મ જાન કે, રહ્યા મૌન કો ધાર;
હાર ખાય જન મનોરમા કો, કહા સભી નિરધાર ॥ ધન૦ ૯૨ ॥

પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ કહેવા લાગ્યા કે, 'આપ બોલતા કેમ નથી ! આપના મૌનસેવનથી ધર્મ ઉપર નિંદા થશે ?' શેઠને સમજાવનારા તો આમ કહે છે પણ શેઠ એમ વિચારે છે કે, આ લોકો તો બહાર જ જુએ છે પણ અત્યારે મારુ કર્ત્તવ્ય શુ છે એ વાત તો મારે મારા આત્માને જ પૂછવી જોઈએ આત્માના અવાજને દબાવી રાખવો ન જોઈએ"

શેઠનું આ કાર્ય અલૌકિક અને માનવીશક્તિથી પરનુ છે વ્રતની જે મર્યાદા રાખવામાં આવી છે તે માનવી શક્તિને દૃષ્ટિમાં રાખીને જ કરવામા આવી છે, પણ શેઠ માનવી શક્તિથી પરનુ કાર્ય કરી રહ્યા છે શેઠ ધર્મનો મર્મ જાણે છે સત્યધર્મનો મર્મ શું છે તે બરાબર જાણે છે. એટલા માટે તે સત્ય વ્રત લેવાનો ઉદ્દેશ શુ છે તે વિષે વિચાર કરે છે. "આ લોકો તો સત્યવ્રતના ઉદ્દેશને જાણતા નથી પણ હુ તો જાણુ છુ ને ? એટલા માટે

હુ સત્યવ્રતનો ઉદ્દેશ જાણવા છતા તેની વિરુદ્ધ કેમ જઈ શકુ અને બોલી શકુ ? જેને મે માતા તરીકે સંબોધી છે તેને કષ્ટમા શી રીતે પાડી શકુ ? એટલા માટે મારા ઉપર ભલે ગમે તેટલા કષ્ટો પડે પણ હુ માતાને તો કષ્ટમા પાડવા નહિ દઉ ?”

સુદર્શનના આ કાર્યનુ નામ જ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય છે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને મહત્ત્વ આપનાર વ્યક્તિ, અનાથી મુનિની માફક સ્વતંત્ર બની શકે છે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યનુ નામ આપવુ અને સ્વચ્છંદ બનવુ એ તદ્દન અનુચિત છે

‘જેને મે એકવાર માતા તરીકે સ્વીકારેલ છે એને હુ કષ્ટમા ઉતારુ એ કેમ બની શકે !’ આ પ્રમાણે વિચાર કરી સુદર્શન મૌન રહ્યો

ભારતમા સત્યના તત્ત્વ ઉપર લોકો કેવી રીતે દૃઢ રહ્યા છે અને રહે છે એનો ઇતિહાસ ઘણો જ ઉજ્જ્વલ છે હરિશ્ચંદ્ર રાજાની રાણી પોતાના મરેલા પુત્રને ખોળામા લઈ રોતી હતી, છતા રાજાએ તો એમ જ કહ્યુ કે, ‘કર આપો તો જ પુત્રનો અગ્નિસંસ્કાર કરી શકશો ?’ રાણીએ કહ્યુ કે, “તમે કર કોની પાસે માગો છો ? શુ હુ તમારી પત્ની નથી ? શુ તમારો વિવાહ મારી સાથે થયો નથી ? શુ આ પુત્ર તમારો નથી ? અને શુ આ પુત્રનો દાહસંસ્કાર કરવાનો ભાર તમારી ઉપર નથી ? છે તો પછી મારી પાસે કર શા માટે માગો છો ?”

રાણીનુ આ કથન સાભળી રાજાએ પુત્રનો અગ્નિસંસ્કાર શુ કરી આપવો જોઈએ ?

ઘણા લોકો એમ કહે છે કે, મે અમુક કામ દબાણમા આવી કરી નાખ્યુ પણ જે લોકો વીર હોય છે તેઓ કોઈનુ દબાણ થાય તો પણ સત્ય વાતને છોડી દેતા નથી

હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ પણ પોતાની રાણીને કહ્યુ કે, “રાણી ! તમે જે કાઈ કહો છો તે ઠીક છે પણ પહેલા તમે એ વિચાર કરો કે, આપણે શા કારણે વેચાયા છીએ, શા કારણે હુ દાસ અને તમે દાસી બન્યા છીએ ? અને શા કારણે આ મૃત પુત્રને લઈ તમો પોતે અહીં આવ્યા છો ? આ બધુ સત્યને માટે જ થયુ છે ને ? તો પછી આજે એક પૈસા માટે સત્યનો ત્યાગ કરુ અને કર લીધા વિના આ પુત્રને બાળવા દઉ એ શુ ઉચિત છે ? થોડા કામને માટે સત્યનો ત્યાગ કેમ થઈ શકે ’”

બાદ શરીરમાં અશક્તિ જણાતાં એમ વિચાર કરું છું કે, દૂધ નહિ લઉં તો ઠીક નહિ રહે આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા ન લેવાને કારણે ઉપવાસ કરવામાં શિથિલતા આવી જાય છે. જ્યારે મારા વિષે આમ બને છે તો બીજાને પણ આમ બનતું હોય એમાં શું આશ્ચર્ય ?

શેઠ પણ પોતાની સત્યની પ્રતિજ્ઞાનો વિચાર કરી મૌન રહ્યા. સમજાવવા આવનાર પ્રજાના પ્રતિનિધિ લોકો નારાજ થઈને સુદર્શનને કહેવા લાગ્યા કે, 'આ તે વળી કેવી હઠ ? કાંઈ બોલવું જ નહિ રાજા ઠીક કહેતા હતા ' આ પ્રમાણે પ્રતિનિધિ લોકો નારાજ થવા લાગ્યા પણ મેઘની ગર્જના સાભળી જેમ પપૈયો પ્રસન્ન થાય તેમ શેઠ પણ લોકોની નારાજીથી ભયભીત ન થતા ઊલટા પ્રસન્ન થવા લાગ્યા લોકો શેઠથી નારાજ થઈને રાજાની પાસે ગયા

જૂઠા મૂક્કા બેન જગતમેં, યહ સચ્ચા લો જાન;
વિધ વિધ સે મૈં પૂછા શેઠકો, ઉખલત નહીં જબાન ॥ ધન૦ ૯૨ ॥
ચાર જ્ઞાન ચૌદહ પૂરવધર, મોહ ઉદય ગિર જાય;
શેઠ બિચારો કૌન ગિનતમેં, યોં લો મન સમજાય ॥ ધન૦ ૯૩ ॥

પ્રજાના પ્રતિનિધિ લોકો રાજા પાસે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે, "હે ! મહારાજા ! અમારો અપરાધ ક્ષમા કરો. અમે આપના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો નહિ, અને અમે શેઠને સમજાવવા ગયા. આ અમારો અપરાધ છે અમે એમ વિચાર્યું કે, કોઈ કારણ હશે એટલે શેઠ કાંઈ બોલ્યા નહિ હોય ! પણ હવે અમને જણાયું કે, આપ દયાળુ, કૃપાળુ અને માતાપિતાની માફક રક્ષક છો એટલે શેઠની જેટલી ચિંતા તમને હોય તેટલી અમને ન હોય ! અમે બહુ ઉતાવળ કરી અને ઉતાવળમાં શેઠને પૂછવા ચાલ્યા ગયા. આ અમારો અપરાધ છે. અમે આ અપરાધ કર્યો છતાં તેનું કાંઈ સુંદર પરિણામ ન આવ્યું. અમે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ શેઠ કાંઈ બોલ્યા જ નહિ. !"

પ્રજાના પ્રતિનિધિઓમાંથી એક પ્રતિનિધિએ આમ કહ્યું, ત્યાં બીજા પ્રતિનિધિએ કહ્યું કે, "શેઠ બોલે પણ શું ? સંસારમાં એ વાત તો પ્રસિદ્ધ જ છે કે, જૂઠો માણસ કાંઈ બોલી શકતો નથી. આ સિવાય અમે ગુરુના મુખે સાંભળ્યું છે કે, ચાર જ્ઞાન અને ચૌદ પૂર્વધારી મહાત્માઓ પણ પડી જાય છે તો પછી બિચારા શેઠ તો ગણત્રીમાં જ શું છે !"

રાજાએ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને પૂછ્યું કે, "તમારી હવે સલાહ શું છે ?" પ્રતિનિધિઓએ જવાબ આપ્યો કે, "આપની સલાહમાં અમે સહમત છીએ જો કે, શેઠને શૂળીએ ચડાવવાથી નગરને હાનિ અવશ્ય પહોંચશે, પણ આવો માણસ રહે તો પણ શા કામનો ? તે તો ખરાબ માણસ છે."

રાજા વિચારવા લાગ્યો કે, "શેઠને હું હલકી સજા પણ આપી શકું પણ રાણીએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, કાં તો શેઠ જીવતો રહે અને કાં તો હું જીવતી રહું આ પ્રતિજ્ઞાના કારણે તથા નાગરિકોની દૃષ્ટિએ પણ સુદર્શન અપરાધી છે એ કારણે શેઠને શૂળીએ ચડાવવાની જ સજા આપવી જોઈએ"

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજાએ શેઠને શૂળીએ ચડાવવાનો હુકમ કર્યો હવે શેઠને શૂળીએ કેવી રીતે ચડાવવામાં આવે છે અને ત્યારે શું થાય છે તે વિષે હવે પછી આગળ વિચાર કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન : સંવત ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૪ શનિવાર

પ્રાર્થના

શ્રી અભિનન્દન દુઃખનિકંદન, વંદન પૂજન જોગજી
આશા પૂરો ચિંતા ચૂરો, આપો સુખ આરોગજી
'સંવર' રાય 'સિદ્ધારથ' રાણી, તેહનો આતમજાતજી;
પ્રાણ પિયારો સાહબ સાચો, તુંહી જ માત ને તાતજી. શ્રી અભિનંદન ॥ ૧ ॥
—વિનયચંદ્રજી કૃત ચોવીશી

શ્રી અભિનન્દન ભગવાનની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પ્રાર્થી પુરુષ જ્યારે પરમાત્માની પ્રાર્થનામા પોતાના આત્માને ઓતપ્રોત કરી દે છે ત્યારે તેના હૃદયમા વિચિત્ર ચમત્કાર પેદા થાય છે એ ચમત્કારનો અનુભવ સાચી પ્રાર્થના કરનારને જ થઈ શકે છે બાકીના લોકો તો તમાશાની માફક જોનારા જ હોય છે જે પ્રમાણે ખેલ કે નાટકમા ખેલ કરનારાઓ તો પોતાના ભાવ અને ક્રિયા પ્રમાણે ખેલનુ કામ કરે છે, અને બાકીના લોકો તો ખેલ જોનારા જ હોય છે, એ જ પ્રમાણે પ્રાર્થનામા કેવો ચમત્કાર રહેલો છે એ તો પ્રાર્થના કરનાર જ જાણી શકે છે, બાકીના લોકો જાણી શકતા નથી વાસ્તવમા પ્રાર્થનાનો વિષય જ કઠિન છે શાસ્ત્રમા લવણ સમુદ્રનો હિસાબ બતાવતા કહ્યુ છે કે, લવણ સમુદ્રમા ૯૫ અંગુલ દૂર જતા એક અંગુલ ઉંડુ પાણી આવે છે ૯૫ હાથ દૂર જતા એક હાથ ઉંડુ પાણી આવે છે, અને ૯૫ ગાઉ દૂર જતા એક ગાઉ ઉંડુ પાણી આવે છે આ પ્રમાણે જેમ જેમ આગળ જવામા આવે છે તેમ તેમ ઉંડુ પાણી આવે છે આ જ વાત જ્ઞાનને વિષે પણ લાગુ પડે છે જ્યાસુધી આત્મા પૂર્ણ નથી, અપૂર્ણ છે ત્યાસુધી તે જ્ઞાનસાગરમા જેમ જેમ પ્રવેશ કરે છે, તેમ તેમ જ્ઞાનનો સાગર ઉત્તરોત્તર ઉંડો જણાય છે એટલા માટે જ્ઞાનસમુદ્રના કેવી રીતે જવુ એ એક પ્રશ્ન છે આનો ઉપાય તો પરમાત્માના શરણે જવુ એ જ છે એટલા માટે ભક્ત લોકો કહે છે કે—

જબ લગ આવાગમન ન છૂટે, તબ લગ યહ અરદાસજી,
સમકિત સહિત જ્ઞાન ગુન સમકિત. પાઉં દૃઢ વિશ્વાસજી

ભક્તો કહે છે કે હે પ્રભો! જ્યાસુધી હુ અપૂર્ણ છુ ત્યાસુધી મને તારા ચરણ શરણનો આધાર મળવો જોઈએ ભક્ત લોકો આ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે, અને જે અનન્ય ભાવે પરમાત્માની સાચી પ્રાર્થના કરે છે તેને પરમાત્માની ચરણસેવા અવશ્ય મળે છે

શ્રી અભિનંદન દુઃખનિકન્દન, વંદન પૂજન જોગજી;
આશા પૂરો ને ચિન્તા ચૂરો, આપો સુખ આરોગજી

આ પ્રાર્થનામાં પરમાત્મા દુઃખનિકન્દન છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે પણ અત્રે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, "પરમાત્મા તો વીતરાગ છે તો પછી દુઃખનિકંદન કેવી રીતે છે? વળી જો તેઓ આશા પૂરી કરે છે તો પછી સંસારમાં કોઈ ધનને માટે, કોઈ સ્ત્રીને માટે, કોઈ પુત્રને માટે ઝૂરી રહ્યા છે તો પરમાત્મા તેમની આશા પૂરી કરી તેમના દુઃખને શા માટે મટાડતા નથી! જો પરમાત્મા આશા પૂરી કરે તો તો દુઃખનિકંદન છે, નહિ તો તેઓ દુઃખનિકંદન કેમ કહેવાય?"

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, પ્રત્યેક વસ્તુને ઉપાદાન અને નિમિત્ત એ બે અંગોદ્વારા તપાસવી જોઈએ. જે સાચા ભક્ત છે તે લોકો નિમિત્તને બહુ ઊંચી દૃષ્ટિએ જુએ છે અને નિમિત્તને બહુ મહત્ત્વ આપે છે જેમકે લેખકો કલમ ખડીયાને કેટલો બધો આદર કરે છે! તેઓ ખડીયા કલમની અવજ્ઞા નહિ પણ પૂજા કરે છે જે નિમિત્તદ્વારા પોતાની આજીવિકા ચાલે છે તે જીવનવ્યવહારમાં પણ આધારભૂત મનાય છે કોઈ વ્યાપારીના હજાર રૂપિયા ચાલ્યા જાય તો તેને એટલું બધું દુઃખ નહિ થાય, જેટલું દુઃખ તેની ખાતાવહી ગૂમ થવાથી કે બળી જવાથી થશે. ખાતાવહી જો કે કાગળની બનાવેલી સામાન્ય વસ્તુ છે પણ તે ખાતાવહી વ્યાપારીની આજીવિકાનું નિમિત્ત હોવાથી તે ખાતાવહીને તે વધારે કીમતી માને છે

વ્યવહારના આ ઉદાહરણ પ્રમાણે ભક્ત લોકો પણ કહે છે કે, "હે! પ્રભો! મને જે કાંઈ પ્રાપ્ત થયું છે, મને જે ગુણોની પ્રાપ્તિ થઈ છે અને મને જે સુખો મળ્યા છે એ બધા તારી કૃપાને લીધે મળ્યા છે. એ બધો તારો જ પ્રતાપ છે"

પરમાત્માનો પ્રતાપ કેટલો બધો છે તે વિષે જેટલું કહેવા ચાહિએ તેટલું કહી શકાય, પણ એ વાત હું થોડામાં જ સમજાવું છું "સાતા વેદનીયનો બંધ પ્રાણી, ભૂત, જીવ, સત્ત્વ આદિ ઉપર અનુકંપા રાખવાથી થાય છે" ભક્તો કહે છે કે, "હે! પ્રભો! સાતાવેદનીયનો મૂળ આધાર પણ તમે જ છો મારામાં જે અનુકંપા પેદા થઈ છે તે આપની કૃપાથી જ પેદા થઈ છે આપના પ્રતાપથી જ મારામાં એ બધા સદ્ગુણો આવ્યા છે"

સૂર્ય ઉદીયમાન થાય છે ત્યારે તે કોઈને હાથ પકડી કામે લગાવતો નથી, છતાં સૂર્યદ્વારા કામ કરવામાં કેટલી બધી સહાયતા મળે છે? અને જો સૂર્યનો ઉદય ન થાય તો કેટલી બધી મુશ્કેલી પડે? સૂર્યોદયથી જ બધી પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે. આ જ પ્રમાણે પરમાત્મા કોઈનો હાથ પકડી કાંઈ કરાવતા નથી, પરંતુ જે કાંઈ પણ થાય છે તે તેની કૃપાથી જ થાય છે, અને એ જ કારણે ભક્તો કહે છે કે, "હે! પ્રભો! મારામાં જે સદ્ગુણો છે તે તારી કૃપાથી જ પ્રાપ્ત થયા છે આધિદૈવિક, આધિભૌતિક અને આધ્યાત્મિક દુઃખ એ ત્રિવિધ દુઃખ તારી કૃપાથી જ મટે છે આ પ્રમાણે સૂર્ય જે પ્રમાણે સહાયક છે તે પ્રમાણે પરમાત્મા પણ સહાયક છે અને એટલા જ માટે ભક્તો એમના વિષે કહે છે કે—

'આશા પૂરો ને ચિન્તા ચૂરો, આપો સુખ આરોગજી'

પરમાત્માના શરણે જવાનો સાચો માર્ગ શું છે તે અનાથી મુનિ બતાવે છે કોઈ માણસ પરમાત્માનું નામ મોઢેથી લે પણ પરમાત્માને હૃદયમાં સ્થાન આપે નહિ તો તે

પરમાત્માના નામે નથી છે એમ કહી શકાય નહિ લોકો પરમાત્માનું નામ તો મોઢેથી લે છે પણ તેમને હૃદયમાં વસાવતા નથી એ તેમની ભૂલ છે આ ભૂલને દૂર કરવા માટે જ અનાથી મુનિ ઉપદેશ આપે છે અનાથી મુનિએ જે ઉપદેશ આપ્યો તે કાલે કહ્યો હતો અને આજે ફરી કહું છું—

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૮૨

ભગવાન અનાથી મુનિ કહે છે કે, નિશ્ચયમાં આત્મા જ વૈતરણી નદી, કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ, કામધેનુ કે નન્દનવનની સમાન છે, બીજો કોઈ નથી આત્મા જ આત્માને વૈતરણી નદી અને કૂટશાલ્મલી વૃક્ષની માફક દુઃખ આપે છે અને આત્મા જ આત્માને કામધેનુ કે નન્દનવનની સમાન સુખ આપે છે

આત્મા જ આત્માને સુખ કે દુઃખ આપે છે તેનું શું કારણ? એના માટે અનાથી મુનિ કહે છે કે, "આત્મા કર્તા છે આ આત્મા પોતે જ સુખ દુઃખનો કર્તા છે એટલા માટે સુખ કે દુઃખરૂપ આ આત્મા જ છે, બીજુ કોઈ નથી'

અહીં હું થોડી દાર્શનીક ચર્ચા કરું છું કોઈ તો કાલને કર્તા માને છે, કોઈ સ્વભાવને કર્તા માને છે, કોઈ એમ કહે છે કે જે કાર્ય થાય છે તે ઈશ્વરના કરવાથી જ બને છે માટે ઈશ્વર જ કર્તા છે, કોઈ જે કાંઈ થાય છે તે પુરુષાર્થથી જ થાય છે એમ કહે છે અને કોઈ પૂર્વકર્માનુસાર જ થાય છે એમ કહે છે આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારના લોકો, પાંચ પ્રકારની વાતો કરે છે અને એક બીજાને ખોટા કહે છે, પણ જૈન દર્શન એ પાંચેય જણાની વાતોને માન્ય કરે છે અને કહે છે કે, કેવળ એક એક વાત પકડી ન રાખો પણ એ પાંચેય વાતોને દરેક દૃષ્ટિએ તપાસો કાલ, સ્વભાવ, ઈશ્વર, પુરુષાર્થ અને પૂર્વ કર્મની પણ જરૂર રહે છે પણ આ બધાય હોવા છતાં કર્તા કોણ છે એને જુઓ જે મૂળ કર્તા છે એને ભૂલી ન જાઓ

જો કાલને જ કર્તા માનવામાં આવે તો વાંધો આવે છે માનો કે, અત્યારે વર્ષાકાલ છે એટલે વર્ષાને લીધે અન્ન પેદા થઈ શકે છે પણ જો ખેડુત અન્ન વાવે જ નહિ તો વર્ષાકાલ શું કરે? કાલ તો જડ છે કાલની આવશ્યકતા અવશ્ય છે પણ તે મૂળ કર્તાની સાથે જેમકે સૂર્ય વિના કામ ચાલી શકતું નથી પણ સૂર્યોદય થવા છતાં કોઈ માણસ સૂતો રહે તો સૂર્ય શું કરે? આ જ પ્રમાણે કાલ તો છે પણ મૂળ કર્તા ન હોય તો કાર્ય કેવી રીતે થાય? એટલા માટે વસ્તુના દરેક અંશોને તપાસો વસ્તુના કેવળ એક જ અંગને પકડી ન રાખો

અન્ય દાર્શનિકો વસ્તુના એક જ અગને પકડીને કેવી રીતે લડે છે અને એ લડાઈને જૈનદર્શન કેવી રીતે શાત પાડે છે એ વાત એક પ્રસિદ્ધ ઉદાહરણદ્વારા સમજાવુ છુ —

કેટલાક આધળાઓની સામે એક હાથી આવ્યો એક આધળો એ હાથી પાસે ગયો અને હાથ ફેરવતા તેના હાથમા હાથીની પૂછડી આવી, એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે હાથી દોળી જેવો હોય છે બીજાના હાથમાં હાથીના પગ આવ્યા, એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે, હાથી દોળી જેવો હોતો નથી, હાથી તો થાભલા જેવો હોય છે ત્રીજાના હાથમા હાથીનુ પેટ આવ્યુ, એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે, તમે બન્ને ખોટા છો, હાથી તો કોઠી જેવો હોય છે ચોથાના હાથમા હાથીની સુઢ આવી એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે, તમે બધા ખોટા છો, હાથી તો ડગલાની બાંય જેવો હોય છે પાંચમાના હાથમા હાથીના કાન આવ્યા હતા, એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે, હાથી તો સૂપડા જેવો હોય છે અને છઠ્ઠાના હાથમા હાથીના દાત આવ્યા હતા એટલે તે કહેતો હતો કે, હાથી તો સાબેલા જેવો હોય છે આ પ્રમાણે એ છ આધળાઓ જુદુ જુદું કહેતા હતા અને પરસ્પર લડતા હતા એ આધળાઓ હોવાથી હાથીનાં બધા અંગોને જોઈ શકતા ન હતા અને તેથી હાથીના કોઈ એક અગ પકડીને પરસ્પર લડતા હતા.

એટલામાં એક સનેત્ર પુરુષ આવ્યો તેણે પૂછ્યુ કે, ભાઈઓ તમે શા માટે લડો છો ? જવાબમા એક આધળાએ કહ્યુ કે, હાથી થાભલા જેવો હોય છે છતા આ એને દોળી જેવો કહે છે ? ત્યારે બીજાએ કહ્યુ કે, હાથી તો દોળી જેવો હોય છે છતા આ એને થાંભલા જેવો કહે છે. આ બન્નેનુ કથન સાભળી સનેત્ર પુરુષ કહેવા લાગ્યો કે તમે બન્ને ઠીક કહો છો ? એટલામાં ત્રીજા આધળાએ કહ્યુ કે, હાથી તો કોઠી જેવો હોય છે, ચોથાએ કહ્યુ કે, હાથી તો સૂપડા જેવો હોય છે, પાચમાએ કહ્યુ કે હાથી તો ડગલાની બાય જેવો હોય છે. આ પ્રમાણે બધા આધળાઓએ પોતપોતાની માન્યતા કહી સભળાવી અને સનેત્ર પુરુષ તમારી બધાની માન્યતા સારી છે એમ કહેતો ગયો આધળાઓ કહેવા લાગ્યા કે, તમે મોઢુ જોઈને બધાને હાજી–હા કરો છો અને બધાને સાચા છો એમ કહો છો જે વાત પરસ્પર વિરુદ્ધ છે એવી વિરુદ્ધ વાતોને કહેનારાઓ સાચા કેમ હોઈ શકે ?

સનેત્ર પુરુષે બધાને ઠડા પાડતા કહ્યુ કે, તમે બધા વસ્તુના એક એક અંગને પકડીને જુઓ છો, સર્વાંગને પકડીને જોતા નથી એક એક અગથી હાથી બનતો નથી પરતુ તમે લોકો જે એક અગને પકડી કહો છો તે એક અગ હાથીમા તો છે હાથીની પૂછડી દોળી જેવી હોય છે, તેના પગ થાભલા જેવા હોય છે, સૂઢ ડગલાની બાય જેવી હોય છે, કાન સૂપડા જેવા હોય છે, પેટ કોઠી જેવુ હોય છે અને દાત સાબેલા જેવા હોય છે આ પ્રમાણે તમે હાથીના એક એક અગ પકડીને લડો છો પણ જો તમે બધા અગોને તપાસો તો કોઈ પ્રકારની લડાઈ જ ન થાય. આ પ્રમાણે તે સનેત્ર પુરુષે એ બધા અધજનોની શકાનુ સમાધાન કર્યુ

સમુદ્રમા કઈ નદી જતી નથી ? સમુદ્રમા બધી નદીઓ છે પણ સમુદ્ર કોઈ પણ નદીમાં નથી આ જ પ્રમાણે જૈનધર્મમા કઈ દૃષ્ટિ નથી ? જૈનધર્મમા બધી દૃષ્ટિઓ છે અને તેથી જ જૈનદર્શન બધાના ઝઘડાઓને દૂર કરે છે પણ પોતે કોઈ ઝઘડામા પડતુ નથી અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને જે કાઈ કહી રહ્યા છે તેને પ્રત્યેક દૃષ્ટિએ જોવાની જરૂર છે જૈનદર્શન અનેકાન્તવાદી છે, એકાન્તવાદી નથી. એટલા માટે પ્રત્યેક વાતને અનેકાન્તની દૃષ્ટિએ જુઓ

અને અનેકાન્તદૃષ્ટિએ બીજાને પણ સમજાવો. અનેકાન્તદૃષ્ટિએ પ્રત્યેક વિષય ઉપર વિચાર કરવાના ભાવ તો કોઈ પ્રકારની લડાઈ જ ન થાય !

અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે, જો કોઈ માણસ સમજાવવા છતાં પણ પોતાની હઠ ન છોડે તો એ સામા શું કરવું ? શું તેને માટે પોતાના તત્ત્વને પણ છોડી દેવું ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, પોતાના આત્માની સ્વતંત્રતા વિના કોઈ તત્ત્વ ટકી શકતું નથી એટલા માટે પોતાના તત્ત્વ વિષે એવો વિશ્વાસ રાખવો કે, અમારાં તત્ત્વો સંપૂર્ણ દૃષ્ટિએ બતાવવામાં આવ્યાં છે, એટલા માટે જો પૂર્ણ દૃષ્ટિએ બતાવવામાં આવેલી કોઈ પણ વાત હોય તો હું તેને સ્વીકારવા તૈયાર છું પણ અપૂર્ણ દૃષ્ટિએ કહેવામાં આવેલી વાતને માટે હું પૂર્ણ દૃષ્ટિએ કહેવામાં આવેલી વાતને છોડી શકું નહિ ! આ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાના તત્ત્વ ઉપર કેવી રીતે દૃઢ રહેવું જોઈએ એને માટે અરણક અને કામદેવના દૃષ્ટાંતો જુઓ.

કામદેવનો શો અપરાધ હતો ? દેવે તેને કહ્યું કે, તું મહાવીરનો ધર્મ છોડી દે, નહિ તો તારા શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાખીશ ! દેવે આ પ્રમાણે કહ્યું છતાં કામદેવ તો એમ જ વિચારતો હતો કે, "જો કોઈ આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનમાં ભૂલ બતાવતું હોય તો એ અવસ્થામાં તો હું નિર્ગ્રન્થધર્મ છોડી પણ શકું, પણ ધર્મ છોડવા માટે તલવારથી મારી નાખવાનો ભય બતાવે તો એ અવસ્થામાં હું કોઈ પણ રીતે ધર્મનો ત્યાગ કરી શકું નહિ.'

કદાચ કોઈ કહે કે, કોઈ વાતને પકડી રાખવી એ તો હઠ છે, પણ હઠ તો ત્યારે કહી શકાય કે ત્યારે સમજાવવા છતાં માને નહિ. તે દેવ કામદેવને કાંઈ સમજાવતો નહતો પણ તલવારનો ભય બતાવી ધર્મનો ત્યાગ કરવાનું કહેતો હતો. કામદેવ તો પોતાના તત્ત્વમાં નિશ્ચલ હતો. તે એમ જ વિચારતો હતો કે, 'આ દેવ મને જે તલવાર ડાગ મારે તો તે તલવારનો ઘા આ શરીર ઉપર જ પડી શકે છે. મારા આત્માને કાંઈ નુકસાન કરી શકે એમ નથી. હું તલવારના ડરથી મારા આત્મતત્ત્વનો ત્યાગ કરી શકું નહિ. એ આત્મતત્ત્વને તો હું માનું છું. એટલે મારી ઉપર ગમે તેટલાં કષ્ટો પડે છતાં હું મારા એ આત્મતત્ત્વને છોડી શકું નહિ.

કુતરો પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ ભસતો હોય અને તે વખતે તમે ત્યાં હો તો તમે શું કરશો ? એ કુતરાને તમે કાઢી મૂકશો, કે વધારે ભસવા દેશો ! જો તમે તેને કાઢી ન મૂકતાં ભસવા દો તો એ તમારી ભૂલ ગણાશે ને !

આ જ પ્રમાણે અમુક માણસ સુખ આપે છે અને અમુક માણસ દુઃખ આપે છે એમ કહેવું એ તો કુતરાના ભસવા જેવું છે. કામદેવ સારી રીતે જાણતો હતો કે, આત્મા જ સુખ દુઃખનો કર્ત્તા છે અને તેથી જ તે પોતાના સત્ય તત્ત્વ ઉપર દૃઢ રહી શક્યો હતો.

મતલબ કે, સત્યને સમજીને અસત્યને છોડવું એ કર્ત્તવ્ય છે, પરંતુ કોઈ ભય બતાવી સત્યથી પતિત કરવા ચાહે તો, એવા સમયમાં વીર લોકો પ્રાણ આપવાનો સ્વીકાર કરી લે છે, પરંતુ સત્યનો ત્યાગ કરતા નથી

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે રાજન્ ! હું એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યો છું કે આત્મા જ કર્ત્તા છે અને એટલા માટે આત્મા જ સુપ્રતિષ્ઠિત કે દુષ્પ્રતિષ્ઠિત બની શકે છે અને આ જ પ્રમાણે આત્મા પોતે જ પોતાનો મિત્ર કે શત્રુ બની શકે છે"

અનાથી મુનિ જે કાંઈ કહે છે તે જ વાત થોડા ઘણા ફેરફાર સાથે ગીતા પણ કહે છે. ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે —

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥

કૃષ્ણ કહે છે કે, "હે અર્જુન ! આત્માનો ઉદ્ધાર તું પોતે જ કર કારણ કે આત્માનો ઉદ્ધાર પોતાના આત્માદ્વારા જ થઈ શકે છે માટે આત્માનો ઉદ્ધાર કરો, તેને નીચે પાડો નહિ. આત્માનો મિત્ર કે શત્રુ આ આત્મા પોતે જ છે બીજો કોઈ નથી "

જૈન શાસ્ત્રમાં જે વાત કહી છે તે જ વાત પ્રકારાન્તરે ગીતામાં પણ કહેવામાં આવી છે. એટલા માટે આગમ ઉપર વિશ્વાસ રાખી આત્માની ઉન્નતિ કરો એ જ પુરુષાર્થ છે આત્મોદ્ધાર કરવાનો પુરુષાર્થ કરવાથી સુદર્શનની માફક આત્માનું કલ્યાણ થયા વિના રહેશે નહિ.

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૨

न हि कल्याणकर कश्चित् दुर्गति तात ! गच्छति । જે પોતાના કલ્યાણનું કામ કરે છે, તેનું અકલ્યાણ કોઈ કરી શકતું નથી એટલા માટે બીજાઓ શું કરે છે તે તરફ ધ્યાન ન આપતાં પોતાના કામ તરફ જુઓ

આ વાત સુદર્શનની સમજમાં કેવી રીતે આવી હશે એ તો એ જાણે પણ એ વાતને તમે પણ સમજો સુદર્શનની માફક તમે પણ આત્મકલ્યાણ સાધશો તો તમારું પણ કલ્યાણ થશે

પ્રજાના પ્રતિનિધિઓએ સુદર્શનને બહુ પૂછ્યું પણ સુદર્શન કાંઈ બોલ્યો નહિ પ્રતિનિધિ લોકો અસમંજસમાં પડી ગયા અને સુદર્શનનો પક્ષ છોડી રાજાના પક્ષમાં ચાલ્યા ગયા. પ્રતિનિધિઓને પણ પોતાના પક્ષમાં આવ્યા જાણી રાજાએ સુદર્શનને શૂળીએ ચઢાવવાનો નિશ્ચય કર્યો

લોકો વિચારવા લાગ્યા કે, હવે શું કરવું ? એકે કહ્યું કે, ચાલો જઈને સુદર્શનની સ્ત્રી મનોરમાને આ વાત કહીએ કદાચ તેના સમજાવવાથી સુદર્શન સમજી જાય કેટલાક કામો

જે પસ્તાવો થતો નથી તે ચિંતાવી થઈ જાય છે એટલા માટે મનોરમાને કહેવું કે તારું સૌભાગ્ય જ મનના છે માટે સુદર્શનને કહો કે તે બોલે. જો મનોરમા સુદર્શનને એમ કહે કે, મેં એવો શો અપરાધ કર્યો છે કે તમે નાહક મને વિધવા બનાવો છો? એટલા માટે બોલો. આ પ્રમાણે કહીને મનોરમા જેમ પ્રયત્ન કરે તો સુદર્શન અવશ્ય બોલશે એવો અમને વિશ્વાસ છે. આવી વિચારણાને અંતે કેટલાક લોકો એમ કહેવા લાગ્યા કે, મનોરમા પાસે જવું. કેટલાક લોકો એમ પણ કહેવા લાગ્યા કે એ તો એમની ખોટી ટેક છે કે તેઓ બોલતા નથી. બોલવા ન બોલવા પાછળ કોઈ રહસ્ય રહેલું હશે. આખરે લોકો એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યા કે એકવાર મનોરમા પાસે જઈ એની દ્વારા સુદર્શનને બોલાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

પ્રજાના આગેવાન કેટલાક લોકો મનોરમા પાસે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે, તમે કાંઈ સાંભળ્યું કે નહિ? મનોરમાએ જવાબ આપ્યો કે, ના, મેં તો કાંઈ સાંભળ્યું નથી. પતિની કૃપાથી હું તો આનંદપૂર્વક ધર્મધ્યાન કરું છું. મારા સદ્ભાગ્યે મને આવા ધર્માત્મા પતિ મળ્યા છે એટલે મારે કોઈની પંચાતમાં પડવાની શી જરૂર છે?

લોકો કહેવા લાગ્યા કે, તમને સારા પતિ મળ્યા છે એ તો ઠીક, પણ તમારા પતિનું અનિષ્ટ થયું છે તે તમે સાંભળ્યું છે કે નહિ?

મનોરમાએ જવાબ આપ્યો કે, મારા પતિનું અનિષ્ટ થયું છે? મારા પતિ તો એમ કહેતા હતા કે, પોતાનું અનિષ્ટ પોતે જ કરી શકે છે. બીજો કોઈ અનિષ્ટ કરી શકતું નથી તો પછી મારા પતિનું અનિષ્ટ કેવી રીતે થયું? તે લોકો મનોરમાને કહેવા લાગ્યા કે, તમે બહુ ભોળા છો. વાસ્તવમાં મોટા ઘરની સ્ત્રીઓ બહુ ભોળી હોય છે. આજે તમારા પતિનું બહુ અનિષ્ટ થઈ રહ્યું છે. તમારા પતિ કેવા છે એ તો અમે [illegible] નથી એ વાત તો તમે જ જાણતા હશો પણ આજે તમારા પતિને રાજાના મહેલમાં પકડવામાં આવ્યા છે અને રાજાના મહેલમાં જઈ રાણીના શીલને નષ્ટ કરવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો એવો તેમના ઉપર આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે. આ આરોપને કારણે [illegible] તેમને શૂળીએ ચઢાવવાનો હુકમ આપ્યો છે. અત્યારે તેમને બચાવવાનો એક જ ઉપાય બાકી છે અને તે ઉપાય તમારા [illegible] અમે તો અનેક ઉપાયો અજમાવી જોયા પણ અમને સફળતા મળી નહિ [illegible] તમારા પ્રયત્નથી તમને સફળતા મળી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

નહીં નિકલી ઘર બાહર શેઠાની, ધીરજ મનમેં ધાર,
દિયો બોધ પાંચોં પુત્રનકો, એક ધર્મ આધાર ॥ ધન૦ ૯૬ ॥

સત્ય ન મરતા સુનો પુત્ર તુમ, ઝૂઠ ન મુઝે સુહાય,
આજ શેઠ સૂલીસે ઉગરે, તો મૈં નિરખૂ જાય. ॥ ધન૦ ૯૭ ॥

શેઠને શૂળીએ ચડાવવાની વાત સાભળતા જ મનોરમા મુર્ચ્છિત થઈ નીચે ઢળી પડી તેના પાચેય પુત્રો 'મા–મા' કરતાં તેના ખોળામાં બેસી ગયા' થોડીવાર બાદ ઉપચાર કરવાથી તે બેઠી થઈ અને વિચારવા લાગી કે, હવે મારે શુ કરવુ ? આ લોકોના કહેવા પ્રમાણે મારે પતિની પાસે જવુ કે પતિના કાર્યમા વિશ્વાસ રાખી મારે તેમની પાસે ન જવુ ! મને તો એવો દઢ વિશ્વાસ છે કે, મારા પતિ રાણી ઉપર હુમલો કરે એ કદાપિ સભવે એવુ નથી. એ તો, સૂર્ય અંધકાર આપે છે, અમૃત મૃત્યુ નીપજાવે છે અને ચદ્રમા અગ્નિ વરસાવે છે એમ કોઈ કહે એના જેવી વાત છે કદાપિ આ વાત કદાચ બની શકે પણ મારા પતિ પરસ્ત્રી ઉપર કુદષ્ટિ કરે એ કદાપિ સંભવિત નથી, એવો મને દઢ વિશ્વાસ છે

પતિ–પત્ની વચ્ચે હૃદયનો વિશ્વાસ કેવો હોવો જોઈએ તે મનોરમાના ચરિત્ર ઉપરથી જુઓ. પતિપત્નીની લગનીનુ ઉદાહરણ, ભક્ત લોકો પરમાત્માની ભક્તિમા લે છે અને કહે છે કે —

'પલક ન વિસરે પદ્મમણિ પિયુ ભણી'

જે પ્રમાણે પતિવ્રતા સ્ત્રીનો પ્રેમ પોતાના પતિમા અપૂર્વ હોય છે તે પ્રમાણે ભક્ત લોકો પોતાની કાન્તારૂપી ભક્તિનો પ્રેમ પરમાત્મા પ્રત્યે અપૂર્વ રહે એમ કહે છે આ ઉપરથી પતિ–પત્નીનો પ્રેમ કેવો અપૂર્વ હોય છે તેનો વિચાર કરો.

મનોરમાના બાળકો રોતા રોતા કહેવા લાગ્યાં કે, "મા, તમે મૂર્છિત થઈને કેમ નીચે ઢળી પડયા હતા ? અને અમારા પિતાને જો શૂળી ઉપર ચડાવવામા આવશે તો પછી અમારુ શુ થશે ?"

બાળકોને કેવુ દુઃખ થાય છે એ વાત તો બાળકો જ જાણે છે અને જેમને બાળકો છે તેઓ જ જાણે છે.

મનોરમાએ, દુ ખિત થતાં બાળકોને ધૈર્ય આપતા કહ્યુ કે, "પુત્રો ! તમે કેમ રુવો છો ? મને એવો દઢ વિશ્વાસ છે કે, સત્ય કોઈ દિવસ મરતુ નથી અને જે અસત્ય છે તે તો મરવુ જ જોઈએ મને અસત્ય બીલકુલ પસદ નથી લોકો કહે છે કે, ચાર જ્ઞાન અને ચૌદ પૂર્વ ધારણ કરનાર પણ ચલિત થઈ જાય છે સભવ છે કે, એ લોકોના કથનાનુસાર તમારા પિતાજી પણ ચલિત થયા હોય ! પરંતુ જો તેઓ ચલિત થયા હોય તો પછી જીવનમાં શુ મજા ? જ્યાંસુધી તેઓ સત્યધર્મી છે ત્યાસુધી હુ તેમની અર્ધાગના છુ પણ જો તેઓમાથી સત્ય ચાલ્યુ ગયુ હોય તો પછી તેમના માટે મરવુ એ જ સારુ છે" હવે કદાચ કોઈ એવો પ્રશ્ન કરે કે, શુ મનોરમા એટલી બધી દયાહીન છે કે તેણીએ આ પ્રમાણે કહ્યુ ? તો જણાવવાનુ કે, રાજીમતિએ રથનેમીને કહ્યુ હતુ કે, "હે ! અપયશકામી ! તને ધિક્કાર છે ! તુ મરી કેમ જતો નથી ! આ પ્રમાણે પતિત થવા કરતા તો મરી જવુ એ સારું છે" રાજીમતિએ પણ આ પ્રમાણે કહ્યુ હતુ તો શુ તેમને દયાહીન કહી શકાય ?

લોકો કહે છે કે, દયાના કારણે કાયરતા આવી છે, પરંતુ વાસ્તવમાં આ ધર્મ એ વીર પુરુષોનો ધર્મ છે. કાયરતાથી દયાનું પાલન થઈ શકતું નથી. આજના લોકોએ દયાને કાયરતાનું રૂપ આપ્યું છે, પણ વાસ્તવમાં દયા વીરોની છે, કાયરોની નહિ. જે લોકો વીર હોય છે તે લોકો સત્યને પહેલાં જુએ છે અને સત્યની સાથે જ દયાનું પાલન કરે છે. વીરો સત્યનો દયાના નામે નાશ કરતા નથી.

મનોરમા કહે છે કે, સત્યને કારણે જ હું પતિની અર્ધાંગના છું. જો પતિમાંથી સત્ય ચાલ્યું ગયું તો પછી પતિને એક ક્ષણ માત્ર પણ જીવિત રહેવાનો અધિકાર નથી.

આજે ઘણા લોકો યુવાનીના નશામાં મસ્ત બની સત્ય-શીલને તુચ્છ માને છે પણ એ તેમનો ઊલટો માર્ગ છે. સન્માર્ગ તો તે છે કે, જેનામાં સત્ય-શીલ નથી તેને જીવવાનો પણ અધિકાર નથી.

મનોરમાએ પોતાના બાળકોને કહ્યું કે "આપણે બધા સત્યના ખોળામાં બેઠેલા છીએ. પછી તમે શા માટે રુવો છો? લોકો કહે છે કે રાજાને સમજાવો, પણ સત્યને શું સમજાવવું! એટલા માટે ચાલો, આપણે બધા ધર્મકાર્ય કરીએ!"

આજે ઘરમાં મહેમાનોને ઉતારવા માટે જુદા જુદા ઓરડાઓ રાખવામાં આવે છે પણ ધર્મકાર્ય કરવા માટે કોઈ જુદું સ્થાન રાખવામાં આવતું નથી. ધર્મકાર્ય કરવા માટે એવું સ્થાન હોવું જોઈએ કે, જ્યાં ખરાબ ભાવના પણ ન આવે. પહેલાના લોકો ઘરમાં જ પૌષધશાળા પણ રાખતા હતા. મનોરમા પોતાના બાળકોને લઈ પૌષધશાળામાં ધર્મકાર્ય કરવા ગઈ. હવે આગળ શું થાય છે તે વિષે હવે પછી વિચાર કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા સુદી ૫ રવિવાર

પ્રાર્થના

સુમતિ જિનેશ્વર સાહિબાજી, મેઘરથ નૃપનો નંદ,
સુમંગલા માતા તણો, તનય સદા સુખકંદ
પ્રભુ ત્રિભુવન તિલોજી, સુમતિ સુમતિ દાતાર
મહા મહિમા નીલોજી, પ્રણમું વાર હજાર પ્રભુ૦

પણ વધે છે અને પાછળ પણ પડે છે, ઇષ્ટને પણ પામે છે અને અનિષ્ટને પણ પામે છે આ જ કારણે જ્ઞાનના જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એવા બે ભેદ પાડવામા આવ્યા છે કોઈ વાતને ન જાણવી એ જ અજ્ઞાન નથી, પરંતુ કોઈ વાતને ઊલટી જાણવી એ વિપરીત જ્ઞાન પણ અજ્ઞાન જ છે. આ માટે આ પ્રાર્થનામા મનુષ્યનુ ઉદાહરણ ન આપતા પ્રકૃતિનુ ઉદાહરણ આપવામા આવ્યુ છે પ્રાર્થનામા કહ્યુ છે કે, ભ્રમર પુષ્પની સાથે નિષ્ઠાપૂર્વક ગાઢ પ્રીતિ બાધે છે અને એટલા માટે તે પુષ્પની સુગંધ છોડી બીજે ક્યાય દુર્ગંધ લેવા જતો નથી પુષ્પ વિકસિત થયે તે ભ્રમર સુસ્ત પડી રહેતો નથી પણ તે હર્ષમા આવી જાય છે કદાચ કોઈ એમ કહે કે, એક બાગ સુંદર પુષ્પોની સુગંધથી ખૂબ મ્હેકે છે તે બાગમા એક વૃક્ષ ઉપર એક ભમરો ચુપચાપ બેઠો છે, તે ગણગણાટ કરતો નથી, તેમ પુષ્પનો રસ પણ પીતો નથી આ કથનના જવાબમા તમે એ જ કહેશો કે, એ ભમરો નહિ હોય, એ તો કોઈ બીજુ જીવડુ હશે! અથવા એ ભમરો મરેલો હશે! જો એ ભમરો હોય અને તે જીવતો હોય તો તો બાગના પુષ્પો આટલા ખીલ્યા હોય અને તે ગણગણાટ કરે નહિ એ માની શકાય એવી વાત નથી.

ભ્રમરના આ ઉદાહરણ ઉપરથી તમે એ જુઓ કે, મહામહિમાનિધાન પરમાત્મા, શુ વિકસિત પુષ્પની સમાન પણ નથી! જો છે તો પછી પરમાત્માના ભક્ત હોવા છતા નિરુત્સાહી બનવાનુ શુ કારણ છે? એના માટે બે જ કારણ હોઈ શકે કા તો તે નામના જ ભક્ત છે અથવા પરમાત્મા પ્રતિ તેમને પૂર્ણ શ્રદ્ધા નથી, કે તેમની શ્રદ્ધા મરી ગઈ છે જે પ્રમાણે બાગ ખીલ્યો હોવા છતા ભમરો ગણગણાટ ન કરે કે પુષ્પરસનુ પાન ન કરે તો એમા બાગનો દોષ છે એમ કહી શકાય નહિ, તે જ પ્રમાણે પરમાત્મારૂપી બાગ ખીલ્યો હોવા છતા ભ્રમરરૂપી ભક્ત ભક્તિરસનુ પાન ન કરે તો એમા પરમાત્માનો શો દોષ?

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી વખતે કેવા ભાવો હોવા જોઈએ એના માટે ભકતો એક બીજુ ઉદાહરણ પણ આપે છે. તેઓ કહે છે કે, સૂર્યોદય થતા કમલ વિકસિત થયા વિના રહેતુ નથી. જો કમલ સૂર્યોદય થવા છતા વિકસિત ન થાય તો તે કમલ મરી ગયુ છે એમ જ કહી શકાય, પણ જો કમલ જીવિત હોય તો તે સૂર્યોદય થતાં વિકસિત થયા વિના રહેતુ નથી. સ્વાતિનુ જલબિંદુ પડવા છતા પણ પપૈયો એ જલબિંદુને ધારણ ન કરે એવુ જોવામા આવતુ નથી જો સ્વાતિનુ જલબિંદુ પપૈયો ધારણ ન કરે તો કા તો તે રોગી હશે અથવા તે મરી ગયો હશે એમ જ કહી શકાય

આ બધા ઉદાહરણો આપી ભક્ત લોકો કહે છે કે, જેઓ પરમાત્માના સાચા ભકતો છે તેઓ તો પરમાત્માના ગુણગાન જ કર્યા કરે છે જે પ્રમાણે કમલની શ્રદ્ધા સૂર્ય ઉપર, ભ્રમરની શ્રદ્ધા ફુલ ઉપર અને ચાતકની શ્રદ્ધા સ્વાતિના જલબિંદુ ઉપર હોય છે, તે જ પ્રમાણે સાચા ભક્તની શ્રદ્ધા પરમાત્મા ઉપર હોય છે પરમાત્મા પ્રત્યે જે ભક્તના હૃદયમા અનન્ય એકાગી શ્રદ્ધા હોય છે તે શ્રદ્ધાવાન્ ભક્ત પ્રશંસાને પાત્ર છે, પણ જેઓ એવા ભક્ત નથી તેમનુ લક્ષ્ય પણ એકાગી ભક્તિ તરફ હોવું જોઈએ સાધારણ રીતે ભક્ત લોકો તો પાણીની માફક બધાની સાથે મળી જઈ પ્રેમ કરે છે ભક્ત લોકો બધાને આત્મતુલ્ય માની બધાનુ હિત જ ચાહે છે. અને તેથી જ તેઓ કહે છે કે —

કામભોગ કી લાલચ મેં દ્રિના ન ધરૂં મન
બિનુ તુમ ભજન પ્રતાપકી નાંઉ દુઃનત બન પ્રભુ૦

હે પ્રભો! ત્યારે કામ ક્રોધ લોભ, મોહ આ ચારની ધારા વહે છે તેના પ્રવાહમાં નિર્બળ પ્રાણીઓ તણાય જાય છે. તેમને એ પ્રવાહમાંથી પાર જવું મુશ્કેલ જણાય છે. જે પ્રમાણે પાણીના પ્રવાહમાં પડનારી જગ્યાથી તે માણસ પ્રવાહમાં તણાઈ જાય છે, અને પછી તેના બચાવ કઠીન જણાય છે, તેજ પ્રમાણે કામ, ક્રોધ આદિના પ્રવાહમાં તણાઈ જનાર પ્રાણીઓનો પત્તો મેળવવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે અને એ તણાય તે પ્રાણીઓની જ્યાં વ્યાપાર બની જાય છે તેમની ઉગવાનું કામ કઠિન નહિ બને પાણીના પ્રવાહમાં તણાતા લોકોને જોઈ દયા આવવાનું કામ કઠિન નહિ થાય અને યથાશક્તિ પ્રમાણે તેમને બચાવવાનો પ્રયત્ન નહિ કરે? આ જ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનોને પણ કામ-ક્રોધના પ્રવાહમાં તણાતા લોકોને જોઈ કરુણા આવે છે અને તેઓ કહે છે કે, "હે પ્રભો! તારા જેવા ત્રિભુવનનાથ દાતા છતાં પણ આ લોકો તારા શરણે ન આવતાં કામ, ક્રોધાદિના પ્રવાહમાં શા માટે તણાઈ જાય છે?" આ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો કામ-ક્રોધાદિના પ્રવાહમાં તણાતા પ્રાણીઓ પ્રત્યે કરુણા ભાવ બતાવે છે, તેઓ બધા પ્રાણીઓને આત્મતુલ્ય માને છે, અને તેમને કામ-ક્રોધાદિના પ્રવાહમાંથી બચાવવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે. તેઓ કહે છે કે, જો કે કામ-ક્રોધાદિનો પ્રવાહ કાંઈ થોડો નથી પણ એથી કાંઈ ગભરાઈ જવાની જરૂર નથી. આ પ્રવાહમાંથી અનેક લોકો અવલંબન વડે બહાર નીકળી પણ ગયા છે. આ જ પ્રમાણે કામ ક્રોધાદિના પ્રવાહમાંથી બચવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થનાનું અવલંબન લેનારા આત્મા કામ-ક્રોધાદિના પ્રવાહમાંથી નીકળી બહાર થઈ જાય.

આ મારી ચાલાકી કોઈ ન જાણે તો તમારી શક્તિ જાણું. આ જ પ્રમાણે પરસ્ત્રીસેવનનું કોઈ પાપ કરે અને એમ કહે કે, જો મારું પાપ પ્રકટ ન થાય અને દુનિયામાં હું સારો કહેવાઉં તો હું પરમાત્માની શક્તિ જાણું ! આ પ્રમાણે પોતે ઉન્માર્ગે ચાલે અને પછી પરમાત્માના નામને પણ કામક્રોધાદિના પ્રવાહમા ઘસેડે તો તે કામ ક્રોધાદિના પ્રવાહમાથી, પરમાત્માના કેવળ નામનું અવલંબન લઈ બહાર નીકળી શકતો નથી પરંતુ જે પરમાત્માના માર્ગે ચાલે છે તે માણસ પરમાત્માના નામનું અવલંબન લઈ અવશ્ય કામક્રોધાદિના પ્રવાહમાથી બહાર નીકળી ભવપાર જઈ શકે છે

જે લોકો પરમાત્મા પાસે કામ, ક્રોધ, લોભની આશા કરે છે તેમની આશા પૂરી થાય એ સારુ કે ખરાબ ? તમે એમ જ કહેશો કે એવા માણસની આશા પૂરી ન થાય એ જ સારુ છે પણ આ વાત ઉપર દૃઢ રહેવું મુશ્કેલ છે જો તમે આ વાતને હૃદયપૂર્વક સ્વીકારો છો, તો પરમાત્મા પ્રતિ એવી પ્રાર્થના કરો કે, " હે ! પ્રભો ! ધૂર્ત્ત લોકોની આશા પૂરી ન થાય એ જ સારુ છે અને જેઓ સાચા ભક્ત છે અને જેઓ કામક્રોધાદિના પ્રવાહમાથી નીકળી ભવપાર જવા ચાહે છે તેમની આશા પૂરી થાય એ સારુ છે. "

આ તો તમારા લોકોની વાત થઈ પણ અમે સાધુઓએ પણ કેવળ વેશમા જ રહેવું ન જોઈએ એમ થવું ન જોઈએ કે અમે કેવળ વેશ ધારણ કરી લોકોને નમાવવામાં જ રહીએ. અમારે પણ આત્મોદ્ધાર વિષે વિચાર કરવો જોઈએ જો અમે કેવળ વેશ ધારણ કરી લોકોને નમાવવામા જ રહીએ અને આત્મોદ્ધાર ન કરીએ તો અમારા માટે અનાથી મુનિ શું કહે છે તે જુઓ —

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૩

અનાથી મુનિ કહે છે કે, " હે ! રાજન્ ! કેટલાક માણસો ગૃહસંસાર છોડીને અને સંયમ લઈને પણ અનાથતામા પડી જાય છે " સંયમ લઈને પણ અનાથતામા કેવી રીતે પડે છે અને પછી તેમની સ્થિતિ કેવી ખરાબ થાય છે તે જુઓ —

इमा हु अण्णा वि अणाहया निवा, तमेगचित्तो निहुओ सुणेहि मे ।
नियंट्ठधम्मं लहिया णिवो जहा, सीयन्ति एगे वहु कायरा नरा ॥३८॥

" હે ! રાજન્ ! એક અનાથતા બીજા પ્રકારની પણ છે તે તમે શાન્ત ચિત્તે સાભળો અનાથ બનાવનાર નિર્ગ્રન્થધર્મને પ્રાપ્ત કરીને પણ ઘણા કાયર મનુષ્યો પતિત થઈ જાય છે અને નિર્ગ્રન્થપણામા દુ ખ પામે છે "

કેટલાક લોકો તો એમ કહે છે કે, અમે ગુરુઓ છીએ એટલે અમે જે કાંઈ કરીએ તે જ ઠીક છે પણ અનાથી મુનિ એમ કહેતા નથી પણ તેઓ તો એમ કહે છે કે " કેટલાક સાધુઓ કાયર થઈને અનાથ બન્યા રહે છે અને નિર્ગ્રન્થપણામા દુ ખ પામે છે "

અનાથી મુનિદ્વારા કરવામા આવેલી આ ટીકાથી સંભવ છે કે, કેટલાક સાધુ–સાધ્વીઓ નારાજ પણ થાય પણ જે વાત શાસ્ત્રમા આવી છે તે વાત તો કહેવી જ પડે છે જ્યારે બીજાની ટીકા કરવામાં આવે છે તો પોતાની ટીકાથી શા માટે ડરવું ? આ ટીકા સાંભળીને સાધુઓએ તો એમ સમજવું જોઈએ કે, સંસારમા જે પાપ થાય છે તેની જવાબદારી

આપણી ઉપર જ છે જો અમે આપણે પવિત્ર બનીએ તો દુનિયાના બધા પાપો ભસ્મીભૂત થઈ જાય જો આપણે પોતાનામાં પ્રવેશ કરેલા પાપોને રહેવા ન દઈએ તો પોતે પવિત્ર થઈ જઈએ અને બીજાને પણ પવિત્ર કરી નાખીએ

જે પ્રમાણે મકોડ ચાકરમા પડેલા કાંટા કાંટ આપણને ખૂંચે છે તે જ પ્રમાણે આપણો અનાથતામાંથી નીકળી પાછા અનાથતામા પડે છે એ મહાપુરુષોને ખૂંચે છે

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે ! રાજન્ ! હવે હું તને એક જુદા પ્રકારની અનાથતા સમજાવું છું તે તું એકાગ્ર અને નિશ્ચલ ચિત્ત સાંભળ —

અનાથી મુનિએ આ પ્રમાણે રાજા શ્રેણિકને કહી એક મહાન્ સિદ્ધાન્તની સૂચના કરી છે એ સિદ્ધાન્ત-તત્ત્વને ધ્યાનમા લેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે

લોકો કહે છે કે, અમે આટલો ઉપદેશ સાંભળીએ છીએ છતાં પણ અમને જ્ઞાન કેમ થતું નથી ! પણ ઉપદેશ સાંભળવામા પણ ચિત્તને એકાગ્ર અને નિશ્ચલ રાખવું પડે છે પરંતુ મન એકાગ્ર ન હોવાને કારણે ઉપદેશશ્રવણનું ફળ મળતું નથી

યોગી-મુનિઓનું ચિત્ત એકાગ્ર હોય છે યોગશાસ્ત્રમા ક્ષિપ્ત, મૂઢ, વિક્ષિપ્ત, એકાગ્ર અને નિરોધ એમ ચિત્તની પાંચ વૃત્તિઓ બતાવવામા આવી છે આ પાંચ વૃત્તિઓનું વિવેચન કરવા માટે સમય જોઈએ પણ અત્યારે એ વિષે બહુ વિસ્તારથી ન કહેતા સંક્ષેપમા જ કહું છું

મનમા રાગદ્વેષને વધારનારી જે રજોગુણથી યુક્ત વૃત્તિ હોય છે અર્થાત્ મન જ્યારે રાગદ્વેષવર્ધક રજોગુણમા જ આનંદ માને છે ત્યારે મનની વૃત્તિ ક્ષિપ્ત હોય છે

જે વૃત્તિ તમોગુણ પ્રધાન છે તે મૂઢ વૃત્તિ છે માદક પદાર્થોના સેવનમા આનંદ માનવો તે મૂઢ વૃત્તિ છે કેટલાક લોકો ચિત્તને નિશ્ચલ કરવા માટે અફીણ, ભાંગ-ગાંજા વગેરે માદક પદાર્થોનું સેવન કરે છે આ પ્રમાણે તામસિક પદાર્થોના સેવનદ્વારા ચિત્તને નિશ્ચલ બનાવવું એ મૂઢ વૃત્તિ છે

આ મારી ચાલાકી કોઈ ન જાણે તો તમારી શક્તિ જાણું આ જ પ્રમાણે પરસ્ત્રીસેવનનું કોઈ પાપ કરે અને એમ કહે કે, જો મારું પાપ પ્રકટ ન થાય અને દુનિયામાં હું સારો કહેવાઉં તો હું પરમાત્માની શક્તિ જાણું ! આ પ્રમાણે પોતે ઉન્માર્ગે ચાલે અને પછી પરમાત્માના નામને પણ કામક્રોધાદિના પ્રવાહમાં ઘસેડે તો તે કામ ક્રોધાદિના પ્રવાહમાંથી, પરમાત્માના કેવળ નામનું અવલંબન લઈ બહાર નીકળી શકતો નથી પરંતુ જે પરમાત્માના માર્ગે ચાલે છે તે માણસ પરમાત્માના નામનું અવલંબન લઈ અવશ્ય કામક્રોધાદિના પ્રવાહમાંથી બહાર નીકળી ભવપાર જઈ શકે છે

જે લોકો પરમાત્મા પાસે કામ, ક્રોધ, લોભની આશા કરે છે તેમની આશા પૂરી થાય એ સારું કે ખરાબ ? તમે એમ જ કહેશો કે એવા માણસની આશા પૂરી ન થાય એ જ સારું છે પણ આ વાત ઉપર દૃઢ રહેવું મુશ્કેલ છે જો તમે આ વાતને હૃદયપૂર્વક સ્વીકારો છો, તો પરમાત્મા પ્રતિ એવી પ્રાર્થના કરો કે, “ હે ! પ્રભો ! ધૂર્ત્ત લોકોની આશા પૂરી ન થાય એ જ સારું છે અને જેઓ સાચા ભક્ત છે અને જેઓ કામક્રોધાદિના પ્રવાહમાંથી નીકળી ભવપાર જવા ચાહે છે તેમની આશા પૂરી થાય એ સારું છે. ”

આ તો તમારા લોકોની વાત થઈ પણ અમે સાધુઓએ પણ કેવળ વેશમાં જ રહેવું ન જોઈએ એમ થવું ન જોઈએ કે અમે કેવળ વેશ ધારણ કરી લોકોને નમાવવામાં જ રહીએ અમારે પણ આત્મોદ્ધાર વિષે વિચાર કરવો જોઈએ જો અમે કેવળ વેશ ધારણ કરી લોકોને નમાવવામાં જ રહીએ અને આત્મોદ્ધાર ન કરીએ તો અમારા માટે અનાથી મુનિ શું કહે છે તે જુઓ —

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૩

અનાથી મુનિ કહે છે કે, “ હે ! રાજન્ ! કેટલાક માણસો ગૃહસંસાર છોડીને અને સંયમ લઈને પણ અનાથતામાં પડી જાય છે ” સંયમ લઈને પણ અનાથતામાં કેવી રીતે પડે છે અને પછી તેમની સ્થિતિ કેવી ખરાબ થાય છે તે જુઓ —

इमा हु अण्णा वि अणाहया निवा, तमेगचित्तो निहुओ सुणेहि मे ।
नियंठधम्मं लहिया णिवो जहा, सीयन्ति एगे बहु कायरा नरा ॥३८॥

“ હે ! રાજન્ ! એક અનાથતા બીજા પ્રકારની પણ છે તે તમે શાન્ત ચિત્તે સાંભળો. અનાથ બનાવનાર નિર્ગ્રન્થધર્મને પ્રાપ્ત કરીને પણ ઘણા કાયર મનુષ્યો પતિત થઈ જાય છે અને નિર્ગ્રન્થપણામાં દુઃખ પામે છે ”

કેટલાક લોકો તો એમ કહે છે કે, અમે ગુરુઓ છીએ એટલે અમે જે કાંઈ કરીએ તે જ ઠીક છે પણ અનાથી મુનિ એમ કહેતા નથી પણ તેઓ તો એમ કહે છે કે “ કેટલાક સાધુઓ કાયર થઈને અનાથ બન્યા રહે છે અને નિર્ગ્રન્થપણામાં દુઃખ પામે છે. ”

અનાથી મુનિદ્વારા કરવામાં આવેલી આ ટીકાથી સંભવ છે કે, કેટલાક સાધુ–સાધ્વીઓ નારાજ પણ થાય પણ જે વાત શાસ્ત્રમાં આવી છે તે વાત તો કહેવી જ પડે છે. જ્યારે બીજાની ટીકા કરવામાં આવે છે તો પોતાની ટીકાથી શા માટે ડરવું ? આ ટીકા સાંભળીને સાધુઓએ તો એમ સમજવું જોઈએ કે, સંસારમાં જે પાપ થાય છે તેની જવાબદારી

અમારી ઉપર જ છે જો અમે સાધુઓ પવિત્ર રહીએ તો દુનિયાના બધા પાપો ભસ્મીભૂત થઈ જાય. જો અમે સાધુઓ પોતાનામા છુપાઈ રહેલા પાપોને રહેવા ન દઈએ તો પોતે પવિત્ર થઈ જઈએ અને બીજાને પણ પવિત્ર કરી શકીએ

જે પ્રમાણે સફેદ ચાદરમા પડેલો કાળો ડાઘ આખને ખૂચે છે તે જ પ્રમાણે સાધુઓ સનાથતામાથી નીકળી પાછા અનાથતામા પડે છે એ મહાપુરુષોને ખૂચે છે

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે ! રાજન્ ! હવે હુ તને એક જુદા પ્રકારની અનાથતા સંભળાવુ છુ તે તુ એકાગ્ર અને નિશ્ચલ ચિત્તે સાભળ —

અનાથી મુનિએ આ પ્રમાણે રાજા શ્રેણિકને કહી એક મહાન્ સિદ્ધાન્તની સૂચના કરી છે એ સિદ્ધાન્ત-તત્ત્વને ધ્યાનમા લેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે

લોકો કહે છે કે, અમે આટલો ઉપદેશ સાભળીએ છીએ છતા પણ અમને જ્ઞાન કેમ થતુ નથી ! પણ ઉપદેશ સાભળવામા પણ ચિત્તને એકાગ્ર અને નિશ્ચલ રાખવુ પડે છે પરતુ મન એકાગ્ર ન હોવાને કારણે ઉપદેશશ્રવણનુ ફળ મળતુ નથી

યોગી-મુનિઓનુ ચિત્ત એકાગ્ર હોય છે યોગશાસ્ત્રમા ક્ષિપ્ર, મૂઢ, વિક્ષિપ્ત, એકાગ્ર અને નિરોધ એમ ચિત્તની પાચ વૃત્તિઓ બતાવવામા આવેલ છે. આ પાચ વૃત્તિઓનુ વિવેચન કરવા માટે સમય જોઈએ પણ અત્યારે એ વિષે બહુ વિસ્તારથી ન કહેતા સક્ષેપમા જ કહું છુ

મનમા રાગદ્વેષને વધારનારી જે રજોગુણથી યુક્ત વૃત્તિ હોય છે અર્થાત્ મન જ્યારે રાગદ્વેષવર્ધક રજોગુણમા જ આનદ માને છે ત્યારે મનની વૃત્તિ ક્ષિપ્ર હોય છે.

જે વૃત્તિ તમોગુણ પ્રધાન છે તે મૂઢ વૃત્તિ છે માદક પદાર્થોના સેવનમા આનદ માનવો તે મૂઢ વૃત્તિ છે કેટલાક લોકો ચિત્તને નિશ્ચલ કરવા માટે અફીણ, ભાગ-ગાજા વગેરે માદક પદાર્થોનુ સેવન કરે છે આ પ્રમાણે તામસિક પદાર્થોના સેવનદ્વારા ચિત્તને નિશ્ચલ બનાવવુ એ મૂઢ વૃત્તિ છે

શબ્દ, રૂપ, રસ, ગધ વગેરે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા આનદ માનવો એ ચિત્તની વિક્ષિપ્ત વૃત્તિ છે શાસ્ત્ર કહે છે કે આ ત્રણ વૃત્તિઓ પછીની જે એકાગ્ર વૃત્તિ છે તે એકાગ્રવૃત્તિએ ધર્મશ્રવણ કરવાથી શાસ્ત્ર સમજવામા આવે છે

આ એકાગ્ર વૃત્તિ જ યોગીની વૃત્તિ છે અને આ જ વૃત્તિમા યોગ હોય છે જ્યાસુધી ચિત્ત એકાગ્ર થતુ નથી ત્યાસુધી શાસ્ત્રની વાત સમજવામા આવતી નથી

તમે અહીં શાસ્ત્રશ્રવણ કરવા માટે આવ્યા છતા જો તમે રાગદ્વેષમા પડો કે રૂપ, રસ, ગધ, આદિની ઇચ્છામા પડો અથવા નિદ્રા લો તો તો તમારુ ચિત્ત ક્ષિપ્ત, વિક્ષિપ્ત કે મૂઢ વૃત્તિમા જ રહ્યુ અને એ દશામા શાસ્ત્રશ્રવણ કરવા છતા તમને જ્ઞાન કેવી રીતે થઈ શકે ? શાસ્ત્રની વાતો સાભળી જ્ઞાન તો ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે ચિત્ત એકાગ્ર હોય કદાચિત શ્રોતાઓનુ ચિત્ત એકાગ્ર હોય કે ન હોય પણ શાસ્ત્ર સભળાવનાર વક્તાનુ ચિત્ત તો એકાગ્ર હોવુ જ જોઈએ આજ કાલ અમારે સાધુઓ ઉપર પણ તમારી ક્ષિપ્ત, મૂઢ અને વિક્ષિપ્ત ચિત્તવૃત્તિની અસર પડી રહી છે અમને પણ એમ કહેવામા આવે છે કે, જમાના પ્રમાણે બોલવુ-ચાલવુ પણ જો અમે જમાનાને જોઈ તમને ખુશ કરવા માટે સત્યને દબાવી રાખીએ તો તો અમે પણ પહેલી ત્રણ ચિત્તવૃત્તિઓમા જ રહ્યા અમારી ચિત્તવૃત્તિ પણ એકાગ્ર થઈ ન કહેવાય અમારે સાધુઓએ તો ચિત્તને એકાગ્ર રાખી સત્ય હકીકત જ પ્રગટ કરવી જોઈએ.

પછી ભલે તેથી કોઈ પ્રસન્ન થાય કે નારાજ થાય ! સાથે સાથે તમને પણ એ જ કહેવાનું છે કે, તમે પણ શાસ્ત્રને એકાગ્ર ચિત્તે સાભળો. રાજા શ્રેણિકે મુનિનું કથન એકાગ્ર ચિત્તે સાભળ્યુ તો તે સાધુ ન થયા છતાં સનાથ–અનાથના જાણકાર તો થયા આ જ પ્રમાણે તમે પણ એકાગ્ર થઈ શાસ્ત્રશ્રવણ કરો આમ કહેવા છતા પણ જો તમે એકાગ્ર થઈ શાસ્ત્રશ્રવણ ન કરો તો એ તમારી મરજીની વાત પણ અમારે તો એકાગ્ર થઈ શાસ્ત્રશ્રવણ કરાવવું જોઈએ અમારે સાધુઓએ તો ચિત્તવૃત્તિને છૂટી ફેલાયેલી ન રાખતા એકાગ્ર રાખવી જોઈએ. કેટલાક સાધુઓ, પોતાની ચિત્તવૃત્તિને સયમમા એકાગ્ર ન રાખતા, સંસારના કામોની ધમાલમા સામાજિક સુધારને નામે પડી જાય છે પણ એમ કરવુ તે ઠીક નથી સાધુઓએ તો પોતાની ચિત્તવૃત્તિ સયમમાં જ સ્થિર રાખવી જોઈએ તમારે પણ ચિત્તને એકાગ્ર રાખવાની સાવધાની રાખવી જોઈએ. રાજા શ્રેણિકે મુનિના કથનને એકાગ્રચિત્તે સાભળ્યુ તો તેણે તીર્થંકરગોત્ર બાધ્યુ તેને આ તીર્થંકરગોત્રની સપત્તિ કાંઈ ઓછી ન મળી આ જ પ્રમાણે તમે પણ મનને એકાગ્ર રાખો કદાચ તમે એમ કહો કે, સસારની ધમાલમા મન એકાગ્ર કેવી રીતે રહી શકે ? પણ સસારના સકટના સમયે તો મન વધારે એકાગ્ર રહેવુ જોઈએ. જેમ સુદર્શને પોતાના મનને સકટના સમયે એકાગ્ર રાખ્યુ હતુ !

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૩

મનોરમાને પોતાના પતિ ઉપર વિશ્વાસ હતો જો કોઈ બીજી સ્ત્રી હોત તો તે એમ જ કહેત કે, આવા સંકટના સમયે પણ પતિ બોલતા નથી તો ક્યારે બોલશે ? પણ મનોરમાને પોતાના પતિ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. એટલા માટે લોકોનો અત્યાગ્રહ હોવા છતા તે તો એમ જ વિચારવા લાગી કે, હુ લોકોના કહેવાથી પતિને એમ કહેવા જાઉં કે 'તમે બોલો' તો એનો એ અર્થ થયો કે હુ વધારે બુદ્ધિમતી છુ અને પતિ ઓછા બુદ્ધિવાળા છે જ્યારે મને એ વિશ્વાસ છે કે, મારા પતિના રોમમા પણ કોઈ પ્રકારનો દોષ નથી તો પછી મારે પતિને કાંઈ કહેવા જવુ એ યોગ્ય નથી.

ધર્મ રૂપ પતિ કી પત્ની મૈં, ઉસ પર ચઢા કલંક,
સૂર્ય ગ્રસા હૈ આજ રાહુને, જગમે વ્યાપ્યા પંક ॥ ધન૦ ૯૮ ॥
ધર્મધ્યાન દો દાન લાલજી, પાપ રાહુ ટલ જાય,
પિતા તુમ્હારે સુદર્શનજી, રવિ રૂપ પ્રગટાય. ॥ ધન૦ ૯૯ ॥
માતા પુત્ર મિલ ધ્યાન લગાયા, પ્રભુ તેરો આધાર,
જો બચે આજ યે પિતા હમારે, તો હોવે જયજયકાર. ॥ ધન૦ ૧૦૦ ॥

આ પ્રમાણે વિચાર કરી મનોરમા પોતાના પુત્રોને કહેવા લાગી કે, "હે ! પુત્રો ! લોકો કહે છે કે તમારા પિતા મરી જશે. લોકોના આ કથનનો અર્થ એ થયો કે તમારા પિતા ખોટા છે અને જે ખોટુ હોય છે તે મરી જાય છે. સત્ય કોઈ દિવસ મરતુ નથી. સત્યને કારણે જ હું તમારી માતા છુ અને એ જ પ્રમાણે સત્યને કારણે સુદર્શન તમારા પિતા છે અને તમે પણ સત્યને કારણે જ અમારા પુત્રો છો એટલા માટે સત્ય ઉપર વિશ્વાસ રાખી કોઈ પ્રકારની ચિંતા ન કરો આ શારીરિક સબધ તો બહારનો છે. સાચો સંબધ તો ધર્મનો જ છે. લોકો મને તમારા પિતા પાસે જવાનુ કહે છે પણ હું હમણા તેમની પાસે જઈશ નહિ. જ્યારે તેમને શૂળીએ ચડાવવામા આવે અને એ શૂળીના ટૂકડે ટૂકડાં થઈ જાય અને તમારા પિતાને જરાપણ આંચ ન આવે ત્યારે જ હુ તેમના દર્શન કરીશ."

મનોરમા કહેતી હતી કે, "ધર્મના કારણે જ આપણા બધાનો સબધ છે એ ધર્મનો ત્યાગ કરી દયાના નામે દોડવુ એ અનુચિત છે હે ! પુત્રો ! હુ નિશ્ચયપૂર્વક કહુ છુ કે, તમારા પિતાનો કોઈ પ્રકારનો દોષ નથી, છતા તેમને માથે કલક કેમ ચડાવવામા આવ્યું છે ! એને માટે એમ જ કહી શકાય કે, જેમ ગગનવિહારી, તેજસ્વી અને કલાપૂર્ણ સૂર્યને પણ ગહુ ઘેરી લે છે તે જ પ્રમાણે તમારા પિતાને પણ આ કલંકરાહુએ ઘેરી લીધા છે સૂર્યને રાહુથી છોડાવવા માટે જે પ્રમાણે દાન આપવામા આવે છે તે જ પ્રમાણે હે ! પુત્રો ! તમારા પિતાને આ પાપ–રાહુથી છોડાવવા માટે દાન આપો પણ બીજાને દાન આપવા પહેલા પોતાના આત્માને જ દાન આપો. પોતાના પાપોતો છૂટચા નથી અને સૂર્યને રાહુથી છોડાવવા માટે દાન દેવા માડવુ એ તો ઊલટો માર્ગ છે એટલા માટે પહેલા ધર્મધ્યાનનુ પોતાના આત્માને દાન આપો ચાલો આપણે ધર્મધ્યાન કરીએ એટલા માટે સાચા મનથી પરમાત્માનુ ભજન કરો"

માતાનો પ્રભાવ પુત્ર ઉપર પડે જ છે જો માતા પુત્રોમા વીરતાનો ભાવ ભરે તો બાળક જરૂર વીર બની શકે છે માતા પોતાની ઇચ્છાનુસાર બાળકોને બનાવી શકે છે પણ આજકાલના માતાપિતાઓ શુ કરે છે તે જુઓ તેઓ બાળકોમા સદ્દગુણો ભરે છે કે દુર્ગુણો ? બાળક તો માટીના પિંડાની માફક છે તેનો જેવો ઘાટ ઘડવા ચાહિએ તેવો ઘડી શકાય છે જો માતા પિતા ગાળો ભાડશે તો બાળકો ગાળો ભાડતા શીખશે અને જો માતા–પિતા મીઠા વેણુ બોલશે તો બાળકો પણ મીઠાં વચનો બોલતા શીખશે. આ તો બધાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે બાળકને કારણે જ માતાપિતાની નિંદા કે પ્રશંસા થાય છે જો બાળક સારુ હશે તો માતાપિતાની પ્રશસા થશે અને ખરાબ હશે તો નિંદા થશે આ ઉપરથી બાળકોને સુધારવા માટે માતા–પિતાએ કેવા સસ્કારો બાળકોમા ઉતારવા જોઈએ તેનો વિચાર કરો

કેટલાક લોકો બાળકોની વાતોમા શુ પડયુ છે એમ કહી ઉપેક્ષા કરે છે, પણ બાળકોનાં કોઈ કોઈ કામો પણ શીક્ષાપ્રદ હોય છે બાળકો કોઈવાર ગાડીની પછવાડે દોડે છે અને ગાડીના પાટીયા ઉપર બેસવાનો પ્રયત્ન કરે છે ગાડીવાળો મારે છે છતા પોતાનો પ્રયત્ન છોડતા નથી આ જ પ્રમાણે બાળકો કાર્યના ફળને ન જોતા કાર્ય કરતા જ રહે છે. બાળકોના આ કાર્યથી શિક્ષા એ લેવાની છે કે, જે પ્રમાણે બાળકો ફલ ન જોતા ક્રિયામા પ્રવૃત્ત થાય છે તે જ પ્રમાણે તમે પણ ફલ ન જોતા ધર્મક્રિયામા પ્રવૃત્ત થાઓ–અર્થાત્ નિષ્કામ થઈ ધર્મક્રિયા કરો તો તેમા કલ્યાણ છે

મનોરમાએ અને તેના પાચેય પુત્રોએ પરમાત્માનુ ધ્યાન ધરી પ્રાર્થના કરી કે, "હે ! પ્રભો ! અમે તમારા શરણે આવ્યા છીએ અમને બીજા કોઈનો આધાર નથી આજે જો સુદર્શન શૂળીની શિક્ષામાથી બચી જાય અને તેમના માથે ચડાવવામા આવેલુ કલક મટી જાય તો મસારમા સત્યનો જય જયકાર થઈ જાય"

મનોરમા અને તેના પુત્રોએ ભગવાનનુ ધ્યાન ધર્યુ તો શુ બીજા કોઈ દેવ–દેવી ન હતા કે તેમણે ભગવાનનુ જ ધ્યાન ધર્યુ ?

કેટલાક લોકો કહે છે કે, વીતરાગ ભગવાન સહાયતા કરવા આવતા નથી એટલા માટે એવા કામ માટે તો સરાગી દેવને માનવા પડે છે આ પ્રમાણે પોતાની નિર્બળતાને કારણે

લોકો ધર્મ ઉપર દૃઢ રહેતા નથી પણ મનોરમાને ધર્મ ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ હતો એટલે તે ધર્મ ઉપર દૃઢ રહી.

માતા-પુત્ર પરમાત્માના ધ્યાનમા બેઠા છે આ બાજુ સુદર્શન પણ વિચારે છે કે ભલે મને શૂળીએ ચડાવવામા આવે પણ રાણી માતાને તો કષ્ટમા પાડવા નહિ દઉં એટલા માટે મારે મૌન જ સેવવુ એ યોગ્ય છે

જે પ્રમાણે વીજળીના બન્ને તારો કામ કરે છે તે જ પ્રમાણે અહી પણ બન્નેની શક્તિ કામ કરી રહી છે પણ વિજળીના બે તારોમાથી કોની દ્વારા પ્રકાશ થાય છે એ કોણ જાણે ? આ જ પ્રમાણે બન્નેમાથી કોની શક્તિ કેવુ કામ કરે છે એમ કેમ કહી શકાય ?

લોકો બહાર ઊભા ઊભા એમ વિચારે છે કે, શેઠાણી હમણા પોશાક પહેરી બહાર આવશે પણ અહી તો શેઠાણી બીજો જ પોશાક પહેરી રહી છે. હવે આગળ શુ થાય છે તે વિષે હવે પછી વિચાર કરવામાં આવશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૭ બુધવાર

પ્રાર્થના

'પ્રતિષ્ઠસેન' નરેશ્વરકો સુત, 'પૃથ્વી' તુમ મહતારી;
સુગુણ સ્નેહી સાહબ સાચો, સેવકને સુખકારી.
શ્રી જિનરાજ સુપાસ, પૂરો આસ હમારી

—વિનયચન્દ્રજી કૃત ચોવીશી.

શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે

પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થી એવી પ્રાર્થના કરે છે કે, "હે ! નાથ ! મારી બધી આશાઓ પૂરી કરનાર આપ જ છો, માટે મારી આશાઓ પૂરી કરો, હુ બીજા પાસે જઈને ક્યા કહું ? મારા માટે તો તમે જ આધારભૂત છો પક્ષીઓને આકાશનો આધાર છે. જલચરોને જલનો આધાર છે, વાછડાને ગાયનો આધાર છે, બાળકને માતાનો આધાર છે અને વહાણને સમુદ્રનો આધાર છે. આ જ પ્રમાણે હે ! પ્રભો ! મને આપનો જ આધાર છે માટે મારી આશાઓ પૂરી કરો."

વ્યવહારમા તો આ રીતે પરમાત્માને આધારભૂત માનવામા આવે છે, પણ પરમાત્માને હૃદયપૂર્વક આધારભૂત માનવામા આવે છે કે નહિ એ માટે હૃદયને તપાસવાની જરૂર રહે છે.

પક્ષીઓને આકાશનો આધાર હોય છે એટલા માટે પક્ષીઓ પૃથ્વી ઉપર દાણા ચણવા માટે જ આવે છે અને દાણા ચણીને આકાશમા ઉડી જાય છે જો કે પક્ષીઓ પાખ વડે આકાશમા ઉડે છે પણ જો પાખ હોવા છતા આકાશ-અવકાશ ન હોય તો તેઓ ક્યા ગતિ કરે ? ઉડીને ક્યા જાય ? આ જ પ્રમાણે આત્મા જ્ઞાનથી ઉર્ધ્વગામી બને છે, પણ તે ઉર્ધ્વગામી થઈને ક્યા જાય ? આત્મા ઉર્ધ્વગામી થઈને બીજે ક્યાય ન જાય, પણ પરમાત્માની પાસે જ જાય, એવી આત્માની ગતિ હોવી જોઈએ જે પ્રમાણે પક્ષી ઉડીને આકાશ તરફ જ જાય છે, તે જ પ્રમાણે આત્માએ પણ ઉર્ધ્વગામી થઈને પરમાત્મા તરફ

જ જવુ જોઈએ જો આત્મા પરમાત્મા સિવાય કોઈ બીજી બાજુ ન જાય તો એમ સમજવુ કે તેને પરમાત્માનો જ આધાર છે, બીજા કોઈનો આધાર નથી

પરમાત્માને આધારભૂત બનાવવા માટે આત્માએ એમ વિચારવુ જોઈએ કે, અત્યારે મારી કેવી દશા છે ? અને પરમાત્માને આધારભૂત બનાવ્યા બાદ મારી કેવી દશા હોવી જોઈએ ?

પક્ષી તો આકાશને જ પોતાનો આધાર માને છે માનો કે, કોઈ એક વૃક્ષ ઉપર એક બાજુ આકાશને આધાર માનનાર પક્ષી બેઠેલ છે અને બીજી બાજુ વાદરો બેઠેલ છે. હવે પવનના વેગથી, પોતાના ભારથી કે કોઈ બીજા કારણે જો વૃક્ષ પડવા લાગે તો કોને દુ ખ થશે ? પક્ષી તો એમ જ વિચારશે કે, મારા માટે તો આકાશનો આધાર છે અને મારી પાખોની સહાયતા વડે હું આકાશમા ઉડી શકુ છુ આ પ્રમાણે વૃક્ષના પડવાથી પક્ષી તો ઉડી જશે પણ વાદરો તો એ વૃક્ષની સાથે જ પડી જશે

જ્ઞાનીજનો, જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીઓમા પણ આવુ જ અતર જુએ છે અને બન્નેની સ્થિતિ આ પ્રકારની જ માને છે જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીઓ સાધારણ રીતે ખાન-પાન તો એક સરખુ કરે છે, છતા પણ બન્નેમા અતર છે જે જ્ઞાની હોય છે તે તો એમ વિચારે છે કે, હુ આ સસારના આધારે રહ્યો નથી આ સસાર રહે કે ન રહે, મને તેથી કાઈ દુ.ખ થવાનુ નથી કારણ કે હુ તો જ્ઞાનની પાખદ્વારા પરમાત્માની તરફ ઉડી જઈશ આ ઉચ્ચ ભાવને કારણે જ્ઞાનીજનો સસારનો મોહ રાખતા નથી જ્ઞાનીઓ સંસારમા કેવી રીતે રહે છે તે વિષે કહ્યુ છે કે.—

> વે સમદૃષ્ટિ જીવડા, કરે કુટુબ પ્રતિપાલ,
> અંતરસે ન્યારા રહે, જ્યો ધાય ખિલાવે બાલ

સમદૃષ્ટિ જીવો સસારમા રહેવા છતા સસારને પોતાનો આધાર માનતા નથી, પણ પોતાના જ્ઞાનની સહાયતાથી પરમાત્માનો આધાર લે છે વૃક્ષ તો પડે છે, તો તેની સાથે પડવુ શુ ઠીક છે ? આ જ પ્રમાણે સંસાર પણ પડનાર છે, તો પછી તેની પાછળ હાયવોય કરી શા માટે મરવુ ? તે વખતે તો એમ વિચારવુ જોઈએ કે, સસાર જાય કે રહે, મને તેથી શુ ! હુ તો જ્ઞાનના આધારે છુ તો પછી મને શાનુ દુ ખ ? આ પ્રમાણે ઊંચો વિચાર રાખવો આવશ્યક છે

મતલબ કે, જે પ્રમાણે પક્ષી પાખદ્વારા આકાશ તરફ ગતિ કરે છે તે જ પ્રમાણે આત્માએ પણ જ્ઞાનદ્વારા પરમાત્મા પ્રતિ ગતિ કરવી જોઈએ જે પ્રમાણે પક્ષીઓને પાખો સ્વાભાવિક છે અને આકાશ પણ સ્વાભાવિક છે, કેવળ ઉડવાની વાર છે, તે જ પ્રમાણે આત્મા પણ છે, જ્ઞાન પણ છે અને ત્રિકાલમા રહેનાર પરમાત્મા પણ છે કેવળ પરમાત્મા તરફ ગતિ કરવાની જરૂર છે એટલા માટે પરમાત્મા તરફ ગતિ કરો તો તેમા કલ્યાણ જ છે.

પરમાત્મા પાસે કેવી આશા રાખવી જોઈએ એ વાતનો નિર્ણય કરવાની આવશ્યક્તા રહે છે તેમની પાસે નાથ બનવાની આશા રાખવી જોઈએ કે અનાથ બનવાની ? જો અનાથ થવાની આશા પૂરી કરાવવી હોય તો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી વ્યર્થ છે આવી આશાનો અર્થ એ થાય છે કે પરમાત્માની પાસે જવુ જ નથી તો પછી પ્રાર્થના શુ કરશો ? એટલા માટે પરમાત્મા પાસે સનાથ બનવાની જ આશા કરવી જોઈએ આ આશાની પૂર્તિ પરમાત્મા

પાસે કરાવવામાં અને બીજાની પાસે કરાવવામા શુ અંતર છે એને માટે ભક્તજનો કહે છે કે—

તોય માંગિ માંગિબો ન માંગિબો કહાયો,
સુનિ સુભાવ શીલ સુયશ માંગન જન આયો

ભક્તો કહે છે કે, હે! પ્રભો! હુ બીજા પાસે માગુ છુ તો તો તે મને ભિખારી જ રાખવા ચાહે છે, અને પોતે તો દાતા બને છે પણ તુ એવો છે કે માગનારની માગણી જ તુ સદાને માટે મટાડી દે છે. જે પ્રમાણે સાકરની પુતળી પાણીની પાસે માગવા જાય છે તો પાણી તેને પોતાનામા જ મેળવી લે છે, તે જ પ્રમાણે તારી પાસે માગણી કરવાથી તુ તે માગનારને યાચક રાખતો નથી, પરંતુ પોતાના જેવો બનાવી લે છે. એટલા માટે સનાથ બનવા માટે પરમાત્માની જ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૪

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને પણ આ જ વાત કહી રહ્યા છે. રાજા ગૃહસ્થ છે અને મુનિ ત્યાગી છે, છતા પણ મુનિ રાજાને બતાવી રહ્યા છે કે, કેટલાક લોકો સાધુ થઈને પણ અનાથતામા પડી જાય છે!

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, ગૃહસ્થોની આગળ સાધુ-આચાર કહેવાની શી જરૂર છે? સાધુ-આચારની વાતો સાધુઓએ એક જગ્યાએ બેસી અંદરોઅદર કરી લેવી જોઈએ. ગૃહસ્થોની સામે એ વાતો મૂકવાથી શો લાભ!

જો આ કથન ઠીક હોય તો તો અનાથી મુનિએ રાજા શ્રેણિકની સામે સાધુ-ચર્ચા કરવી ન જોઈએ, પણ તેમણે સાધુ વિષે ચર્ચા કરી છે એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, સાધુ વિષેની ચર્ચા ગૃહસ્થોની સામે કરવી નકામી નથી. આ સિવાય જો સાધુ આચાર સંબધી સાધુઓ અંદરો અંદર વાતો કરી લે, અને ગૃહસ્થોને સાધુ-આચાર સંબધી વાત કરવામાં ન આવે, તો ગૃહસ્થોને એ કેવી રીતે ખબર પડે કે, આ સાધુ છે કે નહિ? એટલા માટે ગૃહસ્થોની સામે સાધુ-આચાર સંબધી વાતો મૂકી એ બતાવવામા આવ્યુ છે કે, આગમના આ કથનાનુસાર જેઓ આચરણ કરતા હોય તેને સાધુ માનો અને જેઓ તદનુસાર આચરણ ન કરતા હોય તેને સાધુ ન માનો.

કોઈ એમ કહે કે, આગમમા આ પ્રમાણે કહ્યુ છે છતાં આ સાધુ છે કે નહિ તે વાતનો નિર્ણય અમે આગમ પ્રમાણથી કેવી રીતે કહી શકીએ? કારણ કે કેટલાક સાધુઓ ઉપરથી તો આગમાનુસાર વ્યવહાર રાખતાં જોવામા આવે છે પણ અંદરથી તેઓ આગમાનુસાર વ્યવહાર રાખે છે કે નહિ એ વાત અમે ગૃહસ્થો કેવી રીતે જાણી શકીએ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, તમારે સાધુની અપેક્ષાએ શાસ્ત્રને વધારે પ્રમાણભૂત માનવાં જોઈએ અને જોવુ જોઈએ કે, શાસ્ત્રમા જે પ્રમાણે કહ્યુ છે તે પ્રમાણે તેનું આચરણ છે કે નહિ? તમે ગૃહસ્થો નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનના દાસ છો નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનને આચરણમા ઊતારવાં એ તો પોતાની શક્તિ ઉપર આધાર રાખે છે પણ શ્રદ્ધા તો તેની જ રાખવી જોઈએ. જેઓ સાધુ છે તેમણે તો નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચન અનુસાર જ ચાલવુ જોઈએ. જો શાસ્ત્ર અનુસાર ચાલી ન શકાય તો સાધુપણુ છોડી ચાલી જનારની શાસ્ત્ર નિંદા કરતુ નથી. પણ સાધુ થઈને નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચનની વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરનારની અનાથી મુનિ ટીકા કરે છે.

હવે એ પ્રશ્ન બાકી રહે છે કે, કોઈ સાધુ, ઉપરથી તો નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન અનુસાર વ્યવહાર કરે, પણ અંદરથી વ્યવહાર ન કરે તો એ દશામાં એ સાધુ નિર્ગ્રન્થ–પ્રવચન અનુસાર વ્યવહાર કરે છે કે નહિં તેનો નિર્ણય કેવી રીતે કરી શકાય ? આનો ઉત્તર એ છે કે, અંદરથી કાંઈ કરવું અને બહારથી બીજું બતાવવું એ તો ભૂતકાળમાં થયું છે, વર્તમાનમાં થાય છે, અને ભવિષ્યમાં પણ થશે એને કોઈ રોકી શકતું નથી. એટલા માટે તમારે તો નિર્ગ્રન્થ–પ્રવચન ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ, અને વ્યવહારમાં નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન પ્રમાણે તે સાધુનું આચરણ છે કે નહિ, તે જોવું જોઈએ તમે પૂર્ણ નથી કે તમે આંતરિક ભાવ અને હકીક્ત જાણી શકો અપૂર્ણ માટે તો વ્યવહાર જ જોવો ઉચિત છે, અને તેથી જે સાધુઓ વ્યવહારમાં નિર્ગ્રન્થ–પ્રવચનનું પાલન કરે છે, તેમને સાધુ તરીકે માનવા જોઈએ અને જેઓ તેનું પાલન કરતા નથી તેમને ન માનવા કારણ કે, અપૂર્ણ લોકો પાસે નિશ્ચયને જાણવાનું કોઈ સાધન નથી અપૂર્ણ તો વ્યવહારદ્વારા જ બધુંય જાણી શકે છે

ઉદાહરણ તરીકે તમે કોઈને તમારી દુકાનમાં મુનીમ રાખ્યો તે મુનીમ વ્યવહારમાં જમાખર્ચ વગેરેનો બધો હિસાબ બરાબર રાખે છે હવે તમે આ મુનીમને માનશો કે નહિ ? નિશ્ચયમાં તેનું હૃદય કેવું છે તે તમે જાણતા નથી પરંતુ તે વ્યવહારનું પાલન કરે છે એટલે તમે માનશો આથી વિરુદ્ધ કોઈ મુનીમનું હૃદય સાફ પણ હોય પણ જો તે વ્યવહારનું કામ બરાબર કરતો ન હોય તો તેને તમે મુનીમ માની શકો ખરા ? તમે તો એમ જ કહેશો કે, જે વ્યવહાર જાણતો નથી તે મુનીમ અમારે શા કામનો ? રાજ્યમાં પણ આ જ વાત છે. ભલે પોલિસખાતું હોય કે દીવાનીખાતું હોય પણ જે કાયદાનું પાલન કરે છે તેમે કોઈ કાંઈ કહી શકે નહિ કારણ કે ત્યાં કાયદાનું પાલન કરવું આવશ્યક છે હૃદય ગમે તેટલું સાફ હોય પણ જે કાયદાનું પાલન કરતો નથી તે ઉપાલભને પાત્ર બને છે.

મતલબ કે, જ્યાં સુધી પૂર્ણ ન થવાય ત્યાં સુધી વ્યવહાર દ્વારા જ કોઈ વાતની પરીક્ષા થઈ શકે છે જો કે, વ્યવહારની સાથે નિશ્ચયની પણ આવશ્યકતા છે પણ નિશ્ચય તો આત્મસાક્ષીથી જ જાણી શકાય છે બાકી તો વ્યવહારથી જ જાણી શકાય છે

यद्यद् आचरति श्रेष्ठस्तत् तदितरो जनः શ્રેષ્ઠ લોકો જેવું આચરણ કરે છે, તેવું જ બીજા લોકો તેમનું જ અનુકરણ કરી આચરણ કરે છે, કારણ કે, વ્યવહારમાં આચરણ જ જોઈ શકાય છે, નિશ્ચય જોઈ શકાતો નથી એટલા માટે નિશ્ચયની સાથે જ વ્યવહારનું પાલન તો કરવું જ જોઈએ.

અનાથી મુનિ કહે છે કે —

इमा हु अण्णा वि अणाहया निवा, तमेगचित्तो निहुओ सुणेहि मे ।
नियंठधम्मं लहिया णिवो जहा, सीयन्ति एगे वहु कायरा नरा ॥३८॥
जो पव्वइत्ताणं महव्वयाइं, सम्मं च नो फासयई पमाया ।
अनिग्गहप्पा य रसेसु गिद्धे, न मूलओ छिंदई वंधणं से ॥३९॥

" હે ! રાજન્ ! જે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને વ્યવહાર દૃષ્ટિએ આરંભી તથા પરિગ્રહી છે તે તો અનાથ છે જ, પણ ગૃહસ્થાશ્રમ તથા આરંભ–પરિગ્રહમાંથી નીકળી સાધુ થઈને જે

નિરારંભતા તથા નિષ્પરિગ્રહતાનુ પાલન કરતા નથી, તેઓ પણ અનાથ જ છે આ અનાથતા કેવા પ્રકારની હોય છે તે હુ તને સમજાવુ છુ તો તુ એકાગ્રચિત્તે મારુ કથન સાંભળ. ”

એકાગ્રચિત્તતાની આવશ્યકતા શા માટે છે તે વિષે કાલે કહી દેવામાં આવ્યુ છે. નિશ્ચલ થઈને સાભળવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે જે ઉદ્દેશ કહેવામા આવે છે તે ઉદ્દેશને બરાબર સમજો.

પાચ અને પાચ દસ થાય છે એ બધા જાણે છે કોઈ વિલાયતમા ઊંચી પરીક્ષા પાસ કરી આવેલો માણસ એમ કહે કે, પાચ અને પાંચ મેળવવાથી અગ્યાર થાય છે તો શુ તમે તેનુ કહેવુ માનશો ? નહિ માનો કારણ કે પાચ અને પાચ દશ થાય છે એવો તમારો સ્વાનુભવ છે.

મુનિ કહે છે કે, આ જ પ્રમાણે હુ જે કાંઈ કહુ છુ તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી તમે એકાગ્ર ચિત્તે સાભળો

“ હે ! રાજન્ ! ઘણા લોકો એવા કાયર હોય છે કે જેઓ નિર્ગ્રન્થધર્મનો સ્વીકાર કરી પાછળથી અનાથતામા પડી જાય છે અને દુ ખ પામે છે. ”

અનાથી મુનિ પહેલેથી કહી ચૂક્યા છે કે, કાયર લોકો સંયમમા દુ ખ પામે છે એટલા માટે સંયમને ન પાળનારાઓએ એમ જ વિચારવુ જોઈએ કે, જેઓ સયમનુ પાલન કરે છે તેમની બલિહારી છે કેટલાક લોકો ઘોડાને કાબુમા ન રાખવાને કારણે ઘોડા ઉપરથી પડી જાય છે. એવુ તો થાય જ છે, એટલા માટે ઘોડા ઉપરથી નીચે પડી જનારે એ જ જોવુ જોઈએ કે સયમનુ પાલન કરનારા પોતાના ઘોડાને કાબુમા રાખી યથાસ્થાને કેવી રીતે પહોંચી જાય છે ! આ જ પ્રમાણે સયમનુ પાલન ન કરનારે સયમીઓ કેવી રીતે સયમનુ પાલન કરે છે તે જ જોવુ જોઈએ જેઓ સયમથી પતિત થઈ જાય છે, તેમને માટે અનાથી મુનિએ પહેલેથી કહી દીધુ છે કે, “ જે લોકો કાયર હોય છે તેઓ સયમથી પતિત થાય છે અને દુ ખ પામે છે ”

તમે લોકો અનાથતાની વાતો વ્યવહારમાં જલ્દી જુઓ છો અને તેને જલ્દી અપનાવી લો છો પણ સનાથતાની વાતને તમે જોતા નથી તમે જુઓ છો કે ભૂતભવાનીની માનતા ૫૦–૧૦૦ માણસો કરે છે, તેઓમા પ્રાય બે એક જણાની માનતા પૂરી થાય છે, અને બાકીનાઓની માનતા પૂરી થતી નથી પણ તે બે જણા કે જેમની માનતા પૂરી થઈ છે, તે લોકો બાકીના ઘણા લોકોની માનતા પૂરી થઈ નથી તે જોતા નથી તેઓ તો પોતાની આશા પૂરી થવાને કારણે વાજા વગડાવી ભૂતભવાનીની માનતા કરે જ છે આ પ્રમાણે ભૂતભવાનીના ભકતોમા તો આટલી દૃઢતા હોય છે પણ તમારા લોકોમા એટલી દૃઢતા રહેતી નથી તમે લોકો જેઓ સયમનુ પાલન કરે છે તેમને તો જોતા નથી પણ જેઓ સયમથી પતિત થઈ જાય છે તેમને સન્માનો છો શુ આમ કરવુ તે ભૂતભવાનીના ભક્તથી પણ ઊતરતુ કામ નથી !

તમે લોકો ભલે માનો કે ન માનો પણ સાધુઓ ઉપર તો એ જવાબદારી છે કે તેઓ સયમનુ બરાબર પાલન કરે અને નિર્ગ્રન્થ ધર્મથી પતિત થઈ “ યતો ભ્રષ્ટસ્તતો ભ્રષ્ટ ” જેવી ગતિ ન થાય તેનુ ધ્યાન રાખે

અત્રે એ પ્રશ્ન થાય છે કે, નિર્ગ્રન્થધર્મમા એવુ શુ દુ ખ છે કે આત્મા સયમ ધારણ કરીને તેથી પાછો પડે છે ? નિર્ગ્રન્થ ધર્મમા એવુ કાઈક દુ ખ હશે એટલે જ કેટલાક

લોકો નિર્ગ્રન્થધર્મનો સ્વીકાર કરીને પાછા પડતા હશે ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, કેટલાક લોકો સારા કાર્યોમા પણ દુ ખ પામે છે અને પાછા પડે છે માનો કે, કોઈ એમ કહે કે, અહીંથી પચાસ ગાઉ ઉપર એક ધનનો ખજાનો પડ્યો છે જે ત્યા જાય તેને તે ખજાનો મળી શકે ખજાનાનો લોભ કોને ન હોય ! ધન લેવાની આશાએ ઘણા લોકો ચાલવા માડ્યા પણ કેટલાક લોકો તો ત્યાસુધી પહોચ્યા અને કેટલાકો માર્ગમા જ થાકીને પાછા ફર્યા આ જ પ્રમાણે કેટલાક માણસો મોક્ષમાર્ગે જવા માટે સયમ ધારણ કરે છે તેમાના કેટલાક લોકો તો યથાસ્થાને પહોચે છે અને કેટલાક તો માર્ગમા જ થાકીને માર્ગમા આવતા પ્રલોભનોથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે સયમમા લોકો કયા કયા કારણોથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે એ વિષે શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમા બહુ લાબો વિચાર કરવામા આવ્યો છે અને એ વિષે એક ઉદાહરણ પણ આપવામા આવ્યુ છે, જે આ પ્રમાણે છે –

એક ધનાવા નામનો શેઠ હતો તે કેવળ નામનો જ શેઠ ન હતો લોકોનુ દુ ખ દૂર કરવામા તે પોતાની શેઠાઈનો ઉપયોગ કરતો વાસ્તવમા શેઠ તો તે છે, કે જે બીજાનુ દુ ખ દૂર કરે અને બીજાઓ ઉપર કૃપાભાવ રાખે

ધનાવા શેઠે નગરમા એવો ઢઢેરો પીટાવ્યો કે, "મારે એક સઘ કાઢવો છે, તો જેની ઇચ્છા હોય તે મારી સાથે આવે માર્ગમા બધી વ્યવસ્થા હુ કરીશ રસ્તામા ખાન–પાન, કપડા–લત્તા વગેરે હુ આપીશ અને જેને કમાઈ કરવા માટે પૂજી જોઈશે તેને પૂજી પણ આપીશ"

આવો અવસર કોણ ભૂલે એટલા માટે ઘણા લોકો શેઠની સાથે જવા તૈયાર થયા શેઠે સઘ તૈયાર કર્યો અને બધો પ્રબધ કરી સઘ રવાના થયો ચાલતા ચાલતા રસ્તામા એક મોટુ જગલ આવ્યુ શેઠે તે બધા લોકોને કહ્યુ કે, તમારા બધાની જવાબદારી મારા ઉપર છે એટલા માટે તમને એક સૂચના આપુ છુ તો તે ખાસ ધ્યાનમા રાખશો "આ જગલમા 'નદીફલ નામના વૃક્ષો છે તે વૃક્ષો દેખાવમા ઘણા જ સુદર છે તેમની ગધ પણ મોહક છે અને તેમની છાયા પણ શીતલ છે તે વૃક્ષો એવા આકર્ષક છે કે તે મનુષ્યોને પોતાની તરફ ખેચે છે તેમના ફળો પણ દેખાવમા બહુ સુદર અને ખાવામા બહુ મીઠા છે તે વૃક્ષ નીચે જઈ બેસવાથી તેનુ ફળ ખાવાની ઇચ્છા થાય છે તે ફળ દેખાવમા સુદર અને ખાવામા મીઠુ છે, પણ તે ખાવાથી તેનુ પરિણામ બહુ ખરાબ આવે છે તે ખાનારનુ મૃત્યુ થઈ જાય છે ખરુ કહીએ તો તે ફળ 'મીઠુ વિષ' છે, માટે તેની બરાબર સાવધાની રાખશો કડવા વિષથી બચવુ તો સરલ છે પણ મીઠા વિષથી બચવુ બહુ જ મુશ્કેલ છે. એટલા માટે તમે લોકો વૃક્ષની સુદરતાથી, છાયાની શીતળતાથી કે ફલની સ્વાદિષ્ટતાથી લોભાઈ જશો નહિ આ મારુ કહેવુ માની, તમે જો મારી પછવાડે ચાલ્યા આવશો તો તો આ જગલને સુખરૂપે પાર કરી શકશો, પણ જો વૃક્ષના ફલ ખાવામા લોભાઈ જશો તો તો તમે રસ્તામા જ મરણને શરણ થઈ જશો માટે નદીફળ વૃક્ષોના પ્રલોભનમા પડશો નહિ. આ મારી સૂચના ખાસ ધ્યાનમા રાખશો"

આ પ્રમાણે બધાને સાવધાન કરી શેઠે આગળ ચાલવા માડ્યુ જે લોકો શેઠના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેમની પાછળ ચાલ્યા અને નદીફલના વૃક્ષોમા લોભાયા નહીં તેઓ તો

જંગલને સુખરૂપે પાર કરી ગયા, પણ કેટલાક લોકો એવા પણ હતા કે, જેઓ શેઠને દિવાના કહેવા લાગ્યા, અને વૃક્ષની સુંદરતા, છાયાની શીતળતા તથા ફળની મધુરતા જોઈ લલચાયા અને ફળને ચાખવા લાગ્યા ફળને ખાધા બાદ તેમની નસો જ્યારે તણાવા લાગી ત્યારે શેઠની શીખામણ યાદ આવી, પણ ભૂલ કર્યા બાદ શીખામણ યાદ કરવાથી શું વળે? તે લોકો તો ભૂલના ભોગ થઈ પડયા.

અહીં એક વિચારવા જેવી વાત એ છે કે, શેઠે ખાન-પાન, કપડા-લત્તા વગેરેની વ્યવસ્થા કરી આપી હતી ઉપરાંત જંગલમાં નંદીફળ ખાવાની મનાઈ કરી હતી તેમ છતાં જે લોકોએ શેઠના કથન ઉપર વિશ્વાસ કર્યો નહિ અને નદીફળનો આસ્વાદ કર્યો એનું પ્રધાન કારણ વિચારીએ તો તે એ લોકોની કાયરતા જ છે કાયરતાને વશ થઈને જ તેઓએ જાણવા છતાં ભૂલ કરી અને ભૂલના ભોગ થઈ પડયા જે લોકો વીર હતા તેઓ તો શેઠના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખી નદીફલને ચાખ્યા નહિ અને જંગલને સુખપૂર્વક પાર કરી ગયા.

આ ઉદાહરણ આપી શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમાં ભગવાન મહાવીર કહે છે કે, "હું બધાનો સાર્થવાહી છું જે મારી સાથે ચાલનારા લોકો મારી પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવે અને મારા કથનની ઉપેક્ષા ન કરે તો હું બધાને સકુશલ સંસાર અટવીને પાર કરાવી મોક્ષે પહોંચાડી આપું પણ આમ ત્યારે જ બની શકે કે જ્યારે સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા બધાય મારી પાછળ ચાલ્યા આવે. જો તેઓ નદીફલની માફક સંસારના પ્રલોભનોમાં પડી જાય અને આત્માને વશમાં ન રાખતાં રસગૃદ્ધિમાં સપડાઈ જાય તો સંસારાટવીને પાર જઈ શકે નહિ અને દુઃખના ભાગી બને"

જો કે ભગવાન મહાવીર જેવા મહાન્ ત્યાગી પુરુષના કથન ઉપર અવિશ્વાસ થવાનું કોઈ કારણ નથી છતાં પણ કેટલાક લોકો ખાનપાનની લાલસામાં અને મોજમજામાં પડી જઈ ભગવાનની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે અનાથી મુનિ કહે છે કે, એવા લોકો કાયર છે અને કાયરતાને કારણે જ તે લોકો અનાથતામાં પડી જાય છે અને દુઃખી થાય છે

જે પ્રમાણે શેઠના ત્યાગને દૃષ્ટિમાં રાખી તેમની વાણી ઉપર વિશ્વાસ કરવો જોઈતો હતો તે જ પ્રમાણે ભગવાનની વાણી ઉપર પણ ભગવાનના અપૂર્વ ત્યાગને કારણે વિશ્વાસ કરવો જ જોઈએ છતાં પણ જે લોકો શેઠને ઉપરથી શેઠ-શેઠ તો કહે છે પણ તેની વાણીને માનતા નથી તો એ અવસ્થામાં શેઠ તે લોકોની રક્ષા કરવામાં સમર્થ થતો નથી. તે જ પ્રમાણે ઉપરથી તો ભગવાન-ભગવાન કરે પણ જે ભગવાનની વાણી ન માને તો તે ભગવાનનો નથી અને ભગવાન તેની રક્ષા કરી શકતા નથી ભગવાનના તો તેઓ જ છે કે, જેઓ ભગવાનની વાણી માની નદીફલની સમાન વિષમય કામભોગોનો ત્યાગ કરે છે

આ તો સાધુઓની વાત થઈ પણ તમે શ્રાવક લોકો પણ તમારા પોતાના માટે જુઓ કે તમે શું કરો છો? તમે કહો છો કે, નાટક-સિનેમા વગેરેમાં કેવો આનંદ છે છતાં તેનો ત્યાગ શા માટે કરાવવામાં આવે છે. પણ જે ત્યાગના કારણે તમારું સંસારજીવન સંકુચિત બનતું હોય કે ચાલતું ન હોય એ ત્યાગની નિંદા કરો તો ઠીક પણ કહી શકાય પણ જેનો ત્યાગ કર્યા વિના તમારું જીવન વધારે બગડતું હોય અને જે વસ્તુ નદીફલની સમાન 'મીઠા વિષ'ની ભરેલી છે તે વસ્તુનો ત્યાગ કરવો શું ખરાબ છે? જેમકે નાટક-સિનેમા કે બીડીનો ત્યાગ કરો તો શું તેથી જીવનમાં કાંઈ ખરાબી પેદા થાય છે? નથી

થતી તો પછી તેનો ત્યાગ શા માટે કરવામા નથી આવતો ? તમે ભગવાનના કથનને ન માનો તો તમે તમારી વાત જાણો પણ અમે સાધુઓ તો ભગવાનની આજ્ઞાનુ પાલન કરવા માટે જ નીકળ્યા છીએ એટલા માટે અમારે તો ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર જ ચાલવુ જોઈએ ભગવાન કોઈ સાધુને ખાવા-પીવાથી તદ્દન રોકતા નથી પણ તેઓ તો એમ કહે છે કે, "હે ! સાધુઓ ! તમે ખાવા–પીવા વગેરેના પ્રલોભનોમા ન પડો કદાચિત્ પ્રલોભનો ઉપર વિજય મેળવવામા તમને કષ્ટ જણાય તો કષ્ટોને સહિષ્ણુતાપૂર્વક સહી લો આ પ્રમાણે જો તમે કષ્ટોને સહીને પ્રલોભનો ઉપર વિજય મેળવશો તો તમને મોક્ષપ્રાપ્તિ થશે વાસ્તવમા ત્યાગમા દુ ખ તો નથી જ પણ લોકો પોતાની કાયરતાથી જ એને દુ ખ માને છે જો સહિષ્ણુતાપૂર્વક કષ્ટોને સહન કરવામા આવે તો સુદર્શનની શૂળી જેવા કષ્ટોથી પણ ગભરામણ ન થાય.

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૪

સુદર્શનને શૂળીએ ચડાવવાનો હુકમ કરવામા આવ્યો આ કષ્ટ શેઠ ઉપર હતુ કે શેઠાણી ઉપર ? જે લોકો પતિ–પત્ની વચ્ચે ભેદ માને છે તેમની દૃષ્ટિએ તો શેઠ ઉપર જ એ કષ્ટ હતું પણ મનોરમા અને સુદર્શન વચ્ચે ભેદભાવ ન હતો, એટલા માટે જે કષ્ટો શેઠ ઉપર હતા તે જ કષ્ટો શેઠાણી ઉપર પણ હતા, છતા પણ મનોરમા પોતાના ધર્મમા કેવી દૃઢ રહે છે તે જુઓ મનોરમા વિચારે છે કે, "મારે ધર્મનો જ વિચાર કરવો જોઈએ કેવળ લોકોના કહેવા ઉપર ઢળી જવુ ન જોઈએ. જો કે આ સસાર ભયકર છે પણ મને સસારની ભયંકરતામા પણ અદ્‌ભુતતા દેખાય છે જે પ્રમાણે સમુદ્ર બીજાઓને તો ભયંકર જણાય છે પણ ડૂબકી મારનાર ખારવાઓને તો તે ભયકર સમુદ્ર પણ રત્નાકર–રત્નોની ખાણ–જણાય છે આ જ પ્રમાણે અજ્ઞાનીઓને તો આ સસાર ભયકર લાગે છે પણ જેઓ જ્ઞાની છે તેમને તો અદ્‌ભુતતા જ જણાય છે" આ પ્રમાણે વિચાર કરી શેઠાણી પોતાના પુત્રોને સાથે લઈ ધર્મધ્યાન કરવા બેસી ગઈ

બાળકો જો કે બાળક જ છે, પણ એ બાળકો જે શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ સાથે કામ કરે છે તેવી શ્રદ્ધા અને તેવા વિશ્વાસ જો બધામા આવી જાય તો પછી જોઈએ જ શુ ? જ્ઞાનીજનો બાળકોની ભાવના પ્રાપ્ત કરવાનો જ પ્રયત્ન કરે છે અને બાલભાવમા જ મગ્ન રહે છે બાળક જ્યારે દૂધભર હોય છે ત્યારે જો માતા ક્યાય બહાર ગઈ હોય અને તે વખતે બીજી કોઈ સ્ત્રી તેની સામે આવે તો તે બાળક તે સ્ત્રીને પણ પોતાની માતા જ માને છે. આ જ પ્રમાણે સાધુઓને સ્ત્રી માત્ર અને ગૃહસ્થોને પરસ્ત્રી માત્ર માતા સમાન જ જોવામાં આવવી જોઈએ બાળકોની સરલતાથી આ શિક્ષા લેવી જોઈએ, અને બાળકોની સમાન વિશુદ્ધ બનવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

પુત્રો સહિત શેઠાણી ધર્મધ્યાન કરવા બેઠી જે લોકો શેઠાણીને સમજાવી સુદર્શનની પાસે લઈ જવા આવ્યા હતા તે લોકો દ્વાર ઉપર ઊભી એમ વિચારતા હતા કે, હજી સુધી શેઠાણી બહાર કેમ ન આવ્યા ? આટલી બધી વાર કેમ થઈ ? કોઈએ કહ્યુ કે, ચાલો જોઈએ, શેઠાણી શુ કરે છે ? આ પ્રમાણે કહી એક માણસ અદર ગયો અને જોઈને પાછો આવી લોકોને કહેવા લાગ્યો કે, ચાલો ! ચાલો ! આખર શેઠાણી પણ શેઠની જ પત્ની છે ને ? શેઠ ડરે તો શેઠાણી ડરે ! તે તો ધર્મધ્યાન કરવા બેઠી છે. માટે ચાલો ! ચાલો !

કેટલાક મશ્કરા લોકો કહેવા લાગ્યા કે, શેઠ–શેઠાણીની ઠીક જોડી મળી છે શું આ સમય ધર્મધ્યાન કરવાનો છે? કોઈ એમ પણ કહેવા લાગ્યા કે, કોણ જાણે! આની પાછળ શું રહસ્ય રહેલું હશે? પતિ ઉપર સંકટ આવે અને પતિનું અપમાન થતું હોય ત્યારે પત્નીને કેટલું બધું દુઃખ થાય! આમ હોવા છતાં શેઠાણી ધર્મધ્યાન કરવા બેઠી છે તો એની પાછળ કોઈ રહસ્ય રહેલું હોવું જોઈએ!

આ જોઈ લોકો વિચારવા લાગ્યા કે હવે શું કરવું? આખરે બધા લોકો રાજા પાસે જવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા અને રાજાની પાસે જઈ તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, "આપને ઉચિત લાગે તેમ કરો. શેઠ કાંઈ બોલતા જ નથી અને શેઠાણી પણ તેના પતિના લક્ષણ જાણતી હોવાથી સુદર્શનને સમજાવવા આવતી નથી તે પણ કાંઈ બોલતી નથી બોલે પણ કયા મોઢે? એટલા માટે આપને જેમ ઉચિત લાગે તેમ કરો."

લોકોનું આ કથન સાંભળી રાજાએ નિશ્ચય કર્યો કે, હવે બીજો કોઈ માર્ગ નથી માટે રાજધર્મના નિયમાનુસાર સુદર્શનને શૂળી ઉપર ચડાવી દેવો. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી રાજાએ સિપાઈઓને હુકમ કર્યો કે, સુદર્શનને શૂળી ઉપર ચડાવી દેવામાં આવે. હુકમ મળતાં જ શૂળી ઉપર ચડાવનાર સિપાઈઓ સુદર્શનની પાસે આવ્યા

સુભટ શેઠકો પકડ શૂલિકા, પહનાયા શૃંગાર,
નગર ચૌટે ઉભો કર કે, બોલે યોંહ લલકાર　　॥ ધન૦ ૧૦૧ ॥
યહ સુદર્શન શેઠ નગરકા, ધર્મી નામ ધરાય,
પરતિરિયા કે પાપસે, યો શૂલિ ચઢાયો જાય　　॥ ધન૦ ૧૦૨ ॥

રાજાના હુકમના તાબેદાર સુભટો યમરાજના દૂતોની માફક સુદર્શનને પકડી; તેમના કપડાં ઉતારી શૂળીએ ચડાવવાના કપડા પહેરાવવા લાગ્યા કે જેથી લોકો જાણી શકે કે, આ માણસને શૂળીએ ચડાવવામાં આવશે.

શેઠનું પૌષધ વ્રત પૂરું થયું હશે કે નહિ તેની ચર્ચા અત્રે કરવામાં આવતી નથી. અહીં તો કેવળ એટલું જ કહેવાનું છે કે, જ્યારે શૂળીએ ચડાવવાના કપડા પહેરાવવામાં આવ્યા ત્યારે એ સમય કેટલો બધો ત્રાસજનક અને ભય પેદા કરનારો હતો! તેમ છતાં પણ આવા સંકટના સમયે સુદર્શન તો મૌન, અને શાન્ત બેસી રહ્યો તેને જરાપણ ભય ન લાગ્યો

શૂળીએ ચડાવવાના કપડા પહેરાવી સુભટો સુદર્શનને પકડી નગરના ચૌટા ઉપર લાવ્યા અને હજારો લોકોની સામે સુભટો જોરથી કહેવા લાગ્યા કે, "આ સુદર્શન, નગરના શેઠ અને ધર્માત્મા કહેવાતા હતા પણ પરસ્ત્રીના પાપના કારણે આજે તેને શૂળીએ ચડાવવામાં આવે છે, અને આ પ્રમાણે જે કોઈ પરસ્ત્રીસેવનનું પાપ કરશે તેની દશા આ સુદર્શન શેઠ જેવી કરવામાં આવશે"

તમે લોકો અભયા રાણીના પક્ષમાં છો કે સુદર્શન શેઠના પક્ષમાં છો? જો સુદર્શન શેઠના પક્ષમાં છો, તો તમે સુદર્શનની માફક પરસ્ત્રીને માતા સમાન માનો જો તમે 'પરસ્ત્રીને માતા અને પરધનને ધૂળ' માનો તો આ સંસારસાગરને પાર કરવાની તમને જાણે એક નૌકા મળી છે એમ માનજો. સંસારમાં જે મોટાં મોટાં પાપો થાય છે તે પાપો પ્રાયઃ પરસ્ત્રી અને પરધનને કારણે જ થાય છે

સુદર્શનને શૂળી વિષે સુભટોની વાત સાંભળી પાપીઓનાં મન ઉપર પણ પરસ્ત્રીના સેવનથી બચવાનો પ્રભાવ એવો પડ્યો હશે કે, જો અમે પરસ્ત્રીના સેવનના પાપથી નહિ

બચીએ તો કોઈ દિવસ અમારી પણ આવી જ અવદશા થશે કોઈ એમ પણ કહેતા હતા કે, આવા ધર્માત્માને રાજા નિર્ણય કર્યા વિના જ દડ આપે છે ! અને કોઈ એમ કહેતુ હતુ કે, આમા કાઈ રાજાનો દોષ નથી મોટા મોટા પ્રતિષ્ઠિત લોકો પણ સુદર્શનને સમજાવવા ગયા પણ તે તો કાઈ બોલ્યા જ નહિ

સુભટો આ પ્રમાણે નગરજનો સમક્ષ અવાજ કરતા કરતા સુદર્શનના ઘરની આગળ આવ્યા એટલે લોકો શેઠાણી પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે, હવે આ છેલ્લો અવસર છે માટે બહાર નીકળી પતિના દર્શન તો કરી લો ! પણ શેઠાણીએ કાઈ ઉત્તર ન આપતા, તે તો ધ્યાનમા બેસી રહી હવે આગળ શુ થાય છે તે વિષે હવે પછી વિચાર કરવામા આવશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૮ ગુરુવાર

પ્રાર્થના

જય જય જગત શિરોમણિ, હુ સેવકને તૂ ધની,
અબ તોસુ ગાઢી બણી, પ્રભુ આશા પૂરો હમ તણી
મુજ મ્હેર કરો. ચદ્રપ્રભુ, જગજીવન અતરજામી,
ભવ દુ:ખ હરો, સુનિએ અરજ હમારી ત્રિભુવન સ્વામી ॥ જય જય૦ ૧ ॥

—વિનયચદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

ભકતોએ પોતાના હૃદયમા પેદા થતા ભાવોને પ્રાર્થનાની કડિઓમા વ્યક્ત કરેલ છે. તેમના હૃદયમા કેટલા બધા ભાવો ભર્યા હશે એ તો કહી શકાય નહિ, પણ એ તો સ્પષ્ટ છે કે, જ્યારે હૃદયમા બહુ ભાવો ભરાઈ જાય છે ત્યારે કેટલાક ભાવો સ્તુતિ રૂપે બહાર નીકળી આવે છે જ્યારે એન્જીનમા બહુ આગ હોય છે ત્યારે થોડી આગ તણખાના રૂપમા બહાર નીકળી આવે છે આ જ પ્રમાણે ભકતોના હૃદયમા જ્યારે બહુ ભાવો ભરાઈ જાય છે ત્યારે કેટલાક ભાવો પ્રાર્થનાના રૂપમા બહાર આવે છે

કદાચ કોઈ કહે કે, અમારા હૃદયમા પણ ભકતોના જેવા ભાવો હોય, પણ અમને ભાવોને વ્યક્ત કરવાની રીત આવડતી નથી, તો પછી અમે ભાવોને પ્રાર્થનાના રૂપે કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકીએ ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, ભલે પ્રાર્થનાની કડીઓ જોડાય કે ન જોડાય પણ હૃદયમા તો ભાવો એવા જ હોવા જોઈએ, અને વ્યક્તિસ્વાતત્ર્યની દૃષ્ટિએ જે ભાવો ભકતોએ પ્રગટ કર્યા છે તેથી અનતગણા ભાવો પોતાના હૃદયમા પેદા કરી શકાય છે. ભક્તો કહે છે કે,

"હે ! પ્રભો ! હુ તારા ગુણો કેવી રીતે ગાઉ ? તારા શરણે કેવી રીતે આવુ ? તુ ત્રિભુવનનો નાથ અને રાગદ્વેષ રહિત જિન છે તારી સ્તુતિ કરવામા ઇન્દ્ર પણ સમર્થ નથી તો પછી હુ તુચ્છ તારી સ્તુતિ કેવી રીતે કરી શકુ ? અને તારા શરણે કેવી રીતે આવી શકુ ? પણ તુ વીતરાગ છે એ જાણીને તારા શરણે આવવાની અને તારી સ્તુતિ કરવાની મને હિંમત આવે છે એટલા માટે મારામા જે ભાવો છે એ ભાવોને હુ મારી શક્તિ અનુ-

સાર તારી આગળ વ્યક્ત કરુ છુ મારા કોઈ ભાવને અને કોઈ શક્તિને છુપાવુ નહિ, પણ મારામાં જે ભાવ અને જે શક્તિ છે તે તારી આગળ પ્રકટ કરુ કે જેથી તુ મારી આશા પૂરી કરી શકે અને હુ તારી ભક્તિ કરી શકુ !"

કોઈ મોટો માણસ તમારા ઘેર આવે અને તમે તમારા ઘરમા જે કાંઈ હોય તે બધુ તે માણસની આગળ મૂકી દો, તો શુ તે માણસ તમારી એ ભેટનો સ્વીકાર નહિ કરે ? કે શુ તમારી એ ભેટની પ્રશસા નહિ કરે ? જો તે ખરેખર મોટો માણસ હશે તો તે અવશ્ય પ્રશંસા કરશે. ચદનબાળાએ ભગવાન મહાવીરને અડદના બાકળા આપ્યા હતા અને તે પણ સૂપડામા ભરીને આપ્યા હતા તે વખતે તેણીએ હાથકડી તથા બેડી પહેરેલી હતી અને માથુ મુડાવેલ હતુ. છતા ભગવાને તેણીએ આપેલા અડદના બાકળાં ભાવપૂર્વક સ્વીકાર્યાં આ જ પ્રમાણે ભલે તમારી ભાષા અપૂર્ણ હોય પણ તમારા હૃદયના ભાવો પરમાત્મા સમક્ષ રજુ કરશો તો પરમાત્મા જરૂર તેનો સ્વીકાર કરશે જો હૃદયના ભાવો પ્રગટ કરવા માટે તમારાથી બીજુ કાંઈ ન થાય તો છેવટે એમ કહો કે —

'જય જય જગત શિરોમણિ !'

આ પ્રમાણે હૃદયના ભાવોને સક્ષેપમાં તો અવશ્ય વ્યક્ત કરો, પણ હૃદયના ભાવો દબાવી રાખો નહિ. કેવળ બહારથી હાથ જોડી જય જય બોલો પણ હૃદયમાં ભેદ રાખો તો તે સાચો જયકાર નથી. જો હૃદયમા ભેદ રાખી તુચ્છ કામો માટે પરમાત્માનો જય માનો તો એ જયકાર સાચો નથી એ તો જયકારને બદલે ઊલટો તુચ્છકાર છે એટલા માટે એવી ભાવના કરો કે, "હે ! પ્રભો ! હુ રાગદ્વેષને દૂર કરવામા જ તારો જયકાર માનુ અને તારા જયકારમા જ હુ મારો જયકાર માનુ" આ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી કલ્યાણ જ થશે

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૫

આ જ વાત અનાથી મુનિ રાજાને કહે છે કે, "હે ! રાજન્ ! કેટલાક કાયર સાધુઓ સાધુપણાનો વેશ તો ધારણ કરે છે; અને કેશનો લોચ પણ કરે છે, પણ તેઓ બહાર કાંઈ બીજુ બતાવે છે અને અદર કાંઈ બીજો ભેદ રાખે છે અને તે કારણે તેઓ અનાથના અનાથ જ રહે છે. સાધુપણુ લેવાને કારણે તેમનો સસારસબધ સસારી જેવો રહેતો નથી અને સાધુપણાનુ પણ બરાબર પાલન થતુ નથી, એ કારણે તેઓની સ્થિતિ કઢગી બની જાય છે."

તમે સાધુતાના પૂજારી છો. કેવળ વેશ કે વિદ્વતાના પૂજારી નથી. કાશીના પડિતો બહુ ભણેલા પણ હોય છે પણ શું તેમને સાધુ માની તેમને વદના કરો છો ? તેમને વદના તમે એટલા માટે કરતા નથી કે તમે કેવળ પડિતાઈના પૂજારી નથી, પણ સાધુતાના જ પૂજારી છો. કહેવત છે કે —

"ભેષપૂજા તે મત દૂજા !"

ભગવાન મહાવીરનો સિદ્ધાન્ત કેવળ વેશપૂજા કરવાનો નથી. ગુણની જ પૂજા કરવાનો છે. એટલા માટે ગુણને જોઈને તેની પૂજા કરવી. જે કોઈ સાધુમાં સાધુતાનો ગુણ નથી પણ કેવળ વેશ છે તો તેને ન માનવા.

સાધુમા ગુણ છે કે નહિ તે વાતની સાક્ષી તમોને તમારો 'આત્મા' જ આપશે એ વાત જુદી છે કે તમે તમારા આત્માની સલાહની ઉપેક્ષા કરો, પણ જો તમે તમારા આત્માની સલાહની ઉપેક્ષા ન કરો તો તમારો આત્મા તમને સાચી સલાહ અને સાક્ષી અવશ્ય આપશે વૃક્ષ કેવળ ઉપરથી જ જોવામા આવે છે, તેનુ મૂળ જોવામા આવતુ નથી, છતા વૃક્ષને ઉપરથી સારુ જોઈને એ અનુમાન થઈ શકે છે કે તેનુ મૂળ પણ સારુ જ હશે, અને ત્યાની ભૂમિ પણ સારી હશે આ જ પ્રમાણે સાધુની મુખમુદ્રા અને વ્યવહાર જોઈ તેનામા ગુણ છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરી શકાય છે, આમ હોવા છતા પણ જો એવો જ આગ્રહ રાખવામા આવે કે, અમે તો અમુકને જ માનીશુ, પછી ભલે તે ગમે તેવા કેમ ન હોય? આ તો જાણી જોઈને ખાડામા પડવા જેવુ છે.

હવે કોઈ એમ કહે કે, કોઈ સાધુ ઉપરનુ સાધુપણુ બતાવી ચાલાકીથી અમને ઠગી લે તો અમારે શુ કરવુ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, તમે સાધુને ઓળખી ન શક્યા હો તો એ વાત જુદી છે પરતુ તમારો અતરાત્મા તો ગુણનો જ ઉપાસક છે અને તમારુ ધ્યેય કેવળ વેશને જ સાધુ માનવાનુ નથી એટલા માટે તમને તો ગુણનો લાભ જ થશે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે—

"समयति मन्नमाणे समया वा असमया वा समया होई त्ति उत्रहाए ।"

અર્થાત્—જો તમારુ હૃદય સમ છે અને તમે સમતાના જ ઉપાસક છો, તો તમને તો લાભ જ થશે. પણ જો તમારામા અસમતા હોય, તમારા હૃદયમા મલિનતા હોય તો તો સાચા સાધુથી પણ તમે તમારુ કલ્યાણ કરી શકશો નહિ એટલા માટે કોઈ સાધુની ચાલાકી તમારી સમજમા ન આવે અને તમે તો સાધુતાના ઉપાસક બની, ઉપરથી સાધુતા બતાવનાર સાધુની ઉપાસના પણ કરો, તોપણ તમોને કોઈ પ્રકારની હાની થઈ શકે નહિ, કારણ કે, તમારુ હૃદય તો કેવળ સાધુતાનુ ઉપાસક બનાવી રાખવુ જોઈએ

કોઈ એમ કહે કે, અમને સાધુઓની વાતોથી શુ મતલબ! અમને તો સસારનો સુધાર થાય એવી વાતો સભળાવો! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, સસારનો સુધાર ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે સાધુને સાધુ માનવામા આવે જ્યાસુધી અસાધુને સાધુ માનવામા આવશે ત્યાંસુધી સસારનો સુધાર થઈ શકશે નહિ અને જ્યાસુધી સાધુઓનો સુધાર થશે નહિ ત્યાસુધી સસારનો સુધાર થવો મુશ્કેલ છે એટલા માટે પહેલા સાધુઓનો સુધાર કરો અને સાધુઓનો સુધાર કરવા માટે પોતાના આત્માને સુધારો

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે! રાજન્! હુ કેવળ વેશથી જ સાધુ ન થયો પણ દ્રવ્ય અને ભાવ બન્ને પ્રકારે સાધુ થયો આ પ્રમાણે હુ અનાથતામાથી નીકળી સનાથ થયો. જે લોકો કેવળ વેશથી જ સાધુ બને છે તેઓ નિર્ગ્રન્થ ધર્મનો સ્વીકાર કરીને પણ દુ ખ ભોગવે છે અને અનાથતા અનુભવે છે"

હવે આગળ અનાથી મુનિ જે કાઈ કહે છે તે ભાવ મુનિ માટે કહે છે દ્રવ્ય મુનિ માટે તો તેમણે પહેલા જ કહી દીધુ કે નિર્ગ્રન્થ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યા પછી વેશ ધારણ કર્યો આ પ્રમાણે દ્રવ્ય સાધુ તો થયા પણ ભાવ સાધુ થયા છે કે નહિ અને થયા નથી તો શા કારણે થયા નહિ વગેરે વિષે અનાથી મુનિ આગળ બતાવે છે

જો કોઈ પોલીસનો માણસ ચોરી કરે તો તેનો અપરાધ સાધારણ ચોરથી અધિક માનવામા આવે છે તેની ચોરી સરકારની ચોરી માનવામા આવે છે સરકાર આ પ્રકારના પોલીસ નોકરને દડ આપ્યા વગર રહેતી નથી કદાચિત સરકાર આવા અપરાધીને માફી પણ આપી દે, પણ શાસ્ત્ર તો સાધુ થઈને જે સાધુપણુ પાળતો નથી તેની નિંદા કર્યા વગર રહી શકે નહિ અને એવા પાપશ્રમણને અપરાધી માને જ છે શાસ્ત્ર કહે છે કે, નિર્ગ્રન્થધર્મનો સ્વીકાર કરી જે તેનુ પાલન કરતો નથી તે અનાથ જ છે તેનો ગૃહત્યાગ વ્યર્થ છે અનાથી મુનિ આગળ કહે છે કે —

"सीयन्ति एगे बहु कायरा नरा"

આ પદમાં જે 'બહુ' શબ્દ આપવામા આવ્યો છે તેનો ઉદ્દેશ એ છે કે, જેઓ નિર્ગ્રન્થધર્મનો અગીકાર કરતા જ નથી તેઓ તો કાયર છે જ, પણ જેઓ નિર્ગ્રન્થ-ધર્મનો સ્વીકાર કરી ફરી પાછા અનાથતામા પડે છે તેઓ તો વધારે કાયર છે જે પ્રમાણે પોલીસના માણસે કરેલ ચોરી મોટી ચોરી માનવામા આવે છે, તે જ પ્રમાણે જે સાધુ થઈને પણ સાધુપણાનુ પાલન કરતો નથી તે વધારે કાયર છે

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહેવા લાગે કે, તો પછી સાધુપણુ ન લેવુ એ જ સારુ છે. પરંતુ એ વાત પણ ઠીક નથી જે કોઈ માણસ સેનામા દાખલ જ થતો નથી અને ઘરમા જ પડચો રહે છે, તે માણસ સેનામા દાખલ ન થવાને કારણે કાંઈ વીર કહેવાતો નથી જે માણસ સેનામા દાખલ થઈ કામ કરે છે તે જ વીર કહેવાય છે પરતુ જે માણસ સેનામા દાખલ થઈને પણ કાયરતા બતાવે છે તે ખચીત જ કાયર છે તમને જો સેનામા દાખલ થવા માટે કહેવામા આવે, 'અને તમે 'સેનામા' દાખલ થઈ કામ ન કરવાને કારણે કાયર કહેવાઈશુ ' એ ભયથી સેનામા દાખલ જ ન થાઓ તો એ કાંઈ તમારી વીરતા નહિ પણ કાયરતા જ છે

એક પ્રકારે તો સેનામા દાખલ ન થનાર અને ઘરમા જ પડચો રહેનાર એ કાયરોથી સારો છે, કે જેઓ સેનામા જઈને પણ કાયરતા બતાવે છે તમે કહેશો કે એ કેવી રીતે? આ તો પરસ્પર વિરુદ્ધ વાત થઈ આનો ઉત્તર એ છે કે, માનો કે, એક માણસ ચોરી કરવા માટે સેનામા દાખલ થતો નથી અને બીજો માણસ સેનામા દાખલ થવાથી ચોરી કરવામા સુવિધા રહેશે એમ વિચાર કરી સેનામા દાખલ થાય છે આ બન્ને માણસોમા જે માણસ સેનામા દાખલ થઈને ચોરી કરે છે તેને સારો કહી શકાય નહિ પોલીસ બનીને ચોરી કરનાર માણસની અપેક્ષાએ, ચોરી કરવા માટે પોલીસ બનતો નથી તે માણસ સારો કહેવાશે જો કે પોલીસમા દાખલ ન થવુ તે પણ કાયરતા કહેવાશે પણ આ કાયરતા કરતા પોલીસ થઈને ચોરી કરવી એ કાયરતા વધારે ખરાબ છે

આ એક ઉદાહરણ છે આ ઉદાહરણ પ્રમાણે સાધુ ન થવુ એ તો કાયરતા છે જ, પરતુ સાધુ થઈને સાધુપણાનુ પાલન ન કરવુ એ વધારે કાયરતા છે એક રીતે આ કારણે જે સાધુ થતા નથી તે ઓછા કાયર છે, પણ આ કારણે સાધુપણુ લેવુ ખરાબ છે એમ કહી શકાય નહિ જે લોકો સાધુપણુ લે છે તેઓમાથી સાધુપણાનુ પાલન કરનાર સાધુઓ પણ નીકળે છે પણ જેઓ સાધુપણુ લેતા જ નથી તેઓમાથી સાધુપણાનુ પાલન કરનાર નીકળી શકતા નથી પોલીસવાળાઓમાથી કોઈ કોઈ ચોરી પણ કરે છે છતા પોલીસ વિના

કામ પણ ચાલી શકતુ નથી આ જ પ્રમાણે સાધુપણુ લેનારાઓમા પણ કેટલાકો ખોટા પણ હોય છે, પણ સસારનુ કામ સાધુઓ વિના ચાલી પણ શકતુ નથી એટલા માટે એમ કહી શકાય નહિ કે, સાધુ થવુ એ ખરાબ જ છે. હા, જે લોકો સાધુપણુ લઈને પણ તેનુ પાલન કરતા નથી તેમને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, પણ સાધુપણુ જ ખરાબ છે એમ માની બેસવુ એ ભૂલ છે તમે લોકો જે દિવસે આ સુધારની તરફ ધ્યાન આપશો, ધર્મને હૃદયથી માનશો અને ધર્મને માટે આત્મ–બલિદાન આપવા પણ તૈયાર રહેશો તે દિવસે સસારનો સુધાર થયા વિના રહેશે જ નહિ

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હવે હુ બીજી અનાથતા બતાવુ છુ આ બીજી અનાથતા કેવા પ્રકારની છે એ બતાવતા અનાથી મુનિ કહે છે કે—

जो पव्वइत्ताणं महव्वयाइं, सम्मं च नो फासयई पमाया।
अनिग्गहप्पा य रसेसु गिद्धे, न मूलओ छिन्दई बंधणं से ॥३९॥

"હે ! રાજન્ ! જે નિર્ગ્રન્થધર્મને પામી કાયરતાથી તેનુ પાલન કરતો નથી તે કર્મબધના મૂલ કારણને છેદી શકતો નથી સાધુપણાનો સ્વીકાર કરવાથી આત્મા તે ભવે કે પરપરાએ મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે, પણ જે કોઈ સાધુપણામા કાયર બની જાય છે તે કર્મ-બધના મૂલ કારણને છેદી શકતો નથી કારણ કે તેણે વેશ તો ધારણ કર્યો છે અને મહાવ્રતોનો પણ સ્વીકાર કર્યો છે પણ તે પ્રમાદવશાત્ કે રસગૃદ્ધ થવાને કારણે મહાવ્રતોનુ પાલન કરતો ન હોવાથી કર્મબધના મૂલ કારણને છેદી શકતો નથી સાધુપણુ લઈને પણ કર્મબધના મૂલને ન છેદવાનુ કારણ પ્રમાદ છે જો પોતાના હૃદયમા પ્રમાદ ન હોય તો ભલે કોઈ સ્વાર્થી તેને મહાવ્રતને પાલન કરવાની ના પાડે છતા તે મહાવ્રતનુ પાલન કરવુ છોડી શકતો નથી

મહાવ્રત વિષે વિસ્તારથી કહેવુ જોઈએ પણ અત્યારે સમય ન હોવાને કારણે સંક્ષેપમા જ કહું છુ મહા લઘુની અપેક્ષાએ છે જો લઘુ ન હોય તો મહા પણ હોઈ શકે નહિ. લઘુની અપેક્ષાએ મહા અને મહાની અપેક્ષાએ લઘુ કેવી રીતે છે એ વિષે મે એક પુસ્તકમા વાચ્યુ હતુ કે, એક બાદશાહ બજારમા જઈ રહ્યો હતો રસ્તામા તેણે છોકરાઓને રમતા જોયા. એ છોકરાઓમા વજીરનો એક છોકરો હતો બાદશાહે વિચાર્યું કે, વજીરનો છોકરો કોણ છે અને તે કેવો બુદ્ધિમાન છે એ વાતની ગુણપરીક્ષાદ્વારા નિર્ણય કરવો જોઈએ આ પ્રમાણે વિચાર કરી બાદશાહે પોતાની લાકડી વડે જમીન ઉપર એક લીંટી દોરી અને છોકરાઓને કહ્યુ કે આ લીટીને તોડયા કે બગાડયા વિના નાની બનાવી આપો બધા છોકરાઓ એક બીજા સામુ જોવા લાગ્યા પણ બાદશાહના પ્રશ્નનો કોઈ ઉકેલ કરી શકયુ નહિ, પણ વજીરના છોકરાએ કહ્યુ કે, તમે તમારી લાકડી આપો તો હુ હમણા જ આ લીટીને તોડયા કે બગાડયા વિના નાની બનાવી આપુ બાદશાહે તેને લાકડી આપી વજીરના છોકરાએ લાકડી વડે પેલી લીંટીની સામે જ બીજી એક લાબી લીટી દોરી, જે પેલી લીટી કરતા લાબી હતી પછી તેણે બાદશાહને કહ્યુ કે, હવે જુઓ આપની લીટી નાની છે જો તમે આ ન માનતા હો તો કોઈને પૂછી જુઓ કે આપે દોરેલી લીટી નાની છે કે નહિ ? બાદશાહે પૂછ્યુ કે, "તુ

કોનો પુત્ર છે ?" તેણે કહ્યું કે, 'હું વજીરનો પુત્ર છું." બાદશાહે કહ્યું કે, "એટલે જ વાસ્તવમાં આ છોકરો બુદ્ધિમાન છે."

મતલબ કે, મહાનની અપેક્ષાએ લઘુ છે, અને લઘુની અપેક્ષાએ મહાન છે આ નિયમાનુસાર મહાવ્રતની અપેક્ષાએ અણુવ્રત છે અને અણુવ્રતની અપેક્ષાએ મહાવ્રત છે જો શ્રાવકોમાં અણુવ્રત ન હોય અર્થાત્ તેઓ સ્થૂલ હિંસા પણ કરવા લાગે, અસત્ય બોલવા લાગે, ચોરી કરવા લાગે કે, વ્યભિચાર કરવા લાગે તો મહાવ્રત પણ રહી શકે નહિ એટલા માટે જો તમોને સદ્‌ગુરુ જોઈએ તો તમે પણ તમારા અણુવ્રતનું પાલન કરો. આજના લોકો પોતે અણુવ્રતનું ધ્યાન રાખતા નથી અને એ કારણે ગુરુ પણ એવા જ ચાહે છે, અને જેવાને તેવા મળી પણ આવે છે કેટલાક લોકો, ખરાબ કામ થતું જોઈ કહે છે કે, અમે શું કરીએ ! અમે તો ગૃહસ્થ છીએ પણ તેઓ એટલું જાણતા નથી કે, ગૃહસ્થો તો ચારેય ગતિઓના મહેમાન છે અને અમે શ્રાવકો તો સ્વર્ગના મહેમાન છીએ જો તમે શ્રાવકો અણુવ્રતોનું બરાબર પાલન કરો તો તમારી પાસે ખરાબ સાધુઓ ટકી જ ન શકે પણ બને છે એવું કે.—

ગુરુ લોભી ચેલા લાલચી, દોનો ખેલે દાવ,
દોનોં ડૂબે બાપડા, ચઢ પત્થરકી નાવ

જ્યારે ગુરુ લોભી હોય અને શિષ્ય લાલચુ હોય ત્યારે બન્નેય સમાન જ બની જાય છે. શિષ્ય એમ વિચારે છે કે, ગુરુનું કામ અમારા વિના ચાલતું નથી એટલા માટે તેઓ ગુરુઓ પાસે એવી આશા કરે કે, અમે તમારું કામ કરી આપીએ અને તમે અમારું કામ કરી આપો. આ પ્રમાણે ગુરુ-શિષ્ય બન્ને પરસ્પર પોતપોતાની ચાલબાજી રમે છે, અને બન્ને એક બીજાને ધક્કા મારી ડૂબાડે છે પરંતુ જો તમે લોકો શ્રાવકવ્રત પાળો અને મહાવ્રતને ધારણ કરનાર ખરા સાધુઓ તરફ સદ્‌ભાવ અને શ્રદ્ધા રાખી તેમને સહાયતા કરો તો અનાથી મુનિ અને રાજા શ્રેણિકનો જમાનો આજે પણ ઉપસ્થિત થઈ જાય.

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૫

અણુવ્રતોનું પાલન કરનાર શ્રાવકો પણ કેવા હોય છે તે વાત સુદર્શનની કથા ઉપરથી જુઓ. સુદર્શનને શૂળીએ ચડાવવામાં આવશે એ ખબર મનોરમાને મળ્યા છતાં તે જરાપણ ડગી નહિ કે રોઈ નહિ પણ ધર્મધ્યાન કરવા લાગી

તમે લોકો રીતરિવાજના નિયમ પ્રમાણે રોઈને કે છાતી કૂટીને શું કોઈ મરેલાને પાછા લાવી શકો છો ? જો નહિ તો પ્રથારૂપે રોવા-કૂટવાનો રિવાજ શા માટે બંધ કરી દેતા નથી ? માગરોળની એક બાઈએ રોવાનો આજે ત્યાગ કર્યો તે કહેતી હતી કે, હું ત્યાગ તો આજે લઉં છું પણ મારો ૨૧ વર્ષનો જુવાનજોધ પુત્ર જ્યારે મરી ગયો હતો ત્યારે પણ હું રોઈ ન હતી આ શું ઓછી વાત છે ? અહમદનગરમાં શ્રી ફીરોદિયા વકીલ કહેતા હતા કે, લોકમાન્ય તિલકનો પુત્ર કે જેનું ભાવિજીવન બહુ ઉજ્જવળ જણાતું હતું-તે બહુ બીમાર પડયો. તે વખતે તિલકને બીગરમાં કોઈ ખાસ કારણને અંગે બોલાવવામાં આવ્યા હતા તિલકે વિચાર્યું કે, જો હું અહીં રહીશ તો પુત્ર સાજો થઈ જશે એમ નથી વળી અત્રે પુત્રની સારસંભાળ બરાબર રાખવામાં આવે છે તેની સેવા કરવામાં કાંઈ ખામી નથી આ બાજુ જો હું બીગરમાં જઈશ નહિ તો ત્યાંનું કામ બગડી જશે આ પ્રમાણે વિચાર

કરી તેઓ બીમાર પુત્રને છોડી બીગરમા ગયા એવુ પણ સાભળ્યુ છે કે, તેઓ પોતાના ‘કેસરી’ પત્રમા સમ્પાદકીય લેખ લખી રહ્યા હતા તેમણે અડધો અગ્રલેખ લખ્યો હશે તે વખતે જ એક માણસ આવ્યો અને તેમને કહ્યુ કે, ભાઈ સાહેબ મરી ગયા પોતાના યુવાન પુત્રના મૃત્યુ સમાચાર સાભળીને હૃદય અને હાથ કાપી ઉઠે એ સ્વાભાવિક હતુ, પણ તિલક એ દુખદ સમાચાર સાભળીને પણ ધીર–ગભીર બેસી રહ્યા અને ધીમેથી તે માણસને કહ્યુ કે, તમે વ્યવસ્થા કરો હુ હમણા આવુ છુ આ પ્રમાણે કહી તે માણસને રવાના કર્યો અને પોતે અપૂર્ણ અગ્રલેખને પૂર્ણ કર્યો જો કે તે અગ્રલેખ પોતાના યુવાન પુત્રના મૃત્યુ સમાચાર સાભળ્યા બાદ પૂરો કરવામા આવ્યો હતો છતા તેમના એ અગ્રલેખમા આદિથી અત સુધીના કોઈ પણ ભાગમા કોઈ પ્રકારનુ અતર જણાતુ ન હતુ

તિલકે રુદન ન કર્યું એ તેમની દૃઢતા હતી પણ જો તેઓ રુદન કરત તો શુ તેઓ પોતાના પુત્રને પાછા લાવી શકત ! જો નહિ તો તમે લોકો પણ એવો નિશ્ચય કરો કે, અમે પ્રથાના રૂપે રુદન નહિ કરીએ તો શુ તે કાઈ ખરાબ છે ?

કોઈ પ્રશસે કોઈ નિન્દે, શેઠ શૂલી પર જાય,
લાખોં નર રહે દેખ તમાશા, શેઠ ન મન ઘબરાય ॥ ધન૦ ૧૦૩ ॥
સાગારી અનશન વ્રત લીનો, પાપ અઠારહ ત્યાગ;
જીવ ખમાયે શાન્તિ ભાવસે, દ્વેષ ન કિસમે રાગ ॥ ધન૦ ૧૦૪ ॥
મહા યોગીશ્વર ધરે ધ્યાન ત્યોં, જિન મુદ્રાકો ધાર,
ધ્યાન ધરે નવકાર મત્રકા, ઔર ન કોઈ વિચાર ॥ ધન૦ ૧૦૫ ॥

આ જો કે ઇતિહાસ નથી, તેમ ઇતિહાસના તત્ત્વથી આ વિરુદ્ધ પણ નથી. સંસારમાં પ્રાય એવુ જોવામા આવે છે કે, કોઈ પણ કામમા બધા લોકો સહમત થતા નથી કોઈ અમુક કામની પ્રશસા કરે છે, તો કોઈ અમુક કામની નિંદા કરે છે જો કે લોકાપવાદનો ભય રાખવો એ ઠીક છે, પણ સાથે સાથે લોકપ્રવાહમા પણ વહી જવુ એ ઠીક નથી લોકપ્રવાહમા વહી જનાર વ્યક્તિ આત્માને નિશ્ચલ રાખી શકતી નથી સુદર્શનની કેટલાક લોકો એવી નિંદા કરતા હતા કે, આ કેવો મૂર્ખ છે કે તે મરવાના સમયે પણ બોલતો નથી અને સાચી વાત પ્રકટ કરતો નથી આ જ પ્રમાણે કેટલાક લોકો શેઠાણીની પણ નિંદા કરતા હતા કે, આ સ્ત્રી કેવી મૂર્ખ છે કે તે પોતાના પતિને પણ સમજાવતી નથી, અને પતિ શૂળીએ ચડવા જાય છે છતા તેમનુ અતિમદર્શન કરવા માટે પણ બહાર નીકળતી નથી અને ધર્મધ્યાનનો ઢોંગ કરી બેસી ગઈ છે કેટલાક લોકો અઘટિત ટીકા પણ કરતા હતા તેઓ કહેતા હતા કે, “આ શેઠ પૌષધનો ઢોંગ કરી બેઠો હતો અમે તેને કહ્યુ કે, ચાલો આપણે મેળામા જઈએ, ત્યારે તેણે અમને જવાબ આપ્યો કે કર્મબધના કારણભૂત મેળામા કોણ જાય ! તે મેળામા તો ન આવ્યો, પણ રાણીના મહેલમા ગયો આવા ધર્મઢોંગી માણસ કરતા તો અમે લોકો સારા કે ભલે અમે ધર્મધ્યાન ન કરીએ, કે સાધુ પાસે ન જઈએ, પણ એના જેવો દુરાચાર તો સેવતા નથી લોકો કહેતા હતા કે, શેઠ–શેઠાણી વચ્ચે બહુ પ્રેમ છે પણ તેમનો કેવો પ્રેમ હતો તે તો આજે જણાઈ ગયુ શેઠાણી પોતાના પતિને મળવા કે તેના મુખદર્શન માટે ઘરમાથી પણ ન નીકળી.”

આ પ્રમાણે લોકો મન ફાવે તેમ શેઠ અને શેઠાણીની નિંદા કરતા હતા, પણ શેઠ તો જાણે નિર્બલ કે બલ રામની માફક ચૂપચાપ બધાની નિંદા સાભળતા હતા

સુનેરી મૈને નિર્બલ કે બલ રામ,
પિછલી સાખ ભરૂ સન્તન કી અડે સુધારે કામ દેખો૦
જબ લગ ગજબલ અપનો રાખ્યો, નેક સર્યો નહિ કામ,
નિર્બલ હો બલ રામ પુકારે, આયે આધે નામ દેખો૦

લોકો કહે છે કે, ધાર્મિક લોકો કાયર છે, નિર્બલ છે, પણ ધાર્મિક લોકો જો સાચી નિર્બલતા પ્રાપ્ત કરી લે તો તેઓમાં ઈશ્વરનુ બલ આવી જાય ઇશ્વરીય બળ કેવુ જબરજસ્ત છે ? એક બાજુ તો સંસારનુ બધુ બળ હોય અને બીજી બાજુ ઈશ્વરીય બળ હોય તો કોનુ બળ વધે ? જો તમે સંસારના બળને તુચ્છ અને પરમાત્માના બળને મહાન્ માનતા હો તો તુચ્છ બળનો ત્યાગ કરી મહાન્ બળને ધારણ કરો. ઈશ્વરીય બળની આગળ સસારનુ બળ તુચ્છ છે, ત્યાજ્ય છે અને હીરાની આગળ કાકરાની સમાન છે. જો તમે ઈશ્વરીય બળને હીરાની સમાન માનો છો તો એ બળની પ્રાપ્તિ માટે સંસારનાં કાકરા જેવા તુચ્છ બળનો ત્યાગ કરો. જે વીર હશે તે તો ઈશ્વરીય બળની પ્રાપ્તિ માટે સસારના બળને છોડ્યા વગર રહેતો નથી. જેમ સુદર્શન શેઠે સંસારના બળનો ત્યાગ કરી ઈશ્વરીય બળને અપનાવ્યુ.

સુદર્શન શેઠની કોઈ કોઈ તો નિંદા કરતા હતા, તો કોઈ કોઈ પ્રશસા કરતા હતા. પણ સુદર્શન તો નિર્બલ બની ગયો હતો એટલા માટે તે બધાની વાતો સાંભળ્યે જતો હતો. સુદર્શન બોલતો પણ નથી એમ કહી કોઈ તેની નિંદા કરતા હતા. ત્યારે ખોટો માણસ તો બકબક કરે છે, શાન્ત બેસી રહેતો નથી, પણ સુદર્શન તો કેવો શાન્ત છે એમ કહી કોઈ કોઈ તેની પ્રશંસા કરતા હતા.

સંસારમા હીરા વધારે છે કે કાંકરા ? જો કાકરા વધારે છે તો શુ એ કારણે હીરાની ઉપેક્ષા કરી શકાય ? આ જ પ્રમાણે સુદર્શનની પ્રશંસા કરનારા ઓછા અને નિંદા કરનારા વધારે હતા, એટલે એ કારણે શુ સુદર્શન પોતાના દૃઢ વિચારનો ત્યાગ કરી શકે ખરો ? સસારમા એમ કહેવામા આવે છે કે બહુમતને વશ થવુ. સસારવ્યવહારની દૃષ્ટિએ આ ઠીક છે કહ્યુ પણ છે કે—"**महाजनो येन गत स पन्था**" બહુમત એ જ મહાજન છે. એટલા માટે સંસારવ્યવહારમા તો બહુમત પ્રમાણે ચાલવુ ઠીક છે, પણ આત્મિક ધર્મમા બહુમતને સ્થાન નથી આત્મિક ધર્મમા તો વ્યક્તિ સ્વાતત્ર્યને જ સ્થાન છે. સસારના સુધાર-કાર્યમા બહુમતને સ્થાન આપવામા આવે છે અને એમ કરવુ તે અનુચિત પણ નથી, પરંતુ આત્મ-કલ્યાણને માટે બહુમતને મહત્ત્વ આપવુ આવશ્યક નથી.

ગાધીજીએ પરદેશ જતી વખતે બેચરજી સ્વામી નામના તમારા આ રાજકોટ શહેરમા એક જૈન સાધુની પાસે માસ, મદિરા અને પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો હતો. જો તેઓ આ પ્રમાણે નિયમ લઈ પરદેશ ગયા ન હોત તો તેઓ આ સ્થિતિએ પહોચ્યા હોત કે નહિ એ સંદેહની વાત છે. કેટલાક લોકો નિયમ લેવાની શી જરૂર છે એમ કહે છે, પરંતુ નિયમ લેવામાં કેવી શક્તિ રહેલી છે એ વાતનો ગાધીજીએ પોતે પણ સ્વીકાર કર્યો છે. ગાધીજી માસ, મદિરા અને પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરી વિલાયત ગયા હતા. ત્યા તેઓ બીમાર થઈ ગયા, તે વખતે ડૉક્ટરોએ તેમને કહ્યુ

કે, સ્વસ્થતા મેળવવા માટે તમારે ઈંડા ખાવાની જરૂર છે ગાંધીજીએ કહ્યુ કે, માસ ખાવાનો મે ત્યાગ કર્યો છે એટલે મારાથી ઈંડા ખાઈ શકાય નહિ, ત્યારે તે ડૉકટરોએ દલીલો દ્વારા એ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો કે, ઈંડા એ કાંઈ માસ નથી આ પ્રમાણે ત્યા ઉપસ્થિત ઘણા લોકોએ પણ એવો નિર્ણય આપ્યો કે, ઈંડાની ગણના માસમા થતી નથી બહુમત ઈંડા ખાવામા વાંધો નથી એવા હોવા છતા ગાંધીજીએ ડૉકટરોને કહ્યુ કે, "હુ તમારી દલીલોનો જવાબ તો આપી શકતો નથી, પણ મે જે વ્રત લીધુ છે તે મેં તમારી સાક્ષીએ લીધુ નથી, પરતુ મારી તથા મુનિની સાક્ષીએ એ વ્રત લીધુ છે, અને તેઓ ઈંડાને માસમા માને છે તો પછી હુ કેવી રીતે માની શકુ કે ઇંડા માસમા નથી."

આ જ પ્રમાણે સુદર્શન શેઠ વિચારી રહ્યા હતા કે, બહુમત ભલે ગમે તે કહે પણ હુ તો મારા આત્મિક ધર્મમા દૃઢ રહીશ, પછી ભલેને મને શૂળી ઉપર ચડાવે શૂળી આપશે તો આ શરીરને આપશે, આ આત્માને તો શૂળી ઉપર કોઈ ચડાવી શકે એમ નથી

સુદર્શનના હૃદયમા તો આવા ભાવ હતો, પણ સાથે વ્યવહારસાધનાની પણ આવશ્યકતા રહે છે એટલા માટે તેણે કહ્યુ કે, "હે! પ્રભો! જો હું શૂળીની શિક્ષાથી બચી ગયો તો તો મેં જે વ્રતો ધારણ કર્યા છે તે તો છે જ, પણ જો મને શૂળીએ ચડાવવામા આવે તો અને હુ તેનાથી ન બચુ તો હુ અઢાર પાપનો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરુ છુ." આ પ્રમાણે કહી તેણે બધા જીવોને ખમાવ્યા તેણે રાણી પ્રત્યે પોતાના હૃદયમા દ્વેષ ન રાખ્યો પણ તેનો ઉપકાર માની કહ્યુ કે, "હે! માતા! એ તારો જ પ્રતાપ છે કે તારી કૃપાએ હુ અઢાર પાપોને ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી છોડી શકયો છુ તથા આ શરીરને પરમાત્માને સમર્પિત કરી શક્યો છુ એટલા માટે હુ તને હૃદયપૂર્વક ખમાવુ છુ." સુદર્શને આ પ્રમાણે અઢાર પાપોનો ત્યાગ કર્યો હવે આગળ શુ થાય છે તે વિષે હવે પછી વિચાર કરવામા આવશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૯ શુક્રવાર

પ્રાર્થના

'કાકંદી' નગરી ભલી હો, શ્રી 'સુગ્રીવ' નૃપાલ;
'રામા' તસુ પટરાયની હો, તસ સુત પરમ કૃપાલ
　　　　શ્રી સુવિધિ જિણેસર વદિએ હો ॥૧॥

—વિનયચદ્રજી કૃત ચોવીશી

શ્રી સુબુદ્ધિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માની પ્રાર્થના પ્રાય બધા ધર્મવાળાઓ કરે છે પ્રાર્થનાનો મહિમા પ્રત્યેક આસ્તિક દર્શનોમા વર્ણવામા આવ્યો છે તથા પરમાત્માની પ્રાર્થનાને આવશ્યક માનવામાં આવી છે જૈનશાસ્ત્રોમા પણ પ્રાર્થનાનો મહિમા ખૂબ બતાવવામા આવેલ છે જૈન દર્શન પ્રત્યેક વાતને પૂર્ણ રીતિએ કહે છે. પૂર્ણ પુરુષે કહેલી વાત અપૂર્ણ તો કેમ હોઈ જ શકે!

એટલા માટે જૈનશાસ્ત્ર પ્રત્યેક વાતને પૂર્ણ રીતિએ જ કહે છે જેઓ રાગદ્વેષના વિજેતા છે તેઓ જ પૂર્ણ છે. આ પ્રમાણે જૈન દર્શનમા પરમાત્માની પ્રાર્થના પણ પૂર્ણ રીતિએ બતાવવામા આવેલ છે.

આ પ્રાર્થના ભગવાન સુબુદ્ધિનાથની કરવામા આવી છે આ પ્રાર્થનામા કહ્યુ છે કે, ભગવાન સુબુદ્ધિનાથ પણ એક સમયે કર્મોથી ઘેરાએલા હતા તેમનો આત્મા પણ કર્માધીન હતો. જ્યારે તેઓ કર્મોથી ઘેરાએલા હતા, ત્યારે તેઓમા અને આપણામા કાઈ વિશેષ અતર ન હતુ. પણ જ્યારે તેમણે પોતાની શક્તિ અને પુરુષાર્થદ્વારા કર્મોને નષ્ટ કર્યા અને તેઓ કર્મવિમુક્ત થઈ સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયા ત્યારે આપણે તેમની પ્રાર્થના કરીએ છીએ અને તેમને વદનીય માનીએ છીએ.

આત્મા જ્યારે પરમાત્માની શુદ્ધ હૃદયે પ્રાર્થના કરવા લાગે છે ત્યારે તેને એવો ભાસ થાય છે કે, મારામાં અને પરમાત્મામા કાઈ ભિન્નતા નથી, પણ એકતા જ છે. જ્યારે આત્માની પરમાત્માની સાથે એકતાનતા થાય છે ત્યારે આત્મા એમ સમજે છે કે, હુ આત્મા ઉપર આવેલાં કર્માવરણોને ખરાબ સમજતો હતો, પણ હવે મને માલુમ પડયુ કે, એમા કર્મનો કાઈ દોષ નથી. જે પ્રમાણે ચોર ધન ઉપાડી લઈ જશે એવા ભયના કારણે ધન ઉપર ધૂળનું આવરણ આવી જવુ સારું સમજાય છે. તે જ પ્રમાણે આત્મારૂપી ધન ઉપર મેં જ કર્મરૂપી આવરણ ઢાંકયુ છે. હવે મારે આત્મારૂપી ધન જોઈએ છે, તો કર્મરૂપી આવરણ દૂર કરી લઉં, તો આત્મારૂપી ધન હાથમા આવશે.

'અષ્ટ ગુણાકર ઉલખ્યો હો, જોતી સ્વરૂપ ભગવંત'

ભક્તો કહે છે કે, હે! આત્મા! તેં પરમાત્માને આઠ ગુણોદ્વારા ઓળખ્યા છે તો તેમની એવી પ્રાર્થના કર કે, "હે! પ્રભો! તમારા ગુણોને જોઈ મને એવી હિંમત થાય છે કે, એક દિવસ તમારો આત્મા મારા આત્મા જેવો જ કર્મરજથી ઢંકાએલો હતો, પણ તમે તમારા આત્મા ઉપરથી કર્મરજને દૂર કરી આત્માનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું; તે જ પ્રમાણે હુ પણ મારા આત્મા ઉપરની કર્મરજને દૂર કરી મારા આત્મસ્વરૂપને પ્રગટ કરી શકુ તેમ છુ."

આત્માની જ્યોતિ પ્રગટાવવા માટે અન્ય દાર્શનિકો જે કાઈ કહે છે તે જો કે બીજા રૂપમા છે, છતા તેને જૈનદષ્ટિએ જોતા બધી વસ્તુઓ સત્ય જણાશે, અને જૈનદષ્ટિએ જોવામા ન આવે તો મિથ્યાત્વમા પરિણત થઈ જશે એટલા માટે પ્રત્યેક વાત જૈનદષ્ટિએ જોવી જોઈએ અન્ય દાર્શનિકો કહે છે કે—

किं वेदै स्मृतिभि पुराणपठनै शास्त्रैर्महाविस्तरै.
स्वर्गग्रामकुटीनिवासफलदै: कर्मक्रियाविभ्रमैः।
मुक्त्यैकं भवबन्धदु खरचनाविध्वंसकालानलं
स्वात्मानन्दपदप्रवेशकलनं शेषा वणिग्वृत्तय ॥

આ શ્લોકમાં કહ્યુ છે કે, એક કામને છોડી બાકીના બધા કામો વણિકવૃત્તિના છે. વણિકવૃત્તિનો મતલબ એ છે કે, 'આ દે અને આ લે' જે પ્રમાણે ચાર આનાના વ્યાજ માટે સો રૂપિયા કાઢીને આપી દીધા પણ તે એટલા માટે કે, સો રૂપિયાની સાથે ચાર આના વધારે મળે. આ પ્રમાણે જ્યાં થોડો પણ બદલો લેવાની ઇચ્છા હોય છે તેને વણિકવૃત્તિ કહે છે.

અહી પ્રશ્ન એ થાય છે કે વણિકવૃત્તિ વિનાનુ કામ કયુ છે? અને વણિકવૃત્તિવાળા કામો ક્યા છે? સાધારણરીતે વણિકવૃત્તિવાળા કામોની ગણના કરવી મુશ્કેલ છે એક શ્લોકમા તેનો થોડામા સગ્રહ કરવામા આવ્યો છે તેમા કહ્યુ છે કે, "વેદનુ પઠન કરવુ એ પણ વણિકવૃત્તિ છે. સ્મૃતિ શાસ્ત્ર-પુરાણ વગેરેનુ પઠન કરવુ તે પણ વણિકવૃત્તિ છે કારણ કે વેદ-સ્મૃતિ-પુરાણના પઠનનુ ફલ સ્વર્ગ બતાવ્યુ છે, અને એટલા જ માટે તેમા વણિકવૃત્તિ છે કારણ કે સસારમા સુખનુ બિન્દુ છે તો સ્વર્ગમા સુખનો સિન્ધુ છે આ પ્રમાણે બિંદુ માત્ર સુખને છોડી સિંધુ સમાન સુખ લેવા માટે જ કર્મકાંડો-યજ્ઞયાગ એ બધા ઉપાયો બતાવવામા આવ્યા છે આ બધા ઉપાયોમા વણિકવૃત્તિ છે કેવળ આત્મતત્ત્વ વિચારમા જ વણિકવૃત્તિ નથી એટલા માટે આત્મતત્ત્વનો વિચાર કરો."

આજે પણ લોકો ભણીગણીને મોટી મોટી પદવીઓ મેળવે છે પણ શા માટે? મોટો પગાર મળે એટલા માટે જે બે હજાર રૂ નો પગાર મેળવે છે તે મોટો માણસ મનાય છે, જે ચાર હજાર રૂ. નો પગાર મેળવે છે તે તેનાથી મોટો માણસ ગણાય છે અને જે તેનાથી પણ વધારે પગાર મેળવે છે તે બહુ મોટો માણસ ગણાય છે આ પ્રમાણે રૂપિયા મોટા કે વિદ્યા મોટી?

ભકતો કહે છે કે, રાગદ્વેષાદિ ભવબધનોને નષ્ટ કરનાર કાળ અગ્નિની સમાન જે છે તે અમને પસદ છે આઠ કર્મોની ઉપાધી નષ્ટ થવાથી જે આત્માનદ પેદા થાય છે તે જ અમને આરાધ્ય છે બાકી તો બધી વણિકવૃત્તિ હોવાથી ત્યાજ્ય છે

આત્માનદને પ્રાપ્ત કરવાની જો વૃત્તિ છે તો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો કે —

"શ્રી સુબુદ્ધિ જિનેશ્વર વન્દિયે રે"

જો કે આ પ્રાર્થના ભગવાન સુબુધિનાથનુ નામ લઈ કરવામા આવી છે પણ વાસ્તવિક રીતે જોવામા આવે તો આ પ્રાર્થના આત્માનદની જ છે. આ નમસ્કાર આત્માનંદને જ કરવામા આવ્યા છે તમે લોકો સાસારિક ઉપાધિમા પડી જઈ આત્માનદને ભૂલી ગયા છો પણ જો તેને ભૂલી ન જાઓ તો ઘણો જ આનદ આવે જો કે સસારિક લોકોને આત્માનદને પ્રાપ્ત કરવો મુશ્કેલ જણાય છે પણ જેમને આત્માનદ પ્રિય લાગે છે તેમને માટે તો આ વાત સરલ છે અને સાસારિક વાતો મુશ્કેલ જણાય છે

'કલ્પતરુ' માસિકપત્ર દ્વારા એવુ સાભળ્યુ છે કે, કોઈ માણસની જાંઘનુ હાડકુ તૂટી ગયુ હતુ સર્જન ડૉક્ટરે તે માણસને કહ્યુ કે, ઑપરેશન કર્યા વિના આ તૂટેલુ હાડકુ સાધી શકાશે નહિ તે માણસને ઑપરેશનનો બહુ ડર લાગ્યો એટલા માટે તેને આખી રાત ઉઘ ન આવી એટલે તે આખી રાત પરમાત્માનુ ધ્યાન ધરતો રહ્યો સવારે તેને થોડી ઉઘ આવી ગઈ ઊઠીને તેણે જોયુ કે, તેનુ તૂટેલુ હાડકુ સધાઈ ગયુ છે અને તે થોડા દીવસમા પહેલાની માફક બરાબર ચાલવા લાગ્યો તેણે ડૉક્ટરોને પગ બતાવ્યો અને બધી હકીકત કહી. ડૉક્ટર તેનો પગ જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, આ પગમાં હાડકુ કોઈ દિવસ તૂટેલુ જ નથી એમ લાગે છે

પરમાત્માની પ્રાર્થના જો સાચી રીતિએ કરવામા આવે તો આ નાસ્તિકતાપ્રધાન યુગમા પણ પહેલા ચમત્કાર જોવામા આવે આજના ભણેલાગણેલા લોકો જાણે નાસ્તિક થઈ

રહ્યા છે અને તેમને બધે ઠેકાણે ઢોંગ જ જણાય છે પણ આજે પણ કેટલીક એવી વાતો જોવામાં આવે છે કે જે આસ્તિકતાના પ્રબલ પ્રમાણરૂપે છે પ્રાર્થનામાં કેવી શક્તિ રહેલી છે એ તો આજે પણ જોવામાં આવે છે મને પોતાને પણ પ્રાર્થનાની શક્તિનો અનુભવ છે. જો તમે પણ સાચા હૃદયથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો તમને પણ પ્રાર્થનાની શક્તિનો અનુભવ થયા વગર રહેશે નહિ

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૬

અનાથી મુનિ આ જ વાત રાજા શ્રેણિકને સમજાવી રહ્યા છે તેઓ કેવળ રાજાને જ આ વાત કહી રહ્યા નથી પણ બધાને આ વાત કહી રહ્યા છે. જો તેઓ કેવળ રાજાને જ વાત કહે અને બીજાને ન કહે તો તો તેઓ તુચ્છ થઈ જાય શાસ્ત્રમાં સાધુઓ માટે કહ્યું છે કે—

जहा पुन्नस्स कत्थई तहा तुच्छस्स कत्थई,
जहा तुच्छस्स कत्थइ तहा पुन्नस्स कत्थई ।—શ્રી આચારાંગ સૂત્ર

અર્થાત્—સાધુઓ બધાને સમાન રૂપે ધર્મ સંભળાવે જે પ્રમાણે કોઈ એક મહાન્‌ને ધર્મ સંભળાવે તે જ પ્રમાણે એક તુચ્છને પણ ધર્મ સંભળાવે, અને આ જ પ્રમાણે એક તુચ્છને જે ધર્મ સંભળાવે તે જ ધર્મ એક મહાન્‌ને પણ સંભળાવે.

આ કથનાનુસાર અનાથી મુનિ આગળ તો રાજા શ્રેણિક અને એક દરિદ્રી બધા સમાન જ હતાં છતાં તેમણે રાજા શ્રેણિકને સંબોધન કરી આ બધી વાતો કહી છે તેનું કારણ એ છે કે, પાત્ર વિના વસ્તુ ઝીલી શકાતી નથી જે લોકો વીર છે તેઓ જ આ ઉપદેશને ઝીલી શકે છે ઢીલી ધોતીના વાણીયા આ ઉપદેશને ઝીલી ન શકે. ઢીલી ધોતીના વાણીયાઓને તો સામાન્ય વાતને છોડવામાં પણ મુશ્કેલી જણાય છે

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને સાધુઓની વાત સમજાવતા કહે છે કે—

"હે ! રાજન્ ! સાધુપણું લઈને પણ જે વણિક-વૃત્તિનો ત્યાગ કરતો નથી તે અનાથ જ છે. અમે આ પ્રમાણે કરીશું તો લોકો અમને માનશે આ પ્રમાણે વિચાર કરી બાહ્ય સાધુ-ક્રિયા કરવી એ વણિકવૃત્તિ છે આ પ્રકારની વણિકવૃત્તિ કરનાર સાધુ થઈને પણ અનાથ જ છે, સનાથ નથી"

"હે ! રાજન્ ! જે કર્મબંધનમાં પડેલો છે તે અનાથ છે અને જે કર્મબંધનને તોડે છે તે સનાથ છે. દ્રવ્ય સાધુ કર્મબંધનને તોડી શકતો નથી એટલા માટે તે અનાથ છે તે મહાવ્રતોનો સ્વીકાર તો કરે છે પણ પ્રમાદના ઉદયથી પ્રમાદને વશ થઈ મહાવ્રતોને જીવનસ્પર્શી બનાવતો નથી. એટલા માટે તે અનાથ છે"

મહાવ્રત અણુવ્રતની અપેક્ષાએ છે એટલા માટે મહાવ્રતને વિષે જે કાંઈ કહેવામાં આવે છે તેની સાથે અણુવ્રતની પણ શિક્ષા આપવામાં આવે છે તમે સાધુ અને તેમના મહાવ્રતો વિષે વિચાર કરો તે પહેલાં તમારા અણુવ્રતોનો વિચાર કરી જુઓ.

અણુવ્રત અને મહાવ્રતમાં શું અંતર છે એ વાત થોડામાં કહું છું જે વ્રતોમાં કોઈ પ્રકારની છૂટ છે તે અણુવ્રત છે, અને જે વ્રતોમાં કોઈ પણ પ્રકારની છૂટ નથી તે મહાવ્રત

છે જૈનશાસ્ત્રમા પાચ મહાવ્રત અને યોગદર્શનમા પાચ યામ કહેવામા આવ્યા છે પણ બલિહારી તો તેમની છે કે જેઓ પાચ મહાવ્રતો કે પાચ યામોનુ બરાબર પાલન કરે છે યોગશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાચ યામો છે આ જ પ્રમાણે જૈનશાસ્ત્રમા પણ કહ્યુ છે કે, કોઈની હિંસા ન કરવી, અસત્ય ન બોલવુ, અણદીધેલુ ન લેવુ, શીલવ્રતનુ પાલન કરવુ અને કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર મમત્વ ન રાખવુ એ પાચ મહાવ્રતો છે અણુવ્રતમા થોડી છૂટ રહે છે જેમકે અહિંસાનુ પાલન કરીશ પણ જે મારો અપરાધ કરશે તેને હુ દડ આપી શકીશ આ પ્રમાણે અહિંસાપાલનમા એક છૂટ રાખી એટલા માટે આ વ્રતનુ નામ અણુવ્રત છે આ પ્રકારની છૂટ રાખી જે માણસ અપરાધી સિવાય બીજા કોઈને કષ્ટ આપતો નથી તે માણસ અણુવ્રતનુ પાલન કરનાર છે. અણુવ્રત અને મહાવ્રતમા આ જ અતર છે કે, અણુવ્રતમા તો કોઈ પ્રકારની છૂટ રાખવામા આવે છે, જ્યારે મહાવ્રતોમા કોઈ પ્રકારની છૂટ રાખવામા આવતી નથી યોગદર્શનમા પાચ યામોની વ્યાખ્યા કરતા કહેવામા આવ્યુ છે કે, દેશ, જાતિ, કાલ, સમય વગેરેનો કોઈ પણ પ્રકારનો અપવાદ રાખ્યા વિના અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહનુ પાલન કરવુ એ પાચ યામોનુ પાલન કરવુ છે પાચ યામોમા કે પાચ મહાવ્રતોમાં દેશ, જાતિ, કાળ કે સમય વગેરેનો કોઈ પ્રકારનો અપવાદ રાખવામા આવતો નથી અણુવ્રતમા અમુક અપવાદ રાખવામા આવે છે જૈનદર્શનમા એ જ વિશેષતા છે કે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધર્મનો સ્વીકાર કરી શકે છે અને તેનુ પાલન કરી શકે છે

દેશથી પ્રતિબધનો અર્થ એ છે કે, હુ અમુક દેશમા તો અહિંસાદિનુ પાલન કરીશ પણ અમુક દેશની બહાર અહિંસાદિનુ પાલન કરી શકીશ નહિ આ પ્રકારની છૂટ મહાવ્રતમા કે પાચ યામોમા હોઈ શકતી નથી આ જ પ્રમાણે અમુક જાતિના જીવોને નહિ મારુ એ અપૂર્ણ અહિંસા છે પણ જૈનશાસ્ત્ર કહે છે કે, મહાવ્રતોમા એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય વગેરે કોઈ જાતિના જીવોની હિંસા કરવાની છૂટ હોઈ શકે જ નહિ જે અહિંસામા આ પ્રકારની અપૂર્ણતા છે તે અહિંસા અણુવ્રતમા છે, મહાવ્રતમા નથી મહાવ્રતોમા તો એકેન્દ્રિય આદિ પ્રત્યેક જાતિના જીવોની અહિંસા કરવી, કરાવવી તથા અનુમોદવાની પ્રતિજ્ઞા એકી સાથે કરવામા આવે છે અને તેનો જ અહિંસામા સમાવેશ થાય છે.

આજે મહાવ્રતની આ વ્યાખ્યા ન સમજવાને કારણે ઘણી જ ગડબડ થવા પામે છે. કેટલાક લોકો કહે છે કે, અમે હિંસા તો ન કરીએ પણ બીજાને કહીને કરાવીએ કે હિંસાનો ઉપદેશ આપીએ તો તેમા શુ હરકત છે ? ખરી રીતે બીજાએ કરેલી હિંસાને અનુમોદન આપે છે તે સાધુ નથી સાધુ તો તે છે કે, જે હિંસા કરે નહિ કરાવે નહિ તથા હિંસાને અનુમોદન પણ આપે નહિ

દેશમા, અમુક દેશમા હિંસા નહિ કરુ અને અમુક દેશમાં કરીશ એવી સીમા બાંધવામા આવે છે તે અણુવ્રતમા છે જેમકે દિગ્વ્રતમા એવી પ્રતિજ્ઞા લેવામા આવે છે કે, હુ અમુક સીમાની બહારની હિંસાનો ત્યાગ કરુ છુ આ અણુવ્રત માટે છે. સાધુઓ માટે તો મહાવ્રત છે કે જેનુ પાલન બધા દેશમા સમાનરૂપે કરવુ આવશ્યક છે સાધુને અઢીદ્વીપની બહાર પણ કદાચ જવાનુ થાય તો પણ તે સાધુ અહિંસાદિ મહાવ્રતોનુ પાલન અપવાદ રાખ્યા વિના પૂર્ણરૂપે

કરશે એમ થઈ ન શકે કે, અઢીદ્વીપમા તો બીજા વ્રતો છે અને અઢીદ્વીપની બહાર બીજાં વ્રતો છે. આ પ્રમાણે દેશ કે જાતિની મર્યાદા મહાવ્રતોમા હોતી નથી.

આ તો દેશ અને જાતિની વાત થઈ હવે કાળની વાત લઈએ કાળને માટે એવી છૂટ રાખવામાં આવે કે, 'સુકાળ હોય તો તો હુ અહિંસા વ્રતનુ પાલન કરીશ પણ દુષ્કાળ કે, આપત્તિકાળ હોય ત્યારે અમારો "આપદ્ધર્મ" જુદો છે ' જેમકે સ્ત્રી કે પુત્રને કોઈ સતાવતું હોય ત્યારે અહિંસાનુ પાલન થઈ શકે નહિ, ત્યારે તો આતતાયીને—પીડા આપનારને દંડ આપવામા આવે. આ પ્રમાણે અહિસા વ્રતમા છૂટ રાખવી એ મહાવ્રત નથી શાસ્ત્ર આ પ્રકારનુ વ્રત લેવા માટે અટકાવતુ નથી પણ એ પ્રકારનુ વ્રત અણુવ્રત છે મહાવ્રત તો તે છે કે, ભલે ગમે તેવો અપરાધી હોય પણ તેને દંડ આપવામા ન આવે-તેની હિંસા કરવામા ન આવે જે મહાવ્રતોનો સ્વીકાર તો કરે છે પણ અહિસાનુ આ પ્રમાણે પૂર્ણ રીતે પાલન કરતો નથી તે અનાથ જ છે, સનાથ નથી.

કાલની બાદ સમયનો અપવાદ બતાવવામાં આવ્યો છે. મહાવ્રતમાં સમયનો પણ અપવાદ રાખવામા આવતો નથી. સમયનો અર્થ અવસર છે જેમકે જાણી જોઈને તો કોઈને માટે નહિ પણ એવી છૂટ રાખવામા આવે કે, જો મને કોઈ ભયંકર રોગ થાય તે રોગને મટાડવા માટે હિંસાનો આશ્રય લેવો પડે કે મને કોઈ જીવ જોવામા ન આવે પણ રોગનિવારણ માટે તેની હિંસા થઈ જાય તો છૂટ છે. મહાવ્રતમા આ પ્રકારની છૂટ રાખી શકાય નહિ. અણુવ્રતમાં આ પ્રકારની છૂટ જાણી જોઈને રાખી શકાય છે. અણુવ્રતમા (આકુટી બુદ્ધિએ) જાણી જોઈ ને અને અનાકુટી બુદ્ધિએ હિંસાની છૂટ બતાવવામાં આવેલ છે, પણ મહાવ્રતમાં એવી કોઈ પ્રકારની છૂટ આપવામા આવેલ નથી. સાધુએ આવી છૂટ રાખી પણ શકે નહિ તેઓ તો રાતના સમયે જો ચાલવુ પડે છે તો જીવ હોય કે ન હોય પણ ઓઘાદ્વારા જગ્યા પુજીને જ ચાલી શકે છે શાસ્ત્રમાં કહ્યુ છે કે, જો સાધુની પાસેથી ઓઘો પાચ હાથ દૂર રહે તો તેમને માસિક દંડ આવે છે.

મતલબ કે, જે વ્રતોમાં દેશ, કાલ, સમય અને જાતિ વગેરે કોઈ પ્રકારનો અપવાદ રાખવામાં આવતો નથી તે મહાવ્રતો છે. મહાવ્રત સાર્વભૌમ છે, એટલા માટે મહાવ્રતોમાં કોઈ પ્રકારની છૂટ હોઈ શકે નહિ.

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૬

આ સસાર વિચિત્ર છે. એટલા માટે કોઈ તો સુદર્શનની પ્રશસા કરતા હતા તો કોઈ નિંદા., કોઈ તો કહેતા હતા કે, આ તો ધર્મનો ઢોંગ કરતો હતો, તો કોઈ એમ કહેતા હતા કે, 'આપણે હૃદયની વાત સમજી શકતા નથી તો શા માટે તેની નકામી નિંદા કરી પાપ બાંધવુ ? એ પોતાના મોઢે બે ચાર શબ્દો બોલે તો તેની શૂળીએ ચડાવવાની શિક્ષા માફ થઈ શકે એમ છે, અને બધાએ તેને બોલવાનો આગ્રહ પણ કર્યો, છતા તે બોલતા નથી, તો મૌન રહેવામા કોઈ સદાશય રહ્યો હશે એમ આપણે સમજવુ જોઈએ

શેઠ તો બધાની પ્રશંસાત્મક કે નિંદાત્મક વાતો શાન્ત ભાવે સાભળ્યે જતા હતા

ભલે બધા દેવો એક થઈ જાય પણ સત્ય તત્ત્વને માનનારો પોતાના સત્યધર્મથી ચલિત થતો નથી. જો કે બધા દેવો એક બાજુ થઈ જાય એ અસંભવ છે, અને કદાચિત

એ પ્રભાવિત થઈ જાય તો પણ સત્યધર્મી તો પોતાના સત્યધર્મ ઉપર દૃઢ જ રહે છે સત્યધર્મી તો એમ જ વિચારે છે કે, જો હુ મારા સત્યધર્મ ઉપર દૃઢ રહીશ તો દેવ પણ મારુ કાંઈ કરી શકે એમ નથી

સુદર્શન શેઠે સાગારી સથારો કર્યો તેણે કહ્યુ કે, "હે ! પ્રભો ! જો હુ જીવિત રહ્યો તો તો મારા પહેલાના વ્રતો છે જ, પણ જો મે કાળ કર્યો તો મારે અઢારે પાપોનો ત્યાગ છે " જો કે નિશ્ચયમા તો તેણે એમ કર્યુ, પણ વ્યવહાર રાખવો પણ આવશ્યક છે વ્યવહાર રાખ્યા વિના કામ ચાલી શકતુ નથી સાધુ, તીર્થંકર અને સિદ્ધ વગેરે બધા વ્યવહારથી જ છે. નિશ્ચયમા તો सर्ग आया એ કથનાનુસાર બધા સરખા જ છે તમે વ્યવહારને માટે જ આવ્યા છો, અને તમારી ઉત્પત્તિ અને તમારો લય પણ વ્યવહારથી જ છે ખાવુ-પીવુ વગેરે વ્યવહાર માટે જ છે, તો પછી ધર્મમા વ્યવહારની આવશ્યકતા કેમ ન હોય ? જે ધર્મને માટે વ્યવહારનો લોપ કરે છે અર્થાત્ ધર્મમા વ્યવહારને સ્થાન આપતો નથી તે ધર્મનો જ લોપ કરે છે એમ કહી શકાય.

સુદર્શને વ્યવહારને માટે જ અઢાર પાપોનો ત્યાગ કર્યો. તેણે કહ્યુ કે, જો મારુ શરીર શૂળીથી છેદાઈ ગયુ તો મારે અઢાર પાપોનો ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ છે. તેણે આ પ્રમાણે ત્યાગ તો કર્યો, પણ આ ત્યાગ કરવા છતા પણ જો તેના મનમા થોડો પણ રાગદ્વેષ રહી જાત તો એ દશામા તે પોતાના ધ્યેયથી પતિત થઈ જાત અભયાએ સુદર્શન ઉપર કેવો જુલ્મ ગુજાર્યો હતો ? તે કેવી પાપાત્મા હતી ? જે કોઈ પોતે સચ્ચરિત્રા બની બીજા ઉપર કલક ચડાવે છે તેવી વધારે કોણ પાપાત્મા હોઈ શકે ? એટલા માટે સુદર્શનના હૃદયમા અભયા પ્રતિ ક્રોધ આવે એ સ્વાભાવિક હતુ છતા પણ સુદર્શન જેવો સત્યધર્મી તો એમ જ વિચારતો હતો કે, આ અભયા રાણી તો મારી સાચી માતા છે, કે તેમણે જ મને અઢાર પાપોને ત્યાગ કરવાનો શુભ અવસર આપ્યો છે

જો તમે પણ આ વાતને બરાબર સમજ્યા હો તો તમારામા એવો વિચાર સરખો પણ ન આવે કે અમુક માણસનો સત્યાનાશ થઈ જાય તો મને શાન્તિ થાય જો તમને આવો વિચાર આવ્યો, તો તમે એમ નક્કી સમજજો કે, તમે સત્યધર્મને કે અરિહત દેવને હજી સમજી શક્યા નથી તમારામા તો એવી ભાવના હોવી જોઈએ કે, "હે ! પ્રભો ! હે ! શાન્તિનાથ ભગવાન ! આપે એક કબુતરની રક્ષા માટે જેવી રીતે શરીરનુ સમર્પણ કર્યુ હતુ, તે જ પ્રમાણે હુ પણ બીજાના કલ્યાણ માટે મારા શરીરને સમર્પિત કરી શકુ એવી શક્તિ મારામા આવે " પણ તમે લોકો મહાજન છો, એટલા માટે એમ વિચારતા હશો કે, જો અમે એમ કરીએ તો અમારો સસાર-વ્યવહાર કેમ ચાલી શકે ! પણ જો એવો વિચાર તમને થાય તો એમા વિચારશીલતાનો શુ સ્થાન છે, તેનો ઊંડો વિચાર કરો

સુદર્શન કહે છે કે, 'હે ! પ્રભો ! મારા હૃદયના કોઈના પ્રતિ રાગદ્વેષ નથી લોકો ભલે એમ સમજે કે મને શૂળીએ ચડાવવામા આવે છે પણ હુ તો એમ સમજુ છુ કે, મારો આત્મા પોતાના આત્માનન્દમા ઝૂલી રહ્યો છે

આ પ્રમાણે વિચાર કરી સુદર્શને ધ્યાન ધર્યુ ધ્યાનમા તે નવકારમત્ર જ જપતો હતો સાધારણ રીતે નવકારમત્રનો પાઠ તો બધા લોકો કરે અને તેનો જાપ કરતા હશે, પરન્તુ નવકારમત્ર જપવામા ઘણુ અન્તર રહે છે એટલા માટે નવકારમત્રને ભાવપૂર્વક

જપવો જોઈએ. જો હૃદયમા નવકારમંત્રના મહિમાનુ સ્થાન હોય, તો પછી તે માણુસ કષ્ટને કષ્ટ માનતો નથી, પરંતુ એ કષ્ટ સમયને નવકારમંત્રના મહિમાનો સમય માને છે. જે નવકારમંત્ર ઉપર દઢ વિશ્વાસ રાખે છે તેનામા દઢતા આવ્યા વગર રહેતી નથી નિષ્કામ થઈ પરમાત્માની દઢતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો અવશ્ય આત્મકલ્યાણુ થાય.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૧૦ શનિવાર

પ્રાર્થના

શ્રી 'દઢરથ' નૃપતિ પિતા, 'નન્દા' થારી માય,
રોમ રોમ પ્રભુ મો ભણી, શીતલ નામ સુહાય
જય જય જિન ત્રિભુવન ધણી ॥ ૧ ॥

—વિનયચન્દ્રજી કૃભટ ચોવીશી

શ્રી શીતલનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્મા શીતલનાથનુ નામ જપવાથી શુ લાભ થાય છે એ અત્રે જોવાનુ છે. આત્મા જે ઉપાધિઓને કારણે સંતપ્ત થઈ રહ્યો છે તે ઉપાધિઓને ભગવાન શીતલનાથની પ્રાર્થના શાન્ત કરી શીતલતા આપે છે. ઉપાધિઓને શાન્ત કરી શીતલતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પરમાત્મા શીતલનાથની પ્રાર્થના એ એક અમોઘ ઉપાય છે. પણ એ ઉપાયને કામમા લેતા પહેલા પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો જરૂરી છે

રોગી જ્યાસુધી પોતાના રોગને જાણતો નથી ત્યાંસુધી તેને દવા ઉપર વિશ્વાસ પેદા થતો નથી. એટલા માટે દવા લીધા પહેલા રોગીએ પોતાના રોગને જાણી લેવો આવશ્યક છે. રોગ જાણી લીધા બાદ દવા લેવાની ભાવના પેદા થાય છે, અને વૈદ્યોનુ કહેવુ છે કે, રોગીની ભાવના દવાથી પણ વધારે કામ કરે છે આ પ્રમાણે જયારે પ્રાર્થના કરનાર પોતાનુ સ્વરૂપ જાણી લેશે અને ઉપાધિઓથી મુક્ત થવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરશે, ત્યારે પ્રાર્થનામાં તેને અજબ શક્તિ જણાશે. એટલા માટે સર્વપ્રથમ આત્માને કઈ કઈ ઉપાધિઓએ ઘેરી લીધેલ છે એ જાણીને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાનો ભાવ પેદા કરવો જોઈએ અને પછી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ

પ્રાર્થના કરવા માટે તમારા સુપ્રુપ્ત ભાવો જાગ્રત થાય એ દૃષ્ટિએ તમને હમેશા પ્રાર્થના વિષયક થોડુ ઘણુ સભળાવવામા આવે છે જે પ્રમાણે સૂર્યોદય થવાથી કમળો વિકસિત થાય છે તે જ પ્રમાણે તમે પણ પ્રાર્થના વિષે સાભળી આત્માને જાગ્રત કરો આત્માને જાગ્રત કરી જો પરમાત્માની પ્રાર્થના ભાવપૂર્વક કરશો તો આત્માની બધી ઉપાધિઓ મટી જશે અને તમારો આત્મા શાન્તિ અને શીતલતા પ્રાપ્ત કરશે

તમે કદાચ એમ કહેશો કે, અમે જાગ્રત કેવી રીતે થઈએ ? જ્યારે અમે જાગતા છીએ ત્યારે જ તો અમે તમારી સામે બેઠા છીએ આનો ઉત્તર એ છે કે, આ જાગ્રતિ તો દ્રવ્ય જાગ્રતિ છે. હુ દ્રવ્ય ઊંઘ ઉડાડવાની વાત કહેતો નથી, પણ ભાવ નિદ્રા ઉડાડવાની

વાત કરી ગયો છું. દ્રવ્ય ઊંઘ ઉડાડવી તો સરલ છે પણ ભાવ નિદ્રા ઉડાડવી તો ખરું જ મુશ્કેલ છે. એટલા માટે ભાવ નિદ્રા ઉડાડી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે. કહ્યું છે કે —

‘ देवो भुत्वा देव यजेत् ’

અનેક તત્ત્વવેત્તાઓ કહે છે કે, ઈશ્વર થઈને ઈશ્વરને ભજો. તમે કહેશો કે, જો અમે પોતે જ પરમાત્મા બની જઈએ તો પછી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાની અમને શી જરૂર ? પણ આ કથનનો એવો અર્થ છે કે, પ્રભુમય થઈને પ્રભુને ભજો. વિકાર ન રાખો. જે ક્રોધી હોય છે તે ક્રોધને જાગ્રત કરવા માટે ક્રોધીને ભજે છે. કામી પુરુષ કામવાસનાને જાગ્રત કરવા માટે કામદેવને ભજે છે. પણ જે કામક્રોધનો નાશ કરવા ચાહે છે તે તો કામક્રોધના વિજેતા દેવને જ ભજશે. લોભી માણસ લોભી દેવની જ પ્રાર્થના કરશે પણ જે લોભનો નાશ કરવા ચાહે છે તે તો લોભરહિત દેવને જ ભજશે. એટલા માટે તમે જો કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરેથી મુક્ત થવા ચાહો છો તો તમે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરેથી વિમુક્ત થએલા વીતરાગ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો અને તેમની પ્રાર્થના પણ પોતાના અઢાર પ્રકારના દોષોને દૂર કરવા માટે જ કરો. પરમાત્માની પ્રાર્થના દોષમુક્ત થવાની ભાવનાએ કરશો તો પ્રાર્થના–પ્રબોધથી તમારા આત્મામાં અપૂર્વ પ્રકાશ આવશે.

તમે કહેશો કે પ્રભુમય કેવી રીતે બનવું ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, જ્યારે આત્મા ભાવનિક્ષેપ ઉપર જાય છે અને શબ્દાદિ ત્રણ નયથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે, ત્યારે આત્માની સ્થિતિ વિષે શાસ્ત્ર કહે છે કે, તે વખતે આત્મા જેનો ઉપયોગ કરે છે, આત્મા તે જ કહેવાય છે. અર્થાત્ પરમાત્મામાં ઉપયોગ રાખી આત્મા પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે તો આત્મા આ ભવમાં નહિ તો બીજા ભવમાં પરમાત્મામય બની જાય.

> તુજ દર્શન મુજ વાલ હો લાલ, દર્શન શુદ્ધ પવિત્ર હો વાલેસર;
> દર્શન શબ્દ નયે કરે રે લાલ. સંગ્રહ એવંભૂત રે વાલેસર

આ કડીમાં કહ્યું છે કે હે ! પ્રભો ! તારું દર્શન મને પ્રિય છે. કેવળ આંખોથી જોવું એ જ દર્શન નથી પરંતુ હૃદયને એકાગ્ર કરી વિવેકપૂર્વક તારામાં ઉપયોગ લગાવવો એ જ તારું દર્શન છે. આ પ્રમાણે તારું દર્શન કરવાથી તું મને બહુ પ્રિય લાગે છે.

મેં અન્ય દેવોને પણ જોયા છે તેમનું દર્શન મને પ્રિય લાગતું નથી. કારણ કે, તે દેવો બધા દર્શકોને દર્શક જ રાખે છે. તે પોતે તો ઈશ્વર રહે છે અને જે તેમનું દર્શન કરે છે, તેમને તો દર્શક જ રાખે છે. દર્શકને પોતાના જેવા બનાવી દેવા એ ગુણ તો તારામાં જ છે, પણ તારું દર્શન શબ્દનયથી [illegible] જે શબ્દનયથી તારું દર્શન કરે છે તેનો સંગ્રહનય એવંભૂતમાં પલટાઈ જાય છે.

નૈગમ નયમાં જે વસ્તુ હોય છે તે જ વસ્તુ પૂર્ણ થતાં એવંભૂતમાં જાય છે. જે વસ્તુ નૈગમ નયમાં નથી તે એવંભૂતમાં પણ આવતી નથી. જેમકે વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ માટીમાં ઘડો છે, પણ જો નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ માટીમાં ઘડો ન હોય તો ગમે તેટલા ઉપાય કરવા છતાં પણ માટીમાંથી ઘડો બની શકે નહીં. [illegible] માટી [illegible] ઘડો તે માટે જ કહ્યો અને નિમિત્ત-[illegible] ઘડો બને છે [illegible] વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ [illegible] પ્રભુ [illegible] એ પ્રમાણે [illegible]

માટીનો ઘડો બનતો નથી ત્યાસુધી માટી પગ તળે કચડાય છે—કોઈના માથા ઉપર ચડી શકતી નથી, તે જ પ્રમાણે સગ્રહનયમા જ રહેવાના કારણે હુ પણ સસારમા જ ભ્રમણ કરી રહ્યો છુ હવે મને માલુમ પડ્યુ કે, જો હુ શબ્દનયથી તારુ દર્શન એક વાર પણ કરી લઉં તો હુ સંગ્રહનયમાંથી એવંભૂત નયમા પહોચી જાઉં અર્થાત્ હુ તારા જ જેવો બની જાઉં"

મતલબ કે, ભક્ત કહે છે કે, "હે! પ્રભો! મારા આત્માને ઉન્નત બનાવવામાં તું જ અમોઘ સાધનભૂત છો, તારા સિવાય બીજો કોઈ નથી એટલા માટે હુ તારી પ્રાર્થના કરું છુ"

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૭

આ જ વાત અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને કહી રહ્યા છે તેઓ કહે છે કે, "હે! રાજન્! જે લોકો વિપુલ સપત્તિ પામીને પણ અહી તહીં રખડે છે તે લોકો ભાનભૂલેલા છે. જે અવસર, માટીને ચાક ઉપર ચડાવી ઘડો બનાવવાનો હોય, તે જ અવસરે જો માટીને ચાક ઉપરથી ઉતારી ફેંકી દેવામા આવે તો એ અવસર કેવો ગુમાવ્યો કહેવાય? આ જ પ્રમાણે મનુષ્યજન્મ અને નિર્ગ્રન્થધર્મ પ્રાપ્ત થવા છતા જેઓ દુખ પામે છે, તેઓ કેવો સુઅવસર ગુમાવે છે? ઊચી સ્થિતિએ જઈ આ કેવુ નીચે પડવા જેવુ છે? આવા નીચે પડનારા લોકો ઉપર જ્ઞાનીજનો કરુણા કરે છે" તમે કોઈને નીચે પડતા જુઓ તો તેમના ઉપર તમને કરુણા આવશે, પણ બીજાઓ ઉપર કરુણા કરતા પહેલા પોતા ઉપર કરુણા કરવાની જરૂર છે. સર્વપ્રથમ પોતાના આત્મા ઉપર જ કરુણા કરવી જોઈએ.

आउत्तया जस्स य नत्थि कोई, इरियाए भासाए तहेसणाए।
आयाणनिक्खेवदुगुंच्छणाए, न वीरजायं अणुजाइ मग्गं ॥४०॥

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે! રાજન્! હવે હુ જુદા પ્રકારની અનાથતાનો વિચાર કરુ છુ જેઓ નિર્ગ્રન્થધર્મને પ્રાપ્ત કરીને પણ પતિત થઈ જાય છે તે લોકોની હવે હુ વાત સમજાવુ છુ આ વાત સમજાવવાનુ કારણ એ છે કે, એક માણસ તો બીજાને પતિત થતો જોઈ સાહસહીન થઈ જાય છે અને બીજો માણસ, બીજાને પતિત થતો જોઈ વધારે સાહસી બને છે"

મેં એક પુસ્તકમાં જોયુ છે કે, આ પચમકાળની વિષમતા જોઈ અજ્ઞાનીઓ તો ડરી જઈ પડી જાય છે, પણ જ્ઞાનીજનો તો તેમને જોઈ નવો વિચાર કરે છે તેઓ કહે છે કે, "આ પંચમ આરો તો છે જ. આ પચમ આરામા વિષમતા હોય તો એમા આશ્ચર્યની વાત શુ છે! આ પંચમ આરાની વિષમતાથી બચવા માટે અમારે દૃઢ રહેવુ જોઈએ"

આ પ્રમાણે વિચાર કરી જ્ઞાનીજનો તો વધારે દૃઢ થાય છે પણ અજ્ઞાની લોકો પંચમ આરાની વિષમતા જોઈ ઊલટા શિથિલ થઈ જાય છે પણ વાસ્તવમા આ પ્રકારના પતિત થતા લોકોને જોઈ પ્રત્યેક સાવધાન થવુ જોઈએ

કોઈ માણસ જ્યારે પત્થરની ઠેસથી નીચે પડે છે તો બીજો માણસ તેને પડતો જોઈ પોતે પણ નીચે પડે છે કે વધારે સાવધાન બને છે? સાવધાન જ બને છે, અને તે એમ વિચારે છે કે આ માણસ પત્થરની ઠેસથી નીચે પડી ગયો તો મારે સાવધાન થઈ ચાલવું જોઈએ. આ જ પ્રમાણે સયમમાં પણ બીજાને પડતા જોઈ પોતાએ સાવધાન બનવુ જોઈએ.

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે ! રાજન્ ! ઘણા લોકો નિર્ગ્રન્થધર્મનો સ્વીકાર કરે છે પણ મહાવ્રતોનું પાલન થઈ ન શકવાને કારણે પડી જાય છે આવા લોકો અનાથ જ છે"

મહાવ્રતોમાં કેવી રીતે સ્થિર રહી શકાય એને માટે પાતંજલિ યોગદર્શનમાં કહ્યું છે કેઃ—

'वितर्कबाधने प्रतिपक्षभावन'

ઉપર્યુક્ત કથનનો સરલ અર્થ એ જ છે કે, વિતર્કોને દૂર કરવા માટે પ્રતિપક્ષી ભાવના કરવી જોઈએ. વિતર્ક શું છે અને પ્રતિપક્ષ ભાવના શું છે એનો વિચાર ઘણો લાંબો છે, એટલે અત્રે એ વિષે સંક્ષેપમાં કહું છું

'વિતર્ક'નો અર્થ ઊલટો તર્ક થાય છે જેમકે પાંચ મહાવ્રતોથી વિપરીત હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને લોભ–તૃષ્ણા છે મહાવ્રતો તો ધારણ કર્યા છે પણ તે વ્રતોથી વિપરીત હિંસાદિનો વિતર્ક આડો આવે તો તે વખતે શું કરવું? એને માટે કહ્યું છે કે એ વિતર્કોને હટાડવા–દૂર કરવા. પણ એ વિતર્કોને કેવી રીતે દૂર કરવાં? એને માટે કહ્યું છે કે, પ્રતિપક્ષી ભાવનાદ્વારા એ વિતર્કોને દૂર કરવા

આ મહાવ્રતો માટે કહેવામાં આવ્યું છે પણ અણુવ્રત વિષે પણ જ્યારે વિતર્કો ઊભા થાય ત્યારે પ્રતિપક્ષી ભાવનાદ્વારા તેને પણ દૂર કરવા એમ સમજવું

અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચ મહાવ્રતો છે. અહિંસાનો સામાન્ય અર્થ હિંસા ન કરવી એ થાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે, અહિંસા તો કાયરોની છે પણ વાસ્તવમાં અહિંસા કાયરોની નહિ પણ વીરોની છે જે સાચો વીર હશે તે જ અહિંસાનું પાલન કરી શકશે સાચો અહિંસક એવો હોય છે કે તે ઇન્દ્રોને પણ હરાવી શકે છે તે હંમેશા લડતો જ રહે છે, વિપક્ષનો નાશ જ કરતો રહે છે કદાચ તમે કહેશો કે, અહિંસકના હાથમાં તલવાર તો હોતી નથી તો પછી તે કેવી રીતે લડે છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે તેમની પાસે તો જીવની રક્ષા કરવાનું સાધન જે રજોહરણ હોય છે, એ રજોહરણ જ અહિંસકની તલવાર છે આ રજોહરણ પણ એક દ્રવ્ય ચિન્હ છે અહિંસક પાસે સાચું શસ્ત્ર તો પોતાની ભાવના જ છે અહિંસાના વિપક્ષને હટાડવાની જે ભાવના છે તે જ અહિંસકનું શસ્ત્ર છે

મતલબ કે, વિપક્ષને હટાડવા માટે પ્રતિપક્ષી ભાવના કરવી જોઈએ અહિંસાનો વિતર્ક હિંસા છે એ હિંસાને હટાડવા માટે હિંસાની પ્રતિપક્ષી ભાવના–અહિંસાને અપનાવવી જોઈએ. અર્થાત્ હિંસાના વિતર્કને અહિંસાદ્વારા દૂર કરવો જોઈએ હિંસાના વિતર્કને દૂર કરવા માટે મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ ભાવના ભાવવી જોઈએ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે —

ગુણીજનો દેખ વંદના, અવગુણ જાન મધ્યસ્થ;
દુખી દેખ કરુણા કરે, મિત્ર ભાવ સમસ્ત

આ ચાર ભાવના [illegible] પહેલી ભાવના પ્રમોદ ભાવના છે અર્થાત્ ગુણીજનોને જોઈ [illegible] કરી પ્રમોદ પામે [illegible] [illegible] [illegible] કારણ કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, પણ [illegible]

કરી શકાય નહિ ગુણી તો તે લોકો જ છે કે જેઓ ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિનું પાલન કરે છે. આ પ્રમાણે સંયમગુણને ધારણ કરનાર પ્રતિ પ્રમોદભાવના રાખી વંદના કરવી જોઈએ.

બીજી મધ્યસ્થ ભાવના છે જે ખરાબ છે, જે હિંસક છે તેના પ્રતિ પણ મધ્યસ્થ ભાવના રાખી એમ વિચારવું કે, આ આત્મા હિંસા કરે છે એટલે તે ખરાબ છે પણ જો તે હિંસાનો ત્યાગ કરી અહિંસક બની જાય તો તે પણ મારા માટે વંદનીય-પૂજનીય બની શકે છે. અર્જુનમાલી હિંસક હતો, પણ જ્યારે ભગવાનનો શિષ્ય બની તેણે હિંસાનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે તે પણ વંદનીય બની ગયો અને સુદર્શને તેમને વંદના પણ કરી શું આવા અવગુણીને વંદના કરવી એ ઉચિત હતું? શેઠે તેને પણ ગુરુ માન્યા એ શું ઠીક હતું? પણ જેઓ ગુણના ગ્રાહક હોય છે તેઓ પહેલાની વાતો ભૂલી જઈ ગુણોને જ ગ્રહણ કરે છે આ પ્રમાણે જે લોકો હિંસક છે તેઓ અહિંસક બની જાય એવી જ ભાવના ભાવવી જોઈએ આમ છતાં જો તેની હિંસા છૂટે નહિ તો તેમના પ્રતિ મધ્યસ્થ ભાવના તો અવશ્ય રાખવી જોઈએ. તેમના પ્રતિ ક્રોધ કરવો ન જોઈએ કામદેવને ધર્મથી ચ્યુત કરવા માટે દેવ પિશાચનું રૂપ ધારણ કરી તલવાર લઈ આવ્યો હતો, છતાં કામદેવે તેના ઉપર ક્રોધ ન કર્યો કામદેવ તો એમ જ વિચારતા હતા કે, "મને પરમાત્મા તરફ પ્રેમભાવ છે કે નહિ તેની પરીક્ષા કરવા માટે આ દેવ આવ્યો છે આ સિવાય તે દેવ મને 'અપત્થપત્થિયા' અને 'અવાછનીય'ની વાછના કરનાર કહે છે તો તે ઠીક જ કહે છે જે ચીજ અવાછનીય છે તેની વાછના ન કરવી જોઈએ એ દેવ કહે છે તો ઠીક, પણ તેના કથનમાં અંતર કેવળ એટલું જ છે કે, તે ધર્મને અવાછનીય માને છે અને હું પાપને અવાછનીય સમજું છું તે ધર્મને અવાછનીય સમજે છે તો તેનું કેવું કષ્ટ ભોગવવું પડે છે! એ બિચારામાં એટલું બધું દુઃખ ભરેલું છે કે, તે દુઃખ તેના શરીરમાંથી નીકળી મારી પાસે આવી રહ્યું છે તે બહુ જ દુઃખી છે એટલા માટે તેનાં ઉપર કરુણા કરવી જોઈએ હે! પ્રભો! હું એ જ ચાહું છું કે, તેનું પણ કલ્યાણ થાઓ!"

ઘણીવાર એવું બને છે કે, બીજાઓમાં ખરાબી જોઈ પોતાનામાં પણ ખરાબી થાય તેવું કરવામાં આવે છે અને પોતાના જે ગુણો હોય તે પણ છોડી દેવામાં આવે છે. તમે એવું કૃત્ય કરી ન બેસો તેનો ખ્યાલ રાખશો મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રમાંથી એ જ શિક્ષા મળે છે કે, દુર્ગુણોને સદ્‌ગુણોદ્વારા જીતી લેવા સુદર્શન શેઠે અર્જુનમાલીને પ્રતિપક્ષી ભાવનાદ્વરા જ જીત્યો હતો ભાવની વાત જુદી છે પણ ઉપરનો શ્રમ તો અર્જુનમાલીને જ વધારે પડયો હતો, છતાં પણ વિજય તો સુદર્શનનો જ થયો કામદેવને ધર્મચ્યુત કરવા માટે દેવને કેટલા બધા કષ્ટો સહન કરવા પડયા હતા તેને પિશાચરૂપ પણ ધારણ કરવું પડયું હતું. જેને જોવા માત્રથી ઘૃણા પેદા થાય એવું ઘૃણિત રૂપ પણ તેને ધારણ કરવું પડયું હતું. તેણે આસુરી પ્રકૃતિ અનુસાર બિભત્સ રૂપ ધારણ કર્યું હતું પણ જ્યારે આસુરી પ્રકૃતિ સામે દૈવી પ્રકૃતિ પ્રગટ થઈ ત્યારે દેવ પણ પરાજિત થઈ ભાગી ગયો દૈવી પ્રકૃતિના પ્રાગટ્યથી આસુરી પ્રકૃતિ પણ અદશ્ય થઈ ગઈ એટલા માટે હિંસાની સામે અહિંસાની ભાવના ભાવવી જોઈએ

ત્રીજી કરુણા ભાવના છે જે લોકોમાં કરુણા-ભાવના હોય છે તેઓ એમ કદાપિ વિચાર પણ ન કરે કે, "બીજો મરે છે તો ભલે મરે, અમે તો મોજમઝા માણીશું કરુણા ભાવનાવાળો

તે બીજાના હિત માટે પોતાના શરીરનો પણ ભોગ આપી દે છે તે બીજાને દુ:ખી જોઈ પોતે દુ:ખી થાય છે અનુકંપાનો અર્થ જ એ છે કે —**अनुकूलं कम्पनं चेष्टनम् इति अनुकम्पा** અર્થાત્-બીજાને જે દુ:ખ છે તે મને જ દુ:ખ છે આ પ્રકારની ભાવના ભાવવી એ જ અનુકંપા છે

તમે લોકો અહિંસક કહેવડાવીને પણ જો ઘરના લોકો કે પોતાના નોકરો ઉપર કરુણા ન રાખો તો તે શુ ઠીક કહેવાય ? કોઈ નોકર બીમાર હોય છતા તેની પાસેથી કામ લેવુ અથવા તેનો પગાર કાપી નાખવો એ શુ અહિંસકને શોભે ખરુ ? અગ્રેજ લોકો પણ પોતાના બીમાર નોકરોની સારસભાળ રાખે છે અને અસ્વસ્થ અવસ્થામા તેમનો પગાર પણ કાપતા નથી, તો પછી તમે લોકો અહિંસક થઈને નોકર મરે કે જીવે એમ ઉપેક્ષા કરી તેની પાસેથી કામ લો અને તેનો પગાર કાપી નાખો તો શુ એવુ કામ અહિંસકને શોભે ખરુ ?

જેના હૃદયમા અનુકંપા કે કરુણા છે તે લોકો તો બીજાના દુ:ખને પોતાનુ દુ:ખ માને છે, અને બીજાને દુ:ખમુક્ત કરવા માટે પોતાથી શક્ય બધા પ્રયત્નો કરે છે, પણ તમે લોકો શુ કરો છો તેનો વિચાર કરો માનો કે, તમારી પાસે બે કોટ છે તમને કેવળ એક જ કોટની જરૂર છે. તમારી પાસે બીજો કોટ વધારાનો છે હવે એ કોઈ ગરીબ માણસ તમારી સામે કડકડતી ઠડીથી દુ:ખી થઈ રહ્યો હોય તો તમે તમારો બીજો કોટ આપી દેશો ? તમે એમ તો નહિ કહોને કે, મરવાનો હોય તો ભલે મરે ! જો તમે આમ કહો તો શુ તમારામા કરુણા છે ? કરુણાળુ તો તે છે કે જે બીજાને દુ:ખ ન થાય એ માટે પોતે દુ:ખ સહન કરે છે ધન્ય છે ધર્મરુચિ મુનિને, કે જેણે કીડીઓની અનુકંપા કરી પોતે કડવા તુબડાનુ શાક ખાઈ ગયા અને પોતાનો આત્મભોગ આપી કીડીઓની રક્ષા કરી; અને ધન્ય છે ભગવાન નેમિનાથને કે જેમણે પશુઓની રક્ષા માટે રાજીમતિ જેવીનો પણ ત્યાગ કર્યો તેઓએ તો કરુણા માટે આવો અપૂર્વ ત્યાગ કર્યો, પણ તમારાથી તો ગરીબોની કરુણા માટે ફેન્સી કપડાઓનો પણ ત્યાગ થઈ શકતો નથી જે કરુણાળુ હશે તે તો એમ જ વિચારશે કે મારા કોઈ પણ કામથી બીજાને જરાપણ દુ:ખ થવુ ન જોઈએ

ચોથી મૈત્રી ભાવના છે આ ભાવના પ્રમાણે સસારના બધા પ્રાણીઓને મિત્ર બનાવવા જોઈએ તમે લોકો પ્રતિક્રમણમા તો એ પાઠ હમેશા બોલો જ છો કે —**'मित्ती मे सव्वभूएसु'** અર્થાત્—બધા પ્રાણીઓ પ્રત્યે મારે મૈત્રીભાવ છે સદ્ભાગ્યે તમને આ પાઠ તો યાદ છે પણ કેવળ પાઠનો ઉચ્ચાર કરવામા જ તેની સમાપ્તિ ન માનો પણ તે પાઠને જીવનમા ઉતારી બધા જીવોને મિત્ર બનાવો

આ પ્રમાણે ઉપર કહેલી ચાર ભાવના ભાવવાથી અહિંસા [illegible] થતા [illegible] નાશ થશે અને [illegible] ભાવ પ્રગટ થશે

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૭

[illegible]

દંડ મળશે અને અમે બચી જઈશુ આ પ્રમાણે વિચાર કરી સુદર્શન બધી હકીકત કહી શકતા હતા પણ તેમની પાસે વાણિયાશાહીનો હિસાબ ન હતો કે તેઓ એમ કરી બેસે. તેઓ તો એમ જ વિચારતા હતા કે, ગમે તે થાય પણ મારી માતાને તો કષ્ટમા નહિ જ પાડુ

ઈસી મન્ત્ર કે ધ્યાન શેઠને, તજે પૂર્વ ભવપ્રાણ,
ડિગે દેવ સિંહાસન ઉસસે, મહિમા મન્ત્રકી જાન ॥ધન૦ ૧૦૬॥

શીલ, સત્ય અરુ દયા સાધના, લગી મન્ત્ર કે સાથ,
હિયે હુલસાયે દેવ ગગનમે, આયે જોડે હાથ. ॥ધન૦ ૧૦૭॥

કાલે કહ્યુ હતુ કે, સુદર્શન શેઠે સાગારી સથારો કર્યો, અને જાણે તેમણે જિનમુદ્રા ધ્યાનદ્વારા પ્રગટ કરી હોય એમ લાગતુ હતુ

જે શરીર, અરિહતો, ગણધરો, મોટા મોટા મુનિવરો તથા મોટા મોટા શ્રાવકોને મળ્યુ હતુ તે જ શરીર તમને પણ મળ્યુ છે, ધ્યાનપૂર્વક જુઓ તો તમને જણાશે કે, આ શરીરમા કેવી સુદરતા છે। જો આ શરીરનો સદુપયોગ કરવામા આવે તો પરમાત્મા અને આત્માની એકતા થવામા વાર ન લાગે આવું શરીર મળ્યુ એ કેટલા પુણ્યોનુ ફળ છે। છતાં આ શરીરનો પરમાત્માની સાથે એકતા કરવામાં સદુપયોગ ન કરો અને નીચ ભાવનાને પોષવામાં તેનો દુરુપયોગ કરો, એ ક્યાસુધી ઠીક છે? તેનો વિચાર કરો શુ આ શરીર માટે એમ કહેવુ ઠીક છે કે, કાલુક કસાઈને મળ્યુ હતુ તે જ શરીર તમને મળ્યું છે? જો આમ કહેવું ઠીક ન હોય તો પછી એ વાતનો તમે બરાબર ખ્યાલ રાખો કે, આ શરીર કયાક કાલુક કસાઈના શરીર જેવુ બની ન જાય। પદ્માસન લગાવી, આખને નાસિકા ઉપર કેન્દ્રીભૂત કરી ધ્યાન ધરો તો શુ આ શરીરમા જિનમુદ્રા પ્રગટાવી ન શકાય। જો તે શકય છે તો પછી જિનમુદ્રા ન પ્રગટાવતા રાક્ષસી મુદ્રા પ્રગટાવવામા આ શરીરનો દુરુપયોગ કરો તો એ કેવી ગંભીર ભૂલ કહેવાય?

શેઠ જિનમુદ્રા ધારણ કરી, જાણે પરમાત્મામય બની ગયા આ શરીર જ જિનમદિર છે. તમે બીજાં દેવળોને જોવા કરતા આ શરીરરૂપી દેવળને જ જુઓ આ શરીર દેવળમાં જે ચૈતન્યપ્રભુ બેઠા છે તેમને ન ભૂલો પણ તેમની આરાધના કરો

શેઠ તો પોતાના ધ્યાનમા મશગૂલ હતો, અને સુભટો શહેરના ચૌટે ચૌટે ફેરવતા શેઠને તેના ઘરની સામે લાવવામા આવ્યો અને કહ્યુ કે, "શેઠ આ તમારુ ઘર આવ્યુ છે।" રાજાના સુભટો શેઠને આમ કહેતા હતા પણ શેઠ તો વિચારતા હતા કે, મારુ ઘર તો બીજુ જ છે

શેઠને તેના ઘરની સામે ઊભો કરવામા આવ્યો છતા શેઠે ઘરની તરફ દૃષ્ટિ પણ ન કરી લોકો કહેવા લાગ્યા કે આ કેવો ધર્મઢોગી છે તેને પોતાના ઘર તરફ પણ પ્રેમ નથી કેટલાક લોકો એમ કહેતા હતા કે આવા ધર્મથી તો દૂર રહેવુ એ જ સારુ, ત્યારે કેટલાક લોકો એમ કહેતા હતા કે, ધન્ય છે મનોરમાને કે જે આવા સમયે પણ ધ્યાનમા બેઠી છે લોકોનો ઘોઘાટ સાભળી તે સારી રીતે જાણે છે કે મારા પતિ બહાર આવ્યા છે, છતા પણ જાણે તેના ધ્યાનયજ્ઞમા આહુતિ હોમવામા આવી ન હોય તેમ તેનુ ધ્યાન વધારે પ્રજ્વલિત બન્યુ છે કોઈ એમ કહેતા હતા કે, શેઠાણીને તો જુઓ કે પતિને શૂળીએ ચડાવવા માટે લઈ જવામા આવે છે, અને ઘરની સામે પતિ ઉભા છે, છતા શેઠાણી ઘરની બહાર પણ

નીકળતી નથી લોકો કહે છે કે, શેઠ-શેઠાણી વચ્ચે બહુ પ્રેમ છે, તો એ પ્રેમ ક્યાં ગયો ? કે આવા મૃત્યુ સમયે પણ પતિને મળવા તે બહાર નીકળતી નથી

સુદર્શનની આસપાસ લોકો એવી રીતે ઘેરાઈ ગયા હતા કે જાણે સરઘસ બની ગયું ન હોય! થોડીવાર તો સુભટોએ સુદર્શનને તેના મકાન પાસે ઊભા રાખ્યા, પણ જ્યારે શેઠે પોતાના મકાન તરફ દૃષ્ટિ પણ ન કરી અને શેઠાણી પણ બહાર ન નીકળી ત્યારે સુભટોએ વિચાર્યું કે, અહીં નકામા ઊભા રહેવું ઠીક નથી એમ કહી તેઓ સુદર્શનને લઈ શૂળી પાસે આવ્યા

શૂળીને જોઈ લોકો કંપવા લાગ્યા પણ સુદર્શન તો ત્યાં પણ પ્રસન્ન જ રહ્યો થોડીવાર બાદ મારો આત્મા પરમાત્માને મળશે એ વિચારથી તેના રોમેરોમ વિકસિત થતા હતા

સુદર્શનને પ્રસન્ન થતો જોઈ કેટલાક લોકો કહેવા લાગ્યા કે, “ હે ! પ્રભુ ! અમે એમ કહેતા હતા કે, “ તું ” ક્યાં છે ? પણ આજે અમને “ તું ” આ સુદર્શનમાં સાક્ષાત્ દેખાઈ રહ્યો છે ! અમે વિચારતા હતા કે, આ સુદર્શન ભક્ત છે છતાં તેની રક્ષા કેમ થતી નથી! પણ અમને એ તો અત્યારે જણાયું કે, આ બધું અમારી ભાવના દૃઢ કરવા માટે જ થઈ રહ્યું છે અને એટલા જ માટે આવા સમયે પણ સુદર્શન, પરમાત્મા પાસે મારી રક્ષા થાય એમ ચાહતો નથી આ સુદર્શન તો આવા સંકટના સમયે પણ ભક્તિનું ફલ ચાહતો નથી, પણ અમે તો નાના નાના કામમાં પણ ફલની આશા રાખીએ છીએ અને જ્યારે અમારી ફલાશા ફળતી નથી ત્યારે અમે એમ કહેવા લાગીએ છીએ કે પરમાત્માની ભક્તિમાં શું પડ્યું છે! આટલી ભક્તિ કરી છતાં અમને તેનું કાંઈ ફલ મળ્યું નહિ પણ આજે અમે જાણ્યું કે, ભક્તિ કેવી હોય છે!

કૈસે દેખે નાથહિ ખોરિ,
કામ લોલુપ ભ્રમત મન, પ્રભુ ભક્તિ પરિહરી તોરિ   કૈસે૦
બહુત પ્રીતિ પુજાઇવે, પર પૂજિબે પર થોરિ.
દેત સિખ સિખ્યો ન માનત, મૂઢતા અસ મોરિ   કૈસે૦
કિયે સહિત સનેહ જે, અઘ હૃદય રાખે ચોરિ,
સંગવશ કિયે શુભ સુનાયે સકલ લોક નિહોરિ   કૈસે૦
કરૌ જો કછુ ધરૌ સચિ, પચિ સુકૃત શીલ બટોરિ.
પૈઠી ઉર બરબસ દયાનિધિ, દંભ લેત અજોરિ   કૈસે૦

ક્યા આ તારો સુદર્શન ભક્ત ! તારા આ ભક્તને જોઈ મને એવો વિચાર આવે છે કે હું તને ઉપાલંભ કેવી રીતે આપી શકું ?"

'હે ! પ્રભો ! મારામાં પૂજાવવાની પ્રીતિ વધારે રહી છે પૂજવાની પ્રીતિ રહી નથી મારી પૂજા થાય એમ જ હું ચાહું છું હું બીજાની પૂજા કરું એ વાત તો દૂર રહી, પણ જો કોઈ બીજાની પૂજા થતી જોઉં છું તો હું બળીને ખાખ થઈ જાઉં છું હું બીજાને તો શીખામણ આપું છું પણ હું પોતે જ એ શીખામણને માનતો નથી હું સ્નેહ અને પ્રેમવશ થઈ મેં જે પાપકર્મો કર્યા છે, એ પાપકર્મોને તો હું હૃદયમાં છુપાવી રાખું છું, પણ થોડું ઘણું સુકૃત કરું છું, તો એ સુકૃતને મોટું રૂપ આપી જગજાહેર કરું છું એવી અવસ્થામાં હે ! પ્રભો ! હું તમને ઉપાલંભ કેવી રીતે આપી શકું ! આ વાત મને સુદર્શન ભક્તને જોઈ જાણવામાં આવી"

"હે ! પ્રભો ! હું થોડું ઘણું સુકૃત કરું છું તો છળકપટ તે સુકૃતને છીનવી લઈ જાય છે. હું એટલો બધો દંભ કરું છું કે મેં જે કાંઈ થોડું સુકૃત કર્યું તે પણ નષ્ટ થઈ જાય છે આ પ્રમાણે સુદર્શન ભક્તને જોઈ મારી ભૂલ મને સમજમાં આવી અને હું સમજી શક્યો કે, પરમાત્માનો ભક્ત તો ત્યારે જ બની શકું કે જ્યારે હું સુદર્શન જેવો બનું"

કેટલાક લોકો સુદર્શનને જોઈ આમ કહેતા હતા તો કેટલાક લોકો સુદર્શનને હસતો જોઈ આ કેવો દિવાનો છે એમ કહેતા હતા.

સુદર્શન બધા લોકોની પ્રશંસાત્મક અને નિંદાત્મક વાતો સાંભળતો હતો. પણ તેને તો કોઈના પ્રતિ રાગ ન હતો તેમ દ્વેષ પણ ન હતો તે તો પ્રતિપક્ષી ભાવનાદ્વારા વિતર્કોને તોડતો જતો હતો તમે પણ સુદર્શનની માફક પ્રતિપક્ષી ભાવનાદ્વારા વિતર્કોને તોડતા જાઓ તો તેમાં તમારું કલ્યાણ રહેલું છે.

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવાં શુદી ૧૧ રવિવાર

પ્રાર્થના

ચેતન જાણ કલ્યાણ કરન કો, આન મિલ્યો અવસર રે;
શાસ્ત્ર પ્રમાણ પિછાન પ્રભુ ગુન, મન ચંચલ થિર કર રે.
શ્રેયાંસ જિણંદ સુમર રે ॥૧॥

—વિનયચંદ્રજી કૃભટ ચોવીશી

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માની પ્રાર્થના અને પરમાત્માના નામસ્મરણદ્વારા ભક્તોને જે આનંદ મળે છે તે આનંદ જગતના જીવોને પણ મળે એવી ભક્તોને ઇચ્છા રહે છે

જે પ્રમાણે કોઈ ઉદાર માણસ પોતાને ત્યાં પેદા થતી સારી વસ્તુનો પોતે જ ઉપભોગ કરવા ચાહતો નથી, પણ એ સારી ચીજ બધાને મળે એમ તે ચાહે છે, તે જ પ્રમાણે

ભક્ત પાતુ ઉદાર થઈને જે વસ્તુ પોતાને સારી લાગી છે, તે વસ્તુ માટે બધા જીવોને આમંત્રિત કરે છે એ વાત જુદી છે કે, કોઈ તેના આમંત્રણને સ્વીકારે નહિ પણ તે તો પોતાના તરફથી બધાને આમંત્રિત કરે છે અને કહે છે કે—

ચેતન જાણ કલ્યાણ કરન કો, આન મિલ્યો અવસર રે,
શાસ્ત્ર પ્રમાણ પિછાન પ્રભુ ગુન, મન ચંચલ થિર કર રે

“હે ! ભાઈઓ ! જો મારું કહેવું માનતા હો તો હું કહું છું કે, બીજાં બધાં કામો છોડી દઈ પરમાત્માનું ભજન કરો તેમાં વિલંબ ન કરો તમારી ઇચ્છા પણ કલ્યાણ કરવાની છે, અને આ અવસર પણ કલ્યાણ કરવાનો મળ્યો છે સાધનો પણ મળ્યા છે તો પછી વિલંબ શા માટે કરો છો માટે વિલંબ ન કરતા ભગવદ્ભજન કરો ” ભક્ત લોકો આમ કહે છે અને આપણે પણ જાણીએ છીએ કે, પરમાત્માનું ભજન કલ્યાણકારી હોય છે

આમ હોવા છતાં પરમાત્માનું ભજન કરવામાં આળસ થાય છે તેનું શું કારણ ? એનું કારણ બતાવતાં જ્ઞાનીજનો કહે છે કે આ ચૈતન્ય–આત્માને, જે કામ કરવાનો અનંતકાળથી અભ્યાસ પડ્યો છે, તે કામ કરવું તો સરલ જણાય છે, પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાનો અભ્યાસ ન હોવાના કારણે ભગવદ્ભજન કરવામાં તેને આળસ આવે છે પાણીને નીચી જગ્યાએ લઈ જવું હોય તો કાંઈ મુશ્કેલી જણાતી નથી, પણ જ્યારે પાણીને ઉપર લઈ જવાનું હોય ત્યારે બહુ પ્રયત્ન કરવા પડે છે આ જ પ્રમાણે આત્માનો અભ્યાસ છે અને તે કારણે કામ–ક્રોધ આદિમાં તો ઉપદેશ વિના જ આત્માની પ્રવૃત્તિ થઈ જાય છે, પણ પરમાત્માનું ભજન કરવામાં ઉપદેશ આપવા છતાં મુશ્કેલીથી પ્રવૃત્તિ થાય છે

તમે જો ભક્તોના કથનાનુસાર ભગવદ્ભજનનો આનંદ લેવા ચાહતા હો તો કામ–ક્રોધાદિનો ત્યાગ કરો તેનો ત્યાગ કરવાથી સમ્યક્ દૃષ્ટિ થશે અને પરિણામે સહજ સુખની પ્રાપ્તિ થશે ઈશ્વરનું ભજન કરવાથી કામ–ક્રોધાદિ નષ્ટ થઈ જશે જે પ્રમાણે ઘરનો માલિક જાગી જવાથી ઘરમાં પેઠેલો ચોર ભાગી જાય છે તે જ પ્રમાણે જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, હે ! ચૈતન્ય ! તું જો જાગ્રત થા તો કામ–ક્રોધ વગેરે ચોર ભાગી જાય

જે કામ–ક્રોધને ભગાડવા ચાહતો હો તો તો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો જ, અને જે ચાહતો નહિ હોય તે નહિ કરે કામ–ક્રોધાદિને પણ હૃદયમાં રાખવા અને પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો આનંદ પણ લેવા એ બન્ને કાર્યો એક સાથે થઈ શકતાં નથી

તૂ અવિકાર પિછાન આતમ ગુણ ભ્રમ જંજાલ ન પર રે,
પુદ્ગલ સ્વાદ મિટાય વિનયચંદ, તે જિન તૂ ન અવર રે ॥ શ્રે૦

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૪૮

આ જ વાત અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને કહી રહ્યા છે બીજા શબ્દોમા કહીએ તો અનાથી મુનિ, રાજા શ્રેણિકને પાત્ર બનાવી, અમને સાધુઓને અમૃત આપી કહે છે કે, "તમે અમૃતનુ પાન કરો, વિષપાન ન કરો" તેમનુ આ કથન બધાને માટે ગ્રાહ્ય છે કારણ કે તેમને કોઈના પ્રતિ રાગદ્વેષ નથી, તેમ તેમને કોઈની નિંદા કરવાનુ પ્રયોજન નથી. તેઓ તો બધાના નાથ બની કેવળ વસ્તુસ્વરુપ બતાવે છે

કોઈને વસ્તુસ્વરુપ સમજાવો તો નાથ બનીને સમજાવો, અનાથ બનીને નહિ. હૃદયમાં રાગદ્વેષને જરાપણ સ્થાન ન આપો જો હૃદયમા રાગદ્વેષને જરાપણ સ્થાન આપ્યુ તો તમે અનાથ જ રહેવાના અને એ અવસ્થામા બીજાને વસ્તુ–સ્વરુપ શુ સમજાવશો ? એટલા માટે સમભાવ રાખી શિક્ષા આપો જો વિષમભાવ રાખી શિક્ષા આપશો તો શિક્ષા આપનાર અને શિક્ષા સાભળનાર બન્નેને હાનિ થશે કદાચિત શિક્ષાને ગ્રહણ કરનાર સમભાવ રાખવાને કારણે શિક્ષાનો લાભ પણ લઈ લે, પણ જેઓ બીજાને વિષમભાવે શિક્ષા આપે છે તેઓને તો અવશ્ય હાનિ થાય જ છે

અનાથી મુનિ બધાના નાથ બની કહે છે કે, જે માર્ગ પકડી મે અનાથતાનો ત્યાગ કર્યો છે તે માર્ગે જઈ તમે પાછા અનાથતામા ન પડો અને એટલા જ માટે તેઓ બીજા પ્રકારની અનાથતા બતાવે છે કે, "હે ! રાજન્ ! મહાવ્રતોનો સ્વીકાર કરીને પણ કેટલાક કાયર લોકો પ્રમાદવશાત્ મહાવ્રતોને સ્પર્શતા નથી અને એ કારણે તેઓ પાછા અનાથતામાં પડી જાય છે"

મહાવ્રતોમા સ્થિર કેમ રહી શકાય એ વિષે કાલે થોડુ કહ્યુ હતુ આજે તે વિષે થોડુ વિશેષ કહુ છુ જો કે, ગૃહસ્થો મહાવ્રતોનો સ્વીકાર કરતા નથી પણ તેઓ જે અણુવ્રતોનો સ્વીકાર કરે છે એ અણુવ્રતોના આધારે પણ મહાવ્રતોની સિદ્ધિ થાય છે આ જ પ્રમાણે મહાવ્રતો જ અણુવ્રતોની સિદ્ધિ કરે છે અણુવ્રતો ગૃહસ્થોને પોતાને માટે તો લાભપ્રદ છે જ પણ બીજાઓને માટે પણ લાભકારી છે આ જ પ્રમાણે મહાવ્રતો પણ પોતાના જ માટે નહિ પણ બીજાઓને માટે પણ લાભપ્રદ છે. અણુવ્રત કે મહાવ્રતનુ ખડન કરનાર પોતાની તો હાનિ કરે છે પણ સાથે સાથે બીજાઓની પણ હાનિ કરે છે એટલા માટે મહાવ્રત શુ છે ? અને તેને સ્થિર કેમ રાખી શકાય ? એ વિષે સમજાવવાની જરૂર છે કેટલાક લોકોને સત્ય સમજવુ પણ મુસ્કેલ જણાય છે પણ સત્ય વાતને સમજવાથી અને સત્ય વાતનો સ્વીકાર કરવાથી પણ ઘણો લાભ થાય છે

રાજા શ્રેણિક સત્ય વાતનો સ્વીકાર કરવામા સંકોચ કરતો નહિ એટલા માટે અનાથી મુનિની વાતો સમજવામાં તેને વાર લાગી નહિ અનાથી મુનિ તેને કહે છે કે "હે ! રાજન્ ! જે મહાવ્રતોનુ પાલન કરવુ કાયરતાને કારણે છોડી દે છે તે અનાથ જ છે."

મહાવ્રતની રક્ષા પ્રતિપક્ષી વસ્તુનો નાશ કરવાથી થાય છે જે વસ્તુને લીધે એક પક્ષનો નાશ થાય તે પ્રતિપક્ષી વસ્તુ છે. જેમકે બિલાડીને દૂધનુ કામ આપવામા આવે કે કાગડાને દહીંની રક્ષાનુ કાર્ય સોપવામા આવે તો તે બન્ને વસ્તુને બગાડશે. કારણ કે, બિલાડી દૂધને અને કાગડો દહીંને નષ્ટ કરી નાખે છે ઉંદરની રક્ષા બિલાડી દ્વારા કરવામા આવે તો રક્ષા થઈ શકે નહિ; કારણ કે બિલાડી ઉંદરની પ્રતિપક્ષી છે આ જ પ્રમાણે મહાવ્રતના જે પ્રતિપક્ષી

કારણો છે તે કારણોથી મહાવ્રતને બચાવતા રહેશો તો જ મહાવ્રતની રક્ષા થઈ શકશે જૈનદર્શનમા તો આ વાત વારવાર કહેવામા આવી છે, પણ પાતજલિ યોગદર્શનમા પણ એમ કહ્યુ છે કે

वितर्कबाधने प्रतिपक्षभावना–इत्यादि

આમા કહ્યુ છે કે, મહાવ્રતના પ્રતિપક્ષી હિંસાદિ છે અહિંસાની વિરુદ્ધ હિંસા, સત્યની વિરુદ્ધ અસત્ય, અસ્તેયની વિરુદ્ધ ચોરી, બ્રહ્મચર્યની વિરુદ્ધ મૈથુન અને અપરિગ્રહની વિરુદ્ધ મમત્વભાવ છે

અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે કે, હિંસા કરવાથી અહિંસા મહાવ્રતનો નાશ થાય છે કે, હિંસા કરાવવાથી, કે હિંસાને અનુમોદવાથી ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પાતજલિ યોગસૂત્રમા પણ કહ્યુ છે કે, એ ત્રણેય ને અહિંસાના પ્રતિપક્ષી સમજવા જોઈએ હિંસા કરવાથી, હિંસા કરાવવાથી અને હિસાને અનુમોદવાથી અહિસાનો નાશ થાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે, પોતે હિંસા કરતો નથી પણ બીજા કોઈને કહેવડાવીને કરાવે તો શુ વાધો છે ? પણ આ વિષે આગળ કહેવામા આવ્યુ છે કે હિંસા કરવાથી અહિંસાનો નાશ થાય છે હિંસા કરાવવાથી અહિંસાનો નાશ થાય છે અને હિંસાને અનુમોદવાથી પણ અહિંસાનો નાશ થાય છે કારણ કે એ ત્રણેય અહિંસાના પ્રતિપક્ષી છે

હવે અહીં એક બીજો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, હિંસા કરવામા વધારે પાપ છે કે હિસા કરાવવામા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એકાન્તરૂપે આપી ન શકાય, પણ એ વિષે ઊડો વિચાર કરવાથી જણાશે કે, પોતાની દ્વારા થએલ કોઈ પણ કાર્યમા જે વિવેક જળવાય છે, તે વિવેક બીજાની દ્વારા કરવામા આવતા કાર્યોમા જળવાતો નથી આ સિવાય પોતાના હાથે કાર્ય કરવામા જેટલી મર્યાદા રહે છે તેટલી મર્યાદા બીજાના હાથે થતા કાર્યોમા રહી શકતી નથી આ દૃષ્ટિએ વિચારતા કોઈવાર કરવાની અપેક્ષાએ 'કરાવવામા' વધારે પાપ થઈ જાય છે. વળી કોઈવાર પોતાના હાથે કામ કરવામા વિવેક ન રાખવાને કારણે વધારે પાપ થઈ જાય છે અને કોઈવાર બીજાના હાથે કામ કરાવવામા વિવેક ન રહેવાને કારણે વિશેષ પાપ થઈ જાય છે આ પ્રમાણે 'કરવામા' વધારે પાપ છે કે 'કરાવવામા' વધારે પાપ છે એ એકાન્તરૂપે કહી શકાય નહિ પણ વિશેષત લોકો આળસમા પડી રહેવાને કારણે અને અવિવેકપૂર્વક કામ કરાવવાને કારણે 'કરવાને' બદલે 'કરાવવામા' વિશેષ પાપ થાય છે આજે પોતે તો આળસમા પડ્યા રહે છે અને બીજા પાસે કામ કરાવે છે અને તેથી સંસારમા આળસ વધવા પામી છે શાસ્ત્રમા જે ૭૨ કલા બતાવવામા આવી છે તે એટલા માટે કે, લોકો આળસમા ન પડે અને પોતાનુ કામ વિવેકપૂર્વક કરી શકે

મતલબ કે, સાધુ પોતે હિંસા ન કરે પણ બીજા પાસે હિંસા કરાવે તો શો વાધો છે ? એમ કહેનારાઓએ સમજવુ જોઈએ કે, હિસા કરવી, હિંસા કરાવવી અને હિંસાને અનુમોદવી એ ત્રણેય અહિંસાના પ્રતિપક્ષી છે અને એ કારણે એ ત્રણેય વર્જ્ય છે

પાતજલિ યોગસૂત્રમા આગળ કહ્યુ છે કે, ક્રોધ, લોભ અને મોહને વશ થવાથી હિંસા થાય છે અહીં જો કે મોહ શબ્દને પાછળ રાખવામા આવ્યો છે પણ જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, જે હિંસાદિ પાપકર્મો છે તે બધા મોહને કારણે જ થાય છે સત્ વસ્તુને અસત્ અને અસત્ વસ્તુને સત્ માનવી એ મોહ છે. જૈન શાસ્ત્રમા આને જ મિથ્યાત્વ કહેલ છે.

હિંસા કરવી, કરાવવી અને અનુમોદવી એમ હિંસાના ત્રણ ભેદ થયા પછી ક્રોધથી, લોભથી અને મોહથી હિંસા કરવી, કરાવવી અને અનુમોદવી એમ હિંસાના નવ ભેદ થયા ક્રોધ, લોભ અને મોહ પણ ત્રણ પ્રકારના છે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ જેનામાં ઉત્કૃષ્ટ ક્રોધ હોય તે ઉત્કૃષ્ટ હિંસા કરે છે જઘન્ય હોય તો જઘન્ય અને મધ્યમ હોય તો મધ્યમ આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય ક્રોધ, લોભ કે મોહથી હિંસા કરે છે, કરાવે છે અને અનુમોદે છે આ પ્રમાણે હિંસાના ૨૭ ભેદ થયા અને ત્રિવિધ કારણ અને ત્રિવિધ યોગથી એના ૮૧ ભેદ થયા આ બધા હિંસાના ભેદો દુઃખ આપનારા છે અને અનંત જન્મ-મરણનું દુઃખ વધારનારા છે આ દુઃખથી બચવા માટે હિંસાની પ્રતિપક્ષી ભાવના ભાવવી જોઈએ જે, હિંસાની પ્રતિપક્ષી અહિંસા ભાવનાને ભાવતો નથી, તે કોઈવાર હિંસાનું પણ પ્રતિપાદન કરવા લાગે છે તે પોતે પણ પતિત થાય છે અને બીજાને પણ પતિત કરે છે આ જ કારણે આવા લોકો અનાથી મુનિના કહેવા પ્રમાણે અનાથ જ છે

આ તો સાધુઓની મુખ્યત વાત થઈ હવે શ્રાવકની વાત વિષે વિચાર કરીએ તમને અણુવ્રતોના વિષે વિતર્કો ઉઠે તો તે વખતે પ્રતિપક્ષી ભાવના ભાવશો તો તમારું પણ કલ્યાણ થશે અને સાથે બીજાઓનું પણ કલ્યાણ કરી શકશો

મનમાં વિતર્કો પેદા થવાથી હૃદયમાં બહુ ઉદાસીનતા આવી જાય છે, પણ પ્રતિપક્ષી ભાવના ભાવવાથી વિતર્કોનો નાશ થઈ જાય છે અને હૃદયમાં કોઈ જુદું જ તેજ આવી જાય છે જેમકે મહાભારત યુદ્ધમાં અર્જુનને ઉદાસીનતા આવી ગઈ હતી અને એ ઉદાસીનતાને કારણે તેણે શિથિલ થઈ ધનુષ્ય પણ એક બાજુ મૂકી દીધું હતું, પણ જ્યારે કૃષ્ણે તેને બોધદાયક વચનો સંભળાવ્યા ત્યારે અર્જુન પૂર્વવત્ તેજસ્વી બની ગયો હતો આ જ પ્રમાણે જ્યાંસુધી ગૃહસ્થો સાધુઓના સદ્‌વચનો સાંભળતા નથી ત્યાંસુધી તેઓ ઉદાસીન રહે છે, પણ સાધુઓના સદ્‌વચનો સાંભળતા તેમની ઉદાસીનતા મટી જાય છે અને તેઓમાં નવી તેજસ્વિતા આવે છે.

જ્યારે મહાભારત યુદ્ધ થવાનો નિશ્ચય થઈ ગયો ત્યારે કૌરવો બન્ને વિજયપ્રાપ્તિની ભાવના કરવા લાગ્યા. ભાવના તો બન્નેની વિજય પ્રાપ્તિની હતી પણ એકની ભાવના તો સત્યદ્વારા વિજય મેળવવાની હતી, તો બીજાની સત્યને ગુમાવીને પણ વિજય પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના હતી'

દુર્યોધને વિચાર્યું કે, જો કૃષ્ણ અમારી બાજુ આવી જાય તો અમારો વિજય અચૂક થાય. કૃષ્ણ બહુ જ નીતિજ્ઞ અને દૂરદર્શી છે આ જ પ્રમાણે અર્જુન પણ વિચારતો હતો કે, કૃષ્ણ જો અમારી બાજુ આવી જાય તો અમારો વિજય અવશ્ય થાય દુર્યોધન અને અર્જુન બન્ને કૃષ્ણને પોતાના પક્ષમાં લાવવા ચાહતા હતા, અને એટલા માટે તેઓ બન્ને કૃષ્ણનો પોતાના પક્ષમાં આવવા માટે આમંત્રણ દેવા ગયા તે વખતે કૃષ્ણ સુતા હતા દુર્યોધને વિચાર્યું કે, કૃષ્ણ સુતા છે એટલે મારે ક્યાં બેસવું ? હું રાજા છું અને વિજયાકાંક્ષી છું એટલે પ્રતિષ્ઠાની રક્ષા માટે પણ કૃષ્ણના મસ્તક આગળ બેસવું ઠીક છે આ પ્રમાણે વિચાર કરી દુર્યોધન કૃષ્ણના મસ્તક આગળ ઊભો રહ્યો પણ અર્જુન દાસભાવ-નમ્રભાવ રાખતો હતો એટલે તેણે વિચાર્યું કે, કૃષ્ણને મારા પક્ષમાં લેવા છે તો તેમના પ્રતિ નમ્રતાનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી અર્જુન કૃષ્ણના પગ આગળ ઊભો રહ્યો. કૃષ્ણ

યથાસમયે ઉઠ્યા મનુષ્ય જ્યારે સુઈને ઉઠે છે ત્યારે તેનુ શરીર સ્વાભાવિક રીતે પગ તરફ જાય છે અને તેનુ મુખ પણ પગની તરફ જ ફરે છે આ પ્રમાણે કૃષ્ણ જ્યારે જાગીને ઉઠ્યા ત્યારે તેનુ મુખ અર્જુન તરફ ફર્યું, અને દુર્યોધન કૃષ્ણની પીઠ તરફ રહી ગયો દુર્યોધન વિચારવા લાગ્યો કે, અર્જુન કૃષ્ણને પહેલા આમત્રણ આપી દેશે અને સભવ છે કે કૃષ્ણ તેનુ આમત્રણ સ્વીકારી લે, માટે મારે આગમનનુ કારણ પહેલા બતાવી દેવુ જોઈએ આ પ્રમાણે વિચાર કરી દુર્યોધને કહ્યુ કે, "મહારાજ! આપની સેવામા હુ પણ આવ્યો છુ હું પણ આપના મસ્તકની સેવા કરી રહ્યો હતો " દુર્યોધનનો અવાજ સાભળી કૃષ્ણે તેની તરફ જોયુ અને તમે પણ આવ્યા છો? એમ કહ્યુ કૃષ્ણે બન્નેને આવવાનુ કારણ પૂછ્યુ બન્નેએ પોતાના આગમનનો ઉદ્દેશ કહી સભળાવ્યો કૃષ્ણે કહ્યુ કે, "તમે બન્ને મારે ત્યા આવ્યા છો એટલે તમને બન્નેને હુ સતુષ્ટ કરવા ચાહુ છુ હવે એક બાજુ તો મારી યાદવી સેના છે અને બીજી બાજુ હું એકલો છુ આ બન્નેમાથી તમે જેને ચાહો તેને પસદ કરી શકો છો પણ અર્જુન! તુ હમણા શાન્ત રહે, પહેલા દુર્યોધનને માગવા દે દુર્યોધન પહેલા માગી લે પછી જે બાકી રહે તેથી તુ સતોષ માનજે"

કૃષ્ણનુ કથન સાભળી દુર્યોધન પ્રસન્ન થયો અને તે મનમા વિચારવા લાગ્યો કે, "યુદ્ધમા તો સેનાની જરૂર રહેશે યુદ્ધના વખતે એકલા કૃષ્ણ શુ કરી શકે? માટે હું યાદવી સેનાને માગુ યાદવી સેનાદ્વારા હું પાંડવોને પરાજિત કરી શકીશ મારુ ભાગ્ય ચડીયાતુ છે અને તેથી જ કૃષ્ણે મારુ માન પહેલા સાચવ્યુ છે આખરે મારા બળનો પ્રભાવ પડ્યો ખરો!"

આ પ્રમાણે વિચાર કરી દુર્યોધને કહ્યુ કે, આપ મને યાદવી સેના આપો કૃષ્ણે કહ્યુ કે, ઠીક યાદવી સેના તમારા પક્ષમા યુદ્ધ કરવા આવશે પછી કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યુ કે, "તમારા પક્ષમા તો હવે હું રહ્યો " અર્જુન ઘણો જ પ્રસન્ન થયો અને કહેવા લાગ્યો કે, હુ જે ધારતો હતો તે જ થયુ કૃષ્ણે પોતાની યાદવી સેનાને દુર્યોધનની સાથે જવાનો હુકમ કર્યો, અને પછી અર્જુનને કહ્યુ કે, "તે તો મને યાદવી સેના આપી ખરીદી લીધો છે એટલા માટે હવે હું તારી સાથે છુ"

શુ તમે પણ ઇશ્વરને ખરીદવા ચાહો છો? જો ખરીદવા ચાહો છો તો તમે બદલામા શુ આપવા ચાહો છો? તમે કઈ વસ્તુનો ત્યાગ કરશો? મીરાએ કહ્યુ છે કે—

માઈ મૈંને ગિરિધર લીનો મોલ,
કોઈ કહે હલકો, કોઈ કહે ભારી, કોઈ કહે અનતોલ; માઈ૦
કોઈ કહે મહગા, કોઈ કહે સસ્તા, કોઈ કહે અનમોલ માઈ૦

જેમને પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમભાવ હશે તે તો, તે સસ્તા છે કે મોઘા છે એની ચર્ચામા ઊતરશે નહિ પણ તેને ખરીદી લેશે તેમની કીંમત કેટલી દેવી પડે છે એને માટે કહ્યુ છે કે—

પાસ ન કૌડી રહી મૈંને મુફ્તખુદા કો મોલ લિયા, ઐસા સૌદા કિયા

જ્યારે પોતાની પાસે કોડી પણ ન હોય ત્યારે પરમાત્માને ખરીદી શકાય છે. અર્જુનના જેવા દાસ બનો ત્યારે જ કૃષ્ણને ખરીદી શકાય છે.

લડાઈના સમયે આ પ્રમાણે એકની આજ્ઞામાં રહેવું એ કાંઈ નાની સૂની વાત નથી. અમે આ પ્રકારની દ્રવ્ય લડાઈને ઠીક માનતા નથી, તેમ ગીતા પણ તેને ઠીક કહેતી નથી. લોકો ગીતાને યુદ્ધનું પુસ્તક કહે છે, પણ અમે તો કહીએ છીએ કે, તેમાં પણ અહિંસાનું જ નિરુપણ છે. ગીતામાં જે યુદ્ધનું વર્ણન છે તે યુદ્ધ તો દૈવી પ્રકૃતિ અને આસુરી પ્રકૃતિનું યુદ્ધ છે. આ વાતની અત્રે ચર્ચા કરવાની નથી. અહીં તો કેવળ એટલું જ કહેવાનું છે કે, એ ભૌતિક યુદ્ધમાં પણ અર્જુને કહ્યું હતું કે, ભલે આખી સેના કે રાજ્ય ચાલ્યું જાય પણ હું કૃષ્ણને તો છોડી શકું નહિ. આ જ પ્રમાણે જો તમે પણ પરમાત્માને તમારા પક્ષમાં લેવા ચાહો તો તમે એવો નિશ્ચય કરો કે, ભલે આખા સંસારની સંપત્તિ ચાલી જાય પણ હું સત્યને છોડીશ નહિ. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, **तं सच्चं खु भयवं** । અર્થાત્ સત્ય એ જ ભગવાન છે.

અર્જુન પણ કૃષ્ણને એમ કહી શકતા હતા કે, હું પણ આમંત્રણ આપવા માટે આવ્યો છું, એટલા માટે અડધી સેના મને પણ મળવી જોઈએ. પણ અર્જુને એમ ન કહ્યું. તેણે તો સેનાનો ત્યાગ કરી કૃષ્ણને જ પોતાના પક્ષમાં લીધા, અને એ કારણે જ કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું હતું કે, "હે! અર્જુન! તું દૈવી સંપત્તિને ભોગવનારો છે. હું એમ વિચારતો હતો કે, સંસારમાં દૈવી સંપત્તિનો કોઈ ભોક્તા છે કે નહિ? પણ હવે દૈવી સંપત્તિને ભોગવનારો તું મને મળ્યો છે તો હું આખા સંસારને તારી સમક્ષ ઉપસ્થિત કરી શકું છું."

અર્જુન અને કૃષ્ણને નર–નારાયણની જોડી કહેવામાં આવે છે. અર્જુને નરનો પક્ષ લીધો છે, અને કૃષ્ણે નારાયણનો પક્ષ લીધો છે અને એટલા માટે તેમને નર–નારાયણની જોડી કહેવામાં આવે છે.

ગીતામાં દૈવી સંપત્તિના લક્ષણ તરીકે નિર્ભયતા અને અહિંસાને બતાવવામાં આવેલ છે. આ ઉપરથી ગીતા કોઈને મારવાની શિક્ષા આપનારું પુસ્તક નથી એમ કહેવાય છે. પોતાના આત્માને નિર્મલ બનાવવા માટે દૈવી સંપત્તિના ગુણોને અપનાવવા જોઈએ. કેવળ બાહ્ય સ્નાન કરવાથી કાંઈ વળતું નથી, પણ જ્ઞાનયોગ વડે પવિત્ર થવાથી આત્મકલ્યાણ થાય છે. આત્માને ઓળખવાનું ફળ પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે દયાભાવ રાખવો એ છે. જ્યારે તમારામાં જ્ઞાન પ્રગટશે ત્યારે તમે પ્રાણી માત્ર ઉપર દયા કરશો. કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું કે, તે મને ચતુરાઈથી તારા પક્ષમાં લઈ લીધો એટલા જ માટે હું કહું છું કે, તું દૈવી સંપત્તિનો ભોક્તા છે. દૈવી સંપત્તિ આત્માની ઉન્નતિ સાધે છે અને આસુરી પ્રકૃતિ આત્માની અવનતિ કરે છે.

મતલબ કે, આ દૈવી સંપત્તિને અપનાવવી એ ઈશ્વરને જ અપનાવવા જેવું છે. પછી એ ઈશ્વરને ઈશ્વર કહો કે બીજા કોઈ કહો. નામનો ભેદ ભલે રહે, ગુણ જ જોવા જોઈએ. કહ્યું છે કે—

> રામ કહો રહમાન કહો, કાન્હ કહો મહાદેવ રી,
> પારસનાથ કહો કોઇ બ્રહ્મા, સકલ બ્રહ્મ સ્વયમેવ રી —આનંદઘનજી

રામ કહો, રહેમાન કહો, કૃષ્ણ કહો કે બ્રહ્મા કહો અથવા બીજા કોઈ નામથી કહો. નામના ગુણોમાં કાંઈ ભેદ નથી. ગુણ જ જોવા જોઈએ. જો કોઈ આદમી

અલ્લાનુ નામ લઈ કોઈના ગળા ઉપર છરી ફેરવે તો શુ તે ઠીક કહેવાશે ? એટલા માટે કેવળ નામનો ભેદ ન જુઓ પણ ગુણ જુઓ પરમાત્માનુ નામ લઈ કેવા કામો કરો છો તેનો વિચાર કરો, અને ખરાબ કામોનો ત્યાગ કરો તો તેમા કલ્યાણ છે.

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૮

કોઈ વાર આસુરી પ્રકૃતિનો વિજય થતો હોય એવુ જણાય છે પણ આસુરી પ્રકૃતિની આખરે કેવી હાર થાય છે એ વાત સુદર્શનના ચરિત્ર ઉપરથી જુઓ. સુદર્શન સાચો હતો છતા તેને શૂળીએ ચડાવવા માટે લઈ જવામા આવ્યો. લોકો સુદર્શનની નિંદા કરતા હતા અને અભયાની પ્રશસા કરતા હતા કોઈ એમ કહેતા હતા કે, આ સુદર્શને તો રાણીના શીલને નષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો જ હતો પણ રાણી પોતાના શીલમા દઢ રહી એટલે જ તેનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો આ પ્રમાણે અભયા આસુરી પ્રકૃતિની હતી છતા પણ તેની પ્રશસા થતી હતી, અને સુદર્શન દૈવી પ્રકૃતિનો હોવા છતા તેની નિંદા થઈ રહી હતી. બહુમત તો આસુરી પ્રકૃતિવાળી અભયાના પક્ષમા જ હતો એ કારણે શુ આસુરી પ્રકૃતિવાળાને સારા કહી શકાય ? દુનિયામા કપટી અને ઠગારા લોકો વધારે હશે પણ એથી શુ કપટને સારુ કહી શકાય ? ભલે સત્યના પક્ષમા કોઈ ન પણ હોય, પણ પરમાત્મા તો સત્યની સાથે જ છે. એટલા માટે સત્યને જ માનવુ, ખોટાને ન માનવા.

શૂળીને જોઈ સુદર્શન વિચારતો હતો કે, આ શૂળી મારા નવકાર મત્રની ઇષ્ટસિદ્ધિ કરવા માટે મને ભેટવા ચાહે છે હું એમ નથી ચાહતો કે, શૂળી તૂટી જાય અને તેનુ સિંહાસન બની જાય પણ એટલુ તો અવશ્ય ચાહું છું કે, શૂળીએ ચડવા છતા પણ મારા હૃદયમા કોઈના પ્રતિ-રાણીના પ્રતિ-પણ દ્વેષભાવ ન આવે. મારામા એવી ભાવના પણ ન આવે કે તે અપરાધી છે અને હું નિરપરાધી છુ પહેલા હું અપરાધી-નિરપરાધીનો ભેદ માનતો હતો પણ હવે તો મારા માટે એ બન્ને સમાન જ છે

> **સુભટ શેઠ કો ધરે શૂલી પર, હાહાકાર કા નાદ;**
> **શૂલી સ્થાન પૈ હુઆ સિંહાસન, બજે દુંદુભિ નાદ ॥ ધન૦ ૧૬૮ ॥**
> **છત્ર ધરે ઔર ચામર વીંજે, વર્ષે કુસુમાધાર,**
> **ધ્વજા ઉડત હૈ વીજયા જયન્તી, સુર બોલે જયકાર ॥ ધન૦ ૧૦૯ ॥**

अनेकजन्मसंसिद्धिस्ततो याति परां गतिम् ।

આ મહાવાક્ય છે સિદ્ધિને સાધવા માટે જ્યારે તીવ્ર વૈરાગ્ય પેદા થાય છે ત્યારે આ ભવમાં નહિં તો આવતા ભવમા અવશ્ય સિદ્ધિ મળે છે. આ વાત સુદર્શન ચરિત્ર ઉપરથી વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે સુદર્શનને પૂર્વ ભવમા પેટમા ખીલો ખૂચી ગયો હતો અને તેનુ મૃત્યુ થયું હતુ પણ તેનું ધ્યાન તો નવકાર મત્રમા જ હતુ તે વખતે તેના સ્થૂલ શરીરની રક્ષા નવકાર મંત્રથી ન થઈ. આ વાતનો સુદર્શનને કાંઈ વિચાર પણ ન આવ્યો. સુદર્શન તો એમ જ વિચારતો હતો કે, મારુ આ સ્થૂલ શરીર કોઈ કારણથી જ છૂટે છે તેનુ ધ્યાન તો નવકાર મંત્રમા જ હતું અને નવકાર મત્રનો પૂર્વજન્મથી તેને અભ્યાસ હતો એટલે તેને નવકાર મત્રનું ધ્યાન આ જન્મમા પણ રહ્યુ. આ ઉપરથી અદૃશ્ય શક્તિ છૂપી રીતે કેટલુ કામ કરે છે તે જણાઈ આવે છે. આજના લોકો કેવળ દૃશ્ય શક્તિને જ જુએ છે પરતુ અદૃશ્ય શક્તિ

પણ છે એ વાત તેમણે જાણવી જોઈએ આજના વૈજ્ઞાનિકો પણ કહે છે કે, કોઈ અદશ્ય શક્તિ અવશ્ય છે પણ તે જોવામાં આવતી નથી. પરંતુ તે અદશ્ય શક્તિ કેવી રીતે દેખી શકાય ! એ તો પૂર્ણ થયે જ જોઈ શકાય છે તમે અહંકારનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરી નાખો તો તમે પણ અદશ્ય શક્તિને જોઈ શકશો પણ તમારી પૂર્ણતાને તો અહંકાર આવી રહ્યો છે માટે અહંકારને દૂર કરી પૂર્ણતા પ્રગટાવો સૂર્ય પ્રકાશ શા માટે આપે છે ! પૃથ્વી શા માટે સ્થિર રહે છે અને સમુદ્ર શા માટે મર્યાદા રાખે છે ! આ વિષે વિચાર કરવાથી તમને જણાશે કે, અદશ્ય કોઈ શક્તિ અવશ્ય છે

તમારે ત્યાં શું ભોજન બન્યું છે તેની તમને ઘણીવાર ખબર હોતી નથી પણ જ્યારે તમે જમવા બેસો ત્યારે તમારી પ્રકૃતિને અનુકૂલ ભોજન આવે તો તમે પ્રસન્ન થાઓ છો એટલા માટે ત્યાં પણ કોઈ અદષ્ટ કામ કરે છે કે નહિ ? કરે છે. છતાં તમે રસોઈ જમીને દશ્ય વસ્તુની જ પ્રશંસા કરો છો, અને અદશ્ય શક્તિને ભૂલી જાઓ છો ! જો અન્ન-ઘી વગેરે ન હોત તો શું એ રસોઈ બની શકત ? જે અદશ્ય શક્તિના પ્રતાપથી અન્ન-ઘી આદિ બનેલ છે તેને તો ભૂલી જાઓ છો અને અભિમાનને વશ થઈ દશ્ય વસ્તુની પ્રશંસા કરો છો ! જ્યારે આ પ્રકારના અભિમાનનો ત્યાગ કરશો ત્યારે જ અદશ્ય શક્તિનું ભાન થશે અને પછી તમે આગળ જતાં પૂર્ણ પણ બની શકશો

સુદર્શન અદશ્ય શક્તિને જાણતો હતો તેને અદશ્ય શક્તિ ઉપર પૂરેપૂરો વિશ્વાસ હતો પૂર્વ ભવમાં તેનું આયુષ્ય લાબું ન હતું એટલે દેવોએ તેને બચાવ્યો ન હતો પણ આ ભવમાં તેનું આયુષ્ય બાકી હતું એટલા માટે સુદર્શનની સત્યશીલની સાધનાએ દેવોનું આસન ચલાયમાન કર્યું. આસન ચલિત થવાથી દેવો વિચારવા લાગ્યા કે, આ શું થયું ? ધ્યાન કરતાં જ્યારે તેમને જણાયું કે, સુદર્શનને શૂળીએ ચડાવવામાં આવ્યો છે ત્યારે તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, “ આ તો બહુ અનર્થ થઈ રહ્યો છે ! જો અમે આ અનર્થને અટકાવીશું નહિ તો અમારું આસન પણ પડી જશે એટલા માટે શેઠનો વાળ પણ વાંકો થવા દેવો ન જોઈએ શેઠે પહેલાં પણ ઘણો ત્યાગ કર્યો હતો અને આજે પણ શેઠને કોઈના પ્રતિ ક્રોધ કે કષાય નથી ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી દેવો સુદર્શનની રક્ષા કરવા માટે તૈયાર થયા

રાજાના સુભટોએ સુદર્શનને ઉપાડી જેવો શૂળી ઉપર ચડાવ્યો કે તરત જ શૂળીના સ્થાને સિંહાસન બની ગયું સુભટો એમ વિચારતા હતા કે, અમે શેઠને શૂળી ઉપર ચડાવીએ છીએ અને ધાર્મિક નગરજનો પણ શેઠને શૂળી ઉપર ચડાવતા જોઈ હાહાકાર કરવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, “ હે ! પ્રભો ! ભલે અમને શૂળી ઉપર ચડાવો પણ આ ધર્માત્મા સુદર્શનને તો બચાવો જે લોકો સુદર્શનના પ્રતિપક્ષી હતા તેમનું હૃદય પણ પીગળી ગયું ભક્ત લોકો કહેતા હતા કે, અમે એમ જાણતા હતા કે, હવે તો સુદર્શન શેઠ બોલશે પણ એમને તો પરમાત્મા પ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસ હોવાથી હજી સુધી કાંઈ બોલતા નથી ખરેખર ! તેમનામાં પરમાત્મિક શક્તિ જ છે ”

સુભટોએ સુદર્શનને શૂળી ઉપર ચડાવ્યો પણ દેવોએ એ શૂળીને સિંહાસન બનાવી દીધું અને માથે છત્ર પણ કરી દીધું શૂળીને સ્થાને સિંહાસન થયેલું જોઈ નગરજનો આશ્ચર્યચકિત થયા અને પ્રસન્ન થઈ સુદર્શનનો જય જયકાર કરવા લાગ્યા હવે આગળ શું થાય છે તેનો આગળ વિચાર કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાનઃ સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા શુદી ૧૪ મંગળવાર

પ્રાર્થના

પ્રણમૂ વાસુપૂજ્ય જિનનાયક, સદા સહાયક તૂ મેરો,
વિષમ વાટ ઘાટ ભયથાનક, પરમાશ્રય સરનો તેરો

—વિનયચંદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

જે પરમાત્માની પ્રાર્થના સાચા અંતઃકરણથી કરે છે, પરમાત્માની પ્રાર્થના ઉપર જે દઢ વિશ્વાસ રાખે છે અને જે સકળ સંસારને પ્રાર્થનામય જ જુએ છે તેની ભાવના કેવી હોવી જોઈએ ! એ આ પ્રાર્થનામાં બતાવવામાં આવ્યું છે

આ પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે કે, પ્રાર્થીની ભાવના એવી હોવી જોઈએ કે, આખો સંસાર પોતાને અનુકૂલ રહે કે પ્રતિકૂલ રહે, અથવા સંસારના બધા પદાર્થો સુખદાયી હોય કે દુઃખદાયી હોય, પણ તેણે તો એમ સમજવું જોઈએ કે એ બધા પદાર્થો પોતાને પરમાત્માની તરફ ધકેલે છે, અને સાથે સાથે પ્રભુમય જીવન વ્યતીત કરવાની શિક્ષા આપે છે.

ભક્ત લોકો કહે છે કે, અમને કોઈ એવો પ્રશ્ન કરે કે, પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાનો સરલ માર્ગ કયો છે ? તો અમે ઉત્તરમાં એ જ જણાવીશું કે, પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાનો સરલ માર્ગ પરમાત્માની પ્રાર્થના જ છે અનન્ય ભાવે પરમાત્માની પ્રાર્થના કે ભક્તિ કરવાથી પરમાત્માનો ભેટો થઈ શકે છે કોઈ કહે કે, એ તો બધું ઠીક પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કઈ રીતિએ કરવી જોઈએ ? એ તો બતાવો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે તેની રીતિ પણ જાણવી જોઈએ આને માટે ભક્તો કહે છે કે પરમાત્માની પૂર્ણ રીતે પ્રાર્થના કરનારાઓ પોતાનું ચરિત્ર પાછળ મૂકી ગયા છે, અને તેઓ કહી ગયા છે કે, જે માર્ગે અમે ચાલ્યા છીએ તે માર્ગે તમે પણ ચાલ્યા આવો તો અમે જે સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી છે તે સ્થિતિને તમે પણ પ્રાપ્ત કરી શકો છો આ પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે કે—

ખલ દલ પ્રબલ દુષ્ટ અતિ દારુણ, જો ચોતરફ કરે ઘેરો;
તદપિ કૃપા તુમ્હારી પ્રભુજી, અરિય ન હોય પ્રકટે ચેરો

ભક્તો કહે છે કે, "હે ! પ્રભો ! મને દુષ્ટો દલ–બલથી ચારે તરફ ઘેરી લે અને તલવારથી મારા શરીરના ટૂકડે ટૂકડા પણ કરી નાખવા ચાહે છતાં પણ મારી ભાવના એ જ રહે કે, આ દુષ્ટ લોકો નથી પણ પરમાત્માની કૃપા પ્રાપ્ત કરાવનાર છે મારી આવી ભાવના રહે અને એ ભાવનામાં કોઈ પ્રકારની શિથિલતા ન રહે તો તે દુષ્ટો પણ મારા માટે ભક્ષકને બદલે રક્ષક બની જશે એટલા માટે હે ! પ્રભો ! હું એવી ભાવના કરું છું કે, મારી પ્રાર્થના એવી આદર્શ હોવી જોઈએ કે, ભલે મને શત્રુઓ મારવા પણ આવે છતાં મને તો તે વખતે જરાપણ ક્રોધ ન આવે અને શત્રુ પ્રત્યે પણ મિત્રતા રહે"

તમે કહેશો કે, અમે તો એમ સમજતા હતા કે, જ્યારે બહારનું સુખ વધ્યું ત્યારે પ્રાર્થનાનુ બલ વધ્યુ છે એમ મનાય પરંતુ વાસ્તવમાં [illegible] માનવામા પરમાત્માની પ્રાર્થનાનુ બલ રહેલુ છે એમ માનવુ એ તો ભારે ભૂલ છે! માટે કે, ખરી રીતે વાસ્તવમા પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો માર્ગ એવો જ છે. પોતાની વિષયવાસનાને પોષવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી એ તો કેવળ પ્રાર્થનાનો ઢોંગ છે જ્યારે પ્રતિકૂલ પદાર્થો અનુકૂલ લાગવા માંડે ત્યારે પ્રતિકૂલ પદાર્થો પણ અનુકૂલ થઈ જશે અને ગમે ત્યારે તમારો આત્મા પણ અસંતોષમાં સપડાશે નહિ. જ્યારે તમો કોઈ રોગ વગેરેના રોગમાં ઘેરાઈ જાઓ ત્યારે એમ માનો કે, હે! પ્રભો! એ લોકો મને, મારી ભૂલ બતાવી તારી તરફ પ્રેરી રહ્યા છે હુ તને સમજી શક્યો નથી. એની સજા આપવા માટે એ લોકો તૈયાર થયા છે જ્યારે તમે આ પ્રકારની ભાવના ભાવશો ત્યારે શુ કોઈ માણસ તમારો વેરી બની શકે ખરો? પરંતુ આવી ભાવનાને કેળવવા માટે તેના અભ્યાસની જરૂર રહે છે

ભક્ત કહે છે કે, "હે! પ્રભો! જો હુ સત્યની રાહ ઉપર હોઉં તો ભલે કોઈ રાજા નારાજ થઈને મને કારાગારની સજા આપી મારી ઉપર ત્રાસ વર્તાવે તોપણ હુ તો તેનો ઉપકાર જ માનીશ. હુ તો એમ જ વિચારીશ કે, એ રાજાએ મને શાન્તિ જ આપી છે અને મારો ઉપકાર કર્યો છે; તેમજ મારા આત્માની જે દશા હુ અત્યાર સુધી સમજી શક્યો નથી એ દશા સમજવાનો એણે મને આ સુઅવસર આપ્યો છે "

પહેલાંના વખતમાં વિદ્યાર્થીઓ જ્યારે બરાબર અભ્યાસ કરતા ન હતા ત્યારે તેમને ધમકી અને શારીરિક દંડ આપવામા આવતો જો કે આમ કરવુ એ અત્યારે એક પ્રકારની ભૂલ માનવામાં આવે છે, પણ એમ કરનારાઓનો ઉદ્દેશ તો એ જ રહેતો કે વિદ્યાર્થીઓ બરાબર અભ્યાસ કરે. આ જ પ્રમાણે ભક્ત લોકોને માથે જ્યારે કષ્ટો આવી પડે છે ત્યારે તેઓ એમ કહે છે કે, "હે! પ્રભો! આ કષ્ટો મને તારી પ્રાર્થના કરવાનો અભ્યાસ કરાવે છે. આ મોહાદિ કષ્ટોને અત્યાર સુધી હુ કષ્ટ રૂપે માનતો હતો પણ હવે મને જણાયુ કે, એ કષ્ટો વાસ્તવમાં કષ્ટ રૂપ નથી પણ પ્રાર્થનાનો અભ્યાસ કરવા માટે એક શિક્ષા રૂપ છે" જ્યારે તમે પણ ભક્તોની માફક આવી ઉચ્ચ ભાવના ભાવતા થશો અને તમારા આત્માને ઉજ્જવળ બનાવશો, ત્યારે રાજા પણ તમને હાથ જોડવા લાગશે

ભક્ત લોકો કહે છે કે, "હે! પ્રભો! ભ્રમને કારણે આ આત્મા ડાકણ–શાકણ વગેરેથી ભયભીત થઈ અહીં તહીં ભટકે છે પણ મને એવો વિશ્વાસ છે કે, આપના શરણે આવવાથી એ કલ્પનાનાં ભૂતો તો ક્ષણભર પણ ઉભા રહી શકશે નહિ અને જો કોઈ દેવ પણ ભયંકર પિશાચ રૂપ ધારણ કરી, હાથમા તલવાર લઈ, મને ડરાવવા ચાહશે તો પણ તેનાથી ન ડરતાં, હું એમ જ માનીશ કે, એ તો મારી ઉપર ઉપકાર કરે છે, અને મારી પરીક્ષા લઈ રહ્યો છે."

કોઈ વિદ્યાર્થી, જો તે પોતાનો અભ્યાસ બરાબર કરતો હોય, તો તે પરીક્ષાથી જરા પણ ડરતો નથી, પણ તે તો ઊલટો મારી પરીક્ષા અવશ્ય લો એમ કહે છે, તેજ પ્રમાણે જો કોઈ દેવ પરીક્ષા લે, તો તો ભક્ત એમ જ માને છે કે, "આ મારુ શરીર ભલે તે નષ્ટ કરી નાંખે, પણ આવા સમયે જો પરમાત્મા ઉપર મારો વિશ્વાસ દૃઢ રહે અને

દેવને હું મારો ઉપકારી જ માનુ, તો જ હું સાચો ભક્ત છુ અને ત્યારે જ મને પરમાત્માની ભક્તિનો બરાબર અભ્યાસ છે એવી મને ખાત્રી થાય ”

આજે તમારી ભાવના પરમાત્માની પ્રાર્થના વિષે ઘણી નબળી બની રહી છે અને એ જ કારણે પરમાત્માની પ્રાર્થના માટે તમને કષ્ટ સહન કરવુ મુશ્કેલ જણાય છે પરતુ શુ તમને એ ખબર નથી કે દશ–બાર રૂપીયાના પગારદાર સિપાઈઓ પણ રાજાને માટે પોતાનુ માથુ આપવા તૈયાર થઈ જાય છે ? જ્યારે સિપાઈઓ પણ પોતાના રાજાને માટે આટલુ આત્મસમર્પણ કરી શકે છે, તો પછી શુ તમે લોકો એ સિપાઈઓથી પણ ઊતરતા છો ? અને પરમાત્મા કોઈ રાજાથી પણ હલકા છે કે તેમને માટે કષ્ટ સહ્યુ ન જાય ? યુદ્ધની રણભેરીનો અવાજ કાને પડતા વીર સિપાઈઓ તો આગળ કૂચકદમ કરે છે ! પાછળ પડતા નથી આ જ પ્રમાણે માથે ગમે તેટલા કષ્ટો આવી પડે છતા ભાવના તો પરમાત્માની તરફ જ વધે અને આખો સસાર લીલામય જણાય તો સમજવુ કે અમે પરમાત્માના સાચા ભક્ત છીએ. ભલે પ્રાણ પણ જોખમમા આવી પડે છતા તે વખતે પણ પરમાત્માની જ ભાવના ભાવવી જોઈએ

ભગવાને કહ્યું છે કે, “ હે ! મુનિઓ ! તમે મરણથી પણ ન ડરો

जीवनआसमरणभयविमुक्का

અર્થાત્—જીવવાની તો આશા ન કરો અને મરવાનો ભય પણ ન રાખો. આમ કરવાથી જ તમે સંયમનુ પાલન કરી શકો છો ”

ભગવાને સાધુઓ માટે આમ કહ્યુ છે તો શુ શ્રાવકોમા એવી દૃઢતા ન હોવી જોઈએ ! તમારે પણ વ્રતોનુ પાલન કરવા માટે દૃઢ બનવુ જ પડશે કોઈના પ્રતિ દ્વેષ ન કરવો, કોઈના ઉપર ખોટા કલકો ન ચડાવવા એ તો ઠીક છે, પરતુ સત્ય ઉપર સ્થિર રહેતા જે જે કષ્ટો માથે પડે તે બધા કષ્ટોનુ સહર્ષ સ્વાગત કરવુ એ ભક્તનુ પહેલું કર્ત્તવ્ય છે

આ પ્રમાણે પરમાત્માની ભક્તિ વિષે ભિન્ન ભિન્ન ભક્તોએ ભિન્ન ભિન્ન વાતો કહી છે પરતુ લક્ષ્ય તો બધાનુ એક જ છે, કેવલ શબ્દોમા જ અતર છે એટલા માટે કેવળ શબ્દોને ન પકડતા લક્ષ્યને પકડવુ જોઈએ લક્ષ્યને પકડી પરમાત્માની પ્રાર્થનામા આત્માને પરોવો તો તેમા કલ્યાણ જ છે

અનાથી મુનિનો અધિકાર–૪૯

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને આજ વાત કહી રહ્યા છે તેઓ કહે છે કે, જે કેવળ શબ્દોને જ પકડી રાખે છે અને લક્ષ્યને પકડતો નથી તે નાથ બની શકતો નથી જે લક્ષ્યને ભૂલતો નથી તે જ નાથ બની શકે છે જો તમે સનાથ બનવા ચાહો છો, તો લક્ષ્યને હમેશા દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખો જો તમે સનાથ બની ન શકો, તો સનાથના સેવક બની રહો તો પણ તમારો બેડો પાર થઈ જશે જેમકે રેલ્વેના ડબાઓમા તો પાવર હોતો નથી પાવર તો રેલ્વેના એન્જીનમા હોય છે પણ જ્યારે ડબાઓની સાકળ એન્જીનને જોડી દેવામા આવે છે ત્યારે એન્જીનની સાથે ડબાઓ પણ મુકરર સ્થાને પહોચી જાય છે આ જ પ્રમાણે તમે જો પોતે સનાથ બની ન શકો, તો પછી સનાથની સાથે તમે તમારો સબધ જોડી

જૈનશાસ્ત્ર અને પાતંજલિ યોગ સૂત્ર બંનેમા એમ કહ્યુ છે કે, પ્રતિપક્ષી ભાવનાદ્વારા જે વિતર્કોનો વિનાશ કરે છે તે જ મહાવ્રતોનુ પાલન કરી શકે છે આમ હોવા છતા પણ કોઈ માણસ હિંસાને તો રોકે નહિ અને એમ કહે કે, હુ અહિંસા મહાવ્રતનુ પાલન કરુ છું તો શુ એ ઠીક છે? આમ કહેવુ એ તો કેવળ મહાવ્રતનુ નામ રહ્યુ પણ કામ રહ્યુ નહિ આ પ્રમાણે નામથી મહાવ્રતોનુ પાલન કરનાર તો ઘણા લોકો મળી આવશે એટલુ જ નહિ એવા પણ લોકો મળી આવશે કે જેઓ પ્રકટમા તો એવી વાતો કરશે કે જે મહાવ્રતોનુ પાલન કરનાર સાધુઓથી પણ ચડિયાતી હશે જે પ્રમાણે ઈમિટેશન હીરા અસલી હીરાથી પણ વધારે ચમકે છે, તે જ પ્રમાણે મહાવ્રતોનું નામ લેનાર અને મહાવ્રતોનુ પાલન ન કરનારાઓ ઉપરથી તો સારી સારી વાતો બતાવશે, પણ જેઓ સાચા પરીક્ષક હોય છે તેમની સામે એ વાતોનુ કાંઈ મૂલ્ય અંકાતુ નથી જે પ્રમાણે રત્નોના પરીક્ષક ખરા ઝવેરી આગળ ઈમિટેશન રત્નનુ કાંઈ મૂલ્ય અંકાતુ નથી

પાચ મહાવ્રતધારીની બધા લોકો પરીક્ષા કરી શકતા નથી, એ કારણે આ વિષયમા કોઈ પણ પ્રકારની ભૂલ ન થાય એ વાતને દૃષ્ટિમા રાખી શાસ્ત્રમા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણી, ગણાવચ્છેદ આદિની વ્યવસ્થા કરવામા આવી છે અને કહ્યુ છે કે, “જેમને માટે આચાર્ય–ઉપાધ્યાયાદિ સાક્ષી આપે કે, એ મહાવ્રતનુ પાલન કરે છે તો તેને માનો ” એ પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન કરે છે એ વાતની પરીક્ષા તમે ન કરી શકો તો આચાર્યાદિની આજ્ઞાથી પાચ મહાવ્રતધારીને ગુરુ તરીકે માનો. જો આચાર્યાદિ આ વિષે કોઈ પ્રકારની ખોટી આજ્ઞા આપે તો તેઓ અપરાધી છે એઓ તમને પાચ મહાવ્રતધારીઓની ઓળખાણ કરાવનાર એજન્ટો છે તમે જ્યારે બજારમા કોઈ ચીજની પરીક્ષા કરી ખરીદી કરી શકતા નથી ત્યારે તમારા તરફથી દલાલો મારફત તમે ખરીદી કરો છો જો કોઈ દલાલ ખરાબ ચીજને સારી કહી અપાવે તો તે અપરાધી ગણાય છે આ જ પ્રમાણે જો આચાર્ય વગેરે કોઈ મહાવ્રતનુ પાલન નહિ કરનાર માણસને મહાવ્રતનુ પાલન કરનાર બતાવી પૂજાવે છે તો તે આચાર્યાદિ પોતાની જવાબદારી ભૂલે છે અને અપરાધને પાત્ર બને છે જે પાચ મહાવ્રતધારી હોય છે તે પોતે હિંસા કરતો નથી, હિંસા કરાવતો નથી અને હિંસા કરનારને અનુમોદન પણ આપતો નથી તે અસત્ય બોલતો નથી, અસત્ય બોલાવતો નથી અને અસત્ય બોલનારને અનુમોદન આપતો નથી આ જ પ્રમાણે તે ચોરી, મૈથુન કે પરિગ્રહ પોતે કરતો નથી, કરાવતો નથી કે કરનારને અનુમોદન આપતો નથી

આજે કહેવામાં આવે છે કે, અમુક સાધુએ શિષ્ય બનાવવા માટે કોઈ છોકરાને ઉડાવી લીધો, પણ શાસ્ત્ર કહે છે કે, સાધુઓ આજ્ઞા વિના એક તણખલુ પણ લઈ શકતા નથી તો પછી આજ્ઞા વિના શિષ્ય તો બનાવી જ કેમ શકે? જો કોઈ એમ કરે અર્થાત્ ચોરી છૂપીથી કોઈને શિષ્ય બનાવે તો તેને શિષ્યચોરીનો અપરાધ લાગે છે, અને તે નવી દીક્ષાનુ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાનો અપરાધી માનવામા આવે છે અને તેને આઠમુ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે.

જ્યારે મને વૈરાગ્ય આવ્યો હતો ત્યારે મારા મામાને સાધુઓ ઉપર બહુ નારાજગી પેદા થઈ, તે એટલે સુધી કે તેમણે ઉપાશ્રયે જવાનુ પણ છોડી દીધુ એક દિવસ મારા ગુરુ મગનલાલજી મહારાજ ભિક્ષા લેવા માટે નીકળ્યા, ત્યા રસ્તામા મારા મામા તેમને મળ્યા ત્યારે મગનલાલજી મહારાજે તેમને કહ્યુ કે, “જડાવચંદજી! આજકાલ તો તમે

ઉપાશ્રયે આવવાનું પણ છોડી દીધું ?" મારા મામાએ જવાબ આપ્યો કે, "અમે કેવી રીતે આવીએ ? તમે અમારા ભાણેજને ભરમાવ્યો છે! તમે એટલું પણ ન વિચાર્યું કે, તે કેટલો દુબળો છે! તેનાથી પાદવિહાર કેવી રીતે થઈ શકશે? અને તેના માથામાં કેટલાં બધા ગુમડાં થયાં છે ! એટલે તે કેશલુંચનનું કષ્ટ પણ કેમ સહી શકશે ?" મગનલાલજી મહારાજે કહ્યું કે, "એ બધું ઠીક છે. પણ તમે એ જાણો છો કે, જ્યારે અમે આજ્ઞા વિના એક તણખલું પણ લઈ શકતા નથી તો પછી શું તમારી બધાની આજ્ઞા વિના તમારા ભાણેજને લઈ જશું ?"

મતલબ કે, આજકાલ એમ કહેવામાં આવે છે કે, અમુક સાધુએ અમુક છોકરાને શિષ્ય બનાવવા માટે છુપાવી દીધો. પણ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં સાફ કહ્યું છે કે, "અણુ કે સ્થૂલ, જડ કે ચૈતન્ય કોઈ પણ ચીજ જે આજ્ઞા વિના લેતો નથી તે જ મહાવ્રતોનું પાલન કરનાર છે"

ચોથું બ્રહ્મચર્યવ્રત છે. બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતને માટે કેવલ સ્ત્રીનો ભોગ કરવાની જ મના નથી પણ સ્ત્રીભોગ કરવો નહિ, કરાવવો નહિ અને કરનારને અનુમોદવો નહિ મન, વચન અને કાયાથી એમ વિધાન કરેલ છે. એટલું જ નહિ પણ સંસારની સમસ્ત સ્ત્રીઓને–દેવાંગનાઓ અને અપ્સરાઓને માટે પણ એ મારી માતા છે એમ સમજવાનું છે. ભગવાને આ ચોથા મહાવ્રતની રક્ષા માટે નવ વાડ અને દશમો કોટ બતાવેલ છે.

આ જ પ્રમાણે પરિગ્રહ પણ ન રાખવો. કોઈ પણ ચીજ તરફ મમત્વભાવ ન રાખવો. તેમ કોઈ અનાવશ્યક ચીજ પોતાની પાસે ન રાખવી, શાસ્ત્રમાં બતાવ્યું છે તેથી વધારે કે જિતાચારમાં કહેલ ચીજથી વધારે કોઈ ચીજ પોતાની પાસે ન રાખવી. કાલાનુસાર અનેક આચાર્યો મળીને જે નિયમ બનાવે છે તેને 'જિતાચાર' કહેવામાં આવે છે અને એ જિતાચાર પ્રમાણે વ્યવહાર કરવો એ ભગવાનની આજ્ઞામાં જ મનાય છે. એટલા માટે જિતાચારમાં જે ચીજોને રાખવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, તેથી વધારે કોઈ ચીજ ન રાખવી. જેમકે શાસ્ત્રમાં લાકડીની કાપી વગેરે રાખવાનું કહ્યું નથી પણ જ્યારથી શાસ્ત્રો લિપિબદ્ધ થયા ત્યારથી જિતાચાર પ્રમાણે તે ચીજ પાસે રાખવાની આવશ્યકતા બતાવવામાં આવેલ છે. આ પ્રમાણે જિતાચાર અને શાસ્ત્રમાં કહેલી ચીજ સિવાય કોઈ ચીજ ન રાખવી અને જે જે ચીજો રાખી છે તેના પ્રતિ મમતા ન રાખવી એ સાધુઓનું અપરિગ્રહ વ્રત છે. સાધુ એમ કહી ન શકે કે જ્ઞાનખાતામાં પૈસા આપો. જ્ઞાનને ઉત્તેજન આપો, એટલું તો કહી શકે પણ પૈસા આપો એમ કહી શકે નહિ પોતાની પાસે બે શાસ્ત્રો છે એક શાસ્ત્ર તો પોતે કામમાં લે છે પણ બીજું શાસ્ત્ર તેના કામમાં આવતું નથી છતાં કોઈ શિષ્ય કે બીજું કોઈ માગે અને ન આપે તો એમ સમજવું કે તેને મમત્વ છે. શાસ્ત્રના ભંડારો ભરી રાખવામાં આવે અને કીડાઓ તેનો ઉપયોગ કરે તો એ પણ તેના તરફ મમત્વભાવ છે. અપરિગ્રહ મહાવ્રતને માટે આવો મમત્વભાવ સર્વથા ત્યાજ્ય છે

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે! રાજન્! આ પ્રમાણે મહાવ્રતની પ્રતિપક્ષી ભાવનાને જે દૂર કરતો નથી તે મહાવ્રતોનું પાલન કરી શકતો નથી જે રસગૃદ્ધ છે તે પણ અનાથ જ છે."

મતલબ કે, સંસારની કોઈ પણ વસ્તુ તરફ મમત્વભાવ ન રાખવો અને અનન્યભાવે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી પરમાત્માનો ભેટો કરવો એ જ વાત પ્રાર્થનામાં કહેવામા આવી છે સુદર્શન ચરિત્રથી એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ થશે.

સુદર્શન ચરિત્ર—૪૯

દેવો તેને ચામરો ઢોળતા જયકાર બોલતા હતા સુદર્શન તે વખતે ત્રિલોકપતિ હોય તેમ સિંહાસન ઉપર બેઠો હતો તે વખતે શેઠ લોકોને કહી શકતો હતો કે, મારી દૃઢતા અને રાણીની ચાલાકીનુ પરિણામ જુઓ ! પણ જો તે એમ કહે તો તે તેની અપૂર્ણતા જ પ્રગટ થાત. તે તો સિંહાસન ઉપર જાણે પોતે પોસામા બેઠો હોય તેમ બેસી રહ્યો. સુદર્શન તો પોતાની ભાવનામા જ દૃઢ રહ્યો. આ જ પ્રમાણે તમે પણ ભાવનામાં દૃઢ રહો. કારણ કે બધા કાર્યોની સફળતાનુ મૂળ કારણ ભાવના જ છે

ધન ધન હૈ યો શેઠ સુદર્શન, શીલવત સિરતાજ,
ધિક્ ધિક્ હૈ અભયા રાણીકો, નિપટ ગમાઈ લાજ. ॥ ધન૦ ૧૧૦ ॥
જગજન મુખસે યોં કીર્તિ, ગઈ રાયકે પાસ,
દધિવાહન નૃપ આયા દૌડકે, ધર મનમેં હુલ્લાસ ॥ ધન૦ ૧૧૧ ॥

શેઠનો તો પ્રભુમય બનવાનો સ્વભાવ હતો એટલા માટે તે તો કાંઈ બોલ્યો નહિ પણ જનતા બોલ્યા વિના ક્યા રહી શકે એમ હતી ! એટલા માટે જનતા કહેવા લાગી કે, જોયુ ! શૂળીનુ પણ સિંહાસન બની ગયુ હવે તો તમારો ભ્રમ મટ્યો કે નહિ ? જે લોકો એમ કહેતા હતા કે આ ધર્માત્મા શેઠને શૂળીએ શુ ચડાવો છો, ધર્મને શૂળીએ ચડાવો છો તે લોકો શૂળીને સિંહાસન થએલુ જોઈ બહુ જ પ્રસન્ન થયા અને સુદર્શનને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા કોઈ એમ કહેતા હતા કે રાણી કેવી નિર્લજ્જ છે કે જેણે પોતાની લાજ ગુમાવી, શેઠના માથે કલક ચડાવ્યુ પરતુ સત્ય શુ કોઈ દિવસ છૂપુ રહી શકે છે ? અમે પણ કહેતા હતા કે, આ શેઠ કેવો મૂઢ છે કે તે એક પણ શબ્દ પોતાના મોઢે બોલતો નથી, પણ આખરે પાપનો ક્ષય અને સત્યનો જય જ થયો

દુનિયામા બધા લોકોની પ્રકૃતિ એક સરખી હોતી નથી વસ્તુ તો એક હોય છે પણ તે વસ્તુ પોતાની પ્રકૃતિની અનુસાર ભિન્ન ભિન્ન રૂપમા જોવામા આવે છે સૂર્ય પ્રકાશ તો સમાન આપે છે પણ કાચનો રગ જેવો હોય છે, તે પ્રકાશ પણ તેવો જ બની જાય છે. આ જ પ્રમાણે સુદર્શનની ઘટનાને લોકો ભિન્ન ભિન્ન રૂપ આપવા લાગ્યા.

સુદર્શનનો જે જય જયકાર થઈ રહ્યો હતો તે સુદર્શનનો જયકાર ન હતો પણ તેની શુદ્ધ ભાવનાનો જયકાર હતો ભાવના કે પવિત્રતા સૂક્ષ્મરૂપમા જોઈ શકાતી નથી પરતુ જ્યારે તે સ્થૂલરૂપ ધારણ કરે છે ત્યારે જ બધાના જોવામા આવે છે. સૂક્ષ્મ વસ્તુને બધા લોકો જોઈ શકતા નથી પણ જ્યારે તે સ્થૂલ રૂપમા આવે છે ત્યારે જ તે જોવામા આવે છે આ કથનાનુસાર સુદર્શનની ભાવનાને તો બધા લોકો જોઈ શક્યા ન હતા પરતુ જ્યારે શૂળીનુ સિંહાસન થએલુ જોયુ ત્યારે લોકો જોવા લાગ્યા અને જયજયકાર કરવા લાગ્યા. બધા લોકો એમ કહેવા લાગ્યા કે, શેઠના હૃદયમા જરાપણ ખરાબ ભાવના ન હતી શૂળીનું સિંહાસન બનવાથી આપણને નિશ્ચય થઈ ગયો કે, શેઠની ભાવના કેટલી શુદ્ધ હતી

ખમો ખમો અપરાધ હમારા, વારવાર મહાભાગ !
ધર્મ મર્મ નહીં જાના તુમ્હારા, નારી ચાલે લાગ ॥ ધન૦ ૧૧૨ ॥
સુની બાત જબ મનોરમાને, પુલકિત અંગ ન પાય,
પાંચ પુત્ર સંગ પતિદર્શનકો, શીઘ્ર ચલાકર આય ॥ ધન૦ ૧૧૩ ॥
રાજા પ્રજા મિલ પતિવ્રતા કો, સિંહાસન બૈઠાય;
દંપતિ જોડી દેખ દેવગણ, મનમેં અતિ હર્ષાય ॥ ધન૦ ૧૧૪ ॥

બધા લોકો આમ કહી રહ્યા હતા. કેટલાક લોકો રાજા પાસે દોડી ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે, મહારાજ ! ગજબ થઈ ગયો. રાજાએ પૂછ્યું કે, શું ગજબ થયો ! લોકોથી પ્રસન્નતા હોવાને કારણે બોલી પણ શકાતું ન હતું લોકોએ રુંધાતા કંઠે એટલું જ કહ્યું કે, શેઠને શૂળી ઉપર ચડાવવામાં આવતા હતા ત્યારે ગજબ થયો. રાજાએ તેમને ધૈર્ય આપી પૂછ્યું કે, શું ગજબ થયો ? શું શૂળી તૂટી થઈ કે બીજું કાંઈ થયું ? લોકોએ ઉત્તર આપ્યો કે, શૂળી તૂટી નહિ પણ તેનું સિંહાસન બની ગયું છે અને સિંહાસન ઉપર બેઠેલા સુદર્શન ઉપર છત્ર શોભી રહ્યું છે અને ચામરો તેને ઢોળાઈ રહ્યા છે. આ સાભળી રાજા કહેવા લાગ્યો કે, હવે મારો સંશય દૂર થયો. હું પહેલાંથી જ જાણતો હતો કે, "શેઠ એવા નથી. એ તો રાણીની જ બધી ચાલબાજી છે, પરંતુ શેઠ કાંઈ બોલ્યા નહિ અને રાણીના પક્ષમાં સાક્ષીઓ હતી એટલે નિરુપાયે એ મહાપુરુષને માટે મારે આવો હુકમ કાઢવો પડ્યો, ધિક્કાર છે સંસારના પ્રપંચને કે જેને વશ થઈ મારે આવો અનર્થ કરવો પડ્યો સારું થયું કે, શેઠની શૂળી તૂટી ગઈ. શેઠની શૂળી શું તૂટી છે, જાણે મારી જ શૂળી તૂટી ગઈ છે મેં તો મારી તરફથી તો એ મહાપુરુષની હત્યા જ કરી હતી. ધન્ય છે એ મહાત્માઓને કે જે સંસારના પ્રપંચથી પૃથક્ થઈ જંગલમાં રહે છે. હવે હું શેઠ જેવા મહાપુરુષના દર્શન કરું અને તેમની હાથ જોડી ક્ષમા માગું એ જ ચાહું છું."

રાજા દધિવાહન હાથી–ઘોડા–સિંહાસન વગેરેને ભૂલી જઈ પગપાળો જ શૂળીની જગ્યાએ દોડી ગયો. લોકો સામે આવીને કહેવા લાગ્યા કે, આ પ્રમાણે અત્રે આનંદ છવાઈ રહ્યો છે. રાજા પણ હર્ષથી તેમને સંકેતદ્વારા એમ કહી રહ્યો છે કે, બહુ સારું થયું આપણી લાજ પ્રભુએ રાખી છે.

રાજા સુદર્શન શેઠની સામે આવ્યો રાજાનો વિનય કરવા માટે સુદર્શન સિંહાસન ઉપરથી ઊતરવા લાગ્યો પણ રાજાએ કહ્યું કે, આપ ત્યાં જ બેસી રહો આપ ત્યાં જ બેસવાને યોગ્ય છો. આ પ્રમાણે જ્યારે રાજા પણ નમ્ર થઈને સુદર્શનની સામે ગયો ત્યારે ન જાણે લોકોના મનમાં કેવા કેવા વિચાર આવ્યા હશે ?

આ બાજુ મનોરમાએ પણ સાભળ્યું કે, પતિ શૂળીમાથી ઊગરી ગયા છે અને શૂળીનું સિંહાસન બની ગયું છે. રાજા પણ તેના સન્મુખ માથું નમાવી ક્ષમાપ્રાર્થના કરી રહ્યો છે. પતિની મહિમા થઈ રહી છે. આ સાભળી મનોરમાને કેટલો બધો હર્ષ થયો હશે એ વાત તો સાચી પતિવ્રતા સ્ત્રી જ જાણી શકે છે. જે કેવળ વિષયલોલુપતાને કારણે જ પતિને પતિ માને છે તે આ વાતને શું જાણે ?

મનોરમા કહેવા લાગી કે, "હે ! પ્રભો ! મારા પતિ એવા જ ઉદારચરિત છે. તેમના રોમમાં પણ ખરાબી નથી છતાં સંસારમાં તેમની જે નિંદા થઈ રહી હતી, તે નિંદા પણ

આપની કૃપાથી દૂર થઈ" આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણીએ પોતાના પુત્રોને કહ્યુ કે, પુત્રો ! ઉઠો, તમારી ભાવના સફળ થઈ છે ચાલો, તમારા પિતાને વધાવીને ઘેર લાવીએ !

શેઠ શૂળીના સ્થાને જઈ રહ્યા હતા ત્યારે શેઠાણી બહાર પણ નીકળી ન હતી પણ હવે તેને વધાવવા જઈ રહી છે આ ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાનો જ પ્રતાપ છે

મનોરમા સખીઓની સાથે શેઠ અને ધર્મના મગલ ગીતો ગાતી બહાર નીકળી તે વખતે તેમને કેટલી બધી પ્રસન્નતા થતી હશે ! તે શેઠની સામે આવી શેઠને પણ મનોરમા અને પુત્રોને જોઈ કેટલી બધી પ્રસન્નતા થતી હશે ! કોઈ ઉપવાસીને અન્ન કેવુ પ્રિય લાગે છે એ વાતનો જેમણે ઉપવાસ કર્યો હોય તે જ જાણી શકે છે આ જ પ્રમાણે શેઠ અને શેઠાણીની પ્રસન્નતાને પણ તે જ જાણી શકે છે કે જેમણે તેમની માફક ભાવ તપ કર્યું હોય, બીજો કોઈ જાણી શકે નહિ. અન્નનો રસ ઉપવાસ કરનારને જ સારો લાગે છે.

શેઠને જોઈ શેઠાણીના હૃદયમા અને શેઠાણીને જોઈ શેઠના હૃદયમા કેવો આનંદ થયો હશે ત્યા ઉપસ્થિત સ્ત્રીઓ મનોરમાને જોઈ કહેવા લાગી કે, આ સતીએ આપણુ મસ્તક ઊંચુ રાખ્યુ છે, અને આપણા મુખને ઉજ્જવલ બનાવ્યુ છે

આ પ્રમાણે ગુણગાન કરી સ્ત્રીઓએ મનોરમાને આદરપૂર્વક આસન ઉપર બેસાડી પણ લોકો કહેવા લાગ્યા કે, આજે અમારે ત્યા સીતારામની જોડી પ્રગટ થઈ છે એટલા માટે આ સતીને તો શેઠની પાસે જ બેસાડવી જોઈએ અર્ધુ શરીર તો ઉપર રહે અને અર્ધું શરીર નીચે રહે એ ઠીક નથી

બધા લોકોએ મળીને મનોરમાને પણ સુદર્શનની પાસે સિંહાસન ઉપર બેસાડી દીધી. શેઠ શેઠાણી, જાણે સીતા–રામની જોડી બેઠી હોય એમ લાગતા હતા.

લોકોએ સુદર્શનને કહ્યુ કે, 'અત્યારે અહીં સભા એકઠી થઈ છે એટલા માટે આપ એ બતાવો કે, તમે તમારા કયા નિશ્ચય ઉપર કેવી રીતે દૃઢ રહ્યા અને અમે તમને અત્યાગ્રહ કર્યો છતા તમે શા માટે બોલ્યા નહિ ?'

સુદર્શને જવાબમા કહ્યુ કે, તમે લોકો તથા આ રાજા પણ મને હાથ જોડે છે તે મારા આ હાડને નહિ પણ કોઈ શક્તિવિશેષને હાથ જોડે છે જે શક્તિને તમે બધા લોકો હાથ જોડો છો એ શક્તિ તમારા બધામા પણ છે એટલા માટે તમે લોકો એમ ન સમજો કે, હુ સિંહાસન ઉપર બેઠો છુ પરતુ એમ સમજો કે, આપણા બધાની શુભ ભાવના જ આ સિંહાસન ઉપર બેઠેલ છે શરીરની વાત તો જુદી છે પણ આત્માની એકતામા બધાયનો સમાવેશ છે અને બધા આત્મા સિદ્ધ થયા બાદ સમાન જ છે.

આ વાત તમને જલ્દી સમાજમા આવી જાય એટલા માટે આ વાતને સરળ કરીને તમને કહું છુ

એક માણસનુ રત્ન ખોવાઈ ગયું તેને યાદ આવ્યુ કે, હુ અમુક રસ્તેથી આવ્યો હતો એટલે મારું રત્ન ત્યા જ ક્યાય ખોવાઈ ગયુ હશે તે રત્નને શોધવા માટે પાછો ફર્યો તેને માર્ગમા અનેક ચીજો જોવામાં આવી પણ તે ચીજો માટે તે એમ કહેવા લાગ્યો કે, એ રત્ન નથી આ પ્રમાણે માર્ગમા જે કોઈ ચીજ જોવામા આવતી તેને માટે તે એમ જ કહેતો કે, એ રત્ન નથી આ દૃષ્ટાન્ત પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો પણ **નેતિ નેતિ** કહે છે અર્થાત્

એમ કહે છે કે, અમે જે વસ્તુની શોધમા છીએ તે વસ્તુ આ નથી. અમે ચીજને શોધીએ છીએ તે વસ્તુ આ સંસારના પદાર્થથી ભિન્ન છે.

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धे परतस्तु स ॥

જે દશ્ય ઇન્દ્રિયોદ્વારા જોવા–સાભળવામાં આવે છે તે ઈશ્વર નથી શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ ઈશ્વર નથી. શ્રી આચારાગ સૂત્રમાં કહ્યુ છે કે, આ આત્મા લીલો નથી, પીળો નથી, લાલ નથી, ગધવાળો નથી, રસવાળો નથી, પરંતુ આ આત્મા એ બધાથી પર છે. પણુ આત્માને શોધનાર માર્ગમાં જ ભૂલી જાય છે એ તેની ભૂલ છે

મો કો કહાં તૂ ઢૂઢે મૈ તો હરદમ તેરે પાસમે,
ના મૈ મંદિર ના મૈ મસજિદ ના કાશી કૈલાસમે;
ના મૈ ઐસૂ અજબ દ્વારિકા મેરી ભેટ વિશ્વાસમેં મો કો૦

તે રત્ન તો જ્યાં પડયુ હશે ત્યા જ હશે. તે રત્ન પોતે તો ગતિ કરી શકતુ નથી એટલા માટે રત્નને શોધનારે માર્ગમા પડેલી ચીજોમાં લોભાઈ જવુ ન જોઈએ. જો તે માર્ગમાં પડેલી ચીજોમાં લોભાઈ જાય તો શુ તે રત્નને પ્રાપ્ત કરી શકે ?

તે માણસ રત્નને શોધી રહ્યો હતો એટલામા જ કોઈએ કહ્યુ કે, તુ શુ શોધે છે ! તે રત્ન તો તારા ખીસ્સામાં જ છે. આ જ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, તુ આત્માને ક્યાં શોધી રહ્યો છે ! એ આત્મા તો તારી પાસે જ છે. રૂપ, રસ, ગધ વગેરે પદાર્થો જે છે તે આત્મા નથી. એ પદાર્થોથી તો ઇન્દ્રિયો જ મોટી છે. ઇન્દ્રિયોથી મન મોટુ છે. મનથી બુદ્ધિ મોટી છે અને બુદ્ધિથી જે પર છે તે જ આત્મા છે. એ આત્માને શોધો તો તેમાં કલ્યાણ રહેલું છે.

આ પ્રમાણે સુદર્શન ત્યા ઉપસ્થિત લોકોને કહી રહ્યો છે કે, "ભાઈઓ ! તમે એમ ન સમજો કે આ સુદર્શન સિંહાસન ઉપર બેઠો છે, પરતુ એમ સમજો કે, આપણા બધા લોકોની ભાવના જ સિંહાસન ઉપર બેઠેલ છે."

શ્રાવકોની વીરતા અને તેમના ગુણોને કારણે જ સાધુઓ તેમનો જયજયકાર બોલે છે, અને તેમને ધન્યવાદ આપી તેમનુ ચરિત્રચિત્રણ કરે છે. સુદર્શન જો કેવળ ધનવાન જ હોત અને તેનામાં જો શીલનુ પાલન કરવા માટે આટલી વીરતા ન હોત તો સાધુઓને તેનું ચરિત્રચિત્રણ કરવાની આવશ્યકતા ન હોય. સાધુઓ તેની જે પ્રશસા કરે છે તે તેના શીલપાલનના કારણે જ. જો તે કુશીલ હોત તો સાધુઓ તેને માન આપત નહિ પણ ઊલટો તેને ઠપકો આપત જેમકે શાસ્ત્રમા રાજીમતિએ રથનેમિને ઠપકો આપતાં કહ્યુ છે કે, 'હે ! અપયશકામી ! તને ધિક્કાર છે. તુ સાધુ થઈને વમન કરેલી વસ્તુ પાછી ખાવા ચાહે છે ?' આ વીતરાગના શાસ્ત્રો છે. એટલા માટે જ્યાસુધી બુરાઈ રહી ત્યાંસુધી તો તેની નિંદા કરવામાં આવી છે, પરતુ જ્યારે બુરાઈ ચાલી ગઈ ત્યારે તેની પ્રશસા કરવામાં પણ વાર લગાડવામા આવી નથી. રથનેમિએ જ્યારે પોતાના ખરાબ વિચારોનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે શાસ્ત્રકારોએ જ તેમને પુરુષોત્તમ કહ્યા છે, આ વાત સમજીને જ્ઞાન અને ક્રિયાને જીવનમા અપનાવો

જય જય સુદર્શન શેઠજી, જય જય હો મનોરમા માત;
ધર્મ તીર્થથી જુદી જાવા, પુરજન અતિ હર્ષાત. ॥ ધન૦ ૧૧૫ ॥

સુદર્શન અને મનોરમા ઊંચા સિંહાસન ઉપર બેઠા છે, તેનુ કારણ ધન નહિ પરંતુ શીલની એવી દૃઢતા છે કે, પ્રાણ જાય તો ભલે જાય પરંતુ શીલ ન જાય. આ પ્રકારની દૃઢતા રાખવાને કારણે જ તેમને ઉંચુ આસન પ્રાપ્ત થયુ છે

લોકો શાન્ત થઈને સુદર્શનને કહેવા લાગ્યા કે, "આપ અમને અમૃત વચનો સંભળાવો." લોકોની આ પ્રાર્થના ધ્યાનમા લઈ સુદર્શન કહેવા લાગ્યા કે, "ભાઈ ઓ, તમે મારા આત્માનો અનુભવ મને પૂછો છો પરતુ તે અનુભવ તો મુગો છે અને વાણીમાં એવી શક્તિ નથી કે તે અનુભવને વર્ણવી શકે કેવલજ્ઞાની ભગવાન પોતાના જ્ઞાનમા જે કાંઈ જુએ છે, તેનો માત્ર અનતમો ભાગ વાણીમા આવે છે, પણ જે બુદ્ધિમાન અને જ્ઞાની હોય છે, તેઓ તો કેવલજ્ઞાની દ્વારા વર્ણિત અનતમા ભાગ ઉપરથી જ તેમના જ્ઞાનની વાતો સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે તમે લોકો વડના ઝાડને તમારા ઘરમા લઈ જઈ શકો નહિ પરંતુ જો વડનુ બીજ તમારે ઘેર લઈ જવામા આવે અને તેને વાવવાની ક્રિયા કરવામાં આવે તો તેવુ જ ઝાડ તમારે ત્યા પણ થઈ શકે છે. આ જ પ્રમાણે વીતરાગની વાણીનો થોડો અશ પણ તમે તમારે ત્યા લઈ જાઓ અને તેને તમારા હૃદયમાં સ્થાન આપી તદનુસાર ક્રિયા કરો તો તમને પણ તેવો જ લાભ થશે."

સુદર્શન કહે છે કે, "જે અનુભવ મને થયો છે તે મુગો છે એટલા માટે હું તેને કાંઇ કહી શકતો નથી છતા પણ જે કાંઈ હુ કહી શકું એમ છુ તે ટૂકામાં કહું છુ."—

જીગરનો યાર જુદો તો, બધો સસાર જુદો છે,
બધા સસારથી યે યાર, બેદરકાર જુદો છે,
ગણું ના રાવ રાયાને, ગણુ ના આખી દુનિયાને,
પરતુ જાન આ પર, પ્યારીનો અખત્યાર જુદો છે.
હજારો બોધ મદિરો, ચહી છે ને તે ભલે છાજે;
અમો મસ્તાનના ઉસ્તાદનો, દરબાર બીજો છે

આ ભક્તોની વાણી છે છતા અત્યારે એ સુદર્શનના નામે કહેવામા આવે છે. સુદર્શન કહે છે કે, "જો તમે લોકો એટલુ જાણી લો કે હૃદયનો મિત્ર જુદો છે તો તમને આ અકળ સંસાર જ જુદો દેખવા લાગશે જ્યારે કોઇ માણસ ખોવાયેલા રત્નને શોધવા લાગે છે ત્યારે તે બીજી ચીજો ઉપર લોભાતો નથી, પરતુ તે પ્રત્યેક ચીજને માટે એમ જ કહે છે કે આ રત્ન નથી. પતિવ્રતાનો પતિ ગૂમ થઈ ગયો હોય તો તે વખતે તેની સામે ભલે સંસારના બધા પુરુષો આવે તો પણ તે પ્રત્યેક માણસને એમ જ કહેશે કે તે મારો પતિ નથી પતિવ્રતા સ્ત્રીને તો પોતાનો પતિ મળશે ત્યારે જ સતોષ થશે બીજો પુરુષ ગમે તેટલો સુરૂપ હોય અને પોતાનો પતિ ગમે તેટલો કુરૂપ હોય છતા તે પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિને જ ચાહશે. દમયંતી જ્યારે નલને શોધતી હતી ત્યારે ઇન્દ્ર પણ નલનુ સ્વરૂપ ધારણ કરી તેની સામે આવ્યો, પરતુ દમયતી ઇન્દ્રના રૂપ ઉપર પણ મોહિત ન થઈ તે તો એમ જ કહેતી હતી કે, જે મારા હૃદયની વાત કહી આપે, હુ તેને જ મારો પતિ માની શકુ સુલસાને દેવોએ કહ્યુ કે, નગરની બહાર ભગવાન મહાવીર આવ્યા છે અને આ પ્રમાણે કહી દેવોએ સમવસરણની રચના પણ બતાવી પણ સુલસાએ કહ્યુ કે, મારા એ મહાવીર નથી. દમયંતી પણ એમ જ

કહેતી હતી કે, મારા હૃદયની વાત જે કહી આપે તે જ મારા પતિ છે કેટલાક લોકોએ હૃદયની વાત કહેવાનો ઢોંગ પણ કર્યો છતા પણ દમયતીએ તેમનું કહ્યુ માન્યુ નહિ તે વખતે જ નલ કુબડાનુ રૂપ ધારણ કરી રસોયો બની આવ્યો હતો, તેણે લોકોને કહ્યુ કે, જો દમયતી મારી વાતો સાંભળે તો હુ તેના હૃદયની વાત કહી શકુ છુ દમયતીએ તેની વાત સાભળવાનો સ્વીકાર કર્યો ત્યારે નલે દમયતીના હૃદયની વાત કહી આપી દમયતીએ તે જ વખતે નલનો હાથ પકડી કહ્યુ કે, હવે આપ કયા જશો ? નલ કહેવા લાગ્યો કે, હુ નલ નથી હુ તો કુબડો છે અને નલ તો સુદર છે દમયતીએ કહ્યુ કે, ગમે તે હો પરતુ હવે તમે છટકી શકો એમ નથી મારે પુનર્વિવાહ કરવો ન હતો પણ મારે તો મારા પતિને શોધવા હતા. આખરે નલને પોતાનુ સાચુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવુ જ પડયુ આ પ્રમાણે દમયતીએ પોતાના પતિને માટે ઇન્દ્રને પણ ઠોકર મારી, પણ તેમનો સ્વીકાર ન કર્યો "

સુદર્શન કહે છે કે, " મારા પ્રભુ મારા હૃદયમા હતા તો મે સંસારની પણ પરવા ન કરી. હુ આ રાજાની પ્રજામાનો એક છુ જ્યારે રાજાએ જ મને ઉચ્ચ આસન આપ્યું છે તો પછી હુ હૃદયની વાત ન કહેતાં બહારની વાત કેવી રીતે કહી શકુ ? હુ તો હૃદયની જ વાત કહીશ "

સત્ય વાત કહેનાર વક્તા દુર્લભ છે અને શ્રોતા પણ દુર્લભ છે. પણ જે સાચા મહાનુભાવ છે તેઓ તો સત્ય વાતને કહે છે પછી ભલે તે સત્ય વાતને કોઈ સાંભળે કે ન સાંભળે !

સુદર્શન કહે છે કે, " લોકોએ મને એમ પણ કહ્યું હતું કે, ' ન બોલવાથી તમારી બદનામી થશે અને બોલવાથી રાણીને દડ મળશે અને તમને કાંઈ નહિ થાય ' લોકોએ આમ કહ્યુ છતા હું કાંઈ બોલ્યો નહિ કારણકે રાણીની વિરુદ્ધ બોલવા માટે મારુ હૃદય ના પાડતુ હતુ "

ચાતક તરસથી પીડાતો હોય ત્યારે કોઈ તેને એમ કહે કે, સરોવર પાણીથી ભરેલાં છે તો પછી શા માટે તરસથી પીડાય છે ? પાણી કેમ પી લેતો નથી ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા ચાતક કહેશે કે, આકાશમાથી પડેલા એક જલબિંદુને ઝીલવામા હુ પ્રસન્નતા અનુભવીશ પરતુ સરોવરનુ પાણી પી નહિ શકુ, કારણ કે, મારા હૃદયની મિત્રતા આકાશના એ જલબિંદુ સાથે જ છે

ભક્તો કહે છે કે, ભલે હજારો યુનીવર્સીટીઓ હોય પણ અમારા જેવા મસ્તાનોના ઉસ્તાદ તો બીજા જ છે

સુદર્શન કહે છે કે, " મારા અનેક હિતચિંતકોએ મને બોલવાનુ ઘણુ કહ્યુ અને હુ બોલ્યો નહિ તેથી એ લોકો નારાજ પણ બહુ થયા અને કહેવા લાગ્યા કે, અમે આટ-આટલુ કહીએ છીએ છતા માનતા નથી અને એ રીતે તમે અમારુ અપમાન કરી રહ્યા છો પણ વાસ્તવમા હુ તેમનુ અપમાન કરતો ન હતો, પરતુ હૃદયના મિત્રની વાતને કાર્યમા મૂકી રહ્યા હતો "

સીતાને સમજાવવામા અને ધમકાવવામા કોઈ પ્રકારની ખામી રાખવામા આવી ન હતી સીતાને તો ત્યાસુધી કહેવામા આવ્યુ હતુ કે, રામ લક્ષ્મણ તો વનમા વિચરનારા ભીલ છે અને રાવણ તો સોનાની લકાના સ્વામી છે. છતા પણ શુ સીતા પ્રલોભનમા પડી હતી ?

ભલે કોઈ તેના દૃઢ નિશ્ચયથી ખુશ થયા કે નારાજ થયા હોય પણ પોતાના નિશ્ચયમા દૃઢ રહેવુ એમા જ સીતા પોતાનુ કલ્યાણ જોઈ શકી હતી આ જ પ્રમાણે સુદર્શને એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે, મનોરમા સિવાય બધી સ્ત્રીઓ મારા માટે માતા સમાન છે તે પણ પોતાના આ નિશ્ચય ઉપર દૃઢ રહ્યો અને મારી માતાને મારા બોલવાથી કષ્ટ થશે એ વિચારથી બધાએ બોલવા માટે અત્યાગ્રહ કર્યો છતા તે બોલ્યો નહિ.

બધા પ્રકાર તુફાને થઈ ચચલતા ચૂકે,
હમારા ચિત્તની ચાલો અચલ પ્રકાર જુદો છે
ઘડીભર બેસ બતલાઉં સિખાઉ પ્રેમનો જાદુ,
અમો જાદુગરોનો ચાર બાજાર જુદો છે
શિખે જે પ્રેમ પૂરો તો અચલ અભેદ પામે તે,
નથી જ્યા પ્રેમ છે ત્યાં ભેદ યે વ્યવહાર જુદો છે.
ભલે યે માહરા પંથે બધા એ દુ:ખને દેખે,
મને સુખસાર લેહીનો કઈ બાજાર જુદો છે
થયો જે પ્રેમમા પૂરો થયો તે મુક્ત સર્વેથી,
મહા મસ્તાન જ્ઞાનીના મગજનો તાર જુદો છે.

સુદર્શન કહે છે કે, ભલે મારા માર્ગમા બધા દુ ખી પણ થઈ જાય પરતુ જે તમને દુ ખ લાગે છે તે મને સુખનો સાર જણાય છે જેમકે મને શૂળી ઉપર ચડાવવામા આવતો હતો ત્યારે તમને તો દુ ખ થઈ રહ્યુ હતુ પણ મને સુખનો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો. મને ત્યારે એમ લાગતું હતુ કે, જાણે હુ આનદનો ઉપભોગ કરી રહ્યો છુ

સુદર્શનને વક્તા બનાવી તેમના મુખેથી જે વાત કહેવામા આવી છે તે વાતને તમે પણ હૃદયમા ધારણ કરો ભગવાને પણ સાધુ–સાધ્વીઓને શ્રાવકનુ ઉદાહરણ આપી એમ કહ્યું હતુ કે, જ્યારે શ્રાવક થઈને તેમણે વ્રતપાલનમા આટલી દૃઢતા રાખી તો પછી તમારે કેટલી દૃઢતા રાખવી જોઈએ અને વ્રતપાલનમા તમારે કેટલા દૃઢ રહેવુ જોઈએ । સુદર્શનના આ આદર્શને તમે પણ તમારા હૃદયમા ઉતારો તો તેમા કલ્યાણ રહેલુ છે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૨ શુક્રવાર

પ્રાર્થના

ધરમ જિનેશ્વર મુજ હિયડે બસો, પ્યારા પ્રાણ સમાન,
કબહું ન વિસરું હો ચિતારું નહીં, સદા અખંડિત ધ્યાન. ॥ ધરમ૦ ૧॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આત્માની શુદ્ધ ભાવનાનું સ્વરૂપ જ પ્રાર્થના છે. અર્થાત્ પ્રાર્થના, આત્માની ભાવનાનું જ રૂપ છે. પ્રાર્થના વિષે પ્રાયઃ હું હમેશા થોડું ઘણું કહ્યા કરું છું, પણ મારા કહેવા માત્રથી જ તમને કાંઈ લાભ થશે નહિ, પરંતુ આત્મલાભ માટે તો તમારે પોતાએ પ્રયત્ન કરવો પડશે. જેમકે વહુને સાસુ એમ તો કહે છે કે, "તું પાણી ભરવા તો જાય છે, પણ સાવધાની રાખજે, ક્યાય ઘડો ફુટી ન જાય." સાસુ આમ કહે છે પણ ઘડો ન ફુટે તેની સાવધાની તો વહુએ જ રાખવી પડે છે. આ જ પ્રમાણે પ્રાર્થના વિષે હું તમને વારંવાર કહ્યા કરું છું, પણ તે વિષે સાવધાની તો તમારે જ રાખવી પડશે. એટલા માટે હે ! દેવાનુપ્રિયો ! તમે તમારા આત્માના હિતૈષી બની પ્રાર્થના વિષે પૂરેપૂરી સાવધાની રાખો.

પનિહારી માથા ઉપર ઘડો ઉપાડી ચાલી જાય છે ત્યારે એમ વિચારે કે, હું માથા ઉપર ઘડો ઉપાડી સખીઓની સાથે વાતચીત કરી શકું કે નહિ ? જો તેને પોતાને વાતચીત કરવાની સાથે ઘડાની રક્ષા કરવાની ખાત્રી હોય તો તો તે વાત પણ કરી શકે, પણ જો વાત કરવાની સાથે ઘડાની રક્ષા કરવાની તેને ખાત્રી ન હોય તો પછી તેને વાત કરવાનો અધિકાર પણ નથી. આ જ પ્રમાણે તમે પણ જુઓ કે, તમે સંસારના કામો અને પરમાત્માની પ્રાર્થનામાં એક સાથે ચિત્ત એકાગ્ર કરી શકો છો કે નહિ ? જો એક સાથે બન્ને કામો કરી શકતા નથી તો પછી તમે એમ વિચારો કે, 'હું સંસારની ભાવનામાં જ રહી ન જાઉં અને એ કારણે મારી પ્રાર્થના ઢોંગ જ બની ન જાય ?'

આગળ કહેવામાં આવ્યું છે કે ભાવનાનું સ્વરૂપ જ પ્રાર્થના છે ભાવના એટલે શું એ સમજવું પણ આવશ્યક છે. ભાવના વિષે પાતંજલિ યોગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

भावना भाव्यस्य विषयान्तरपरिहारेण चेतसि पुनः पुनर्निवेशनम्।
भाव्य च द्विविधम् ईश्वरस्तत्त्वानि च। तत्त्वानि द्विविधानि जडाजडभेदात्।

અર્થાત્—ભાવ્યની સિવાય બીજે ક્યાય ચિત્તને જવા ન દેવું તેનું નામ જ ભાવના છે. જો કે, ચિત્તની ચંચલતા હોવાને કારણે ચિત્ત ચોંટતું નથી, છતાં પણ તેને પકડીને એકાગ્ર કરવું અને ભાવ્યમાં જ રાખવું એનું નામ ભાવના છે

હવે 'ભાવ્ય' એટલે શું એનો અત્રે વિચાર કરીએ ભાવ્ય બે પ્રકારનું છે. એક તો 'ઈશ્વર' અને બીજું 'તત્ત્વ' જો ઈશ્વર—વીતરાગમાં જ ભાવના રાખવી છે અને તેમને જ ભાવ્ય બનાવવા છે તો ચિત્તને બીજી જગ્યાએ જવા ન દેતા તેમનામાં જ એકાગ્ર કરવું

જોઈએ જે પ્રમાણે પનિહારી ચિત્તને બીજી જગ્યાએ જવા ન દેતા ઘડાની રક્ષામા જ પરોવે છે, તે જ પ્રમાણે ચિત્તને બીજી જગ્યાએ જવા ન દેતાં વીતરાગમા જ પરોવવું જોઈએ

બીજુ ભાવ્ય તત્ત્વ છે તત્ત્વો બે પ્રકારનાં છે એક તો 'જડનો ભેદ' જાણવો અને બીજો 'ચૈતન્યનો ભેદ' જાણવો આ પ્રમાણે જ્યારે જીવ કે અજીવ વિષે તત્ત્વભેદ કરો ત્યારે બીજી જગ્યાએથી ચિત્તને દૂર કરી ચિત્તને તત્ત્વવિચારણામા એવુ એકાગ્ર કરો કે ચિત્ત બીજે જાય જ નહિ આ પ્રમાણે ઈશ્વર કે તત્ત્વોને ભાવ્ય બનાવી ચિત્તને તેમા પરોવવુ એનુ નામ જ ભાવના છે

આ વાતને બરાબર સમજી તમે એમ વિચારો કે, ભગવાન ધર્મનાથનુ ધ્યાન કેવી રીતે કરવું? એને માટે એમ વિચારો કે જે પ્રમાણે રૂપિયાનુ ધ્યાન કરવામાં આવે છે તે જ પ્રમાણે ભગવાન ધર્મનાથનુ ધ્યાન કરવુ તમે વ્યાપાર કરી રહ્યા હો ત્યારે બીજો કોઈ બીજી જ વાત કહેવા માડે ત્યારે તમે તેને શુ કહેશો? એમ જ કહેશો કે, એ વાત હમણા રહેવા દ્યો. પછી એ વાત કરજો તે પૂછે કે એમ કેમ! તો તમે એનો જવાબ એમ આપશો કે, અત્યારે વ્યાપારમા મન ચોટેલુ છે આ જ પ્રમાણે વ્યાપારની માફક ભગવાન ધર્મનાથનુ ધ્યાન કરવુ અર્થાત્ જે પ્રમાણે લોભીનુ મન ધનમા ચોટેલુ હોય છે, જુગારીનુ મન જુગારમા ચોંટેલુ હોય છે અને કામીજનોનુ મન સ્ત્રીઓમા ચોટેલુ હોય છે તે જ પ્રમાણે ભગવાન ધર્મનાથના ધ્યાનમાં મન ચોંટાડવુ જોઈએ. જે પ્રમાણે લોભી, જુગારી કે કામીજનોનુ મન પોતપોતાના પ્રિય વિષયોમાં ચોટેલુ હોય છે તે જ પ્રમાણે ભક્તોએ ભગવાન ધર્મનાથના ધ્યાનમા મનને એકાગ્ર કરવુ જોઈએ જે પ્રમાણે પનિહારી ઘડાની રક્ષા કરી શકે અને સાથે સાથે વાત પણ કરી શકે એવી ખાત્રી થતી નથી ત્યાંસુધી વાત કરતી નથી તે જ પ્રમાણે તમારી સાધના પણ હજી કાચી-અપૂર્ણ હોવાથી 'હુ આ કરી નાખુ-તે કરી નાખુ' એવી ધમાલમા પડો નહિ પણ મનને સ્થિર કરી ભગવાન ધર્મનાથના ધ્યાનમા એકાગ્ર કરો બીજી ધમાલમાં પડી જવાથી અનાથતા કેવી રીતે આવે છે! એ જ વાત અનાથી મુનિ પણ કહી રહ્યા છે.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૫૦

અનાથી મુનિ કહે છે કે, મુનિના બે માર્ગો છે એક સુમતિનો માર્ગ અને બીજો ગુપ્તિનો માર્ગ. જો કે મુનિનુ લક્ષ્ય તો ગુપ્તિ જ છે પણ સુમતિ એ લક્ષ્ય સુધી પહોચવાનુ એક સાધન છે. જે આ સાધનને છોડી દે છે તે આત્માને સાધુતાથી દૂર રાખે છે સાચી વાત તો એ છે કે, સાધુને પોતાના લક્ષ્ય સુધી પહોચાડનાર એ પાચ સુમતિઓ જ છે

સાધુએ સાધુતાનુ પાલન કેવી રીતે કરવુ જોઈએ એને માટે અનાથી મુનિ કહે છે કે, જે આત્માને મહાવ્રતોથી દૂર રાખે છે, અને જે રસલોલુપતા રાખે છે તે અનાથ છે આવા વ્યક્તિ ભિક્ષુ હોવા છતા જન્મ-મરણથી મુક્ત થઈ શકતો નથી

પાચ સુમતિ અને ત્રણ ગુપ્તિમા સાધુતાની સમસ્ત ક્રિયાઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે; એટલા માટે જે કોઈ સાધુ ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, આદાનભાડપાત્ર-નિક્ષેપણસમિતિ અને ઉચ્ચારપસ્રવણસમિતિ-આ પાચ સમિતિઓનુ પાલન કરતો નથી તે વીરના માર્ગ જતો નથી પરંતુ અનાથતાના માર્ગે જાય છે.

પહેલી ઈર્યાસમિતિ છે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૪ મા અધ્યયનમા પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિઓનુ વિસ્તૃત વર્ણન આપવામાં આવ્યુ છે અને તેમા ઈર્યાસમિતિનો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી વિવેક બતાવવામાં આવ્યો છે અને કહ્યુ છે કે, સાધુ જ્યારે ચાલવા લાગે ત્યારે એમ જ વિચારે કે, મે બધા કામો છોડી દીધા છે, મારે કેવળ અત્યારે ચાલવાનુ જ કામ કરવાનુ છે સાધુએ ચાલતી વખતે મનને એકાગ્ર રાખવુ જોઈએ જે પ્રમાણે પાણીથી ભરેલો ઘડો માથે ઉપાડી પનિહારી ચાલતી વખતે સાવધાની રાખે છે તે જ પ્રમાણે મુનિએ પણ ચાલતી વખતે સાવધાની રાખવાની હોય છે

માનો કે, એક રાજાનો નોકર રાજના કામ માટે બહાર નીકળ્યો રાજાએ તેને કહ્યું હતું કે, આ કામ જરૂરી છે એટલે જલ્દી આવજે. તે નોકર રાજાના કામ માટે બહાર નીકળ્યો પણ માર્ગમા નાટક–ખેલ થઈ રહ્યો હતો. ત્યાં એક નટી હાવભાવથી નાચ કરી રહી હતી. તે ખેલ જોવા ચાહતો હતો. તમે તે વખતે રાજાના નોકરને શી સલાહ આપશો ? એ જ કે, નાટક–ખેલ જોવા ન રોકાતા માલિકનુ કામ પહેલા કરવુ પણ તે નોકર તો ખેલ જોવા રોકાઈ ગયો, એટલામાં કોઈ હિતૈષી આવ્યો અને તેણે પેલા માણસને કહ્યુ કે, તુ અહી કેમ રોકાઈ ગયો ? પહેલા રાજાનુ કામ કરી લે તો રાજા પ્રસન્ન થવાથી આવો ખેલ તો હું તારા ઘેર જ કરાવી શકે છે.

આ જ વાત મુનિના વિષે પણ સમજો. મુનિઓએ સ્વેચ્છાપૂર્વક પોતાનું નામ ભગવાનના સેવકોમાં લખાવ્યું છે. તેમણે કોઈના દબાણથી નહિ પણ પોતાની ઇચ્છાથી જ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું છે. ભગવાને સાધુઓને માટે એવી આજ્ઞા આપી છે કે સાધુઓ માટે લક્ષ્ય તો ત્રણ ગુપ્તિઓ છે પણ પાચ સમિતિઓ તરફ પણ તેમણે જરાપણ આંખ મીચામણી ન કરવી ભગવાને આવી આજ્ઞા આપી છે અને આ આજ્ઞાને કારણે મુનિઓ સમિતિ તથા ગુપ્તિઓનુ પાલન કરવા તૈયાર થયા છે, પણ જો અમે મુનિઓ આ આજ્ઞાને ભૂલી જઈ નાટકની માફક સંસારની ધમાલમાં પડી જઈએ તો તમે અમારા હિતૈષી થઈ અમને કેવી હિતસલાહ આપશો ? જો અમે ઈર્યાસમિતિનુ ધ્યાન ન રાખીએ તો તમે અમને શું કહેશો ? એ જ કે, " જે પ્રમાણે રાજાનો નોકર ઠેકડાં મારતો ચાલે છે તેમ ઠેકડા મારતા કેમ ચાલો છો ? અને અહી તહીં નજર ફેરવતા કેમ ચાલો છો ! " શુ સાધુ પણ આમ ચાલી શકે ખરા ? " તમે આ પ્રમાણે શુ અમને નહિ કહો ? જો કે તમે વિનય અને નમ્રતાની સાથે કહેશો પણ તમે અમારા હિતૈષી હોવાથી તમે અમને એમ જ કહેશો કે, " તમે ભગવાનની આજ્ઞાનુ પાલન કરવા તૈયાર થયા છો એટલા માટે તમે મનને એકાગ્ર કરી ઈર્યાસમિતિને ધ્યાનમા રાખી યતનાપૂર્વક ચાલો "

શેઠ અમરચંદજી સાધુઓની ઈર્યાસમિતિનુ એવુ ધ્યાન રાખતા હતા કે તેઓ જોતાં જ જાણી લેતા કે, અમુક સાધુ ઈર્યાસમિતિ કે ભાષાસમિતિના જાણકાર કે પાલનહાર છે કે નહિ ? જો તેમની દૃષ્ટિમા કોઈની ખામી જણાતી તો તેઓ સ્પષ્ટ કહી પણ દેતા હતા. પૂજ્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ વિહાર કરતા જઈ રહ્યા હતા રસ્તામાં તેમને મોતાજી મહાસતીજી મળ્યા એ મહાસતીજીની ઈર્યાસમિતિ જોઈ પૂજ્યશ્રી ઘણા પ્રસન્ન થયા અને કહેવા લાગ્યા કે, આ મહાસતીજી ઈર્યાસમિતિનુ બરાબર ધ્યાન રાખે છે.

જેમ સેનાનુ ચિહ્ન નિશાન માનવામા આવે છે તેમ ઇર્યાસમિતિ એ સાધુઓનુ ચિહ્ન છે એટલા માટે સાધુ-સાધ્વીઓએ ઇર્યાસમિતિ વિષે બહુ જ સાવધાની રાખવાની આવશ્યકતા રહે છે સાધુ-સાધ્વીઓએ એ વાતનુ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ કે, અમે સસારની ધમાલ જોવામા કે કોઈની સાથે વાતો કરવામા ઇર્યાસમિતિની અવહેલના કરી ન નાંખીએ જો અમે સસારની આ પ્રકારની ધમાલ જોવામા ન પડીએ પણ ભગવાનની આજ્ઞાનુ પાલન કરવામા ધ્યાન રાખીએ તો રાજાની આજ્ઞાનુ પાલન કરવાથી નોકરને જેવો લાભ થાય તેથી અધિક લાભ અમને પણ થાય

આજે પ્રાય એવુ બને છે કે, સાધુઓને કોઈ કાઈ કહે છે તો તેઓ સામા દબાવવા લાગે છે. કોઈ સાધુને જો એમ કહેવામા આવે કે, તમારામા આ ભૂલ છે, તો એ ભૂલને ભૂલ' માની જો સાધુ પ્રતિક્રમણ કરી શુદ્ધ થઈ જાય અને ભવિષ્યમા તેવી ભૂલ ન થાય તેનુ ધ્યાન રાખે તો તે ઠીક છે, પણ જો કોઈ સાધુ એમ કહેવા લાગે કે, અમને સાધુને કહેનાર તમે કોણ છો અને આ પ્રમાણે કહીને નારાજ થઈ જાય તો તેવો સાધુ સુધરી શકતો નથી શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, સાધુને જો કોઈ ત્યાગેલા ઘરની પાણી ભરનારી દાસી પણ શિક્ષા આપે તો તેને પણ માનવી, પરતુ તેની અવહેલના ન કરવી તું અમને કહેનાર કોણ છે એમ તેને પણ કહી શકાય નહિ

તમે કહેશો કે, સાધુ જો ઇર્યાસમિતિનુ ધ્યાન ન રાખે અને કહેવુ ન માને તો એવી દશામા શુ કરવુ ? સાધુઓ વિના તો કામ પણ ચાલી શકતુ નથી તેમની આવશ્યકતા તો છે જ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, જો તમે તમારા આત્માને શુદ્ધ રાખો અને દઢતા ધારણ કરી રાખો તો સાધુઓએ પણ માર્ગ ઉપર આવવું જ પડશે તમે કોઈ સાધુને કહો અને તે તમારુ કહ્યુ ન માને તો તમારે એમ સમજી લેવુ જોઈએ કે, એ સાધુઓ ઇર્યા-ભાષા-સમિતિનુ પાલન કરનાર નથી પણ અનાથતામા પડી રહ્યા છે આ પ્રમાણે તમે તમારા આત્માને દઢ રાખો તો સાધુઓ માટે સુધરવા સિવાય બીજો એકેય માર્ગ નથી

બીજી ભાષાસમિતિ છે બીજાને દુ ખ થાય એવી કટુ અથવા સાવદ્ય ભાષા સાધુ બોલી શકે નહિ આજે સાધુઓમા ભાષાનો વિવેક બહુ ઓછો જોવામા આવે છે સાધુઓના લેખ જુઓ તો તેમની ભાષાથી એ જાણવુ મુશ્કેલ થઈ પડે કે એ લેખ સાધુઓનો હશે કે ગૃહસ્થનો ? કદાચ એમ કહો કે, મુનિનો આશય સારો છે પણ શુ ગૃહસ્થનો આશય ખરાબ હોય છે ? પહેલા ગુપ્તિને જોવી કે સમિતિને ? આશય સારો હોવા છતાં પણ શુ ભાષાનુ ધ્યાન ન રાખવુ ? શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર. શ્રી આચારાગ સૂત્ર અને શ્રી પન્નવણા સૂત્રમા મુનિઓએ કેવી ભાષા બોલવી અને કેવી ભાષા ન બોલવી એ વિષે ઘણો વિચાર કરવામા આવ્યો છે

સાધુ જો ભાષાસમિતિના જાણકાર હોય તો તેઓ પોતાના સયમની રક્ષા કરવાની સાથે સમાજનો સુધાર પણ કરી નાખે છે જેમકે કોઈ કહે કે, સાધુ લગ્નપદ્ધતિમા સુધાર કરી નાખે કે નહિ ? સાધારણ રીતે તો લગ્નના વિષે સાધુ એમ જ કહેશે કે લગ્નથી સાધુઓને શુ મતલબ ? પણ જાણકાર સાધુ તો લગ્નપદ્ધતિનો સુધાર કરવા માટે તમારી સામે મેઘકુમાર જેવા કોઈનુ ચરિત્ર રજુ કરશે કે જે દ્વારા લગ્નપદ્ધતિમા આવા સુધાર કરી નખાય છે.

મેઘકુમારના ચરિત્રમા **सरिसवया सरिसतया** વગેરેના ઉલ્લેખદ્વારા લગ્નપદ્ધતિની જે વિધિ બતાવવામા આવી છે તે વિધિ બતાવીને શુ સાધુ લગ્નપદ્ધતિમા સુધાર ન કરી શકે ? લગ્નપદ્ધતિની જ માફક ગર્ભક્રિયાના વિષે પણ સુધાર કરી શકાય છે એ વિષે પણ કોઈનું ચરિત્ર સામે રજુ કરી બતાવી શકાય છે પણ સાધુએ એ વાત કહેતાં એટલું ધ્યાન રાખવુ જોઈએ કે, મારે તો મારા સંયમની રક્ષા કરવાની છે એટલા માટે મારી ભાષામાં કોઈ પ્રકારનુ દૂષણ ન આવે તેનો મારે ખ્યાલ રાખવો જોઈએ હુ સંસારના પ્રવાહમાં તણાઈ ન જાઉં પણ સંસારની પાર ચાલ્યો જાઉ એનુ મારે સતત ધ્યાન રાખવાનુ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, શાસ્ત્ર સાધુને બોલતા અટકાવતા નથી પરંતુ વિવેકથી બોલવાનું કહે છે.

ત્રીજી એષણાસમિતિ છે. સાધુઓએ આ સમિતિના પાલન કરવામાં પણ બહુ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ. એષણાસમિતિમા તો જેવું મળે તેવુ લઈ લેવાનુ હોય છે. જેઓએ કેવળ ભક્તિ કરાવવા માટે જ માથુ મુંડાવ્યુ છે, તેમની વાત તો જુદી છે, પરંતુ જેઓને સાધુતાનું પાલન કરવું છે તેઓએ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ કે ભગવાને એષણા સંબંધી જે નિયમો બતાવ્યાં છે તે કાંઈ નકામા નથી. આત્મા સુખનો ઇચ્છુક છે એટલા માટે તે હમેશાં સુખ જ શોધે છે; પરંતુ સુખની ઇચ્છાનો ત્યાગ કરી, સાધુઓએ એ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ કે, ક્યાંય અમે સાધુતાથી ચ્યુત થઈ ન જઈએ.

શાસ્ત્ર એમ તો બહુ ગહન છે, પણ સાથે સાથે તે એવી સરલ અને લાભપ્રદ વાતો સરળતાથી સમજાવે છે કે, જેથી સાધારણ માણસ પણ સમજી શકે છે. જેમ માતા પોતાના બાળકને સમજાવે છે તેમ શાસ્ત્ર પ્રત્યેક વાત સમજાવે છે. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યુ છે કેઃ—

सुहसायगस्स समणस्स सायाउलगस्स निगामसाइस्स ।
उच्छोलणापहोअस्स दुलहा सुगई तारिसगस्स ॥

આ ગાથામા એમ કહ્યુ છે કે, જે કોઈ શ્રમણ 'આમાં સુખ મળે,'–'અહી સુખ મળે,' એમ સુખની પાછળ જ પડ્યો રહે છે, અને એ માટે એવી પોલીશી કરે છે કે, જેથી લોકોની ભક્તિ પણ ઓછી ન થાય અને સુખનો માર્ગ પણ ખુલ્લો રહે. આવો સુખનો ગવેષી કહેવા લાગે છે કે, 'એષણાસમિતિનુ નામ લેવાથી તો ભક્તિ ઓછી થઈ જશે એટલા માટે જે મળે તે નિર્મમત્વ થઈ લઈ લેવું.' ભગવાન કહે છે કે, "આવો શ્રમણ મારા ધર્મની અવહેલના કરનાર છે અને પોતાના સુખનો માર્ગ ખોલે છે, પરંતુ આવો શ્રમણ આ લોકમા પણ સુંદર પરિણામ લાવી શકતો નથી અને પરલોકમાં પણ સુંદર પરિણામ પામી શકતો નથી "

જેમનો આત્મા પોતાના વશમાં નથી અને જે રસગૃદ્ધ છે તે એષણાસમિતિનો અપલાપ–વિરોધ કરે છે પરંતુ ઉચિત તો એ છે કે, જો પોતાનાથી એષણાસમિતિનુ પાલન થતું ન હોય તો એમ કહી દેવુ કે, મારી એ અપૂર્ણતા છે કે હુ એષણાસમિતિનુ બરાબર પાલન કરી શકતો નથી આમ કહેવાથી તેની જ અપૂર્ણતા જણાશે પણ સિદ્ધાન્તનુ તો પ્રતિપાદન થશે. પરંતુ જે પોતાની અપૂર્ણતા છુપાવી રાખે છે અને એષણા પાખંડ છે એમ કહે છે તે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનની અવલેહના કરે છે. આવા શ્રમણને માટે સદ્ગતિ મળવી દુર્લભ છે.

સુખશીલ બની જઈ મોજ માણવી અને મોજ કરવાના કાર્યને પણ ઉજ્જવલ નામ આપવુ અને ભાવિક જનોની શ્રદ્ધાનો અનુચિત લાભ લેવો એ સાધુઓનો ધર્મ નથી. સાધુઓનો તો એ ધર્મ છે કે, પ્રત્યેક વાત સ્પષ્ટ કહે કે, શાસ્ત્ર તો આમ કહે છે પણ મારામા આ અપૂર્ણતા હોવાને કારણે આ વાત મારાથી પાળી શકાતી નથી. જે એષણાસમિતિનુ બરાબર પાલન કરે છે તેને હું નમસ્કાર કરુ છુ જે આ પ્રમાણે એષણાસમિતિનુ બરાબર પાલન કરે છે તે જ મહાત્મા સ્વપરનુ કલ્યાણ કરી શકે છે આ પ્રમાણે જે પોતાની અપૂર્ણતાનો સ્પષ્ટ સ્વીકાર કરી લે છે અને શાસ્ત્રની અપૂર્ણતા બતાવતો નથી, તેની શાસ્ત્ર એટલી નિંદા કરતુ નથી જેટલી નિંદા શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ પ્રતિપાદન કરનારની કરે છે. જે લોકો સંયમનુ બરાબર પાલન કરી શકતા નથી પરતુ પોતાની અપૂર્ણતાનો સ્વીકાર કરે છે તેઓ કોઈ વખતે તો સયમનુ પાલન કરી શકશે અને પોતાની અપૂર્ણતા દૂર કરી શકશે; પરતુ જે પોતાની અપૂર્ણતાનો સ્વીકાર જ કરતો નથી, તેનો સુધાર થવો બહુ મુશ્કેલ છે.

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૦

સુદર્શન કહે છે કે, તમે લોકો મારો આદરસત્કાર કરી રહ્યા છો મહારાજા પણ નીચે બેઠા છે અને મને ઉપર બેસાડ્યો છે એ મારા શરીરનો આદર નહિ પણ મારી ભાવનાનો આદર છે. સસારના લોકો ઠગાઈ રહ્યા છે હૃદયની વાત તો બીજી હોય છે પણ કરે છે બીજી લોકો સસારના મોહક પદાર્થોમા ફસાઈ જઈ કાંઈનુ કાંઈ કરી બેસે છે એટલા માટે સંસારના મોહક પદાર્થોમા ન ફસાતા સ્વામીની આજ્ઞાનુ ધ્યાન રાખો તો તમારી ભાવના પણ દૃઢ રહેશે અને તમે પણ આ જ પ્રમાણે આદરપાત્ર બની શકશો

તુમ તજો જગતકા ખ્યાલ ઇશ્કકા ગાના,
તેરી અલ્પ ઉમર ખુટ જાય અત ઉઠ જાના
મૈં બોલૂ સચ્ચી બાત જૂઠ નહી માશા,
તૂ સોતા હૈ કિસ નીદ કૈસી કર આશા
તુમ સેવો દેવ જિનરાજ ખલકમે ખાસા,
તેરે જોબન પતગકા રગ જુઠ સબ આશા,
અબ ધરો હિયે મેરી સીખ સમઝ રહ સયાના તેરી૦

જ્યારે સુદર્શને આ આશયનો ઉપદેશ આપ્યો હશે તે વખતે લોકોના હૃદય ઉપર કેવો પ્રભાવ પડ્યો હશે? ત્યારે લોકોનુ હૃદય કેવુ ઉલ્લસિત થયુ હશે? ઉપરની કવિતામાં કહેવામા આવ્યુ છે કે, 'જગતના ખેલને છોડો અને પ્રેમના ગાયનોમા મત્ત થઈ ન જાઓ. તારી આ નાની ઉમર એમા જ એળે સમાપ્ત થઈ જશે '

જે પ્રમાણે રાજાનો નોકર નાટક–ખેલ વગેરે જોવામા રોકાઈ જઈ રાજાની આજ્ઞાનુ પાલન કરવુ ભૂલી રહ્યો હોય અને ત્યારે તેનો કોઈ સન્મિત્ર એમ કહે કે, તુ અહીં ઊભો રહીને શું કરે છે? તારુ કર્તવ્ય કેમ બરાબર બજાવતો નથી? આ જ પ્રમાણે મહાત્મા લોકો પણ તમારા હિતૈષી થઈને તમને કહે છે કે "હે! જગજ્જીવો! જગતના નાટક–ખેલ વગેરે જોવામા કેમ ભાન ભૂલી ગયા છો!" સુદર્શન પણ એ જ કહે છે કે, "આત્માનુ ઉત્થાન

કરો તેને પતિત ન કરો આ નાની ઉમરને વ્યર્થ ગુમાવી ન દો જાગ્રત થાઓ અને સમયનો સદુપયોગ કરો કેવળ ચાલબાજીથી-ચાલાકીથી આ સંસારમાંથી મુક્ત થઈ શકાતુ નથી એટલા માટે નિદ્રાનો ત્યાગ કરી જાગ્રત થાઓ."

એક પુસ્તકમા વાચ્યુ હતુ કે, કોઈ પાગલખાનામા એકવાર આગ લાગી તે વખતે દયાળુ લોકો પાગલખાનામા રહેતા પાગલોને કહેવા લાગ્યા કે, બહાર નીકળો, પણ તે પાગલ લોકો કહેવા લાગ્યા કે, "તમે લોકો તો થોડીવાર જ દીવાળી ઉજવો છો પણ અમે તો સારી રીતે દીવાળી ઉજવી રહ્યા છીએ પાગલ તો તમે છો, અમે નથી" આ પ્રમાણે કહીને તે પાગલ લોકો પ્રસન્ન થવા લાગ્યા.

આવા પાગલ લોકોને કેવી રીતે સમજાવી શકાય ? આ જ પ્રમાણે જે લોકો સંસારનાં કામોમા પાગલ થઈ રહ્યા છે તેમને પણ કેવી રીતે સમજાવવા ? કેટલાક લોકો કહે છે કે, ધર્મ કે ઈશ્વરની શકિત ક્યા છે ? પણ ધર્મ કે ઈશ્વરની શકિત ન જોઈ શકવામાં દોષ કોનો છે, એ કેમ જોતા નથી ? કોઈ માણસ કાન બધ કરી વાગતા વાજાને માટે કહે કે વાજા કયા વાગે છે ? તો આને માટે બીજો શુ કહી શકે ? આ જ પ્રમાણે લોકો પોતાના વિષે જોતા નથી કે પોતે શુ કરે છે ભકત લોકો તો પોતાની ભૂલ જોઈને જ એમ કહે છે કે.—

હે ! પ્રભુ મેરો હી સબ દોષ

ભક્તો કહે છે કે, ધર્મ કે ઈશ્વરની શક્તિ જોવામા આવતી નથી તેમાં ધર્મ કે ઈશ્વરનો દોષ નથી પરતુ અમારો જ દોષ છે. ભક્તોની માફક તમે પણ તમારી ક્રિયા જુઓ કે, તમે શુ કરી રહ્યા છો ? તમારી ક્રિયામા તમને જે અપૂર્ણતા જણાતી હોય તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરો. વેશ અને વચનમા તો વૈરાગ્ય રાખવામા આવે અને પાપને હૃદયમાં છુપાવવામા આવે તો શુ તે ઠીક કહેવાય ? આ પ્રમાણે હૃદયની કુટીલતાથી ધર્મ કે પરમાત્માની શક્તિ જોઈ શકાતી નથી સૂક્ષ્મદર્શક યત્રને જો બરાબર ગોઠવી સીધુ રાખવામા આવે તો તો તેની દ્વારા વસ્તુ જોઈ શકાય છે પરતુ જો તેને જરા આડુ રાખવામા આવે તો વસ્તુ જોઈ શકાતી નથી આ જ પ્રમાણે પરમાત્માની શક્તિ પણ તેની રીતિ પ્રમાણે જોઈ શકાય છે. જ્યારે સ્થૂલ વસ્તુમા આડુઅવળુ ચાલી શકતુ નથી તો પછી સૂક્ષ્મ વસ્તુમા તો તે ચાલી જ કેમ શકે ?

સુદર્શને આ પ્રમાણે બધાને ઉપદેશ આપ્યો લોકો કહેવા લાગ્યા કે, હવે શેઠને સરઘસના આકારમા ઘેર લઈ જવા જોઈએ શેઠ વિચારવા લાગ્યા કે, મે આ લોકોને તો આ પ્રકારનો ઉપદેશ સભળાવ્યો પણ હવે મારે પોતાએ ઘેર રહેવુ જોઈએ કે જગલમા જવુ જોઈએ. મારી અભયા માતાને જે દુ ખ થયુ છે તેનુ કારણ મારો ગૃહવાસ જ છે હુ જ્યારે પારકે ઘેર જતો હતો ત્યારે તો કપિલા માતાને દુ ખ થયુ અને જ્યારે પારકે ઘેર જવાનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાના ઘેર રહ્યો ત્યારે અભયા માતાને કષ્ટ થયુ આ પ્રમાણે બધા દુ ખો ગૃહવાસને કારણે જ છે હવે તો જે ધર્મના પ્રતાપથી શૂળીનુ સિંહાસન થઈ ગયુ તે ધર્મની જ સેવા કરવી

શેઠ અમરચદ પીત્તલીયાજી કહેતા હતા કે, "માખણમા જેટલી વધારે છાશ રહી જાય, તેટલુ માખણ વધારે ખરાબ થઈ જશે, પણ છાશમા જેટલુ માખણ વધારે રહી જાય, તેટલી છાશ વધારે સારી રહેશે" આ જ પ્રમાણે સાધુની ભાવના ગૃહસ્થોમા આવવાથી

ગૃહસ્થોને તો લાભ થશે, પણ ગૃહસ્થની ભાવના સાધુઓમા જેટલી આવશે, એટલી જ સાધુતામા ખરાબી આવી જશે એટલા માટે તમે લોકોએ અમારામા તમારી ભાવના ભરવી ન જોઈએ

> શાહ ઘરે સબ આયે બધાયે, મોતી ચૌક પુરાય,
> દેવ ગયે નિજ સ્થાન રાયજી, બોલે મગલ વાય ॥ ધન૦ ૧૧૬ ॥
> ધર્મ મડના પાપ ખડના, તુમ ચરણે સુપસાય,
> હુઈ ન હોવે ઈમ જગ માંહિ, સબ જન સાખ પુરાય ॥ ધન૦ ૧૧૭ ॥

શેઠે જો કે પોતાના મનમા ધર્મની સેવા કરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો છતા શેઠ વ્યવહાર-કુશળ હતા એટલે તેમણે વિચાર્યું કે, જ્યારે આ બધા લોકોની ભાવના એવી છે તો એક-વાર ઘેર જઈ રાજા—પ્રજા વગેરે બધાને સતોષ આપવો જોઈએ હુ સતર્ક છુ, એટલે મને હવે સસાર બધનકર્ત્તા થઈ શકશે નહિ

આજે એમ કહેવામા આવે છે કે, વૈરાગીને માટે વળી ઉત્સવ શુ? પણ તે વિષે શાસ્ત્ર શુ કહે છે તે જુઓ શાસ્ત્રમા કોઈ વૈરાગીએ એમ કહ્યુ નથી કે, અમારા માટે ઉત્સવ કરવામા આવે કે અમને રાજ્ય આપવામા આવે આ તો તેમના માબાપે કે તેમના ધર્મ બધુઓએ જગતને દીક્ષાનુ મહત્ત્વ બતાવવા માટે કે પોતાની જવાબદારી પૂરી કરવા માટે જ વૈરાગી પાસે એક દિવસ રાજ્ય કરવાની વાત માગી, કે દીક્ષોત્સવ કરાવ્યો, પણ તેમની માગણીનો વૈરાગીએ ન તો નિષેધ કર્યો કે ન તેનુ સમર્થન કર્યું

આ જ પ્રમાણે શેઠ પણ તે લોકોની વાતનો નિષેધ કરી ન શક્યા. હવે આગળ શુ બને છે તેનો વિચાર હવે પછી કરવામા આવશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૩ શનિવાર

પ્રાર્થના

> 'વિશ્વસેન' નૃપ 'અચલા' પટરાનીજી, તસુ સુત કુલસિણગાર હો સુભાગી,
> જન્મતાં શાન્તિ કરી નિજ દેશમે, મૃગી માર નિવાર હો સુભાગી,
> શાન્તિ જિનેશ્વર સાહબ સોલમા ॥ ૧ ॥
> —વિનયચદજી કૃભટ ચોવીશી

શ્રી શાન્તિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે

પ્રાર્થના કરનાર વ્યક્તિ પ્રાર્થનાદ્વારા શાન્તિની અભિલાષા કરે એ સ્વાભાવિક છે, કારણ કે બધા લોકો શાન્તિ ચાહે છે અને એટલા જ માટે ભગવાનને શાન્તિનાથ કહીને ભક્તો તેમની પાસેથી શાન્તિની ચાહના કરે છે પરતુ જોવાનુ અત્રે એ છે કે, ભક્તો ભગવાન શાન્તિનાથ પાસેથી કેવી શાન્તિ ચાહે છે? એવી કઈ શાન્તિ છે કે જેને માટે ભક્તોએ તન, મન અને વચનની શુદ્ધિ કરવી પડે છે!

સંસારમાં કોઈ તો આધિદૈવિક શાન્તિ ચાહે છે, કોઈ આધિભૌતિક શાન્તિ ચાહે છે અને કોઈ આધ્યાત્મિક શાન્તિ ચાહે છે પણ ભકતોના હૃદયમાં શાન્તિ વિષે કોઈ જુદા જ પ્રકારની ભાવના હોય છે. તેઓ તો એમ ચાહે છે કે, 'હે ! પ્રભો ! અમને તો તારી ભક્તિરૂપી જ શાન્તિ મળે અમે તારી ભક્તિમાં એવા તલ્લીન રહીએ કે જાણે અમે તારી ભક્તિરૂપી શાન્તિનું પાન કરતા હોઈએ'

અહીં એક પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, ભગવાનની પાસે શાન્તિની યાચના શા માટે કરવામાં આવે છે? શું પોતાનામાં શાન્તિ નથી કે ભગવાનની પાસે શાન્તિની યાચના કરવામાં આવે છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, જે પ્રમાણે કોઈ પુરુષના ઘરમાં ધન છે પણ તેને પોતાના ઘરમાં કયાં ધન પડયું છે તેની ખબર નથી એટલે તે બીજાની સહાયતા ચાહે છે આ જ પ્રમાણે ભક્ત પણ કહે છે કે, "હે ! પ્રભો ! મારામાં શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ તો છે, પણ તે શક્તિ એવી રીતે દબાઈ ગઈ છે કે મને તે શક્તિની પ્રાપ્તિ થવી તો દૂર રહી પરંતુ તે શક્તિનો પત્તો પણ લાગતો નથી"

કોઈ માણસની આંખમાં જાળું જામી ગયું હોય, તો એ દશામાં પ્રકાશ પોતાની પાસે હોવા છતાં જાળું જામી જવાને કારણે આંખનો પ્રકાશ આચ્છાદિત થઈ જાય છે. જ્યારે કોઈ વૈદ્ય કે હકીમ મળીને એ જાળાને કાપી નાખે છે અને આંખ ઉપર આવેલા આવરણને દૂર કરી નાખે છે ત્યારે તે આંખની જ્યોતિ પાછી ઝળકે છે આવરણ દૂર થવાથી તેને ગએલી જ્યોતિ પાછી મળતી નથી, પરંતુ જે જ્યોતિ પોતાની પાસે હતી તે જ પ્રગટ થઈ છે, છતાં તે રોગી તો એમ જ માને છે કે, એ વૈદ્ય કે હકીમે મને જ્યોતિ આપી છે આમ માનવું એ રોગીની નમ્રતા છે. આ જ પ્રમાણે ભક્તજનો પરમાત્માને કહે છે કે, "હે ! પ્રભો ! મારા ગુણો ઉપર આવરણ આવી રહ્યું છે એ આવરણ આપ જેવા વૈદ્યની કૃપા વિના દૂર થઈ શકે એમ નથી એટલા માટે આપ મારા ગુણો ઉપર આવેલા આવરણોને દૂર કરો. વૈદ્યદ્વારા જેમની આંખોનું આવરણ દૂર થયું છે, તે વ્યક્તિ તો આંખોનું આવરણ દૂર થવાથી વિકારી ચીજ પણ જોઈ શકે છે, પરંતુ હે ! પ્રભો ! આપ મને એવી શાન્તિ આપો કે જેથી હું વિકારી ચીજને ન જોઉં પણ અવિકારી ચીજને જ જોઉં

અનાથી મુનિનો અધિકાર–૫૧

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને પણ આ જ વાત કહી રહ્યા છે. તેઓ કહે છે કે, મનુષ્ય પહેલા તો અનાથતામાં રખડે છે પણ સુયોગથી જ્યારે તે અનાથતામાંથી નીકળવા માટે સાધુ બને છે ત્યારે કોઈ કોઈ એમાંથી એવા કાયર પણ હોય છે કે જેઓ પાછા અનાથતામાં પડી જાય છે આત્મતત્ત્વને આત્મામાં સ્થિર રાખવું બહુ જ મુશ્કેલ છે જો કોઈ આત્મા આત્મતત્ત્વને સ્થિર રાખે તો તે ઘણો જ લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

આજે વિકારી લોકોને જોઈ, બધાને વિકારી સમજવામાં આવે છે થોડા સાધુઓને સાધુતાથી પતિત થએલા જોઈ બધા સાધુઓની નિંદા કરવામાં આવે છે, પણ આમ કરવું એ ભૂલ છે. યુનીવર્સીટીની પરીક્ષા દેનારાઓમાંથી શું કોઈ નાપાસ થતા નથી? ઘણા વિદ્યાર્થીઓ નાપાસ પણ થાય છે પણ શું એ કારણે યુનીવર્સીટી બંધ કરી દેવામાં આવે છે? નહિ કારણ કે, જે ભણે છે તે ભૂલે પણ છે આ જ પ્રમાણે સાધુતા પણ ભગવાન અર્હન્તની

એક યુનીવર્સીટી છે આ શાળામા ભણનારાઓમાથી કોઈ ભૂલે પણ છે અને નાપાસ પણ થાય છે પણ શાસ્ત્રો એ ભૂલેલા-નાપાસ થએલાઓને સારા સમજતા નથી, પરંતુ તેમની નિંદા કરે છે આવી દશામા એ નાપાસ થએલાઓને કારણે સાધુતાની શાળાની જ નિંદા કરવી કે એ શાળામા ભણનાર બધા લોકોને ખરાબ કહેવા એ ઠીક કેમ કહી શકાય? જો કે ભણનાર ભૂલે પણ છે છતા સાધુઓએ એ તરફ વિશેષ સાવધાની રાખવી જોઈએ એ તો વ્યવહારની વાત છે, એમા શુ પડ્યુ છે એમ કહેનારાઓએ વિચારવુ જોઈએ કે, આપણે હજી વ્યવહારમા જ છીએ, વીતરાગ થયા નથી ભગવાન પણ વ્યવહારદ્વારા જ નિશ્ચયમા ગયા હતા એટલા માટે વ્યવહારની અવહેલના કરવી ન જોઈએ વ્યવહારનુ પાલન કરી નિશ્ચયમા જવુ એ જ અનાથમાથી સનાથ બનવા જેવુ છે

અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થી ભૂલી જાય એ તો ઠીક છે પરંતુ જો શિક્ષક જ ભૂલી જાય તો તો ગજબ જ થઈ જાય ને? રોગી તો ભીત ભૂલે છે પણ ડૉકટરોએ તો ભીત ભૂલવી ન જોઈએ આ જ પ્રમાણે બીજાઓ ભૂલે તો ભૂલે પણ જેઓએ સાધુ થઈને મહાપુરુષોની નામાવલીમા પોતાનુ નામ નોધાવ્યુ છે તેમણે તો ભૂલવુ ન જોઈએ તેમણે તો ઘણી જ સાવધાની રાખવી જોઈએ, અને સાવધાની રાખવા છતા કદાચ પોતાનાથી ભૂલ થઈ જાય તો એ ભૂલને ભૂલ માની તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે! રાજન્! જે લોકો સાધુ થઈને પાછા અનાથતામાં પડી જાય છે તે લોકો વીરના માર્ગે ચાલનાર નથી" અનાથી મુનિએ આમ શા માટે કહ્યુ? કેટલાક લોકો તો કહે છે કે, સાધુનો આચાર ગૃહસ્થને ન કહેવો. ગૃહસ્થની સામે સાધુના આચારને કહેવાની શી જરૂર છે? પણ તમે સાધારણ ગૃહસ્થ નથી પણ શ્રમણોપાસક છો. એટલા માટે તમારે તમારા ઉપાસ્યનુ લક્ષણ સમજવુ જોઈએ. અનાથી મુનિ રાજાને સંબોધન કરી સમસ્ત સંસારને સમજાવી રહ્યા છે કે, સાધુઓએ ધીર-વીર પુરુષનો માર્ગ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખવો જોઈએ એમ થવુ ન જોઈએ કે, નામ તો ત્યાગીઓમા લખાવે અને કામ ત્યાગીઓનુ ન કરે. જે આમ કરે છે તે ધીર-વીર પુરુષના માર્ગે ચાલનાર નથી પરંતુ કાયરના માર્ગે ચાલનાર છે

કાયરના માર્ગે ચાલનાર કોણ છે! એને માટે અનાથી મુનિ કહે છે કે, જે સાધુ થઈને ઈર્યાસમિતિનુ ધ્યાન રાખતો નથી તે ઈર્યાસમિતિપૂર્વક ચાલવાથી જ સાધુઓ ધીર-વીર પુરુષોના માર્ગે ચાલી શકે છે ભગવાન તીર્થંકર અને ગણધર મહારાજ જે માર્ગે ચાલ્યા છે તે રાજમાર્ગ છે જેઓ તેમની માફક ચાલે છે તેઓ તો તેમના માર્ગે ચાલનાર છે, નહિ તો તેઓ તેમના માર્ગે ચાલનાર નથી પણ સંસારના માર્ગે ચાલનાર છે તમારે એટલુ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ કે 'અમારા ગુરુ ઈર્યાસમિતિનુ ધ્યાન રાખનાર હોય છે અને જો ઈર્યાસમિતિનુ ધ્યાન ન રાખવા છતા અમે તેમને માનીએ તો તેમને ભ્રષ્ટ કરનાર અમે જ છીએ"

સાધુઓએ દ્રવ્ય અને ભાવથી ઈર્યાસમિતિનુ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ દ્રવ્ય ઈર્યા જોઈને તો માર્ગ ઉપર ચાલવુ અને ભાવ ઈર્યા જોઈને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમા ગમન કરવુ આ વીર ને ધીરનો માર્ગ છે જે ઈર્યાસમિતિપૂર્વક ચાલતો નથી તે ધીર-વીરના માર્ગે ચાલનાર નથી.

બીજી ભાષાસમિતિ છે ભાષાસમિતિની શિક્ષા પામી તેની પરીક્ષા આપવી જોઈએ. તમારી સમક્ષ બોલવુ એ ભાષાસમિતિની પરીક્ષા આપવા સમાન છે,

આ જ પ્રમાણે ત્રીજી એષણાસમિતિનું અને ચોથી ભંડોપકરણસમિતિનું પણ સાધુઓએ ધ્યાન રાખવું જોઈએ અને તેનું પાલન કરવું જોઈએ તેમ જ ભંડોપકરણોને મૂકવા તથા લેવામાં સાવધાની રાખવી જોઈએ પહેલાં તો સાધુ ધર્મોપકરણોની સિવાય બીજી વસ્તુઓને પોતાની પાસે રાખે જ નહિ પણ જે ધર્મોપકરણો છે તેને પણ મૂકવા તથા લેવામાં ધ્યાન રાખે

પાંચમી ઉચ્ચારપ્રસ્રવણસમિતિનું પાલન કરવામાં પણ સાધુઓએ સાવધાની રાખવી જોઈએ. મલ-મૂત્રાદિને એવી રીતે પરઠવું જોઈએ કે જેથી લોકો જુગુપ્સા ન કરે. જે આહાર કરે છે તેને નિહાર તો કરવો જ પડે છે પણ નિહાર કેવી રીતે કરવો, ક્યાં કરવો વગેરેનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ

હું જંગલ જતાં-આવતાં મ્યુનિસીપાલિટીની કચરાની ગાડીઓ જે સામે આવે છે તે જોઉં છું એ ગાડીઓમાંથી દુર્ગંધ નીકળે છે પણ જરા વિચાર કરો કે, એ દુર્ગંધ એમાં ક્યાંથી આવી ? એ દુર્ગંધ તમારે ત્યાંથી જ આવી છે ને ? તમે લોકોએ ઘેર જે ગંદકી કરી તે જ ગંદકી આ ગાડીમાં આવી. તમે લોકો ગંદકીને સાફ કરનાર લોકોની નિંદા કરો છો, તેમને ઘૃણાની દૃષ્ટિએ જુઓ છો, તેમને હલકા માનો છો અને પોતાને મોટા માનો છો પણ અત્રે વિચારવા જેવી વાત એ છે કે, જે ગંદકીને ફેલાવે છે તે લોકો મોટા અને જે ગંદકીને સાફ કરે છે એ લોકો હલકા એ કેમ બને ?

સાધુઓ માટે શાસ્ત્રમાં સાવધાની આપવામાં આવી છે કે, ' તમે જંગલ જાઓ ત્યારે તમારે કેવી જગ્યા જોવી જોઈએ ? જે ગામમાં તમારે ચોમાસું કરવું છે ત્યાં જંગલ જવાની જગ્યા પહેલાં જોઈ લો અને જો તમને જગ્યા સારી જણાતી ન હોય તો ત્યાં સમિતિનું પાલન થઈ ન શકવાને કારણે ચાતુર્માસ કરવાનો નકાર ભણી દો આ પ્રમાણે સમિતિની રક્ષા માટે બીજા ગ્રામમાં ચાતુર્માસ કરનાર સાધુ આરાધક છે, પરંતુ શહેરમાં એવી જ ધમાલ ચાલે છે, આ પ્રમાણે કહી જંગલ જવાની ધમાલમાં પડી જાય અને સમિતિના પાલનમાં ઉપેક્ષા કરે તો તે વિરાધક છે

સાધુઓએ આ પાંચમી સમિતિના પાલન માટે ઘણું ધ્યાન રાખવું જોઈએ એમ થવું ન જોઈએ કે, સમિતિનું પાલન તો ગ્રામોમાં સાધુ રહીને કરી શકે છે પણ શહેરમાં રહેનારા સાધુઓ સમિતિનું પાલન કેવી રીતે કરી શકે ' એ તો ગ્રામોમાં રહેનારા સાધુઓનો આચાર છે. શહેરમાં રહેનારા સાધુઓનો એવો આચાર હોઈ શકે નહિ જો આમ કહેવામાં આવે તો તેનો અર્થ એ થયો કે ગ્રામના સાધુઓ માટે જુદું શાસ્ત્ર હોવું જોઈએ અને નગરના સાધુઓ માટે જુદું શાસ્ત્ર હોવું જોઈએ અથવા કોઈ એમ કહે કે, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ વગેરે જોવું જોઈએ, તો આનો અર્થ એ થયો કે, મહાવ્રતનું પાલન પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાળને જોઈ કરવું જોઈએ પણ જેઓ આ પ્રકારની છટકવાની બારી જુએ છે તેઓ શાસ્ત્રના માર્ગ ઉપર ચાલનાર નથી અને જે શાસ્ત્રાનુસાર ચાલતા નથી તે ધીર-વીર પુરુષના માર્ગે ચાલનાર નથી વીર પુરુષના માર્ગે ચાલનાર તો તે છે કે, જે શાસ્ત્રાનુસાર ચાલે છે. કોઈ એમ કહે કે, શાસ્ત્રો તો હજારો વર્ષ પહેલાંના છે અને આ પ્રમાણે કહીને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવનો આશ્રય લઈ શાસ્ત્ર-વિરુદ્ધ વ્યવહાર કરે તો તે વીરના માર્ગે ચાલનાર નથી. શાસ્ત્રો તો ત્રિકાલજ્ઞદ્વારા કથિત છે. એટલા માટે તેમને આજકાલનું જ્ઞાન ન હતું એમ કહી

શકાય નહિ આમ છતાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ વગેરેનો આશ્રય લઈ જો કોઈ શાસ્ત્રની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે તો તે 'यतो भ्रष्टस्ततो भ्रष्ट' એ કથનાનુસાર તે પતિત થઈ જાય છે

શહેરોની રચનાથી કોઈ પ્રકારનો લાભ થયો નથી પણ ઊલટી હાનિ થઈ છે આજે યુરોપના લોકો પણ એમ માનવા લાગ્યા છે કે, ઘણા લોકો એક જગ્યાએ એકત્રિત થઈને રહે એમાં ઘણી હાનિ રહેલી છે જો શરીરમાં લોહી યથાસ્થાને ન રહેતા એક જગ્યાએ એકત્રિત થઈ જાય તો શરીરમાં વ્યાધિ પેદા થઈ જાય છે આ જ પ્રમાણે ગ્રામો તૂટી જઈ નગરો વસવા લાગ્યા છે અને તેથી હાનિ પેદા થવા પામી છે અત્રે વિચારવા જેવી એક વાત છે કે, શહેરના લોકો ગ્રામો ઉપર જીવે છે કે ગામોના લોકો શહેર ઉપર જીવે છે ? દૂધ, ઘી, અન્ન વગેરે ક્યાંથી આવે છે ! જો ગામ ન હોય તો શું શહેરોમાં દૂધ, ઘી વગેરે ચીજો જોઈતા પ્રમાણમાં મળી શકે ખરી ? શહેરોમાં રમકડાંઓ તો ભલે મળી જાય પણ જીવનની આવશ્યક વસ્તુઓ તો ગ્રામોમાંથી જ મળી શકે છે શહેરોમાં તો ઘી-દૂધની નકલી ચીજો મળી જાય જેમકે ચરબીનું ઘી ક્યાં મળે છે ? નગરોમાં કે ગ્રામોમાં ? નગરના લોકો તો પ્રાય એવી ચીજો પેદા કરે છે કે જે ચીજો જીવનમાં વધારે મકટ પેદા કરે છે, પણ જીવનને ટકાવવાની ચીજો તો ગ્રામોમાં જ પેદા થાય છે અન્ન, વસ્ત્ર વગેરે જીવનને માટે આવશ્યક પદાર્થો તો ગ્રામોમાં જ પેદા થાય છે અને એટલા માટે નગરના લોકોએ ગ્રામોનો ઉપકાર માનવો જોઈએ.

જે લોકો સાધુ થઈને અને સનાથતાના માર્ગે ચડીને પણ 'આ તો શહેર છે' એ પ્રમાણે કહી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ વગેરેનો આશ્રય લઈ પાછા અનાથતાની તરફ જાય છે તેમને માટે મહાત્મા લોકો ઠપકો આપતા કહે છે કે—

चिरंपि से मुण्डरुई भवित्ता, अथिरव्वए तवनियमेहिं भट्ठे ।
चिरंपि अप्पाण किलेसइत्ता, न पारए होइ हु संपराए ॥४१॥

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે ! રાજન્ ! જે માથું મુંડાવે છે અને કષ્ટો સહન કરે છે, પણ સમિતિનું પાલન કરતો નથી અને વ્રતોમાં અસ્થિર થઈ તપનિયમોનું પાલન કરતો નથી, તે કષ્ટોને સહન કરવા છતાં પણ પારને પામતો નથી અર્થાત્ સનાથ બની શકતો નથી "

અત્રે એક પ્રશ્ન થાય છે કે, જ્યારે તે વ્રત તથા તપ-નિયમોમાં અસ્થિર રહે છે તો પછી તે માથું શા માટે મુંડાવે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, તે વ્યક્તિ વ્રત-નિયમાદિનું પાલન ન કરીને પણ જગતના લોકોને પોતાની આગળ નમાવવા માટે અને પોતાની મહિમા વધારવા માટે માથું મુંડાવે છે એ તેની એક પ્રકારની ચાલબાજી છે આજે એવું જોવામાં આવે છે કે, ચાલબાજી કરનાર દુકાનદાર પોતાની દુકાનનો ભપકો વધારે રાખે છે પૂજ્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ કહ્યા કરતા હતા કે, લોકોને ઠગનાર લોકો 'રોટી ખાના શક્કરસે, દુનિયા ઠગના મક્કરસે" એ કહેવત અનુસાર ભપકાથી જનસમાજને ઠગે છે આ જ પ્રમાણે કેટલાક લોકો પોતાનો મહિમા વધારવા માટે માથું મુંડાવે છે અને લોકોને ઠગે છે આવા લોકો તપ-નિયમોની પણ અવહેલના કરે છે અને કહે છે કે, ઉપવાસ કરવો એ ભૂખે મરવા

જેવુ છે, એટલા માટે ઉપવાસ કરવામા શુ પડયુ છે? આજ પ્રમાણે વ્રત-નિયમોને માટે પણ એમ કહે છે કે વ્રત-નિયમોમા શુ પડયુ છે? પણ જો તપ-નિયમમા કાંઈ નથી તો તેઓમાં શુ પડયુ છે? આ પ્રમાણે તેઓ તપ-નિયમોમાં કષ્ટ સહેવાનુ હોવાને કારણે તેને વ્યર્થ માને છે, પણ પોતાનો મહિમા વધારવા માટે માથુ મુડાવે છે અને સાધુવેશ ધારણ કરે છે. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યુ છે કે —

सुहसायगस्स समणस्स सायाउलगस्स निगामसाइस्स ।
उच्छोलणापहोअस्स दुल्लहा सुगई तारिसगस्स ॥

ભગવાને કહ્યુ છે કે, હે! શિષ્યો! જે નામ તો સાધુનુ ધારણ કરે છે, માથું મુંડાવે છે અને આ સાધુવેશદ્વારા ખાનપાન સારુ મળશે એમ ધારી સાધુવેશ ધારણ કરે છે તેવા સાધુઓને માટે સુગતિ દુર્લભ છે કોઈ એમ કહે કે, **सव्वे जीवा परमाहम्मिया ।** અર્થાત્—સસારના બધા જીવો સુખશાતા ચાહે છે તો પછી જો સાધુ સુખશાતાની ઇચ્છા કરે તો તેમની ટીકા શા માટે કરવામા આવે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શાસ્ત્ર કહે છે કે, જો તે સાધુ સયમનુ બરાબર પાલન કરે તો તેને અપૂર્વ સુખશાતાની પ્રાપ્તિ થશે. શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, એક મહિનાનો દીક્ષિત સાધુ, વ્યન્તર દેવતાનુ સુખ ઉલ્લઘી જાય છે અને એક વર્ષનો દીક્ષિત તથા સયમનુ પાલન કરનાર સાધુ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનનુ સુખ ઉલ્લઘી જાય છે. આમ હોવા છતા પણ જે સાધુ એ સુખને ભૂલી જાય છે અને સંસારની સુખશાતામા પડી જાય છે તે પોતાની જ હાનિ કરે છે.

કોઈ ડૉકટરે દર્દીને દવા આપી કહ્યુ કે, અમુક દિવસ સુધી આ દવાનું સેવન કરવુ, અને અમુક અમુક ચીજોની ચરી પાળવી. જો ડૉકટરની સલાહાનુસાર દર્દી નિયમિત દવાનું સેવન કરે અને ખાનપાનની ચરી પાળે તો તેનો રોગ પણ ચાલ્યો જાય છે અને તે સ્વસ્થ થઈ બધી ચીજો ખાવાને યોગ્ય બની જાય છે પણ જો તે દર્દી દવાનુ બરાબર સેવન ન કરે અને ખાનપાનની ચરી ન પાળે તો ડૉકટર તેને માટે શુ કહેશે? તે એમ જ કહેશે કે, આ રોગીએ મારી દવાની અવહેલના કરી. આ જ પ્રમાણે મહાત્મા લોકો કહે છે કે, "હે! મુનિઓ! તમે સયમનુ બરાબર સેવન કરો અને કષ્ટોને સહો તો તમને સારુ સુખ મળશે, પણ જો સંયમનુ બરાબર પાલન નહિ કરો તો ડૉકટરની દવાની માફક સયમને પણ વ્યર્થ ગુમાવવા જેવુ થશે આ જ કારણે મહાત્માઓ કહે છે કે, "જે સુખશાતાનો ગવેષી છે અર્થાત્ સુખશીલ બનીને જે હાથ પગ ધોવામા મશગૂલ રહે છે અને સયમનુ પાલન કરતો નથી તે ધર્મરૂપી દવાને વ્યર્થ ગુમાવે છે. હે! સાધુઓ! તમને કોઈએ જબરજસ્તીથી સાધુ બનાવ્યા નથી ઉચ્ચ ભાવનાથી પ્રેરાઈને તમે સાધુપણુ ધારણ કર્યું છે માટે સાધુતાનુ બરાબર પાલન કરી તમારુ અને જગતનુ કલ્યાણ કરો સયમના પાલનમા જ તમારુ અને જગતનુ કલ્યાણ રહેલુ છે"

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૧

ગજન વગેરે બધાએ સુદર્શનને એમ કહ્યુ કે, આપ ઘેર પધારો સુદર્શન સિંહાસન ઉપરથી નીચે ઉતરવા લાગ્યા. પણ જનતા સુદર્શનને કહેવા લાગી કે, આપ સિંહાસન ઉપર

જ બેસી રહો આપ સિંહાસન ઉપર બેસવાને યોગ્ય છો, તથા શીલનું મહત્ત્વ બતાવવા માટે પણ આપ સિંહાસન ઉપર બેસી રહો એવી અમારી પ્રાર્થના છે જનતાની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરી સુદર્શન સિંહાસન ઉપર બેસી રહ્યા રાજા-પ્રજા વગેરે સુદર્શનના સિંહાસનની પાછળ પગપાળા ચાલવા લાગ્યા આ દૃશ્ય જોઈને ઘણા લોકોની ભાવના બદલી ગઈ હશે આત્મા અજ્ઞાનતાથી પાપ તો કરી બેસે છે, પણ કોઈ મહાપુરુષના સમાગમથી પોતાના બંધનોને તડાતડ તોડી નાખે છે જે સુદર્શનની મહિમા દેવોએ પણ ગાઈ છે તે સુદર્શનના સરઘસને જોવા કોણ આવ્યું નહિ હોય? થોડો ઢમ ઢમ અવાજ સાંભળીને પણ સ્ત્રીઓ રસોઈ બનાવવી છોડી દઈને જોવા દોડે છે તો શું સુદર્શનની આવી મહિમા-ઋદ્ધિ જોવા સ્ત્રીઓ દોડી આવી નહિ હોય? ઉતાવળને લઈ સ્ત્રીઓ જેવો તેવો શૃંગાર કરી સુદર્શનને જોવા દોડી આવી જ્યારે કોઈ તેમનો શૃંગાર જોઈ હસવા લાગતું ત્યારે તે સ્ત્રીઓ એમજ વિચારતી કે આજે હસવાનો-ખુશી થવાનો જ દિવસ છે, માટે જ બધા લોકો આજે હસે છે.

આ પ્રમાણે બધાને પ્રસન્ન કરતું સુદર્શન અને મનોરમાનું સરઘસ તેના ઘરની નજીક આવ્યું મનોરમા વિચારવા લાગી કે, આ બધા લોકો મારે ત્યાં આવે છે એટલા માટે આ બધા લોકો મારા મહેમાન છે અને તે કારણે મારે તેમનો આદરસત્કાર કરવો જોઈએ. વાસ્તવમાં ગૃહ ગૃહિણીનું જ હોય છે

ગૃહ ગૃહિણીનું હોય છે કે પત્થરનું હોય છે? જે અતિથિઓનો સત્કાર કરે, પતિની ઇચ્છાને પાર પાડે અને બધાને પ્રસન્ન રાખે તે જ ગૃહિણી છે જે ઘરમાં કર્કશા-કજીયાળી સ્ત્રી હોય છે તે ઘર શોભતું નથી સારી સ્ત્રી, પોતાના પતિની ભાવનામાં વિકાર પેદા કરનારનું મોઢું પણ જોવા ચાહતી નથી પરંતુ જે પતિની ભાવનાને ઉજ્જવલ રાખે, પતિને પ્રસન્ન રાખે અને પતિગૃહને શોભાવે એવી સ્ત્રી મોટા ભાગ્યથી જ મળે છે

રાજા તથા નગરજનોનો આદરસત્કાર કરવાના વિચારથી પોતાનું ઘર નજીક આવેલ જાણી મનોરમા સિંહાસન ઉપરથી નીચે ઊતરી પડી અને આગળથી પોતાને ઘેર જઈ બધું વ્યવસ્થિત કરી રાજાનો તથા બધા નગરજનોનો સત્કાર કરવાની તૈયારી કરવા લાગી અને આ શુભ પ્રસંગને લઈને પોતાના ઘરના ચોકમાં મોતીઓ પુરવા લાગી હવે સરઘસ કેવી રીતે તેને ઘેર આવે છે અને રાજા સુદર્શનને શું કહે છે, અને સુદર્શન રાજા પાસેથી શું માગે છે તેનો વિચાર આગળ કરવામાં આવશે

આજે મોરબીના નગરશેઠે મોરબી પધારવાની તથા પોરબંદરના નગરશેઠે પોરબંદર પધારવાની પૂજ્યશ્રીને વિનતી કરી તથા રાવસાહેબ શેઠ લક્ષ્મણદાસજી જલગાંવવાળાએ પણ લિખિત વિનતી કરી કે પૂજ્યશ્રી જલગાંવ પધારી સૂત્રોનો ઉદ્ધાર કરે આ કાર્યમાં જેટલો ખર્ચ થશે તે હું માથે ઉપાડીશ, અને તે કાર્યને અંગે જેટલી પુંજી રોકવી પડશે તે વગર વ્યાજે રોકીશ। તથા સૂત્રોના વેચાણ બાદ જે હાનિ થશે તે હાનિ હું સહી લઈશ અને જો કાંઈ લાભ થશે તો તે લાભ સ્તલામ મંડળને આપી દઈશ। આ વિનતી પત્ર નીચે મુજબનો હતો

વિનંતિ પત્ર

પરમ પૂજ્ય, અનેક ગુણાલંકૃત, શાસ્ત્રવિશારદ, પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિના ધારણહાર, મહાવ્રતોના પાલનહાર તથા પ્રાણિમાત્ર ઉપર કરુણાદૃષ્ટિ રાખનાર શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી ૧૦૦૮ શ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજશ્રીની પવિત્ર સેવામાં !

જલગાવનિવાસી દાસાનુદાસ લક્ષ્મણદાસ ગંભીરમલના તિક્ખુત્તાના પાઠ સાથે ૧૦૦૮ વાર વંદન-નમસ્કાર સ્વીકાર હો. આજે આ દાસ આપની સેવામાં પોતાના હૃદયની ઘણા દિવસોની અભિલાષાને પ્રાર્થનાના રૂપમાં પ્રગટ કરી રહ્યો છે. આ પ્રયત્નમાં ધૃષ્ટતા અને ઉદ્દંડતાનો પણ સંભવ છે પરંતુ જે પ્રમાણે પુત્ર પોતાના શ્રદ્ધાભાજન પિતાની સામે કાંઈ કહેવાની ધૃષ્ટતા કે ઉદ્દંડતા કરે છે. મારી ધૃષ્ટતા અને ઉદ્દંડતા પણ તેવા જ પ્રકારની છે એટલા માટે તે સર્વથા ક્ષમ્ય છે.

મહાનુભાવ !

આ દાસને સ્વર્ગીય પૂજ્યશ્રી ૧૦૦૮ શ્રી શ્રીલાલજી મહારાજશ્રીની સેવા કરવાનો સુયોગ પણ પ્રાપ્ત થયો છે, કે જેમને માટે જૈન સંસાર ચિરઋણી છે. આચાર્યશ્રીના ગુણોથી, તેમની પ્રતિભાથી અને તેમની શાસ્ત્રકુશલતાથી બધા લોકો પ્રાયઃ પરિચિત છે. કાઠિયાવાડનિવાસી મારા શ્રાવક ભાઈઓ પણ તેમની સેવાનો લાભ લઈ ચૂકયા છે એટલે મને વિશ્વાસ છે કે તેઓ પણ મારા આ કથનનું સમર્થન કરશે. એવા મહાન્ આચાર્યશ્રીની સેવા કરવાનું સૌભાગ્ય આ સેવકને પણ પ્રાપ્ત થયું છે અને આચાર્યશ્રીની પણ મારા ઉપર પૂર્ણ કૃપાદૃષ્ટિ રહી છે, પણ દુર્ભાગ્યવશાત્ મારી એ અભિલાષા કે જેને આપની સમક્ષ નિવેદન કરવા ચાહું છું તે અપૂર્ણ જ રહી. આચાર્યશ્રીએ આપને જ્યારે યુવાચાર્યપદ આપ્યું અને તેઓ સામ્પ્રદાયિક કાર્યથી આંશિક મુક્ત થયા ત્યારે મારી એવી ભાવના હતી કે, હવે થોડા જ સમયમાં આચાર્યશ્રીને અનુનય-વિનય કરી જલગાંવમાં લઈ જઈશ અને આચાર્યશ્રીની વૃદ્ધાવસ્થાના અન્ત સુધી આચાર્યશ્રીની સેવાનો લાભ લઈશ. હું મારી આ ભાવનાને પ્રગટ પણ કરી શકયો ન હતો એટલામાં તો આચાર્યશ્રી અસમયમાં જ સ્વર્ગ પધાર્યા. જે મહાપુરુષની આવશ્યકતા આ ભૂતલ ઉપર રહે છે તેમને જ સ્વર્ગીય લોકો પણ પોતાની પાસે રાખવા ચાહે છે. આ જ કારણે કાલધર્મ પામીને આચાર્યશ્રીને સ્વર્ગમાં પધારવું પડયું.

આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગગમન બાદ આપ આ સમ્પ્રદાયના આચાર્ય થયા. જો કે આપે જલગાંવમાં ચાતુર્માસ કરી આ સેવક ઉપર કૃપા કરી છે, પણ આ દાસની એ ભાવના તો અપૂર્ણ જ રહી છે કે જે ભાવના સ્વર્ગીય આચાર્યશ્રીના સમયથી હૃદયમાં ઉછળી રહી છે. સદ્ભાગ્યે હવે એવો અવસર આવ્યો છે કે જ્યારે મારી તે ભાવના પૂર્ણ થાય.

આપશ્રીનું શરીર હવે વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયું છે. આપશ્રીએ સમ્પ્રદાયનો સમસ્ત કાર્યભાર પણ વિદ્વાન્ અને સુયોગ્ય યુવાચાર્યશ્રી ૧૦૦૭ શ્રી ગણેશીલાલજી મહારાજશ્રીને સોંપી દીધો છે. સામ્પ્રદાયિક કાર્યથી પણ હવે આપ ઘણાખરા નિવૃત્ત થઈ ગયા છો અને આપનું વૃદ્ધત્વ પણ હવે પહેલાની માફક ઉગ્ર વિહાર કરવા માટે રોકે છે. આપશ્રીનું શરીર હવે કોઈ એક સ્થાને રહી શાન્તિ ચાહે છે. એટલા માટે હું આપને નિવેદન કરૂં છું કે, આપ જલગાવ પધારી સદાને માટે ત્યાં જ બિરાજો.

જલગાવમાં આપના બિરાજવાથી દર્શનાર્થી મારા શ્રાવક ભાઇઓને પણ દરેક પ્રકારે સગવડતા રહેશે. જલગાવ ભારતના મધ્યમાં છે એટલા માટે પંજાબ, મદ્રાસ, કલકત્તા તથા સિંધના લોકોને સમાન દૂર પડશે.

જલગાવનું નામ જ જલગામ છે એટલા માટે ત્યાં ગરમી પણ નથી. શરીરને શાન્તિ મળે એ દૃષ્ટિએ પણ જલગાવ ઉપયુક્ત સ્થાન છે.

જ્યારે આપ જલગાવમાં બિરાજશો ત્યારે સામ્પ્રદાયિકતાને કારણે પેદા થતું દૂષિત વાતાવરણ પણ આપથી દૂર રહેશે. જેથી આપનું સ્વાસ્થ્ય પણ સારૂં રહેશે. અને જ્યારે સામ્પ્રદાયિક કાર્યથી

આપ નિવૃત્ત થયા છો ત્યારે દૂર રહેવાથી જ આપ તેના ભારથી બચી શકો, અન્યથા એક રીતે નહિ તો બીજી રીતે આપ તે ભારથી બચી ન શકો

અન્તમા મારૂ આપને એ જ નિવેદન છે કે, હવે આપ પણ વૃદ્ધ થયા છો અને હુ પણ વૃદ્ધ થયો છુ એટલા માટે આપ જલગાવમા બિરાજીને મને તથા દક્ષિણનિવાસી ભાઈઓને આપની સેવાનો લાભ આપવાની કૃપા કરો આપની દ્વારા ઉત્તર ભારતનો ઘણો ઉપકાર થએલ છે હવે દક્ષિણ ભારતને પણ પાવન કરો

મારી એક બીજી પણ પ્રાર્થના છે આપે અત્યારસુધી જે શાસ્ત્રીય જ્ઞાન સપાદન કર્યું છે તથા ગ્રન્થાન્વેષણ, ભ્રમણ, વાદવિવાદ તથા વિશાળબુદ્ધિદ્વારા જે અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેનો લાભ કોઇ ઉચ્ચ સાહિત્યના નિર્માણદ્વારા જનતાને પણ આપો અને એ પ્રમાણે જૈનશાસ્ત્રોના ઉદ્ધારની સાથે જ જનતાનો ઉપકાર કરો જો આપ જલગાવ પધારી શાસ્ત્રોદ્ધારની મારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરો તો હુ આ કાર્યમા દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવાને પણ તૈયાર છુ

બત્રીસ સૂત્રના અનુવાદ તથા પ્રકાશન વગેરેમા જેટલા રૂપિયા લગાવવા પડશે તેટલા હુ લગાવીશ આ કાર્યમા લાગેલા રૂપિયાઓનુ કાઈ વ્યાજ ન લેતા, પ્રકાશિત સાહિત્યના વિક્રયદ્વારા જે આવક થશે તે બાદ કરીને જો હાનિ થશે તો હુ તેને સહન કરીશ અને જો બચત રહેશે તો તે હુ શ્રી હિતેચ્છુ શ્રાવક મડલ–રતલામને ભેટ કરી દઇશ અર્થાત્ આ કાર્યમા જેટલી પૂજી રોકવી પડશે તે વ્યાજ લીધા વિના જ રોકીશ અને જો હાનિ થશે તો હુ સહન કરીશ અને જો લાભ થશે તો તે મડલને આપી દઈશ.

અન્તમા હુ આપને એ જ પ્રાર્થના કરૂ છુ કે, મારી આતરિક ભાવનાને પૂર્ણ કરવા માટે અને જૈન જનતાના કલ્યાણને દષ્ટિમા રાખી આપ જલગાવમા સ્થાનીયરૂપે બિરાજવાની કૃપા કરો ઇતિ શુભમ્.

રાજકોટ (કાઠિયાવાડ) આસો વદી ૩ સવત્ ૧૯૯૩	શ્રીમાનના મુખકમલદ્વારા આ પ્રાર્થનાની સ્વીકૃતિ સાભળવાને ઉત્સુક સેવક **લછમણદાસ ગભીરમલ**

આ પ્રમાણે ત્રણ વિનતીઓ થઈ, જેનો ઉત્તર પૂજ્યશ્રીએ બીજે દિવસે નીચે પ્રમાણે ફરમાવ્યો હતો

મારી પાસે મોરબી, પોરબદર અને જામનગરની વિનતીઓ આવી છે આ વિનતીઓમા જોરદાર વિનતી શેઠ લક્ષ્મણદાસજી જલગાવની છે તે વિનતી વિવેકભરી છે કે, 'તમે કાઠિયાવાડ છોડીને પધારો ત્યારે જલગાવ પધારી ત્યા જ બિરાજો અને સૂત્રોનો ઉદ્ધાર કરો.' તેની પ્રાર્થનાની શક્તિ એવી છે કે, તે જેને ચાહે તેને પોતાની તરફ ખેચી શકે છે ધનવાન તો ઘણા લોકો હશે પરતુ ધનનો સદુપયોગ કરવાની ઉદારતા રાખનાર બહુ ઓછા લોકો હશે શેઠજીએ શાસ્ત્રના કામ માટે જે ઉદારતા બતાવી છે તે કામ ભલે ગમે ત્યારે થાય અને હુ મારા પોતાને માટે કહુ છુ કે શાસ્ત્રોદ્ધાર કરવા માટે હુ સમર્થ નથી પરતુ એમણે તો વિનતી કરીને સુકૃત કમાવી લીધુ છે. અને પોતાની સાથે ઉત્તરાધિકારીને પણ ઊભો કરી બતાવી આપ્યુ છે કે, આ મારો પુત્ર કેવળ મારા ધનનો જ ઉત્તરાધિકારી નથી પણ મારા ધર્મનો પણ ઉત્તરાધિકારી છે શેઠજીએ તો આ પ્રમાણે ઉદારતા બતાવી છે પણ તમે લોકો એ ઉદારતાનુ અનુમોદન તો કરો સમાજની સ્થિતિ તેના સાહિત્ય ઉપર જ આધાર રાખે છે

બલ્કિ મેં એક પુસ્તકમા જોયુ છે કે, 'અમારુ ભલે બધુય ચાલ્યુ જાય પણ જો અમારી સામે અમારુ સાહિત્ય સુરક્ષિત હશે તો અમે બધુય કરી શકીશુ ' વાસ્તવમા જે સમાજનુ સાહિત્ય સારુ છે તે જ સમાજ ઉન્નત બની શકે છે. એટલા માટે તમે લોકો આ કાર્યને અનુમોદન આપી સુકૃતનુ ઉપાર્જન કરો

આ બધી વિનતીઓનો ઉત્તર આપતા પહેલા મેં મારા સન્તો અને ખાસ ખાસ શ્રાવકોની સલાહ લીધી છે બધાની સલાહ તો એવી છે કે, હજી એક વર્ષ કાઠિયાવાડમા હુ વધારે વિચરુ પણ સલાહ બધાની આ હોવા છતા મારે મારા આત્માનો વિચાર કરવો જ પડે છે. એટલા માટે આગામિ ચાતુર્માસ કયાં કરવુ એ તો અત્યારે કહી જ શકુ નહિ પણ એક વર્ષ કાઠિયાવાડમા જ વિચરીશ એમ નિશ્ચયપૂર્વક કહેવામા પણ હજી મને વિચાર થાય છે. એટલા માટે અત્યારે તો હુ એટલુ જ કહુ છુ કે, જો મારે એક વર્ષ કે તેથી વધારે ઓછુ કાઠિયાવાડમાં વધારે રહેવાનુ થયુ તો તો હું એ રીતિ પ્રમાણે વિહાર કરીશ અને જો જવાનુ થયુ તો તે પ્રમાણે વિહાર કરીશ અત્યારે તો હુ કોઈની પણ વિનતીને નિશ્ચિત ઉત્તર આપી શકતો નથી તમારી બધાની પ્રેમભરી વિનતી મારા ધ્યાનમા છે અને શેઠ લક્ષ્મણદાસજીની વિનંતી પણ મારા ધ્યાનમા છે પણ આજે હુ કોઈની પણ વિનતીનો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપી શકતો નથી. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવમા જેવો અવસર હશે તેમ થશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૫ સોમવાર

પ્રાર્થના

અરહનાથ અવિનાશી, શિવ-સુખ લીધો,
વિમલ વિજ્ઞાન-વિલાસી, સાહબ સીધો.
તૂ ચેતન ભજ અરહનાથને, તે પ્રભુ ત્રિભુવનરાય;
તાત 'સુદર્શન' 'દેવી' માતા, તેહનો નન્દ કહાય. ॥ સાહબ૦ ॥

—વિનયચન્દ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી અરહનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે આત્મામા કેટલી અને કેવી યોગ્યતા હોવી જોઈએ [illegible] જોવાનુ છે. જ્યાસુધી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવામા આવતી નથી ત્યાસુધી તે પ્રાર્થના સાચી પ્રાર્થના થઈ શકતી નથી એટલા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના [illegible] કરવી જોઈએ.

[illegible] વિષે આ સમુચ્ચયરૂપે વાત કરવામા આવી છે પરતુ અત્રે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, [illegible] પ્રાર્થના કરવા માટે કેવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ અને એ યોગ્યતા [illegible] આ વાત વિષે હુ ઘણીવાર કહી ચૂક્યો છુ તમે પોતાના કામ [illegible] યોગ્યતા જુઓ છો પણ પોતાની યોગ્યતા જોવામા ભૂલ કરો છો વાસ્તવમા [illegible] યોગ્યતા જોવી જોઈએ યોગ્યતા વિના કરવામા આવેલુ કોઈપણ

કાર્ય બરાબર થતું નથી ખેડુત બીજને વાવતી વખતે સર્વપ્રથમ બીજની યોગ્યતા જુએ છે તમે લોકો ગાય ખરીદતી વખતે પણ ગાયની યોગ્યતા જુઓ છો કે નહિ? આ જ પ્રમાણે મુનીમ કે નોકર વગેરેને રાખવા માટે તેની યોગ્યતા જુઓ છો કે નહિ? વ્યવહારમાં જ્યાં મધ્યસ્થ દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે છે ત્યાં યોગ્યતા તો જોવામાં જ આવે છે આ જ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના માટે પણ એમ જોવું જોઈએ કે, હું પરમાત્માની પ્રાર્થના યોગ્ય બનીને કરું છું કે કેવલ લોકોને દેખાડવા માટે જ કરું છું જો તમે પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા માટે પ્રાર્થના ન કરી તો તે પ્રાર્થના કેવલ ઢોંગરૂપ બની જશે

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે જે યોગ્યતા હોવી જોઈએ તે યોગ્યતા તમારામાં રહેલી છે પણ તમે પોતે જ તમારી યોગ્યતાને દબાવી રહ્યા છો તમે કહેશો કે, યોગ્ય હોવા છતાં પણ પોતાની યોગ્યતા દબાવીને અયોગ્ય કોણ બનવા ચાહે? પણ આ વિષે વધારે શું કહેવામાં આવે! અનેક જગ્યાએ એ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે કે, નિષ્કારણ પોતાની યોગ્યતાને દબાવી પોતે અયોગ્ય બની જાય છે આ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે હું તમને પૂછું છું કે, શું સત્ય બોલવા માટે કોઈ ના પાડે છે? શું સત્ય બોલવું એ અપરાધ માનવામાં આવે છે? અને તમે સત્ય બોલવાથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે યોગ્ય બની શકો છો કે નહિ? સત્ય હમેશાં આદરણીય અને આચરણીય છે એ વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ હોવા છતાં સત્યની શા માટે અવહેલના કરવામાં આવે છે? સત્યને શા માટે છુપાવવામાં આવે છે? કેટલાક લોકો તો ત્યાંસુધી કહે છે કે, સત્ય બોલવાની-સતયુગની વાત રહેવા દો! આ જમાનામાં તો અસત્ય વિના કામ જ ચાલી શકતું નથી સત્યને અનુસરી જો તમે પ્રામાણિક બનો, જીવનમાં પ્રામાણિકતા રહેવા દો અને કોઈની સાથે વિશ્વાસઘાત ન કરો તો શું તમને કોઈ અપરાધી કહી શકે? નહિ. તો પછી સત્ય, પ્રામાણિકતા આદિ ગુણોને જીવનમાં શા માટે અપનાવતા નથી? એટલા માટે કે તમે સત્ય અને પ્રામાણિકતાને બદલે અસત્ય અને અપ્રામાણિકતા ઉપર એવો વિશ્વાસ રાખો છો કે જાણે તે વિના તમારું કામ જ ચાલી શકતું ન હોય!

તમે નૈતિક લગ્ન કર્યું છે છતાં જો તમે પરસ્ત્રીસેવનનું પાપ ન કરો તો શું કોઈ કામ અટકી જાય ખરું? પરસ્ત્રી સેવનનું પાપ કરવું જોઈએ એવું તો કોઈ ધર્મ કે કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં કહ્યું નથી હા, કોઈ લુચ્ચા-લફંગા માણસ પોતાના સ્વાર્થ માટે એમ કહેતા હોય તો બીજી વાત છે

કેટલાક લોકો કહે છે કે, અમે સમાજ કે આત્માના કલ્યાણ માટે ધર્મપરિવર્તન કે સમાજપરિવર્તન કરીએ છીએ, પરંતુ તે લોકો એમ શા માટે કહેતા નથી કે અમે સ્વાર્થપૂર્તિ માટે એમ કરીએ છીએ આત્મકલ્યાણનું ખોટું નામ શા માટે વગોવવામાં આવે છે! જેમકે, હરિલાલ ગાંધી જે હમણાં અબ્દુલ્લા ગાંધી બન્યા છે—જે ગાંધીજીના મોટા પુત્ર છે-તે કહે છે કે, મેં આત્મકલ્યાણને માટે ઇસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે પણ એ સમજવામાં આવતું નથી કે દારૂ પીવો એ ક્યા ઇસ્લામ ધર્મમાં લખ્યું છે? અરે! હદીસો અને કુરાનમાં તો મદ્યમાંસની નિંદા કરવામાં આવી છે અને તેને ત્યાજ્ય બતાવવામાં આવેલ છે, તથા શરાબની તો પૂરી જ નિંદા કરવામાં આવી છે અને તેને સર્વથા ત્યાજ્ય બતાવવામાં આવેલ છે.

હરિલાલ ગાંધી જે હવે અબદુલ્લા ગાંધી બન્યા છે તેમને તેમના માતુશ્રીએ એક પત્ર લખ્યો હતો કે જે પત્ર વાંચીને કઠોર હૃદયનો પણ પીગળી જાય હરિલાલ ગાંધીએ એ પત્રના જવાબમા એક વાત તો એ લખી કે હવે હું હરિલાલ રહ્યો નથી પણ અબદુલ્લા બન્યો છું અને આ પત્ર હરિલાલના નામે આવ્યો છે એટલા માટે એ પત્ર મારા વિષે નથી પણ બીજી વાત તેણે એ લખી કે, જો મારા માતાપિતા ઈસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કરતા હોય તો હું શરાબ પીવાનો ત્યાગ કરું. આ ઉત્તર કેવો ઉદ્ધતાઈભર્યો છે! શું તેનો આ ઉત્તર માતાને દેવાને યોગ્ય છે? પણ જ્યારે આત્મા પતિત થઈ જાય છે ત્યારે તે અવળું જ કામ કરે છે વાસ્તવમા તો હરિલાલની માતાના પત્રનો ઉત્તર આપવાને કોઈ સમર્થ નથી. છતાં જો આ પ્રમાણે જે ઉદ્ધતાઈપૂર્ણ ઉત્તર આપે છે તેને શું કહેવું? તે કહે તો એમ છે કે, મે આત્માના કલ્યાણ માટે ઈસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે પણ જો તે વિષે ઊંડા ઊતરી વિચાર કરવામાં આવે તો શરાબ પીવા માટે તથા એ કાર્યમા પૈસા વગેરેની સુવિધા પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તેણે ઈસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હોય એમ જણાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, લોકો ધર્મ કે સમાજપરિવર્તનના નામે પોતાના સ્વાર્થની પૂર્તિ કરે છે અને આત્મકલ્યાણનું નામ લે છે જો હૃદયપૂર્વક આત્મકલ્યાણ કરવું જ હોય તો મનુષ્ય, કોઈ પણ ધર્મની ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર ઊભા રહી પોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે. લોકોને ઠગવા માટે આત્મકલ્યાણનું નામ લઈ ધર્મપરિવર્તન કે સમાજ-પરિવર્તન કરવું એ ઠીક નથી. આ વાતથી લોકોને સાવધાન કરવા માટે જ ઉપરનું ઉદાહરણ આપવામાં આવ્યું છે.

મતલબ કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે યોગ્યતા પોતાનામાં છે કે નહિ તે જોવું જોઈએ. યોગ્યતા વિના કોઈપણ કાર્ય બરાબર થતું નથી જેમકે, છીપમા પાણીનું ટીપુ પડી મોતી બનવાની યોગ્યતા ધરાવે છે પણ જો પાણીને બદલે છીપમા કાંકરો કે બીજી કોઈ ચીજ પડે તો શું તે મોતી બની શકશે? નહિ કારણ કે મોતી બનવાની યોગ્યતા પાણીમાં જ છે. આ જ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના માટે પણ યોગ્યતાની આવશ્યકતા રહે છે. એટલા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરો, અને તે માટે અસત્ય, દુરાચાર આદિનો ત્યાગ કરો આમ કરવાથી પરમાત્માની પ્રાર્થનાને યોગ્ય બની શકશો.

હવે અત્રે એક બીજો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે, જે પહેલાં દુર્ગુણી હોય તે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી શકે કે નહિ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જણાવાનું કે —

> વૈશ્યા ચુગલ છિનાર જુઆરી, ચોર મહા બટમારો,
> જો ઇત્યાદિ ભજે પ્રભુસ્તવન તો નિવૃત્તે સંસારો

આ પ્રકારના લોકો પણ પોતાના દુર્વ્યસનોનો ત્યાગ કરી, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી શકે છે પરંતુ પરમાત્માની પ્રાર્થના દુર્ગુણો વધારવા માટે નહિ પણ છોડવા માટે કરવી જોઈએ જો દુર્ગુણો છોડવાના ઉદ્દેશથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા આવે તો તમારા દુર્ગુણો ન જાણે ક્યાં ચાલ્યા જશે! જેમકે એક ભાઈ કહેતા હતા કે, જામનગરમા એક એવા વૈદ્ય છે કે એક માણસને ઘણા દિવસોથી નિદ્રા જ આવતી ન હતી પરંતુ તે વૈદ્યની ત્રણ ગોળીઓ લેવાથી જ તેને નિદ્રા આવી ગઈ અને તેનો નિદ્રા ન આવવાનો રોગ સદાને

માટે ચાલ્યો ગયો જ્યારે વૈદ્યની દવા પણ રોગને નષ્ટ કરી દે છે તો પછી શું પરમાત્માની પ્રાર્થના દુર્ગુણોને નષ્ટ કરી ન શકે ? જો દવા ઉપર વિશ્વાસ રાખો છો તો પછી પરમાત્માની પ્રાર્થના ઉપર વિશ્વાસ કેમ રાખતા નથી ? જો તમે પરમાત્માની પ્રાર્થના ઉપર વિશ્વાસ રાખી દુર્ગુણોને નષ્ટ કરવા માટે પ્રાર્થના કરો તો અવશ્ય દુર્ગુણો નષ્ટ થઈ જશે, અને તમે પરમાત્માની પ્રાર્થનાને યોગ્ય બની શકશો

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૫૨

આ જ વાત અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને સમજાવી રહ્યા છે એ બન્નેનો સંવાદ પણ ઘણો જ મહત્ત્વનો છે એક બાજુ તો અનગારસિંહ છે તો બીજી બાજુ રાજાસિંહ છે એક સાધુ છે અને બીજા ગૃહસ્થ છે પણ બન્નેય મહાન્ શક્તિશાળી છે

અનાથી મુનિ કહે છે કે, “હે ! રાજન્ ! કેટલાક લોકો સાધુ થયા પછી પણ અનાથતામા પડી જાય છે સંસારમા પ્રચલિત કહેવત છે કે, ‘એક દમડીની ચીજ માટે કોઈએ કીમતી ચીજને પણ ગુમાવી દીધી’ આ કહેવત પ્રમાણે તે સાધુઓ પણ દમડીની ચીજ જેવા સંસારનાં સુખો માટે કીંમતી સંયમને પણ ગુમાવી બેસે છે ”

આ વાત તમે કદાચ સાધુઓને કહી પણ ન શકો પણ અનાથી મુનિ તો સ્પષ્ટ કહે છે કે, “હે ! સાધુઓ ! દમડીની ચીજ જેવા સાધારણ સંસારના સુખો માટે મહાન્ કીંમતી સંયમને ગુમાવો નહિ.”

અનાથી મુનિ આગળ કહે છે કે—

चिरं पि से मुण्डरुई भवित्ता, अथिरव्वए तवनियमेहिं भट्टे ।
चिरं पि अप्पाणं किलेसइत्ता, न पारए होइ हु संपराए ॥ ४१ ॥

“હે ! રાજન્ ! જે વ્રત–નિયમોમા અસ્થિર છે અને જે તપ–અનુષ્ઠાન આદિ કરતો નથી તે ભલે લાંબા સમય સુધી માથું મુંડાવ્યા કરે, કેશનો લોચ કર્યા કરે, છતાં પણ તે આ સંસારને પાર જઈ શકતો નથી

કેશનો લોચ કરવાથી કેટલું બધું કષ્ટ થાય છે એને માટે જો તમે તમારા માથાનો એક કેશ ખેંચી અનુભવ કરી જુઓ તો તમને ખબર પડે આ પ્રકારનું કષ્ટ સહન કરવા છતાં પણ વ્રત–નિયમોનું પાલન ન કરવાથી સંસારને પાર કરી શકાતું નથી

અત્રે એક પ્રશ્ન થાય છે કે, કેશનો લોચ કરવાથી કષ્ટ પણ થાય છે, અને મસ્તિષ્કની શક્તિને પણ હાનિ પહોંચે છે તો પછી કાતરથી કેશ શા માટે કાપવામા ન આવે ? હું જ્યારે નાનો હતો ત્યારે બદનાવર નામના ગામમા મને એક મુસલમાને પણ આવો જ પ્રશ્ન કર્યો હતો કે જ્યારે તમારો ધર્મ દયામય છે તો કેશનો લોચ કરવાથી શું હિંસા થતી નથી ? જેમનો લોચ કરવામા આવે છે તેને કેટલું બધું કષ્ટ થાય છે તો પછી કેશલુંચનથી હિંસા કેમ ન થાય ? આ પ્રશ્ન ઉપરથી મેં સામો પ્રશ્ન કર્યો કે, તમે હજામત શા માટે કરાવો છો ? તમે સારા દેખાઓ એટલા જ માટે હજામત કરાવો છો ને ? હજામત કરાવતા કરાવતા કોઈ વખતે હજામ [illegible] લોહી પણ નીકળે છે અને કષ્ટ પણ થાય છે છતાં પોતાના શોખ

માટે તે કષ્ટથી ભય પામતા નથી અને હજામત કરાવો છો પણ પોતાની કાયરતાને કારણે કેશલુંચનમાં હિંસા થાય છે એમ કહો છો. તમે શોખને માટે તો આટલું કષ્ટ સહી લો છો અને અમે ધર્મને માટે સહીએ છીએ તો એમાં હિંસા કહેવામાં આવે છે! વાસ્તવમાં કેશલુંચન કરવામાં અમે લોકો કષ્ટ માનતા નથી. હા, જ્યારે કેશને ખેંચવામાં આવે છે ત્યારે થોડું કષ્ટ જણાય છે પણ અમે તે કષ્ટોને જે પ્રમાણે તમે હજામતથી થતાં કષ્ટોને સહી લો છો તે પ્રમાણે સહી લઈએ છીએ હવે મસ્તકને હાનિ પહોંચવાની વાત, પણ જો કેશલુંચન કરવાથી મસ્તકને કોઈ પ્રકારની હાનિ પહોંચતી હોય તો ભગવાન કેશલુંચનનો માર્ગ કદાપિ બતાવત નહિ. બલ્કિ મારો તો અનુભવ છે કે, કેશલુંચન કર્યા બાદ જો મસ્તકને બદામ વગેરેનું તેલ મળી જાય તો મસ્તકની શક્તિ અને આંખોની જ્યોતિ વૃદ્ધિને પામે છે.

અસ્તરાથી વાળ કાપવાથી વાળ વધારે વધવા પામે છે પણ ભગવાને કેશલુંચન કરવાનો એવો ઉપાય બતાવ્યો છે કે, જેથી ધીરે ધીરે વાળોનું ઉગવું જ બંધ થઈ જાય છે. આ ઉપરથી જો કોઈ એમ કહે કે, કેશલુંચન કરવાથી કષ્ટ થાય છે તો કષ્ટ તો ઉઘાડે પગે ચાલવાથી પગને પણ થાય છે જે પ્રમાણે કેશલુંચનના કષ્ટથી બચવા માટે અસ્તરા રાખવાની આવશ્યકતા અનુભવો છો તે જ પ્રમાણે પગને કષ્ટથી મુક્ત કરવા માટે પાલખીની આવશ્યકતા પડશે. આ જ પ્રમાણે શીલનું પાલન કરવામાં પણ કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે તો તે કષ્ટથી બચવા માટે સ્ત્રીની આવશ્યકતા પણ ઊભી થશે આ પ્રમાણે કષ્ટની દૃષ્ટિએ છૂટ લેવામાં આવશે તો તો ધીરે ધીરે દીક્ષાનો જ ઉચ્છેદ થઈ જશે.

નમી રાજાને ઇન્દ્રે કહ્યું હતું કે, તમે ધર્મની પાછળ શું પડયા છો? જોતા નથી કે તમારા રાણીવાસમાં કેવું રુદન થઈ રહ્યું છે! આ હિંસાનું કેવું પાપ થઈ રહ્યું છે! તો પછી તમે એ પાપને કેમ દૂર કરતા નથી? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં નમીરાજાએ કહ્યું હતું કે, મારી દીક્ષાને કારણે એ કોઈ રોતા નથી, પરંતુ એ લોકો પોતપોતાના સ્વાર્થને માટે રોઈ રહ્યા છે! દીક્ષા લીધા પહેલા તો હું દંડ પણ આપતો હતો, અને હાથમાં તલવાર લઈ બીજાને ભય પણ બતાવતો હતો પણ હવે તો હું દીક્ષા લીધા બાદ કોઈ તલવાર લઈને આવે તો પણ આંખ પણ લાલ કરું નહિ. જો હું એમ કરું તો સંયમથી જ પડી જાઉં આ પ્રમાણે મારી દીક્ષાને કારણે એ લોકો કાંઈ રોતા નથી તે લોકો પોતાના સ્વાર્થને માટે રોઈ રહ્યા છે.

આ પ્રમાણે અહિંસાનું નામ લેવામાં આવે તો તો પછી દીક્ષાનો જ ઉચ્છેદ થઈ જાય. સાધુઓમાં કોઈ તો વર્ષમાં ત્રણ કે ચાર વાર કેશનો લોચ કરે છે બાકી વર્ષમાં એક વાર તો કેશનો લોચ કરવો આવશ્યક જ છે. કેશનો લોચ કરતા કેટલાક મુનિઓ સ્વાધ્યાય પણ કરતા જાય છે અને પ્રસન્નતાપૂર્વક કેશલુંચન કરે છે, પરંતુ આજે લોકોમાં કાયરતા આવી રહી છે અને એ કારણે જ દયાના નામે આવો પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે

સાધુઓ માટે અહિંસાની રક્ષાર્થે જ કેશનો લોચ કરવાનું બતાવવામાં આવ્યું છે. ભગવાનનું એવું કહેવું છે કે, જો માથા ઉપર વાળ રહેશે તો પછી જીવોની ઉત્પત્તિ પણ થશે, અને અહિંસાનું પાલન પણ થશે નહિ. જો અહિંસાની દૃષ્ટિએ કેશલુંચન કરવાનું બતાવવામાં ન આવત તો વાળ ઓળવા, તેલ લગાવવું વગેરેની પ્રવૃત્તિ પણ વધવા પામત આ કારણે ભગવાને આ ઉપાય બતાવ્યો છે. જો લોચ કરવાને બદલે અસ્તરાથી વાળ કાપવામાં આવે તો

પછી અસ્તરની સાથે કાચ પણ રાખવો પડશે, તેલ પણ રાખવું પડશે અને આ પ્રમાણે આરંભની પ્રવૃત્તિ પણ વધતા પામશે અને આ પ્રમાણે ધીરે ધીરે સાધુતાના ધ્યેયથી જ પતિત થઈ જશે

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે ! સાધુઓ ! જો તમે તપ-નિયમોની આરાધના નહિ કરો તો શાસ્ત્ર તમને અનાથની કોટિમાં મૂકે છે એ દશામાં તમે સાધુ નથી ચારિત્રવાન બન્યા વિના કેવળ માથું મુંડાવાથી કે કેશલુંચન કરવાથી સંસારને પાર જઈ શકાતું નથી માટે ચારિત્રવાન બનો અને સંયમનું પાલન કરી સંસારનો છેદ કરો

અનાથી મુનિ જે કાંઈ કહી ગયા છે તે જ વાત પ્રાર્થનામાં પણ કહેવામાં આવી છે યોગ્ય બનીને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો યોગ્યતા મેળવ્યા વિના કરવામાં આવતી પ્રાર્થના ઢોંગ રૂપ બની જાય છે અનાથી મુનિ પણ એમ જ કહે છે કે, ચારિત્રવાન બન્યા વિના કેવળ વેશ ધારણ કરવો એ ઢોંગ રૂપ છે માટે ચારિત્રવાન બનો અને સાધુતાને દીપાવો. દ્રવ્ય વેશની સાથે ભાવનો પણ સંબંધ જોડો અને દ્રવ્ય અને ભાવથી જો સાધુતાનું પાલન કરશો તો તેમાં કલ્યાણ રહેલું છે.

સુદર્શન ચરિત્ર—પર

રાજા અને પ્રજા સાથે મળીને સુદર્શનને ભાવ સહિત તેને ઘેર લઈ ગયા. મનોરમા સાચી શ્રાવિકા હતી કેટલાક લોકો કહે છે કે, શ્રાવિકા બનવાથી ગૃહકાર્યમાં મુશ્કેલી આવે છે પણ જેને ગૃહકાર્યમાં મુશ્કેલી જણાય છે તે સાચી શ્રાવિકા જ નથી શ્રાવિકાને કાંઈ ગૃહ-કાર્ય કરતા અટકાવતું નથી પરંતુ ગૃહકાર્યમાં વિવેક રાખવાનું કહેવામાં આવે છે. શ્રાવિકા થયા બાદ તેણીએ એમ વિચારવું જોઈએ કે, પહેલાં હું વિવેક ઓછો રાખતી હતી પણ હું શ્રાવિકા થઈ છું એટલા માટે વિશેષ વિવેક રાખવો જોઈએ એમ થવું ન જોઈએ કે, ઘરના માણસો મરતા હોય તો ભલે મરે પણ હું તો પોસો કરીશ ઘરના લોકો તો પોસામાં અંતરાય પાડનારા છે છોકરો ભૂખથી રોતો હોય તો ભલે રુવે, મારે તો મમતા ઓછી કરવી છે ગર્ભસ્થ બાળક મરતું હોય તો ભલે મરે પણ મારે તો તપસ્યા કરવી છે જો આમ કરવામાં આવે તો શું તેણીનો વ્યવહાર વિવેકપૂર્ણ કહેવાય ખરો ? વિષય-વિલાસની મમતા તો છૂટી નથી અને સંતાનની દયા કરવાના સમયે આમ કહેવું એ તો મૂળવ્રત-અહિંસાનો નાશ કરવા બરાબર છે શ્રી હરસરાજજી ખીવસરા પોતાની પુત્રીને કહ્યા કરતા હતા કે, જો તારાથી સામાયિક થઈ શકતી ન હોય તો કાંઈ વાંધો નથી પણ ચૂલામાં કોઈ જીવ બળી ન જાય તેનું ધ્યાન રાખજે, કારણ કે એ પહેલું મૂળવ્રત છે, પછી ગુણવ્રત છે અને પછી શિક્ષાવ્રત છે અહિંસા એ મૂળવ્રત છે અને સામાયિક એ ગુણવ્રત છે આ પ્રમાણે શ્રાવિકા થઈને વિશેષ વિવેક રાખવો જોઈએ

મનોરમા સાચી શ્રાવિકા હતી એટલા માટે તેણીએ વિચાર્યું કે, મારે ગૃહિણીનું જ [illegible] છે એટલા માટે મારે સિંહાસન ઉપર બેસી ન રહેતા ઘેર આવેલા લોકોનો સત્કાર કરવો જોઈએ

શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ સુદર્શન અને મનોરમાનો વિવેક તથા વ્યવહાર જોઈ લેવો [illegible] તેણીએ [illegible] નો [illegible] અને પૂર્વના [illegible] એમ કહ્યો કે, 'એમાં શું

પડ્યુ છે! આપણે તો પવિત્ર રહેવુ છે.' આ પ્રમાણે કહી વિવેકની અવહેલના કરવી એ ઠીક નથી. એટલા માટે વ્યવહારનો ઉચ્છેદ કરવો ન જોઈએ. મનને પણ પવિત્ર રાખો અને વ્યવહારનું પણ પાલન કરો

મનોરમાએ બધા લોકોનો સત્કાર કર્યો. બધા લોકો સુદર્શનનું ઘર જોઈ પ્રસન્ન થયા. શ્રાવકનુ ઘર કેવુ હોય છે એને માટે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે—

'पासादिया दसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा' —શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર

સુદર્શનનુ ઘર પણ એવુ જ હતુ. લોકો કહેવા લાગ્યા કે, આ ઘર કેવુ સ્વર્ગ જેવુ સુદર છે! સુદર્શનનુ ઘર ભવ્ય અને આકર્ષક હતુ, ચિત્તને શાન્તિ આપનારું હતુ. લોકો કહેવા લાગ્યા કે, આ ઘરમા શેઠની પવિત્ર ભાવના વધવા પામી છે અને જે ઘરમા શેઠ જેવી વિભૂતિ પેદા થઈ છે એ ઘરની માટી પણ પવિત્ર છે. સ્વર્ગથી પણ આ ઘર સુદર છે.

તમારી દૃષ્ટિએ સ્વર્ગની ભૂમિ સારી છે કે રાજકોટની ભૂમિ? કોઈ ખેડુતને એમ કહો કે, હીરા-માણેક જડેલા રાજાના મહેલમા બીજ વાવવામા આવે તો અન્ન પેદા થઈ શકે ખરુ? અને તે બીજ વાવવા માટે રાજાના આવા સુદર મહેલને પસંદ કરશે ખરો? બીજી બાજુ તેને કાળી માટીનુ ખેતર આપવામા આવે તો તે બીજ વાવવા માટે તે ખેતરને પસંદ કરશે કે નહિ તે પણ પૂછી જુઓ તે ખેડુત જવાબમા એમ જ કહેશે કે, હુ તો એવી જગ્યા ચાહુ છુ કે જ્યાં જીવનને ટકાવવાની વસ્તુઓ પેદા થઈ શકે

તમને કોઈ સારા મહેલમા રાખવામાં આવે પણ ત્યા ખેતીથી પેદા થએલ ચીજો આપવામા ન આવે તો શું તમારુ જીવન મહેલની હવા ખાવાથી ટકી શકશે ખરુ? નહિ

આ જ વાત સ્વર્ગની ભૂમિ અને અહીંની ભૂમિ વિષે સમજો. સ્વર્ગની ભૂમિ ધર્મોપાર્જન કરવા માટે ઉપયુક્ત નથી સ્વર્ગમા સાધુપણુ પાળી શકાતુ નથી; જ્યારે અહી સાધુપણુ પાળી શકાય છે એટલા માટે સ્વર્ગની ભૂમિ કરતા અહીંની ભૂમિ ચડીયાતી છે

સુદર્શનનુ ઘર જોઈ દેવો પણ કહેવા લાગ્યા કે, અમે દેવલોકમા જે શક્તિ જોતા નથી તે શક્તિ આ ઘરમા જોવામા આવે છે અહી રહીને ધર્મની આરાધના કરનારા એવા હોય છે કે જેમના પ્રભાવથી અમારું આસન પણ ચલાયમાન થઈ જાય છે અમને આવા ધર્માત્મા લોકો જ બોધ આપે છે

આ પ્રમાણે સુદર્શન અને તેના ઘરની પ્રશસા કરી દેવો પણ પોતપોતાના સ્થાને ગયા. ત્યારે રાજા સુદર્શનને કહેવા લાગ્યો કે, "હે! શેઠ! તમે ધર્મનુ નામ ઉજ્જવલ કર્યુ છે કેટલાક લોકો ધર્મી તરીકેનુ નામ તો ધરાવે છે પરતુ ધર્મનુ પાલન કરતા નથી અને એ કારણે જ લોકો ધર્મની નિંદા કરે છે પણ આપ જેવાનો વ્યવહાર જોઈ, કોઈ ધર્મની નિંદા કરી શકતુ નથી"

પોતાને ધાર્મિક કહેવડાવીને પણ ધર્મનુ પાલન ન કરનારા લોકો જ ધર્મની નિંદા કરાવે છે, ધર્મને ઉન્નત બનાવવો કે અવનત બનાવવો એ વાત ધાર્મિક પુરુષોના હાથમા રહેલી છે.

રાજા સુદર્શનને વિનંતી કરતો કહેવા લાગ્યો કે, મારી તલવારમા જે શક્તિ નથી તે શક્તિ તમારી ભાવનામા છે મારી તલવાર તો વૈર બાંધે છે પણ તમારી ભાવના તો વૈરને કાપે છે આપની દ્વારા જે દિવ્ય કામની સિદ્ધિ થઈ છે તેના ઉપલક્ષ્યમા આપવા જેવી વસ્તુ ત્રિલોકમા પણ નથી, તો મારી પાસે એવી વસ્તુ ક્યાથી હોય? છતા પણ મારી ભાવનાને આપ પૂરી કરો અને માત્ર માનની ખાતર હુ જે ચીજ આપી શકું એવી ચીજ માગો.

રાજાનું કથન સાંભળી શેઠ વિચારવા લાગ્યો કે, હવે મારે શું કરવું જોઈએ? હું પોતે તો સંસારનો ત્યાગ કરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છું તો પછી હું સંસારની ચીજ કેવી રીતે માગી શકું? પણ હા, મારે એક ચીજ તો માગવી જ છે. મેં મારી જીભે તો કાંઈ રાજાને કહ્યું નથી પરંતુ શૂળીનું સિંહાસન થઈ જવાને કારણે મારી અભયા માતાનું બધું પાપ ખુલ્લું થઈ ગયું છે એટલા માટે રાજા ન જાણે તેને શું દંડ આપશે! માટે જ્યારે રાજા પોતે જ મને કાંઈ માગવાનો અનુરોધ કરી રહ્યા છે તો પછી હું રાજાની પાસે અભયા માતાનું કલ્યાણ જ શા માટે ન માગું?

સુદર્શન આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે. હવે આગળ શું થાય છે તેનો વિચાર હવે પછી આગળ કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૮ ગુરુવાર

પ્રાર્થના

શ્રી મુનિસુવ્રત સાહબા, દીનદયાલ દેવ તણા દેવ કે,
તરણ તારણ પ્રભૂ તો ભણી, ઉજ્જ્વલ ચિત્ત સમરું નિત્યમેવ કે
　　　　　　　　　　શ્રી મુનિસુવ્રત સાહબા
　　　　　　　　　　—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી મુનિસુવ્રતનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્મા પ્રત્યે ભક્ત શું કહે છે? તે કહે છે કે, એક બાજુ તો પરમાત્મા દેવાધિદેવ છે અને બીજી બાજુ દીનદયાળુ છે. આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, એ બન્નેય વાતો એક સાથે કેવી રીતે હોઈ શકે? પણ ભક્ત લોકો કહે છે કે, અમને એ જાણી ઘણી પ્રસન્નતા થાય છે કે, પરમાત્મા દેવાધિદેવ હોવા છતાં પણ દીનદયાળુ છે. જે મહાન્ હોવા છતાં નાના લોકોની સાથે પ્રીતિ રાખે છે તે જ જગતનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે. મહાન્ થઈને નાના લોકોની અવગણના કરનાર લોકો તો સંસારમાં ડગલે ને પગલે જોવામાં આવે છે. એમાં કાંઈ વિશેષતા નથી. વિશેષતા તો એમાં છે કે, જે પોતે મહાન્ થઈને પણ નાના લોકો ઉપર કૃપાભાવ રાખે છે. હે પરમાત્મા! તમે દેવાધિદેવ હોવા છતાં દીનદયાળુ છો.

અહીં એવો પ્રશ્ન થાય છે કે પરમાત્મા દીનદયાળુ છે એનું શું પ્રમાણ? કારણ કે પરમાત્મા જોવામાં તો આવતા નથી એટલા માટે એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તો નથી. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે પરમાત્માના વિષયમાં લૌકિક પ્રમાણ દ્વારા કોઈ પ્રશ્નનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી. પરમાત્માના વિષે આપ્ત લોકોના વચનો જ પ્રમાણભૂત છે. મહાત્માઓ કહે છે કે પરમાત્માના [illegible] નથી [illegible] અમે એમના મુખેથી એવું જ સાંભળ્યું છે અને અમારો અનુભવ પણ એવો જ છે કે પરમાત્મા દીનદયાળુ છે. તે દેવાધિદેવ હોવા [illegible]

[illegible]

કર્મબંધનો તોડીને તે કઈ સ્થિતિને પામે છે વગેરે વાતને જાણનાર જગદ્ગુરુ કહેવાય છે એ જગદ્ગુરુએ પહેલા પોતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેમણે તપ કરી કેવલજ્ઞાનની જે સંપદા પ્રાપ્ત કરી છે તે દ્વારા તેઓ આત્મકલ્યાણ કરવાની સાથે જ જગતનુ કલ્યાણ પણ સાધે છે"

જગદ્ગુરુ ભગવાનની અમૃત વાણી સાંભળી વિચારવાન માણસના હૃદયમા એવો વિચાર આવે છે કે, "હે ! પ્રભો ! આપ તો અમારી ઉપર દયા કરી અમને જાગ્રત કરો છો પણ અમે કેવા છીએ કે આપ અમને જાગ્રત કરો છો છતા અમે નિદ્રામા પડયા રહીએ છીએ. આ અમારી કેવી નિર્બળતા છે" આ પ્રમાણે વિચાર કરી, ભક્ત લોકો પોતાની નિર્બળતા પ્રગટ કરી પોતાની નમ્રતા બતાવે છે. સંસારમા એવા પણ માણસો છે કે જેઓ વિનમ્ર થઈને પોતાની નિર્બળતા ઋજુભાવે પ્રગટ કરી દે છે અને સંસારમા એવા પણ માણસો છે કે, જેઓ અહંકારને વશ થઈ પોતાના સદ્ગુણોને તો પ્રગટ કરે છે પણ દુર્ગુણોને દબાવી રાખે છે આ બન્ને પ્રકારના માણસોમા સારો માણસ તો તે છે કે જે પોતાની નિર્બળતાને પ્રગટ કરે છે પણ જે પોતાના દુર્ગુણોને દબાવી રાખે છે તે તો કાયર છે. સત્પુરુષ તો તે જ છે કે જે પોતાના દુર્ગુણોને પ્રગટ કરી તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે ઘઉં વીણતી વખતે ઘઉંના દાણાને વીણી બહાર ફેંકી દેવામા આવતો નથી, પરંતુ ઘઉંમાં રહેલા કાંકરાને વીણી ફેંકી દેવામા આવે છે આ જ પ્રમાણે વ્યવહારમા એવી ભૂલ થતી નથી પરંતુ આત્માને વિષે એવા જ પ્રકારની ભૂલ થઈ જાય છે હૃદયનાં પાપોને છુપાવી બહાર બીજુ જ બતાવવુ એ આત્માની નિર્બળતા કે કાયરતા છે. જો આત્મા એ કાયરતાને દૂર કરવા ચાહે તો તેણે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે.—

હું અપરાધી અનાદિનો, જનમ જનમ ગુના કિયા ભરપૂર કે,
લૂટિયા પ્રાણ છઃકાયના, સેવિયા પાપ અઢાર કરૂર કે

નમ્રતાને ધારણ કરી સરલ હૃદયથી પરમાત્માની એવી પ્રાર્થના કરો કે, "હે ! પ્રભો ! હુ અપરાધી છુ. હુ પોતાનો જ અપરાધી છુ. હુ દુર્ગુણોને તો દબાવુ છુ અને સદ્ગુણોને પ્રગટ કરુ છુ મને દુર્ગુણો તો પ્રિય લાગે છે અને સદ્ગુણો પ્રિય લાગતા નથી. એટલા માટે હુ તમારા શરણે આવ્યો છુ તો શરણાગતની રક્ષા કરો અને મારી આ કાયરતા દૂર કરવા હુ ચાહુ છુ, તો તેમા મને સહાય કરો મને ઘણી વાર એવો ભય લાગે છે કે, મારા દુર્ગુણો પ્રગટ થઈ ન જાય તો સારુ, નહિ તો મારી પ્રતિષ્ઠા ઉપર પાણી ફરી વળશે આ ભયને કારણે હુ મારી નિર્બળતાને કારણે મારા પાપને દબાવી રાખુ છુ મારી આ નિર્બળતાને દૂર કરવા માટે મારે એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે, હુ પાપને બધાથી તો છુપાવુ છુ પણ શુ પરમાત્માથી પણ પાપને છુપાવી શકીશ ! હુ જગતની તો પરવા કરુ છુ પણ પરમાત્માની પરવા કેમ કરતો નથી ? અને જો મને જગતની પરવા નથી, પરંતુ પરમાત્માની પરવા છે તો પછી પાપને શા માટે દબાવુ છુ ! અને હૃદયમા પાપને શા માટે સંગ્રહી રાખું છુ ! પણ હે ! પ્રભો ! મને આવો વિચાર આવતો નથી, એ મારી કાયરતા છે. આ મારી કાયરતાને દૂર કરવા માટે જ હુ તમારા શરણે આવ્યો છુ"

અત્રે એક પ્રશ્ન થાય છે કે, પરમાત્મા જોવામા આવતા નથી અને જ્યાસુધી તે જોવામા આવતા નથી ત્યાસુધી તેમની પ્રાર્થના કેવી રીતે કરવી ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, પરમાત્મા છે જના લોકો કહે છે કે, તે જોવામા આવતા નથી પરંતુ તે કાઈ સ્થૂલ ચીજ નથી કે તેને ચર્મ

ચક્ષુથી જોઈ શકાય ! તેમને તો જે રીતિએ જોઈ શકાય તે રીતિએ જ તમે જોઈ શકો. કદાચિત્ તમે પરમાત્માને જોતા નથી તો તમારા આત્માને તો જુઓ છો ને ? સંસારની વસ્તુઓ જેમના હોવાથી પ્રિય લાગે છે તે આત્મા છે, એ તો માનો છો અને તેને જાણો છો. હવે જો તે આત્માને જ જાણી શકતા નથી તો પછી પરમાત્માને કેવી રીતે જાણી શકો ?

તમે કદાચ એમ કહો કે અમે આત્માને કેવી રીતે જાણીએ ? પણ જે જીભદ્વારા બોલે છે, આંખોદ્વારા જુએ છે, કાનોદ્વારા સાંભળે છે અને જે આ દેહનો દેહી છે તે જ આત્મા છે. એ આત્માના હોવાથી જ સંસારની બધી વસ્તુઓ પ્રિય લાગે છે. એ આત્માને જાણવાથી પરમાત્માને પણ જાણી શકાશે. લોકો પરમાત્માને શોધવા માટે તીર્થ વગેરે સ્થાનોમાં જાય છે, પરંતુ જ્યાંસુધી આત્માનો પત્તો લાગતો નથી ત્યાંસુધી પરમાત્માનો પત્તો લાગી શકતો નથી અને જ્યારે તમને તમારા આત્માનો પત્તો લાગી જશે ત્યારે તમે જ્યાં બેઠા હશો ત્યાં જ ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થઈ જશે.

મતલબ કે, આત્મામાં એવી કાયરતા છે કે તે પોતાના દુર્ગુણોને દબાવી દુનિયામાં મોટો બનાવા ચાહે છે. આ કાયરતાને દૂર કરવા માટે જ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે અને તેમના શરણે જવામાં આવે છે. રાજાની સહાયતા તે જ ચાહે છે કે જેમની પાછળ શત્રુઓ પડ્યા હોય છે. ધનવાનના શરણે તે જ જાય છે જે ગરીબ છે. આ જ પ્રમાણે આત્મામાં દુર્ગુણોને દબાવવાની નિર્બળતા છે અને એટલા જ માટે આત્મા, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે અને તેમના શરણે જાય છે. આત્મા પોતાની નિર્બળતાને દૂર કરવા માટે જ પરમાત્માના શરણે જાય છે એ ઉપરથી એટલું તો સમજાય છે કે આત્માને પોતાની નિર્બળતાનું ભાન થયું છે. નિર્બળતાનું ભાન થયા વિના પરમાત્માના શરણે જઈ શકાતું નથી. પોતાની નિર્બળતા સમજીને જ ભક્તજનો કહે છે કે —

> કબહુ મન વિશ્રામ ન માન્યો,
> વિસરી સહજ સુખ જહં તહં ઇન્દ્રિય તાન્યો. કબહું૦
> યદપિ વિષય સંગ સહ્યો દુઃસહ દુઃખ વિષમ જાલ અનન્તન્યો,
> તદપિ ન તજત મૂઢ મમતા વશ જાનત હૂ નહીં જાન્યો. કબહુ૦

ભક્ત કહે છે કે, "હે પ્રભો ! મારા આત્માની એવી સ્થિતિ થઈ રહી છે કે, મારું મન જરા પણ વિશ્રાંતિને પામતું નથી. મારા મનને ઇન્દ્રિયોના વિષયો જે બાજુ ખેંચે છે તે બાજુ મન ભાગી [illegible] નિજ [illegible] સેવવામાં મનને જે સહજ સુખ છે તે સુખને મન ભૂલી [illegible]

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૫૩

[illegible]

રીતે સાધી શકે ? પણ એ કાયર લોકોને પતિત થતા જોઈ મારે તેમની પાસેથી એવી શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, એક અનાથતા તો એ છે કે જે અનાથતામાંથી નીકળી હું સાધુ થયો છું અને બીજી અનાથતા એ છે કે, જે અનાથતા સાધુતાથી પતિત થયા બાદ આવે છે પ્રાર્થનામાં પણ કહ્યું છે કે --

આદર્યાં પિન ન આરાધિયા તેહથી રુલિયો હું અનંત સંસારમાં

હે ! પ્રભો ! મેં અનેકવાર વ્રત-નિયમોનો સ્વીકાર તો કર્યો પણ તેનું પાલન ન કર્યું હોય એવું તો ઘણીવાર બન્યું છે.

વ્રત-નિયમો વગેરેનું પાલન ન કરવું અને કેવળ વેશ ધારણ કરવો એ કોના જેવું હોય છે એને માટે અનાથી મુનિ કહે છે કે —

पोल्ले व मुट्ठी जह से असारे, अयन्तिए कूडकहावणे वा ।
राढामणी वेरुलियप्पगासे, अमहग्घए होइ हु जाणयेसु ॥ ४२ ॥

હે ! રાજન્ ! સાધુતા-અસાધુતા તથા સનાથ-અનાથનો ભેદ હું તને સમજાવું છું. અનાથતાનું ભાન થયા બાદ સનાથતાનું જ્ઞાન થવું સરલ છે. જેમકે ખોટા રત્નને ઓળખ્યા બાદ સાચા રત્નની પરીક્ષા કરવી સરલ છે તે જ પ્રમાણે અનાથતાનું ભાન થયા બાદ સનાથતાનું જ્ઞાન થવું સરલ છે. કોઈ માણસ ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરીને કોઈને બતાવે તો જોનાર તો એમ જ સમજશે કે એ મુઠ્ઠીમાં જરૂર કાંઈક હશે. પણ જેણે મુઠ્ઠી ખાલી બંધ કરી છે તે તો સારી રીતે જાણે છે કે, મારી મુઠ્ઠી ખાલી જ છે આમ જાણવા છતાં પણ તે બીજાને ઠગવા માટે જાણી જોઈને ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરે છે તે સારી રીતે જાણે છે કે, બીજો માણસ શું જાણશે કે આ ખાલી મુઠ્ઠીમાં કાંઈ નથી ! પણ તે ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરનારે એમ વિચારવું જોઈએ કે, હું ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરીને બીજા લોકોને ઠગી રહ્યો છું એ મારી નિર્બળતા છે

હે ! રાજન્ ! જે પ્રમાણે ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરી બીજાને ઠગવા એ જેમ ઢોંગી માણસનું કામ છે તે જ પ્રમાણે વ્રત-નિયમો વગેરેનું પાલન ન કરવું અને ઉપરથી સાધુવેશ પહેરી પોતાને સાધુ તરીકે બતાવવું એ પણ ઢોંગીનું કામ છે સાચો માણસ ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરીને કોઈને ઠગશે નહિ પણ તે તો સ્પષ્ટ એમ જ બતાવશે કે મારી મુઠ્ઠીમાં કાંઈ નથી. આ જ પ્રમાણે જે સાધુતાનું પાલન ન કરી શકે છતાં જો તે ઢોંગી નહિ હોય તો તે સ્પષ્ટ કહી દેશે કે, મારાથી સાધુતાનું પાલન થઈ શકતું નથી. તે ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરી લોકોને ઠગવાનો ઢોંગ કદાપિ કરતો નથી

અત્રે એક પ્રશ્ન થાય છે કે, સાધુતાનું પાલન ન થવા છતાં પણ ખાલી મુઠ્ઠી બંધ રાખવી સારું છે કે મુઠ્ઠીને ખોલી દેવી સારું છે ! અર્થાત્ સાધુતાનો બહારનો દેખાવ રાખવો સારું છે કે, ઉપરનો-બહારનો દેખાવ ન રાખવો એ સારું છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, કોઈ કુવાને ઢાંકી રાખવો અને લોકો એ કુવો છે એ ન જાણવાને કારણે તેમાં પડી જાય એમ થવા દેવું એ ખરાબ છે એમ કરવાની અપેક્ષાએ તો કુવાને ખુલ્લો રાખવો એ સારું છે. એમ કરવાથી કોઈ ભ્રમને કારણે કુવામાં પડી જશે નહિ. આ જ પ્રમાણે સાધુતાનું પાલન થતું ન હોય તો સ્પષ્ટ કહી દેવું પણ ઢોંગ ન કરવો. ભગવાને કહ્યું છે કે, લોકો અસાધુની પૂજા કરે અને તેને સાધુ માને તે વિષમકાલ છે.

આજકાલ તો ઇન્દ્રજાળના ખેલો બહુ ઓછા થાય છે પણ પહેલાના જમાનામા ઇન્દ્રજાળના ખેલો બહુ થતા. એ ખેલોમા પલવારમા કાગળના રૂપિયા બનાવવામા આવતા જો કે તે ખેલ કરનાર રૂપિયા બનાવીને કંઈ લેતો જાય છે? ના. તમે તો એમ જાણો જ છો કે એ રૂપિયા કેવળ બતાવવા માટે જ હોય છે જો વાસ્તવમા એ રીતે રૂપિયા બની શકતા હોય કે તે બનાવી શકતા હોય તો તે બજાણિયા એક પૈસા માટે ભીખ શા માટે માગે?

જે પ્રમાણે તે ખેલ કરનાર કૌતુક કરી જગતને ઠગે છે, તે જ પ્રમાણે તે લોકો પણ જગતને ઠગનારા છે કે જે લોકો વાસ્તવમા સાધુતાનુ પાલન કરતા નથી, પણ બહારથી સાધુતાનો ઢોંગ કરે છે એવા લોકોને કારણે જ યુવાનોને ધર્મ ઉપરથી શ્રદ્ધાભાવ ઓછો થતો જાય છે તે લોકોને કારણે જ આજે લોકોને એમ કહેતા સાંભળવામા આવે છે કે, 'ધર્મે ઘણો આડબર ફેલાવ્યો છે અને દુનિયામા હાહાકાર વર્તાવ્યો છે, એટલા માટે ધર્મની આવશ્યકતા નથી ' આ પ્રમાણે કહેનારા યુવકો આમ કહેવામા ઘણી ઉતાવળ કરે છે તેમણે સમજવુ જોઈએ કે, જે આડબર ધર્મના નામે થઈ રહ્યો છે એમા ધર્મનો શો વાક છે? કયા ધર્મમા આડબર કહ્યો છે? અને જ્યારે તમે આડબરને જ ભગાવવા ચાહો છો તો પછી તમે એમ શા માટે કહેતા નથી કે અમે અધર્મનો વિરોધ કરીએ છીએ આડબર કરવો એવુ કોઈ પણ ધર્મમા કહેલ નથી એ વાત જુદી છે કે, ધર્મના નામે કોઈ અધર્મ ચલાવતા હોય પણ અત્રે વિચાર કરી જોવો જોઈએ કે એમા ધર્મનો શો વાક છે? તમે લોકો આડબરને દૂર કરવા ચાહો છો પણ આડબરને કારણે ધર્મને બદનામ શા માટે કરો છો અને ધર્મનો વિરોધ શા માટે કરો છો? આડબરને કારણે ધર્મનો વિરોધ કરવો એ વાત કેટલી ભૂલભરેલી છે તે એક દૃષ્ટાંતદ્વારા સમજાવુ છુ—

એક માણસે એક રીંછની સાથે મિત્રતા બાધી બન્ને એક-બીજાના પાકા મિત્ર થઈ ગયા તે રીંછ એકવાર સૂતો હતો ત્યારે તેના શરીર ઉપર બેસતી માખીઓને તે માણસ ઉડાડવા લાગ્યો થોડીવાર પછી તે રીંછ જાગ્યો અને તેના મિત્રને કહ્યુ કે, હવે તમે સૂઈ જાઓ હુ માખીઓને ઉડાડતો રહીશ તે માણસ સૂઈ ગયો, રીંછ માખીઓને ઉડાડવા લાગ્યો પણ માખીઓનો તો એક જગ્યાએથી ઉડી બીજી જગ્યાએ બેસવાનો સ્વભાવ હોય છે. એટલે માખીઓ સ્વભાવ પ્રમાણે એક જગ્યાએથી ઉડી બીજી જગ્યાએ બેસવા લાગી રીંછે વિચાર્યુ કે આ માખીઓ બહુ ત્રાસ કરે છે માટે એ માખીઓને મારી નાખવી જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે માખીઓને મારવા માટે એક મોટી લાકડી ઉપાડી લાવ્યો, પણ તેને એટલુ ભાન ન હતુ કે લાકડી વડે માખીઓને મારવા જતા મિત્રને પણ માર પડશે. રીંછ તો અજ્ઞાન હતો એટલે તે માખીઓને લાકડી મારવા મિત્ર ઉપર લાકડીનો ઘા કરી બેઠો. જો કે તેનો ઇરાદો મિત્રને મારવાનો ન હતો પણ તેની અજ્ઞાનતાના કારણે તે મિત્રને પણ લાકડી વાગી બેઠી

રીતે સાધી શકે? પણ એ કાયર લોકોને પતિત થતાં જોઈ મારે તેમની પાસેથી એવી શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, એક અનાથતા તો એ છે કે જે અનાથતામાંથી નીકળી હું સાધુ થયો છું અને બીજી અનાથતા એ છે કે, જે અનાથતા સાધુતાથી પતિત થયા બાદ આવે છે પ્રાર્થનામાં પણ કહ્યું છે કે —

આદર્યાં પિન ન આરાધિયા તેહથી રુલિયો હું અનંત સંસારમાં

હે ! પ્રભો ! મેં અનેકવાર વ્રત-નિયમોનો સ્વીકાર તો કર્યો પણ તેનું પાલન ન કર્યું હોય એવું તો ઘણીવાર બન્યું છે.

વ્રત-નિયમો વગેરેનું પાલન ન કરવું અને કેવળ વેશ ધારણ કરવો એ કોના જેવું હોય છે એને માટે અનાથી મુનિ કહે છે કે —

पोल्ले व मुट्ठी जह से असारे, अयन्तिए कूडकहावणे वा ।
राढामणी वेरुलियप्पगासे, अमहग्घए होइ हु जाणयेसु ॥ ४२ ॥

હે ! રાજન્ ! સાધુતા-અસાધુતા તથા સનાથ-અનાથનો ભેદ હું તને સમજાવું છું. અનાથતાનું ભાન થયા બાદ સનાથતાનું જ્ઞાન થવું સરલ છે જેમકે ખોટા રત્નને ઓળખ્યા બાદ સાચા રત્નની પરીક્ષા કરવી સરલ છે તે જ પ્રમાણે અનાથતાનું ભાન થયા બાદ સનાથતાનું જ્ઞાન થવું સરલ છે. કોઈ માણસ ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરીને કોઈને બતાવે તો જોનાર તો એમ જ સમજશે કે એ મુઠ્ઠીમાં જરૂર કાંઈક હશે. પણ જેણે મુઠ્ઠી ખાલી બંધ કરી છે તે તો સારી રીતે જાણે છે કે, મારી મુઠ્ઠી ખાલી જ છે આમ જાણવા છતાં પણ તે બીજાને ઠગવા માટે જાણી જોઈને ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરે છે તે સારી રીતે જાણે છે કે, બીજો માણસ શું જાણશે કે આ ખાલી મુઠ્ઠીમાં કાંઈ નથી ! પણ તે ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરનારે એમ વિચારવું જોઈએ કે, હું ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરીને બીજા લોકોને ઠગી રહ્યો છું એ મારી નિર્બળતા છે

હે ! રાજન્ ! જે પ્રમાણે ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરી બીજાને ઠગવા એ જેમ ઢોંગી માણસનું કામ છે તે જ પ્રમાણે વ્રત-નિયમો વગેરેનું પાલન ન કરવું અને ઉપરથી સાધુવેશ પહેરી પોતાને સાધુ તરીકે બતાવવું એ પણ ઢોંગીનું કામ છે સાચો માણસ ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરીને કોઈને ઠગશે નહિ પણ તે તો સ્પષ્ટ એમ જ બતાવશે કે મારી મુઠ્ઠીમાં કાંઈ નથી. આ જ પ્રમાણે જે સાધુતાનું પાલન ન કરી શકે છતાં જો તે ઢોંગી નહિ હોય તો તે સ્પષ્ટ કહી દેશે કે, મારાથી સાધુતાનું પાલન થઈ શકતું નથી. તે ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરી લોકોને ઠગવાનો ઢોંગ કદાપિ કરતો નથી

અત્રે એક પ્રશ્ન થાય છે કે, સાધુતાનું પાલન ન થવા છતાં પણ ખાલી મુઠ્ઠી બંધ રાખવી સારું છે કે મુઠ્ઠીને ખોલી દેવી સારું છે ! અર્થાત્ સાધુતાનો બહારનો દેખાવ રાખવો સારું છે કે, ઉપરનો-બહારનો દેખાવ ન રાખવો એ સારું છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, કોઈ કુવાને ઢાંકી રાખવો અને લોકો એ કુવો છે એ ન જાણવાને કારણે તેમાં પડી જાય એમ થવા દેવું એ ખરાબ છે એમ કરવાની અપેક્ષાએ તો કુવાને ખુલ્લો રાખવો એ સારું છે. એમ કરવાથી કોઈ ભ્રમને કારણે કુવામાં પડી જશે નહિ. આ જ પ્રમાણે સાધુતાનું પાલન થતું ન હોય તો સ્પષ્ટ કહી દેવું પણ ઢોંગ ન કરવો ભગવાને કહ્યું છે કે, લોકો અસાધુની પૂજા કરે અને તેને સાધુ માને તે વિષમકાલ છે.

આજકાલ તો ઈન્દ્રજાળના ખેલો બહુ ઓછા થાય છે પણ પહેલાના જમાનામા ઈન્દ્ર-જાળના ખેલો બહુ થતા એ ખેલોમા પલવારમા કાકરાના રૂપિયા બનાવવામા આવતા જો કે તે ખેલ કરનાર રૂપિયા બનાવીને ફેકતો જાય છે છતા તમે તો એમ જાણો જ છો કે એ રૂપિયા કેવળ બતાવવા માટે જ હોય છે જો વાસ્તવમા એ રીતે રૂપિયા બની શકતા હોય કે તે બનાવી શકાતા હોય તો તે બજારિયા એક પૈસા માટે ભીખ શા માટે માગે ?

જે પ્રમાણે તે ખેલ કરનાર કૌતુક કરી જગતને ઠગે છે, તે જ પ્રમાણે તે લોકો પણ જગતને ઠગનાર છે કે જે લોકો વાસ્તવમા સાધુતાનુ પાલન કરતા નથી, પણ બહારથી સાધુતાનો ઢોંગ કરે છે એવા લોકોને કારણે જ યુવાનોને ધર્મ ઉપરથી શ્રદ્ધાભાવ ઓછો થતો જાય છે તે લોકોને કારણે જ આજે લોકોને એમ કહેતા સાભળવામા આવે છે કે, 'ધર્મે ઘણો આડબર ફેલાવ્યો છે અને દુનિયામા હાહાકાર વર્તાવ્યો છે, એટલા માટે ધર્મની આવશ્યકતા નથી ' આ પ્રમાણે કહેનારા યુવકો આમ કહેવામા ઘણી ઉતાવળ કરે છે તેમણે સમજવુ જોઈએ કે, જે આડબર ધર્મના નામે થઈ રહ્યો છે એમા ધર્મનો શો વાક છે? કયા ધર્મમા આડબર કહ્યો છે ? અને જ્યારે તમે આડબરને જ ભગાવવા ચાહો છો તો પછી તમે એમ શા માટે કહેતા નથી કે અમે અધર્મનો વિરોધ કરીએ છીએ આડબર કરવો એવુ કોઈ પણ ધર્મમા કહેલ નથી એ વાત જુદી છે કે, ધર્મના નામે કોઈ અધર્મ ચલાવતા હોય પણ અત્રે વિચાર કરી જોવો જોઈએ કે એમા ધર્મનો શો વાક છે ? તમે લોકો આડબરને દૂર કરવા ચાહો છો પણ આડબરને કારણે ધર્મને બદનામ શા માટે કરો છો અને ધર્મનો વિરોધ શા માટે કરો છો ? આડબરને કારણે ધર્મનો વિરોધ કરવો એ વાત કેટલી ભૂલભરેલી છે તે એક દૃષ્ટાતદ્વારા સમજાવુ છુ —

એક માણસે એક રીંછની સાથે મિત્રતા બાધી બન્ને એકબીજાના પાકા મિત્ર થઈ ગયા. તે રીંછ એકવાર સુતો હતો ત્યારે તેના શરીર ઉપર બેસતી માખીઓને તે માણસ ઉડાડવા લાગ્યો થોડીવાર પછી તે રીંછ જાગ્યો અને તેના મિત્રને કહ્યુ કે, હવે તમે સુઈ જાઓ હુ માખીઓને ઉડાડતો રહીશ તે માણસ સુઈ ગયો, રીંછ માખીઓને ઉડાડવા લાગ્યો. પણ માખીઓનો તો એક જગ્યાએથી ઉડી બીજી જગ્યાએ બેસવાનો સ્વભાવ હોય છે. એટલે માખીઓ સ્વભાવ પ્રમાણે એક જગ્યાએથી ઉડી બીજી જગ્યાએ બેસવા લાગી રીંછે વિચાર્યું કે, આ માખીઓ બહુ અપરાધ કરે છે માટે એ માખીઓને મારી નાખવી જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે માખીઓને મારવા માટે એક મોટી લાકડી ઉપાડી લાવ્યો, પણ તેને એટલુ જ્ઞાન ન હતુ કે લાકડી વડે માખીઓને મારવા જતા મિત્રને પણ માર પડશે રીંછ તો અજ્ઞાન હતો, એટલે તે માખીઓને લાકડી મારવા મિત્ર ઉપર લાકડીનો ઘા કરી બેસતો. જો કે તેનો ઉદ્દેશ મિત્રને મારવાનો ન હતો પણ તેની અજ્ઞાનતાના કારણે તે મિત્રને પણ લાકડી મારી બેસતો.

આડંબરને કારણે ધર્મની અવહેલના ન થાય તેની સાવધાની રાખવાની આવશ્યકતા છે. ઢોંગનો નાશ કરવા ચાહો છો એ તો ઠીક છે, અને શાસ્ત્ર પણ ઢોંગને દૂર કરવાનુ જ કહે છે, પરંતુ ઢોંગને દૂર કરવાને નામે જેમ માખીઓને બદલે મિત્રને કષ્ટ સહેવુ પડ્યું તેમ ધર્મ કચડાઈ ન જાય તેની સાવધાની રાખવાની જરૂર છે ધર્મની વ્યાખ્યા કરતા કહેવામા આવ્યુ છે કે.—

धारयति इति धर्मः

જે પતિત થતા બચાવે છે તે ધર્મ છે, પણ આજે એ ભૂલ થઈ ગઈ છે કે જે નીચે પાડે છે કે પાછળ હઠાવે છે તેને ધર્મ સમજવામા આવે છે **ધી ધારણે** ધાતુ ઉપરથી ધર્મ શબ્દ બન્યો છે અર્થાત્ નીચે પડતા જે બચાવે તે ધર્મ છે જે રાગ-દ્વેષમાં ન પાડે તે ધર્મ છે એક માણસે લખ્યુ છે કે, જો મારુ ચાલે તો હું ધર્મને એક બાજુ મકી દઉ અને ગરીબોને મહેલોમા વસાવુ, પણ જ્યારે ગરીબોને મહેલોમા વસાવવામા આવશે તો અમીરોને ક્યાં વસાવશો ! શુ તેમને ઝુંપડાઓમા વસાવશો ! આ તો એકને નીચે પાડી બીજાને ઉન્નત બનાવવા જેવું છે. ધર્મ આ પ્રકારનો રાગ-દ્વેષ કરતા અટકાવે છે

આજના નવયુવાનોમા ધર્મ ઉપર દ્વેષ કરવાનું કારણ ધર્મી કહેનારાઓનો ઢોંગ છે. જો ધાર્મિક કહેનારાઓ ધર્મનુ બરાબર પાલન કરે અને કોઈના પ્રતિ રાગ-દ્વેષ ન રાખે તો ધર્મની કોઈ નિંદા કરી શકે નહિ તેમ ધર્મનો વિરોધ પણ કોઈ કરી શકે નહિ

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૩

નહીં ચીજ જગમેં કોઈ ઐસી, ચરણ ચઢાઉ લાય;
તથાપિ મુઝ પર મેહર કરીને. માંગો તુમ હુલસાય ॥ધન૦ ૧૧૮॥

રાય તુમ્હારે રહતે રાજમે મિલા ધર્મકી સહાય,
ઔર કામના મુઝે ન કુછ ભી. માતા સાતા પાય ॥ધન૦ ૧૧૯॥

સુને શેઠ કે બૈન સભી જન, અચરજ અધિકો પાય.
શત્રુસે ઐસા ભાવ દિખાયા, મહિમા વરણી ન જાય. ॥ધન૦ ૧૨૦॥

રાજા કહેવા લાગ્યો કે, "હે ! શેઠ ! મારા જેવા પામર પ્રાણીને આપના ધર્મપાલનથી અપૂર્વ શિક્ષા મળી છે આપની દ્વારા ધર્મનું મંડન અને પાપનુ ખડન થયુ છે હુ રાજ-ધર્મથી બધાએલો છુ એ કારણે એકતરફી સત્ય માનીને મે આપને શૂળીએ ચડાવવાનો હુકમ કર્યો પણ આપની ભાવનાને ધન્ય છે કે, જે ભાવનાએ શૂળીને પણ સિંહાસન બનાવી દીધું સંસારમા ઘણીવાર ઇચ્છા ન હોવા છતા પણ મિથ્યા દડ આપવામા આવે છે મેં પણ એવુ જ કૃત્ય કર્યું છે. જો કે આપની ભાવના ઉચ્ચ છે અને મારા પ્રતિ આપનો કોઈ પ્રકારનો રોષ પણ નથી પણ મને હવે એવો પશ્ચાત્તાપ થાય છે કે, મે આપ જેવા નિરપ-રાધીને શૂળીનો દંડ કેવી રીતે આપી દીધો ? મને એવો પણ વિચાર થાય છે કે, આ સસાર-માં અને રાજકાર્યમા પ્રવૃત્ત રહેવાથી ન જાણે મારા હાથે નિરપરાધીઓને કેટલીવાર દડ અપાયો હશે ? પણ હું સસારમા ફસાએલ છુ એ કારણે જ મારા હાથે આવા કૃત્યો થવા સ્વાભાવિક છે, પરંતુ હવે આપની પવિત્ર ભાવનાએ મારો પણ સુધાર કરી નાખ્યો છે મારો એવો નિયમ છે કે, જે સારુ કામ કરે છે તેને હુ પુરસ્કાર આપ્યા કરુ છુ આ નિય-માનુસાર તમે પણ મારી પાસે કાઈક માગો કે જેથી મારો પશ્ચાત્તાપ પણ થોડો ઓછો થઈ જાય અને મારા હૃદયને પણ થોડી શાન્તિ મળે "

જો સુદર્શન ચાહત તો રાજા પાસેથી ઘણુ ધન માગી શકતો હતો પણ તેણે રાજાને કહ્યુ કે, "હું આપની પાસે બીજું કાંઈ ચાહતો નથી પરતુ એટલુ જ ચાહુ છુ કે, મારી માતાને કોઈ પ્રકારનુ કષ્ટ ન થાય. સસારમા મનુષ્યથી ભૂલ તો થાય છે પણ પોતાની ભૂલને

ભૂલ માનવી એ કાંઈ ઓછુ નથી હે ! રાજન્ ! તમે રાજા થઈને આટલા માણસોની વચ્ચે તમારી અપૂર્ણતા અને ભૂલનો સ્વીકાર કરો છો એ કાંઈ ઓછા હર્ષની વાત નથી તમારા જેવો રાજા થવો પણ મુશ્કેલ છે રાજાની સહાયતાથી જ ધર્મનુ પાલન થઈ શકે છે તમારા રાજ્યમા અને તમારી રક્ષામા જ મે ધર્મનુ પાલન કર્યું છે જો રાજસત્તા, એક દિવસને માટે પણ ન હોય તો ગજબ થઈ જાય પાણી ન વરસવાથી તો જેમતેમ એક વર્ષ ચલાવી શકાય છે પણ રાજસત્તા વિના એક દિવસ પણ કાઢવો મુશ્કેલ થઈ જાય છે માટે હે ! રાજન્ ! તમારો મારા ઉપર ઘણો ઉપકાર છે તમારી સહાયતાથી જ હું ધર્મનુ પાલન કરી શકયો છુ "

શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રમા સાધુઓ ઉપર પણ *પાચ જણાનો ઉપકાર બતાવવામા આવ્યો છે જેમા સૌથી પહેલો ઉપકાર રાજાનો છે એટલા માટે સુદર્શન રાજાનો ઉપકાર માને છે સુદર્શન મનમા વિચાર કરે છે કે, મે માતાનો ભેદ ખોલ્યો નથી પરતુ શૂળીનુ સિંહાસન બની જવાને કારણે માતાનો ભેદ ખુલ્લો થઈ ગયો છે રાજા ક્ષત્રિય છે, એટલે જ્યારે તે માતાની સામે જશે અને માતા તેની સામે જશે ત્યારે માતાનુ માથુ કેવુ નીચુ નમી જશે ! અને તે વખતે માતા રાજાને શો ઉત્તર આપી શકશે ! માટે રાજા પાસેથી માતાના માટે અભય વચન માગી લેવુ જોઈએ પોતાના સ્વાર્થને ન જોતા બીજાના હિત માટે માગવુ એ કાંઈ ઓછો ત્યાગ નથી ધર્મ આ જ વાત શીખવે છે

સુદર્શને પોતાનો સ્વાર્થ ન જોયો પણ પરાર્થ જોયો તેણે રાજાને કહ્યુ કે, " હે ! રાજન્ ! મારી માતાનો મારી ઉપર ઘણો જ ઉપકાર છે જો માતા મારી પરીક્ષા ન કરત તો મારી ધર્મપરીક્ષા કેવી રીતે થાત ! એટલા માટે આપને એવી પ્રાર્થના છે કે, આપ મારા માટે મારી માતાને કાંઈ ન કહો પણ અભયા માતાને આપ અભયતા આપો બસ ! આપની પાસે હું આ જ વસ્તુ માગુ છુ, બીજુ કાંઈ માગતો નથી "

સુદર્શનની આ માગણીના જવાબમા રાજા શુ કહે છે તેનો વિચાર હવે પછી આગળ કરવામા આવશે

* राया, गाहावई, छक्काय, गण, सरीरे અર્થાત્ રાજાનો, ગાથાપતિનો, છકાયનો, ગણનો તથા શરીરનો–આ પાચ જણાનો ઉપકાર છે

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૯ શુક્રવાર

પ્રાર્થના

'વિજયસેન' નૃપ 'વિપ્રા' રાણી, નમિનાથ જિન જાયો;
ચૌસઠ ઈન્દ્ર કિયો મિલ ઉત્સવ, સુરનર આનંદ પાયો રે
સુજ્ઞાની જીવા, ભજલે રે જિન ઈકવીસવાં

—વિનયચંદ્રજી કૃભટ ચોવીશી

શ્રી નમિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ પ્રાર્થનામા તત્ત્વની ચર્ચા કરવામા આવી છે. જગતમા એમ બહુ કહેવામા આવે છે કે, તત્ત્વનું જ્ઞાન કરો, અને ઘણા લોકોને તત્ત્વનુ જ્ઞાન કરવાની જિજ્ઞાસા પણ રહે છે, પણ સાચુ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે શુ કરવુ પડે છે તે પહેલાં જોવુ જોઈએ ! તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય છે, એ વાતનો વિચાર કરવાથી પણ આત્માને ઘણો આનદ મળી શકે છે આજના લોકો તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા માટે પુસ્તકોના વાચનને પર્યાપ્ત સમજે છે પરતુ પુસ્તકના વાચનથી જ તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે એમ સમજવુ એ ભૂલ છે. તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે સાચી જિજ્ઞાસા હોવી જોઈએ

તત્ત્વજ્ઞાનનુ કેટલુ મહત્ત્વ છે અને તત્ત્વજ્ઞાનને કેવીરીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એના વિષે ઉપનિષદ્મા એક કથા આવેલ છે. તેમા કહ્યુ છે કે, એક મોટા રાજા હતો. દાનના પ્રભાવથી તે રાજાની કીર્ત્તિ ચારે બાજુ ફેલાઈ ગઈ હતી પોતાની કીર્ત્તિ ફેલાયેલી જોઈ રાજાને એવુ અભિમાન આવી ગયુ કે, હુ કેવો દાની છુ મારા જેવો બીજો કોણ દાની છે?

એક રાત્રે, રાજા મહેલની અગાસીએ સુતો હતો. તે રાત્રીએ હંસરૂપધારી બે ગાધર્વો નીકળ્યા એક ગાંધર્વે રાજાને જોઈ બીજા ગાંધર્વને કહ્યુ કે, આ રાજા ઘણો જ ધીર–વીર, દાની તથા દયાળુ છે આના જેવો દાની–દયાળુ બીજો કોઈ નથી આ સાંભળી બીજા ગાધર્વે કહ્યુ કે, એ રાજા ગમે તેવો હોય પણ તે તત્ત્વજ્ઞાનીના સોમા ભાગનો પણ નથી તે તત્ત્વજ્ઞાનીની આ રાજા બરાબરી કરી શકે નહિ મે અમુક તત્ત્વજ્ઞાનીને જોએલ છે. એ તત્ત્વજ્ઞાનીની આ રાજા બરાબરી કરી શકે નહિ પે'લા ગાધર્વે પૂછ્યુ કે, તમે કયા તત્ત્વજ્ઞાનીને જોયા છે? બીજા ગાધર્વે જવાબ આપ્યો કે, અમુક તત્ત્વજ્ઞાનીને આ ઉત્તર સાભળી પે'લા ગાંધર્વ કહ્યુ કે, એ તો ગરીબ છે એ ગરીબ રાજાની સરખામણી કેવી રીતે કરી શકે? બીજાએ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો કે, તમે સસારના વૈભવને જ બધુ માનો છો અને તેથી જ તમે આમ કહી રહ્યા છો, પરતુ હુ સસારના વૈભવોને તત્ત્વજ્ઞાનની આગળ તુચ્છ માનુ છુ. તત્ત્વજ્ઞાનની આગળ સસારના વૈભવો સોગણા નહિ પણ ક્રોડગણા ઊતરતા છે. એટલા માટે મારી આગળ સસારના વૈભવોની પ્રશસા ન કરો હુ જેમની પાસે સસારના વૈભવો છે તેમને મોટા માનતો નથી પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનીને જ મોટા માનુ છુ.

આપણા શાસ્ત્રમા પણ આ જ વાત કહી છે કે, સંસારના વૈભવો મોટાં નથી પરતુ ધર્મ મોટો છે.

देवा वि तं नमस्सन्ति जस्स धम्मे सया मणो।

અર્થાત્–જેમનામા ધર્મ છે તેમને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે વાસ્તવમા દેવો મોટા છે કે મનુષ્યો? સાસારિક વૈભવો અને ભોગવિલાસમા દેવો ભલે મોટા ગણાતા હોય પરતુ ધર્મપાલનમા તો મનુષ્યો જ મોટા છે દેવો વિલાસ માણી શકે છે પરતુ ધર્મનુ પાલન કરી શકતા નથી ધર્મનુ પાલન તો મનુષ્યો જ કરી શકે છે એટલા માટે દેવો નહિ પણ મનુષ્યો જ મોટા છે

એ બે ગાધર્વો વચ્ચે થતી વાત, રાજાએ સાભળી રાજા વિચારવા લાગ્યો કે, "કોઈ પણ રીતે એ તત્ત્વજ્ઞાનીને નીચે પાડવો જોઈએ સાસારિક વૈભવોમા લલચાવી તેને તત્ત્વજ્ઞાનથી પતિત કરવો અને તત્ત્વજ્ઞાન મોટુ નહિ પણ સસારના વૈભવો મોટા છે એ વાત સિદ્ધ કરવી" આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજા સવારના પહોરમા દશ હજાર ગાયો અને એક મૂલ્યવાન હાર લઈ રથમા બેસી તે તત્ત્વજ્ઞાની પાસે ગયો તત્ત્વજ્ઞાની પાસે જઈ તેણે કહ્યુ કે, હુ આપને આ બધી ગાયો, આ હાર તથા આ રથ ભેટમા આપુ છુ અને આપ મને તત્ત્વજ્ઞાન સભળાવો, એટલુ જ આપની પાસે ચાહુ છુ રાજાના આ કથનના ઉત્તરમા એ તત્ત્વજ્ઞાનીએ રાજાને કહ્યુ કે, "હે! શૂદ્ર! તુ અહીથી જેમ આવ્યો તેમ પાછો ચાલ્યો જા તુ તત્ત્વજ્ઞાન સાભળવાને યોગ્ય નથી"

રાજા ક્ષત્રિય હતો છતા તે તત્ત્વજ્ઞાનીએ તેને શૂદ્ર કેમ કહ્યો? આનો ખુલાસો કરતા શકરભાષ્યમા કહ્યુ છે કે, જેમના હૃદયમા તો બીજુ હોય છે અને ઉપરથી બીજુ કાઈ કહે છે તથા જે સસારના વૈભવોના સંતાપથી શોકાકુલ રહે છે તે શૂદ્ર કહેવાય છે

એ તત્ત્વજ્ઞાનીનુ કહેવુ સાભળી રાજા ચોકી ઊઠ્યો તે વિચારવા લાગ્યો કે, વાસ્તવમા તે હસો ઠીક જ કહેતા હતા આ તત્ત્વજ્ઞાની તો મારા વૈભવને તુચ્છ માને છે અને મને શૂદ્ર કહે છે એ આટલો દરિદ્રી હોવા છતા તેને સસારના વૈભવો તુચ્છ લાગે છે એની દષ્ટિમા તો સ્વર્ગ પણ તુચ્છ છે એને એટલો પણ વિચાર થતો નથી કે, હુ આવો તત્ત્વજ્ઞાની થઈને પણ દુખી છુ વાસ્તવમા આ સાચો તત્ત્વજ્ઞાની છે અને તત્ત્વજ્ઞાનીની આગળ સાસારિક વૈભવો તુચ્છ જ હોય છે

રાજા આ પ્રમાણે વિચાર કરી તત્ત્વજ્ઞાનીને કહેવા લાગ્યો કે, આપ મારો અપરાધ ક્ષમા કરો હુ આ ગાયો, આ હાર વગેરે આપી આપને તત્ત્વજ્ઞાનથી પતિત કરી એમ બતાવવા ચાહતો હતો કે, તત્ત્વજ્ઞાનની અપેક્ષાએ સાસારિક વૈભવો જ મોટા છે, પણ મારો આ અપરાધ હવે માફ કરો અને મને તત્ત્વજ્ઞાન સભળાવો રાજાના આ કથનના ઉત્તરમા તત્ત્વજ્ઞાનીએ કહ્યુ કે, તુ જો તત્ત્વજ્ઞાન સાભળવા ચાહે છે તો તારા આ વૈભવને દૂર કરી મારી સામે બેસ. હું તને તત્ત્વજ્ઞાન સભળાવુ છુ

આ પ્રાર્થનામા પણ કહ્યુ છે કે —

> જીવાદિકનો તત્ત્વ હિયે ધર, હેય જ્ઞેય સમજીને રે.
> તીજે ઉપાદેય ઉલખીને, સમકિત નિર્મલ કીજે રે સુજ્ઞાની૦

આ પ્રાર્થનામા આ તત્ત્વજ્ઞાન બતાવવામા આવ્યુ છે પણ તમે આ તત્ત્વજ્ઞાનને સમજવા માટે કઈ ચીજનો ત્યાગ કરો છો એ જુઓ ઉપરથી તો તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો કરો અને હૃદયમા

દુનિયાના લોકો મને માન આપે એવી ભાવના કરો તો તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે તો સાંસારિક વસ્તુઓનો મોહ છોડી દેવો પડે છે જેમણે સાસારિક વસ્તુઓનો મોહ છોડ્યો નથી તે તત્ત્વજ્ઞાનને યોગ્ય બની શકતા નથી. જ્યારે એવું જ્ઞાન થાય કે,

તૂ સો પ્રભુ, પ્રભુ સો તૂ હૈ, દ્વૈત કલ્પના મેટો,
સત્ ચેતન આનંદ 'વિનયચંદ' પરમાતમ પદ ભેટો રે　　સુજ્ઞાની૦

આ પ્રમાણે જ્યારે આત્મભાન થાય છે અને સાસારિક વસ્તુઓનો મોહ છૂટી જાય છે ત્યારે જ તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા વિના તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો કરવી એ કોના જેવુ છે એને માટે અનાથી મુનિ શુ કહે છે તે જુઓ.

અનાથી મુનિનો અધિકાર–૫૪

અનાથી મુનિ કહે છે કે, તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા વિના તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો કરવી એ તો ખાલી મુઠ્ઠીને બંધ કરી બતાવવા સમાન છે અનાથી મુનિએ આ વિષે અનેક ઉદાહરણ આપી લોકોત્તર વાતને સિદ્ધ કરેલ છે.

અનાથી મુનિએ પહેલુ ઉદાહરણ તો ખાલી મુઠ્ઠીનુ આપ્યુ બીજુ ઉદાહરણ ખોટા સિક્કાનુ આપ્યુ છે. ખોટા સિક્કાનો કોઈ પોતાની પાસે સંગ્રહ કરતુ નથી. આજે કોઈ ખોટા સિક્કાનુ પ્રચલન કરે તો તે સરકારનો પણ અપરાધી માનવામાં આવે છે.

એક પુસ્તકમા ખોટા સિક્કા વિષે એક વાત વાંચવામા આવી હતી. તેમા લખ્યું હતુ કે, ઔરંગઝેબ બાદશાહ ધર્મનો બહુ કટ્ટર હતો તે એમ ચાહતો હતો કે, સંસારના બધા લોકો મુસલમાન થઈ જાય. તેની આ અભિલાષાને કારણે ઐતિહાસિક લોકો એમ લખે છે કે.—

'શિવાજી ન હોત તો સુન્નત હોત હિન્દ કી'

ઔરંગજબનો સમય આવો ધર્મઝનૂનનો હતો. એકવાર તેણે વિચાર્યુ કે, બધાને મારી-પીટીને પણ મુસલમાન બનાવી દેવા જો હું આટલુ કામ ન કરી શકુ અને અલ્લાના ધર્મને ન ફેલાવુ તો હુ બાદશાહ શુ થયો! બાદશાહના મિત્રોમા એક લાલદાસ નામનો બાવો પણ મિત્ર હતો. તે દરબારમાં પણ આવતો-જતો હતો. બાદશાહે વિચાર્યુ કે, જો આ બાવો મારી ઇચ્છાનુ સમર્થન કરે તો મારી મુરાદ પાર પડી જાય અને બધુ કામ પણ થઈ જાય આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે લાલદાસ બાવાને પૂછ્યુ કે, બાવાજી! મારે દુનિયાની બંદગી કરવી જોઈએ કે ખુદાની? બાવાજીએ ઉત્તર આપ્યો કે, એમા પૂછવા જેવુ શુ છે! ખુદાની બંદગી કરવી એ જ ઠીક છે. બાદશાહે બાવાજીને ફરી પૂછ્યુ કે, એ તો ઠીક પણ બાદશાહે પોતાની પોઝીસન પ્રમાણે ખુદાની બંદગી કરવી જોઈએ ને? બાવાજીએ ઉત્તર આપ્યો કે, એ પણ ઠીક છે બાદશાહે કહ્યુ કે, ખુદાની બંદગી માટે મેં એવો વિચાર કર્યો છે કે, જે લોકો રાજીખુશીથી મુસલમાન થતા નથી તેમને માર મારીને પણ જબરજસ્તીથી 'કલમા' ભણાવી દેવા અને તેમને મુસલમાન બનાવી દેવા મારો આ વિચાર ઠીક છે કે નહિ?

લાલદાસે ઉત્તર આપ્યો કે, આપને મનમા જે વિચાર આવ્યો છે તેને દેવદૂતો પણ બદલાવી શકતા નથી તો પછી બીજાઓની તાકાત જ શુ? બાદશાહે કહ્યુ કે, એ તો ઠીક

છે પણ સૌથી પહેલા તમારે જ મુસલમાન થવુ પડશે ! લાલદાસે ઉત્તર આપ્યો કે, હું તમારાથી કયા દૂર છુ જ્યારે હું તમને સલાહ આપુ છુ અને તમે જબરજસ્તીથી જ બધાને મુસલમાન બનાવો છો તો પછી હું તેમાથી કેમ બચી શકુ !

આ પ્રમાણે વાતચીત થયા બાદ લાલદાસ પોતાના સ્થાને ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, બાદશાહને કેવી રીતે સમજાવવા ? આખરે તેણે એક ઉપાય વિચારી લીધો અને એ ઉપાય પ્રમાણે જ કરવા માટે તેણે પોતાના ચેલાને સમજાવી દીધો બીજે દિવસે લાલદાસ બાદશાહની પાસે બેઠા હતા તે જ વખતે તેનો ચેલો ત્યા આવ્યો અને લાલદાસને કહ્યુ કે, અહીંના શરાફો બહુ જ બદમાશ થઈ ગયા છે લાલદાસે પૂછ્યુ કે કેમ ! ચેલાએ ઉત્તર આપ્યો કે, હું આ રૂપિયા લઈ પૈસા લેવા ગયો હતો પરતુ એ લોકોએ પૈસા ન આપ્યા. લાલદાસે ચેલાને પૂછ્યુ કે, એ લોકોએ શુ કહ્યુ ? ચેલાએ ઉત્તર આપ્યો કે, એ લોકો કહે છે કે, આ રૂપિયા ખોટા છે એટલા માટે અમે તેના પૈસા આપી શકીએ નહિ. એ લોકો એમ પણ કહેતા હતા કે, જો તમે બાવાજીના ચેલા ન હોત તો તમારી ઉપર કેસ કરી તમને દંડ અપાવત એ તો અમારો ઉપકાર માનો કે, અમે તમારી ઉપર કેસ કરતા નથી માટે તમે આ ખોટા રૂપિયા લઈ ચૂપચાપ પાછા ચાલ્યા જાઓ

બાદશાહ આ વાત સાભળી રહ્યો હતો. તેણે બાવાજીને પૂછ્યુ કે શું વાત છે ! બાવાજીએ ઉત્તર આપ્યો કે, અહીના શરાફો એવા બદમાશ થઈ ગયા છે કે બાદશાહના સિક્કાને પણ માનતા નથી આ જુઓ ! મારો ચેલો રૂપિયા લઈને પાછો આવ્યો છે. આ રૂપિયા ઉપર બાદશાહી સિક્કો હોવા છતા તે લોકો આ રૂપિયા ખોટા છે એમ કહી ફેકી દે છે.

આલમગીરીનો કાયદો પ્રસિદ્ધ છે. કહેવાય છે કે અગ્રેજોએ પણ એ કાયદાનો ઘણોખરો ભાગ પોતાના કાયદામા પણ દાખલ કર્યો છે.

બાદશાહે બાવાજી પાસેથી રૂપિયો લઈ જોયો અને કહ્યુ કે, આ રૂપિયો તમને કોણે આપ્યો ? શું તમે મારા કાયદાથી વાકેફ નથી ? આ રૂપિયો ખોટો છે અને ખોટા રૂપિયાને ચલાવનારને હુ ભારે દડ આપું છુ તમને તો હું સારી રીતે જાણુ છુ કે, તમે આ ખોટો રૂપિયો બનાવ્યો નહિ હોય પરતુ તમને આ રૂપિયો કોણે આપ્યો છે ? લાલદાસે જવાબ આપ્યો કે, આ ખોટો છે તેથી શુ થયુ ? આ ખોટા રૂપિયા ઉપર બાદશાહી સિક્કો તો છે ને ? બાદશાહે ઉત્તર આપ્યો કે, મારો સિક્કો સાચો હોવો જોઈએ. ખોટો સિક્કો મારા નામનો હોવા છતા તેને બનાવવો કે ચલાવવો એ અપરાધ છે. બાવાજીએ કહ્યુ કે, જો એમ છે તો શુ ખુદાના નામે કોઈના ઉપર જુલ્મ ગુજારવો કે કોઈને જબરજસ્તી માર મારીને મુસલમાન બનાવવા એ શુ અપરાધ નથી ? શુ આમ કરવુ તે ખોટો સિક્કો ચલાવવા જેવો અપરાધ નથી ?

બાદશાહ સમજી ગયો તેણે પૂછ્યુ કે, ત્યારે શુ કરવુ ? લાલદાસે ઉત્તર આપ્યો કે, કોઈ પોતાની મેળે મુસલમાન બને એ વાત જુદી છે નહિ તો ધર્મને માટે બધાને સ્વતત્રતા હોવી જોઈએ બાદશાહે બાવાજીની આ વાતનો સ્વીકાર કર્યો

આ જ પ્રમાણે અનાથી મુનિ પણ ખોટા સિક્કાનુ ઉદાહરણ આપી રહ્યા છે. તેઓ કહે છે કે, જેમની ઉપર તો ચાદી ચડાવવામા આવેલ છે અને અદર તાબું ભરેલુ છે એવા

ખોટા સિક્કાનો સંગ્રહ બુદ્ધિમાન લોકો કરતા નથી સંસારમા એવી પદ્ધતિ પ્રચલિત છે કે, જેમની પાસે વધારે સિક્કાઓ હોય છે તે મોટા માણસ માનવામાં આવે છે પણ જો તે સિક્કાઓ સાચા હોય, ખોટા ન હોય તો. આ જ પ્રમાણે જે વ્રત-નિયમોમા તો અસ્થિર છે પણ ઉપરથા સાધુ બની બેસેલ છે તે ખોટા સિક્કાની સમાન છે તેમની કોઈ કદર કરતુ નથી સત્પુરુષોની સેવાથી પાપી પણ સુધરી જાય છે પણ તેમની સેવાથી જે સુધરે છે તે સત્પુરુષ છે ઢોંગીની સેવાથી કાઈ લાભ થતો નથી

અનાથી મુનિ આ વિષે ત્રીજુ ઉદાહરણ આપે છે તેઓ કહે છે કે, કાચનો ટૂકડો ગમે તેટલો ચમકતો હોય અને હીરા-પન્નાની માફક જ કેમ દેખાતો ન હોય, છતા તે રત્ન નથી અને રત્ન જેટલી તેની કીંમત અંકાતી નથી. કોઈ વ્યક્તિ કાચના ટૂકડાને રત્ન કહી બતાવે તો કોઈ અજ્ઞાન માણસ ભલે તેને રત્ન માની લે, પણ જાણકાર માણસ તેને રત્ન માની શકશે નહિ અને રત્ન માની તેનો સંગ્રહ પણ કરશે નહિ

અનાથી મુનિ આ ત્રણ ઉદાહરણો આપી એમ કહે છે કે, જે પ્રમાણે આ ખાલી મુઠ્ઠી, ખોટો સિક્કો અને કાચનો ટૂકડો અસાર છે, તે જ પ્રમાણે વ્રત-નિયમોના પાલન વિના કેવળ સાધુવેશ અને બહારની ક્રિયા પણ અસાર છે જે બહાર તો સાધુપણુ બતાવે છે અને અદર કોઈ બીજો જ ભાવ રાખે છે-સાધુપણાને પાળવાનો ભાવ રાખતો નથી-તે પણ અસાર છે.

આ ઉદાહરણોને ચાહો તે દૃષ્ટિએ ઘટાવી શકો છો. દુનિયાને માટે પણ પ્રસિદ્ધિ છે કે –

ઊંચી સી દુકાન, ફીકેસે પકવાન,
પાંચસોં કી પૂજી પર, પન્દ્રહ સોં કા દિવાલા હૈ ।

અર્થાત્—પૂંજી તો થોડી છે પણ ઉપરનો દેખાવ બહુ બતાવવામાં આવે છે કે જેથી લોકો તેને ધનવાન સમજી પોતાનુ ધન સોપી જાય. આ જ વાત એ સાધુઓને માટે પણ સમજવાની છે કે; જેઓ સાધુપણાની પૂજી ન હોવા છતા ઉપરથી ઢોંગ બતાવે છે જેઓ સાચા તત્ત્વજ્ઞાની હશે તેઓ તો અંદર કાઈ બીજુ રાખી અને ઉપરથી કાઈ બીજુ જ બતાવી કોઈને કદાપિ ઠગવાનો પ્રયત્ન કરશે નહિ

જો કે, અનાથી મુનિએ જે કાઈ કહ્યુ છે તે સાધુઓને લક્ષ્યમા રાખી કહ્યુ છે પણ આ વાત બધાને એક સરખી લાગુ પડે છે તમારે શ્રાવકોએ પણ એ વાતની સાવધાની રાખવી જોઈએ કે અદર-તો કાઈ બીજુ રાખો અને ઉપરથી કાઈ બીજુ ન બતાવો. શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે—

मायी मिच्छादिट्ठी अमायी सम्मदिट्ठी ।

અર્થાત્—જે અંદર તો કાઈ બીજું જ રાખે છે અને ઉપરથી કાઈ બીજું જ બતાવે છે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. સમદૃષ્ટિ તો તે છે કે, જે કપટભાવ રાખ્યા વિના અદર જેવુ હોય છે તેવુ જ બહાર બતાવે છે

કદાચ કોઈ એમ કહે કે, અમે શ્રાવક છીએ પણ આખરે અમે ગૃહસ્થ છીએ એટલા માટે જો અમે ઉપરનો ભપકો ન રાખીએ તો અમારુ કામ ચાલી શકતુ નથી ઉપરથી તો અમારે 'પોલીસી' રાખવી જ પડે છે. પરંતુ જ્ઞાનીઓ આ વિષે કહે છે કે—

ઉઘરે અન્ત ન હોઈ નિબાહૂ, કાલનેમિ જિમિ રાવણુ રાહૂ

તુલસીદાસજી કહે છે કે, રાવણ સાધુ બન્યો હતો પરંતુ તે સાધુપણું પાળવા માટે નહિ પણ રામ અને સીતાને ઠગવા માટે તે એમ વિચારતો હતો કે, આ વેશદ્વારા રામ સીતા ઠગાઈ જશે કામ કાઢવા માટે જેમ ઠીક લાગે તેમ કરવું જોઈએ આ દૃષ્ટિએ તે સાધુ બન્યો હતો પણ આખરે સાધુ બનવા પાછળ રહેલો બધો ભેદ ખુલ્લો થઈ ગયો. આખરે તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? તેણે ધર્મના નામે ઠગાઈ તો કરી પણ તેની ઠગાઈ શું ચાલી શકી ? નહિ આ પ્રમાણે વિચાર કરી સમજદાર લોકો ઉપરથી કાંઈ બીજું બતાવતા નથી તેમ કુયુક્તિથી લોકોને ઠગતા પણ નથી તેઓ તો આત્માને શાન્ત અને સરલ બનાવવામાં જ મશગૂલ રહે છે

એક યોગીએ યોગસાધના શીખી લીધા બાદ બીજા યોગીને કહ્યું કે, હું કેવો યોગ શીખ્યો છું તેનો ચમત્કાર હમણાં તમને બતાવું છું ત્યારે બીજા યોગીએ કહ્યું કે, જે યોગ શીખેલો હોય છે તે પોતાના મોઢે એમ કહેતો નથી તમારા કહેવા ઉપરથી તો એમ જણાય છે કે, તમે યોગ શીખ્યા નથી પહેલા યોગીએ કહ્યું કે, જો એમજ તમે માનતા હો તો હું કેવો યોગ શીખ્યો છું તે હમણાં બતાવું છું આ પ્રમાણે કહીને તેણે સામે આવતા એક હાથીની તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી, તેને મૂર્છિત કરી દીધો એટલે તે હાથી જમીન ઉપર ઢળી પડયો. ત્યારે પે'લા યોગીએ કહ્યું કે, જોયો, મારા યોગનો પ્રભાવ ? બીજા યોગીએ કહ્યું કે, આમાં શું યોગ છે ? આ કામ તો બીજી રીતે પણ થઈ શકે છે ત્યાં જ એક બીજો હાથી ઉભો હતો. તે બીજા યોગીની પાસે કોઈ રાસાયનિક વસ્તુ હતી જે રાસાયનિક વસ્તુ હાથીની પૂછડીના વાળને લગાવતા જ તે હાથી મૂર્છા પામી નીચે પડી ગયો. ત્યારે બીજા યોગીએ પે'લા યોગીને કહ્યું કે, જોયું ! હાથીને મૂર્છિત કરી નીચે પાડવાનું કામ તો રસાયનદ્વારા પણ થઈ શકે છે સાચો યોગ તો તેમાં છે કે જ્યારે પોતાના માનહાથીને પાડવામાં આવે અને તેનું દમન કરવામાં આવે આવા ચમત્કારો કરવામાં અને બતાવવામાં યોગની સફળતા રહેલી નથી.

સાધુઓ, આવા ચમત્કારો બતાવવામાં અને લોકોને ઠગવામાં કદાપિ પ્રવૃત્ત થતા નથી. કેટલાક લોકો કહે છે કે, ચમત્કારને નમસ્કાર થાય છે એટલા માટે ચમત્કાર તો બતાવવો જ જોઈએ પણ સાધુઓએ અહંકાર જીતવાનો ચમત્કાર બતાવવો જોઈએ એમાં જ તેમનું શ્રેય રહેલું છે

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૪

અભયાએ સુદર્શન ઉપર ખોટું કલંક ચડાવ્યું હતું અને તે સુદર્શનને શૂળીનો દંડ અપાવી એવું અભિમાન કરી રહી હતી કે, મારું કહેવું ન માન્યું તો મેં તેને શૂળીએ ચડાવવાનો દંડ અપાવ્યો અભયા આ પ્રમાણે અહંકાર કરતી હતી પણ સુદર્શન તો પોતાના અને અભયાના આત્માને સમાન માની રહ્યો હતો એટલા માટે તે મનમાં એમ વિચારતો હતો કે, આ માતા જે કાંઈ કરી રહી છે તે મારા કલ્યાણને માટે કરી રહી છે જ્ઞાની અને અજ્ઞાની વચ્ચે આ જ અંતર રહેલું છે કહ્યું છે કે —

या निशा सर्व भूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

અજ્ઞાની લોકો જેને રાત કહે છે, જ્ઞાનીજનો તેને દિવસ માને છે અને અજ્ઞાની લોકો જેને દિવસ કહે છે, જ્ઞાની જનો તેને રાત સમજે છે

સંસારમાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીનો આ પ્રકારનો ભેદ તો ચાલતો જ રહે છે. આ કથનાનુસાર સુદર્શન પણ અભયાના કૃત્ય વિષે એમજ વિચારતો હતો કે, આ માતા મારું કલ્યાણ કરી રહી છે પોતાને તત્ત્વજ્ઞાનની અગ્નિમાં હોમીને મારા આત્માને ઉજ્જ્વલ બનાવી રહી છે. આ કારણે જ રાજાએ કાંઈ માંગવાનુ કહ્યું તો તેણે 'મારી માતાને કોઈ પ્રકારનુ કષ્ટ ન થાય' એ જ માંગ્યુ

આખરે સત્યનો જ વિજય થાય છે એ વાતને લક્ષ્યમા રાખી સુદર્શનની માફક જો નિરપેક્ષ સત્યનુ પાલન કરી ન શકો તો સાપેક્ષ સત્યનુ તો અવશ્ય પાલન કરો જે સંસાર વ્યવહારમાં રહે છે, તેમનીદ્વારા નિરપેક્ષ સત્યનુ પાલન થઈ શકતુ નથી નિરપેક્ષ સત્યને તો તેઓ જ પાળી શકે છે કે જેઓ સંસારવ્યવહારના ત્યાગી છે સંસાર-વ્યવહારમાં રહેનાર અમુક વાત સત્ય છે એમ માને છે અને જાણે છે પણ કાયદાની દૃષ્ટિએ તે વાત સત્યસિદ્ધ થતી નથી આ પ્રમાણે તે નિરપેક્ષ સત્યની ઉપેક્ષા કરી દે છે અને તેથી તેનીદ્વારા સાપેક્ષ સત્ય જ પાળી શકાય છે. જેમકે રાજા દધિવાહને પશ્ચાત્તાપ કરતાં એમ કહ્યુ કે, "હુ જાણતો હતો કે, આ રાણીનુ જ છળકપટ છે પરંતુ તમે બોલ્યા નહિ અને રાણીના સાક્ષીઓ હતા એટલે સાક્ષીઓના આધારે મારે નિર્ણય આપવો પડયો. સાપેક્ષ સત્યનું પાલન કરવા માટે તમને શૂળીએ ચડાવવાનો દંડ આપવો પડયો" આ પ્રમાણે ગૃહસ્થદ્વારા નિરપેક્ષ સત્યનું પાલન થઈ શકતુ નથી. પણ આજકાલ તો નિરપેક્ષ સત્યની વાત તો એક બાજુ રહી સાપેક્ષ સત્ય પણ પળાતું નથી. અને સાપેક્ષ સત્યને પણ ઉડાડી દેવામાં આવે છે અને આમ કરવામાં જે કુશળ હોય છે તે હોશીયાર વકીલ-બેરીસ્ટર માનવામાં આવે છે. તમારી ઉપર નિરપેક્ષ સત્યનુ પાલન કરવાની જવાબદારી મૂકવામાં આવતી નથી, પરંતુ સાપેક્ષ સત્યનું તો પાલન કરો. સુદર્શન શેઠે તો ગૃહસ્થ હોવા છતા નિરપેક્ષ સત્યનુ પાલન કર્યું હતુ તો પછી શુ તમે સાપેક્ષ સત્યનુ પાલન નહિ કરો ? ભક્ત તુકારામે કહ્યુ છે કે —

'सत्य बोलते जरी तुका म्हणे तो च हरी.'

અર્થાત્-જ્યા સત્ય બોલવામા આવે છે ત્યા જ ભગવાન છે. એટલા માટે તમે સાપેક્ષ સત્યની અવહેલના ન કરો. સાપેક્ષ સત્યનુ પાલન કરતાં કરતા જ્યારે નિરપેક્ષ સત્યનુ પણ પાલન કરવા લાગશો ત્યારે પરમાત્માનો ભેટો થવામા વાર નહિ લાગે. જો તમે સત્યને ધનથી વિશેષ માનો છો તો ધનને માટે સત્યનો ત્યાગ ન કરો. સાપેક્ષ સત્યને તો ન ભૂલો સંસારમા એવા લોકો પણ થાય છે કે જેમણે સત્યને માટે બધા કષ્ટો તો સહ્યાં પણ સત્યનો ત્યાગ ન કર્યો.

શંકરાચાર્યનું નામ બ્રાહ્મણ સમાજમા ઘણુ ઊંચુ માનવામાં આવે છે. તેઓ જગદ્ગુરુ પણ કહેવાય છે. આજે તો લોકો શંકરાચાર્યના શિષ્ય કહેડાવવામા ગૌરવ માને છે પણ આદ્ય શંકરાચાર્યનાં તત્ત્વોમો કેવી રીતે વિરોધ થયો હતો એ સાભળો તો દિઙમૂઢ થઈ જવાય આદ્ય શંકરાચાર્યની માતા મૃત્યુ પામી હતી તેમના તત્ત્વોનો વિરોધ થવાને કારણે બ્રાહ્મણ લોકો કહેવા લાગ્યા કે, હવે તે ઠેકાણે આવશે. આપણે તેની માતાના મૃતદેહને ઉપાડવા નહિ જઈએ, તો તે આપણી ખુશામત કરશે અને આપણી વાત માનશે એટલા માટે તેની માતા મૃત્યુ પામી એ સારું થયુ.

બ્રાહ્મણોનો આ વિચાર સાંભળી આદ્ય શંકરાચાર્યે વિચાર્યું કે, માતાનો મૃતદેહ ઉપાડવા માટે મારે મારા તત્ત્વજ્ઞાનના સત્યને કદાપિ છોડી દેવુ ન જોઈએ. આ તો મૃતદેહ છે, એનો

કોઈ પણ રીતે અગ્નિસંસ્કાર કરવાનો છે આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેમણે પોતાની માતાના મૃતદેહનુ એક એક અંગ કાપ્યુ અને એક એક અંગને લઈ જઈ બાળ્યુ આખો મૃતદેહ તેમના એકલાથી ઉપાડી શકાય એમ ન હતુ એટલા માટે તેમણે આમ કર્યું પણ પોતાના તત્ત્વજ્ઞાનના સત્યનો ત્યાગ કર્યો નહિ

જે લોકો આ પ્રમાણે બીજાના કષ્ટનો લાભ લે છે અને બીજાને કષ્ટમા પડેલા જોઈ પતિત કરવા ચાહે છે તેઓ શુ સત્યનુ પાલન કરે છે ખરા ?

મતલબ કે, આદ્ય શંકરાચાર્યે પોતાની માતાના મૃતદેહને ઉપડાવવા માટે પણ પોતાના તત્ત્વજ્ઞાનનો ત્યાગ કર્યો નહિ તો પછી થોડા પૈસાને માટે સત્યનો ત્યાગ કરવો શુ ઉચિત છે? તમારાથી જો નિરપેક્ષ સત્ય અને નિરપેક્ષ દયાનુ પાલન થઈ શકતુ ન હોય તો સાક્ષેપ સત્ય અને સાપેક્ષ દયાનુ તો અવશ્ય પાલન કરો જે નિરપેક્ષ દયાનું પાલન કરે છે તે તો મેઘરથ અને પુરાણોમા પ્રસિદ્ધ થએલ શિબિ રાજાની માફક કબુતરની રક્ષા માટે પણ શરીરનુ બલિદાન આપી દે છે તમારાથી જો એટલો ત્યાગ થઈ શકતો ન હોય તો જે અપરાધી નથી તેમને તો ન જ મારો જે નિરપરાધીઓને પણ મારવા તૈયાર થઈ જાય છે તેઓ નિરપેક્ષ દયાનુ પાલન શુ કરે ?

હુ ઘાટકોપરમા હતો ત્યા મે જીવદયાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. તે ઉપદેશનો પ્રભાવ લોકો ઉપર ઘણો જ પડ્યો હતો તેમા પ્રેમજીભાઈને તો દયાની લગની એવી લાગી હતી કે, કુરલા અને વાદરાના કતલખાનાઓમા જે જીવો મરે છે તેમને કોઈ પણ ઉપાયે બચાવવા. જો કે, કતલખાનાઓમા જે જીવો મરે છે તે જીવોને પોતે મારતા નથી પણ જે દયાળુ લોકો હોય છે તેઓ તો બધા ઉપર દયા કરે છે અને એમ વિચારે છે કે, અમને જે પશુઓ દૂધ આપે છે તે પશુઓ આમ શા માટે મારી નાખવામા આવે ? પ્રેમજીભાઈ અને બીજા ભાઈઓએ મળીને તે માટે ઘાટકોપરમા એક સસ્થા સ્થાપિત કરી પ્રેમજીભાઈ તેના વાઈસ પ્રેસીડેન્ટ બન્યા હતા હમણા તેમનો દેહાન્ત થયો છે કે જેમના સ્મરણમા ઘાટકોપર વગેરે સ્થાનોમા તેમનો શોક પણ માનવામા આવ્યો હતો અમારે ત્યા શોક તો માનવામા આવતો નથી એટલા માટે એમના વિષે એટલુ જ કહેવાનુ છે કે, તે ભાઈએ જીવદયા માટે આટલો આત્મભોગ આપ્યો હતો તો શુ તમે જીવદયા માટે કાઈ કરી નહિ શકો ? જે લોકો અહીંની સસ્થાઓ જોઈ આવ્યા છે તેઓ કહેતા હતા કે, જો અહી અનાથાશ્રમ ન હોત તો ન જાણે કેટલા બાળકો મૃત્યુને પામત ! જો આ વિષે વિચાર કરવામા આવે તો જણાશે કે, ભારતના મનુષ્યોની કદર કુતરાઓ જેટલી પણ થતી નથી, અગ્રેજ લોકો પોતાના કુતરાઓને ગાડીમા બેસાડે છે પણ ભારતના મનુષ્યોને ખાવાનુ પણ મળતુ નથી આ વાતનો પૂર્વાપર વિચાર કરી તમે લોકો શ્રીમન્ત બનીને બેસી જ ન રહો પણ ગરીબો ઉપર દયા કરો જો તમે નિરપેક્ષ દયા રાખી શકો તો તો સારુ જ છે નહિ તો સાપેક્ષ દયા રાખો તોપણ કલ્યાણ જ છે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૧૧ રવિવાર

પ્રાર્થના

'સમુદ્રવિજય' સુત શ્રી નેમીશ્વર, જાદવ કુલકો ટીકો,
રતનકુખ ધારિણી 'સિતાદે', તેહનો નન્દન નીકો,
શ્રી જિન મોહનગારો છે, જીવન પ્રાણ હમારો છે. ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કૃભટ ચોવીશી

શ્રી અરિષ્ટનેમિ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ પ્રાર્થનાનો ભાવ સ્પષ્ટ છે જે પરમાત્માને સાચા મોહનગારા બનાવી લે છે અને જેમનો પ્રેમભાવ પરમાત્મા પ્રતિ ઉભરાય છે તેમની પ્રાર્થના, સાચી પ્રાર્થના છે; સાચી પ્રાર્થના કેવી હોય છે એને માટે દૃષ્ટિ સમક્ષ કોઈ આદર્શ રાખવો આવશ્યક છે. એટલા માટે સર્વ પ્રથમ એ જોવું જોઈએ કે, કોના હૃદયમાંથી આવા શુદ્ધ પ્રેમની ધારા વહે છે અને કોની હૃદય-ગુફામાંથી પ્રેમની ગંગા વહે છે? એને માટે આપણી સામે સતી રાજીમતિનો આદર્શ છે. સતી રાજીમતિને ભગવાન અરિષ્ટનેમિ એવા મોહનગારા લાગ્યા હતા અને તેના હૃદયમાં ભગવાન પ્રતિ એવો વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ ઉભરાયો હતો કે જેનું વર્ણન કરવામાં અનેક કવિઓએ પોતપોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો છે અને એ કારણે એવી કહેવત પણ પ્રચલિત થઈ ગઈ છે કે—

ન હોતે નેમ રાજીમતિ તો ક્યા ગાતે જૈન કે જતિ

અર્થાત્—જો નેમનાથ-રાજીમતિ ન હોત તો ભક્ત લોકો કોના ગીત ગાત? આનો મતલબ એ થયો કે, ભક્તોને નેમનાથ-રાજીમતિ આનંદ આપનાર છે

ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચે વ્યવહારમાં તો ભેદ હોય છે પણ નિશ્ચયમાં કાંઈ ભેદ હોતો નથી જૈનશાસ્ત્ર કહે છે કે, જે સમયે જેનો જેમાં ઉપયોગ હોય છે તે સમયે શબ્દાદિક નયથી તે તે જ હોય છે, આ કથનાનુસાર જે ભક્ત ભગવાનમાં તલ્લીન બની જાય છે, તેનામાં અને ભગવાનમાં કોઈ પ્રકારનું અંતર રહેતું નથી. એમ શુદ્ધ નયની દૃષ્ટિએ જૈન-દર્શન પણ માને છે જૈનદર્શન સમુદ્ર સમાન છે. જેમ સમુદ્રમાં બધી નદીઓનો સમાવેશ થાય છે તે જ પ્રમાણે જૈનદર્શનમાં બધાય નયોનો સમાવેશ થઈ જાય છે મતવાળાઓ તો એક નયને પકડીને બેઠા છે પણ જૈનદર્શન તો બધાય નયોને માને છે આ કથનાનુસાર જે એક જ નયને માનતું હોય તે જૈનદર્શન નથી જૈનદર્શન તો તે જ છે કે જે બધાય નયોને માનતું હોય

મતલબ કે, ભક્તોને ભગવાન કેવા પ્રિય લાગવા જોઈએ એ વાતનો આદર્શ ભગવતી રાજીમતિ ઉપસ્થિત કરે છે રાજીમતિને ભગવાન કેવા મોહનગારા લાગતા હતા, એ વાત ગણધરોએ સિદ્ધાન્તોમાં વર્ણવેલ છે જો આપણને ગણધરોએ કહેલાં શાસ્ત્રો સર્વોત્કૃષ્ટ જણાતાં હોય તો આપણે એમ વિચારવું જોઈએ કે, સતી રાજીમતિને ભગવાન અરિષ્ટનેમી આવા

પ્રિય લાગતા હતા તો મને કેવા પ્રિય લાગવા જોઈએ! સિદ્ધાન્તમા કહ્યુ છે કે, પશુઓ ઉપર કરુણા કરી અને તેમને છોડાવી ભગવાન લગ્નના તોરણેથી પાછા ફરી ગયા તેમણે વાર્ષિક દાન આપી દીક્ષા અંગીકાર કરી જ્યારે આ સમાચાર સતી રાજીમતિએ સાભળ્યા તે વખતનુ વર્ણન કરતા ગણધરોએ કહ્યુ છે કે, રાજીમતિએ જ્યારે એમ સાભળ્યુ કે, ભગવાને દીક્ષા લઈ લીધી છે ત્યારે તે નિરાહાસ–નિરાનન્દ થઈ ગઈ, શોકને કારણે મૂર્છિત થઈ ગઈ અને તેનુ ચિત્ત ચિન્તાથી ચચલિત થઈ ગયુ

સિદ્ધાન્તમા કહેલી આ વાતનુ વિશદ વર્ણન કરવામા આવે અને તેની સાથે ભક્તોની ભાવનાનો પણ સુમેળ મેળવવામા આવે તો તો ઘણો જ આનદ આવે પણ વિસ્તૃત વર્ણન કરવાને માટે સમયની આવશ્યકતા રહે છે એટલા માટે એ વિષયને વધારે ન વિસ્તારતા તેનો સક્ષેપ કરવામા આવે છે

રાજીમતિ શોકને કારણે મૂર્છિત થઈ ગઈ અને નિરાહાસ તથા નિરાનદ થઈ ગઈ, એમ સિદ્ધાન્તમા શા માટે કહેવામા આવ્યુ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, સિદ્ધાન્તમા ઉપર પ્રમાણે જે કહેવામા આવ્યુ છે તેનો ઉદ્દેશ એવો જણાય છે કે, જ્યાસુધી સસારથી ઘૃણા ન થાય તથા સસારથી મમત્વ ન ઉતરે ત્યાસુધી વૈરાગ્ય આવતો નથી વૈરાગ્ય ત્યારે જ થાય છે કે જ્યારે સસારથી મમત્વ ઓછુ થાય છે અને એ કારણે વૈરાગ્ય થવાનુ એક કારણ મૂર્છિત થવુ એ પણ છે

અહી એક પ્રશ્ન થાય છે કે, ભગવાનને જ્યારે વિવાહ જ કરવો ન હતો તો પછી તોરણદ્વાર સુધી શા માટે ગયા? તેઓ ત્રણ જ્ઞાનના સ્વામી હતા છતા શુ તેઓ એટલુ પણ જાણતા ન હતા! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, તેમનો રાજીમતિની સાથે પૂર્વભવનો સબધ હતો એટલા માટે ભગવાન, રાજીમતિને એ બતાવવા માટે આવ્યા હતા કે, આ સસારનો સંબધ તુચ્છ છે જ્યા સુધી રાજીમતિ આ વાત સમજી શકી ન હતી ત્યાંસુધી તેને વિષયોદ્વારા જ આનદ મળતો હતો પણ જ્યારે ભગવાને દીક્ષા લઈ લીધી એવુ તેણીએ સાભળ્યુ ત્યારે વિષયોમા આનદ માનવાનુ ચાલ્યુ ગયુ અને તે શોકથી મૂર્છિત થઈ ગઈ

રાજીમતિને મૂર્છા કેમ આવી? સાધારણ રીતે સસારમા મૂર્છાનો અર્થ જુદો જ કરવામા આવે છે પણ રાજીમતિને જે મૂર્છા આવી હતી તે જુદા જ પ્રકારની હતી આ જ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ઓગણીસમા અધ્યયનમા મૃગાપુત્રનુ વર્ણન કરતા કહેવામા આવ્યુ છે કે, મૃગાપુત્ર મહેલના ઝરૂખામા બેઠેલ હતા તે સમયે તેમણે એક મુનિને જોયા મુનિને જોતા જ મૃગાપુત્રને મૂર્છા આવી ગઈ મૃગાપુત્રને તે વખતે જે મૂર્છા આવી તે જ મૂર્છાને કારણે તેમને જાતિસ્મૃતિનુ જ્ઞાન પેદા થયુ

આજે પણ જોવામા આવે છે કે, મેસ્મેરીઝમવાળો, કોઈ વ્યક્તિને જ્યારે શક્તિવિશેષથી મૂર્છિત કરી દે છે ત્યારે જ તે મૂર્છિત વ્યક્તિ તેના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપે છે જો તેને મૂર્છિત કરવામા ન આવે તો તે વ્યક્તિ ઉત્તર આપી શકે નહિ આ જ વાત મૃગાપુત્રના ચરિત્રથી પણ પ્રકટ થાય છે કે તેમને મૂર્છા આવી અને મૂર્છા આવવાને કારણે તેમને જાતિસ્મૃતિનુ જ્ઞાન થયુ આ પ્રમાણે અવસ્થાના પરિવર્તન માટે ઇન્દ્રિયોની નિસ્તબ્ધતા આવશ્યક છે જ્યારે ઇન્દ્રિયો કાર્યથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે તે વખતે તેની શક્તિઓ કેન્દ્રિત થઈ જાય છે,

વેદાન્તમા કહ્યુ છે કે, મનુષ્ય જ્યાસુધી જાગ્રત હોય છે ત્યાસુધી તેની શક્તિઓ ઇન્દ્રિયોદ્વારા બહાર નીકળતી રહે છે, કારણ કે ઇન્દ્રિયો પોતાની શક્તિઓદ્વારા તો કાંઈ કામ કરતી હોતી નથી ઇન્દ્રિયોદ્વારા કામ લેનાર તો બીજો જ કોઈ હોય છે. આખની આખ, કાનનો કાન અને આ પ્રમાણે મનનુ મન પણ બીજુ જ કોઈ હોય છે ઇન્દ્રિયોદ્વારા તેની શક્તિઓ બહાર નીકળે છે જ્યારે ઇન્દ્રિયો કામથી નિવૃત્ત થાય છે અને સુઈ જાય છે તે વખતે તે બધી શક્તિઓ મનમાં કેન્દ્રિત થઈ જાય છે અને ત્યારે મન સ્વપ્ન જુએ છે

શ્રી ભગવતી સૂત્રમા સ્વપ્ન વિષયક પ્રશ્નના ઉત્તરમા ભગવાને કહ્યુ છે કે, સ્વપ્ન સુતેલો માણસ જોઈ શકતો નથી તેમ જાગ્રત માણસ પણ સ્વપ્ન જોઈ શકતો નથી પણ જે સુતો-જાગતો અર્થાત્ અર્ધજાગ્રત અને અર્ધસુષુપ્ત મનુષ્ય હોય છે તે જ મનુષ્ય સ્વપ્ન જુએ છે. આ ઉપરથી અત્રે એક પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, સુષુપ્તિ અને જાગૃતિ એ બને વાતો એક સાથે કેવી રીતે સભવી શકે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, ઇન્દ્રિયોથી તો જે સુતો હોય છે અને મનથી જે જાગતો હોય છે તે જ સ્વપ્ન જુએ છે એ સ્વપ્નમા જે દશ્ય આ ભવમા જોયુ ન હોય તે દશ્ય પણ જોવામા આવે છે સ્વપ્ન પૂર્વજન્મોના સસ્કારોનો પરિચય પણ આપે છે સ્વપ્નમાં જે કાંઈ જોવામા આવે છે તે, આત્માએ આ ભવ કે પૂર્વભવમા અનુભવ કરેલ હોય છે આ અનુભવને આત્મા મોહને કારણે ભૂલી ગએલ હોય છે.

શાસ્ત્રમા મૃગાપુત્ર વિષે કહેવામા આવ્યુ છે કે, મૂર્છા પામ્યા બાદ તે મોહરહિત થયો. આનો સાધારણ અર્થ એ છે કે, તેને મૂર્છા આવી અને એ મોહરહિત થવાને કારણે તેને જાતિસ્મૃતિનુ જ્ઞાન થયુ.

આ પ્રમાણે સ્વપ્ન પૂર્વભવના સસ્કારોનો પરિચય આપનાર હોય છે તે જ પ્રમાણે આવી મૂર્છા પણ જાતિસ્મૃતિનુ જ્ઞાન કરાવે છે જે પ્રમાણે મૃગાપુત્રને મૂર્છા આવી હતી તે જ પ્રમાણે જ્યારે રાજીમતિએ એમ સાભળ્યુ કે, ભગવાને દીક્ષા લઈ લીધી છે, ત્યારે તેને પણ મૂર્છા આવી ગઈ આ પ્રમાણે રાજીમતિને પહેલાં મૂર્છા આવી અને આખરે તે વિચાર કરતી એ નિશ્ચય ઉપર આવી કે, ભગવાનની માફક મારે પણ દીક્ષા લઈ લેવી જોઈએ

સિદ્ધાન્તના આ કથન ઉપરથી હવે વિચાર કરો કે, રાજીમતિને જે મૂર્છા આવી તે આખરે કેવી રહી? આખરે એ મૂર્છાને કારણે રાજીમતિએ સયમ ધારણ કર્યો અને ભગવાન જે માર્ગે ગયા હતા તે જ માર્ગે તે પણ ગઈ અને ભગવાનને એ રીતે સાચા મોહનગારા બનાવ્યા અને એટલા માટે જ એમ કહેવામા આવે છે કે —

'શ્રી જિન મોહનગારો છે, જીવનપ્રાણ હમારો છે'

આ વાતને વાસ્તવિક રીતે કહેવાની અધિકારીણી તો રાજીમતિ જ છે મૂર્છા આવ્યા બાદ તે કહેવા લાગી કે, હવે મારું ચિત્ત ભગવાનની તરફ ચોટેલુ છે એટલા માટે હવે આ સસાર મારા માટે આનન્દદાયક રહ્યો નથી તે પહેલા તો એમ વિચારતી હતી કે, ભગવાન મને શા માટે છોડીને ચાલ્યા ગયા પણ પછી તે વિચારવા લાગી કે, ભગવાન મને છોડી નથી ગયા પણ મને અનત સસારસાગરને પાર કરવાનો માર્ગ બતાવી ગયા છે એટલા માટે અનત સાગરને પાર જવાને બદલે સસારના પદાર્થોમા શા માટે ફસાઈ રહુ?

ગીતામા કહ્યુ છે કે, જે કામ એક ઘડાના પાણીથી થઈ શકે છે, શુ તે કામ ક્ષીરસાગરના પાણીથી થઈ ન શકે? જરૂર થઈ શકે. આ જ પ્રમાણે વેદાદિનુ અધ્યયન કરવુ

અને સાંસારિક પદાર્થોમાં આનંદ માનવો એ એક ઘડાના પાણીની સમાન છે અને તત્ત્વજ્ઞાનનો આનંદ સમુદ્રના પાણીની સમાન છે તત્ત્વજ્ઞાનનો આવો સમુદ્ર હોવા છતાં ઘડાના પાણીથી કોણ સ્નાન કરશે !

> બડે ઘર તાર લાગ્યો રે, જીવલડારી જ્યોતિ જાગી રે,
> પ્રભુજી સે પ્રીતિ લાગી રે, ચેતનિયારી ભ્રમણા ભાંગી રે
> છીલર પાની મ્હારે દાય ન આવે રે, નાડુલે કુણ ન્હાવે રે,
> ગંગા જમના ભેટને હૂ તો, જાય મિલૂ દરિયાવ રે બડે૦

જેમને ક્ષીર સાગર મળતો હોય તે ગટરના પાણીથી શા માટે નહાય ? શીતલ જલ મળતું હોય તો ગટરનું પાણી કોણ પીશે ?

આ જ પ્રમાણે રાજીમતિ કહે છે કે, મને ક્ષીર સાગરની માફક ભગવાન મળી ગયા છે હવે મને સખિઓ ગટરના પાણીના જેવી ભાવના બતાવે છે પણ એમાં મારું ચિત્ત કેમ ચોટી શકે ? આ પ્રકારના ઉચ્ચ વિચારથી રાજીમતિએ ક્ષીર સાગર જેવા ભગવાનને જ અપનાવ્યા પણ સંસારની ભાવના રૂપ ગટરથી દૂર રહી

જે અનંત સાગરમાં રાજીમતિએ ડૂબકી મારી હતી તેમાં જ તમે પણ ડૂબકી મારો તો તમારું કલ્યાણ થઈ જાય તમે આ સંસારરૂપી ખાડામાં તો અનંતવાર ડૂબ્યા છો એટલા માટે હવે રાજીમતિનો આદર્શ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી એવો નિશ્ચય કરો કે —

અબ હમ અમર ભયે ન મરેંગે

જે પ્રમાણે તારમાં મોતી પરોવવામાં આવે છે તે જ પ્રમાણે ભગવાનને તમારા હૃદયમાં પરોવી લો તો તેમાં તમારું કલ્યાણ રહેલું છે

જે જીવનના આ ધ્યેયને બરાબર સમજતો નથી, આ ધ્યેયને હૃદયમાં ઉતારતો નથી અને ઉત્તમ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરીને પણ તેને મલિન કરી મૂકે છે, તે લોકોનો પણ જ્ઞાનીજનો પરિચય આપે છે. સાચા–ખોટાનો પરિચય આપવો એ જ્ઞાનીઓનું કામ છે આ હીરો સાચો છે કે ખોટો એ પારખવાનું કામ ઝવેરીનું છે ખોટા હીરાને ખોટો કહેવાથી કોઈ માણસ એમ કહે કે, એમ કહેવું એ તો હીરાની નિંદા કરવા બરાબર છે પણ વાસ્તવમાં એ નિંદા નથી પણ સાચી પારખ છે શાસ્ત્ર કહે છે કે, સાચી વાતને બતાવવી એ નિંદા નહિ પણ સત્ શિક્ષા છે જે સાચો ઝવેરી છે તેણે સાચા–ખોટા હીરાની પારખ કરવી જ જોઈએ આ જ પ્રમાણે સાધુના પણ પરીક્ષક બની સાચા અને ખોટા સાધુની પરીક્ષા કરવી જોઈએ

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૫૫

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે ! રાજન્ ! સાધુપણું દુનિયાને ઠગવા માટે તથા લોકોને પોતાની આગળ માથું નમાવવા માટે જ નથી જો સાધુપણું લઈને તેનું બરાબર પાલન કરવામાં ન આવે અને કેવળ લોકોને નમાવવા માટે જ ઉપરથી ઢોંગ કરવામાં આવે તો એ ખાલી મુઠ્ઠી બંધ કરીને બીજાને બતાવવા સમાન છે કોઈ બીજો માણસ તો ખાલી બંધ કરેલી મુઠ્ઠીને ભલે ભરેલી સમજે પણ મુઠ્ઠી બંધ કરનાર તો સારી રીતે જાણે જ છે કે તે મુઠ્ઠી ખાલી છે આ જ પ્રમાણે સાધુપણું ન પાળવા છતાં કેવળ લોકોને ઉપરથી સાધુતાનો

ઢોંગ બતાવવાથી ભલે લોકો તેને સાધુ સમજે પણ તે પોતે તો સારી રીતે જાણે જ છે કે, મારામા સાધુપણુ નથી પછી આ પ્રકારની ઠગાઈ કરવાથી શો લાભ ? ધર્મના નામે લોકોને ઠગવાની નીચતાના જેવી નીચતા બીજી કઈ હશે ? કહેવત છે કે —

જીભ સફાઈ કરકે ભાઈ ધર્મી નામ ધરાવે,
પોલી મુઠ્ઠી જહા અસારે યો બતલાવે

હૃદયમા જુદુ રાખવુ અને ઉપરથી બીજુ કાઈ બતાવવુ એ એક પ્રકારની ઠગાઈ છે

આ ઉપરથી એવો પ્રશ્ન થાય છે કે, તો પછી સાધુપણુ ન લેવુ એ જ સારુ છે શુ ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, માનો કે, એક માણસ એમ કહે કે, પાઠશાળામા જનારા કેટલાક લોકો મૂર્ખ પણ હોય છે અથવા મૂર્ખ પણ કહેવાય છે અમે પાઠશાળામા જતા જ નથી એટલા માટે અમે મૂર્ખ કહેવાતા નથી એક માણસ આ પ્રમાણે કહી પાઠશાળામા જતો જ નથી બીજો એક માણસ એવો હોય છે કે જે પાઠશાળામા જાય તો છે પણ પાઠ બરાબર યાદ કરતો નથી એ કારણે તે માસ્તરની સોટીનો માર પણ ખાય છે અને માસ્તર તેને મૂર્ખ પણ કહે છે અને ત્રીજો માણસ એવો છે કે જે પાઠશાળામા પણ જાય છે અને અભ્યાસ પણ બરાબર કરે છે આ ત્રણ પ્રકારના માણસોમાથી તમે કયા માણસને સારો સમજશો ! તમે એમ જ કહેશો કે, પહેલો માણસ પાઠશાળામા જ જતો નથી તે તો નાલાયક જ છે પરંતુ જે બીજો માણસ, જે પાઠશાળામા જાય છે પણ અભ્યાસ બરાબર કરતો નથી તે માસ્તરનો માર તો ખાય છે પણ તે કોઈને કોઈ દિવસે સુધરી જશે અને ત્રીજો માણસ તો સારો જ છે પરંતુ પહેલો માણસ તો બધાથી ખરાબ છે તે પહેલા માણસ કરતા બીજો માણસ પણ સારો છે

સાધુપણા વિષે પણ આ જ વાત સમજો શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, એક આરાધકની પાછળ અનેક વિરાધકો પાછળ પડ્યા છે, પણ તે વિરાધકો પણ તેમનાથી તો સારા જ છે કે જેઓ વિરાધક પણ બન્યા નથી જે વિરાધક છે તેઓ પણ કોઈને કોઈ દિવસે સુધરી શકશે જે શ્રેષ્ઠ છે તે તો એમ જ વિચારશે કે, હુ નિશાળે તો જાઉ જ છુ તો પછી અભ્યાસ બરાબર શા માટે ન કરુ ? પણ જે આ સાધુતાની પાઠશાળામા જતો જ નથી તે નિશાળે જનારાથી સારો કહી શકાતો નથી

સંસારના વિષે પણ આ જ વાત સમજો સંસારમા એક તો એવા પ્રકારના માણસો હોય છે કે જેઓ ‘ધર્મનુ નામ પણ ન લો’ એમ કહે છે તે લોકો ધર્મનો સ્વીકાર કરતા નથી, તેનુ પાલન પણ કરતા નથી અને ધર્મનુ નામ–નિશાન રાખવા પણ ચાહતા નથી. બીજા પ્રકારના માણસો એવા હોય છે કે જેઓ ધર્મનો સ્વીકાર તો કરે છે પણ તેનુ પાલન કરતા નથી અને ત્રીજા પ્રકારના લોકો એવા હોય છે કે તેઓ ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે અને તેનુ પાલન પણ કરે છે આ પ્રમાણે ત્રણેય પ્રકારના માણસો સંસારમા છે પણ વિચારવા જેવી વાત તો એ છે કે, જેમણે ધર્મનો સ્વીકાર જ કર્યો નથી તેમને ધર્મની ટીકા કરવાનો શુ અધિકાર છે ? જે પાઠશાળામા ગયો નથી તેમ જતો નથી તેને પાઠશાળાની ટીકા કરવાની શી જરૂર છે ! આ જ પ્રમાણે જેણે ધર્મનો જ સ્વીકાર કર્યો નથી તે વ્યક્તિ ધર્મની ટીકા કેમ કરી શકે ? પણ આજે તો ધર્મ બાપ વિનાના પુત્રની માફક અનાથ થઈ રહ્યો છે તેની રક્ષા કોણ કરે ? એટલા માટે જે ચાહે છે તે ધર્મની ટીકા કરવા માડે છે.

મતલબ કે, જે ધર્મની શિક્ષા જ સ્વીકારતો નથી, પણ ધર્મની ટીકા કરે છે, તે તો અયોગ્ય અને અભવીની સમાન છે બીજા પ્રકારનો માણસ એવો છે કે, જે ધર્મની શાળામા જાય છે, ધર્મનો સ્વીકાર પણ કરે છે અને લિંગ પણ ધારણ કરે છે પણ ધર્મનુ પાલન કરતો નથી આવો વ્યક્તિ, જો કે ધર્મનુ પાલન કરનારથી મધ્યમ છે પણ જે ધર્મની શાળામા ભણવા આવ્યો જ નથી તેમ જ આવવા ચાહતો નથી તેના કરતા તો સારો જ છે આવા માણસને ધર્મનો સ્વીકાર ન કરનાર કરતા ખરાબ કહી શકાય નહિ જેમણે ધર્મનો સ્વીકાર જ કર્યો નથી તે વ્યક્તિ કરતા ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે પણ પાલન કરી શકતો નથી તે માણસ અપેક્ષાએ સારો કહેવાય છે ભાવ તો એવો રહેવો જોઈએ કે, મારાથી નિરપવાદ સંયમનુ પાલન થઈ શકે, પણ કોઈ વ્યક્તિથી સયમનુ પાલન થઈ શકતુ ન હોય તો એમ વિચારવુ જોઈએ કે, અનાથી મુનિ એના વિષે પહેલા જ કહી ગયા છે કે આવા માણસથી સયમનુ પાલન થઈ ન શકે તો એમા કાઈ આશ્ચર્યની વાત નથી

અનાથી મુનિ ખોટા રૂપિયાનુ ઉદાહરણ આપી એમ કહે છે કે, જે પ્રમાણે ખોટા રૂપિયાનો કોઈ સગ્રહ કરતુ નથી-ખોટા નાણા કોઈ શાહુકારની તીજોરીમા સ્થાન પામતાં નથી, તે જ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનોની દૃષ્ટિમા તે સાધુઓ પણ આદર પામતા નથી કે જે સાધુઓ સાધુપણાનુ પાલન કરતા નથી પણ કેવળ ઉપરથી જ સાધુતાનો દેખાવ કરે છે

આજ કાલ લોકો કહેવા લાગે છે કે, સાધુ-સાધુઓએ એક થઈ જવુ જોઈએ ! પરતુ સાધુ-સાધુઓ એક ન થવાનુ કારણ શુ છે એ બતાવવા માટે હુ તમને એક ઉદાહરણ આપી સમજાવુ છુ તમારા લોકોમા જે મદ્ય-માસ ખાય છે તે જાતિમા સ્થાન પામતો નથી' એવો તમારી જાતિમા નિયમ છે તે જ પ્રમાણે માનો કે તમે તમારી જાતિમા બીજા નિયમો પણ બાધ્યા છે પરતુ કોઈ માણસ ઉચ્છૃખલ થઈ એમ કહે કે, અમારુ મન થશે તે ચીજ અમે ખાઈશું અથવા મન ચાહે તેમ કરીશુ અથવા સ્વચ્છદ થઈને જાતિની મર્યાદા તોડે અને જાતિ વિરુદ્ધ કાર્ય કરે તો તે જાતિથી પૃથક્ થઈને મન ચાહે તેવી સ્વચ્છંદતા ચલાવે પણ તે તમારી જાતિમા સ્થાન પામી ન શકે પરતુ જો તે જાતિના નિયમોનુ પાલન ન કરે પણ ઊલટો તે નિયમોનો ભગ કરે અને પછી જાતિમા આવવાની હઠ પકડે તો શુ તેની આ હઠ બરાબર છે ?

માનો કે, એક માણસ લીલોતરી ખાય છે અને બીજો માણસ લીલોતરી ખાતો નથી હવ લીલોતરી ખાનારો લીલોતરીના ત્યાગીને કહે કે, તમે મારી સાથે ખાઓ નહિ તો હુ તમને બદનામ કરીશ કે કુસપ ફેલાવનાર આ જ વ્યક્તિ છે તો શુ આ ભયથી તે ત્યાગી માણસ લીલોતરી ખાનારની સાથે એમીને ખાશે ખરો ? તે તો એમ જ કહેશે કે, હુ તારી સાથે ખાવા માટે તૈયાર છુ, પણ તારી થાળીમાથી લીલોતરીને બહાર કાઢી નાખ આ ત્યાગીનુ આ કથન શુ ખોટુ છે ? અને જ્યાસુધી તે લીલોતરી બહાર કાઢી ન નાખે ત્યાસુધી તેની સાથે ન ખાવુ એ પણ શુ ખોટુ છે ?

આ જ વાત સાધુઓને વિષે પણ સમજો આજે કેટલાક લોકો કહે છે કે, સાધુ સાધુઓમા પણ એકતા નથી પણ સાધુ-સાધુઓમા એકતા ન હોવાનુ કારણ શુ છે તે પણ જુઓ શુ કેવળ વેશને જ સાધુપણુ માનવુ જોઈએ ? કેવળ વેશથી જ સાધુતા આવતી નથી

ઢોંગ બતાવવાથી ભલે લોકો તેને સાધુ સમજે પણ તે પોતે તો સારી રીતે જાણે જ છે કે, મારામાં સાધુપણું નથી પછી આ પ્રકારની ઠગાઈ કરવાથી શો લાભ ? ધર્મના નામે લોકોને ઠગવાની નીચતાના જેવી નીચતા બીજી કઈ હશે ? કહેવત છે કે —

જીભ સફાઈ કરકે ભાઈ ધર્મી નામ ધરાવે,
પોલી મુટ્ઠી જહાં અસારે યો બતલાવે

હૃદયમાં જુદું રાખવું અને ઉપરથી બીજું કાંઈ બતાવવું એ એક પ્રકારની ઠગાઈ છે

આ ઉપરથી એવો પ્રશ્ન થાય છે કે, તો પછી સાધુપણું ન લેવું એ જ સારું છે શું ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, માનો કે, એક માણસ એમ કહે કે, પાઠશાળામાં જનારા કેટલાક લોકો મૂર્ખ પણ હોય છે અથવા મૂર્ખ પણ કહેવાય છે અમે પાઠશાળામાં જતા જ નથી એટલા માટે અમે મૂર્ખ કહેવાતા નથી એક માણસ આ પ્રમાણે કહી પાઠશાળામાં જતો જ નથી બીજો એક માણસ એવો હોય છે કે જે પાઠશાળામાં જાય તો છે પણ પાઠ બરાબર યાદ કરતો નથી એ કારણે તે માસ્તરની સોટીનો માર પણ ખાય છે અને માસ્તર તેને મૂર્ખ પણ કહે છે અને ત્રીજો માણસ એવો છે કે જે પાઠશાળામાં પણ જાય છે અને અભ્યાસ પણ બરાબર કરે છે આ ત્રણ પ્રકારના માણસોમાંથી તમે કયા માણસને સારો સમજશો ! તમે એમ જ કહેશો કે, પહેલો માણસ પાઠશાળામાં જ જતો નથી તે તો નાલાયક જ છે પરંતુ જે બીજો માણસ, જે પાઠશાળામાં જાય છે પણ અભ્યાસ બરાબર કરતો નથી તે માસ્તરનો માર તો ખાય છે પણ તે કોઈને કોઈ દિવસે સુધરી જશે અને ત્રીજો માણસ તો સારો જ છે પરંતુ પહેલો માણસ તો બધાથી ખરાબ છે. તે પહેલા માણસ કરતાં બીજો માણસ પણ સારો છે

સાધુપણા વિષે પણ આ જ વાત સમજો શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, એક આરાધકની પાછળ અનેક વિરાધકો પાછળ પડ્યા છે, પણ તે વિરાધકો પણ તેમનાથી તો સારા જ છે કે જેઓ વિરાધક પણ બન્યા નથી જે વિરાધક છે તેઓ પણ કોઈને કોઈ દિવસે સુધરી શકશે જે શ્રેષ્ઠ છે તે તો એમ જ વિચારશે કે, હું નિશાળે તો જાઉં જ છું તો પછી અભ્યાસ બરાબર શા માટે ન કરું ? પણ જે આ સાધુતાની પાઠશાળામાં જતો જ નથી તે નિશાળે જનારાથી સારો કહી શકાતો નથી

સંસારના વિષે પણ આ જ વાત સમજો સંસારમાં એક તો એવા પ્રકારના માણસો હોય છે કે જેઓ 'ધર્મનું નામ પણ ન લો' એમ કહે છે તે લોકો ધર્મનો સ્વીકાર કરતા નથી, તેનું પાલન પણ કરતા નથી અને ધર્મનું નામ–નિશાન રાખવા પણ ચાહતા નથી બીજા પ્રકારના માણસો એવા હોય છે કે જેઓ ધર્મનો સ્વીકાર તો કરે છે પણ તેનું પાલન કરતા નથી અને ત્રીજા પ્રકારના લોકો એવા હોય છે કે તેઓ ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે અને તેનું પાલન પણ કરે છે આ પ્રમાણે ત્રણેય પ્રકારના માણસો સંસારમાં છે પણ વિચારવા જેવી વાત તો એ છે કે, જેમણે ધર્મનો સ્વીકાર જ કર્યો નથી તેમને ધર્મની ટીકા કરવાનો શું અધિકાર છે ? જે પાઠશાળામાં ગયો નથી તેમ જતો નથી તેને પાઠશાળાની ટીકા કરવાની શી જરૂર છે ! આ જ પ્રમાણે જેણે ધર્મનો જ સ્વીકાર કર્યો નથી તે વ્યક્તિ ધર્મની ટીકા કેમ કરી શકે ? પણ આજે તો ધર્મ બાપ વિનાના પુત્રની માફક અનાથ થઈ ગયો છે તેની રક્ષા કોણ કરે ? એટલા માટે જે ચાહે છે તે ધર્મની ટીકા કરવા માંડે છે.

સાધુતા તો સાધુતાનું પાલન કરવાથી આવે છે. છતાં કોઈ સાધુ વેશ ધારણ કરી સાધુતાનું પાલન કરતો નથી તો તેને સંભોગીથી વિસંભોગી બનાવ્યા સિવાય બીજું શું કહી શકાય? જેઓ સાધુપણાનું પાલન કરે છે તેઓ સાધુતાનું પાલન ન કરનારને વિસંભોગી જ બનાવી શકે છે આ સિવાય તેમની પાસે દંડ આપવાનું બીજું કોઈ સાધન નથી અને જે વ્યક્તિ સાધુતાનું પાલન કરતો નથી તેને સંભોગથી પૃથક્ કરવો એમાં કાંઈ અપરાધ નથી. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના પાંચમા ઠાણામાં કહ્યું છે કે, પાંચ કારણોથી કોઈ સાધુને વિસંભોગી કરવામાં કોઈ દોષ આવતો નથી. આમ હોવા છતાં એમ કહેવામાં આવે છે કે, સાધુ-સાધુઓમાં એકતા કેમ નથી, ફુટ કેમ છે? તો આમ કહેનારાઓને પૂછવું જોઈએ કે તેનું શું કારણ છે! અમને પૂછી જુઓ કે અમે તે વિષે શું કહીએ છીએ અને બીજાઓને પણ પૂછી જુઓ કે તેઓ શું કહે છે! તેઓ અમારા માટે અને અમે તેમને માટે શું કારણ બતાવીએ છીએ!

આમ ન કરતાં કોઈ માણસ એમ કહે કે, દેશકાળને જોવો અને સંપ રાખવો પણ અમારે પહેલાં દેશકાળને જોવો કે શાસ્ત્રને જોવું? સિદ્ધાન્ત સ્પષ્ટ કહે છે છતાં જે નિયમોનું પાલન ન કરે તેમને જ્ઞાનીઓ સ્થાન કેમ આપી શકે? જ્યાંસુધી સિદ્ધાન્તના નિયમોનું પાલન ન કરે અને પોતે સુધરે પણ નહિ ત્યાંસુધી તેને સમાનતાનું સ્થાન કેમ મળી શકે?

સાધુઓમાં જાતિનો ભેદ નથી પણ આચારનો ભેદ છે. એક તો સિદ્ધાન્તમાં કહેલા આચારનું પાલન કરે છે અને બીજો આચારનું પાલન કરતો નથી હવે આ બન્નેમાં ઐક્ય કેમ થઈ શકે અને ભેદભાવ કેમ મટી શકે? અને જો આચારના આ ભેદને જ કાઢી નાંખવામાં આવે તો ગજબ જ થઈ જાય ને? શાસ્ત્રના આચારને ન જોતાં કેવલ બીજાને દૂષણ જ આપવું એ ઠીક કેમ કહેવાય? કદાચ કોઈ કહે કે, શાસ્ત્રો તો હજારો વર્ષ પહેલાંના છે પણ શાસ્ત્રમાં એવું ખરાબ શું છે કે તેની હજારો વર્ષ પહેલાંના છે એમ કહી ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે!

તમે લોકો એક રૂપિયો લો છો તે પણ બજાવીને લો છો અને ખોટો રૂપિયો હોય તો લેતા નથી. એટલું જ નહિ પણ શાહુકાર લોકો તો ખોટા રૂપિયાને તે જ વખતે કાપી નાખે છે.

મતલબ કે, ખોટા રૂપિયાને કોઈ લેતું નથી આ જ પ્રમાણે કાચ પણ ગમે તેટલો ચમકતો હોય પણ તેને જાણકાર લોકો હીરો માનતા નથી આ જ વાત સાધુઓને વિષે પણ સમજો એ વાત બીજી છે કે, આજે જે પ્રમાણે રત્ન અને કાચના પારખનારા ઓછા છે તે પ્રમાણે સાધુ અને અસાધુને પારખનારા પણ ઓછા છે પણ જો સાચા પારખનારા છે તેમની આગળ તો તે સાધુતાનું પાલન ન કરનારા પણ સાધુવેશ રાખનાર પ્રતિષ્ઠાને પામી શકતા નથી.

અનાથી મુનિ કહે છે કે, જે પ્રમાણે ખોટો રૂપિયો કે કાચનું મૂલ્ય કાંઈ નથી તે જ પ્રમાણે કુશીલસેવી સાધુની પણ કાંઈ પ્રતિષ્ઠા નથી

શાસ્ત્રમાં પાંચ પ્રકારના કુશીલો કહેવામાં આવ્યા છે જે અવન્દનીય છે. શાસ્ત્રમાં તેમનું વર્ણન કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, જો આ કુશીલોને વંદન-નમસ્કાર કરવામાં આવે તો પ્રાયશ્ચિત આવે છે કુશીલનો અર્થ કરતાં કહ્યું છે કે --कुत्सित शील यस्य इति कुशीलः।

બજારમા સડેલી નારગી અને સારી નારગી બન્ને પ્રકારની હોય છે નારગી તો બન્નેય છે પણ પૈસા આપી ખરીદનાર કેવી નારગી ખરીદશે ? આકાર-પ્રકાર વગેરેમાં તો સડેલી નારગી પણ સારી નારગી જેવી જ હોય છે પણ ખરીદનાર કેવી નારગી ખરીદશે ? સારી નારગી ખરીદશે, સડેલી નારગી ખરીદશે નહિ આ જ પ્રમાણે સિદ્ધાન્ત કહે છે કે, વેશભૂષા વગેરેમા કુશીલલિંગી પણ સાધુતા પાળનાર જેવો જ હોય છે પણ જે સાધુતા-અસાધુતાનો પારખનાર હોય છે તે કુશીલલિંગીને આદર આપી શકતો નથી

અનાથી મુનિ કહે છે કે, સાધુનુ લિગ-મુહપત્તિ ઓઘો વગેરે-તો ઋષીશ્વરોનુ ચિન્હ છે સાધુતા છે કે નહિ એ વાત તો પછી જણાય છે, પહેલા તો ચિન્હ જ જોવામા આવે છે અને તે દ્વારા જ સાધુની પહેચાન થાય છે કે તે સાધુ છે સિદ્ધાન્તમા પણ કહ્યુ છે કે—

'लोगे लिंगपओयण'

અર્થાત્—લોકમા લિંગનુ પણ પ્રયોજન હોય છે જો કે નિશ્ચયમા લિંગની આવશ્યકતા રહેતી નથી, પણ લોકોમા તો લિગની આવશ્યકતા રહે છે જો લિગ ન હોય તો મર્યાદા તૂટી જાય છે ઉદાહરણ તરીકે, આવશ્યકતા તો તળાવના પાણીની છે પણ પાળ વિના પાણી રહી શકતુ નથી તે જ પ્રમાણે આવશ્યકતા તો ધર્મની છે પણ સસારમા ધર્મ ચલાવવો છે એટલા માટે લિંગની પણ આવશ્યકતા છે તળાવની પાળ બાધવામા જેવી મહેનત પડે છે તેવી મહેનત તેમા પાણી લાવવામા પડતી નથી પાણીને બાધવામા આવે અને પાણી તળાવમા પણ આવે છતા જો તળાવના પાણીની આગળ પાળ બાધવામા ન આવે તો પાણી ટકી શકતુ નથી જો કોઈ માણસ પાળ તોડવા લાગે તો તેને એમ કહેવામા નહિ આવે કે તું પાળને હાનિ પહોચાડે છે પણ એમ કહેવામા આવશે કે તુ પાણીને પણ હાનિ પહોચાડે છે

આ જ પ્રમાણે દીક્ષા આપવામા મહેનત કરવી પડતી નથી દીક્ષા તો હૃદયમા જ થાય છે પણ દીક્ષા આપવી અને મુહપત્તિ બાધવી કે વેશ પહેરવો એ તો દીક્ષાની પાળ બાધવા સમાન છે. નિશ્ચયમા તો જે પાઘડી બાધેલા હોય છે તેવાઓમા પણ સાધુતા હોઈ શકે છે પણ વેશની પાળ બાધી ન હોવાને કારણે સાધુતા ટકી શકતી નથી વેશ પણ કામની વસ્તુ છે અને સાધુતાને ટકાવવામા તે પણ સહાયક છે પ્રસન્નચન્દ્ર રાજર્ષિ ધ્યાનથી વિચલિત થઈ ગયા હતા પણ જ્યારે તેમણે પોતાના મસ્તક ઉપર હાથ ફેરવ્યો ત્યારે તેમને જણાયુ કે, હુ તો સાધુ છુ અને આ શુ કરી રહ્યો છુ આ પ્રમાણે જ્યારે તેમને ખ્યાલ આવ્યો ત્યારે તેઓ પાછા ધ્યાનમા સ્થિર થયા જો મસ્તક મુડાવેલ ન હોત પણ જો મસ્તક ઉપર મુગટ હોત તો શુ તેઓ ધ્યાનમા પાછા સ્થિર થઈ શક્યા હોત ? આ પ્રમાણે વેશ પણ સાધુતાની પાળ છે અને તેની આવશ્યકતા પણ છે પરતુ એ વાતનુ ધ્યાન રાખવાની પણ જરૂર છે કે, કેવળ પાળ, પાળ જ રહી ન જાય। જો કોઈ તળાવની પાળ તો બાધવામા આવી પણ જો તેમા પાણી ન આવ્યુ તો તે તળાવ ખાલી જ કહેવાશે તે જ પ્રમાણે કેવળ વેશ જ ધારણ કરવામા આવે અને સાધુતાનુ પાલન કરવામા ન આવે તો તે ખાલી તળાવના જેવુ છે પાણીની આવશ્યકતા હોવા છતા પણ પાળની જરૂર રહે છે તેમ સાધુતાની આવશ્યકતાની સાથે લિંગની પણ આવશ્યકતા રહે છે શાસ્ત્રમા અનેક જગ્યાએ કહેવામા આવ્યુ છે કે—

तहारूवाण समणाण निग्गन्थाणं ।

આ પ્રમાણે સૌથી પહેલા લિંગને આવશ્યક બતાવવામા આવ્યુ છે. અત્રે કહેવામા આવ્યુ છે કે સાધુ તથારૂપ હોય પહેલા રૂપ જ જોવામા આવે છે પણ સાધુપણું બાદ જોવામા આવે છે

આ પ્રમાણે જે રૂપ સાધુઓનો પરિચય કરાવનાર તથા ઋષીશ્વરોના ચિન્હરૂપ છે, તે રૂપને પણ કુશીલલિંગી લોકો આજીવિકાનુ સાધન બનાવે છે અને અમયમી હોવા છતા પણ પોતાને સાધુ કહેવડાવે છે અનાથી મુનિ કહે છે કે, આમ કરનાર અનતકાળ સુધી સસારમા ભટકતો રહે છે. જે પાઠશાળામા ભણવા જતો જ નથી તે તો મૂર્ખ જ છે એટલા માટે તેને માટે તો કાંઈ કહેવાનુ જ નથી માસ્તર તેને જ સજા આપે છે કે જે પાઠશાળામા જઈને પણ અભ્યાસ બરાબર યાદ કરતો નથી જો કે તેને માસ્તરે આપેલી સજા ભોગવવી પડે છે પણ તે કોઈ દિવસ હોશીયાર પણ થઈ જાય છે, પણ જે ચતુર વિદ્યાર્થી હોય છે તે તો સજા પામ્યા પહેલા જ એમ વિચારી લે છે કે હુ નિશાળે જાઉ છુ તો અભ્યાસ બરાબર શા માટે ન કરુ ? દંડ શા માટે સહુ ? આ પ્રમાણે સજા પામ્યા પહેલા જ નિર્દોષ સંયમનુ પાલન કરનાર જ શ્રેષ્ઠ છે.

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૫

આ વાતનુ જ્વલત ઉદાહરણ સુદર્શન શેઠનુ છે સુદર્શનનુ ચરિત્ર જોઈ સાધુઓએ વિચારવુ જોઈએ કે, અમે ઋષીશ્વરોનુ ચિન્હ ધારણ કર્યુ છે એટલા માટે અમારે સામાન્ય વસ્તુ ઉપર લલચાઈ જવુ ન જોઈએ. સુદર્શન જાણતો હતો કે, અભયા સુદરી છે અને રાજા તેના હાથમા છે એટલા માટે તે જેટલુ ચાહશે તેટલુ મને આપી શકશે છતા સુદર્શન શેઠ અભયાના પ્રલોભનથી જરાપણ લલચાયો નહિ પણ તેણે અત સમય સુધી તેને માતા તરીકે જ માની.

સુદર્શને મનને વશ કરી કામવિકારને જીત્યો એ કારણે રાજા પણ તેની સામે બે હાથ જોડી ઊભો રહ્યો કામવિકારને જીતવો એ કાંઈ ઓછી વીરતા નથી પરતુ મહાવીરતા છે. એ મહાન્ વીરોનો ધર્મ છે કાયર લોકો એ ધર્મનુ પાલન કરી શકતા નથી

જે લોકો સગ્રામમા યુદ્ધ કરી વીર તરીકે નામના મેળવે છે તે લોકો પણ સ્ત્રીઓની સામે પરાજિત થઈ જાય છે અને કામના પ્રવાહમા તણાઈ જાય છે આથી વિરુદ્ધ જે લોકો કામના પ્રવાહમા તણાઈ જતા નથી તેઓ ઇન્દ્રને પણ નતમસ્તક બનાવી દે છે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે—

देवदाणवगन्धव्वा यक्खरक्खसकिन्नरा ।
बम्भयारीं नमस्सन्ति दुक्करं ज करन्ति त ॥

દેવો જાણે છે કે અમે જબૂદ્રીપને તો ઉપાડી ફેરવી શકીએ છીએ પણ બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરી શકતા નથી આ જ કારણે તે દેવો બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરનારને નમસ્કાર કરે છે.

રાવણ બહુ વીર હતો એ વીર રાવણને રામે જીત્યા નહિ પણ કામે જીત્યા જે આ કામને પણ જીતી લે છે તે શુ રાવણથી પણ વધારે વીર નથી !

અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય આદિ બધા, વીરોના ધર્મો છે એ કાયરોનો ધર્મ નથી. તમે લોકો વીર પુરુષોના આદર્શને તમારી દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખો.

એક સભાસદ કહતા સુનિયે, શેઠ ગુણોં કી ખાન,
નમ્રભાવ ઔર દયા ભાવસે, સબકા રખતા માન ॥ ધન૦ ॥ ૧૨૧ ॥
જો અપને કો લઘુ સમઝતા, વહી સબમેં મહાન,
ગુરુતા કી અકડાઈ રખતા, વહ સબમેં નાદાન ॥ ધન૦ ॥ ૧૨૨ ॥
સ્વારથ રત હો કરે નમ્રતા, વહી કુટિલ કી બાત,
બિના સ્વાર્થ હી કરે નમ્રતા, સજ્જન જન ગુણવાન. ॥ ધન૦ ॥ ૧૨૩ ॥

અમારા ગુણોની કોણ કદર કરશે એમ વિચારવુ એ અપૂર્ણતા છે પોતાનામા જે ગુણો છે તે ગુણોને બીજાને બતાવવાની શી જરૂર છે ! અથવા અમારા ગુણોને કોઈ જાણે એવી ઇચ્છા શા માટે રાખવામા આવે ? જે બુદ્ધિમાન હોય છે તે આવી ઇચ્છા રાખતો નથી પણ જ્ઞાનીજનોની સાક્ષીથી તે સદ્ગુણોનુ પાલન કરતો રહે છે

સુદર્શને રાજાની પાસે અભયા માતા માટે અભય વચન માગ્યુ આ સાભળીને બધા લોકો દિડમૂઢ થઈ ગયા પણ એક પ્રજાજન ઉઠીને કહેવા લાગ્યો કે, મારામા એવી શક્તિ નથી કે હુ શેઠની પ્રશસામા કાઈ કહી શકુ, પણ જે પ્રમાણે કોયલ આમ્રમજરીના ગુણોનુ ગાન ન કરી શકવા છતા પણ કૂજે જ છે, અને મેઘના ગુણોનુ વર્ણન ન કરી શકવા છતા પણ મોર ટહૂકે જ છે, તે જ પ્રમાણે શેઠના વિષે થોડુ બોલ્યા વિના મારાથી રહી શકાતુ નથી, એટલા માટે એમના વિષે હુ થોડુ કહું છુ

મે શેઠમા બે વાતની ખાસ વિશેષતા જોઈ છે એક તો દયાની વિશેષતા અને બીજી નમ્રતાની આ બને ગુણો મણિ–કાચનના સુયોગની સમાન છે સાચુ સોનુ–કુન્દન નમ્ર જ હોય છે અને નમ્ર હોવાને કારણે રત્નને પકડી લે છે આ જ પ્રમાણે દયારૂપી રત્નને તે જ ધારણ કરી શકે છે કે જે નમ્ર હોય છે અશક્ત થઈને દયાનો આશ્રય લેવો એ વાત બીજી છે પણ દયા–ક્ષમાની શોભા વીરતામા જ છે પણ જે પ્રમાણે દાનને માટે એમ કહેવામા આવે છે કે **दान दरिद्रस्य** અર્થાત્ દરિદ્રતામા દાન દેવુ તે જ ખરુ દાન છે તે જ પ્રમાણે **पहुस्स खति** અર્થાત્ ક્ષમાની શોભા ત્યારે જ છે કે જ્યારે શક્તિ હોવા છતા પણ ક્ષમા કરવામા આવે શક્તિ ન હોય એટલે ક્રોધને ક્રિયાત્મક રૂપ ન આપી શકવાને કારણે ક્ષમા આપવી તે ક્ષમા નહિ પણ કાયરતા છે અરિહતોને માટે એમ કહેવામા આવે છે કે **खमासूरा अरिहन्ता** આમ કહેવાનો મતલબ એ જ છે કે, અરિહતોમા મેરુને ડોલાવવાની શક્તિ હોવા છતા પણ કાનમા ખીલા ઠોકનારને તથા શરીર ઉપર ધૂળ ઉડાડનારને પણ તેઓ ક્ષમા આપે છે દડ આપવાની શક્તિ હોવા છતા પણ દડ આપતા નથી વેરનો બદલો લેવાની ઇચ્છા હોવા છતા જે અશક્તિને કારણે ચૂપચાપ બેસી રહે છે અને મનમા બળ્યા કરે છે તેની ક્ષમા સાચી ક્ષમા નથી પણ કાયરતા છે આવા કાયરોને ક્ષમાવાન કે વીર કહી શકાય નહિ.

તમે મહાવીરના શિષ્ય છો એટલા માટે તમારામા કેવી અને કેટલી ક્ષમા હોવી જોઈએ એનો વિચાર કરો તમારામા એમ ન થવુ જોઈએ કે, મનમા તો બળ્યા કરો પણ અશક્તિને કારણે ચૂપચાપ બેસી રહો અને પછી તેને ક્ષમાનુ નામ આપો

તે સભાસદ કહેવા લાગ્યો કે, આ શેઠમા કેટલી દયા અને નમ્રતા છે ! જો તેઓ ચાહત તો અભયાને ખૂબ દડ અપાવી શકત પણ એમનામા કેવી નમ્રતા છે કે તેઓ હજીસુધી તેને માતા જ કહી રહ્યા છે અને તેમનામા કેવી દયા છે કે અભયા રાણી માટે જ તેઓ રાજા પાસે અભય વચન માગી રહ્યા છે. ધન્ય છે ! તેમની દયા અને નમ્રતાને !

તમે લોકો પણ સુદર્શનની દયા અને નમ્રતાને અપનાવી મહાજન બનો, કાયર નહિ. મહાજનના માર્ગે ચાલવા માટે અમને સાધુઓ માટે એમ કહેવામાં આવ્યુ છે કે.—

महाजनो येन गत स पन्था

આ પ્રમાણે મહાજનોના માર્ગે ચાલવાનુ અમને પણ કહેવા આવ્યુ છે. એટલા માટે કાયરતાનો ત્યાગ કરી નમ્રતા અને દયાને ધારણ કરો તો તેમા કલ્યાણ રહેલુ છે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૧૪ બુધવાર

પ્રાર્થના

ધન-ધન જનક 'સિદ્ધારથ', ધન 'ત્રિશલા' દે માત રે પ્રાણી;
જ્યાં સુત જાયો ને ગોદ ખિલાયો, 'બર્દ્ધમાન' વિખ્યાત રે પ્રાણી.
શ્રી મહાવીર નમો વરનાણી ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી મહાવીર ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાનો સરલ માર્ગ તેમની પ્રાર્થના કરવી એ છે. આ માર્ગ સરલ છે અને બધા મનુષ્યોને માટે ગ્રાહ્ય પણ છે છતાં લોકો આ રાજમાર્ગને છોડી ઊલટે માર્ગે જાય છે. લોકોને ઉન્માર્ગે જતા અટકાવી સન્માર્ગ ઉપર લાવવા માટે જ જ્ઞાનીજનો ઉપદેશ આપ્યા કરે છે

વાસ્તવમાં ભગવાન મહાવીરની પ્રાર્થના એ આત્માની જ પ્રાર્થના છે પણ લોકો આત્માને જ ભૂલી બેઠા છે! આત્માને જાણવા છતાં પણ તેને ભૂલી રહ્યા છે એટલા માટે લોકોએ સાવધાન થઈ 'હે! આત્મા! તને આ મનુષ્યજન્મ મળ્યો છે તો તારે શું કરવુ જોઈએ' એનો વિચાર કરવો જોઈએ.

કુંભાર અનેક પ્રકારના વાસણો બનાવે છે જે વાસણોની કારીગરી જોઈ તમે લોકો પ્રસન્ન થાઓ છો. ચિત્રકાર સુંદર ચિત્રો બનાવે છે અને એ જ પ્રમાણે બીજા કારીગરો બીજી વસ્તુઓ બનાવે છે. કડિયો મહેલ બનાવે છે અને મહેલમાં કરેલી પોતાની કારીગરી બતાવી તે ખુશ થાય છે અને કહે છે કે, 'આ મહેલ મેં બનાવ્યો છે' પણ તે એ જોતો નથી કે, વાસ્તવમા એ મહેલનો બનાવનાર કોણ છે? કલા જોઈને તે ખુશ તો થાય છે પણ તેનો સાચો કલાકાર કોણ છે, તે કેવો છે' એ જોતા નથી. જો એ વિષે ઊંડો વિચાર કરવામા આવે તો આત્માનો પત્તો લાગે પણ લોકો ઉપરની વાતો તો જુએ છે પણ તે મહેલનો બનાવનાર કોણ કલાકાર છે એ ભૂલી જાય છે લોકો ઉપરની કારીગરી જોઈને કારીગરની તો પ્રશંસા કરવા લાગે છે પરંતુ આ શરીર કેવુ છે અને તેમાં કેવી કારીગરી કરવામાં આવી છે તે જોતા નથી. આ શરીર જેવુ બનેલ છે તેવુ શરીર કોઈ બનાવી શકે છે? આંખ, દાંત વગેરેના ડૉક્ટરો તો જુદા જુદા છે પણ શું એવો કોઈ ડૉક્ટર છે જે એક સારી આંખ કે એક સાચો દાંત બનાવી શકે? ભલે ડૉક્ટરો કૃત્રિમ આંખ કે કૃત્રિમ દાંત

બનાવી આપે પણ શુ જેવી આખ આ શરીરમા છે તેવી બનાવી આપશે ખરા ? જો નહિ તો પછી એનો જરા વિચાર કરો કે, જેમણે આ આખ, કાન, નાક વગેરે શરીરના અવયવો બનાવ્યા છે તે બનાવનાર કેવો કારીગર હશે ? સ્ત્રીને જોઈ તેની સુન્દરતાની તો પ્રશસા કરવા લાગો છો પણ આ સુદર શરીર કોણે બનાવ્યુ છે તેનો વિચાર કરતા નથી.

જયો કંચન તિહું કાલ કહી જે, ભૂષણ નામ અનેક રે પ્રાણી,
ત્યો જગજીવ ચરાચર જોનિ, હે ચેતન ગુણ એક રે પ્રાણી

જેમ સોનાનો ઘાટ જોઈ લોકો સોનાને ભૂલી જાય છે તેમ લોકો ઉપરની વાતો જોઈ–સાંભળી આત્માને પણ ભૂલી જાય છે આ જ મોટી ભૂલ છે

કોઈ એમ કહે કે, આત્માને ભૂલી જવાની ભૂલ કોણ કરે ? પણ આ વાત કોઈ બીજા ઉપર ન ઘટાવતા પહેલા અમારી ઉપર જ ઘટાવુ છું કારણ કે સાધુઓ ઉપર વધારે જવાબદારી છે અને એટલા જ માટે આત્મા પોતાને કેવી રીતે ભૂલી રહ્યો છે એ વાત સાધુઓ ઉપર જ અનાથી મુનિ પણ ઘટાવી રહ્યા છે. જે આત્માને જાણે છે તેણે પોતાના કૃત્યો જોવા જ જોઈએ હું શુ કરુ છુ તેનો વિચાર આત્મશોધકને આવવો જ જોઈએ ક્રિયાથી અરુચિ કે પાસત્થાપણુ આવવાથી જ આજે જૈનધર્મ અવનત થઈ રહ્યો છે. માનો કે, તમારો બી એ. પાસ થએલ પુત્ર પરસ્ત્રીને માટે ગલીઓમા ભટકતો ફરે તો તેને તમે શુ કહેશો ? એ જ કે, હાય ! આ છોકરો કેવો છે ' આ પ્રમાણે જ્ઞાનીઓ કેવલ વિદ્યાને જ મહત્ત્વ આપતા નથી પણ તેની સાથે ક્રિયાને પણ જુએ છે અને ક્રિયાયુક્ત વિદ્યાને જ પ્રશસ્ત ગણે છે. આ પ્રમાણે સાધુઓને માટે પણ કેવલ જ્ઞાનની જ આવશ્યકતા નથી, પણ ક્રિયાની પણ આવશ્યકતા છે

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૫૬

અનાથી મુનિએ રાજા શ્રેણિકની સામે જે ઉદ્ગારો કાઢયા અને ગણધરોએ આપણા હિત માટે જે ઉદ્ગારોને શાસ્ત્રમા ગુથીને રાખ્યા છે એ ઉદ્ગારોને સાભળીને તમે પણ આત્માને પવિત્ર બનાવો અનાથી મુનિએ જે કાંઈ કહ્યુ છે તે મુનિ ઉપર કહ્યુ છે પણ મુનિના સાક્ષીરૂપ તો તમે પણ છો અનાથી મુનિએ રાજા શ્રેણિકને સાક્ષી બનાવ્યા હતા એટલા માટે તમે સાક્ષીદાર છો પણ કેટલાક લોકો લાલચ લઈને પણ સાક્ષી આપવા તૈયાર થઈ જાય છે તમે એવા સાક્ષીદાર ન બનો પણ સાચા સાક્ષીદાર બનો તો તેમા મુનિઓનુ પણ કલ્યાણ છે અને સાથે તમારુ પણ કલ્યાણ છે

वीसं तु पीयं जह कालकूडं, हणाइ सत्थं जह कुग्गहीयं ।
एसो वि धम्मो विसओववन्नो, हणाइ वेयाल इवाविवन्नो ॥४४॥

આ ગાથામા માર્મિક ઉપદેશ આપવામા આવ્યો છે અનાથી મુનિ કહે છે કે, જે અનાથતામાથી નીકળી સનાથ થવા માટે તૈયાર થયો છે અને જેણે ધર્મનો આધાર લીધો છે છતાં પણ જો તેની વિષયની લાલસા છૂટી નથી પણ વિષયની લાલસાથી જ ધર્મને ધારણ કર્યો છે તો તે જીવનેચ્છુક–જીવવાને ચાહનાર, કાલકૂટ વિષનુ પાન કરે એના જેવુ કરે છે જીવિત રહેવા તે ચાહે છે, અને તે માટે તે કાલકૂટ વિષનુ પાન કરે છે. આ બન્ને વિરોધી વાતો

છે. આ જ પ્રમાણે ઉપરથી તો ધર્મનો ઉપદેશ આપવો અને અંદરથી વિષયની વાસના રાખે તો આ પણ જીવિત રહેવું અને તે માટે કાલકૂટ વિષનું પાન કરવા સમાન છે.

અનાથી મુનિ આ વિષે એક બીજું ઉદાહરણ આપે છે. માનો કે, એક માણસ શત્રુને ચાહવા માટે ઘરમાંથી તલવાર લઈને નીકળ્યો. પણ તેને તલવારને ઊલટી પકડી છે અર્થાત્ તલવારને મુઠની બાજુથી ન પકડતાં અણીની બાજુથી પકડી છે. આ પ્રમાણે શસ્ત્રને પકડી જનાર માણસ તમારા જોવામાં આવે તો તમે તેને કેવો કહેશો? એમ જ કહેશો કે આ કેવો મૂર્ખ છે! આ શત્રુઓને મારવા જાય છે કે પોતાને જ મારવા જાય છે?

જે પ્રમાણે જીવિત રહેવાની ઇચ્છા હોવા છતાં કાલકૂટ વિષનું પાન કરનાર અને શત્રુને મારવા નીકળ્યો હોવા છતાં ઊલટું શસ્ત્ર પકડનાર પોતાના જ મૃત્યુનું કારણ બને છે, તે જ પ્રમાણે જે વિષયલાલસાનું પોષણ કરવા માટે જ ધર્મનો ઢોંગ કરે છે તે પણ પોતાનું જ અહિત કરે છે.

અનાથી મુનિ આ વિષે ત્રીજું ઉદાહરણ આપે છે. તે ઉદાહરણ તે સમયની સ્થિતિનું તથા તે વખતના લોકોમાં ફેલાએલા ભ્રમનું દ્યોતક છે. અનાથી મુનિ કહે છે કે, જેમ કોઈ માણસ બીજાનું ભૂત કાઢવા માટે તો જાય છે પરંતુ તે પોતાનું રક્ષણ કરતો નથી એટલે તે ભૂત તેને જ ખાઈ જાય છે. આ જ પ્રમાણે જે બીજાઓને તો અહિંસા, ક્ષમા વગેરેનો ઉપદેશ આપે છે પરંતુ જે પોતે અહિંસાદિનો સ્વીકાર કરીને પણ અહિંસા-ક્ષમા આદિનું પાલન કરતો નથી તેની પણ તેવી જ ગતિ થાય છે. અર્થાત્ ઉપરના ઉદાહરણોમાં કહેવામાં આવેલા ત્રણ માણસો, પોતાની ઇચ્છા બીજી જ હોવા છતાં વિપરીત કામ કરે છે તે જ પ્રમાણે સંયમ લઈને જે સંયમનું પાલન કરતો નથી પણ તેનીદ્વારા આજીવિકા ચલાવે છે, તે પણ વિપરીત કામ કરે છે.

આ દુનિયામાં પોતાનું કલ્યાણ કોણ ચાહતું નથી? બધા પોતાનું કલ્યાણ ચાહે છે પણ ઘણા લોકો એવા હોય છે કે જેઓ કલ્યાણ ચાહતા છતાં પણ કલ્યાણકારી કામો કરતા નથી આવા લોકો તરફ શાસ્ત્રકારો પોતાની અપ્રસન્નતા પ્રગટ કરે છે. કોઈ માણસ જીવિત રહેવાની ઇચ્છા તો રાખે છે પણ જો ઝેર પીતો હોય અને બીજો માણસ આ ઝેર છે માટે એને છોડી દે અને એને બદલે આ દૂધ પી એમ કહે છતાં પેલો માણસ ઝેર પીવાનો કદાગ્રહ કરે તો એને કેવો કહેવો! આ જ પ્રમાણે જે સાધુતાના નામે વિપરીત માર્ગે ચાલતો હોય તેને કોઈ એમ કહે કે, તમે ધર્મને સારો માનો છો, 'પણ તમે ઊલટે માર્ગે જઈ રહ્યા છો!' આમ કહેવા છતાં જો તે વિપરીત માર્ગ છોડે નહિ અને અમે ગમે તે કરીએ તેમાં તમારે વચમાં પડવાની શી જરૂર છે એમ કહે તો એવા લોકોને માટે એમ જ કહેવામાં આવશે કે, એ લોકો મોહમાં પડયા છે કદાચિત્ ભૂલ બતાવનાર ભ્રમમાં હોય અને ભ્રમને કારણે તેનાથી ખોટું કહેવાયું હોય તો પણ જે મોહમાં પડેલો નથી તેને ક્રોધ આવશે નહિ, પણ તે નમ્રતાથી સમજાવશે કે, તમે ભૂલ કરી રહ્યા છો, પણ જે સમજાવવાને બદલે ક્રોધ જ કરે છે તેને માટે એમ સમજવું કે તે પોતાનો માર્ગ ભૂલ્યો છે

નાસિરુદ્દિન મહમૂદ નામનો એક બાદશાહ થયો છે તે જો કે ગુલામ ખાનદાનનો હતો પણ કહેવામાં આવે છે કે તે ઉદાર દિલનો હતો તે એક સારો લેખક હતો અને તેના અક્ષરો

પણ બહુ સુન્દર હતા તે બાદશાહીનો પૈસો વાપરતો ન હતો પણ કુરાન વગેરે પુસ્તકો લખી તે વેચતો હતો અને તેમાથી પોતાનુ ગુજરાન ચલાવતો હતો

એકવાર તેણે પોતાની લખેલી કુરાને શરીફ, ત્યા આવેલા એક મૌલવીને બતાવી તે મૌલવીએ કહ્યુ કે, અહીં અનુસ્વાર હોવુ જોઈએ આ ભૂલ છે નાસિરુદ્દીને મૌલવીએ બતાવેલ અનુસ્વાર ઉમેરી દીધો પણ જ્યારે તે મૌલવી ચાલ્યો ગયો ત્યારે તેણે તે અનુસ્વાર કાઢી નાખ્યો તેના સરદારોએ બાદશાહને પૂછ્યુ કે, આપે એમ શા માટે કર્યું? જો તે ખોટુ હતુ તો તેનો સ્વીકાર કેમ કર્યો અને જો સાચુ હતું તો પહેલા શા માટે ઉમેર્યું? બાદશાહે કહ્યું કે, જો કે તે ભૂલ ન હતી પણ મૌલવીએ ભૂલ બતાવી એટલે મે ઉમેર્યું જો હુ એમ ન કરત તો તેના ચિત્તને દુ ખ થાત. તે બહુ દુરથી ચાલીને આવ્યો હતો જો હુ તેની વાત ન માનત તો પછી મને મારી ભૂલ કોણ બતાવત? હુ તેનો ઉપકાર માનુ છુ કે તેણે મને ભૂલ બતાવી જો હુ તેની વાત માનત નહિ તો પછી કોઈ મને શિક્ષા જ આપત નહિ અને એ કારણે હુ અપરાધી થઈ જાત

મતલબ કે, આવા સમયે બાદશાહ પણ પોતાને અવાસ્તવિક શિક્ષા આપનાર ઉપર નારાજ ન થયો પણ તેનો ઉપકાર માન્યો તો જે મુનિ છે તેઓ જો પોતાને શિક્ષા આપનાર ઉપર નારાજ થાય તો સમજવુ કે, એ '**यतो भ्रष्टस्ततो भ्रष्टः**'ની ગણનામા છે. પણ જો નારાજ ન થાય અને પોતાની સત્ય હકીકત શાન્તિપૂર્વક કહી સમજાવે તો સમજવુ કે તે માર્ગ ઉપર છે

જે પ્રતિજ્ઞા જે રૂપમા લીધી હોય તે જ રૂપમાં એ પ્રતિજ્ઞાને અન્ત સમય સુધી પાળવી એ જ વીરોનો માર્ગ છે આથી વિરુદ્ધ જે ગોટાળો ચલાવે છે તે પતિત છે અનાથી મુનિના કથનાનુસાર વિષયલાલસાને પોષવા માટે ધર્મની સહાયતા લેવી એ જીવનની આશા રાખી વિષનું પાન કરવા બરાબર છે એટલા માટે મુનિઓએ અનાથી મુનિનો આ ઉપદેશ સાંભળી પોતાના આત્મા વિષે વિચાર કરવો જોઈએ કે, "હુ ઉર્ધ્વગામી થવા ચાહું છું પણ જો હું અધોગામી થવાના કાર્યો કરુ તો ઉર્ધ્વગામી કેમ થઈ શકુ? એટલા માટે હે! પ્રભો! મારાથી એવા કામો ન થાઓ કે જેથી મારો આત્મા અધોગામી બને."

આ તો સાધુની વાત થઈ પણ તમે લોકો તમારા વિષે પણ જુઓ કે, તમે લોકો સાધુની સેવા કરવા માટે દૂર દૂરથી આવ્યા છો પણ તમારામા જો સાધુની સેવા, વિષયલાલસાને પોષવાની ભાવનાએ કરવામા આવી તો તમારુ કામ પણ વિપરીત થશે તમારામા વિષયની લાલસા ન હોવી જોઈએ, પણ વિષયલાલસાને જીતવા માટે તમારી સાધુની સેવા હોવી જોઈએ આ પ્રકારની ભાવના રાખીને સાધુની સેવા કરવાથી જ તમે કલ્યાણ સાધી શકો છો આથી વિરુદ્ધ જો એમ કહેવામા આવે કે, "અમે તો સાધુઓની પાસે એટલા માટે આવીએ છીએ કે અમને તેઓ ચમત્કાર બતાવે સાધુઓની પાસે ચમત્કાર તો હોવો જ જોઈએ જો સાધુ હોવા છતા તેમનામા ચમત્કાર નથી તો તો તેમણે ઘર એમ જ છોડયુ છે, કારણ કે ચમત્કારને જ નમસ્કાર થાય છે"

સાસારિક લોકોમા આ પ્રકારની ભાવના પણ હોય છે પણ સાધુએ શુ એવી ભાવના રાખવી જોઈએ?

શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, ગ્વાલિકા સતી સુકુમાલિકાને ઘેર ગોચરીને માટે ગઈ. સુકુમાલિકાએ વિચાર્યું કે, આની પાસે કોઈ ચમત્કાર તો હશે જ માટે પહેલા આહારપાણી આપી દઉં અને પછી ચમત્કાર પૂછીશ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણીએ ગ્વાલિકા સતીને સારી રીતે આહારપાણી વહોરાવ્યા અને પછી હાથ જોડી તેની પ્રશંસા કરતી કહેવા લાગી કે, "તમે સાધ્વી છો, ગુપ્ત બ્રહ્મચારિણી છો એટલા માટે હું તમારી પાસે મારું દુઃખ દૂર કરવા ચાહું છું. હું કોઈ બીજા પુરુષને ચાહતી નથી મારા પિતાએ યોગ્ય પતિની સાથે મારો વિવાહ કરાવ્યો હતો પણ તે પણ મને છોડી બહાર ચાલ્યો ગયો, પછી મને એક ભિખારીને આપી દેવામાં આવી હતી, તે પણ મને છોડીને ચાલ્યો ગયો. એટલા માટે તમે એવો કોઈ ઉપાય બતાવો કે, જેથી મારું આ દુઃખ દૂર થઈ જાય"

સુકુમાલિકાનું આ કથન સાંભળી ગ્વાલિકા સતીએ કાનોમાં આગળી નાંખી સુકુમાલિકાને કહ્યું કે, "આ સંબંધમાં અમને કાંઈ સાંભળવું પણ કલ્પતું નથી તો પછી કાંઈ કહેવું એ કલ્પી જ કેમ શકાય? હા, જો તને સંસાર ખારો લાગતો હોય તો અમે તને ધર્મનો ઉપદેશ સંભળાવી શકીએ." સુકુમાલિકાએ નિરાશ થઈને કહ્યું કે, "ઠીક આપ તેમ કરો." ત્યારે ગ્વાલિકા સતીએ તેને એવો ધર્મોપદેશ સંભળાવ્યો કે જેથી તેની વિષયવાસના મટી ગઈ અને તે કહેવા લાગી કે, પરમાત્માને મૂકીને આ શરીર હવે બીજાને શા માટે સોંપવું?

મતલબ કે, સંસારમાં આવા પણ લોકો હોય છે. તમારે આવી ભાવના રાખવી ન જોઈએ. પણ કદાચિત્ તમો એમ કરવું છોડી ન શકો તો અમારે સાધુઓએ તો એમાંથી બચવું જ જોઈએ. સાથે તમારે પણ એવો વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ કે, જે ધર્મમાં અનંત શક્તિ છે તે ધર્મની પાસે અમે તુચ્છ સંસારની આશા-લાલસા શા માટે કરીએ? જે મળવું હશે તે તો લાલસા કર્યા વિના પણ મળી જશે. લાલસા ન કરવાથી ફળ ન મળે એ બની જ શકે નહિ. બલ્કિ લાલસા ન કરવાથી તો ફળ અનન્તગણું મળે છે. એટલા માટે અમારે લાલસા રાખવી ન જોઈએ એવો તમે નિશ્ચય કરો તો તેમાં કલ્યાણ છે.

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૬

કોઈએ કોઈ પ્રકારની લાલસા કરવી ન જોઈએ એ જ વાત સુદર્શનની કથાદ્વારા સમજાવું છું. સુદર્શન ધર્મ ઉપર કેવો દૃઢ રહ્યો એ જુઓ તેનો લૌકિક વ્યવહાર પણ કાંઈ ઓછો ન હતો. તે નગરશેઠ હતો પણ તેણે વ્યવહાર પણ સાધ્યો અને ધર્મ પણ સાધ્યો.

ધર્મના પ્રતાપથી શૂળીને સિંહાસન થએલું જોઈ ઘણા લોકોની ભાવના બદલાઈ ગઈ હશે. બધા લોકો સુદર્શનની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, આ શેઠમાં જે ધર્મભાવના છે, એના પ્રતાપે જ આ શૂળીનું સિંહાસન બની ગયું આ શેઠ અભયા રાણીની કપટજાળમાં ન ફસાયા પણ જે અભયા રાણીએ તેની સાથે શત્રુતા બાંધી હતી તેની ઉપર પણ આ શેઠની કેવી કરુણા દૃષ્ટિ છે! જો શેઠ ચાહત તો અભયાના શરીરના ટૂકડે ટૂકડાં કરાવી શકતા હતા, પણ તેમણે રાજાની પાસે એ જ માગ્યું કે, અભયાને આપ અભય વચન આપો, તેને કોઈ પ્રકારનું કષ્ટ ન થાય અને તેના પ્રત્યે દુર્ભાવ પણ ન થાય એ જ હું આપની પાસે માગું છું.

તમે આ ચરિત્રમાં શું જુઓ છો! સિંહાસન જુઓ છો કે સુદર્શનની ભાવના જુઓ

છો ? શૂલીને તોડીને સિંહાસન તો કોઈ કારીગર પણ બનાવી શકે છે પણ શત્રુને મિત્ર માનવાની ભાવના કોઈ કારીગર બનાવી શકતો નથી એટલા માટે સુદર્શનની સદ્ભાવનાને દૃષ્ટિમાં રાખી એવો વિચાર કરો કે, સુદર્શને તો અપરાધીને પણ ક્ષમા અપાવી તો હું કોઈના ઉપર ખોટું કલંક તો ન ચડાવું ? કોઈ નિરપરાધીને તો ન મારું ? જો મારામાં આટલી પણ સદ્ભાવના ન આવી તો પછી સુદર્શનની કથા હમેશાં સાંભળવાથી શો લાભ ? તમે ઉપદેશ સાંભળીને રોવા-કૂટવાની પ્રથા બંધ કરવાનો ઠરાવ કર્યો એ તો સારું જ કર્યું એ તો લાભનું કામ થયું પણ કેવળ એટલું જ કહીને રહી ન જાઓ, પણ બીજી જે કાંઈ ખરાબીઓ હોય તેને પણ દૂર કરો કોઈ રોગીને અનેક રોગ થયા હોય અને તેમાંથી કોઈ એક રોગ શાન્ત થયો હોય એથી ડૉક્ટરને એવી આશા આવે છે કે આ રોગીના બધા રોગો મટી જશે! આ જ પ્રમાણે રાજકોટ સંઘે એક કામ તો કર્યું પણ હવે બીજો કયો સુધાર હાથમાં લેવો તેનો વિચાર કરો આ પ્રમાણે સુધારનું કામ કરવું એ નૌકાને સુધારવા જેવું કામ છે એક માણસ નૌકામાં બેઠેલી અમુક વ્યક્તિને જ બચાવી રહ્યો છે અને એક માણસ તૂટી ગએલી નૌકાને સુધારી રહેલ છે. તો આ બેમાં કોણ મોટું કહેવાય ? આ જ પ્રમાણે સામાયિક-પૌષધ વગેરે ધાર્મિક ક્રિયા પણ આત્માનું કલ્યાણ કરનારી છે પણ કેટલાક એવા પણ કામો છે કે જે કામો દ્વારા અનેક ગરીબ અને વિધવાઓ દુઃખ પામી રહી છે તે દુઃખ મટાડી શકાય, તેમનું દુઃખ દૂર કરી શકાય આવા કોઈ કામો હાથમાં લેવા જોઈએ

અભયા સુદર્શન ઉપર ખોટું કલંક ચડાવી તેને શૂળીની સજા અપાવી મનમાં પ્રસન્ન થતી હતી અને કહેતી હતી કે, 'મારું કહ્યું ન માનનારને કેવો દંડ મળે છે! હમણાં જ તેના પ્રાણ નીકળી જશે.' આ પ્રમાણે અભયા મનમાં અભિમાન કરી રહી હતી પણ જ્યારે તેણીએ સાંભળ્યું કે, શૂળીનું સિંહાસન બની ગયું છે અને શેઠ બચી ગયા છે ત્યારે તેના મનમાં ધ્રાસકો પડ્યો

પોતાનું પાપ પોતાને જ દબાવે છે આ કથનાનુસાર રાણીનું પાપ રાણીને જ દબાવવા લાગ્યું રાણી તે વખતે એમ વિચાર કરી શકતી હતી કે, જે થયું તે થયું, પણ હવે મારે આ સમયે પાપનું પ્રક્ષાલન કરી નાખવું જોઈએ, અને દુષ્કૃત્ય માટે સુદર્શનની પાસે ક્ષમા માગી લેવી જોઈએ પણ તેના મનમાં એવી ભાવના પેદા ન થઈ જો તે એમ કરત તો તેને કોઈ પ્રકારની હાનિ ન થાત પણ તેનું કલ્યાણ જ થાત કારણ કે સુદર્શને તેના માટે પહેલેથી જ રાજા પાસેથી અભય વચન માગી લીધું હતું, પરંતુ તેનામાં એમ કરવાની બુદ્ધિ જ પેદા ન થઈ

આ કથા તો ભૂતકાળની છે પરંતુ વર્તમાનમાં તમારા વિષે પણ જુઓ કે, તમે શું કરો છો ? લોકો પોતાના પાપને દબાવી રાખે છે અને જ્યારે પાપ પ્રગટ થઈ જાય છે ત્યારે પણ પાપનું પ્રક્ષાલન કરવાની ચેષ્ટા કરતા નથી. શું આ અભયાના જેવી ભૂલ થતી નથી ? જે પોતાના પાપને પ્રગટ થયા પહેલાં જ પોતે નિંદે છે, અને ગર્હે છે તેનું કલ્યાણ અવશ્ય થાય છે પણ જે પાપને છેવટ સુધી દબાવી રાખે છે તેની અવદશા કેવી થાય છે એ અભયાના ચરિત્ર ઉપરથી જુઓ —

સુની વાત અભયા હુઈ સભયા, પાપકા યહ પરિણામ;
ગલે ફાસ લે લજા પ્રાણુકો, ગમાયા અપના નામ ॥ ધન૦ ૧૨૪ ॥

ધાય પ્રાણ લે ભગી મહલમે, પટના પહુંચી જાય,
વેશ્યા ઘરમેં નીચ ભાવસે, રહ કર ઉદર ભરાય. ॥ ધન૦ ૧૨૫ ॥

રાણીએ જ્યારે એમ સાભળ્યુ કે, સુદર્શનની રક્ષા થઈ છે અને રાજા-પ્રજા બધા લોકો તેનો મહિમા ગાઈ રહ્યા છે ત્યારે તે બહુ ભયભીત થઈ અને વિચારવા લાગી કે, મારા શત્રુનો જયજયકાર થયો છે, એટલા માટે હવે મારી કોણ જાણે કેવી અવદશા થશે? જે સુદર્શન મહાપાપીને પણ ક્ષમા આપનાર છે તેને પણ અભયા પોતાનો શત્રુ માની રહી છે. આત્મામા જ્યારે પાપ ભરાઈ જાય છે ત્યારે તે મહાન્ પુણ્યવાનનો પણ લાભ લઈ શકતો નથી પણ ઊલટો પાપનો બંધ કરે છે આત્મા પોતાની દ્વારા જ પોતાનુ કલ્યાણ કરી શકે છે. અનાથી મુનિએ કહ્યું જ છે કે—

अप्पा कत्ता विकत्ता य दुहाण य सुहाण य।
अप्पा मित्तममित्तं य दुप्पट्ठियो सुप्पट्ठियो ॥

આ જ પ્રમાણે ગીતામાં પણ કહ્યુ છે કે, તમારા આત્માદ્વારા જ તમારા આત્માનો ઉદ્ધાર કરો. આત્મા જ શત્રુ કે મિત્ર છે. એટલા માટે તમારા આત્માને જ જુઓ.

અભયાની રક્ષા માટે સુદર્શને પહેલાં જ રાજાની પાસે અભય વચન માગી લીધુ હતુ, પરંતુ કદાચિત્ રાજા અભયાને ક્ષમા ન આપત અને અભયાને દંડ ભોગવવો જ પડત તો પણ તે પોતાનુ પાપ આ જ જન્મમાં ભોગવી લેત. પણ તેને એવી બુદ્ધિ જ પેદા ન થઈ. તે તો સુદર્શન જેવાને પણ પોતાનો શત્રુ માની રહી હતી. પણ તે એટલુ વિચારતી ન હતી કે, તેનો શત્રુ તેનો જ આત્મા છે કે સુદર્શન! જે સમજદાર વ્યક્તિ હશે તે તો સર્વ પ્રથમ પોતાના આત્માને જ જોશે અને વિચારશે કે, જો પાડોશીના ઘરમા આગ લાગી છે તો તે પણ મારા જ પાપથી આગ લાગી છે, કારણ કે જ્યારે તેના ઘરમા આગ લાગી છે તો તે આગ મારા ઘરમા પણ લાગશે આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે આગને શાત કરવાનો જ પ્રયત્ન કરશે. તમે લોકો દ્રવ્ય આગની વાતને તો જલ્દી સમજી જાઓ છો પણ ભાવ આગને સમજતા નથી. જે આગ સમાજ, દેશ અને જાતિને બાળી રહી છે એ આગને ન ઠારવી એ કેવી ગભીર ભૂલ છે! જેમનામા અનુકંપા હોય છે તે બીજાના દુઃખને પોતાનાં જ દુઃખ માને છે. અનુકંપા એટલે શુ? એને માટે કહ્યુ છે કે, જે બીજાના દુઃખોને જોઈ પોતાના દુઃખો માની કાપી ઉઠે તે અનુકંપાવાળો છે. સમજદાર માણસો આ પ્રમાણે બીજાઓનાં દુઃખોને પોતાના દુઃખો માને છે અને તે દુઃખોને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

અભયાને ડર લાગ્યો કે, હમણા રાજા અત્રે આવશે ત્યારે ન જાણે મારી કેવી અવદશા થશે અને એ દશામા હું તેમને મોઢું કેમ બતાવી શકીશ? તે ક્ષત્રિયાણી હતી એટલે તેને અપમાનનુ દુઃખ મરણના દુઃખ કરતા વધારે લાગ્યુ અને તેથી અપમાનિત થવાના ભયથી તે ગળે ફાંસો લગાવી મરી ગઈ જે બીજાને શૂળીએ ચડાવી રહી હતી તે અભયા પોતે જ ગળે ફાંસો લગાવી મરી ગઈ રાણીની સહાયિકા પંડિતા ધાય વિચારવા લાગી કે, રાણી તો મરી ગઈ છે અને રાજાને બધો ભેદ જાણમા આવી ગયો છે એટલા માટે ન જાણે હવે મારી કેવી અવદશા થશે! આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે અવસર જાણી ભાગી અને પટના શહેરમાં ગઈ.

જૈન અને બૌદ્ધ ગ્રન્થોમા પટનાનુ ઘણુ વર્ણન મળે છે. તે વખતે પટનાનું નામ પાટલિપુત્ર હતુ પડિતા ભાગીને તે શહેરમા ગઈ. તે રૂપવતી તો હતી જ અને એ કારણે રાજાને ત્યા સ્થાન પણ મળ્યું હતુ. એટલે તે એક વૈશ્યાને ઘેર દાસી બનીને રહેવા લાગી અને નીચ વૃત્તિથી પોતાનુ પેટ ભરવા લાગી.

રાજા ઘેર આવ્યો તેણે દાસીને કહ્યુ કે, રાણીને બોલાવી લાવો અને તેને કહો કે, જો કે તેણીએ કામ તો ઘણુ જ ખરાબ કર્યું છે છતા તે કોઈ પણ પ્રકારનો ભય ન રાખે. પડેલાને પાટુ મારવુ ઉચિત નથી.

આજે તો પડેલાને પાટુ મારવામા આવે છે **उपालम्भो हि पाण्डित्य** એ કથનાનુસાર અપરાધીની વધારે ભર્ત્સના કરવામા આવે છે

રાજાએ દાસીને કહ્યુ કે, અભયાને કહો કે તે નિર્ભય રહે. જ્યારે સુદર્શને જ તેને ક્ષમા આપી છે તો પછી મારે તો તેને ક્ષમા આપવી જ જોઈએ

દાસી રાણીને બોલાવવા માટે મહેલમા ગઈ મહેલમા જઈને જોયુ તો રાણી મરેલી પડી છે. દાસી મહેલમાથી પાછી ફરી રાજા પાસે આવી અને કહ્યુ કે, મહારાજ! ગજબ થઈ ગયો રાણી તો મરી ગઈ છે. રાજાએ પૂછ્યુ કે, કેવી રીતે મરી ગઈ? દાસીએ કહ્યુ કે, ગળે ફાસો ખાઈ રાણી મરી ગઈ છે. આ સાભળી રાજા કહેવા લાગ્યો કે, ધન્ય છે સુદર્શનને કે જેણે મને આવી ઉચ્ચ ભાવનાની શિક્ષા આપી જો તેણે મને ઉપદેશ આપ્યો ન હોત તો રાણી મરી ગઈ છે તો પણ તેના પ્રતિ ક્રોધ કરત જે થયુ તે થયુ હવે ચાલો રાણીના શબની અન્ત્યેષ્ટિ યોગ્યરીતિએ કરવી જોઈએ. એમા કોઈ પ્રકારનો ભેદ રાખવો ન જોઈએ.

આજે તો શબ ઉપર પણ લોકો વૈર રાખે છે અને અમે તેને ઉપાડવા નહિ જઈએ એમ કહે છે, પરંતુ રાજાએ એવો કોઈ પ્રકારનો ભેદભાવ ન રાખ્યો પણ રાણીની અન્ત્યેષ્ટિ જે રીતિએ કરવી જોઈએ તે રીતિએ કરી

સુદર્શને રાણીના મૃત્યુના સમાચાર સાભળ્યા તેણે મનોરમાને કહ્યું કે, હવે મારે સંસારની જાળમાથી નીકળવુ છે અને દીક્ષા લેવી છે

હવે સુદર્શન કેવી રીતે દીક્ષા લે છે અને આગળ શુ થાય છે તેનો વિચાર હવે પછી આગળ કરવામા આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ બીજા ભાદરવા વદી ૦)) ગુરુવાર

પ્રાર્થના

શ્રી આદીશ્વર સ્વામી હો, પ્રણુમૂ સિર નામી તુમ ભણી;
પ્રભુ અંતરયામી આપ, મો પર મ્હેર કરીજે હો,
મેટી જે ચિંતા મનતણી, મારા કાટ પુરાકૃત પાપ ॥ શ્રી૦ ॥૧॥

—વિનયચંદ્રજી કૃત ચોવીશી

શ્રી આદિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

ભક્ત લોકો પરમાત્માની પ્રાર્થના સરળ રીતિએ કરે છે સરળ અને સાદી રીતે કરવામા આવેલી પ્રાર્થના બધાને અનુકૂલ આવે છે જેનામા વધારે યોગ્યતા હોય તે મોટાં કામો કરી શકે છે પણ સાધારણ કામો તો પ્રાય બધા કરી શકે છે સંસારમા પણ જોવામા આવે છે કે, મોટી મોટી ચીજો મોટા લોકોના જ ઉપયોગમાં આવે છે પણ સાધારણ જનતાના ઉપયોગમા તો સાધારણ ચીજો જ આવે છે ઊંચા પ્રકારના પાક-પકવાન કે એના જેવી બીજી ખાદ્ય ચીજો મોટા માણસો જ ખાતા હશે અને કીમતી પેય પદાર્થો પણ એ એ જ પીતા હશે, તેમ છતા સાધારણ ભોજન અને સાધારણ પેય પદાર્થોનો આધાર તે મોટા લોકોએ પણ આખરે લેવો જ પડે છે પાણી કેવુ સાધારણ પેય છે! પણ શું એના વિના કોઈનુ કામ ચાલી શકે છે? આ પ્રમાણે જગતનુ પોષણ સાધારણ ચીજો દ્વારા જ થાય છે.

પ્રાર્થના વિષે પણ આ જ વાત સમજો છદ કે અલંકારયુક્ત કવિતામા કોઈ મોટો કવિ જ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી શકે છે પણ સરળ અને સાદી પ્રાર્થના તો પ્રાય બધા લોકો કરી શકે છે એટલા જ માટે આ પ્રાર્થનામા કહેવામા આવ્યુ છે કે —

'શ્રી આદીશ્વર સ્વામી હો!
પ્રણમૂ સિર નામી તુમ ભણી, પ્રભુ અન્તર્યામી આપ.'

આ પ્રાર્થનામા કહ્યુ છે કે, હે! પ્રભો! હુ બે હાથ જોડી અને માથું નમાવી આપને નમન કરુ છુ આ કેવી સરળ વાત છે! માથુ પણ હયાત છે અને હાથ પણ હયાત છે પરન્તુ કેવળ એ જ કરવાનુ બાકી રહે છે કે માથુ અને હાથ બીજી બાજુ નમાવવામા આવે છે તેને ત્યાંથી ફેરવી પરમાત્મા તરફ નમાવવામા આવે

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।
इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचार स उच्यते ॥

અર્થાત્–જે કોઈ ઇન્દ્રિયોને રોકીને ધ્યાની તો બની જાય છે, પણ જો તેના મનમાં વિષયની વાસના દોડતી હોય તો તેના માટે સમજવુ જોઈએ કે, તે અહકારથી વિમૂઢ થઈ રહ્યો છે અને મિથ્યાચારી બની રહ્યો છે તે જે કાંઈ કરે છે તે સસાર–વ્યવહારના કારણે જ કરે છે. એટલા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે અતરાત્માને પવિત્ર બનાવવાની જરૂર રહે છે

અત્રે એક પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે અંતરાત્માને પવિત્ર કરવા માટે વ્યવહારની જરૂર છે કે નહિ ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, ભલે પોતાના માટે વ્યવહારની જરૂર ન પણ હોય છતા જગતના કલ્યાણને માટે બાહ્ય વ્યવહારની પણ જરૂર રહે છે. કારણ કે, જનતા બાહ્ય વ્યવહારને જ જુએ છે અને બાહ્ય વ્યવહાર જોઈને જ તે અન્તરાત્મા તરફ વળે છે, એટલા માટે બાહ્ય વ્યવહારની પણ જરૂર છે, પરતુ કેવળ બાહ્ય વ્યવહારમા જ ન રહી જતાં અન્તરાત્માને પણ પવિત્ર બનાવવો જોઈએ

અનાથી મુનિનો અધિકાર–૫૭

આ જ વાત અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને કહી રહ્યા છે તેઓ કહે છે કે, જેઓ ઘરબાર છોડીને સાધુ થયા છે તેઓ પાછા વિષયના ગુલામ બની જાય એ ઘણા દુ ખની વાત છે. જે ઉપર ચડતો જ નથી તેની વાત તો જુદી છે, પરતુ જે ઉપર ચડીને પાછો નીચે પડે છે, એના તરફ બધાની નજર પડે છે, એના માટે હાહાકાર મચી જાય છે આ જ પ્રમાણે જેઓએ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો નથી તેની વાત તો જુદી છે, પણ ધર્મનો સ્વીકાર કરી જે પાછો ઇન્દ્રિયોને વશ થઈ પતિત થઈ જાય છે તેને માટે એ ચિંતાનો વિષય છે

जे लक्खणं सुविणं पउंजमाणे, निमित्तकोऊहलसंपगाढे ।
कुहेडविज्जासवदारजीवी, न गच्छई सरणं तम्मि काले ॥४५॥

જ્યારે કોઈ સયમ ધારણ કરે છે ત્યારે હુ પ્રભુમય જીવન વ્યતીત કરીશ એવો તેનો વિચાર હોય છે, પણ શાસ્ત્રો અને ગ્રન્થોનુ અધ્યયન કરી હોશિયાર થાય ત્યારે મનમા બીજી ભાવના પેદા થાય તો એ કોના જેવુ છે ? તો એને માટે જણાવવાનુ કે, માનો કે, કોઈ ખેડુતે પાણીનો એક બધ બાધ્યો બધ બાધતી વખતે તો તેની ભાવના એવી હતી કે, હુ આ પાણીદ્વારા ખેતરને સીચી સારી ખેતી પેદા કરી શકીશ, અને જો તે ચાહે તો તે પાણીદ્વારા તે સારી ખેતી પેદા કરી પણ શકે છે પણ તે મૂર્ખ ખેડુત તે પાણીદ્વારા આકડા કે ધતુરા જેવા ઝેરી વૃક્ષોને સીચે અને આંબા જેવા મીઠા વૃક્ષને સીચતો નથી તો તે ઠીક ગણાય ? પાણીનો તો એવો સ્વભાવ હોય છે કે જે વૃક્ષને પાણી સીચવામા આવે તે વૃક્ષને પોષણ મળે પરતુ જે પાણી સારી ખેતી પેદા કરી શકે છે, તેનો ઉપયોગ એમા ન કરવો એ પાણીનો દુરુપયોગ તો થયો કહેવાય ને ?

આ જ પ્રમાણે પોતાનુ અને જગતનુ કલ્યાણ કરવુ એ સયમ લેવાનો ઉદ્દેશ હતો. વાસ્તવમા સંયમ લીધા બાદ આ જ ઉદ્દેશની પૂર્તિ કરવાની હોય છે અને વિદ્યાનો ઉપયોગ

પણ એ જ ઉદ્દેશની પૂર્તિ માટે થવો જોઈએ. પણ પે'લા મૂર્ખ ખેડુતની માફક કેટલાક લોકો વિદ્યા આદિનો ઉપયોગ ઊલટી રીતિએ કરે છે એટલા માટે અનાથી મુનિ અમને અને તમને સાવધાન કરે છે. ગૃહસ્થો તો સસારના લોભી હોય જ છે, એટલા માટે તેઓ તો ચમત્કાર જોવા ચાહે જ છે તથા કેટલાક સાધુઓ પણ પોતાના ધ્યેયને ભૂલી જઈ બીજી બાજુ ચાલ્યા જાય છે. એવા લોકોને માટે જ અનાથી મુનિ એ બતાવી રહ્યા છે કે, ધ્યેયને ભૂલી જઈ બીજી બાજુ જનારા સાધુઓ પોતાની શક્તિનો દુરુપયોગ કેવી રીતે કરે છે !

કોઈનો હાથ જોઈ એમ કહેવુ કે, તુ બહુ ભાગ્યશાળી છે જો હુ તારા પૂર્વભવનું અને ભવિષ્યનું વૃત્તાન્ત સંભળાવું છું. આ પ્રમાણે કોઈને ભૂત-ભવિષ્યના વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવવાં, કોઈનાં નાક-કાન આદિ જોઈ લક્ષણ બતાવવા, કોઈને પદ્મિની, હસ્તિની, ચિત્રણી આદિ સ્ત્રીઓનાં ભેદ બતાવવા અને કોઈને નિમિત્ત બતાવી આમ કરીશ તો આમ થશે એમ લક્ષણ-જ્યોતિષ બતાવવુ એ ઉન્માર્ગે જવા જેવુ છે અને પોતાની શક્તિનો દુરુપયોગ કરવા જેવુ છે. ગૃહસ્થો તો એમ ચાહશે જ. દુનિયા ઝૂકે છે કેવળ ઝૂકાવનાર જોઈએ આ પ્રમાણે લોભી ગૃહસ્થો, આવુ ઊલટું કામ કરનાર સાધુને પ્રોત્સાહન આપે છે, પરતુ સાધુઓએ આવુ ઊલટુ કામ કરવું એ ઝેરી વૃક્ષને પોષવામાં ગેરઉપયોગ કરવા સમાન, શક્તિનો દુરુપયોગ કરવા જેવું છે.

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, "કોઈ સાધુને નિમિત્ત લક્ષણનુ જ્ઞાન હોય તો પછી એનો ઉપયોગ શો ? જો કોઈને આ જ્ઞાનનો લાભ આપે નહિ તો એમનુ જ્ઞાન શા કામનુ ? વળી જો કોઈ સાધુ નિમિત્ત-લક્ષણ બતાવે તો એમાં વાંધો શું ? બલ્કિ ઉપદેશથી તો કોઈને જૈન પણ બનાવી શકાતા નથી, પરંતુ આ પ્રકારનો ચમત્કાર બતાવીને ઘણાને જૈન બનાવી શકાય છે. એટલા માટે જૈન ધર્મના ઉદ્યોત માટે સાધુ નિમિત્ત-લક્ષણનો ઉપયોગ કરે તો એમાં શું વાંધો છે ? આ સિવાય જે પ્રમાણે પાણીનો ઉપયોગ ખેતીમા કરવામાં આવે છે, તે જ પ્રમાણે લક્ષણશાસ્ત્રનો ઉપયોગ લક્ષણ બતાવવામા કરવો એમા શુ ખરાબ છે ?"

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, સાધુઓને લક્ષણાદિનો ઉપયોગ કરવાથી ઘણી હાનિ થાય છે વળી લક્ષણશાસ્ત્રનો જાણકાર પહેલાં પોતાના લક્ષણો જુએ કે, મારામા જે કામ કરવાનાં લક્ષણો નથી તે કામમાં હું ન પડું, તથા કામના જે લક્ષણો છે તે કામ જો ભગવાનની આજ્ઞામાં હોય તો તેમાં હુ પડું, અન્યથા નહિ. આ પ્રમાણે સર્વપ્રથમ પોતાના લક્ષણો તપાસવા જોઈએ. અથવા કોઈ વૈરાગી હોય તો તેના લક્ષણ જોઈ એ જાણી લેવુ જોઈએ કે, આ આદમી ધર્મને પ્રાપ્ત કરી પાળી શકશે કે નહિ ? જો તે ધર્મનુ પાલન કરી શકે એવો જણાય તો જ તેને દીક્ષા આપે. આ જ પ્રમાણે જ્યારે તે લક્ષણશાસ્ત્રનો જાણકાર હોય તો તે આયુષ્યના વિષે પણ ઘણુ જાણી શકે કે, આનુ આયુષ્ય આટલુ બાકી છે જો અવસર આવ્યો હોય અને કોઈ તેને સંથારો કરાવવા માટે કહે તો, આયુષ્ય ઓછુ જાણી સથારો કરાવી શકાય છે, અથવા એમ કહી શકે છે કે આનુ આયુષ્ય હજુ બાકી છે, એટલા માટે તે દૃઢ ન રહી શકે એના કરતા હમણા સંથારો ન કરાવવો એ સારુ છે. આ પ્રમાણે લક્ષણશાસ્ત્રનો ઉપયોગ વિવેક રાખવામા પણ કરી શકાય છે, પરતુ લક્ષણશાસ્ત્રનો આવો ઉપયોગ કરવાને બદલે, જો એમ કહે કે, 'તને ધન, સ્ત્રી કે પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે' તો એ તો જે સંસારને ખરાબ

કહી પોતે જેનો ત્યાગ કર્યો છે, અને સયમ ધારણ કર્યો છે એ જ સસારમા ફરી ફસાઈ જવા જેવુ છે

કોઈ સાધુ લક્ષણનિમિત્તદ્વારા ચમત્કાર બતાવે અને એ ચમત્કારદ્વારા જે ધનની પ્રાપ્તિ થાય તે ધન અમે સઘના હિતમા જ વાપરીશુ, એમ કોઈ કહે તો તમે તે વિષે શુ કહેશો ? એમ જ કહેશો કે જો આમ કરવુ એ ઠીક હોય તો તો પછી સટ્ટો, લીલામ અને જુગાર વગેરે રમવામા શુ વાંધો છે ? બસ ! તો પછી એમ જ કહી દેવામા આવે કે, આજે ચોકાનો દાવ લાગશે માટે તે ઉપર રૂપિયા લગાવો અને જે આવે તે સઘના હિતમા ખર્ચ કરી દો. શું આમ કરવુ એ યોગ્ય કહેવાશે ? આ જ પ્રમાણે સ્ત્રીપુરુષને માટે પણ એમ કહી શકાય કે, અમે તેમના લક્ષણ બતાવીએ છીએ એમનુ જોડુ મળી જશે તો એ શ્રાવક-શ્રાવિકા બનશે અને ધર્મનો ઉદ્યોત થશે આ પ્રમાણે તો બધામા લાભ બતાવી શકાય છે

આવા પ્રકારના લોભથી જ યતિસમાજને નીચે પાડવામા આવ્યો છે, નહિ તો તે સમાજ પણ પંચ મહાવ્રતધારી હતો પહેલા સઘહિતનુ નામ લેવામા આવ્યુ અને થોડું સારું લાગ્યું, પણ આખરે તેનુ એવુ માઠુ પરિણામ આવ્યુ કે, જે પાચ મહાવ્રતોના પાલણહાર હતા, તેઓ આજે સસારનુ પાલન કરનારા થઈ રહ્યા છે કોઈ કહે કે, કપડાને રક્તથી ભરી દેવામાં આવે અને પછી તેને ધોઈ નાંખવામા આવે તો શુ વાંધો છે ? જે પ્રમાણે આમ કરવું તે ઠીક કહી શકાય નહિ, તે જ પ્રમાણે સંઘહિતના નામે કોઈ અનુચિત કામ કરવું એ પણ ઠીક કહી શકાય નહિ. પહેલા તો સઘહિતનુ નામ લઈ ધન રાખવામાં આવશે, પણ આખરે આ પદ્ધતિનુ પરિણામ કેવુ માઠુ આવશે તેનો પણ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ

જો આ કાર્ય હિતકર્તા હોત તો શાસ્ત્રમા આ પ્રકારના કાર્યનો નિષેધ કરત નહિ. ગૌતમ સ્વામી મહાન્ લબ્ધિધારી હતા જો તેઓ પોતાની લબ્ધિનો ઉપયોગ કરત તો એક જ દિવસમા સકળ સંસારને જૈન બનાવી શકતા હતા તેમનામા એવી લબ્ધિ હતી કે, થોડી જ ખીરમા પોતાનો અગૂઠો મૂકી રાખે તો એટલી ખીરમાથી ચક્રવર્તીની આખી સેના પણ જમી શકે અને છતા તે ખીર તો તેટલી જ રહે આ પ્રકારની શક્તિ હોવા છતાં પણ તેમણે એ શક્તિનો ઉપયોગ ન કર્યો, પણ ભિક્ષા લેવા માટે પોતે ગોચરી જતા હતા શું તેમને સઘના હિતનો વિચાર થતો ન હતો ? એટલા માટે સઘહિતના નામે લક્ષણાદિનો ઉપયોગ કરવો અનુચિત છે

કહેવાનો આશય એ છે કે, કોઈ સાધુ લક્ષણ બતાવે, કૌતુહલ બતાવે કે આમ કરવાથી ધન-પુત્રાદિની પ્રાપ્તિ થશે એવુ નિમિત્ત બતાવે, તો એ સાધુતાથી પતિત થવા જેવુ છે. શાસ્ત્રકાર આવી વિદ્યાને કુત્સિત વિદ્યા કહે છે. આ કુત્સિત વિદ્યાઓદ્વારા પોતાની આજીવિકા ચલાવનારને શાસ્ત્રકારોએ આશ્રવદ્વારદ્વારા આજીવિકા ચલાવનાર તરીકે વર્ણવ્યા છે આવી વિદ્યા અન્ત સમયે શરણદાત્રી બનતી નથી પરતુ સયમમાર્ગનો નાશ કરનારી નીવડે છે. એટલા માટે જે આવી કુત્સિત વિદ્યાદ્વારા આજીવિકા ચલાવે છે તે અનાથ છે એમ સમજવુ જોઈએ.

આ કુત્સિતવિદ્યામાથી બચવા માટે પહેલા એ જોવુ જોઈએ કે નાથ કોણ છે ? અને લક્ષણ, સ્વપ્ન, નિમિત્ત કૌતુહલ આદિનો જાણકાર અને તેનો ઉપયોગ કરનાર સનાથ છે કે અનાથ ? આ વિદ્યા સનાથ બનાવે છે કે અનાથ ? નાથ બનવાનો અર્થ એ છે કે, આત્માને

એવી રીતે સ્વતંત્ર બનાવવો કે તેનામા કોઈ પ્રકારની ગુલામી જ રહેવા ન પામે. જો આ પ્રકારની વિદ્યાઓથી કોઈ નાથ બની શકતા હોત તો તો એવી વિદ્યાઓમા દેવતા પૂર્ણ હોય છે તેઓ વૈક્રિય લબ્ધિથી જે ચાહે તે કરી શકે છે છતા તેઓ એથી સનાથ નથી પણ અનાથ છે.

નાથ કેવી રીતે બની શકાય એ વાત અનાથી મુનિ પહેલા કહી ચૂક્યા છે. તેમણે પહેલા જ કહી દીધુ છે કે, મન્ત્ર અને વિદ્યાના જાણકાર લોકોએ મને સાજો કરવા માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતા પણ મારો રોગ દૂર થયો નહિ જો એ વિદ્યાદ્વારા સનાથ બની શકાતુ હોત તો પછી મારો રોગ કેમ ચાલ્યો ન જાત!

કોઈ એમ કહે કે, અનાથી મુનિનો રોગ ચાલ્યો ન ગયો તેથી શુ થયુ? મંત્રવિદ્યા આદિથી રોગ ચાલ્યા પણ જાય છે ને? કદાચ મંત્રવિદ્યા આદિથી રોગ ભલે ચાલ્યા જાય, પરંતુ મન્ત્રાદિથી રોગ ચાલ્યા જવા બાદ એ જ વિચાર આવે છે કે, જે શક્તિ છે તે આનામા જ છે અને એ જ મારા માટે વંદ્ય-પૂજ્ય છે એ તો સાધારણ નિયમ છે કે, જે ભાવના ભાવવાથી રોગ ચાલ્યો જાય છે, તે ભાવના પ્રતિ આત્મામા ગુલામી આવી જાય છે. આ જ કારણે અનાથી મુનિ એમ કહે છે કે, "એ બહુ સારુ થયુ કે, મારો રોગ જંગ-મંત્રાદિથી દૂર ન થયો, પણ સંયમની ભાવનાથી મારો રોગ ચાલ્યો ગયો વળી એ પણ બહુ સારું થયુ કે સંયમની ભાવના કરવાથી હુ સનાથ-અનાથનો ભેદ પણ સમજી શક્યો."

હવે તમે એ વાતનો વિચાર કરો કે, તમારે સાધુની સગતિ સનાથ બનવા માટે કરવી છે કે અનાથ બનવા માટે? સાધુની સંગતિ સનાથ બનવા માટે જ કરવામાં આવે છે, એટલા જ માટે શાસ્ત્રકારો કહે છે કે, જે સાધુ થઈને લક્ષણ, સ્વપ્ન, નિમિત્ત, કૌતુહલ આદિ કરે છે અને બતાવે છે, તેને જો નિર્ગ્રન્થ સમજીને, તમો તેના શરણે જશો તો અનાથ જ રહેશો લોકો લક્ષણાદિદ્વારા રોગો મટાડવા ચાહે છે પરંતુ રોગો પેદા કેમ થાય છે તેનો પહેલા વિચાર કરો. રોગો અનાથતાથી જ પેદા થાય છે લક્ષણાદિદ્વારા અનેકવાર રોગો મટાડવામા આવ્યા, પણ અનાથતા ન મટી અને તે કારણે રોગો પણ ન મટયા એટલા માટે અનાથતામાથી નીકળી સનાથ બનાવાની ભાવના કરો સનાથ મટી જ્યારે સનાથ બનશો ત્યારે રોગો પણ સર્વથા ચાલ્યા જશે જો તમો અનાથી મુનિની માફક એકદમ સનાથ બની ન શકો તો પણ તમારી ભાવના જો સનાથ બનવાની હશે તો કોઈ વખતે તમે પણ સનાથ બની શકશો.

अनेकजन्मससिद्धिस्ततो याति परां गतिम्।

જો તમે એકદમ મંત્ર, જંત્ર વગેરેની સહાયતા લેવાનો ત્યાગ ન કરી શકો, તો પણ ભાવના તો મંત્ર-જંત્રાદિની સહાયતાનો ત્યાગ કરવાની જ રાખો કદાચ તમે એમ પણ કહી દો કે, અમારાથી આ ભવમા તો એવુ બની શકે એમ નથી, પરંતુ જે સાધુ થએલ છે તે એમ કહી ન શકે કે, આ ભવમા તો સાધુપણુ પાળી શકીશ નહિ, આવતા ભવમા એ વિષે જોઈ લેવાશે. જો કોઈ સાધુ થઈને પણ આમ કહે અને લક્ષણ-સ્વપ્ન-નિમિત્તાદિ બતાવવાના ફંદામા પડે તો તેને મન શાસ્ત્ર પ્રમાણભૂત છે કે લક્ષણાદિ પ્રમાણભૂત છે? તે વિષે વિચાર કરવો જોઈએ.

કદાચ કોઈ એમ કહે કે, સાધુઓમા પણ ધર્મ ક્યા છે! જો ધર્મ હોય તો તેમને

રોગ કેમ થાય? પરંતુ જે સાચા મહાત્મા હોય છે તેઓ તો શરીરમાં રોગ રહેવા જ દેવા ચાહે છે તે રોગને દૂર કરવા ચાહતા નથી

સનત્કુમાર ચક્રવર્તીના શરીરમાં જ્યારે રોગો પેદા થયા હતા, ત્યારે તેમણે રોગોને મટાડવાનો ઉપાય ન કરતા સયમ ધારણ કર્યો હતો જો તેઓ ચાહત તો છ ખડના સ્વામી હોવાથી અનેક પ્રકારના ઉપાયો કરી શકતા હતા, પણ તેમણે રોગ મટાડવાનો પ્રયત્ન ન કર્યો, પરંતુ એમ કહ્યુ કે, એ રોગો તો મારા મિત્રો છે કે જેઓ મને જાગ્રત કરવા આવ્યા છે સયમ લીધા બાદ દેવોએ તેમની પાસે આવી કહ્યુ કે, આપના શરીરમા અનેક રોગો પેદા થવા પામ્યા છે તો આ મારી દવા લો તો આપના રોગો શાન્ત થઈ જશે। આના ઉત્તરમા સનત્કુમાર ઋષિએ કહ્યુ કે, મને બે પ્રકારના રોગો થયા છે એક તો મને આત્માનો રોગ થયો છે અને બીજો શરીરનો રોગ થયો છે આત્માને કર્મનો રોગ છે તુ આ બે પ્રકારના રોગોમાથી કયા રોગને મટાડવા ચાહે છે। કર્મના રોગને મટાડી આત્માને નિરોગ બનાવવા ચાહે છે કે શરીરના રોગને મટાડવા ચાહે છે। દેવે કહ્યુ કે, હુ કર્મના રોગને તો મટાડી શકુ નહિ હું તો શરીરના રોગને મટાડવા ચાહુ છુ ત્યારે ઋષિએ જવાબ આપ્યો કે, એમા શુ છે! શરીરના રોગોને તો મે જ ટકાવી રાખ્યા છે, એટલા જ માટે તે રહેલા છે, નહિ તો તે ટકી ન શકે આ પ્રમાણે કહી તેમણે પોતાની એક આગળી જ્યા રોગ થયો હતો ત્યા લગાવી ત્યા તો તે શરીરનો ભાગ કચનવર્ણો બની ગયો ઋષિએ કહ્યુ કે, શરીરના રોગો તો આ પ્રમાણે દૂર કરી શકાય છે, પરંતુ તે રોગો તો મારા મિત્ર છે, કારણ કે એ રોગરૂપ મિત્રોએ જ મને જાગ્રત કરેલ છે એટલા માટે એ રોગરૂપ મિત્રોને દૂર કરવા ચાહતો નથી હુ આ રોગરૂપ મિત્રોની સહાયતાથી જ કર્મના રોગોને મટાડવા ચાહુ છુ

આ પ્રમાણે સાચા મહાત્માઓ રોગને તો મિત્ર માને છે આ કથનનો એવો અર્થ નથી કે, સ્થવિરકલ્પી સાધુઓ દવા લેતા જ નથી દવા તો તેઓ લે છે પણ દવાથી પોતાને સનાથ થએલા માનતા નથી તેઓ સનાથ કેવી રીતે બનવા ચાહે છે એ વાત તમો સુદર્શન મુનિની ચરિત્રકથાદ્વારા સાભળી રહ્યા છો

મસારના લોકો ચમત્કાર જોવા ચાહે છે પણ યત્ર-મત્રમા ચમત્કાર છે તો ભાવનામા કેટલો બધો ચમત્કાર છે તે જુઓ ભાવનામા જત્ર-મત્ર કરતા અનતગણો ચમત્કાર છે, પરંતુ તે ચમત્કાર ઉપર વિશ્વાસ રહેતો નથી લોકો સ્વદેશ અને સ્વવિચારને ભૂલી જઈ બીજાઓ ઉપર જ વિશ્વાસ કરી રહ્યા છે, પણ પોતાની ભાવનાને જોતા નથી, અને ડોકટર વિના અમારુ કામ ચાલી જ શકતુ નથી એમ વિચારે છે

એક માસ્તરે મને જે હકીકત કહી છે તે સાભળી ઘણુ જ આશ્ચર્ય થયુ જે માસ્તર કહેતા હતા કે મારા શરીરમા બીજા માથા જેવડુ મોટુ ગુમડુ થયુ હતુ અને મારુ શરીર શકરની બીમારીથી-મીઠી પેશાબના રોગથી-સુજી ગયુ હતુ મરી જવાનો ભય લાગ્યો એટલે ઑપરેશન કરાવવાનુ નક્કી થયુ, પણ મારી સ્ત્રીને ન જાણે એવી ધૂન આવી કે ઑપરેશન ન કરાવવુ અને આ વાતની તેણીએ હઠ પકડી લોકો કહેવા લાગ્યા કે, ઑપરેશન કર્યા વિના આ કેમ બચી શકશે। એટલામા જ આબુના એક સાધુ અનાયસે જ મારા ઘેર આવી ચડયા, તેમણે મારો રોગ જોઈ મને ચોખાથી પણ નાની ટીકડી નાગરવેલના પાનમા

સાધુએ મને કહ્યું કે, ઓપરેશન ન કરાવવું અને આ દવાની એકેક ટીકડી દરરોજ ખાવી. તને શક્કરની બિમારી છે એટલા માટે સાકર ન ખાવી, પરંતુ ગોળ-ઘીના બનાવેલા લાડુ જેટલા ખાઈ શકાય તેટલા ખાવા અને સાતમા દિવસે પેશાબની પરીક્ષા કરાવવી. આ પ્રમાણે કહી તે સાધુ તો ચાલ્યો ગયો અને મે તેણે બતાવેલી રીતિ પ્રમાણે દવા ખાવા માંડી. શક્કરની બિમારીમા ગોળ ઝેરના જેવું કામ કરે છે અને ડાકતર લોકો મને ગોળ ખાવાની મના પણ કરવા લાગ્યા, પરંતુ મે તેમનું કહ્યું માન્યુ નહિ અને સાધુના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી ગોળ-ઘી ખાવાનુ ચાલુ રાખ્યુ. સાતમા દિવસે પણ ડાક્ટરોએ મારો પેશાબ તપાસ્યો પણ તેમા જરાપણ શક્કરનો ભાગ તેમના જોવામા આવ્યો નહિ!

તમે કહેશો કે, કોઈ એવી દવા આપનાર તો મળે! પણ વિશ્વાસ અને ભાવના રાખો તો ન મળે એવા કયાથી આવી મળશે! વિશ્વાસની શક્તિ ઘણી મોટી છે. તમારી ભાવનાથી કામ કરશો તો તમારી ભાવના ઉપર તમને વિશ્વાસ થશે અને બીજાના આધારે કામ કરશો તો બીજાના ગુલામ બનશો. જ્યારે તમે ડાક્તર ઉપર વિશ્વાસ રાખો છો ત્યારે તમારી ભાવના ઉપર જ તમે વિશ્વાસ કેમ રાખતા નથી? સનત્કુમાર ઋષિએ ઘણા દિવસો સુધી શરીરમાં રોગો રાખ્યા પણ તેઓ પોતાની ભાવના ઉપર જ દૃઢ રહ્યા તો કર્મોને નષ્ટ કરી મુક્ત થઈ ગયા. તમે પણ એવી ભાવના ભાવો તો તેમા કલ્યાણ જ રહેલું છે. આ વાત તમોને સુદર્શન ચરિત્ર દ્વારાએ કહું છું.

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૭

અવસર દેખ શેઠ મન દઢ કર, લીનો સંયમ ભાર,

બચ્યા છો અને હવે આપ દીક્ષા લો છો? રાજા કહેવા લાગ્યો કે, હવે આપને કોનો ભય છે કે આપ સંયમ લો છો? જો કે તમારી ઉપર કલંક ચડાવનારને માટે તમે તો અભય-વચન માગ્યું, છતાં તે તો પોતાના મેળે જ મરી ગઈ એટલા માટે હવે આપને શો ભય છે! આપ આનંદથી રહો અને લોકોને તમારી છાયામાં રાખો. એટલા માટે તમે અહીં જ રહો અને સંયમને ધારણ ન કરો અને પહેલાંની માફક ઘરમાં રહીને જ ધર્મધ્યાન કરો.

આ પ્રમાણે રાજા અને પ્રજા સુદર્શનને સંયમ ન ધારણ કરવા માટે વિનવવા લાગ્યા. પણ સુદર્શન વૈરાગ્ય ઉપર દૃઢ હતો એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે, 'તમે લોકો આ શરીરને મોટું માનો છો કે ધર્મને?' બધા લોકોએ ઉત્તર આપ્યો કે, 'ધર્મને મોટો માનીએ છીએ.' સુદર્શને કહ્યું કે, 'ત્યારે હું દીક્ષા લઉં છું એથી શું ધર્મની કાંઈ હાનિ થશે! હું દીક્ષા લઈશ તો એથી કાંઈ તમને નુકશાન થવાનું નથી તો પછી તમે લોકો કાયર કેમ બની રહ્યા છો? તમારે તો મને વધારે સહાયતા કરવી જોઈએ.'

રાજા કે પ્રજામાંથી કોઈ કાંઈ સુદર્શનના કથનના ઉત્તરમાં બોલ્યું નહિ. બધા સુદર્શનનો જયકાર બોલી કહેવા લાગ્યા કે, "આપ જે માર્ગે જઈ રહ્યા છો તે જ માર્ગે જવાથી શૂળીનું સિંહાસન થયું છે. જ્યારે તમને શૂળીએ લઈ જતા હતા ત્યારે લોકો તમારી નિંદા કરતા હતા પણ જે ધર્મના પ્રતાપથી આપ બચ્યા છો તે જ ધર્મની સેવા કરવા માટે આપ જઈ રહ્યા છો, એટલા માટે અમે તમને રોકી શકતા નથી."

રાજાએ ધૂમધામથી દીક્ષા મહોત્સવ ઊજવ્યો અને શેઠે સંયમનો સ્વીકાર કર્યો.

હવે સુદર્શન શેઠ મુનિ થઈને વિચરવા લાગ્યા. આ મુનિ અવસ્થામાં તેમની પાછી કેવી કસોટી કરવામાં આવે છે અને તે કસોટીમાંથી તેઓ કેવી રીતે સફળ થાય છે તેનો વિચાર હવે પછી આગળ કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૧ શુક્રવાર

પ્રાર્થના

શ્રી જિન અજિત નમો જયકારી, તું દેવનકો દેવજી,
'જિતશત્રુ' રાજા ને 'વિજયા' રાણીકો, આતમજાત ત્વમેવજી,
શ્રી જિન અજિત નમો જયકારી ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પ્રાર્થના કરનારના મનમાં કેવી ઉત્કૃષ્ટ અને અનન્ય ભાવના હોવી જોઈએ એ આ પ્રાર્થનામાં બતાવવામાં આવ્યું છે. અનન્યનો અર્થ કેવળ એક જ, બીજો નહિ એવો થાય છે. કેવલ પરમાત્માની જ ભક્તિ કરે, બીજાની ભક્તિ ન કરે એ અનન્ય ભક્તિ કહેવાય છે. આ પ્રકારની 'અનન્યતા' ત્યારે જ આવે છે કે જ્યારે બધા પદાર્થોને તપાસતા તપાસતા છોડવામાં

આવે. આ પ્રમાણે તપાસતા જ્યારે કાંઈ બાકી ન રહે ત્યારે સમજવુ કે હવે આત્મા વિશ્રાંતિને પામ્યો છે. જ્યાંસુધી આત્માને આવુ વિશ્રામસ્થાન ન મળે ત્યા સુધી એમ જ સમજવું કે, હજી આત્મા સાધક દશામાં જ છે

હવે તમે લોકો તમારા પોતાના વિષે પણ જુઓ કે, તમે કઈ દશામા છો? મારી દૃષ્ટિએ તો હજી આપણે બધા સાધક દશામાં જ છીએ હજી આપણા માટે એવી સ્થિતિ આવી નથી કે આપણા માટે હવે તપાસવાનુ બાકી રહ્યુ નથી એટલા માટે સસારના પદાર્થોને તપાસતા જાઓ અને 'એ પ્રભુ નથી, એ પ્રભુ નથી' એમ માની એને છોડતા જાઓ. અને એવો નિશ્ચય કરો કે, "જો કે મેં પરમાત્માને જોયા નથી પરતુ આગમ અને ગુરુમુખના વચનથી મને એવો વિશ્વાસ થયો છે કે, મારો આત્મા અને પરમાત્મા બન્ને સમાન છે. પણ હું સસારના તુચ્છ પદાર્થો ઉપર મોહિત થઈ રહ્યો છુ અને એટલા માટે મારે સસારનાં પદાર્થો તપાસીને પરમાત્મા કોણ છે એની શોધ કરવી જોઈએ"

આ શરીરમા જે આત્મા રહે છે તે શરીર નથી પણ શરીરી છે છતા આ આત્માને એવો ધ્યાસ (ભાસ) થઈ રહ્યો છે કે, 'હુ શરીર જ છુ' આત્માના આ ધ્યાસને દૂર કરવો જોઈએ અને સસારના પદાર્થોને તપાસતા તપાસતા પરમાત્માની શોધ કરવી જોઈએ

તમે એ તો જાણો છો કે, સસારના પદાર્થો ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય છે. નાકથી ગધ, જીભથી રસ, આંખથી દૃશ્ય, કાનથી શબ્દ અને હાથથી સ્પર્શનો અનુભવ થાય છે. આ પ્રમાણે પદાર્થો ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય છે, એટલા માટે એ જુઓ કે ઇન્દ્રિયો મોટી છે કે પદાર્થો મોટા છે? કાન મૂલ્યવાન છે કે મોતી? તમે કાનને મૂલ્યવાન માનો છો છતા જેટલુ ધ્યાન મોતીનુ રાખવામા આવે છે તેટલુ ધ્યાન કાનનુ રાખવામા આવતુ નથી. આ પ્રમાણે સંસારના બધા પદાર્થોથી ઇન્દ્રિયો મોટી છે હવે ઇન્દ્રિયોને તપાસવી જોઈએ કે એનાથી મોટુ કોણ છે? એને માટે કહ્યુ છે કે —

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।

આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોથી મન મોટુ છે મનના સહકાર વિના ઇન્દ્રિયો કાંઈ કરી શકતી નથી કાન તમને પણ છે અને ગધેડા-કૂતરાને પણ છે પણ તમારા કાન અને તેમના કાનમાં કાંઈ અંતર છે કે નહિ? તમારામા જે માનસિક શક્તિ છે તે માનસિક શક્તિ ગધેડા-કૂતરામા નથી કોઈ વાત સાભળી તમે તે વિષે જેવો અને જેટલો વિચાર કરી શકો છો તેવો અને તેટલો વિચાર ગધેડા-કુતરા કરી શકતા નથી ગ્રામોફોનની રેકોર્ડ ઉપર કુતરાનો ફોટો જોતાં જાણે તે કુતરો ધ્યાનપૂર્વક ગાયન સાભળી રહ્યો હોય એમ જણાય છે આ પ્રમાણે શબ્દથી કુતરા-સાપ વગેરે પણ મુગ્ધ થઈ જાય છે, પરતુ આ શબ્દ અમને ફસાવનાર છે કે મુક્ત કરનાર છે, તે તેઓ જાણતા હોતા નથી

તમારામા આ પ્રકારની વિચાર કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે જ્યારે પદાર્થોની તરફ ઇન્દ્રિયો ઢળે ત્યારે એમ વિચારવુ કે આ પદાર્થો કરતા તો ઇન્દ્રિયો શ્રેષ્ઠ છે. અને જ્યારે ઇન્દ્રિયો મોટી જણાય ત્યારે એમ વિચારવુ કે, આ ઇન્દ્રિયો કરતા તો મન મોટુ છે. પછી મનની બુદ્ધિની સાથે સમતુલના કરવી કે આ બનેમા કોણ મોટુ છે? મન સકલ્પવિકલ્પ જ કરી શકે છે પણ કોઈ પ્રકારનો નિશ્ચય કરી શકતુ નથી, પરતુ બુદ્ધિ નિર્ણય કરી શકે છે.

આ દૃષ્ટિએ મન કરતા બુદ્ધિ મોટી જણાય છે તમે કેવળ બુદ્ધિની ચપલતા ઉપર જ લલચાઈ ન જાઓ પરંતુ એ જુઓ કે, એ બુદ્ધિથી કોણ મોટું છે ? અને આ બુદ્ધિમા કોની શક્તિ રહેલી છે ? બુદ્ધિમા જેની શક્તિ રહેલી છે તે બુદ્ધિથી મોટો આત્મા છે અને તે જ સાચી વિશ્રાંતિનુ સ્થાન છે આ પ્રમાણે પદાર્થોથી ઇન્દ્રિયો મોટી છે, ઇન્દ્રિયોથી મન મોટું છે, મનથી બુદ્ધિ મોટી છે અને બુદ્ધિથી આત્મા મોટો છે આ વાતને બરાબર સમજી આત્મતત્ત્વનુ સ્વરૂપ સમજી લો આત્મતત્ત્વનુ સ્વરૂપ સમજ્યા બાદ પરમાત્માનુ સ્વરૂપ સમજવુ મુશ્કેલ લાગશે નહિ

જો કે, તમે શાસ્ત્ર આદિના પ્રમાણોદ્વારા પદાર્થો કરતા ઇન્દ્રિયો મોટી છે એ વાત જાણો છો છતા તમે પદાર્થો ઉપર મુગ્ધ થઈ જાઓ છો અને તેના ભ્રમમા પડી જાઓ છો અને તેથી જ હજી તમે સાધક દશામા છો એટલા માટે પદાર્થોના પ્રલોભનોમા ન પડી જાઓ, પણ ઇન્દ્રિય અને મનની સહાયતાદ્વારા બુદ્ધિને અંતર્મુખી બનાવો બહિર્મુખી બનવા ન દો બુદ્ધિને અંતર્મુખી બનાવવાથી આત્મતત્ત્વનુ સ્વરૂપ સમજી શકશો અને આત્મતત્ત્વનુ સ્વરૂપ સમજી લેવાથી પરમાત્માનું સ્વરૂપ સમજી શકશો

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૫૮

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને આ જ વાત કહી ગયા છે તેઓ કહે છે કે, જે સંસારના પદાર્થોનો ત્યાગ કરી પાછા ઇન્દ્રિયોના મોહમા પડી જાય છે અને સસારના પદાર્થોમા મમત્વભાવ રાખે છે તેઓ આ પ્રમાણે સનાથતામાથી નીકળી પાછા અનાથતામાં જઈ પડે છે

तमं तमेणेव उ से असीले, सया दुही विप्परीयामुवेइ ।
संधावई नरगतिरिक्खजोणिं, मोणं विराहेत्तु असाहुरूवे ॥ ४६ ॥
उद्देसियं कीयगडं नियागं, न मुच्चई किंचि अणेसणिज्जं ।
अग्गी वि वा सव्वभक्खी भवित्ता, इत्तो चुए गच्छइ कट्टु पावं ॥ ४७ ॥

જે સાધુનો વેશ ધારણ કરીને પણ આત્મગુણમા રમણ કરતો નથી, તે દ્રવ્યલિંગી, દુરાચારી સાધુ જાણે અંધકારમાથી અંધકારમા પ્રવેશ કરે છે અર્થાત્ તે અજ્ઞાનમાથી અજ્ઞાનમા પ્રવેશ કરે છે સસારનો ત્યાગ કરતી વખતે તેણે જે પદાર્થોની નિંદા કરી મુનિવ્રત ધારણ કર્યું હતુ તે જ પદાર્થોમા તે પાછો લલચાય છે, એ તેની કેવી અજ્ઞાનતા છે ?

અનાથી મુનિ કહે છે કે, આત્મા જ વૈતરણી નદી, કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ, નંદનવન અને કામધેનુ સમાન છે આ કથન ઉપર ઊંડો વિચાર કરી એવી ભાવના ભાવવી જોઈએ કે, હે ! આત્મા ! જો તને વૈતરણી નદી મળે તો કેવુ દુઃખ થાય ? કૂટશાલ્મલી વૃક્ષની નીચે તને બેસાડવામા આવે અને ઉપરથી તલવારની ધાર જેવા તીક્ષ્ણ પાંદડાઓ પડે ત્યારે તારી કેવી દશા થાય ! જો આત્માને આ પ્રકારની વેદનાનુ ધ્યાન રહે તો શુ તેનામા કોઈ પ્રકારનો વિકાર રહી શકે ખરો ! હવે આ વાત એક ઉદાહરણદ્વારા સમજાવુ છુ —

એક આધ્યાત્મિક વિચારવાળો રાજા ધ્યાનમા મગ્ન થઈ બેઠો હતો તે વખતે એક બહુરૂપિયો તેની સામે આવ્યો અને તેણે રાજાને હસાવવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ રાજા હસ્યો નહિ, પણ પહેલાની માફક જ ગંભીર થઈને બેસી રહ્યો જ્યારે તેનુ ધ્યાન પૂરું થયુ

ત્યારે બહુરૂપિયો તે રાજાને કહેવા લાગ્યો કે, આપને હસાવવાનો મે આટલો બધો પ્રયત્ન કર્યો છતા પણ તમે કેમ હસ્યા નહિ? રાજાએ વિચાર્યું કે, હુ શા માટે હસ્યો નહિ એ વાત તેને અનુભવ કરાવીને બતાવવી જોઈએ અનુભવ કરાવ્યા વિના એ વાત એની સમજમા આવી શકશે નહિ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજાએ એક કુવા ઉપર એક તૂટેલી જેવી ખુરશી મુકાવી કે જે જોતા હમણા તે ખુરશી તૂટી જશે એવી લાગતી હતી એ ખુરશી ઉપર પાતળા દોરાથી એક તલવારને લટાવવામા આવી. પછી બહુરૂપિયાને તે ખુરશી ઉપર બેસાડવામાં આવ્યો અને ઠઠ્ઠામશ્કરી કરનારાઓને કહેવામાં આવ્યુ કે, આને હસાવવાનો તમે તનતોડ પ્રયત્ન કરો મશ્કરાઓએ તે બહુરૂપિયાને હસાવવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે હસ્યો નહિ. ત્યારે રાજાએ તે બહુરૂપિયાને પોતાની પાસે બોલાવીને પૂછ્યુ કે, "તમને હસાવવાનો આટલો બધો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છતા તમે કેમ હસ્યા નહિ!" બહુરૂપિયાએ જવાબ આપ્યો કે, "હુ હસુ કેવી રીતે? મારી ઉપર તો તલવાર લટકી રહી હતી, અને તે માથે પડશે એવો ભય હતો ત્યારે બીજી બાજુએથી હમણાં જ કુવામા પડી જઈશ એવો મને ભય રહ્યા કરતો હતો. એવી દશામા મને હસવુ ક્યાંથી આવે!"

આવો અનુભવ કરાવીને મેં કહ્યુ કે, "જ્યારે હુ ધ્યાનમા હતો કે, આ આત્મા જ વૈતરણી નદી અને કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ છે ત્યારે મને હસવું ક્યાથી આવી શકે!" આ પ્રમાણે વિચાર કરવાથી હ કોઈને મોહ ઉડી જાય છે અને સંસારથી ભય પેદા થવા પામે છે. આ દશામા સંસારના પદાર્થો કેમ લલચાવી શકે? અને હસવુ પણ કેમ આવી શકે?

મતલબ કે, અનાથી મુનિના કથન ઉપર ઊંડો વિચાર કરવામાં આવે તો સંસારનાં પદાર્થો બંધનકારક નીવડી ન શકે અને આત્મા મોહમા પડી શકે નહિ. જો સંસારના પદાર્થોની સાથે મોહ કરવામાં આવે તો આત્મા વૈતરણી નદી કે કૂટશાલ્મલી વૃક્ષરૂપી કુવામાં અને તલવારની ધારની સ્થિતિમા પડી જાય. જો કે, આ વાતનો વિચાર પ્રત્યેક આત્માએ કરવો જોઈએ પરંતુ જે સાધુ થઈને પણ તે વિષે વિચાર કરતો નથી તેના માટે એમ સમજવું જોઈએ કે, તે અંધકારમાથી નીકળી અંધકારમાં જઈ રહ્યો છે. ઉપનિષત્‌માં કહ્યું છે કેઃ—**अन्धं तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते।** અવિદ્યા એ જ અધકાર છે સાધારણ રીતે અવિદ્યાનુ વર્ણન ઘણુ વિસ્તૃત છે પરંતુ સંક્ષેપમાં જૈનશાસ્ત્ર જેને 'મોહજનિત દશા' કહે છે તે જ અવિદ્યા છે અનિત્યમા નિત્ય, નિત્યમાં અનિત્ય, આત્મામા અનાત્મા, અનાત્મામા આત્મા, આવો અધ્યાસ કરવો એ જ અવિદ્યા છે જૈનશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે.—

जीवे अजीवसन्ना अजीवे जीवसन्ना।

અર્થાત્—જીવમાં અજીવસંજ્ઞા અને અજીવમાં જીવસંજ્ઞા રાખવી એ જ મિથ્યાત્વ છે અને આ મિથ્યાત્વને જ અવિદ્યા કે મોહ પણ કહેવામાં આવે છે અવિનાશીને નાશવાન અને નાશવાનને અવિનાશી માનવું એ અવિદ્યા છે. આ પ્રકારની અવિદ્યાવાળો અંધકારમાં જ છે જો કે આ અવિદ્યા છે પણ જે પ્રકૃતિને માનતો નથી કે સંસારને માનતો નથી પણ કેવલ વિદ્યાની જ વાતો કરે છે તે તેથી પણ વધારે અંધકારમાં છે જે ચૈતન્યને જ માને છે, જડને માનતો નથી, વિદ્યાને જ માને છે, અવિદ્યાને માનતો નથી તે પણ અંધકારમા છે જે વિદ્યા અને અવિદ્યાને યથાસ્થાને માની, અવિદ્યાનો ત્યાગ કરે છે તે જ આત્મતત્ત્વને

જાણી શકે છે એટલા માટે જડ ચૈતન્યનો વિવેક કરી એમ માનવુ જોઈએ કે, "હે! આત્મા! આ સસારમા દુ ખ આપનાર બીજુ કોઈ નથી પણ તુ પોતે જ પોતાને દુ ખ આપનાર છે" જે આ પ્રમાણે માને તેનુ ચિત્ત સસારમા ચોટી શકે ખરું? જે આ પ્રકારની સવેદનાનુ ધ્યાન રાખે છે તેનું ચિત્ત સસારમા જશે નહિ પણ અમૃત ભાવનામા જ જશે જે મહાત્માઓ આ વાતને બરાબર સમજે છે તેઓ સસારના પદાર્થોથી લલચાઈ જતા નથી પણ તે પદાર્થોથી વિરક્ત રહે છે તેઓ કોઈની નિદામા પણ પડતા નથી પરતુ રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરી આત્માનુ કલ્યાણ સાધે છે

કોઈ માણસને જો ચાબુક મારવામા આવે તો એક ચાબુક મારીને બીજો ચાબુક મારવા જતા થોડા સમયનુ અંતર તો પડશે જ પરતુ જો કોઈને વિજળી જ પકડાવી દેવામાં આવે તો શુ તેમા થોડા સમયનુ પણ અતર પડશે? નહિ એ વિજળી તો પ્રાણ જાય ત્યાસુધી દુ:ખ જ આપતી રહેશે. આ જ પ્રમાણે અજ્ઞાન પણ સદાને માટે દુ:ખ જ આપનાર છે.

હમેશાનુ દુ ખ કેવા પ્રકારનુ હોય છે! એની વ્યાખ્યા કરતા જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, સસારના લોકો જેને સુખ માને છે, તેને અમે દુ ખ જ માનીએ છીએ. કોઈ બીમાર માણસ કોઈ કુપથ્ય પદાર્થ ખાવામા આનંદ માને છે પણ ડૉકટર તો એને એમ જ કહેશે કે, તું આ શું કરી રહ્યો છે? એ વસ્તુ તો વધારે દુ ખરૂપ છે આ રીતે જે પદાર્થના ઉપભોગમા તે બિમાર માણુસ આનંદ માની રહ્યો છે તે જ પદાર્થને ડૉકટર દુ ખરૂપ બતાવી રહ્યા છે. તમે આ બન્નેમાથી કોનુ કહેવુ સાચુ માનશો? તમે એમ જ કહેશો કે, ડૉકટર જે કાંઈ કહે છે તે ઠીક જ કહે છે આ જ પ્રમાણે સાસારિક લોકો અજ્ઞાનતાને કારણે જેમાં સુખ માને છે, જ્ઞાનીજનો તેને જ દુ ખરૂપ માને છે

> દુ:ખને સુખ કરી માનિયો, ભમિયો કાલ અનત;
> લકખ ચોરાસી કી યોનિમે, ભાખ્યો શ્રી ભગવત
> મુક્તિરો મારગ દોયલો

આત્મા સુખને દુ ખ અને દુ ખને સુખ માને છે, એટલા જ માટે ભગવાન અજિતનાથનો માર્ગ મુશ્કેલીભર્યો જણાય છે આત્મામા આ જ અપૂર્ણતા છે દુ ખને સુખ માનવાનુ અજ્ઞાન મટી જાય તો ભગવાન અજિતનાથનો માર્ગ સરલ બની જાય

એક મિત્રે પોતાના મિત્રને કહ્યુ કે, "આ સસાર ઊલટા માર્ગે જઈ રહ્યો છે મસાર દુ ખને પણ સુખ માને છે" આ સાભળી બીજા મિત્રે કહ્યુ કે, "તમે ભૂલી રહ્યા છો? કોઈ દુ ખને સુખ માને ખરા?" ત્યારે પહેલા મિત્રે કહ્યું કે, હુ ઠીક કહુ છુ નૈતિક અને આધ્યાત્મિક બન્ને પ્રકારના જીવનમા આમ જ થઈ રહ્યુ છે." પહેલા મિત્રનુ આ કથન સાભળી બીજા મિત્રે કહ્યુ કે, "એ કેવી રીતે બને?" પહેલા મિત્રે જવાબ આપ્યો કે, "શું તમે એવા લોકો જોતા નથી કે જેઓ એમ કહે છે કે, કાલે ગમે તે થાય પણ આજે તો અમે મોજ ઉડાવીશુ ગાજો-ભાગ કે દારૂ પીશુ જે લોકો ગાજો-ભાગ કે દારૂ પીએ છે તેઓ શુ તેમા દુ ખ માનીને પીએ છે! તે લોકો તો તેમા સુખ માનીને જ પીએ છે, પણ વાસ્તવમા તેમા સુખ છે કે દુ ખ! વેસ્યાગમન, ચોરી વગેરે સુખ માનીને કરવામા આવે છે

કે દુખ માનીને ? જો તેઓ તેમાં દુખ માનતા હોય તો પ્રવૃત્તિ જ શા માટે કરે ? તે લોકો જો કે તેમા સુખ માનીને જ પ્રવૃત્તિ કરે છે પણ વાસ્તવમા તે બધામા દુખ છે

આ પ્રમાણે સસારમા જેટલા ખરાબ કામો છે તે ખરાબ કામો સુખ માનીને જ કરવામાં આવે છે દુખ માનીને કરવામાં આવતા નથી અને આ રીતે સસાર દુખને પણ સુખ માની રહ્યો છે. લોકો પોતાના પુત્રોને સુધારવા માટે કૉલેજોમા મોકલે છે પણ ત્યા કેવી રીતે કુળપરપરા અને ધર્મનો નાશ થાય છે તે કોણ જુએ છે! જે પાપ લાખો રૂપિયા મળે છતાં કરવામાં આવતુ નથી તે પાપ ત્યા કરવામા આવે છે. આમ હોવા છતાં પોતાના પુત્રોને ત્યા એટલા માટે મોકલવામા આવે છે કે અમારા પુત્રો ભણશે-ગણશે તો સુખી થશે. કોઈ કોઈ કૉલેજના વિષે સાભળ્યુ છે કે, ત્યા જે અનીતિ થાય છે અને ત્યા છોકરા-છોકરીઓ જે અનર્થો કરે છે એ સાંભળતા મોઢામા આગળી દબાવી દેવી પડે છે. આ પ્રમાણે નૈતિક-જીવનમાં ખરાબી પેસવા પામી છે એટલા માટે જ્યાસુધી નૈતિક-જીવનમાં પલટો કરવામા ન આવે ત્યાસુધી આધ્યાત્મિક જીવન આવી જ કેમ શકે ?

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૮

હવે આ જ વાત સુદર્શનના ચરિત્રદ્વારા સમજાવું છુ. તમારા પૂર્વજો કેવા હતા એ વાત સુદર્શનના ચરિત્ર ઉપરથી જુઓ. જેમના પૂર્વજો સુદર્શનની જેવા થઈ ગયા છે તે લોકો જો ખરાબ કામો આદરે તો શુ તે શરમની વાત નથી ? સુદર્શન સાધુ તો પાછળથી થયા પણ પહેલા તો તે શેઠ કહેવાતા હતા અને શ્રાવક હતા, પણ તે નામથી જ શેઠ કે શ્રાવક ન રહ્યા પણ નામ પ્રમાણે કામ પણ કરી બતાવ્યુ. તમે સુદર્શનની કથા ઉપરથી જુઓ કે તમારા પૂર્વજો તમારા માટે કેવો આદર્શ ઉપસ્થિત કરી ગયા છે!

દેખ મુનિકો ધાય પડિતા, મનમેં લાઈ રોષ;
હરિણી વેશ્યા કરી સમીક્ષા, બહકાઈ ભર જોષ. ॥ ધન૦ ૧૨૭ ॥

સુદર્શન શેઠે સંસારયાત્રાને પૂર્ણ કરી, જીવનસાધના કરવા માટે સંયમને ધારણ કર્યો. સુદર્શનના અત્યાર સુધીના ચરિત્રના આદર્શને તમારી સમક્ષ એટલા માટે ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે કે, જો તમે મુનિ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી ન શકો તો પણ તેમનુ ચરિત્ર તમને જે સદ્બોધ આપે છે તે સદ્બોધને તમે પણ તમારી યોગ્યતાનુસાર અપનાવો બજારમા રત્ન પણ હોય છે અને સામાન્ય ચીજો પણ છે પરંતુ લોકો તો પોતપોતાની શક્તિ અનુસાર જ ચીજો ખરીદે છે આ જ પ્રમાણે સુદર્શન શેઠના ચરિત્રમાથી તમે જે સદ્બોધ તમારા જીવનમાં ઉતારી શકો તે સદ્બોધને તમે અવશ્ય અપનાવો

સુદર્શન આગલા ભવમા સુભગ નામનો એક બાળક હતો, જે જિનદાસ શેઠને ત્યાં નોકર હતો અને જગલમા ગાયો ચરાવતો હતો એક મહાત્માના સમાગમથી તે નવકાર મંત્રનો એવો રસિક બન્યો હતો કે પેટમાં ખીલો ખૂચી જવા છતા પણ નવકાર મત્રનુ ધ્યાન ન ભૂલ્યો પરંતુ તેના ઉપર દૃઢ રહ્યો હતો

સુભગની નવકારમત્ર ઉપરની આવી દૃઢ ભાવનાને કારણે જ તેનો જીવ સુદર્શન શેઠ તરીકે જન્મ પામ્યો હતો, જન્મ પામીને તે કેવી શિક્ષાને પામ્યા અને તેમણે કેવી ઉચ્ચ ભાવના કેળવી હતી. તે વાતની સમજ તેઓ કપિલા અને અભયાના ફંદામાંથી કેવી રીતે

બચી ગયા તે ઉપરથી પડે છે કોઈ માણસ આવા પ્રયોગોમા ન પડવાથી તો બચી શકે છે પણ આ સ્થિતિમા ફસાયા છતા કુશળતાપૂર્વક બચી જવુ એ બહુ જ મુશ્કેલ છે, પણ સુદર્શન શેઠ આવાં કપરા પ્રસગોમાથી પણ સદાચરણ અને દૃઢ વિશ્વાસથી કુશળતાપૂર્વક બચી ગયા

સુદર્શન શેઠ મુનિ થયા તેઓ પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિઓનુ બરાબર પાલન કરતા હતા શાન્ત, દાન્ત અને ગભીર બની પુર-પાટણ વિચરતા હતા તેમની શાન્તિ એવી હતી કે ઇન્દ્ર પણ પોતાનુ ઇન્દ્રાસન છોડીને તેની ઇચ્છા કરે

જે પડિતા અભયા રાણીની સહાયિકા હતી તે રાણીના મૃત્યુ પછી રાજમહેલમાથી ભાગી પટના શહેરમા આવી વસેલી છે અને પટનામા એક વેશ્યાની સહાયિકા બની રહેલ છે. સુદર્શન મુનિ વિચરતા વિચરતા એક દિન પટના નગરીમા આવ્યા અને ત્યા ગોચરી લેવા માટે નીકળ્યા. પડિતા દૂરથી મુનિને ઓળખી ગઈ અને કહેવા લાગી કે, 'આ તો હવે સાધુ બની ગયો છે. એણે જ મને દુ ખ આપ્યુ છે આને જ કારણે રાણીને મરવુ પડયુ અને મારે રાજાનું ઘર છોડી અહીં આવવુ પડયુ. હુ એને ભ્રષ્ટ કરુ તો જ મારુ નામ પડિતા"

આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે જે વૈશ્યાને ત્યા નોકર તરીકે રહી હતી તે હરિણી વૈશ્યાને પડિતા ભરમાવી કહેવા લાગી કે, "તમે કહો છો કે, હુ બહુ જ હોશિયાર છુ, અને મનુષ્ય જ શુ પણ દેવોને પણ વિચલિત કરી શકુ છુ। મારી સમજમા તો આ તમારો ખોટો ડોળ છે અને જો તમારો એ ખોટો ડોળ ન હોય તો હુ તમને એક પુરુષ બતાવુ છુ. જો તમે એને વિચલિત કરી દો તો તો હુ તમને હોશિયાર માનુ જુઓ। તે સાધુ જઈ રહ્યો છે, તે સાધુને તમે તો જાણતા નથી પણ હુ એને સારી રીતે જાણુ છુ તે બહુ જ સુદર છે જો તમે કેવલ કપડામા જ સુદરતા માનતા નથી, પરતુ જે પ્રમાણે ઝવેરી ધૂળમા પડેલા રત્નને પણ રત્ન જ માને છે, તે જ પ્રમાણે તમે પણ પુરુષની પરીક્ષા કરનારા છો, તો મને ખાત્રી છે કે તમે પણ તેને સુન્દર જ કહેશો હુ તો કહુ છુ કે તે બહુ જ સુદર છે પણ સાથે સાથે તે અભિમાની પણ બહુ છે. એ એવો અભિમાની છે કે, તે સ્ત્રીઓને તો તુચ્છ જ સમજે છે"

હરિણીએ પડિતાને પૂછયુ કે, તને આ બધી વાતની ખબર કયાથી પડી? પડિતાએ ઉત્તર આપ્યો કે એ તો તમે જાણો જ છો કે, હુ અહીં જન્મેલ નથી, તેમ અહીં ઉછરેલ નથી હુ તો બહારથી આવીને તમારે ત્યા રહેવા લાગી છુ મારી ચતુરાઈ વગેરે ગુણોથી તમે જાણી શકો છો કે, હુ કોઈ મોટા ઘેર રહેલ છુ

હરિણીએ ઉત્તર આપ્યો કે, હા, હુ એ તો જાણુ છુ કે, તુ કોઈ મોટા ઘરમા રહેલ છો અને એ જ કારણે જ તારો બધા કરતા વધારે આદર કરુ છુ

પડિતાએ કહ્યુ કે, એ જ કારણે હુ એને જાણુ છુ અને સાચી વાત તો એ છે કે એના કારણે જ મારે રાજ્યનો ત્યાગ કરવો પડયો છે.

હરિણીએ કહ્યુ કે, તુ બધી વાત સ્પષ્ટરૂપે કહે પડિતાએ રાણીનુ સિહાસન થયુ એ વાત ન કહી પરતુ એટલુ જ કહ્યુ કે, આ પ્રમાણે મારી રાણીને પણ આના કારણે જ મરવુ પડયુ રાણીને માટે એને ફસાવવા મારે દલાલી કરવી પડી હતી પણ તેણે કોઈપણ

પ્રકારે માન્યુ નહિ અને પરિણામે રાણીને મરવુ પડયું અને હવે તો તે એમ કહે છે કે, "હવે તો હું સાધુ થઈ ગયો છુ એટલે કોઈ સ્ત્રી મને હવે શુ કરી શકે એમ છે? આવો તે અભિમાની છે. જો તમે તમારામા શક્તિ સમજતા હો તો એને ભ્રષ્ટ કરી જુઓ તો તમને ખરી માનુ!"

પંડિતાનું કથન સાભળી હરિણીને અહંકાર આવ્યો. તે કહેવા લાગી કે, તારી માલિક ગણી હતી પણ અમે તો વેશ્યા છીએ. અમારી આગળ એની શુ શક્તિ છે તે અમારા ફંદામાથી નીકળી જાય?

પંડિતાએ કહ્યુ કે, હુ પણ જોઉ છુ કે તમારામા કેવી શક્તિ છે?

પંડિતાની વાત સાંભળી હરિણીને જોશ આવ્યો. તેણીએ સુદર્શનને ભ્રષ્ટ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. હવે આગળ શુ થાય છે તેનો વિચાર યથાવસરે કરવામા આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૨ શનિવાર

પ્રાર્થના

આજ મ્હારા સંભવ જિનકે, હિતચિતસું ગુણ ગાસ્યાં;
મધુર મધુર સ્વર રાગ અલાપી, ગહરે શબ્દ ગુંજાસ્યાં. ॥ આજ૦ ૧॥

—વિનયચંદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી સંભવનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

ભક્તો કહે છે કે, હે! પ્રભો! આજે હુ તમારા ગુણગાન કરીશ ભક્તોના આ કથનમા જે 'આજ' શબ્દનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે તે 'આજ' શબ્દને કહેવાનો શો મતલબ છે એ અત્રે જોવાનુ છે. જેમના હૃદયમા પરમાત્માની પ્રીતિ પ્રગટ થઈ છે તેઓ આથી વિશેષ શુ કહી શકે? તેમના હૃદયમાં પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રીતિ પ્રગટ થઈ છે, એટલા માટે તેઓ એ જ કહે છે કે, 'હે! પ્રભો! હુ આજે આપના ગુણગાન કરીશ, ભલે કોઈ પ્રસન્ન થાઓ કે નારાજ થાઓ પણ હુ તો આપના ગુણગાન આજે અવશ્ય કરીશ. કોઈની પ્રસન્નતા કે નારાજગીની હુ પરવા કરીશ નહિ આબામા મંજરી આવ્યા બાદ કોયલ કોઈની નિંદા-પ્રશંસાની પરવા કરતી નથી અને બોલ્યા વિના રહેતી નથી કેતકીની સુગંધથી જ્યારે વન સુવાસિત બની જાય છે ત્યારે ભમરો ગુંજારવ કર્યા વિના રહેતો નથી. આ જ પ્રમાણે "હે! પ્રભો! જ્યારે મારા હૃદયમા આપની ભક્તિ પ્રગટ થઈ છે ત્યારે હુ આપના ગુણગાન કર્યા વિના કેમ રહી શકુ? હુ આપના ગુણગાન એ જ રીતિએ કરીશ, એમા જ મારુ હિત માનીશ અને મારુ ચિત્ત પણ એમા જ પરોવીશ કેવળ લોકોને બતાવવા માટે જ ઉપરથી ગુણગાન નહિ કરુ"

ભક્ત લોકો તો પરમાત્માની પ્રાર્થના આ પ્રમાણે કરે છે. હવે તમે તમારા વિષે જુઓ કે, તમે જે હમણા પ્રાર્થના કરી તે ઉપરથી કરી છે કે હૃદયથી કરી છે? આ વાતનો નિર્ણય તો તમે પોતે જ કરી શકો છો.

તમે કહેશો કે, "ગુણગાન તો એમના કરવા જોઈએ કે જેમણે આપણી ઉપર કોઈ પ્રકારનો ઉપકાર કર્યો હોય। જેમણે અમારી ઉપર કાંઈ ઉપકાર જ કર્યો નથી કે જે અમારા માટે કાંઈ કરતા જ નથી તેમના ગુણગાન કરવા માટે હૃદય ચાહતુ નથી હા, ઉપરથી ભલે તેના ગુણગાન કરવામા આવે પણ હૃદય એમ કરવા માટે ચાહતુ નથી તમે ભગવાનના ગુણગાન કરવા માટે કહો છો પરતુ ભગવાને અમારા માટે શુ કર્યું છે કે અમે તેમના ગુણગાન કરીએ। અમને ખાવા માટે અન્ન અને પહેરવા માટે કપડા પણ મળતા નથી। અમારુ જીવન પણ અપમાનપૂર્ણ રીતિએ ચાલી રહ્યુ છે એવી અવસ્થામા અમે ભગવાનના ગુણગાન કરીએ તો કેવી રીતે? હા, જેમના દિવસો સુખમા પસાર થાય છે, પરમાત્માની કૃપાએ વસ્ત્ર-અન્ન પૂરતા પ્રમાણમા મળેલ છે અને જેમને કોઈ પ્રકારનુ દુ ખ નથી તેમને પરમાત્માના ગુણગાન કરવાનુ કહેવામા આવે તો તે ઠીક પણ કહેવાય પણ અમને પરમાત્માના ગુણગાન કરવાનુ કહેવામા આવે એ કયાસુધી ઠીક છે?"

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, 'તૂ ભૂલી રહ્યો છે। તને એ વાતની ખબર નથી કે, તારા ઉપર પરમાત્માનો કેટલો ઉપકાર છે। અમારો સમાગમ કરત તો પરમાત્માએ તને શુ આપેલ છે અને તેમનો તારી ઉપર કેટલો ઉપકાર છે તેની તને ખબર પડત પરમાત્માએ તને શુ શુ આપેલ છે એ વાતનો નિર્ણય કરવા માટે તુ એ જો કે, તું સંસારના પદાર્થોને શ્રેષ્ઠ માને છે કે તારા આ શરીરને શ્રેષ્ઠ માને છે। સસારના બધા પદાર્થો એક બાજુ હોય અને બીજી બાજુ આ મનુષ્ય શરીર હોય તો પણ એ બધા પદાર્થો કરતા આ મનુષ્ય શરીર શ્રેષ્ઠ માનવામા આવે છે સસારના પદાર્થોમા રત્ન શ્રેષ્ઠ માનવામા આવે છે પણ એ રત્નની કીમત આકનાર કોણ છે। રત્નની કીંમત મનુષ્ય જ આંકે છે, વાનરો રત્નની કીંમત આકી શકતો નથી આ જ પ્રમાણે બીજી જે કોઈ કીંમતી વસ્તુ માનવામા આવે છે તે બધી ચીજો મનુષ્ય શરીરથી ઊતરતી છે છતા તમે એ વાતને ભૂલી રહ્યા છો અને જેમણે આ મનુષ્ય શરીર આપેલ છે તેમને માટે એમ કહી રહ્યા છો કે, એમનો અમારી ઉપર શો ઉપકાર છે। અને અમે તેમના ગુણગાન શા માટે કરીએ? પણ તમે એ વાતનો વિચાર કરો કે, તમને એમની કૃપાથી જ આ શરીર મળ્યુ છે અને એટલા માટે તમે પરમાત્માના ગુણગાન કરો આ શરીર પરમાત્માનુ ભજન અને આત્માનુ કલ્યાણ કરવાનુ સાધન છે સસારના બધા પદાર્થો કરતા આ શરીર વધારે મૂલ્યવાન છે તો એ મૂલ્યવાન શરીરને કેમ ભૂલી રહ્યા છો?'

હવે એક બીજો પ્રશ્ન એ થાય છે કે, શુ આ શરીર પરમાત્માએ આપેલ છે। જૈન શાસ્ત્રાનુસાર તો જે કાંઈ થાય છે તે પોતપોતાના કર્મના અનુસાર જ થાય છે તો પછી આ શરીર મળવામા પરમાત્માએ શુ કર્યુ છે કે તેમના ગુણગાન કરવામા આવે?

જેમણે જૈનધર્મ અને સ્યાદ્વાદનો વિચાર કર્યો હશે તેમને આ પ્રકારની શકા કદાપિ ન થાય આ પ્રકારની શકા તેમને જ થઈ શકે કે જેમણે જૈનધર્મ અને સ્યાદ્વાદને બરાબર સમજ્યો ન હોય! પરમાત્માએ આ શરીર કેવી રીતે આપ્યુ છે એ સમજવાની જરૂર છે કુભાર ઘડો બનાવે છે પણ એકલો કુભાર ઘડો બનાવી શકતો નથી. તેને ચાક-દડ વગેરેની સહાયતા લેવી જ પડે છે જો કે કુભાર ઘડો બનાવે છે પણ ચાક દડ

વગેરેની સહાયતાથી બનાવે છે એટલા માટે જો કુંભારમાં નમ્રતા હશે તો તે એમ જ કહેશે કે, ઘડો બનાવવામાં ચાક–દંડ વગેરે સહાયભૂત છે. જો તે ન હોય તો હું કાંઈ કરી શકું નહિ.

તમે લખો છો પણ કલમ ખડીયાની સહાયતાથી લખો છો, અને એ કારણે લોકો લેખકની એટલી પ્રશંસા કરતા નથી જેટલી પ્રશંસા કલમની કરે છે અને અમુક માણસની કલમ આવી છે એમ પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તમે લોકો પણ કલમનો ઉપકાર માનો છો અને એ કારણે તમે કલમને ઠોકર મારતા નથી પણ તેની પૂજા કરો છો

આ પ્રમાણે જ્યારે ચાક–દંડ કે કલમ જેવી વસ્તુઓનો પણ ઉપકાર માનવામાં આવે છે તો પછી પરમાત્માનો ઉપકાર કેમ ન હોય ? જો કે આ શરીરનો કર્ત્તા આત્મા છે પરંતુ જો પરમાત્મા નિમિત્તરૂપે સહાયક ન હોય તો આત્મા આ શરીર બનાવી શકે નહિ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, "જીવ જ્યારે શુદ્ધિને પામે છે ત્યારે જ તે મનુષ્યજન્મને પ્રાપ્ત થાય છે" આ પ્રમાણે જીવને મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થવાનું કારણ શુદ્ધિ છે અને શુદ્ધિનું કારણ પરમાત્મા છે. પરમાત્માની ભક્તિથી જ શુદ્ધિ થાય છે અને શુદ્ધિથી જ મનુષ્યજન્મ મળે છે આ પ્રમાણે આ મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ થવામાં પરમાત્માનો પણ ઉપકાર છે અને એ જ કારણે પરમાત્માના ગુણગાન કરતા ભક્તજનો કહે છે કે —

> સાધન ધામ વિવિધ દુર્લભ, તન મોહિ કૃપા કરી દીનો,
> પ્રભુ તુમ બહુત અનુગ્રહ કીનો
> કોટિન મુખ કહિ જાત, ન પ્રભુકે એક એક ઉપકાર;
> તદપિ નાથ માંગ હૂં કછુ ઔર હું દીજે પરમ ઉદાર પ્રભુ૦
> વિષયવારિ મન મીન ભિન્ન, નહીં હોત કબહું પલ એક,
> તાતે વિપત્તિ સહો અતિ નાના, જનમત જોનિ અનેક પ્રભુ૦

જે પ્રમાણે કુંભાર ચાકની સહાયતાથી ઘડો બનાવી શકે છે, લેખક કલમદ્વારા લખી શકે છે તથા ક્ષત્રિય તલવારદ્વારા વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને એ કારણે કુંભાર ચાકનાં, લેખક કલમના તથા ક્ષત્રિય તલવારના ગુણગાન કરે છે, તે જ પ્રમાણે ભકતો પરમાત્માનાં ગુણગાન કરે છે અને કહે છે કે, "હે ! પ્રભો ! આપે સાધનાનું ધામ અને દેવતાઓને પણ દુર્લભ એવું આ મનુષ્ય શરીર મને આપ્યું છે એ તમે મને ઘણું આપ્યું છે" જે ભિખારી હોય છે તેઓ તો બહુ મળ્યું હોવા છતાં એમ જ કહે છે કે, "મને કાંઈ આપ્યું નહિ પણ સંતોષી માણસ તો થોડાને પણ ઘણું માને છે" એટલા માટે હું એમ માનું છું કે, આપે મને આ શરીર આપી મારી ઉપર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે આપના એ ઉપકારનું વર્ણન અને આપના ગુણોનું કીર્ત્તન, કરોડો જીભ હોય તો પણ કરી શકું નહિ. આ જીભ પણ તમે જ આપેલી છે, એટલા માટે તમે આપેલી આ જીભદ્વારા તમારા ગુણગાન સમાપ્ત કેમ થઈ શકે, અને મે તમારા ગુણગાન કર્યા એ હું કેવી રીતે સમજી શકું ? જો કે, તમે મને આ મનુષ્યશરીર આપી ઘણું આપ્યું છે પણ તમે ઉદાર છો એટલે તમારી પાસે થોડું વધારે માગું છું તમારી પાસે હું એટલું જ વધારે ચાહું છું કે, જે પ્રમાણે માછલી પાણીમાં તલ્લીન રહે છે, તેમ મારું મન પણ વિષયોમાં તલ્લીન રહે છે. માછલી પાણીમાંથી બહાર નીકળવામાં દુઃખ માને છે તે જ પ્રમાણે મારું મન પણ વિષયોમાંથી બહાર નીકળવામાં દુઃખ માને છે. મારું મન

વિષયોમાંથી બહાર નીકળી જાય એ જ હુ વધારે ચાહુ છુ મારુ મન વિષયોમા તલ્લીન બની ગયુ છે અને એ જ કારણે હુ દુ ખ પામી રહ્યો છુ, અને આ સસારમા જન્મ–મરણરૂપ અનેક પ્રકારના કષ્ટો ભોગવી રહ્યો છુ, નહિ તો હુ અજર–અમર છુ તો પછી જન્મમરણની સાથે મારે શો સબધ ? પરતુ મારુ મન વિષયોમા તલ્લીન રહે છે એ જ કારણે હુ જન્મમરણના ફેરા ફરુ છુ એટલા માટે હે ! પ્રભો ! હુ આપને એવી પ્રાર્થના કરુ છુ કે, મારુ મન કોઈ પણ ઉપાયે વિષયોમાથી બહાર નીકળે વિષયોમા મન કેવી રીતે ફસાઈ જાય છે અને શા માટે વિષયોમાથી બહાર નીકળવા ચાહતુ નથી, એ વાત અનાથી મુનિના ચરિત્રદ્વારા સમજો

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૫૯

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે ! રાજન્ ! કુશીલ લોકો સાધુ બને છે, તે વખતે તેમની ભાવના એવી હોતી નથી કે, અમે પેટ ભરવા માટે સાધુ બનીએ છીએ તે વખતે તેઓ એમ વિચાર રાખે છે કે, પેટ તો કાગડા–કુતરાઓ પણ ભરે છે અમે કાંઈ પેટ ભરવા માટે સાધુ થયા નથી, પરતુ સ્વ–પરના કાર્યો સાધવા માટે જ અમે સાધુ થયા છીએ કારણ કે, **साधयन्ति स्व–परकार्याणीति साधव** અર્થાત્–જે સ્વપરનુ કાર્ય સાધે છે તે જ સાધુ છે આ પ્રમાણે સાધુ થયા તે વખતે તો એવી ઉચ્ચ ભાવના હતી, પરતુ સાધુ થયા બાદ કેટલાક લોકો એ ઉચ્ચ ભાવનાને ભૂલી જાય છે અને ઉદ્દેશિક, ક્રીતકૃત, નિત્યપિંડ તથા અનૈષણિક આહાર ખાવા લાગે છે સાધુઓને માટે કહ્યુ છે કે —

पिण्ड सिज्ज च वत्थ च चउत्थ पायमेव य ।
अकप्पनीयं न इच्छिज्जा पडिगाहिज्ज कप्पिय ॥—દશવૈકાલિકસૂત્ર

સાધુઓએ અકલ્પનીય આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે લેવા તો દૂર રહ્યા પણ તેની ઇચ્છા પણ કરવી ન જોઈએ અમે અકલ્પનીય આહારાદિ નહિ લઈએ એવી ઇચ્છાથી સાધુ થાય છે પણ બાદ રસગૃદ્ધ થઈ જીભની લોલુપતામા પડી જાય છે એટલા માટે છ કાયની હિંસાથી જે આહાર તેમના માટે જ બનાવવામા આવેલો હોય છે તેને પણ ખાઈ જાય છે તેમને કોઈ કહે કે, આ આહાર અકલ્પનીય છે તો તેઓ કહેવા લાગે છે કે, કલ્પ–અકલ્પની વાત ન કરો કલ્પ–અકલ્પ જોવાની જરૂર નથી, કેવળ ભાવ શુદ્ધ હોવા જોઈએ આ પ્રમાણે કહી તે લોકો કલ્પની વાતને જ ઉડાડી મૂકે છે પણ એમ કરવુ એ જૈનશાસ્ત્રની વિરુદ્ધ છે સૂયગડાગ સૂત્રની અનુસાર બૌદ્ધ લોકોમા ભલે એવુ ચાલી શકતુ હોય પણ જૈનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એ પદ્ધતિ કદાપિ માન્ય નથી જૈનશાસ્ત્ર આહાર વિષયક કલ્પ–અકલ્પનો ઘણો વિવેક બતાવે છે છતા પણ જે કલ્પ–અકલ્પનો વિચાર રાખતો નથી તે એના જેવુ જ કામ કરે છે, જેવુ કામ પાણીમા રહેનારી માછલી પાણીથી સંતોષ માનતી નથી અને અન્ય વસ્તુના પ્રલોભનમા પડી જઈ માસની સાથે કાટો ખાઈ જાય છે અને તડફડી મરી જાય છે જ્યારે માછલી માસ ઉપર લોભાઈ જાય છે ત્યારે તો તેને કાટાનુ ભાન હોતુ નથી જો તેને એ ભાન થઈ જાય કે આ માસની પાછળ કાટો લાગેલો છે તો તો તે કદાચ માસને જ ન ખાય, પરતુ તે કાટને જાણતી હોતી નથી એ કારણે અજ્ઞાનતાને વશ થઈ કાટામા ફસાઈ જાય છે પણ અસાધુ લોકો આવા કર્મમા દોષ છે એમ જાણવા છતા પણ એવો આહાર

ખાઈ જાય છે રસગૃદ્ધિને એવા અકલ્પનીય આહારને પણ છોડતા નથી આવા અસાધુ લોકોને માછલી કરતા પણ વધારે અજ્ઞાની કહી શકાય.

ભગવાને દૂષિત–અકલ્પનીય વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર, મકાન વગેરે લેવાનો નિષેધ કર્યો છે. ભગવાને આ પ્રમાણે નિષેધ કરી શુ સાધુઓને અંતરાય આપી છે? અન્તરાય આપી નથી, પરંતુ તેમણે સાધુઓના કલ્યાણ માટે જ એમ કર્યું છે આમ હોવા છતા જે લોકો એમ કહે છે કે, એમા શુ છે! સાધુઓને કલ્પ–અકલ્પ જોવાની શી જરૂર છે? જેમણે બનાવ્યુ હશે તે જ દોષી બનશે! આ પ્રમાણે જે કહે છે તેઓ ભૂલ કરે છે જો અકલ્પનીય વસ્તુ લેવામા દોષ લાગતો ન હોય તો ભગવાન કદાપિ એનો નિષેધ કરત નહિ સાધુઓએ હિંસા કરવી, કરાવવી અને અનુમોદવી એ ત્રણેય વાતોનો ત્યાગ કર્યો છે સાધુઓને જ્યારે આ પ્રકારનો આહાર લેવામા દોષ લાગતો ન હોત તો સાધુઓ હાથથી આહાર કેમ બનાવત નહિ! હાથે રસોઈ બનાવવામા તો હિંસા થાય છે એમ કહેવામા આવે છે, અને બધા આસ્તિક દર્શનો પણ આમ જ કહે છે કે રસોઈ બનાવવામા હિંસા થાય છે, પણ જ્યારે હાથથી રસોઈ કરવામા હિંસા થાય છે તો શુ તમારા માટે બીજા લોકો કરે છે એમા હિંસા થતી નથી? પાતંજલિ યોગદર્શનમાં સાધુઓ માટે હિંસા કરવી, કરાવવી અને અનુમોદવી એ ત્રણેયનો ત્યાગ કરવાનુ બતાવવામાં આવ્યુ છે. એવી દશામા પોતે હિંસા ન કરે અને બીજાની પાસે કરાવે તો શું પાપ નહિ થાય? કદાચ કોઈ ઉદ્દેશિક આહાર માટે એમ કહે કે, અમે આહાર બનાવ્યો નથી અને બીજાઓની પાસે પણ બનાવ્યો નથી, પણ જે આહાર તમને ઉદ્દેશીને બનાવવામા આવ્યો છે અને જે આહારને તમે લીધો છે શુ તે આહાર બનાવવાની હિંસાનુ અનુમોદન સાધુને નહિ લાગે? જો હિંસાનુ અનુમોદન લાગે તો પછી અહિંસા મહાવ્રત કે જેમા હિંસા કરવી–કરાવવી કે અનુમોદવી એ ત્રણેયનો ત્યાગ કર્યો છે તે અહિંસા મહાવ્રતનુ પૂરુ પાલન ક્યાં થયુ? એથી અહિંસા મહાવ્રતને દૂષણ લાગે છે. એટલા જ માટે સાધુઓને કરવુ, કરાવવુ અને અનુમોદવાનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે અને એ જ કારણે ઉદ્દેશિક આહાર લેવાનો પણ નિષેધ કરવામા આવ્યો છે

હવે ક્રીતકૃત અર્થાત્ સીધી વેચાતી લીધેલી ચીજ લેવાના વિષે જોવાનુ છે કોઈ કહે કે, મુનિએ કર્યું પણ નથી, કરાવ્યુ પણ નથી, અને અનુમોદ્યુ પણ નથી તેમ ખરીદ્યુ પણ નથી, પરંતુ મુનિને માટે ખરીદી લાવવામાં આવ્યુ તો તેમા શુ વાંધો છે? આના ઉત્તરમા શાસ્ત્ર કહે છે કે, મુનિઓએ એવો આહાર વગેરે પણ ન લેવો કારણ કે બનાવનારે પૈસાને માટે બનાવેલ છે અને સાધુને માટે પૈસા આપી ખરીદવામા આવે તો એના બનાવવામા સાધુનો પણ ભાગ થયો રેલ્વે તમારા માટે ચાલતી નથી પણ પૈસાને માટે ચાલે છે, પણ જ્યારે પૈસા આપીને બેઠા ત્યારે તેના પાપમા ભાગીદાર બન્યા કે નહિ?

લોકો સીધી સાદી ચીજ કહીને ન લેવા યોગ્ય ચીજોને પણ અપનાવી લે છે પરંતુ જો સામાન્ય વસ્તુમાં પાપ ન હોત, અને જો તે વસ્તુ લેવામા પાપ ન હોત તો ભગવાન સાધુને માટે આ પ્રમાણે નિષેધ ન કરત. બીજા લોકો સામાન્ય વસ્તુના ભુલાવવામા પડી જાય તો તે વાત જુદી છે, પરંતુ જૈન થઈને તમે સીધી સાદી ચીજના ભુલાવવામા પડી ગયા તો એ ઘણા આશ્ચર્યની વાત કહેવાય?

કદાચ કોઈ એમ કહે કે, અમે પરંપરાથી એમ જ કરતા આવ્યા છીએ પણ કોઈ પેઢી દર પેઢીથી રોગ ચાલ્યો આવતો હોય તો શુ તે રોગ દૂર કરી ન શકાય? પણ ભારતના લોકો સીધી સાદી વસ્તુના લોભમા એવા પડી ગયા છે કે કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, જો અશુચિને સારી રીતે પેક કરી સુદર શીશીમા ભારતીયોને આપવામા આવે તો ભારતીયો એ ચીજને પણ ખાઈ જાય જે ચીજની બનાવટમા તમે સાક્ષીભૂત નથી એ ચીજને ખાઈ જવી એ અજાણીતી વસ્તુને ખાવા સમાન છે, અને અજાણીતી વસ્તુને ખાવી તેની મના છે

મતલબ કે, ઉદ્દેશિક હોય કે ખરીદેલુ હોય એ બન્નેય સમાન છે કદાચ કોઈ એમ કહે કે, જો ઉદ્દેશિક કે ખરીદેલી ચીજ લેવામા ન આવે પણ નિત્ય આમત્રિત થઈ આહાર-પાણી લેવામા આવે તો શુ વાંધો છે? આના ઉત્તરમા શાસ્ત્ર કહે છે કે, નિત્ય પિંડ લેવુ એ પણ સાધુઓને માટે પાપ છે નિત્યપિંડ લેવુ એ અહિંસાની ઘાત કરવા બરાબર છે એ તો તમે જાણો છો કે, કોઈ માણસ તમારે ત્યા આવે અને ભોજન કરવાનો સ્વીકાર કરે ત્યારે જ તમે તેને માટે ભોજન બનાવો છો પણ જો કોઈ માણસ પહેલાથી જ ભોજન કરવાની ના પાડે તો તમે તેને માટે ભોજન શા માટે બનાવો। આ જ પ્રમાણે જો સાધુ હમેશા આવે કે તમારુ આમત્રણ હમેશા સ્વીકારે તો તેમના માટે ભોજન બને પણ જો તેઓ પહેલેથી જ એમ કહી દે કે, અમે રોજરોજ આવી શકીએ નહિ અમને રોજરોજ એક જગ્યાએથી ભોજન લેવુ કલ્પતુ નથી તો પછી ગૃહસ્થો સાધુઓ માટે શા માટે બનાવે? એટલા જ માટે સાધુઓ પહેલેથી જ કોઈને ત્યા ભિક્ષા માટે જવાનો કાંઈ નિયમ રાખતા નથી. અમુક દિસે અમુક જગ્યાએ જવુ અથવા બીજે ત્રીજે કે ચોથે દિવસે ભિક્ષા લેવા માટે નિયમિત જવાથી પણ આજે સાધુ આવશે એમ માલુમ પડી જાય છે એ કારણે સાધુને ઉદ્દેશિક, નિત્યપિંડ આદિનુ પાપ લાગી જાય છે જો સાધુ કયારે, કયે દિવસે ભિક્ષા માટે આવશે એ વાતની ખબર જ પાડવા ન દે તો જ આ પાપથી બચી શકાય છે.

કદાચ કોઈ કહે કે, સાધુઓને માટે અહારપાણી, મકાન વગેરે બનાવવામાં આવતા ન હોય પણ પાત્રો તો ગૃહસ્થો વાપરતા નથી તે તો સાધુઓના જ કામમા આવે છે એટલા માટે પાત્રો લેવામા તો સાધુઓને દોષ લાગે છે કે નહિ? પરતુ આના માટે પહેલા એ જુઓ કે, પાત્ર બનાવનારે પાત્રો શા માટે બનાવ્યા છે? લોકોએ પૈસાના માટે જ પાત્રો બનાવ્યા છે અને સાધુઓ પાસે પૈસા તો હોતા નથી જો સાધુ પૈસા આપી પાત્રો ખરીદે તો તો તેમને દોષ લાગે, અથવા સાધુઓને માટે પૈસા આપી પાત્રો ખરીદવામા આવે તો તો તેમને દોષ લાગે પરતુ વૈરાગીને માટે પાત્રો લાવવામા આવ્યા, અને તેમાથી બચેલા પાત્રો સાધુઓએ પણ લીધા તો એમા સાધુઓને કાંઈ દોષ લાગી શકે નહિ

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે! રાજન્! જે કુશીલ સાધુ હોય છે તે આહારાદિના દોષોનો વિચાર છોડી દે છે જે પ્રમાણે અગ્નિ સર્વભક્ષી છે અર્થાત્ અગ્નિમા જે કાંઈ નાખવામા આવે છે તેને અગ્નિ ખાઈ જાય છે તે જ પ્રમાણે તે કુશીલ ભિક્ષુ પણ સર્વભક્ષી બની જાય છે, તે કલ્પ-અકલ્પનો કાંઈ વિચાર કરતો નથી અને જો કોઈ કલ્પ-અકલ્પના વિષે કાંઈ કહે છે તો તેને ઊલટુ સમજાવી દે છે આવો કુશીલ માણસ ભલે થોડા દિવસ સુધી આનદ માને પણ આખર તે કટુ પાપફલને પામે છે.

અનાથીમુનિ કહે છે કે, જે લોકો સાધુ થઈને પણ પાછા અનાથ બની જાય છે તેઓ અનાથ તો બને જ છે પણ આ રીતે તેઓ પતિત પણ બને છે. તે લોકો પોતાની સાધુતાની કીમત જાણતા નથી અનાથી મુનિ સાધુઓને કહે છે કે, સાધુતામા દોષ લાગવો અને પછી દોષને દોષ ન માનવો, એ સાધુતાથી પતિત થવા જેવુ છે એટલા માટે સાધુતાના પાલન વિષે સાવધાન રહો અરિહન્તની આજ્ઞામા ચાલનારને માટે કોઈ વાતની અપૂર્ણતા રહેતી નથી કદાચ કોઈ વખતે કોઈ પ્રકારની અપૂર્ણતા જણાય તો એમ વિચારવુ કે મારે તો પરિષહો સહીને પણ અરિહન્તની આજ્ઞાનુ આરાધન કરવુ છે. ગજસુકુમાર મુનિના મસ્તક ઉપર ધગધગતા અગાર મૂકવામા આવ્યા હતા. છતા શુ તેમણે એમ વિચાર્યુ હતુ કે, હુ ભગવાનના શરણે આવ્યો છતા મારા મસ્તક ઉપર અગારા મૂકવામાં આવે છે તો પછી ભગવાનની આજ્ઞા માનવાનુ ફલ શુ મળ્યુ? જો ગજસુકુમારમુનિ આમ વિચારત તો ગજબ જ થઈ જાત! ભગવાન નેમિનાથે ગજસુકુમાર મુનિની મુક્તિ થયા બાદ કૃષ્ણના કથનના જવાબમા કહ્યુ હતુ કે, "ગજસુકુમાર મુનિને એક પુરુષ સહાયક મળ્યો હતો જ્યારે ભગવાને પણ આમ કહ્યુ ત્યારે ગજસુકુમાર મુનિની ભાવના કેવી રહી હશે? આ વાતને ધ્યાનમા રાખી કોઈ વાતની અપૂર્ણતા જણાય તો એમ વિચારો કે, મારે તો ભગવાનની આજ્ઞાનુ પાલન કરવુ છે કોઈવાર આહાર ન મળે તો એમ વિચારવુ કે આજે મને આહારપાણી મળ્યા નથી અને મને બહુ ક્ષુધા-પિપાસા લાગી છે, પરંતુ આ પ્રકારની ક્ષુધાવેદનીય ઘણીવાર મેં સહન કરી છે એટલા માટે એવા સમયે વેદનાને સમતાપૂર્વક સહેવી અને ભગવાનનુ ભજન કરવુ જોઈએ

આ પ્રમાણે વિચાર કરી કષ્ટના સમયે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવામા આવે તો તે વખતે કદાચિત્ આ શરીર પડી પણ જાય તોપણ આત્માનુ તો કલ્યાણ જ થઈ જાય. આ પ્રમાણે દૃઢ રહી જે ધર્મનુ પાલન કરે છે, તેને કોઈ પ્રકારની અપૂર્ણતા જણાતી જ નથી શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે—

देवा वि त नमसन्ति, जस्स धम्मे सया मणो ।

જ્યારે દૃઢધર્મીને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે તો એવા દૃઢધર્મીને કઈ વાતની ખામી રહી શકે? એટલા માટે જે પ્રમાણે સુદર્શન મુનિએ દૃઢતાપૂર્વક ધર્મનુ પાલન કર્યુ અને તેને માટે જે કષ્ટો માથે પડ્યા તે કષ્ટો સમતાપૂર્વક સહ્યા તે જ પ્રમાણે તમે ધર્મનુ પાલન કરો તો તેમા કલ્યાણ છે

સુદર્શન ચરિત્ર—૫૯

કલાકુશલ જગ કી તુમ જાનુ, ઈસમે વિલસો ભોગ;
એસા નર નહીં મિલે દુનિયામે, રૂપ કલા ગુન જોગ ધન૦ ॥૨૨॥

બની કપટ શ્રાવિકા વેશ્યા, મુનિ ભિક્ષા કો આયા,
અન્દર લે કે તીન દિવસ તક, નાનાવિધ લલચાયા ધન૦ ॥૨૨॥

ધ્યાન સુન જાન લગા મુનીશ્વર વેશ્યા તજ અભિમાન,
રતન કરે મુનિજી કો છોડ, વનમે કાયા ધ્યાન ધન૦ ॥૨૩॥

સુદર્શન મુનિ ધ્યાનમાં તલ્લીન રહેતા હતા તેઓ શહેરની બહાર જ ઉતરતા હતા શહેરમાં તો કેવળ ભિક્ષાને માટે જ આવતા હતા પડિતાએ મુનિને આવતા જોયા અને વેશ્યાને ભરમાવી એટલા જ માટે એમ કહ્યું છે કે—

दु सग सर्वथा त्याज्य कामक्रोधलोभमोहस्मृतिनाश सर्वनाश:
कारणत्वात् तरङ्गाइताऽपि मे संगात समुद्रायन्ति ।

જો તરંગ જેવડો પણ ક્રોધ, માન, કામ, લોભ, મોહ કે સ્મૃતિનાશ હોય તો તે દુ સગથી સમુદ્ર જેવડો થઈ જાય છે જે પ્રમાણે એક ચીનગારીથી ભયકર આગ ફાટી નીકળે છે તે જ પ્રમાણે કુસગથી ક્રોધાદિ વધવા પામે છે હરિણી વેશ્યા હતી તેનામાં જે દુર્ગુણો હતા તે સાધુસતોને કાંઈ પતિત કરવા માટે નહિ પણ પૈસા કમાવવા માટે જ હતા, પરતુ પડિતાની સગતિથી તેના તરગ જેવા દુર્ગુણો પણ સમુદ્ર જેવડા થઈ ગયા એટલા માટે દુ,સગ સર્વથા ત્યાજ્ય છે આ વાતને ભક્તજનો મોઢુ ફાડીને વારવાર કહે છે કે—

તજો રે મન પ્રભુ વિમુખનકો સગ,
જિનકે સગ તે કુમતિ ઊપજે હોત ભજનમેં ભગ　તજો૦
કાગહિ કાહ કપૂર ચુગાયે મરકટ ભૂષણ અગ,
દૂધ પિલાયે હોત કાહ રે વિષ નહી તજત ભુજગ　તજો૦

ભક્ત લોકો કહે છે કે, "જો તમે ભગવાનની ભક્તિના રસિક છો તો દુ સગનો સર્વથા ત્યાગ કરો" શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—**वाइवाव कुदसणवज्जणा ।**

અર્થાત્—જે લોકો સમકિતથી ભ્રષ્ટ થયા છે અને બીજા દર્શનમાં પડી ગયા છે તેમના સગનો ત્યાગ કરો, નહિ તો તમારા ગુણો પણ ભ્રષ્ટ થઈ જશે, જેમકે હરિણીમાં સાધુને પતિત કરવાની ભાવના ન હતી પણ પડિતાના સગને કારણે તે એવુ દુષ્કૃત્ય કરવાને માટે પણ તૈયાર થઈ ગઈ

પડિતાએ હરિણીને ખૂબ જોર આપ્યો એટલે તે કહેવા લાગી કે, "હુ વેશ્યા છુ એટલે એને પતિત કરવો એ શુ મારે માટે મુશ્કેલ કામ છે ? હુ એને પતિત કરુ તો જ મારુ નામ હરિણી." આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી હરિણી વિચારવા લાગી કે, સાધુને મારે ઘેર કેવી રીતે લાવવા ? સાધુ લોકો વેશ્યાને ત્યા ગોચરી આવતા નથી અને આ સાધુ તો નગરની બહાર રહે છે એટલા માટે તેને ઘેર કેવી રીતે લાવવા ! કારણ કે તેને ઘેર તેડી લાવ્યા વિના ઇચ્છિત કામ પાર પડી શકે એમ નથી આખરે તેણીએ એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો તે શ્રાવિકા બની, તેણીએ શ્રાવિકા જેવો બાહ્ય દેખાવ કરવો પણ શીખી લીધો શ્રાવિકાનો ઢોંગ કરી હરિણી, જ્યારે મુનિ ગોચરી માટે બહાર નીકળ્યા ત્યારે તેમની સામે આવી, બે હાથ જોડી કહેવા લાગી કે, "આજે મારા અહોભાગ્ય છે કે આપના દર્શન થયા હવે આપ મારે ત્યા ગોચરી માટે પધારો મારો એવો નિયમ છે કે મહાત્માઓના દર્શન થયા બાદ તેમને દાન આપ્યા વિના ખાવુ નહિ એટલા માટે આપ મારે ત્યા પધારો આપના યોગ કરવી હુ તરી જઈશ. કોઈ મારા ઘરને વેશ્યાનુ ઘર કહે તોપણ તમે તેનુ ન માનજો હુ પહેલા વેશ્યા હતી પરતુ હવે હું વેશ્યા નથી પણ શ્રાવિકા છુ"

મહાત્મા લોકો પવિત્ર હોય છે તેઓ આવા કપટને જાણતા નથી, પણ જેમનો આત્મા બલવાન હોય છે તેઓ ક્યાય પણ ઠગાતા નથી જે તેમને ઠગવા ચાહે છે તે પોતે ભલે ઠગાઈ જાય, પણ તે મહાત્માઓ ઠગાતા નથી

વેશ્યાનુ કપટ ન જાણતા મહાત્મા સુદર્શન તેના ઘેર ભિક્ષાર્થે ગયા, પણ જેવા તે ઘરમા ગયા કે તરત જ પાછળથી ઘરના દ્વાર બધ થઈ ગયા. દ્વાર બધ થઈ જવાથી મહાત્મા સમજી ગયા કે, અહી કપટ છે, પણ તેઓ ગભરાયા નહિ, કિન્તુ ત્યા યોગ્ય સ્થાન જોઈ ધ્યાનમા એવી રીતે બેસી ગયા કે જાણે તેમણે ઈશ્વરભજનનુ કવચ પહેર્યું હોય અને એ કારણે તેમને કોઈ પ્રકારનો ભય રહ્યો ન હોય ! મુનિને આ પ્રમાણે ધ્યાનારૂઢ થએલા જોઈ વેશ્યા કહેવા લાગી કે, "ઠીક છે, તેમનુ ધ્યાન ત્યાસુધી જ સુરક્ષિત છે જ્યાસુધી મે મારુ ચરિત્ર બતાવ્યુ નથી. જ્યારે હુ મારુ ચરિત્ર બતાવીશ, ત્યારે ન જાણે તેમનુ ધ્યાન ક્યાય ચાલ્યુ જશે." આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે શ્રૃંગાર સજી ગાવા–બજાવવાનો સામાન લઈ મહાત્માનુ ધ્યાન ચલિત કરવા પ્રયત્ન કરવા લાગી તે નાચરગ–હાવભાવ દ્વારા એવો પ્રયત્ન કરતી હતી કે જે પ્રયત્ન દ્વારા દેવતા પણ ડગી જાય. સમુદ્રને તરવો, વિષને પચાવવુ અને શસ્ત્રનો આઘાત સહેવો તો સરલ કહી શકાય, પણ સ્ત્રીઓના ચંચલ નેત્રથી બચવુ બહુ જ મુશ્કેલ છે. એક યોગીને માટે સાભળ્યુ છે કે, તે ૨૦ તોલા વિષ ખાઈને પચાવી ગયો અને દાક્તરો તે જોતા જ રહી ગયા આ જ પ્રમાણે મોટરને રોકનાર, પત્થરને તોડનાર એવા યોગીઓ તો ઘણા જોવામા આવ્યા હશે, પરતુ એવા લોકો બહુ જ ઓછા જોવામાં આવ્યા હશે કે, જે હરિણી જેવી વેશ્યાના ચરિત્રથી પણ ડગ્યા ન હોય અને જેમ જેમ તે પોતાનુ ચરિત્ર બતાવતી જાય તેમ તેમ ધ્યાન વધતુ જાય !

હરિણી નાચરગ બતાવતી થાકી ગઈ પણ મહાત્મા ધ્યાનથી વિચલિત ન થયા. ત્યારે હરિણી પડિતાને કહેવા લાગી કે, આ તો જાણે પત્થર જેવો છે ? પડિતાએ કહ્યુ કે, 'મે તો એના વિષે પહેલેથી જ કહ્યુ હતુ એ તો તમે જ કહેતા હતા કે, એ રાણી હતી પણ હુ તો વેશ્યા છુ એટલે એને હુ વિચલિત કરીશ.' વેશ્યાએ કહ્યુ કે, ઠીક છે આ હજી અહી જ બેઠો છે તો શુ થયુ પણ કડકડતી ભૂખ લાગશે ત્યારે તે ગભરાશે અને તે સમયે મારુ કહ્યુ માનશે જ

આ પ્રમાણે વિચાર કરી વેશ્યા ભોજન કરી પાછી મહાત્માને વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી તે મહાત્માને કહેવા લાગી કે, આગળ જે થવાનુ હશે તે તો આગળ જોવાઈ જશે, પણ આ પટ્રસ ભોજન જે તૈયાર છે તેનુ આપ ભોજન કરો

જો વેશ્યાનુ કહેવું માની મુનિ ભોજન કરી લેત તો તો તેઓ પતિત થઈ જાત, પણ તે મહાત્મા પરમાત્માના ધ્યાનમા એવા બેઠા હતા કે તેમને ભોજન કરવાનો ખ્યાલ જ ન હતો આજનો સંસાર ખાવાના લોભથી જ ડૂબ્યો છે લોકો સુધારો કરવા માટે કહે છે કે, "અમારે આ સુધારો કરવો છે પણ તેમને એ પ્રશ્ન પૂછો કે, તેઓએ પોતાની જીભને પણ વશમા કરેલ છે ? જીભને વશ ન કરવાને કારણે ભલે ગમે તે થાય પણ અમારે તો લાડવાઓ જોઈએ એ કામ તો થઈ જાય છે તે મહાત્મા આવ્યા હતા તો ભોજનને જ માટે પણ તેમને પહેલા ધર્મનુ પાલન કરવુ હતુ ભોજનને માટે ધર્મને જવા દેવા ચાહતા ન હતા.

તેઓ ધર્મની રક્ષા માટે જ ભોજન ચાહતા હતા એટલા માટે જ્યારે ધર્મ જતો હોય તે વખતે ભોજનની અપેક્ષા રાખી શકે નહિ, તેમ ભોજનને માટે ધર્મને જવા પણ દઈ શકે નહિ"

હરિણી વેશ્યાએ સુદર્શનમુનિને ત્રણ દિવસ સુધી અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ પરિષહો આપ્યા આખરે તે એમ વિચારવા લાગી કે, જે થયુ તે થયુ પણ હવે હુ આ મહાત્માને કષ્ટ આપીશ નહિ એ તો સારુ થયુ કે હુ એમને મારે ઘેર તેડી લાવી મારુ પાપ ખૂબ વધી રહ્યુ હતુ તે પાપ આ મહાત્માના પ્રતાપથી ધોવાઈ જશે હુ તેમને ઘેર લાવવા માટે નકલી શ્રાવિકા બની હતી પણ હવે હુ સાચી શ્રાવિકા જ બનીશ

આ પ્રમાણે વિચાર કરી વેશ્યાએ મુનિની ક્ષમાપના માગી અને કહેવા લાગી કે, આ મહાત્માની કૃપાથી જ હવે હુ એ સમજી શકી છુ કે, હુ જેને સુખ માનુ છુ એ સાસારિક સુખોની આગળ પણ કોઈ સુખ છે મે ત્રણ દિવસ સુધી આ મહાત્માને અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ અનેક પ્રકારના કષ્ટો આપ્યા અને આ મહાત્મા ત્રણ દિવસ સુધી ભૂખ્યા રહ્યા છતા તેઓ સાસારિક પદાર્થોમા લલચાયા નહિ અને પોતાના નિશ્ચયમા દઢ રહ્યા તો પછી એમ કેમ કહી શકાય કે, "આ સાસારિક સુખોની આગળ કોઈ વિશેષ સુખ નથી?" એટલા માટે હવે હુ આ મહાત્માને કષ્ટ આપીશ નહિ, પરતુ અત્યાર સુધી તો હુ નકલી શ્રાવિકા હતી, પરતુ હવે સાચી શ્રાવિકા બની જીવન વ્યતીત કરીશ" આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણીએ મુનિ પાસે ક્ષમાપના માગી અને તેમને છોડી મૂક્યા

મુનિ વિચારવા લાગ્યા કે, આ વેશ્યા તો સુધરી ગઈ પણ મારો આત્મા સુધર્યો કે નહિ ? મુનિને એવુ અભિમાન ન થયુ કે, મે વેશ્યાને પણ સુધારી દીધી એટલે મારે કાઈ કરવાનુ હવે બાકી નથી તેઓ તો એમ જ વિચારતા હતા કે, જ્યારે વેશ્યા પણ સુધરી ગઈ તો શુ મારો આત્મા સુધરશે નહિ ?

આજે મારા આત્મામા કેવી નિર્બળતા છે કે, મારે ભિક્ષાન્ન માટે નગરમા આવવુ પડે છે અને આ વેશ્યા જેવાના ભ્રમમા પડવુ પડે છે જો હુ જગલમા જ રહુ તો શુ ત્યા મને ભિક્ષાન્ન મળી ન શકે ? અને કદાચિત્ ન પણ મળે તો નહિ પણ હવે મારે નગરમા ભિક્ષાન્ન માટે જવુ ન જોઈએ, પરતુ જગલમા જ રહેવુ જોઈએ આ શરીર પણ શુ કામનુ છે ? આ માતા આ શરીરથી સુધરી નથી પણ આત્માથી જ સુધરી છે આ શરીરે તો વધારે તેને ભ્રમમા નાખી હતી એટલા માટે જગલમા રહેવાથી શરીર જાય તો ભલે જાય પણ આત્માને જાગ્રત કરવો

> અભયા વ્યન્તરી આય મુનિ કો, બહુત કિયા ઉપસર્ગ,
> પ્રતિકૂલ અનુકૂલ રીતિસે, અહો કર્મકા વર્ગ ॥ ધન૦ ॥ ૧૩૨ ॥

સુદર્શન મુનિ વેશ્યાના ઘરમાથી નીકળી જગલમા ગયા અને ત્યા ધ્યાનસ્થ થઈ બેસી ગયા અભયા રાણી જે કે દુર્ધ્યાનમા મરી હતી છતા મરતી વખતે તેને પોતાના દુષ્કૃત્ય વિષે થોડો પશ્ચાત્તાપ થઈ રહ્યો હતો કે, "હુ કપિલાના ફદામા ક્યા પડી કે નિર્દોષ ઉપર ખોટુ કલક ચડાવવુ પડ્યુ" આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ થવાને કારણે તે મરીને વ્યતરી અર્થાત્ જગલના રહેનારી દેવી થઈ વ્યતરી બનાવી તેણીને પોતાના પુનર્જન્મની વાત યાદ આવી

કે, "હું રાજાની રાણી હતી અને આમ કરવાથી મારી આવી ગતિ થઈ છે. જો મને મારા આ કૃત્યને વિષે પશ્ચાત્તાપ થયો ન હોત તો ન જાણે મારી કેવી ગતિ થાત!"

જે જંગલમા મુનિએ ધ્યાન લગાવ્યુ હતું તે જ જંગલમા તે વ્યંતરી પણ રહેતી હતી. તેણીએ મુનિને જોયા તે વિચારવા લાગી કે, આ તો તે જ છે કે જેને વિચલિત કરવાનો મેં પૂર્વભવમા પ્રયત્ન કર્યો હતો, છતા જે વિચલિત થયો ન હતો તે વખતે તો હુ માનવી હતી પણ હવે તો હુ વ્યન્તરી છું. હવે તો મારી પાસે એવી શકિત પણ છે કે હુ નાનું-મોટુ, સુદર કે ભયંકર જેવુ ચાહુ તેવું રૂપ બનાવી શકુ છુ એટલા માટે મારી એ શક્તિથી તે કેમ વિચલિત થઈ નહિ શકે?

વ્યન્તરીએ મુનિને વિચલિત કરવાનો વિચાર કર્યો મુનિને આ વાતની કાંઈ ખબર નથી. તેઓ તો ધ્યાનમાં જ બેઠા છે અને પરમાત્માનુ જ સ્મરણ કરે છે મુનિને આ પ્રકારના ઉપસર્ગો સહેવા પડે એ સારુ છે કે ખરાબ? મુનિને જંગલમા વધારે દિવસ રહેવુ નથી કારણ કે, જંગલમા અન્નપાણી વિના વધારે દિવસ શરીર પણ ટકી ન શકે એટલા માટે આ વ્યન્તરી તેમને માટે એવી સહાયિકા થઈ પડી જે પ્રમાણે ગજસુકુમાર મુનિને માટે સોમલ સહાયક થયો હતો. સોમલે જો કે મુનિના મસ્તક ઉપર ધગધગતા અંગારા મૂકયા હતા—જે ઉપસર્ગ કર્યો હતો પણ મુનિએ તેને ઉપસર્ગ માન્યો ન હતો પણ તે ઉપસર્ગને સહાયતા માની હતી, કારણ કે તેમણે પરમાત્માની સાથે એકાગી પ્રીતિ બાધી હતી. તમે પણ પરમાત્માની સાથે એવી એકાગી પ્રીતિ બાધો અને પરમાત્માને દુખ-નિકદન સમજી તેમની પ્રાર્થના કરો તો તેમા કલ્યાણ રહેલુ છે

વ્યાખ્યાનઃ સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૫ મંગળવાર

પ્રાર્થના

સુમતિ જિણેશ્વર સાહિબાજી, 'મેઘરથ' નૃપનો નંદ,
'સુમંગલા' માતા તણો, તનય સદા સુખકંદ
પ્રભુ ત્રિભુવન તિલોજી ॥ પ્રભુ૦ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માની પ્રાર્થના એ આધ્યાત્મિક વિષય છે, આધિભૌતિક વિષય નથી આજે ઘણા લોકો તેને ભ્રમ, વહેમ કે ઉપયોગમા ન આવે એવો અવ્યાવહારિક વિષય સમજે છે, પણ આધ્યાત્મિક વિષય જેટલો ઉપયોગી, હિતકારી અને સરલ છે તેટલો બીજો કોઈ પદાર્થ ઉપયોગી, હિતકારી કે સરલ નથી. આ ઉપરથી પ્રશ્ન એ થાય છે કે જ્યારે આધ્યાત્મિક વિષય એવો ઉપયોગી છે તો પછી એ વિષે બે મત કેમ છે? એક તો આધ્યાત્મિક વિષયને ઉપયોગી અને બીજો અનુપયોગી કેમ કહે છે?

આધ્યાત્મિકતાને અનુપયોગી અને અવ્યાવહારિક કહેવાનુ કારણ એ છે કે, કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે જે આધ્યાત્મિકતાને પ્રાપ્ત થાય છે તેને માટે બાહ્ય ક્રિયાની જરૂર જ રહેતી નથી. આ કથન ઉપરથી જ એમ કહેવામા આવે છે કે, આધ્યાત્મિક વિષય અવ્યાવહારિક છે ઊંચી સ્થિતિએ પહોચ્યા બાદની વાત જુદી છે પરતુ તે પહેલા જ આધ્યાત્મિકતાના નામે વ્યવહારનો ત્યાગ કરવાથી જ લોકોને આધ્યાત્મિકતા તરફ અરુચિ પેદા થઈ છે અને યુવક લોકો તો આધ્યાત્મિકતાથી કટાળી ગયા છે જે લોકો આધ્યાત્મિકતાને નામે વ્યવહારની જરૂર જોતા નથી અને એ કારણે જે લોકો આધ્યાત્મિકતાથી કટાળી ગયા છે એ લોકોને જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, તમે લોકો ભૂલ કરી રહ્યા છો આધ્યાત્મિકતાના નામે વ્યવહારને છોડી દેવો પણ અનુચિત છે અને આધ્યાત્મિકતાને અવ્યાવહારિક માની તેનાથી કટાળી જવુ એ પણ અનુચિત છે બલ્કિ આધ્યાત્મિકતાથી વિમુખ રહેવાને કારણે જ હાનિ પેદા થઈ છે અને થઈ રહી છે

પ્રાર્થના પણ આધ્યાત્મિક વિષય છે કેટલાક લોકો પ્રાર્થનાને પણ ભ્રમરૂપ માને છે પણ વાસ્તવમા આત્માને ઉન્નત કરવામા પ્રાર્થના સહાયક છે આત્મા પ્રાર્થનાદ્વારા કેવી રીતે ઉન્નત થઈ શકે છે અને ઉન્નત થવા માટે આત્માએ કેવી રીતે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ એના સીધા સાદા સરલ ઉપાયો આ પ્રાર્થનામા બતાવવામા આવેલ છે એ ઉપાયો એવા સરલ છે કે તે ઉપાયોને બધા લોકો આચરી શકે છે

ભમરાને કેતકી ઉપર એકનિષ્ઠ પ્રીતિ હોય છે. તેની એકનિષ્ઠ પ્રીતિ કેમ હોય છે ? એને માટે એમ કહી શકાય કે એમા સુગધ છે. પરતુ જેમા સુગધ છે તે કેતકીની સાથે પ્રીતિ બાધવાનુ ભમરાને કોણે શીખવ્યુ !

ભમરો ફુલને પહેલા સાક્ષાત્ જોતો નથી પરતુ ગધથી જ તે એ વાતનો નિર્ણય કરી લે છે કે, આ બાજુએવી ગધ આવે છે એટલા માટે આ બાજુ નજદીક કે દૂર ફુલ હોવુ જ જોઈએ પહેલા તો તે ભ્રમમા રહે છે પણ જ્યારે તેને સુગધ આવે છે ત્યારે તે તેની સહાયતાથી ભ્રમણ કરતો કરતો ફુલને મળી જાય છે આ જ પ્રમાણે પરમાત્મારૂપ કેતકીની સુગધને આધારે તમે લોકો પણ આગળ ચાલવા માડો તો તમને પણ પરમાત્માનો ભેટો થઈ જશે અને એ રીતે તમારી પ્રાર્થના પણ સરળ થઈ જશે

તમે કહેશો કે, પરમાત્માની ગધ કેવી હોય છે ! જ્ઞાનીજનો એના ઉત્તરમા કહે છે કે, "તમે લોકો નજદીકની વાત પણ ભૂલી રહ્યા છો ! જો તમે પરમાત્માની સાથે એકનિષ્ઠ પ્રીતિ બાધો તો તમને તેમની સુગધ અવશ્ય આવ ભ્રમર સુગધની સાથે એકનિષ્ઠાથી પ્રીતિ બાધે છે એટલા માટે જ્યારે તે સુગધની તપાસ કરે છે ત્યારે વચમા દુર્ગંધ પણ આવે છે પરતુ તે દુર્ગંધની તરફ જતો નથી પણ સુગંધની તરફ જ જાય છે. કિંતુ પરમાત્માના વિષે લોકોની એ ભૂલ થઈ રહી છે કે, લોકો પરમાત્મારૂપી સુગધની શોધમા નીકળવા છતા પણ વિષયરૂપ દુર્ગંધને ગ્રહણ કરવા ચાલ્યા જાય છે, આ જ મોટી ખરાબી છે એટલા માટે તમે તમારા વિષે જુઓ કે, તમારો આત્મા કેવી રીતે વિષયમા પડી જઈ સાચા સિદ્ધાતને ભૂલી રહ્યો છે અને સાચા સિદ્ધાતને નષ્ટ કરી કેવી રીતે ખરાબીના પડી રહ્યો છે ! તમને આત્માની સુગધ તો આવે છે કારણ કે, આત્મા તો તમારા સમીપ જ છે. વાસ્તવમા આ આત્મા જ

પરમાત્માની સુગંધ છે. એ સુગંધનો આધાર લઈ તમે આગળ વધતા જાઓ તો પરમાત્માનો ભેટો અવશ્ય થશે."

તમે કહેશો કે, આત્મા નજદીક કેવી રીતે છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, આંખથી જોવું, કાનથી સાંભળવુ, નાંકથી સૂંઘવુ અને જીભથી રસ લેવો, એ બધુ કોણ કરે છે? ઇન્દ્રિયોદ્વારા વિષયોને ગ્રહણ કરનાર કોણ છે? તમે રૂપને જોઈ મુગ્ધ બની જાઓ છો પરંતુ રૂપને જોનાર કોણ છે! કેવળ બાહ્ય દેખાવ ઉપર જ લોભાઈ ન જાઓ પરતુ એ જુઓ કે, રૂપને જોનાર કોણ છે? પતંગ દીપકના રૂપમા અંજાઈ જઈ તેમા જ બળી મરે છે પણ પોતાના આત્માને જોતો નથી. તે જ પ્રમાણે તમે પણ તમારી શક્તિને બાહ્ય આડંબરમા વેડફી રહ્યા છો પણ એ શક્તિનો સદુપયોગ કેવી રીતે કરવો તે ભૂલી રહ્યા છો! જે શક્તિ પરમાત્માની સાથે ભેટો કરાવવા સમર્થ છે તે શક્તિને તમે આત્માના ગુણને નષ્ટ કરવામા વેડફી રહ્યા છો તમે ઇન્દ્રિયોદ્વારા જે પદાર્થો જુઓ છો તે પદાર્થોનો નિર્ણય તમારી બુદ્ધિ કરે છે. એ બુદ્ધિમાં કોની શક્તિ રહેલી છે એ જુઓ અને તેને જાણો અને એ બુદ્ધિને બહિર્મુખી ન બનાવતા અંતર્મુખી બનાવો તો તમે પરમાત્માને પણ ભેટી શકશો.

સસારમાં જે કાંઈ સુધાર કે કુધાર થાય છે એ બધુ આત્માની શક્તિથી જ થાય છે. આત્મા અજ્ઞાનતાને કારણે પોતાની શક્તિનો આત્મસુધાર કરવામા સદુપયોગ કરવાને બદલે આત્માને બગાડવામા દુરુપયોગ કરે છે આજે જે લડાઈ, ઝગડા, ઝેર–વેર કે કલેશ–કકાસ ફેલવા પામ્યા છે તે આત્માની ભૂલથી જ ફેલવા પામ્યા છે. લોકો ક્રિયાનો ત્યાગ કરી પુરુષાર્થહીન બની રહ્યા છે. લોકો પોતે શ્રમ ન કરતા બીજાના શ્રમ ઉપર જીવવા અને મોજ કરવા ચાહે છે; અને આ જ કારણે સસારમાં લડાઈ–ઝગડા થવા પામે છે. પણ પોતે શ્રમ ન કરવો અને બીજાના શ્રમ ઉપર જીવિત રહેવાની અને મોજ માણવાની વાત કયાથી આવી છે! આત્માની ભૂલથી જ ને? આત્મા ભૂલથી વિષયોમા પડી રહ્યો છે અને તેથી જ આ વિષમતા પેદા થવા પામી છે. વિષય–પોષણ માટે પૈસા ન હોય તો અનીતિથી પૈસા પ્રાપ્ત કરવામા આવે છે પણ વિષયોનુ પોષણ તો કરવામાં જ આવે છે આત્મામા આ સ્થિતિ કયાથી પેદા થઈ? જો આ વિષે ઊંડો વિચાર કરવામા આવે તો જણાશે કે, આત્મા અધ્યાત્મિકતાને ભૂલી જવાથી જ આ વિષમ સ્થિતિ ઉભી થવા પામી છે જે થયુ તે થયુ પણ હજી જાગ્યા ત્યાથી સવાર ગણી ચેતો તો પણ તમે કલ્યાણ કરી શકો છો. કહેવત છે કે,

જો ગઈ સો ગઈ અબ રાખ રહી કો

જે થયુ તે થયુ હજી પણ આત્માની શક્તિ તમારા હાથમા જ છે એટલા માટે જાગ્યા ત્યાથી સવાર ગણી આત્માની શક્તિનો આત્મસુધાર કરવામા સદુપયોગ કરો તો ધીમેધીમે તમે એ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકશો કે જે દ્વારા પરમાત્માનો ભેટો થઈ શકશે આત્મા પરમાત્માનો ભેટો કરી શકે એવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવા માટે ભક્તજનો વારંવાર એમ કહે છે કે, 'હે જીવો! પરમાત્માનુ ભજન કરો અને જે પ્રમાણે ભમરો કેતકી પ્રત્યે અનન્ય પ્રેમભાવ રાખે છે તેવો અનન્ય પ્રેમભાવ પરમાત્મા પ્રત્યે રાખો."

ભમરો ફુલની સુગંધ લે છે પણ શુ તે ફુલને કે ફુલની એક પાખડીને પણ તોડવાની ઇચ્છા કરે છે! તે ફુલને તોડવા કે બગાડવા ચાહતો નથી ભમરાના આ કાર્યનુ ઉદાહરણ આપી ભગવાને મુનિઓને માટે કહ્યુ છે કે.—

जहा दुम्मस्स पुप्फेसु भमरो आवियइ रसं ।
न य पुप्फं किलामेइ सो य पिणेई अप्पयं ॥ —શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્ર

અર્થાત્–હે ! મુનિઓ ! તમે પણ ભ્રમરવૃત્તિ ધારણ કરો અને ભ્રમરની માફક એવી રીતે યતનાપૂર્વક કામ કરો કે જેથી કોઈને કષ્ટ ન થાય આમ કરવામા જ તમારુ કલ્યાણ રહેલુ છે

આજ પ્રમાણે ભક્તિમાર્ગમા પણ એમ કહ્યુ છે કે, પરમાત્માની સાથે ભ્રમરના જેવી પ્રીતિ બાધવી જોઈએ કેટલાક લોકો કહે છે કે, "શુ પરમાત્મા અમારુ કાઈ કામ કરી દે છે કે અમે તેમની પ્રાર્થના કે તેમને નમસ્કાર કરીએ?" પણ આ પ્રકારની ઇચ્છા કરવી એ શુ ભમરો ફુલને ચૂટે કે બગાડે એના જેવુ કૃત્ય નથી? કવિ આનદઘનજી કહે છે કે—

ચિત્ત પ્રસન્ને પૂજન ફલ કહ્યો, પૂજન અખડિત એહ,
કપટ રહિત થઈ આતમ અરપણા, આનદઘન પદ રેહ

જે ફુલમાથી સીધી રીતે સુગધ મળે છે એ ફુલને ભમરો તોડવાની ઇચ્છા કરે ખરો ! જો નહિ તો પછી તમે પરમાત્માના વિષે એમ કેમ કહો છો કે, પરમાત્માએ અમને શુ આપ્યુ કે અમે તેમની પ્રાર્થના કરીએ !" કવિ આનદઘનજી કહે છે કે, પરમાત્મા અખડ પૂજ્ય છે, એટલા માટે સસારની કોઈપણ કામનાથી તેમને ખડિત કરવા ન જોઈએ. "બીજા દર્શનવાળા સ્વાર્થી લોકો તો પરમાત્માને સસારની ધમાલમા ઊતારે છે પણ જ્ઞાનીજનો એમ કરતા નથી તેઓ તો એમ જ કહે છે કે, "પરમાત્મા અખડિત છે એટલા માટે એ અખડિત પૂજ્યની પૂજા–સેવા કરવાથી અમને ઉલ્લાસ આવશે અને અમારો આત્મા પરમાત્મા બની જશે જે પ્રમાણે ભમરો પુષ્પને અખડિત રાખીને જ તેની સુગંધ લે છે તે જ પ્રમાણે અમે લોકો પણ પરમાત્માને અખડિત રાખીને જ તેમની પૂજા–સેવા કરીએ છીએ. આમ કરવાથી અમને તેમની શક્તિરૂપ સુગધ મળશે કે જે સુગધથી અમારો આત્મા પણ સુવાસિત બનશે અને અમારુ કલ્યાણ થશે"

ભક્તજનોની માફક તમે લોકો પણ પરમાત્માને અખડિત માનો, તેમને સંસારની કોઈપણ ભાવનામા ઉતારો નહિ

તમે લોકો 'તિક્ખુત્તો' નો જે પાઠ બોલો છો તેમા કહો છો કે—

आयाहिणं पयाहिणं वंदइ चेइयं

આના આવતા 'ચેઇય' શબ્દનો અર્થ કરતા મલયગિરિ આચાર્ય કહે છે—

'सुप्रसन्नमनहेतु-त्वादिति चैत्य'

અર્થાત્—મનને પ્રસન્ન કરવાનુ જે કારણ છે તે ચૈત્ય છે જે મનને પ્રસન્ન કરવાનુ લૌકિક કારણ છે તે લૌકિક ચૈત્ય છે અને જે લોકોત્તર મનપ્રસન્ન કરવાનુ કારણ છે તે લોકોત્તર ચૈત્ય છે મુનિને પણ તમે ચૈત્ય માનો છો પણ મુનિ તમારા માટે શુ કરે છે કે તમે તેમને ચૈત્ય કહો છો? તેઓ તમારુ શુ કામ કરે છે? શુ તેઓ તમારા માટે કાઈ કમાણી આપે છે કે તમને આનંદનો રસ્તો બતાવે છે? તેઓ આવુ કઈ કરી દેતા નથી, એટલા જ માટે તેઓ તમારા માટે ચૈત્યરૂપ છે મંગલના જેવા [illegible] લોકો [illegible] કે જેઓ

વેશ્યાને પણ ચૈત્યરૂપ માનતા હશે એવા લોકોની વાત જ જુદી છે પણ તમે મુનિઓને કે પરમાત્માને સંસારની ભાવનામાં ઘસેડો નહિ જે પ્રમાણે ભમરો ફુલની તરફ જ દોડે છે, બીજી બાજુ દોડતો નથી તે જ પ્રમાણે તમે પણ પરમાત્માની તરફ જ દોડો, આડી અવળી બાજુ દોડો નહિ

જે 'અહંપદ' કે 'તત્ત્વમસિ' દ્વારા આત્માને જાગ્રત કરે છે અને એમ વિચારે છે કે, હું જ પરમાત્મા છું– જો હું ઉપાધિઓને મટાડી દઉં તો પરમાત્મા અને મારામાં કોઈ અંતર ન રહે, આ પ્રમાણે વિચાર કરી જે આગળ વધતો જાય છે તે આત્મા અવશ્ય પરમાત્મામય બની જાય છે

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૦

અનાથી મુનિ પણ આ જ વાત કહે કે, આત્મા જો પોતાના સ્વરૂપમા લીન થઈ અન્તર્મુખી બની જાય તો તે સનાથ બની જાય કેટલાક લોકો આત્માના નાથ બનવા માટે તૈયાર તો થઈ જાય છે પણ પાછા સંસારની ભાવનાને કારણે પતિત થઈ જાય છે. જો ભમરો પુષ્પની સુગંધ જ લે પણ જો તેના ઉપર અધિક મુગ્ધ બની ન જાય તો તો તે સુગંધનો લાભ લઈ શકે છે પણ જો તે ફુલ ઉપર અધિક મુગ્ધ બની જાય તો કોઈ વખતે તે કમલના બીડાવાના સાથે પોતે પણ અંદર બીડાઈ જાય છે અને કોઈ વખતે તો હાથીના મુખમા પણ કમલની સાથે ચાલ્યો જાય છે આ જ પ્રમાણે જો સાધુ જે ભાવનાથી સાધુ થયો છે તે જ ભાવના ઉપર સ્થિર રહે તો તો તે આત્માનુ કલ્યાણ કરી શકે છે પણ કોઈ કોઈ સાધુ પોતાની મૂળ ઉચ્ચ ભાવનાને ભૂલી જાય છે અને ઉદ્દેશિક, ક્રીતકૃત આદિ અકલ્પનીય આહાર પણ ખાવા લાગે છે અને પોતાની આ ખરાબીને છુપાવવા માટે આધ્યાત્મિકતાનુ પણ નામ લે છે આ પ્રમાણે તેઓ પાછા સંસારભાવનામા ફસાઈ જઈ અનાથ બની જાય છે

न तं अरो कंठछेत्ता करेइ, जं से करे अप्पणिया दुरप्पया।
से नाहिइ मच्चुमुहं तु पत्ते, पच्छाणुतावेण दयाविहूणो ॥ ४८ ॥

જે પ્રમાણે કમલ ઉપર મુગ્ધ થઈ જવાથી ભમરો હાથીના મુખનો ગ્રાસ બની જાય છે આ તેની પોતાની જ ભૂલ છે. આ જ પ્રમાણે આત્મા પોતાની ભૂલથી જ પોતાનુ એવુ અહિત કરે છે જેવુ અહિત શિરોચ્છેદ કરનાર વૈરી પણ કરતો નથી

દુનિયામા શિરોચ્છેદ કરનાર મોટો વૈરી માનવામાં આવે છે પણ અનાથી મુનિ કહે છે કે, પોતાનો જ આત્મા જેવુ અહિત પોતાનુ કરી બેસે છે તેવુ અહિત શિરોચ્છેદ કરનાર દુશ્મન પણ કરી શકતો નથી કંઠનો છેદ કરનાર દુશ્મન તો તે જ શરીરને નષ્ટ કરે છે કે જે શરીર કોઈ દિવસે નષ્ટ થવાનુ જ હતુ પરંતુ તે વૈરી નરક કે નિગોદમા આ આત્માને મોકલવાને સમર્થ નથી બલ્કિ એવો દુશ્મન જ્યારે કંઠને છેદતો હોય ત્યારે તેના ઉપર ક્રોધ કરવામા ન આવે તો તે વૈરી સુગતિ અપાવવામા સહાયક પણ બની શકે છે. આ પ્રમાણે ગળુ કાપનાર વૈરી એવી હાનિ કરતો નથી, જેવી હાનિ પોતાનો દુરાત્મા કરે છે.

લોકોને નરકનો ભય લાગે છે પણ નરક આવ્યુ ક્યાથી? નરક તો દૂર રહ્યુ પરતુ કસાઈખાનુ આવ્યુ ક્યાથી? નરક કે કસાઈખાનાને દુરાત્મા જ પેદા કરે છે દુરાત્મા જ કપાય છે અને દુરાત્મા જ કપાવે છે ભગવાને ત્રણ પ્રકારના પુદ્ગલો કહ્યા છે જે પુદ્ગલોને આત્માએ જ ખરાબ બનાવ્યા છે, પુદ્ગલ તો પોતાના રૂપમા જ રહે છે પણ દુરાત્મા એને પણ ખરાબ કરી દે છે ઉદાહરણ તરીકે માનો કે, તમે ખીર ખાધી તે ખીર ખાવા પહેલા સ્વાદ, રૂપ, ગધ વગેરેમા કેવી હતી અને પેટમા પચાવ્યા બાદ તે કેવી બની જાય છે! આ પુદ્ગલોને પોતે આત્માએ જ ખરાબ કરેલ છે કે નહિ? ગ્રન્થોમા કહ્યુ છે કે, સવા લાખની કીમતના કપડા હોય છે પણ એકવાર પહેરવાથી તે પણ નિર્માલ્ય-નકામા થઈ જાય છે તે કપડાને નિર્માલ્ય બનાવનાર કોણ છે?" આ પ્રમાણે પુદ્ગલોને ખરાબ કરનાર આ આત્મા જ છે આત્મા જ પુદ્ગલોને શસ્ત્રરૂપે બનાવે છે દુરાત્મા જ તલવાર બનાવે છે જો આત્મા દુરાત્મા ન હોય તો તે તલવારને પણ ફુલની છડી બનાવી શકે છે

તમને જે ઇન્દ્રિયો મળી છે તે આત્માના કલ્યાણ માટે જ મળી છે અનતાનત પુણ્યનો સંચય થવાથી એક એક ઇન્દ્રિય મળી છે પણ આ પ્રમાણે પુણ્યસચયથી મળેલી ઇન્દ્રિયોને દુરાત્મા ક્યા ક્યા વેડફી રહ્યો છે સાધુ પણ જો સાધુપણાથી પતિત થાય અને ઇન્દ્રિયોને વેડફી દે તો તે પણ દુરાત્મા જ છે દુરાત્મા સસારમા તો આનદ માને છે પરંતુ જ્યારે તે મૃત્યુના મુખમા સપડાય છે ત્યારે તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થાય છે, તે વખતે લક્ષણ, જ્યોતિષ, મત્ર વગેરે કાઈ કામમા આવતા નથી જેણે અહિસાનો નાશ કર્યો છે અને દયાને ગુમાવી દીધી છે તે જ્યારે મોતના મુખમા સપડાય છે ત્યારે તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થાય છે

મહમ્મદ ગજનવી માટે એમ કહેવામા આવે છે કે, તેણે ૧૭ વાર ભારતને લૂટયુ હતુ અને અનેક લોકોને ઘણુ કષ્ટ આપી, ઘણુ ધન લઈ ગયો હતો, પણ જ્યારે તે મરવા લાગ્યો ત્યારે તેણે પોતાની સામે એ બધા ધનનો ઢગલો કરાવ્યો અને તે ધનના ઢગલાને જોઈ-જોઈને ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રોવા લાગ્યો તે શા માટે રોતો હતો તે વિષે નિશ્ચયપૂર્વક તો કાઈ કહી શકાય નહિ પણ સભવ છે કે તે એ વિચારથી રોતો હોય કે, 'હુ લોકોને કેટલું કષ્ટ આપીને ધન સગ્રહીને લાવ્યો છુ અને આજે એ ધન અહીં જ પડયુ રહે છે આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ થવાથી તે રોયો હોય એવો સભવ છે"

આ જ પ્રમાણે દુરાત્મા પણ જ્યારે મૃત્યુના મુખમા સપડાય છે ત્યારે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગે છે તમે પણ તમારા માટે એમ વિચારો કે, અમે ગરીબોને દુ ખ આપી પૈસા એકઠા કરીશુ તો તે પૈસા અમારી સાથે નહિ આવે પણ જ્યારે અમે મૃત્યુના મુખમા સપડાઈશુ ત્યારે અમારે એનો પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે આ તો તમારા માટે એમ કહ્યુ પરંતુ મારે પોતાએ પણ મારા વિષે વિચારવુ જોઈએ કે, 'હે! આત્મા! જો તુ બીજાઓને ખુશ કરવામા અને લોકોને પોતાની આજ્ઞા મનાવવામા જ રહી ગયો, કેવળ ખાલી વાદવાદ કરતો રહ્યો અને સ્વરૂપની કાઈ દયા ન કરી તો આખરે તારે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે '

અનાથી મુનિ આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી એમ કહે છે કે, આખરે તારા કામમા તારો આત્મા જ આવશે, બીજો કોઈ તારા કામના આવશે નહિ એટલા માટે જે સત્ય હોય, જે ભગવાનની આજ્ઞાના હેતુ અને જેવી સ્વરૂપની દયા થાય તે જ કામ કર, બીજા કામો ન કર '

જો અનાથી મુનિની આ શિક્ષાને જીવનમાં ઉતારવામાં આવે તો આત્મા અવશ્ય પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે છે. જો તમે દયા અને પરમાત્માની આજ્ઞાને બરાબર જાણી લો તો તમે બધુંય જાણી લીધું છે, પછી વધારે જાણવાનું કાંઈ બાકી રહેતું નથી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, "કોઈ જીવની હિંસા ન કરવી એ જ બધા શાસ્ત્રોનો સાર છે"

કોઈ માણસ હજાર-બે હજાર વર્ષનું જૂનું લખેલું શાસ્ત્ર બતાવીને તમને કહે કે, ભગવાન વીતરાગ ફુલની માળા પહેરી બેઠા હતા તો શું તમે તેની વાત માની લેશો? તમે એમ જ કહેશો કે, એવું કોઈ વિકારીએ લખ્યું હશે! ભગવાન વીતરાગ આ પ્રમાણે સંસારની ભાવનામાં પડી ન શકે આ જ પ્રમાણે કોઈ એમ કહે કે, મુનિઓએ ઓછામાં ઓછા પાંચ રૂપિયા તો પોતાની પાસે રાખવા જ જોઈએ. કારણ કે, કોઈ વખતે રૂપિયા હોય તો કામમાં આવે, તો શું તમે તેનું કહેવું માનશો? કદાચ કોઈ એમ પણ કહે કે, 'આ મુનિ તો આધ્યાત્મિકતામાં ખૂબ આગળ વધેલા છે એટલા માટે પાંચ રૂપિયા પોતાની પાસે રાખે તો કાંઈ વાંધો નહિ'-આમ કહેવા છતાં પણ તમે એ વાત માની શકો નહિ તમે તો એમ જ કહેશો કે, એમ કરવું એ ભગવાનની આજ્ઞામાં નથી તમે આ જ વાતને ભગવાનની બધી આજ્ઞાઓ માટે જોતા જાઓ અને એ આજ્ઞા ઉપર જ દૃઢ રહો ધ્વજાની માફક તમે ફરી ન જાઓ નહિ તો તમારે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને જે ઉપદેશ આપી રહ્યા છે તે ઉપદેશ એક રીતે તો મુનિઓને માટે ઉપાલંભરૂપ છે, પણ આ ઉપાલંભ પ્રેમને કારણે જ આપવામાં આવે છે કોઈ સજ્જન માણસ કોઈ બીજાને ઉપાલંભ આપવા માટે જશે નહિ પણ જે આત્મીય હશે તે જ ઉપાલંભ આપશે આત્મીય સિવાય બીજો કોઈ હશે તો તેને માટે એમ જ કહેશે કે, તેની સાથે મારે શું લેવા-દેવા! આ જ પ્રમાણે અનાથી મુનિ પણ અમને મુનિઓને પ્રેમને કારણે જ આ ઉપાલંભ આપે છે અને કહે છે કે, 'તમે કયા કામને માટે સાધુપણું લીધું છે અને કયું કામ કરી રહ્યા છો? તમારું અને અમારું ધ્યેય એક જ છે છતાં તમે સંસારભાવનાને કારણે અમારાથી જુદા પડી ન જાઓ

જૈનધર્મની દૃષ્ટિ પ્રેમની છે તેનો ઉદ્દેશ કોઈ પણ આત્માને કષ્ટ ન આપવું એ છે એનું લક્ષ્ય **मित्ति मे सव्वभूएसु**-અર્થાત્ બધા પ્રાણીઓ પ્રત્યે મૈત્રીભાવ છે બધા પ્રાણીઓ સાથે મૈત્રીભાવ રાખવો એ જૈનધર્મનું ધ્યેય છે સુદર્શને પણ આ જ મૈત્રીભાવનાને હૃદયમાં ઉતારી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું હતું

સુદર્શન ચરિત્ર—૯૦

સુદર્શનની સાથે અભયાએ કેવો દુર્વ્યવહાર કર્યો હતો છતાં સુદર્શને તો અભયાને માટે એમ જ કહ્યું હતું કે, એ મારી માતા છે આ મૈત્રીભાવનાને કારણે જ સુદર્શને આત્મવિકાસ એટલો બધો સાધ્યો કે તેમણે હરિણી વેશ્યાનો પણ સુધાર કરી દીધો વેશ્યાને સુધારવી એ કેટલું મુશ્કેલ કામ છે! પણ તે મુનિએ વેશ્યાને જ નહિ પરંતુ જે આસુરી ભાવનાથી ભરેલી હતી તે અભયાને પણ સુધારી દીધી, તેનું પણ કલ્યાણ કરી દીધું. સુદર્શન મુનિએ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા જતાં અનેકોનું કલ્યાણ કરી દીધું

વ્યતરીએ સુદર્શનને જોયા સુદર્શન મુનિને જોતા જ તેને જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાન થયુ તે વિચારવા લાગી કે, તેના ઉપર પહેલા મને પ્યાર હતો. પહેલા તો તે મારી ઇચ્છાનો શિકાર ન થયો પણ હવે જે જાળ બિછાવુ છુ તેમા તો જરૂર ફસાઈ જશે. કારણ કે, એ મનુષ્ય છે અને હુ દેવી છુ એટલે દૈવી શક્તિ આગળ માનવી શક્તિ શુ કરી શકે ?

આજના લોકો કહે છે કે, અમુક પુરુષ કે અમુક સ્ત્રીને ભૂત કે ચૂડેલ વળગેલ છે પરતુ તે ભૂત–ચૂડેલ એક થપ્પડ મારતા ભાગી જાય છે આ કઈ જાતના ભૂત–ચૂડેલ છે ? કદાચ કોઈ કહે કે, આ સસાર વિચિત્ર છે ત્યારે આ સસાર વિચિત્ર છે તો શુ પરમાત્માની શક્તિ નથી ? ધર્મની શક્તિ નથી ? જો છે તો પછી વહેમ કેમ છે ? એક નાનામા નાના દેવમા પણ કરોડ ચક્રીનુ બલ હોય છે, તો પછી શુ એ એક થપ્પડ મારવાથી ભાગી જઈ શકે ? જો દેવ હશે તો તો તે આમ ભાગી જઈ શકે નહિ પરતુ આ વાતને જાણવા છતા પણ લોકોનો વહેમ દૂર થતો નથી

વ્યતરી સુદર્શન મુનિને ધ્યાનમાથી વિચલિત કરવા માટે તેની પાસે ગઈ પણ સુદર્શન તો પોતાના ધ્યાનમા જ મસ્ત હતા વ્યતરી સુદર્શનને ધ્યાનમાથી વિચલિત કરવા માટે પ્રયત્નો કરે છે હવે આગળ શુ થાય છે તે વિષે યથાવસરે વિચાર કરવામા આવશે.

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૬ બુધવાર

પ્રાર્થના

પદ્મપ્રભુ પાવન નામ તિહારો, પતિત ઉધારન હારો,
જદપિ ધીવર ભીલ કસાઈ, અતિ પાપીષ્ટ જમારો,
તદપિ જીવહિંસા તજ પ્રભુ ભજ, પાવૈ ભવનિધિ પારો　પદ્મ૦

—વિનયચન્દ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી પદ્મપ્રભુ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ પ્રાર્થનામા ભક્તોએ પરમાત્માના નામનો મહિમા બતાવ્યો છે આત્માની ઉન્નતિ સાધવાનુ સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન તરીકે ભક્તોએ પરમાત્માનુ નામસકીર્તન બતાવેલ છે એક દૃષ્ટિએ જુઓ તો પરમાત્માના નામો અનત છે અને બીજી દૃષ્ટિએ જુઓ તો તેમનુ કોઈ નામ જ નથી, કારણ કે તે નામ અને રૂપથી પર છે પરતુ આત્મા અપૂર્ણ છે અને આત્માએ અપૂર્ણતામાથી પૂર્ણતામા જવુ છે એટલા માટે તેને નામના આધારની આવશ્યકતા રહે છે

પરમાત્માના નામમા શુ ગુણ રહેલો છે અને પરમાત્માનુ નામ લેનારને ક્યા ગુણનો લાભ થાય છે એ વાતને પૂરી રીતે બતાવવા માટે સમયની વિશેષ આવશ્યકતા રહે છે, એટલા માટે સક્ષેપમા એ વિષે એટલુ જ કહેવાનુ છે કે, પરમાત્માનુ સાચા હૃદયથી નામ લેવાના કારણે તો બધા કામો પાર પડે છે. જે પતિતથી પતિત છે તે પણ પરમાત્માનુ નામ લઈ પાવન થઈ શકે છે બધા દાર્શનિકો એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે કે, પરમાત્માનુ

નામ પતિતપાવન છે જો વાત કેવળ ઉપરથી કહેવામા આવેલી ન હોય પણ હૃદયથી કહેવામા આવી હોય તો પરમાત્માનુ નામ પતિતપાવન છે તો પછી પતિતો તરફ ઘૃણા કેમ કરી શકાય ? હા, પતિતોને એવુ આશ્વાસન તો આપી શકાય કે, ભાઈ ! તમારે હવે ગભરાવાની જરૂર નથી. તમે પરમાત્માના નામની છાયામા આવી જાઓ તો તમે પણ પાવન થઈ શકો છો. આ પ્રમાણે પતિતોને આશ્વાસન તો આપી શકાય પણ તેમના તરફ ઘૃણાભાવ તો બતાવી ન શકાય. પરમાત્માનુ નામ જો સાચા હૃદયથી લેવામા ન આવે પણ કેવળ લોકોને બતાવવા માટે જ પરમાત્માનુ નામ લેવામા આવતુ હોય તો તો એ વાત જુદી છે નહિ તો પરમાત્માના નામમા સારામા સારી શક્તિ રહેલી છે.

પરમાત્માના નામમાં ઘણી શક્તિ રહેલી છે, પરંતુ પરમાત્માનુ નામ લઈ શુ કરવુ ? અને પરમાત્માનું નામ કયા ઉદ્દેશે લેવુ એ પણ જુઓ ભમરો પહેલા ફુલને જોતો નથી કિન્તુ તેની સુગંધથી જ ફુલનો પત્તો મેળવે છે અને એ સુગંધના આધારે જ ફુલની પાસે પહોચી શકે છે. ફુલની પાસે પહોચવા છતાં પણ તે ફુલને તોડતો નથી પણ તેની સુગંધ લઈ તૃપ્ત થાય છે આ જ પ્રમાણે ભક્તો સંસારમા ફેલાએલી પરમાત્માની શક્તિને પરમાત્મારૂપ ફુલની સુગંધ માની તેના આધારે પરમાત્માની સમીપ પહોચે છે, છતાં તેઓ એમ ચાહતા નથી કે, હે ! પ્રભો ! તારી શક્તિ મને આપે તો હુ આમ કરુ, તેમ કરુ; પણ તેઓ પરમાત્મા પ્રત્યે એ જ પ્રાર્થના કરે છે કે, હે ! પ્રભો ! મારામા એવી શક્તિ પ્રગટે કે, જે પ્રમાણે ભમરો ફુલની સુગંધમાં મસ્ત રહે છે તે જ પ્રમાણે હુ પણ તારા નામનું સંકીર્તન કરવામા મસ્ત રહુ '

સાચા ભક્તો પરમાત્મા પાસે આ જ ચાહે છે. બીજી બાજુ કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે કે જેઓ એમ કહે છે કે, અમે પરમાત્માનુ નામ લેતા લેતા દુર્બલ થઈ ગયા છતા પણ અમારી ઉન્નતિ ન થઈ તમે તો પરમાત્માના નામમા બધી શક્તિઓ હોવાનુ કહો છો પણ પરમાત્માનુ નામ લેનારાઓમા અને ધર્મને નામે જેવો ઢોંગ ચાલે છે તેવો ઢોગ બીજે કયાય ચાલતો નથી તો પછી અમે પરમાત્માના વિષે આપની કહેલી વાત ઉપર વિશ્વાસ કેમ કરી શકીએ ? અને જ્યારે અમારુ હૃદય જ ધર્મ કે પરમાત્માના નામ વિષે આટલુ વિરુદ્ધ છે ત્યારે અમને પરમાત્માનુ નામસંકીર્તન કરવા માટે જ ઉપદેશ આપવો એ તો બળતા હૃદયમા ઘી હોમવા સમાન છે

જે લોકો આ પ્રમાણે કહે છે તે લોકોને એટલુ જ કહેવાનુ છે કે, " તમે જે ખરાબીને માટે કહી રહ્યા છો તે ખરાબી પરમાત્માના નામથી થવા પામી નથી પરંતુ તે ખરાબી સ્વાર્થી અને ઢોંગી લોકોને કારણે જ પેદા થવા પામી છે." તે લોકો પ્રગટમા તો પરમાત્માનુ નામ લે છે પણ તેઓ શા માટે પરમાત્માનુ નામ લે છે તે જુઓ કહેવત છે કે —

રામ નામ સબ કોઇ કહે, ઠગ ઠાકુર ઔર ચોર,
ધ્રુવ પ્રહ્લાદ જાસો તરે, વોહ નામ કુછ ઔર

સાધારણ રીતે ચોર પણ પરમાત્માનુ નામ લે છે પણ શા માટે ! એટલા માટે કે, ઘરના લોકો તો ઘસઘસાટ સૂતા રહે અને હુ સારીરીતે ચોરી કરી શકુ. દુકાનદારો દુકાન ખોલતી વખતે પરમાત્માનુ નામ લે છે પરંતુ શા માટે ? એટલા માટે કે ' હે ! પરમાત્મા '

એવો આશીર્વાદ આપજો અને માલતુજાર મોકલજો કે જેથી અમને ખૂબ માલ મળી જાય! આ પ્રમાણે અનેક લોકો પરમાત્માનું નામ લે છે પણ પોતપોતાના સ્વાર્થની ખાતર. આવા સ્વાર્થી લોકોના કારણે જ પરમાત્માના નામસ્મરણ વિષે ઊલટી વાતો કરવામાં આવે છે પરંતુ સાચા ભક્તજનો પરમાત્માનું નામ પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિ માટે લેતા નથી પરંતુ એટલા માટે લે છે કે —

> 'પાપ પરાલ કો પૂંજ બન્યો અતિ માન હુ મેરુ અપારો,
> સો તુમ નામ હુતાશન સેતી સહજહિં પ્રજ્જ્વલત સારો.'

સાચા ભક્તજનો પોતાના પાપોને નષ્ટ કરવા માટે પરમાત્માનું નામ લે છે. તેઓ પોતાના પાપોનું પોષણ કરવા માટે પરમાત્માનું નામ લેતા નથી. પાપનું પોષણ કરવા માટે પરમાત્માનું નામ લેનારની કે ધર્મનો ઢોંગ કરનારની બધા લોકોએ નિંદા કરેલ છે. તુલસીદાસજીએ એવું નિંદ્ય કામ કરનારને ઉપાલંભ આપતા કહ્યું છે કે —

> જે જન્મે કલિકાલ કરાલા, કરતબ વાયસ બેષ મરાલા,
> વંચક ભક્ત કહાઈ રામ કે, કિંકર કંચન કોહ કામ કે.

તુલસીદાસજી કહે છે કે, કલિયુગમાં એવા ઠગ લોકો જન્મ્યા છે કે જેઓ કામો તો કાગડાના કરે છે પણ વેશ તો હંસનો રાખે છે. તે ઠગ લોકો પોતાને ભગવાનના ભક્ત કહેવડાવે છે પરંતુ વાસ્તવમાં તેઓ કનક-કામિની અને કામક્રોધના દાસ હોય છે.

મતલબ કે, આવા લોકોને કારણે જ પરમાત્માના નામ વિષે વિસંવાદ થવા પામ્યો છે પણ એમાં પરમાત્માના નામનો શો દોષ? એ દોષ તો નામ લેનારાઓનો છે કે જેઓ ઉપરથી તો પરમાત્માનું નામ લે છે પણ હૃદયમાં કોઈ બીજા જ પ્રકારનો ભાવ રાખે છે. પરમાત્માનું નામ પાપનું પોષણ કરવા માટે લેવાનું સમર્થન કોઈ પણ કરતું નથી. જે પાપનું પોષણ કરવામાં પરમાત્માના નામનો દુરુપયોગ કરે છે તેની બધા લોકો નિંદા કરે છે. જે શાસ્ત્રો ઉપર તમારો, અમારો અને બધા આસ્તિકોનો વિશ્વાસ છે તે શાસ્ત્રોના પ્રમાણો પણ આ વિષે આપી શકાય એમ છે.

અનાથી મુનિનો અધિકાર-૬૧

અનાથી મુનિ પણ રાજા શ્રેણિકની સામે એવા લોકોની નિંદા કરી રહ્યા છે કે જેઓ પરમાત્માના નામે કે ધર્મના નામે ખરાબ કામો કરે છે અને ખરાબ કામો કરતા છતાં પણ નાહક પોતાને સાધુ કહેવડાવે છે. સંસારમાં સારા અને ખરાબ એમ અનેક પ્રકારના લોકો હોય છે. હજારો વર્ષ પહેલાં પણ એવા લોકો હતા કે જેઓ સાધુતાના નામે અસાધુતાના કામો કરતા હતા. પણ એવા કાયર લોકોને કારણે સાધુ નામની નિંદા કરવી કે સાધુ નામને બદનામ કરવું એ અનુચિત છે. શાસ્ત્ર કહે છે કે, આ સંસાર સાધુઓને કારણે જ શાંતિ ભોગવી રહ્યો છે. જ્યારે સાધુઓ આ સંસારમાં નહિ હોય ત્યારે આ પૃથ્વી [illegible] ની માફક [illegible] થઈ જશે અને તે વખતે આ પૃથ્વી ઉપર [illegible] થઈ [illegible] કહ્યું છે કે, [illegible] સાધુ-સાધ્વી [illegible] ધર્મને [illegible] ધર્મની નિંદા કરવી એ ઉચિત નથી.

સાધુતાના નામે અસાધુતાના કામો કરનાર લોકોનું વર્ણન કરતાં અનાથી મુનિ કહે છે કે.—

निरट्ठिया नग्गरुई उ तस्स, जे उत्तमट्ठं विवज्जासमेइ ।
इमे वि से नत्थि परे वि लोए, दुहओ वि से झिज्झइ तत्थ लोए ॥ ४९ ॥

હે ! રાજન્ ! જે ઉત્તમાર્થનો વિપરીતાર્થ કરે છે, જે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને જે વિપરીત સમજે છે અને તેના પ્રતિ અરુચિ રાખે છે, તેનો વેશ પહેરવો કે ઉઘાડે પગે ચાલવું, કેશલુંચન કરવું વગેરે બધા કષ્ટો વ્યર્થ જાય છે, કારણ કે, તેણે જે ઉત્તમઅર્થથી વેશ લીધો હોય છે તે ઉત્તમ અર્થને જ નષ્ટ કરે છે અને એટલા જ માટે તેના બધા કષ્ટો વ્યર્થ જાય છે. તેનો આ લોક પણ વ્યર્થ જાય છે અને પરલોક પણ વ્યર્થ જાય છે તે આ લોક અને પરલોક બંનેમાં દુઃખ પામે છે.

સાધુવેશ ધારણ કરીને પણ અસાધુતાનું કામ કરનાર લોકોને માટે હું જ આમ કહું છું એમ નથી પરંતુ શાસ્ત્ર પણ એમ જ કહે છે. અને શાસ્ત્રમાં કહેલી એ વાત પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરની પરંપરાના બધા લોકો એમ માનતા આવ્યા છે. બધા લોકો એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે કે જે ઉત્તમાર્થને નષ્ટ કરે છે તેનો વેશ ધારણ કરવો કે કષ્ટોને સહેવાં એ બધું નકામું છે.

ઉત્તમાર્થ એટલે શું એ વિષે હવે વિચાર કરીએ. ઉત્તમાર્થનો અર્થ સમજમાં આવવાથી સ્થૂલતામાંથી સૂક્ષ્મમાં જઈ શકાય છે અને ભૌતિકતામાંથી આધ્યાત્મિકતામાં જઈ શકાય છે. સાધારણ રીતે આ ભૌતિક સંસારને વ્યર્થ કહેવામાં આવે છે પણ ભૌતિકતા અને આધ્યાત્મિકતા વચ્ચે સંબંધ રહેલો છે અર્થાત્ ભૌતિક સંસાર અને આધ્યાત્મિક સંસાર પરસ્પર સંબંધિત હોવાથી ભૌતિક સંસાર વ્યર્થ નથી.

આજના કેટલાક લોકોએ આધ્યાત્મિકતાને એક એવી ચીજ સમજી લીધી છે કે જે સમજમાં આવી શકતી ન હોય. અર્થાત્ જે વાત સમજવામાં ન આવે તેનું નામ આધ્યાત્મિકતા આપી દીધું છે. એકવાર યુનિવર્સીટીના છાત્રોએ પોતાના પ્રોફેસરને પૂછ્યું કે, આધ્યાત્મિકતા કોને કહેવાય ? ત્યારે પ્રોફેસરે જવાબ આપ્યો કે, મોહન અને સોહન વાત કરતા હોય તેમાં મોહનની વાત મોહન ન સમજે અને મોહનની વાત મોહન ન સમજે એનું જ નામ આધ્યાત્મિકતા છે આ પ્રમાણે જે સમજવામાં ન આવે તેને આધ્યાત્મવાદ માનવામાં આવે છે પણ એમ માનવું એ ભૂલ છે. આધ્યાત્મવાદ ઘણો જ સરલ છે. જે બધાની સમજમાં આવી શકે છે ભૌતિકવાદ અને આધ્યાત્મવાદનો જો કે પરસ્પર સંબંધ છે, પરંતુ ભૌતિકવાદને ધ્યેય બનાવવું ન જોઈએ, કારણ કે એને ધ્યેય બનાવવાથી જ આ બધી ગડબડ ઊભી થવા પામી છે ભૌતિકવાદની સહાયતા લીધા વિના આધ્યાત્મિકવાદને સમજી પણ શકાતો નથી ઉદાહરણ તરીકે તમે આત્માને શરીરદ્વારા જ જાણી શકો છો. શરીર વિના આત્માને ઓળખી શકતા નથી આ પ્રમાણે આધ્યાત્મવાદનો પરિચય કરાવનાર ભૌતિકવાદ જ છે પણ કેવળ ભૌતિકવાદને જ પકડી ન બેસતા આધ્યાત્મવાદને આધારે ભૌતિકવાદ છે કે ભૌતિકવાદને આધારે આધ્યાત્મવાદ છે એ જોવું જોઈએ સ્થૂલના આધારે સૂક્ષ્મ છે કે સૂક્ષ્મના આધારે સ્થૂલ છે ! કોણ કોના આધારે રહેલ છે ! તે જોવું જોઈએ જે જોઈ શકાય છે, જેને રૂપ, રંગ, વજન આદિ છે તે સ્થૂલ કહેવાય છે અને જે જોઈ શકાતું નથી તથા જેને રૂપ, રંગ, વજન આદિ નથી તે સૂક્ષ્મ કહેવાય છે આ સંસાર આ બન્નેમાંથી કોના આધારે ટકી રહ્યો છે ? આના માટે તમે તમારું શરીર જ જુઓ.

તમારા શરીરના બે ભાગ છે. એક તો સ્થૂલ ભાગ છે અને બીજો સૂક્ષ્મ ભાગ છે રક્ત-માંસ વગેરે જે જોઈ શકાય છે તે સ્થૂલ ભાગ છે અને જે શ્વાસ જોવામા આવતો નથી તે સૂક્ષ્મ ભાગ છે હવે એ જુઓ કે, આ શરીર સ્થૂલ ભાગના આધારે ટકી રહ્યુ છે કે સૂક્ષ્મ ભાગના આધારે? શ્વાસના આધારે રક્ત-માંસાદિ શરીર છે કે રક્ત-માંસાદિ શરીરના આધારે શ્વાસ છે? તમે લોકો એ વાતને સારી રીતે જાણો છો અને કહો પણ છો કે —

'જીવને શ્વાસ તણી સગાઈ, ઘરમા ઘડી ન રાખે ભાઈ'

આ પ્રમાણે જ્યાસુધી આ શરીરમા શ્વાસ હોય છે ત્યાસુધી આ શરીરને ભાઈ પણ ઘરમા રાખવા દે છે પણ શ્વાસ નીકળી જતા ભાઈ પણ કહેવા લાગે છે કે, આ શરીરને જલ્દી બહાર કાઢો આ પ્રમાણે સસારમા શ્વાસની જ સગાઈ છે અને એ શ્વાસ સૂક્ષ્મ છે

શાસ્ત્રો શ્વાસને સૂક્ષ્મ કહી અટકી જતા નથી પરતુ એમ કહે છે કે, આ સૂક્ષ્મ શ્વાસ પણ સ્વાતંત્ર નથી એ શ્વાસ પ્રાણ છે પણ તે પ્રાણીનો પ્રાણ છે એટલા માટે એ જુઓ કે, એ શ્વાસ પ્રાણને ધારણ કરનાર પ્રાણી કોણ છે? આ શ્વાસ પ્રાણને શક્તિ આપનાર કોણ છે? કોઈ એમ કહે છે કે હુ ચાહુ તો શ્વાસને જલ્દી જલ્દી લઈ શકુ છુ, અને હુ ચાહુ તો શ્વાસને રોકી પણ શકુ છુ આ પ્રમાણે શ્વાસને જલ્દી લેનાર અને રોકનાર કોણ છે? શ્વાસમા જેની શક્તિ છે અને જે જલ્દી શ્વાસને લઈ શકે છે, તથા રોકી શકે છે તે જ આત્મા છે અને તે પણ સૂક્ષ્મ છે તે શ્વાસથી પણ વધારે સૂક્ષ્મ છે, તે જોવામા આવતો નથી જો તે જોવામા આવી શકતો હોત તો તે નાશવાન થઈ જાત જે જોવામા આવે છે તે તો નાશવાન છે આ ઉપરથી તમે એવો વિશ્વાસ કરો કે, આત્માની ઉપસ્થિતિમા જ બધુ છે, અને આ સૂક્ષ્મ આત્માના રહેવાથી જ આ સ્થૂલ શરીર ટકેલુ છે. સૂક્ષ્મ આત્માના અભાવમા આ સ્થૂલ શરીર પણ ટકી શકતુ નથી પણ નષ્ટ થઈ જાય છે આત્માના રહેવાથી તો આ શરીર સો વર્ષ સુધી ટકી રહે છે પરતુ આત્મા ન રહેવાથી આ શરીર થોડા દિવસ પણ ટકી શકતુ નથી. આ શરીર જેનુ કાર્ય છે તે કારણભૂત આત્માને જુઓ અને એમ માનો કે, સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ બન્નેની આવશ્યકતા છે પણ ધ્યેય સ્થૂલનુ નહિ પણ સૂક્ષ્મનુ જ છે, કારણ કે સ્થૂલના આધારે સૂક્ષ્મ નથી પરતુ સૂક્ષ્મના આધારે સ્થૂલ છે. આ પ્રમાણે આધ્યાત્મવાદને સમજવો એ કાંઈ મુશ્કેલ નથી

જે આત્માના રહેવાથી જ સ્થૂલ સસાર ચાલી રહ્યો છે એ આત્માને ઓળખવો એ જ ઉત્તમ અર્થ છે જે ઇન્દ્રિયોના મોહમા પડી જાય છે અને આત્માને ભૂલી જાય છે તે ઉત્તમાર્થને નષ્ટ કરે છે કહેવત છે કે, ગયા તો કમાવા પણ પોતાની રકમ ગુમાવી આવ્યા લાપસી કરવા ગયા સીધુ તો થઈ ગયુ ભેળવુ આમ કરવુ તે વિપરીત કૃત્ય છે. વિપરીત કૃત્ય કરવુ એટલે ઉત્તમાર્થને નષ્ટ કરવો આ જ પ્રમાણે અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે! મુનિઓ! તમે ઉત્તમાર્થને પ્રાપ્ત કરવા માટે સાધુવ્રત ધારણ કર્યુ પણ તમે સસારની ઝઝટમા પડી જઈ એ ઉત્તમાર્થને નષ્ટ કરી રહ્યા છો શુ તમે સાધુપણુ ઉત્તમાર્થને નષ્ટ કરવા માટે લીધુ છે?"

કહે કે, અમે સાધુપણું ભોગોપભોગ માટે ધારણ કર્યું છે આમ હોવા છતાં પણ કેટલાક લોકો અહંકારનેથી તો ઉત્તમાર્થને નષ્ટ કરે છે અને ઉપરથી આ ઉત્તમાર્થને સાધવાનો ઢોંગ કરે છે આવા લોકો આ લોકના પણ રહેતા નથી અને પરલોકના પણ રહેતા નથી તમે કહેશો કે, એ લોકો આ લોકના કેમ રહેતા નથી ? તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, ગૃહસ્થ લોકો આ સંસારને જે પ્રમાણે સાધી શકે છે તે પ્રમાણે તે સાધુવેશધારી તો સાધી શકતો નથી જેમકે, તમે લોકો તમારા શોખ માટે પીત્તળના કે ચાંદીના વાસણો પણ રાખી શકો છો પરંતુ તે એવા વાસણો રાખી શકતો નથી તે તો લાકડાના, માટીના કે તુંબડાનાં જ વાસણો રાખી શકે છે છતાં પીત્તળના કે ચાંદીના વાસણો પ્રત્યે મમત્વ રાખે તો તેનો આ લોક પણ કયાં રહ્યો ? તેનો આ લોકનો શોખ પણ પૂરો ન થયો અને તેનો પરલોકનો શોખ પણ પૂરો ન થયો બલ્કિ એનું કાર્ય તો એના જેવું થયું કે, કોઈ ભીલડી જંગલમાં હાથીના મસ્તકમાંથી નીકળેલું મોતી પામીને પણ તેને કાંકરો માની ફેંકી દે અથવા કોઈને જંગલમાં બાવના ચંદનનું લાકડું મળ્યું પણ તે ચંદનના લાકડાને બાળીને ભોજન બનાવે તો એ જેમ ભયંકર ભૂલ ગણાય છે તેમ જે ઉત્તમાર્થને પામીને પણ સંસારના કામોમાં તેને નષ્ટ કરી દે છે તે સાધુ પણ એવી જ ભયંકર ભૂલ કરે છે તે સાધુ ઉત્તમાર્થને નષ્ટ કરી આ લોકને પણ ગુમાવે છે અને પરલોકને પણ ગુમાવે છે તમે લોકો ઇચ્છાનુસાર રંગીન કપડાં પહેરી શકો છો પરંતુ સાધુ તો સફેદ જ પહેરી શકે છે, છતાં એ તે સફેદને પણ સજાવે અર્થાત્ તેની દ્વારા પોતાનો શોખ પૂરો કરવા ચાહે અને સંસારની મોજ માણવા ચાહે તો તેણે ઉત્તમાર્થને પણ નષ્ટ કર્યો અને છતાં તેનો સંસારનો શોખ પણ પૂરો ન થયો. આ પ્રમાણે જ્યારે તે ઉત્તમાર્થને નષ્ટ કરી દે છે, ત્યારે તેનો આ લોક અને પરલોક બન્ને બગડે છે. એ તો એના જેવું બને છે કે—

> ન ખુદા હી મિલા ન વિશાલે સનમ;
> ન ઈધર કે રહે ન ઉધર કે સનમ.

તેણે તો સાધુપણું પણ પાળ્યું નહિ અને આ લોકનો પણ રહ્યો નહિ. આ પ્રકારના કાર્યથી સાધુ લોકો દૂર રહે એવી ચેતવણી આપવા માટે જ અનાથી મુનિ આમ કહે છે. તેમને કોઈના પ્રતિ દ્વેષ નથી, પણ તેઓ સાધુઓનું હિત દૃષ્ટિમાં રાખી તેમને કહે છે કે, 'હે મુનિઓ ! તમે આવો ઉત્તમ અર્થ પ્રાપ્ત કરીને પણ જો પાછા સંસારની ઝંઝટોમાં પડી જશો તો તમે તમારા ભાવના નહિ રહો '

ખાન-પાન તથા પહેરવેશમાં ઉત્તમાર્થને કેવી રીતે નષ્ટ કરી રહ્યા છીએ! એક ભાઈએ મને કહ્યું હતું કે, અહીં નાગરોને ત્યાં વિવાહમાં ચારસો-પાંચસો રૂપીયાના રેશમી કપડાં લાવવામાં આવે છે. હું એમ નથી કહેતો કે તમે લોકો ગરીબોને ભિખારી બનાવો પણ તમારી આ રૂઢિને કારણે ગરીબોને કેવી રીતે તણાવવું પડે છે એ જુઓ. જો તમે આ પ્રકારની રૂઢિઓને મટાડી દો તો શું ગરીબો ઉપર દયા ન થાય? આ જ પ્રમાણે વરવિક્રય વિષે પણ વિચારો. મને એમ કહેવામાં આવે છે કે, અહીં કોઈ એકાદ-બે માણસો વરના પૈસા લેતા હશે પરંતુ તેમને કારણે આખા રાજકોટને બદનામ કેમ કરવામાં આવે છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, અહીં જો એક-બે ઘરમાં જ આગ લાગી હોય તો શું એમ ન કહેવાય કે, રાજકોટમાં આગ લાગી છે! શું એમ કહેવું એ અપમાનજનક છે! આને કોઈ અપમાન માની શકે નહિ પણ હિત જ માને. આ જ પ્રમાણે ભલે એક જ માણસ વરવિક્રય કરતા હોય પણ એને કારણે આખા શહેરને ઉપાલંભ મળતો હોય તો તેમાં અપમાન નથી. જો કોઈ વરવિક્રય જ કરતું ન હોય તો રાજકોટમાં કોઈ વરના પૈસા લેતું નથી એમ ન કહેવાત? બલ્કિ રાજકોટનું ઉદાહરણ લઈ બીજે સ્થળે પણ એમ કહી શકાત કે, રાજકોટમાં કોઈ વરવિક્રય કરતું નથી. આ જ પ્રમાણે રેશમી કપડાં કેવી રીતે બને છે અને તે ઉત્તમાર્થને કેવી રીતે નષ્ટ કરે છે એનો ઊંડો વિચાર કરી તેનો પણ ત્યાગ કરો.

સુદર્શન ચરિત્ર—૬૧

અભયા વ્યંતરી દેવી થઈ પણ વાસ્તવમાં તેનું પતન થયું. જે કામ મનુષ્ય કરી શકે છે તે કામ દેવો પણ કરી શકતા નથી, બલ્કિ દેવદેવી તો મનુષ્યના દાસ છે. દેવદેવી મનુષ્યના હાડકાં-ચામડાના દાસ નથી પણ મનુષ્યોના ગુણોના દાસ છે અને આ જ કારણે આઠમા દેવલોકના દેવો પણ એમ ચાહે છે કે, 'અમે જ્યારે દેવલોકમાંથી ચવીએ ત્યારે શ્રાવકના ઘરમાં જન્મીએ. શ્રાવકના ઘરમાં જન્મવાથી અમને સહજ જ ધર્મની પ્રાપ્તિ થશે.'

શ્રાવકને ઘેર જન્મેલાને ધર્મની પ્રાપ્તિ સહજ જ કેમ થાય છે! એ વાત પ્રત્યક્ષ જ જણાય છે. આજે પણ કોઈ શ્રાવકને ત્યાં જન્મેલાને લાખો રૂપિયા આપી માંસ-મદિરા ખાવાનું કહેવામાં આવે તો પણ! માંસ-મદિરાને ખાશે નહિ. કોઈ કુસંગમાં પડી ગયો હોય અને તેનો આચાર વિચાર બગડી ગયો હોય તો તે વાત જુદી છે બાકી જે શ્રાવક કુસંગમાં પડ્યો નથી તે તો એવા અભક્ષ્યનો સ્પર્શ પણ નહિ કરે. તમારે રૂપિયાની આવશ્યકતા પણ હોય એ અવસ્થામાં તમને કોઈ હજાર રૂપિયા આપીને કીડી મારવાનું કહે તો તમે એવું પાપ કરવા માટે તૈયાર ન થાઓ. આ કુલપરંપરાનો જ પ્રતાપ છે. પણ આજે આ પ્રકારની કુલપરંપરાની રૂઢિઓ ઢીલી પડી ગઈ છે. પરંતુ આગળના દેવોના દેવ પણ એમ ચાહે છે કે અમે શ્રાવકના ઘેર જન્મીએ પણ જેમના ધર્મના ઠેકાણાં નથી એવા શેઠને ત્યાં પણ અમારો જન્મ ન થાય. જો તમે આ મનુષ્યજન્મની મહત્તા સમજો છો તો [illegible] મનુષ્યજન્મની પ્રશંસા કરે છે અને કોઈ એવા પણ લોકો હોય છે કે જેઓ [illegible]

તેણે ખુદાનો હુકમ માન્યો નહિ ત્યારે ખુદાએ તેને ધમકાવ્યો અને તે શેતાન બની ગયો. આ કથનનો સાર માત્ર એટલો જ છે કે, ધર્મનુ મહત્ત્વ જાણનાર દેવો પણ મનુષ્યને નમસ્કાર કરે છે. જે ધર્મનુ મહત્ત્વ જાણે છે તે દેવો પણ મનુષ્યજન્મની પ્રશસા કરે છે પરંતુ જે દેવો ધર્મનુ મહત્ત્વ જાણતા નથી તેઓ મનુષ્યજન્મની નિંદા કરે છે. જે ધર્મને સમજીને ધર્મને કારણે મનુષ્યોને માથું નમાવે છે તેને તો શાસ્ત્ર પણ દેવ કહે છે પણ જે ધર્મનુ મહત્ત્વ જાણતો નથી પણ ધર્મનો દ્રોહ કરે છે, શાસ્ત્ર તેને પિશાચ કહે છે

આ પ્રમાણે અભયાનુ પતન થયુ તે વ્યન્તરી થઈ, પિશાચિની થઈ. તેણીએ સુદર્શન મુનિને ધ્યાનમાથી વિચલિત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને એને માટે તેણીએ વિચાર્યું કે, પહેલાં 'મીઠા વિષ'ની જેવો અનુકૂલ પરિષહ આપવો

કટુ વિષથી બચવુ તો સરલ છે પણ મીઠા વિષથી બચવું બહુ જ મુશ્કેલ છે. એટલા માટે વ્યન્તરીએ અનુકૂલ પરિષહ આપવા માટે એક સુદર સ્ત્રીનુ રૂપ ધારણ કર્યું અને સુદર્શનની પાસે જઈ તે નમ્રતાપૂર્વક કહેવા લાગી કે, 'તમારુ તપ ફળ્યુ છે તમે જે સુખને માટે તપ.સાધના કરો છો તે સુખ આપવા માટે હું તમારી સામે હાજર થઈ છું, માટે તમે મારો સ્વીકાર કરો

આ પ્રમાણે કહીને વ્યન્તરી સ્ત્રીઓના હાવભાવ બતાવવા લાગી અને સુદર્શનને ડગાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી, પણ સુદર્શન તો પહેલાંની માફક જ ધ્યાનમાં અડોલ રહ્યા. સુદર્શન મુનિ ધ્યાનમા વિચારતા હતા કે, આ માતા સત્ય કહી રહી છે. મારી તપઃસાધના ત્યારે જ સફળ થાય કે જ્યારે હું કામ-ક્રોધને જીતી લઉં. જ્યાંસુધી હુ કામ-ક્રોધને જીતી ન શકું, ત્યાંસુધી મારી તપસાધના સફળ થઈ કહેવાય નહિ. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં સુદર્શન મુનિ ધ્યાનમા વધારે મશગૂલ થઈ ગયા અને વિચારવા લાગ્યા કે, "મેં ગ્રામ નગરનો તો ત્યાગ કર્યો છે પણ આ જગલમાં પણ મારી પરીક્ષા થવાની બાકી છે. મારી પરીક્ષાનો સાચો સમય તો આ જ છે આ માતા મારી કાંઈ હાનિ કરતી નથી તેમ કરી પણ ન શકે. હાનિ કે લાભ તો પોતાનો આત્મા જ કરી શકે છે જ્યારે હુ મારા આત્માને જ પતિત થવા નહિ દઉં તો પછી આ માતા મારુ શુ કરી શકશે ? હું જગલમાં રહેવા લાગ્યો છું પણ મારે એ વાતનુ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ કે, કેવલ અરણ્યવાસથી કાંઈ થઈ શકતુ નથી. જે કાંઈ થાય છે તે આત્મતત્ત્વને જાણવાથી જ થાય છે. જંગલમા રહેવા છતા પણ જો આત્મતત્ત્વને ન જાણ્યુ તો જગલમા રહેવુ નકામુ છે."

અભયા વ્યન્તરી હાવભાવ બતાવતી હતી પણ જ્યારે તેણીએ જોયુ કે, તે મુનિ તો અડોલ ધ્યાનમા બેઠા હતા. આ જોઈ વ્યન્તરી કહેવા લાગી કે, 'આ કેવો પત્થર જેવો છે! તે તો મારા સામુ જોતો પણ નથી અને એ રીતે તે મારા રૂપયૌવનનુ પણ અપમાન કરે છે. આમ તે સીધી રીતે નહિ માને એને તો બીજી જ રીતે મનાવવો પડશે '

આ પ્રમાણે વિચાર કરી વ્યન્તરીએ ભયંકર પિશાચિનીનુ રૂપ ધારણ કર્યું. તે હાથમા તલવાર લઈ અને જીભને બહાર કાઢી સુદર્શન મુનિને કહેવા લાગી કે, હે ! અપથ્યપ્રાર્થી! તુ આ ખોટો ઢોંગ કરી બેઠો છે અને મારી સામે જોતો પણ નથી. કા તો તુ મારા પગમા પડ અને હુ કહુ તેમ કર નહિ તો આ મારી તાતી તલવાર જોઈ લે.

વ્યંતરીનું ગક્ષસી રૂપ જોઈને અને તેનુ કઠોર કથન સાભળીને પણ સુદર્શન મુનિ ધ્યાનમાથી જરાપણ વિચલિત થયા નહિ. પહેલાની માફક જ ધ્યાનમગ્ન થઈ ઊભી રહ્યા. તે મનમા વિચારતા હતા કે, માતા પહેલા તે રૂપમા પરીક્ષા કરતી હતી પણ હવે તે આ રૂપમા મારી પરીક્ષા કરી રહી છે. પહેલા તેણીએ રાગની પરીક્ષા કરી હતી હવે તે દ્વેષની પરીક્ષા કરી રહી છે. પણ જ્યારે હું રાગની પરીક્ષામાથી પસાર થઈ ગયો છુ તો પછી દ્વેષની પરીક્ષામાથી પસાર થઈ જવુ શુ મુશ્કેલ છે ! જ્યારે સ્ત્રીઓના નેત્રરૂપ સાગરમાથી નીકળી ગયો તો આ દ્વેષરૂપ ખાડામાથી નીકળવુ શુ મુશ્કેલ છે ? તેના નેત્રોની તીક્ષ્ણ ધારમાથી બચવુ પહેલા જેટલુ મુશ્કેલ હતુ તેટલુ તલવારની ધારમાથી બચવુ મુશ્કેલ નથી એટલા માટે માતાના પ્રયત્નોથી હુ પતિત થઈ જાઉ એમ નથી. આ માતાની મારા ઉપર કેવી કૃપા છે ! આ માતા મારા કલ્યાણને માટે જ કેટલો બધો પ્રયત્ન કરી રહી છે અને તે માટે તેને કેવુ કેવુ રૂપ ધારણ કરવુ પડે છે. જો હુ આ પરીક્ષામા નાપાસ થઈ જાઉ તો એમા મારુ પણ અપમાન છે અને આ માતાનુ પણ અપમાન છે.

સુદર્શન મુનિ આ પ્રમાણે ઉજ્જ્વલ વિચાર કરી આત્માને ઉજ્જ્વલ બનાવી રહ્યા હતા. વ્યંતરી આખરે પ્રયત્ન કરતી થાકી ગઈ. હવે આગળ શુ થાય છે તે વિષે યથાવસરે વિચાર કરવામા આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૭ ગુરુવાર

પ્રાર્થના

'પ્રતિષ્ઠસેન' નરેશ્વરકો સુત, 'પૃથ્વી' તુમ મહતારી,
સુગુણ સ્નેહી સાહબ સાચો, સેવકને સુખકારી
　　શ્રી જિનરાજ સુપાર્શ્વ, પૂરો આશ હમારી
　　　　—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામા આવી છે.

આ પ્રાર્થનાની કડીઓ તત્ત્વ છે એટલા માટે કેવળ તેના ભાવને હૃદયમા ઉતારવાની જ જરૂર છે. આ પ્રાર્થનાના કડીઓના ભાવના [illegible] અનેક પ્રકાર હૃદયમા ઉતારી શકાય છે. જેનામા જેવી ભાવના હોય તે તે રીતે આ પ્રાર્થનાના ભાવોને પોતાના હૃદયમા ઉતારી શકે છે. આ હુ મારી પોતાની ભાવના પ્રમાણે આ પ્રાર્થનાના ભાવોને તમારી સમક્ષ પ્રગટ કરૂ છુ. જો મારી ભાવના પ્રમાણે [illegible] ભાવો તમારી ભાવના સાથે મળી જાય [illegible] આ વિષે [illegible] ઉપર [illegible] જે રચના [illegible] છે તે [illegible] તે જ રચના બીજાની સામે [illegible] ઉપર

આધાર રાખે છે. આ વિષે કોઈના ઉપર કોઈ પ્રકારની બળજબરી કરવી ઉચિત નથી. પ્રત્યેક વ્યક્તિ સ્વતંત્રરૂપે આ વિષે વિચાર કરી શકે છે. આ પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે કે.—

શ્રી જિનરાજ સુપાર્શ્વ, પૂરો આશ હમારી

અર્થાત્—હે ! પ્રભો ! અમારી આશા પૂર્ણ કરો. શું પરમાત્મા આશા પૂરી કરે છે? આ વિષયની ચર્ચા અત્રે કરતો નથી પણ અત્યારે એ વિષે કેવળ એટલું જ કહું છું કે, પ્રત્યેક વસ્તુને સ્યાદ્વાદની દૃષ્ટિએ જુઓ. સ્યાદ્વાદની દૃષ્ટિએ જોવાથી જ પ્રત્યેક વસ્તુ બરાબર જોઈ શકાય છે. નહિ તો કોઈ પણ વસ્તુ બરાબર જાણી કે જોઈ શકાતી નથી. પરમાત્માના કર્તૃત્વ વિષે પણ એમ જ સમજો અને જુઓ કે, પરમાત્મા આશા કેવી રીતે પૂર્ણ કરે છે!

પરમાત્મા પૂર્ણ છે જે અપૂર્ણ છે તે જ પરમાત્માની પાસે આશા પૂરી કરવાની પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ પહેલાં એ જોઈ લેવું જોઈએ કે, આપણી આશા શી છે? પોતાની ઇચ્છાનુસાર વસ્તુની પ્રાપ્તિ થવી એ જ આશાની પૂર્તિ થઈ ગણાય છે પરંતુ પરમાત્મા પાસે એવી આશાની પૂર્તિ કરાવવી ઠીક છે કે નહિ તેનો પહેલાં વિચાર કરો કોઈ સાંસારિક આશા પૂરી કરવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી ઠીક છે કે નહિ તેનો પણ વિચાર કરો. માનો કે, કોઈ માણસ પરમાત્મા પાસે પુત્ર વિષયક આશા પૂરી કરાવવા ચાહે છે પણ તે માણસ પરમાત્મા પાસેથી આ આશા વિવાહ કર્યા બાદ પૂરી કરાવવા ચાહે છે કે પહેલાં? જો તે વિવાહ કર્યા પહેલા જ પુત્ર વિષયક આશા પૂરી કરાવવા ચાહતો હોય તો તો તે મૂર્ખ જ કહેવાશે એટલા માટે પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે સર્વપ્રથમ તે વિવાહ કરશે અને વિવાહ કર્યા બાદ પુત્રવિષયક તેની આશા પૂરી ન થાય તો પરમાત્મા પાસે પુત્રવિષયક લાલસા પૂરી કરવા માટે પ્રાર્થના કરશે આવી પ્રાર્થના કરનાર માણસ શું પરમાત્માને ઓળખી શક્યો છે? શું આવી આશા પરમાત્મા પાસે પૂરી કરાવવી યોગ્ય છે? આ પ્રકારની આશા તો જીવ અનાદિ કાળથી કરતો આવ્યો છે પણ આવી આશા કરવાથી આત્મા અને પરમાત્માનો સંબંધ બાંધી શકાતો નથી આ તો મોહજનિત વ્યવહાર છે

આ ઉપરથી કદાચ તમે એવો પ્રશ્ન કરશો કે, ત્યારે અમારે પરમાત્મા પાસે કઈ આશાની પૂર્તિ કરાવવા માટે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભક્તજનો કહે છે કે —

મમ હૃદય ભવન પ્રભુ તોરા, તહ આય બસે બહુ ચોરા;
અતિ કઠિન કરહિ બલ જોરા, માનહિ નહીં વિનય નિહોરા

"હે! પ્રભો! મારી આશા એવી છે કે જે આશાને તારા સિવાય બીજો કોઈ પૂરી કરી શકે એમ નથી એટલા માટે હું તારા શરણે આવ્યો છું મારી આશાને તું જ પૂરી કરી શકે એમ છે પુત્રની આશા તો સ્ત્રી પણ પૂરી કરી શકે છે એટલા માટે એવી આશા તારી પાસે શા માટે કરું? હું તો તારી પાસે એવી આશા કરું છું કે જે આશાને બીજો કોઈ પૂરી કરી શકે એમ નથી મેં તારું સ્વરૂપ જાણી તને મારા હૃદયમંદિરમાં વસાવ્યા છે અને મારા હૃદયને હું તારું મંદિર સમજવા લાગ્યો છું પણ જ્યારે મેં મારું હૃદય તપાસ્યું ત્યારે મને ઘણું જ દુઃખ થયું મેં જોયું કે, મારા હૃદયમાં અનેક ચોરો ઘુસી બેસી ગયા છે. તેઓને બહાર કરવા બહુ જ મુશ્કેલ જણાય છે કારણ કે તેઓ મારો વિનય પણ માનતા નથી તેમ મારી આજ્ઞા પણ માનતા નથી."

તમ લોભ મોહ અહંકારા, મદ ક્રોધ બોધ રિપુ મારા,
અતિ કરહિં ઉપદ્રવ નાથા, મર્દહિં મોહિ જાનિ અનાથા

"હે! પ્રભો! મારા હૃદયમાં ઘુસી ગએલા ચોરોને તો આપ જાણો જ છો છતાં હું આપને તેમનાં નામ બતાવું છું એ ચોરોમાં એક તો તમ છે કે જેને અજ્ઞાન પણ કહેવામાં આવે છે તે અનેક ગુણોનો નાશ કરી નાખે છે આ સિવાય મોહ, લોભ, અહંકાર વગેરે પણ ચોરો છે કે જે મારા હૃદયમાં ઘુસી બેસી ગયા છે મેં એ ચોરોને ખૂબ પ્રાર્થના કરી અને ખૂબ ધમકાવ્યા છતાં તેઓ મારું કહ્યું માનતા નથી એટલું જ નહિ મને અનાથ સમજીને કચડી નાખે છે એટલા માટે હે! પ્રભો! તું મારા હૃદય તરફ નજર કર કે જેથી તારી નજર પડતાં જ તે ચોરો ભાગી જાય."

ભક્તજનો પરમાત્માને આ પ્રકારની આશા પૂરી કરવા માટે પ્રાર્થના કરે છે હવે તમે તમારા વિષે વિચાર કરો કે, તમે પરમાત્માની પ્રાર્થના કઈ આશાએ કરો છો? અને પરમાત્મા પાસે કઈ આશા પૂરી કરાવવા ચાહો છો? આ જ પ્રમાણે સાધુઓની પાસે તમે કઈ ભાવનાએ જાઓ છો? શાસ્ત્ર કહે છે કે, સાધુની પાસે જતાં પહેલાં ઘરમાંથી નીકળતી વખતે 'નિસ્સહી નિસ્સહી' કરીને અર્થાત્ સંસાર વ્યવહારનો નિષેધ કરી જવાનાં થવાય છે ત્યાર બાદ રસ્તામાં જતાં આવતાં જે ક્રિયા થાય છે તેનો નિષેધ કરવા માટે સાધુના સ્થાને પહોંચી, ફરી 'નિસ્સહી નિસ્સહી' કરી, સાંસારિક કામની ભાવનાનો નિષેધ કરવામાં આવે છે અને ત્રીજી વાર સાધુઓની સમીપ જઈ 'નિસ્સહી-નિસ્સહી' કરવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે, અત્યાર સુધી હું ગમનાગમનમાં હતો પણ હવે ગમનાગમન આદિ સંસારના સમસ્ત કામોનો નિષેધ કરું છું આ પ્રમાણે સાધુઓની પાસે સંસારના બધા કામોનો નિષેધ કરી જવાય છે, આજે આ 'નિસ્સહી-નિસ્સહી' કરવાનો ઉદ્દેશ સમજનારા ઘણા ઓછા લોકો હશે પણ શાસ્ત્ર તો સ્પષ્ટ કહે છે કે, સાધુઓની પાસે સંસારની કોઈ પણ ભાવના લઈને જવું ન જોઈએ

હવે સાધુઓની પાસે જઈ શું કરવું જોઈએ? એને માટે કહ્યું છે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવી? એને માટે તો પહેલાં ભક્તોનું કથન એમ ગાયું છે કે જેમાં તેઓ કહે છે કે "હે! પ્રભો! મારા હૃદયમંદિરમાં ઘણા ચોરો ઘુસી ગયા છે તારી કૃપાથી એ ચોરો ભાગી જાય એ જ મારી આશા છે અને આ આશાને પૂરી કરવા માટે હું તારી પ્રાર્થના કરું છું"

જ્યાંસુધી હૃદયમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર આદિ છે ત્યાંસુધી આત્મા અનાથ જ છે. જ્યાંસુધી આત્મા એ કામાદિથી પરાજિત થતો રહે છે ત્યાંસુધી તે નાથ નહિ પણ અનાથ જ છે જ્યારે તે બધાને પરાજિત કરી દે ત્યારે જ તે સનાથ બની શકે આ કામ-ક્રોધાદિ ચોરો વિનવણી કે ધમકીથી જ્યારે માનતા નથી ત્યારે જ ભક્તો પરમાત્માને પ્રાર્થના કરે છે કે, "હે! પ્રભો! મને મારી એટલી બધી ચિંતા નથી, જેટલી આપના બિરુદની ચિંતા છે કે, તમે મારા નાથ છો છતાં મને આ ચોરો હરાવી રહ્યા છે! તારી એવી કૃપા થાય કે તારા કૃપાકટાક્ષથી જ એ ચોરો ભાગી જાય "

તમે કહેશો કે, આ પ્રકારનો ઉપદેશ તો સાધુઓને માટે જ હોવો જોઈએ અમે તો ગૃહસ્થ છીએ. અમારી પાછળ તો અનેક ઉપાધિઓ વળગેલી છે પરંતુ આને માટે પહેલાં જ કહી દેવામાં આવ્યું છે કે, સાધુઓના સ્થાને સંસારની ઉપાધિઓનો નિષેધ કરીને જવું જોઈએ કદાચ તમે એમ કહો કે, અમે સંસારની ભાવના પૂરી કરાવવા માટે તથા સંસારની ઉપાધિઓ વધારવા માટે આવીએ છીએ તો તો તમને એમ જ કહેવું પડશે કે એ કામની પૂર્તિ માટે સાધુઓ પાસે તમારું જવું વ્યર્થ છે. જો તમે સંસારની ભાવના લઈ સન્ત-સતીઓની પાસે આવો છો તો તમે સન્ત-સતીઓનો અપરાધ કરો છો. સાચા સાધુ-સન્ત તો તે છે કે જેઓ સંસારની ઉપાધિઓથી મુક્ત અને આત્મભાવનાથી યુક્ત છે. આવા સાધુ-સન્તોને સંસારની ભાવનામાં ઘસેડવા એ તેમનો અપરાધ કરવા જેવું છે કે નહિ? અનાથી મુનિએ એમ કહ્યું છે કે, જે હાનિ ગળું કાપનાર વૈરી પણ કરતો નથી તે હાનિ દુરાત્મા પોતાની કરે છે. તો પછી સાધુઓના આત્માને દુરાત્મા બનાવવો એ તેમનો અપરાધ નહિ તો બીજું શું? આમ હોવા છતાં કદાચ તમે ન માનો તો અમારે સાધુઓએ તો એ વાતનો વિચાર કરવો જ જોઈએ કે, અમે પોતાના આત્માને દુરાત્મા કેમ બનાવીએ? ગળું કાપનાર વૈરી પણ અમારી એટલી હાનિ કરી શકતા નથી જેટલી હાનિ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને નષ્ટ કરનાર કુસંગ કરે છે; એટલા માટે અમારે તો એવા કુસંગથી બચવું જ જોઈએ.

હવે તમે કદાચ એમ કહેશો કે, ત્યારે અમારે શું કરવું જોઈએ! અમારામાં જે સંસાર ભાવના છે તેને કેવી રીતે મટાડવી જોઈએ? શું એ માટે અમારે સાધુ થઈ જવું જોઈએ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, તમે સાધુ ન થઈ શકો તોપણ જો તમે આધ્યાત્મિકતાને સમજી લો તો સંસારની ઉપાધિને કારણે જે વૈર વધી રહ્યું છે તથા જે ભૂલો થઈ રહી છે તે વૈર અને ભૂલો બહુ જ ઓછી થઈ જશે તમે સંસારની ઉપાધિઓનો ત્યાગ ન પણ કરી શકો તોપણ આધ્યાત્મિકતાની સહાયતાથી તેમાં થનારી ત્રુટીઓ તો દૂર કરી દેવી જોઈએ. દામબલ કરતાં રામબલ વધારે ચડિયાતું છે રામબલની સહાયતાથી ત્રિલોકનું બળ મળી શકે છે. આવા રામબલને સંસારની ભાવનામાં જ ગુમાવી ન દો. પણ એ રામબલને કામ-ક્રોધાદિને જીતવામાં કરો તો તેમાં કલ્યાણ છે. કવિ આનંદઘનજી કહે છે કે —

'જે તુમ જીત્યા તે મુઝ જીત્યા, પુરુષ કિસો મુઝ નામ'

હે! પ્રભો! હું આપનો ભક્ત કહેવાઉં છું છતાં આપે જે કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓને જીત્યા છે એ શત્રુઓ આપથી પરાજિત થઈ મને જ-તમારા ભક્તને જ-હરાવી રહ્યા છે તો પછી હું તમારો ક્યાં રહ્યો?

સાંભળ્યું છે કે, મેવાડના ભીલોનું જોર ઘણું વધવા પામ્યું હતું અને તેઓ ત્યાં ત્યાં લૂંટ ચલાવતા હતા. તે વખતે રાણા ફતેહસિંહ હતા. તેમણે માનસિંહ અને સજ્જનસિંહને ભીલોનું દમન કરવા માટે નિયુક્ત કર્યા. તેઓએ ભીલોને એવા દબાવ્યા કે, ભીલ લોકો તેમનું નામ સાંભળતા જ કંપી ઉઠતા. એમની એવી ધાક પડી હતી કે, ચોરો તેમનું નામ સાંભળતા જ ભાગી જતા.

આ જ પ્રમાણે જો તમે પરમાત્માના ભક્ત છો તો તો કામ-ક્રોધ વગેરે તમને છળી શકે જ નહિ. અને જો કામ-ક્રોધાદિથી તમે પરાજિત થઈ ગયા તો પછી એમ કહેવું જ પડશે કે, તમે પરમાત્માના સાચા ભક્ત બન્યા નથી.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૨

અનાથી મુનિ પણ રાજા શ્રેણિકને એ જ વાત કહી રહ્યા છે કે—

एमेव हु छदकुसीलरूवे, मग्ग विराहित्तु जिणुत्तमाणं ।
कुररी वि वा भोगरसाणुगिद्धा, निरट्ठसोया परियावमेइ ॥ ५० ॥

"હે રાજન્! હું અનાથતાનું રૂપ બતાવું છું. કેટલાક લોકો અનાથતામાંથી નીકળવા માટે સાધુપણું તો ધારણ કરે છે પણ અસારભાવના તેમને પાછા અનાથભાવનામાં ધકેલી લઈ જાય છે. મેં જે કાંઈ કહ્યું છે તેનો સાર માત્ર એટલો જ છે કે, જે સ્વચ્છંદતાનો ત્યાગ કરતો નથી અને ભગવાનની આજ્ઞામાં વિચરતો નથી તે કુશીલ છે અને એવો કુશીલ ઉત્તમ જિનમાર્ગની વિરાધના કરે છે." કુશીલ કોને કહેવાય? એને માટે કહ્યું છે કે—

कुत्सित शील यस्य इति कुशील: ।

જે સાધુતાનું પાલન કરતો નથી પણ કેવળ સાધુનો વેશ જ ધારણ કરી રાખે છે તે કુશીલ છે. એવો કુશીલ જિનમાર્ગની વિરાધના કરનાર હોય છે.

મેં પહેલાં કહ્યું હતું કે, બજારમાં તમે કેળાં-નારંગી ખરીદવા જાઓ ત્યાં તમે જોયું કે, કેળાં નારંગી આકાર પ્રકારમાં ઉપરથી તો સારાં છે પરંતુ અંદરથી ખરાબ છે તો શું તમે એવાં કેળાં-નારંગીને ખરીદશો? 'નહિ.' શા માટે નહિ? 'કેળાં-નારંગીનો આકાર પ્રકાર તો સારો કેળાં-નારંગીનો જ છે છતાં તે કેળાં-નારંગી ન ખરીદવાનું શું કારણ?' આના ઉત્તરમાં તમે એમ જ કહેશો કે, અમારે કેવળ આકાર કે રૂપરંગ જ જોવાનાં નથી પરંતુ તેની સાથે એ જોવાનું છે કે, તેમાં ઉત્તમ રસ અને મીઠાં પોષક તત્ત્વો છે કે નહિ? જેના ઉત્પાદક તત્ત્વો જાણીને તે જ નારંગી કે કેળાં ખરીદવા જોઈએ

જ્યાસુધી હૃદયમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર આદિ છે ત્યાસુધી આત્મા અનાથ જ છે. જ્યાસુધી આત્મા એ કામાદિથી પરાજિત થતો રહે છે ત્યાસુધી તે નાથ નહિ પણ અનાથ જ છે જ્યારે તે બધાને પરાજિત કરી દે ત્યારે જ તે સનાથ બની શકે આ કામ-ક્રોધાદિ ચોરો વિનવણી કે ધમકીથી જ્યારે માનતા નથી ત્યારે જ ભક્તો પરમાત્માને પ્રાર્થના કરે છે કે, "હે! પ્રભો! મને મારી એટલી બધી ચિંતા નથી, જેટલી આપના બિરુદની ચિંતા છે કે, તમે મારા નાથ છો છતા મને આ ચોરો હરાવી રહ્યા છે! તારી એવી કૃપા થાય કે તારા કૃપાકટાક્ષથી જ એ ચોરો ભાગી જાય"

તમે કહેશો કે, આ પ્રકારનો ઉપદેશ તો સાધુઓને માટે જ હોવો જોઈએ અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અમારી પાછળ તો અનેક ઉપાધિઓ વળગેલી છે પરંતુ આને માટે પહેલા જ કહી દેવામા આવ્યુ છે કે, સાધુઓના સ્થાને સંસારની ઉપાધિઓનો નિષેધ કરીને જવુ જોઈએ કદાચ તમે એમ કહો કે, અમે સંસારની ભાવના પૂરી કરાવવા માટે તથા સંસારની ઉપાધિઓ વધારવા માટે આવીએ છીએ તો તો તમને એમ જ કહેવું પડશે કે એ કામની પૂર્તિ માટે સાધુઓ પાસે તમારુ જવુ વ્યર્થ છે. જો તમે સંસારની ભાવના લઈ સન્ત-સતીઓની પાસે આવો છો તો તમે સન્ત-સતીઓનો અપરાધ કરો છો. સાચા સાધુ-સન્ત તો તે છે કે જેઓ સંસારની ઉપાધિઓથી મુક્ત અને આત્મભાવનાથી યુક્ત છે. આવા સાધુ-સન્તોને સંસારની ભાવનામા ઘસેડવા એ તેમનો અપરાધ કરવા જેવુ છે કે નહિ? અનાથી મુનિએ એમા કહ્યુ છે કે, જે હાનિ ગળુ કાપનાર વૈરી પણ કરતો નથી તે હાનિ દુરાત્મા પોતાની કરે છે. તો પછી સાધુઓના આત્માને દુરાત્મા બનાવવો એ તેમનો અપરાધ નહિ તો બીજુ શુ? આમ હોવા છતા કદાચ તમે ન માનો તો અમારે સાધુઓએ તો એ વાતનો વિચાર કરવો જ જોઈએ કે, અમે પોતાના આત્માને દુરાત્મા કેમ બનાવીએ? ગળું કાપનાર વૈરી પણ અમારી એટલી હાનિ કરી શકતા નથી જેટલી હાનિ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને નષ્ટ કરનાર કુસંગ કરે છે, એટલા માટે અમારે તો એવા કુસંગથી બચવુ જ જોઈએ.

હવે તમે કદાચ એમ કહેશો કે, ત્યારે અમારે શુ કરવુ જોઈએ! અમારામા જે સંસાર ભાવના છે તેને કેવી રીતે મટાડવી જોઈએ? શુ એ માટે અમારે સાધુ થઈ જવુ જોઈએ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, તમે સાધુ ન થઈ શકો તોપણ જો તમે આધ્યાત્મિકતાને સમજી લો તો સંસારની ઉપાધિને કારણે જે વૈર વધી રહ્યુ છે તથા જે ભૂલો થઈ રહી છે તે વૈર અને ભૂલો બહુ જ ઓછી થઈ જશે તમે સંસારની ઉપાધિઓનો ત્યાગ ન પણ કરી શકો તોપણ આધ્યાત્મિકતાની સહાયતાથી તેમા થનારી ત્રુટીઓ તો દૂર કરી દેવી જોઈએ. દામબલ કરતા રામબલ વધારે ચડિયાતુ છે રામબલની સહાયતાથી ત્રિલોકનુ બળ મળી શકે છે. આવા રામબલને સંસારની ભાવનામાં જ ગુમાવી ન દો. પણ એ રામબલને કામ-ક્રોધાદિને જીતવામા કરો તો તેમા કલ્યાણ છે. કવિ આનંદઘનજી કહે છે કે —

'જે તુમ જીત્યા તે મુઝ જીત્યા, પુરુષ કિસો મુઝ નામ'

હે! પ્રભો! હુ આપનો ભક્ત કહેવાઉ છુ છતા આપે જે કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓને જીત્યા છે એ શત્રુઓ આપથી પરાજિત થઈ મને જ-તમારા ભક્તને જ-હરાવી રહ્યા છે તો પછી હુ તમારો ક્યા રહ્યો?

સાભળ્યુ છે કે, મેવાડમા ભીલોનુ જોર ઘણુ વધવા પામ્યુ હતુ અને તેઓ જ્યા ત્યા લૂટ ચલાવતા હતા, તે વખતે રાણા ફતેહસિંહ હતા તેમણે માનસિંહ અને સરદારસિંહને ભીલોનુ દમન કરવા માટે નિયુક્ત કર્યા તેઓએ ભીલોને એવા દબાવ્યા કે, ભીલ લોકો તેમનુ નામ સાભળતા જ કપી ઉઠતા એમની એવી ધાક પડી હતી કે, ચોરો તેમનુ નામ સાભળતા જ ભાગી જતા

આ જ પ્રમાણે જો તમે પરમાત્માના ભક્ત છો તો તો કામ-ક્રોધ વગેરે તમને જીતી શકે જ નહિ અને જો કામ-ક્રોધાદિથી તમે પરાજિત થઈ ગયા તો પછી એમ કહેવુ જ પડશે કે, તમે પરમાત્માના સાચા ભક્ત બન્યા નથી

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૨

અનાથી મુનિ પણ રાજા શ્રેણિકને એ જ વાત કહી રહ્યા છે કે—

एमेव हु छंदकुसीलरूवे, मग्गं विराहित्तु जिणुत्तमाणं ।
कुररी वि वा भोगरसाणुगिद्धा, निरट्ठसोया परियावमेइ ॥ ५० ॥

"હે રાજન્ ! હું અનાથતાનુ રૂપ બતાવુ છુ કેટલાક લોકો અનાથતામાથી નીકળવા માટે સાધુપણુ તો ધારણ કરે છે પણ સસારભાવના તેમને પાછા સંસારભાવનામા ઘસેડી લઈ જાય છે મે જે કાંઈ કહ્યુ છે તેનો સાર માત્ર એટલો જ છે કે, જે સ્વચ્છદતાનો ત્યાગ કરતો નથી અને ભગવાનની આજ્ઞામા વિચરતો નથી તે કુશીલ છે અને એવો કુશીલ ઉત્તમ જિનમાર્ગની વિરાધના કરે છે" કુશીલ કોને કહેવાય ! એને માટે કહ્યુ છે કે.—

कुत्सितं शील यस्य इति कुशील: ।

જે સાધુતાનું પાલન કરતો નથી પણ કેવળ સાધુનો વેશ જ ધારણ કરી રાખે છે તે કુશીલ છે એવો કુશીલ જિનમાર્ગની વિરાધના કરનાર હોય છે.

મે પહેલા કહ્યુ હતુ કે, બજારમા તમે કેળા-નારગી ખરીદવા ગયા તમે જોયું કે, કેળા નારંગી આકાર પ્રકારમા ઉપરથી તો સારા છે પરંતુ અંદરથી ખરાબ છે તો શુ તમે એવા કેળા-નારગીને ખરીદશો ? નહિ શા માટે નહિ ? કેળા-નારંગીનો આકાર પ્રકાર તો સારા કેળા-નારગી જેવો જ છે છતા તે કેળા-નારગી ન ખરીદવાનુ શુ કારણ ? આના ઉત્તરમા તમે એમ જ કહેશો કે, અમારે કેવળ આકાર કે રૂપરગ જ જોવા નથી પરતુ તેની સાથે એ જોવાનુ છે કે, તેમા જીવનદાયક અને શરીરને પોષક તત્ત્વો છે કે નહિં ? જેમા જીવનદાયક તત્ત્વો જણાશે તે જ નારગી કે કેળા અમે ખરીદવા ચાહિએ છીએ

તમે બે પૈસાની નારગી કે બે પૈસાના કેળા લેવા માટે તો આટલુ જુઓ છો પણ જેમની સાથે આત્માના કલ્યાણ-અકલ્યાણનો સબધ રહેલો છે તે સાધુઓ માટે એ નથી જોતા કે, અમે જેમને સાધુ માની રહ્યા છીએ તેમનામા અમારા આત્માનુ કલ્યાણ કરવાના ગુણો છે કે નહિ ? સાધુઓના વિષે પણ તમારે કેવળ ઉપરનો વેશ જ જોવો ન જોઈએ કિન્તુ અંદરના ગુણો પણ જોવા જોઈએ જેમની સગતિ કરવાથી તમારા આત્મામા રહેલી સાધુતા જાગ્રત થાય તે સાધુઓની સગતિ છે પરતુ જે સંગતિથી સાધુતાની હાનિ થાય તે અસાધુઓની સગતિ છે આ પ્રમાણે આત્માના ગુણોની હાનિ કરનારાઓને માનવાથી અને

તેમને વંદન-નમસ્કાર કરવાથી કેવી હાનિ થાય છે તે વિષે 'સંબોધ સત્તરી' નામક ગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે—

पासत्थ वन्दमाणस्स, नैव कित्ती न निज्जरा होइ ।
होई कायकिलेसो, अन्नाणं कम्न वन्धई ॥

આ ગાથા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, પહેલાં પણ પાસત્થા લોકોનું જોર હતું અને તે વખતે પણ તેમની વિરુદ્ધ આંદોલન કરવામાં આવતું હતું જે સાધુનો વેશ ધારણ કરે છે અને પાંચ મહાવ્રતોનો સ્વીકાર પણ કરે છે પણ તેનું જે સાધુ પાલન કરતો નથી તે 'પાસત્થા' કહેવાય છે. આવા પાસત્થા સાધુને વંદન-નમસ્કાર કરવા તે શોભાસ્પદ નથી એમ આ ગાથામાં કહ્યું છે કદાચ કોઈ કહે કે, પાસત્થા સાધુને વંદન-નમસ્કાર કરવામાં શોભા ન હોય તો શું વાંધો છે ? સંસારમાં અનેક કામો એવાં પણ કરવામાં આવે છે જે શોભનીય હોતાં નથી. આ જ પ્રમાણે પાસત્થા સાધુઓને વંદન નમસ્કાર કરવામાં શોભા ન હોય તો શું વાંધો છે ? તો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ ગાથામાં જ આગળ કહેવામાં આવ્યું છે કે, પાસત્થા સાધુને વંદન-નમસ્કાર કરવાથી જરા પણ નિર્જરા થતી નથી. આ ઉપરથી કોઈ એમ પણ કહે કે, સંસારમાં અનેક કામો એવાં પણ હોય છે કે જેમના કરવાથી નિર્જરા થતી નથી. આ જ પ્રમાણે જો પાસત્થા સાધુને વંદન કરવાથી નિર્જરા થતી ન હોય તો શું વાંધો છે ? તો આના ઉત્તરમાં કહ્યું છે કે, એમ કરવાથી કાયાને વ્યર્થ કષ્ટ જ થાય છે. કોઈ આ ઉપરથી એમ પણ કહે કે, અમે લોકો કાયાને ક્લેશ થાય એવાં અનેક કામો કરીએ છીએ, તો એ જ પ્રકારનું આ એક કામ વધારે થાય તો શું વાંધો છે ? તો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ ગાથામાં કહ્યું છે કે, એમ કરવાથી અજ્ઞાનકર્મ બંધાય છે. તે પાસત્થા સાધુ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વિરાધના કરે છે એટલા માટે તેને વંદન કરવું એ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વિરાધનામાં સહાયતા આપવા બરાબર છે અને તે કારણે અજ્ઞાનકર્મ બંધાય છે. ભગવાને નિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

जे भिक्खू पासत्थं वन्दइ वन्दन्तं वा साइज्जइ
एवं जाव संसत्तं वन्दइ वन्दन्त वा साइज्जइ ।

ભગવાને આ કાંઈ કોઈના દ્વેષથી કહ્યું નથી પરંતુ તમારા કલ્યાણને માટે જ કહ્યું છે જ્યારે તમે એમ કહેશો કે, 'અમે કેવળ હાડ-ચામડાના જ પૂજારી નથી પણ ગુણના પૂજારી છીએ. તમારો અમારી સાથેનો સંબંધ ભગવાનની આજ્ઞા માનવાને લીધે જ છે. જો તમે ભગવાનની આજ્ઞા માનતા ન હો તો પછી અમારો તમારી સાથેનો સંબંધ શું રહી શકે !' આ પ્રમાણે જ્યારે તમે કહેશો ત્યારે તે પાસત્થા સાધુ પણ ઠેકાણે આવશે અને ત્યારે ભગવાનની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતાં પહેલાં તેમને વિચાર કરવો પડશે. પણ જો તમે તેના પાસત્થાપણાના સહાયક થઈ ગયા અને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વિરાધનામાં તમે સહાયતા આપી તો એ તો પાસત્થાપણાને પોષણ આપવા જેવું અને પાસત્થા સાધુને વધારે બગાડવા જેવું છે કે નહિ ?

ભગવાનની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર સાધુઓને માટે અનાથી મુનિ એક પક્ષીનું ઉદાહરણ આપે છે મહાપુરુષોની એવી ધારણા હોય છે કે, લૌકિક ઉદાહરણ આપી કહેવામાં આવેલી વાત જલ્દી સમજવામાં આવી જાય છે

કુરરી પક્ષીને માટે એમ કહેવામા આવે છે કે, જ્યા તે પાણીના સરોવરોની બહુલતા હોય છે ત્યા આ પક્ષી રહે છે તે કાળા રગનુ હોય છે, તે માછલીનુ માસ ખાય છે તે આખો દિવસ માછલીના માસના લોભમા જ રહે છે અને માસાદિ ખાઈને પણ તે પક્ષી શાન્ત રહેતુ નથી પણ તે રોયા જ કરે છે

આ કારણે કુરરી નામના પક્ષીનુ ઉદાહરણ આપી તેઓ કહે છે કે, તે અસાધુઓ કુરરી પક્ષીની માફક ભોગોપભોગોમા ગૃદ્ધિ રાખે છે અને એ કારણે તેઓ કષ્ટોને પામે છે

ભગવાન અનાથી મુનિએ કુરરી પક્ષીનુ ઉદાહરણ શા માટે આપ્યુ છે તેનો વિશેષ વિચાર તો યથાસમયે કરવામા આવશે પણ આપણે એ સમજવુ જોઈએ કે, મહાત્મા લોકોએ પશુ–પક્ષીનુ ઉદાહરણ આપી જે નિયમ સિંધુને માટે હોય છે તે જ નિયમ એક જલબિંદુને માટે હોય છે, એ બતાવ્યુ છે આ જ પ્રમાણે જે ઉપદેશ સાધુઓના માટે હોય છે તે જ ઉપદેશ પોતપોતાની યોગ્યતાનુસાર બધાએ સમજવો જોઈએ. તમારે એ પણ સમજવુ જોઈએ કે પશુ–પક્ષીઓ જ નહિ પરતુ આ આખા સસારની દરેક વસ્તુઓ કાઈને કાઈ શિક્ષા આપે છે, અને સસારના સારા કે ખરાબ દરેક પદાર્થો કોઈને કોઈ પ્રકારે આત્માનુ ઉત્થાન કરવામા સહાયક હોય જ છે આ વાત બતાવવા માટે જ અનાથી મુનિએ કુરરી પક્ષીનુ ઉદાહરણ આપી કહ્યુ છે કે, જે પ્રમાણે કુરરી પક્ષી માસની ગૃદ્ધિને કારણે દુ ખ પામે છે તે જ પ્રમાણે જે સાધુ થઈને પણ સંસારભાવનામા ગૃદ્ધિ રાખે છે તે પણ દુ ખને પામે છે.

જે પ્રમાણે સડેલી નારગી પોતાની હાનિ તો કરે જ છે પણ સાથે સાથે જે તેની સંગતિ કરે છે તેની પણ હાનિ કરે છે, આ જ પ્રમાણે જે જિનાજ્ઞાનો લોપ કરે છે તે પોતાની હાનિ તો કરે જ છે પણ જે તેનો સગ કરે છે તેની પણ હાનિ કરે છે

કદાચ કોઈ કહે કે, અનાથી મુનિને કુશીલો ઉપર દ્વેષ હતો એ કારણે જ તેમણે આ પ્રમાણે તેમની વિરુદ્ધમા કહ્યુ છે, પણ આમ સમજવુ એ ભૂલ છે. અનાથી મુનિને તો તે કુશીલો ઉપર પણ પ્રેમભાવ છે અને એ કારણે જ તેઓ આમ કહી રહ્યા છે પિતા પોતાના પુત્રને કડક શિક્ષા પણ આપે છે પણ એ કારણે પિતાને પુત્રના શત્રુ કહી શકાય નહિ પિતા પુત્રને કડક શિક્ષા આપીને એમ જ ચાહે છે કે, મારો પુત્ર ખરાબ રસ્તે ન જાય. જો કોઈ પિતાનો પુત્ર ખરાબ રસ્તે જાય તો તેથી પિતાને પણ દુ ખ થાય છે એટલા જ માટે પિતા પુત્રને કડક શિક્ષા આપે છે અને એ રીતે તેને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે આ જ પ્રમાણે અનાથી મુનિ પણ સાધુઓને શિક્ષા આપે છે રાજીમતિએ રથનેમિને કહ્યુ હતુ કે, ' હે ! અપયશકામી ! તારા માટે મરણુ એ જ શ્રેયસ્કર છે ' રાજીમતિએ આમ કહ્યું હતું તો શુ રાજીમતિને રથનેમિ ઉપર કોઈ પ્રકારનો દ્વેષ હતો ? ડૉક્ટર રોગીને ચીરો લગાવે છે તો તે રોગીનો પ્રેમ કરે છે કે દ્વેષ કરે છે ? ડૉક્ટર કહે છે કે, હું દર્દને ચીરુ છુ પણ દર્દી ઉપર તો મારો કરુણાભાવ જ છે આ જ પ્રમાણે અનાથી મુનિ પણ સાધુઓ ઉપર કરુણા રાખીને જ આ પ્રમાણે શિક્ષા આપે છે તેમને કોઈના પ્રતિ દ્વેષભાવ નથી તેઓ તો સાધુઓના આત્માને શાન્તિ મળે એ જ શુભાશયથી આમ કહે છે જો સાધુઓ અનાથી મુનિની શિક્ષા માને તો તેમનુ પોતાનુ પણ કલ્યાણ થાય અને સાથે સાથે તમારા લોકોનુ પણ કલ્યાણ થાય

સુદર્શન ચરિત્ર—૬૨

સુદર્શન મુનિ ઉપસર્ગો-પરિષહોને કેવી રીતે સહન કરે છે તે જુઓ. ઉપસર્ગો-પરિષહો સહેવાં એમાં તો સાધુતાની કસોટી રહેલી છે. સાધુઓ અનુકૂલ કે પ્રતિકૂલ ગમે તેવા સંજોગોમાં ગભરાતા નથી પરંતુ સમતાપૂર્વક ઉપસર્ગ-પરિષહોને સહે છે અને સાધુતાની રક્ષા કરે છે

અભયા વ્યન્તરી આય મુનિ કો, બહુત કિયા ઉપસર્ગ;
પ્રતિકૂલ અનુકૂલ રીતિસે, અહો કર્મકા વર્ગ ॥ ધન૦ ૧૩૨ ॥
સમ્યક્ સહન કિયા મુનિજીને, ધરતા શુક્લ ધ્યાન,
ક્ષપક શ્રેણિકો ઉલ્લંઘ કર, પાયા કેવલ જ્ઞાન. ॥ ધન૦ ૧૩૩ ॥

અભયા વ્યંતરીએ સુદર્શનને અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ એમ બન્ને પ્રકારના અનેક ઉપસર્ગો આપ્યા પણ સુદર્શને એ બધા ઉપસર્ગોને સમતા અને દૃઢતાપૂર્વક સહ્યા કોઈ તો અનુકૂલ ઉપસર્ગ સ્હીને પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગથી વિચલિત થઈ જાય છે અને કોઈ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ સહીને અનુકૂલ ઉપસર્ગથી વિચલિત થઈ જાય છે, પણ સુદર્શન મુનિ અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ એમ બન્ને પ્રકારના ઉપસર્ગો દૃઢતાપૂર્વક સહેતા રહ્યા. શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમાં ભગવાને વૃક્ષનું ઉદાહરણ આપી કહ્યું છે કે, જે પ્રમાણે વૃક્ષ અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ એમ બન્ને પ્રકારની સ્થિતિને સમાનરૂપે સહન કરીને સ્થિર ઉભું રહે છે, વિચલિત થતું નથી, તે જ પ્રમાણે મુનિઓએ પણ અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ બન્ને પ્રકારના ઉપસર્ગો સહેવા જોઈએ.

અભયાદ્વારા આપવામાં આવેલા ઉપસર્ગોને સહેતી વખતે સુદર્શન મુનિની ભાવના કેવી રહી હશે એ કોણ કહી શકે ! છાન્દોગ્યોપનિષત્‌માં એક શ્રુતિ આવી છે. એ શ્રુતિનો અર્થ જો જૈનદૃષ્ટિએ કરવામાં આવે તો તેનો ઘણો સારો અર્થ થઈ શકે. બીજી દૃષ્ટિએ કરવામાં આવેલ એ શ્રુતિનો અર્થ મેં જોએલ છે પણ મારી દૃષ્ટિમાં એ અર્થ બરાબર બંધ બેસતો નથી. તેનો અર્થ તો જૈનદૃષ્ટિએ જ બંધ બેસી શકે છે તે શ્રુતિ નીચે પ્રમાણે છે'—

अथ एष सम्प्रसादो अस्माच्छरीरात् समुत्थाय परं ज्योतिरूपं सम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत एष आत्मेति होवाच ॥

એક પુરુષે કોઈ મહાત્માને આત્માનું સ્વરૂપ પૂછ્યું જૈનદૃષ્ટિએ આત્મા તેને જ કહેવામાં આવે છે જે શબ્દાદિ નયથી પોતાનામાં જ તલ્લીન હોય. જે શરીરાદિના ધ્યાસમાં હોય તેને નિશ્ચય નયની દૃષ્ટિએ આત્મા કહી શકાતો નથી. આ જ પ્રમાણે ઉપનિષત્‌માં ગુરુએ શિષ્યના પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું કે, 'હું શરીર નથી એમ માનીને શરીરના ધ્યાસનો ત્યાગ કરે અને પોતાને શરીરથી પૃથક્ માની પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે.' તે આત્મા છે. આ જ પ્રમાણે જૈનગ્રન્થોમાં પણ કહ્યું છે કે.—

अट्ठकम्मं पासबद्धो जीवो ससारचारए ठाई ।
अट्ठकम्मपासमुक्को आया शिवमन्दिरं ठाई ॥

અર્થાત્—જે આઠ પ્રકારના કર્મના પાશથી મુક્ત છે અને જે શિવમંદિરને પ્રાપ્ત થાય છે, નિશ્ચયમાં તે જ આત્મા છે

મતલબ કે, જૈનશાસ્ત્ર કહે છે કે, શરીરનો ધ્યાસ છોડી જે પોતાના રૂપમાં આવે છે અને ઉન્નતિ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે તે જ શિવ છે અને તે જ આત્મા છે. મારી

સમજમા ઉપનિષત્‌મા જે શ્રુતિ કહી છે તેનો અર્થ પણ એ જ છે આ પ્રમાણે પ્રત્યેક વાતને સ્યાદ્‌વાદની દૃષ્ટિએ જોવામા આવે ત્યારે જ તેનુ સ્વરૂપ સમજવામા આવી શકે છે

અભયા વ્યન્તરીના કાર્યને પણ સ્યાદ્‌વાદની દૃષ્ટિએ જુઓ અભયાના કાર્ય વિષે સુદર્શન મુનિ એમ વિચારતા હતા કે, આ માતા મારા ઉત્થાનમા સહાયિકા થઈ રહી છે જે પ્રમાણે ગજસુકુમાર મુનિએ પોતાના મસ્તક ઉપર ધગધગતા અગારા મૂકનારને પણ પોતાનો સહાયક માન્યો હતો તે જ પ્રમાણે આ મુનિ પણ અભયાને પોતાના ઉત્થાનમા સહાયિકા માની રહ્યા છે મારી જન્મદાત્રી, મારુ પાલન–પોષણ કરનારી અને મને નવ માસ સુધી ઉદરમા રાખનારી માતા કરતા પણ આ માતાતુલ્યનો ઉપકાર વધારે છે. આ માતાતુલ્યના જ ઉપકારને કારણે શૂળીનુ સિંહાસન બન્યુ છે અને આ જ માતાએ મને આત્મોન્નતિ સાધવાનો આ અમૂલ્ય અવસર આપ્યો છે અહીં પણ આ માતા મારા કલ્યાણ માટે જ પ્રયત્ન કરી રહી છે વાસ્તવમા આ માતાતુલ્યનો મારી ઉપર પૂર્ણ કૃપાભાવ છે

આ પ્રમાણે અભયા વ્યન્તરી સુદર્શન મુનિને જેમ જેમ કષ્ટો આપતી જતી હતી તેમ તેમ સુદર્શનની ભાવના ઉન્નત બનતી જતી હતી આખરે સુદર્શન મુનિ શુભ ભાવના ભાવતા બારમા ગુણસ્થાને ચડી જઈ મોહનીય કર્મને સપૂર્ણ નષ્ટ કરી તેરમા ગુણસ્થાને પહોચી ગયા અને ત્યા તેમને નિરાબાધ અનત કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ તે મુનિને એમ તો કેવલજ્ઞાન થવામા ન જાણે કેટલો સમય લાગત પણ અભયાની કૃપાથી થોડા જ સમયમા તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ગયુ ભગવાન નેમિનાથે કૃષ્ણના પૂછવાથી તેમને કહ્યુ હતુ કે, હે ! કૃષ્ણ ! જો તમે વૃદ્ધને ઇટો ઉપડાવવામા સહાયતા આપત નહિ તો તેને કેટલા ચક્કર લગાવવા પડત ? તમારી કૃપાથી તેને ચક્કર ખાવા મટી ગયા આ જ પ્રમાણે ગજસુકુમાર મુનિને ન જાણે કેટલા ચક્કર ખાવા પડત પણ એક પુરુષની સહાયતાથી તેમના ચક્કર મટી ગયા.

આ જ પ્રમાણે સુદર્શન મુનિ પણ વિચારતા હતા કે, મારુ આત્મકલ્યાણ સાધવામા મને ન જાણે કેટલો સમય લાગત પણ આ માતાએ મારા કાર્યમા મને ઘણી સહાયતા આપી છે એટલે આ માતાનો મારા ઉપર ઘણો ઉપકાર છે આ માતાની કૃપાથી જ ઘણા લાબા દિવસે થઈ શકનારુ કામ થોડા જ સમયમા થઈ ગયુ છે યોગશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે,

'तीव्रसंवेगात् आसन्नसिद्धि'

અર્થાત્—તીવ્ર સવેગથી–વૈરાગ્યથી જ સિદ્ધિ જલ્દી થાય છે આ કથનાનુસાર સુદર્શન મુનિએ પણ તીવ્ર સવેગ વધાર્યો તો તેમને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ

આ પ્રમાણે અભયા વ્યન્તરીએ સુદર્શન મુનિને અનેક પ્રકારના અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો આપ્યા પણ સુદર્શને પોતાના આત્માને ધ્યાનમા એવો પરોવ્યો કે પરિણામે તેમણે કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન અને કેવલચારિત્રની પ્રાપ્તિ કરી લીધી સુદર્શન મુનિને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ તેમા તમારા પુણ્યનો પણ કાઈ ભાગ છે કે નહિ અને તેથી તમને પણ કાઈ લાભ છે કે નહિ ! શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, લવણસમુદ્રના પાણીમા જે તરગો ઉઠે છે તેની એક લહેર પણ જબૂદ્વીપ ઉપર પડે તો આખા જબૂદ્વીપને પણ તાણી લઈ જઈ શકે પણ જબૂદ્વીપમા અરિહન્ત, કેવલી, સાધુ, શ્રાવક–શ્રાવિકા, સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને ભદ્ર પ્રકૃતિના સૌમ્ય જે લોકો રહે છે તેમના પુણ્ય પ્રતાપથી લવણસમુદ્રનુ પાણી મર્યાદા ઉલ્લઘતુ નથી, આ

પ્રમાણે તમારું પુણ્ય ત્યાં પણ કામ કરે છે કે નહિ! શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, ઇષ્ટ ગંધ, ઇષ્ટ રૂપ અને ઇષ્ટ રસ આદિ પોતાના પુણ્ય પ્રતાપથી જ મળે છે. હવે વિચારો કે, ક્યાં તો આંબાનો રસ અને ક્યાં તમે! પણ ત્યાં પણ તમારું પુણ્ય કામ કરે છે કે નહિ? આ પ્રમાણે જે કાંઈ થાય છે તે બધું પોતાના આત્માદ્વારા જ થાય છે અને એટલા જ માટે એમ કહ્યું છે કે.—

अप्पा कत्ता विकत्ता य दुहाण य सुहाण य।
अप्पा मित्तममित्तं च दुप्पट्ठियो सुप्पट्ठियो॥

સુદર્શન મુનિને જે કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ તેથી તેમને પોતાને તો લાભ થયો પણ સાથે સાથે આપણા બધાને પણ લાભ જ થયો છે. આ લાભ લેવામાં હૃદયનું આકર્ષણ જોઈએ. જેનામાં આકર્ષણ શક્તિ છે તે જ લાભ લઈ શકે છે. જેમકે લોઢું તો છે પણ ચુંબક જ આકર્ષિત કરી શકે છે આ જ પ્રમાણે જેનામાં આકર્ષણ શક્તિ છે અને જેમનો ઉપાદાન આત્મા સારો છે, તેમને પણ સુદર્શન મુનિને કેવલજ્ઞાન પેદા થવાથી લાભ થવાનો જ.

સુદર્શન મુનિને કેવલજ્ઞાન થયું છે એ વાત દેવોના જાણવામાં આવી. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે, અમે પોતે તો કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, પરંતુ ગુણોની ઉપાસના કરવી એ પણ ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ છે એટલા માટે અમારે સુદર્શન મુનિની પાસે જઈ કેવલજ્ઞાનની ઉપાસના કરવી જોઈએ.

આયે દેવતા મહોત્સવ કરને, કરતે જયજયકાર,
દેવે દેશના પ્રભુ સુદર્શન, ભવી જીવકે હિતકાર ॥ ધન૦ ૧૩૪ ॥

સુદર્શન મુનિ પહેલાં તો શેઠ કહેવાતા હતા પછી મુનિ થયા અને હવે કેવલી થયા. તેમણે બધી તૃષ્ણાનો નાશ કરી અને કામ-ક્રોધાદિને જીતીને સંસારની બધી પ્રભા-કાન્તિથી આત્માને ઉજ્જવલ બનાવી લીધો. જે આત્માને ઉજ્જવલ બનાવે છે તે બધી કુદરતનો સ્વામી જ બની જાય છે

દેવો સુદર્શન પ્રભુની પાસે ઉપસ્થિત થઈ કેવલજ્ઞાનની મહિમા ગાવા લાગ્યા કે, "હે! નાથ! આપનો સદા જય જય થાઓ હે! પ્રભો! અમે આપનો જયકાર એટલા માટે કરીએ છીએ કે, જે વિકારોને આપે જીતી લીધા છે તે વિકારોને જગતના જીવો પણ જીતી લે. તે વિકારો અમને પણ જીતી રહ્યા છે. અમે પણ એ વિકારોને જીતી લઈએ. જો કે એમ કરવાથી એ વિકારો ઉપર અમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ. પણ અમારો વિજય થાઓ એમ કહેવું એ અભિમાનનું કારણ છે, એટલા માટે અમે અમારા વિકાર-વિજયને પણ તમારો જ વિજય માનીએ છીએ અને એમ કહીએ છીએ કે, આપનો જય થાઓ. આપ જેવા મહાપુરુષો જ અમારું કલ્યાણ કરો છો."

સુદર્શન ભગવાન દેવોનું આ કથન સાંભળી વિચારવા લાગ્યા કે, આ દેવો આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી રહ્યા છે તો મારા હૃદયમાં શું છે તે તેમને બતાવવું જોઈએ. હવે તે મહાપુરુષ કેવી રીતે ઉપદેશ આપે છે અને શું કહે છે તે વિષે હવે પછી આગળ વિચાર કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો શુદી ૧૨ મંગળવાર

પ્રાર્થના

ચેતન જાણ કલ્યાણ કરન કો, આન મિલ્યો અવસર રે,
શાસ્ત્ર પ્રમાણ પિછાન પ્રભુગુન, મન ચચલ થિર કર રે;
શ્રેયાસ જિણદ સુમર રે. ॥ ૧ ॥
—વિનયચદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પ્રાર્થનાની કડિઓમા એવો આદેશ કરવામા આવ્યો છે કે, "હે ! આત્મા ! તુ શ્રેયાસનાથ ભગવાનની પ્રાર્થના કર" આ આદેશની પ્રાર્થનામા પુનરુક્તિ પણ કરવામા આવી છે મહાપુરુષોદ્વારા કરવામા આવેલી આ પ્રકારની પુનરુક્તિમા ઘણુ રહસ્ય રહેલુ છે. મહાપુરુષો મતલબ વિના કે કારણ વિના એક શબ્દ પણ વધારે બોલતા નથી પરતુ જનસમાજને શિક્ષા આપવા માટે તેઓ એક જ વાતને વારવાર કહે છે અને માતા જેમ પોતાના બાળકને સરળ ભાષામા શિક્ષા આપે છે, તેમ સરળ ભાષામા શિક્ષા આપે છે. આ જ પ્રમાણે આ પ્રાર્થનામા 'હે ! આત્મા ! પરમાત્માનુ તુ સ્મરણ કર' એ વાતને વારંવાર કહેવામા આવી છે

મહાપુરુષોદ્વારા કરવામા આવેલા આ આદેશનો શો અર્થ છે એ તો કોઈ પૂર્ણ જ્ઞાની જ કહી શકે ! એક જ શબ્દના અનેક અર્થ થાય છે એટલા માટે આ આદેશમા રહેલા, પૂર્ણ રહસ્યને કોઈ પૂર્ણ જ્ઞાની જ પ્રગટ કરી શકે છતા એ વિષે હું થોડુક કહુ છુ. જે કાંઈ સમજવામા આવે છે તેનો બહુ જ થોડો ભાગ કહેવામા આવે છે આ કથનાનુસાર હુ જે કાંઈ સમજ્યો છુ અને સમજેલી વાત જેટલા અશમા કહી શકાય તેટલા અશમા કહુ છુ.

આ પ્રાર્થનામા પરમાત્માનુ સ્મરણ કરવા માટે કહેવામા આવ્યુ છે એટલા માટે પહેલા તો એ જોવાનુ છે કે, આત્મા પણ ચૈતન્ય છે અને પરમાત્મા પણ ચૈતન્ય છે તો એવી દશામા ચૈતન્યનુ ભજન ચૈતન્ય શા માટે અને કેવી રીતે કરે ? એમ કહી શકાય કે, ચૈતન્ય ઉપર જડનો ઉપકાર જોવામા આવે છે, પણ ચૈતન્ય ઉપર ચૈતન્યનો ઉપકાર જોવામા આવતો નથી કોઈ કોઈને ત્યા માગવા માટે જાય છે તો તે યાચક પણ જડ વસ્તુ જ માગે છે અને દાતા પણ જડ વસ્તુ જ આપે છે ભિક્ષુક પણ જડ જ માગે છે અને દાતા પણ જડ જ આપે છે જો ચૈતન્ય ચૈતન્ય કહીને જ રહી જાય તો તો બસ કેવળ એ વાત જ રહી શુ લેવુ અને શુ દેવુ ! શ્રેયાસકુમારે ભગવાનને શેરડીનો જે રસ આપ્યો હતો તે પણ જડ હતો ચદનબાળાએ પણ ભગવાન મહાવીરને જે અડદના બાકળા આપ્યા હતા તે પણ જડ હતા સાધુ લોકો પણ અચિત્ત અર્થાત્ જડ વસ્તુ જ લે છે જો ચૈતન્ય વસ્તુ હોય તો તેઓ અકલ્પનીય સચિત્ત લેતા નથી આ પ્રમાણે ચૈતન્ય ઉપર જડનો ઉપકાર છે. આવી દશામા જડનો ઉપકાર ન માનતા અને જડની પ્રાર્થના ન કરતા ચૈતન્ય પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવામા આવે છે ?

આ ભૌતિકવાદના જમાનામા આ પ્રકારની ઘણી ચર્ચા થાય છે કેટલાક લોકો એમ પણ કહેવા લાગે છે કે, ભગવાનનુ સ્મરણ કરવાથી શુ મળે છે ? પૈસાનુ સ્મરણ કરો એમ કહેવામા આવે તોપણ ઠીક છે આ જ પ્રકારની અનેક દલીલો આપી એમ કહેવામાં આવે છે કે, ચૈતન્ય ઉપર જડનો તો ઉપકાર છે પણ ચૈતન્ય ઉપર ચૈતન્યનો શો ઉપકાર છે ! એટલા માટે ચૈતન્ય પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવી જોઈએ ?

આ પ્રકારના પ્રશ્નોનુ સમાધાન કરવા માટે સર્વપ્રથમ એ જોવુ જોઈએ કે, ચૈતન્ય ઉપર ચૈતન્યનો ઉપકાર થઈ શકે છે કે નહિ અથવા ચૈતન્ય ઉપર જડનો જ ઉપકાર છે કે શુ ? આને માટે જ્ઞાનીજનો એમ કહે છે કે, ચૈતન્ય ઉપર ચૈતન્યનો જ ઉપકાર છે અને એટલા જ માટે ચૈતન્ય પરમાત્માનુ સ્મરણ કરવા માટે કહેવામા આવે છે. જે લોકો જડના ચક્કરમા પડી જઈ ચૈતન્ય ઉપર જડનો જ ઉપકાર છે એમ કહે છે તે લોકો જરા ઊંડા ઊતરી વિચાર કરશે તો તેમને જણાશે કે, જેટલાં ઉદાહરણો જડના ઉપકારના વિષયમા મળી શકે છે તેથી પણ વધારે અને સારા ઉદાહરણો ચૈતન્યના ઉપકારના વિષયમા પણ મળી શકે છે. એટલુ જ નહિ પણ એવા ઉદાહરણો પણ મળે છે કે, જેમા ચૈતન્યને મહાન્ અને જડને તુચ્છ માનવામા આવેલ છે અને ચૈતન્યના ઉપકારની આગળ જડનો ઉપકાર છોડી દેવામા આવ્યો છે. ઉદાહરણ તરીકે કોઈ માણસ કોર્ટના કોઈ કિસ્સામા ફસાઈ ગયો. તે વકીલની પાસે ગયો અને તેને કહ્યુ કે, આપ એવો કોઈ ઉપાય બતાવો કે જેથી હુ આ કિસ્સામાથી ઉગરી જાઉં. હુ સાચો છુ. મે અપરાધ કર્યો નથી છતાં તેમા હુ ફસાઈ ગયો છુ એટલા માટે તમે મારી સહાયતા કરો. હવે તે વખતે તે વકીલ જડ વસ્તુ આપશે કે બુદ્ધિ આપશે ?

નાનપણમા મને એવો પ્રશ્ન પૂછવામા આવતો કે, અક્કલ મોટી કે ભેંશ ? તે વખતે તો બાળક હતો પણ અત્યારે બાળક નથી, એટલે આજે બચપણથી પણ વધારે ભૂલ થવી ન જોઈએ. આ કારણે જ જ્ઞાનીજનો કહે છે કે —

> તૂ અવિકાર વિચાર આતમ ગુણ, મોહ જજાળમા ન પડ રે,
> પુદ્ગલ ચાહ મિટાય વિનયચદ, તે જિન તૂ ન અવર રે

જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, તુ પુદ્ગલની લાલસામા પડી ગયો છે એટલા જ માટે તુ એમ કહે છે કે, ચૈતન્ય ઉપર જડનો ઉપકાર છે દાતા જડ વસ્તુ જ આપે છે અને યાચક પણ જડ જ લે છે આ પ્રત્યક્ષ વાત જોઈને જડ વસ્તુને જ પકડી ન બેસો અને ચૈતન્ય ઉપર કેવલ જડનો જ ઉપકાર છે એમ માની ન બેસો સસારનુ કામ જડથી જ ચાલતુ નથી. તે મુકદમામાથી તે માણસને બચાવવા માટે વકીલે પાચ દશ રૂપિયા આપી દીધા હોત તો તે ઠીક કહેવાત ? આથી વિરુદ્ધ બીજા વકીલે તેને એવી બુદ્ધિ આપી કે તે મુકદમામાથી બચી ગયો તો તમે આ બનેમાથી કોને ઠીક સમજશો ? પાચ રૂપિયા લેવા ઠીક સમજશો કે બુદ્ધિ લેવાનુ ઠીક સમજશો ? એટલુ જ નહિ બુદ્ધિને માટે તો લોકો વકીલને ફી આપે છે. આ પ્રમાણે ચૈતન્યને માટે જડ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પડે છે. માસ્તર ભણાવે છે એટલા માટે તેને પગાર આપવો પડે છે આ પ્રમાણે જ્ઞાનને માટે પુદ્ગલનો ત્યાગ તો કરવો જ પડે છે આ જ પ્રમાણે પરમાત્મા વિષે પણ જુઓ કે, પરમાત્મા માટે એનો ત્યાગ કરવો પડે છે ? [illegible] પુદ્ગલોનો ત્યાગ તો કરવા જ પડે છે પુદ્ગલોના વ્યાસના

પડી જઈ પરમાત્માને ભૂલી જવા એ ઠીક નથી એમ કરવાથી કામ પણ ચાલી શકતુ નથી તમે આ વિષે વિચાર કરશો તો તમને સ્પષ્ટ જણાશે કે, ચૈતન્ય ઉપર ચૈતન્યનો જ ઉપકાર છે અને એટલા જ માટે પરમાત્માનુ સ્મરણ કરવા માટે જ્ઞાનીજનો કહ્યા કરે છે માટે પુદ્ગલોનો ધ્યાસ છોડો અને પરમાત્માનુ સ્મરણ કરો અને પરમાત્મા સાથે એવી પ્રીતિ બાધો કે જેમ લોભી માણસ રૂપિયા સાથે પ્રીતિ બાધે છે

હવે અત્રે એક પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, પરમાત્મા તો અવિકારી છે અને આપણે વિકારી છીએ એવી દશામા આપણે વિકારી એ અવિકારી પરમાત્માની સેવા કેવી રીતે કરી શકીએ ? મોટા મોટા આચાર્યોને પણ આવો વિચાર આવ્યો છે અને તેમણે પણ કહ્યુ છે કે --

बुद्धया विनाऽपि विबुधार्चितपादपीठ! स्तोतु समुद्यतमतिर्विगतत्रपोऽहम् ।
बाल विहाय जलसस्थितमिन्दुबिम्बमन्य क इच्छति जन सहसा ग्रहीतुम् ॥

હે ! પ્રભો ! તુ જ્યા પદાર્પણ કરે છે તે પાદપીઠની ઈન્દ્ર પણ પૂજા કરે છે, તો પછી હુ બુદ્ધિહીન તારી પ્રાર્થના કરવાને કેમ સમર્થ બની શકુ ! પણ તારી ભક્તિવશાત્ જાણે હુ પાગલ થઈ ગયો હોઉ તેમ પાગલ થઈને હુ તારી પ્રાર્થના કરવાને માટે ઉદ્યત થયો છુ. કોઈ મને એમ કહે કે, તુ બુદ્ધિહીન છો તો પછી પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરે છે ? તો આ પ્રશ્નના જવાબમા હું એ જ કહીશ કે, જે પ્રમાણે જલમા પડેલા ચન્દ્રના બિંબને બાલક પકડી શકતો નથી છતા તેને પકડવાનો પ્રયત્ન તો કરે જ છે અને પોતાના પ્રયત્નમા આનદ માને છે, આ જ પ્રમાણે પરમાત્માના ગુણોનુ હુ પૂરીરીતે વર્ણન કરી શકતો નથી છતા પણ નિર્લજ્જ થઈને તેમના ગુણોનુ વર્ણન કરવાનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરુ છુ. હુ પોતાની બુદ્ધિને જુદી રાખીને બાલભાવથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરુ છુ

આ પ્રમાણે પરમાત્માની સન્મુખ પોતાની શક્તિનો વિચાર કરી પૂર્વાચાર્યો પણ પહેલા તો અસમજસમા પડી ગયા હતા પણ આખરે તેઓએ જે માર્ગ પકડ્યો છે તે માર્ગને તમે પણ પકડો આચાર્યનો કહેવાનો આશય એ જ છે કે, પરમાત્માની ભક્તિમા પોતાની પૂર્ણ શક્તિને સમર્પિત કરી દેવી પરમાત્માની ભક્તિ કરવામા પોતાની અક્કલ ન દોડાવવી તથા એમ પણ વિચાર ન કરવો કે મારામા ઓછી બુદ્ધિ છે અથવા હુ વિકારી છું આ પ્રકારનો વિચાર દૂર કરી જે પ્રમાણે આચાર્યે બાલભાવે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી છે તે જ પ્રમાણે તમે પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો અને પછી જુઓ કે, તેમાં કેવો આનદ આવે છે ! આ પ્રકારની પ્રાર્થના તમે જો પદર દિવસ જ કરી જુઓ તો તમને ઘણો જ આનદ મળશે અને એ આનદની અનુભૂતિ તમે પોતે જ કરી શકશો પરમાત્માની ભક્તિ સ્વ–પ્રમાણથી જ સિદ્ધ છે એને માટે કોઈ બીજા પ્રમાણની આવશ્યકતા નથી જેમ દીપકને જોવા માટે બીજા દીપકની આવશ્યકતા રહેતી નથી કારણ કે તે દીપક તો સ્વ–પ્રમાણથી જ સિદ્ધ છે એટલા માટે બુદ્ધિને શાન્ત કરી અને પ્રમાદનો ત્યાગ કરી, પરમાત્માની ભક્તિમા તલ્લીન થાઓ અને પછી જુઓ કે તેમા કેવો આનદ આવે છે !

ભક્તિના માર્ગ ઉપર દરેક વ્યક્તિ ચાલી શકે છે એ માર્ગે જવામા બાલક કે વૃદ્ધ, સશક્ત કે અશક્ત, સ્ત્રી કે પુરુષ વગેરેમાથી કોઈને પ્રતિબધ નથી જે કોઈ ચાહે તે ભક્તિના માર્ગે જઈ શકે છે અને પોતાનુ કલ્યાણ સાધી શકે છે

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૩

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને કહી રહ્યા છે કે, હે ! રાજન્ ! હવે હું તને એ બતાવું છું કે મેં સાધુના આચારની આ બધી વાતો તને શા માટે સંભળાવી છે ? તમે પણ એમ વિચાર કરો કે, અનાથી મુનિએ રાજાની સમક્ષ સાધુઓના આચાર વિષયક વર્ણન શા માટે કર્યું છે ? જો તમે એમ કહેતા હો કે, અમને સાધુઓના આચારથી શું મતલબ ! તો આ તમારી ભૂલ છે. બલ્કિ જે સાધુ હશે તે તો પોતાનો આચાર પહેલાં બતાવશે જે સાધુતાનું પાલન કરતો ન હોય તે ભલે એમ વિચારે કે, જો હું સાધુઓનો આચાર ગૃહસ્થોને બતાવીશ તો ગૃહસ્થો મારા કાર્યની ટીકા કરશે પણ જે સાધુતાનું પાલન કરતા હશે તે મુનિઓ તો સાધુઓનો આચાર પહેલા જ બતાવશે. તેમ કરવામા તેમનો પોતાનો પણ લાભ છે અને સાથે સાથે તમારો પણ લાભ છે.

सोच्चाग मेहावि सुभासियं इमं, अणुसासणं नाणगुणोववेयं ।
मग्गं कुसीलाण जहाय सव्वं, महानियंठाण वए पहेणं ॥ ५१ ॥

'હે ! મેધાવી ! હે ! બુદ્ધિમાન રાજા ! આ સુભાષિત કે જેનુ મેં તારી સામે વર્ણન કર્યું છે તે સાંભળી તુ તે વિષે વિચાર કર. આ સુભાષિત અનુશાસન અર્થાત્ શિક્ષારૂપ છે અને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના ગુણોથી યુક્ત છે. આ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી સુસંસ્કૃત એવી શિક્ષાને સાભળી તુ કુશીલોનો માર્ગ છોડી દઈ મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલ.'

અનાથી મુનિએ રાજા શ્રેણિકને જે કાંઈ કહ્યુ છે તે ઉપરથી તો એમ જણાય છે કે, જાણે રાજા શ્રેણિક સાધુ થતો હોય પણ તે સાધુ થતો નથી છતા મુનિએ તેને આમ કહ્યું છે તો તેનો શો ઉદ્દેશ છે તે અત્રે જોવાનુ છે

રાજા શ્રેણિકને મુનિએ મેધાવી કહ્યા છે. આ ઉપરથી એમ પ્રગટ થાય છે કે, આ સુભાષિત–શિક્ષા બુદ્ધિમાનને જ આપવી જોઈએ, બુદ્ધિહીનને નહિ પણ આજે તો શ્રેણિક જેવા બુદ્ધિમાન લોકો નથી એટલે શુ આ શિક્ષા કોઈને આપવી ન જોઈએ ?

બુદ્ધિમાન માણસો બે પ્રકારના માનવામા આવે છે એક તો તે બુદ્ધિમાન છે કે જે કોઈ વાતને સાભળી તે જ સમયે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી લે છે અને બીજો તે બુદ્ધિમાન છે કે જે તુરત જ સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી શકતો નથી પણ તેનો પ્રયત્ન તો તે બાજુ જ હોય છે જેમકે એક તો માસ્તર હોય છે અને બીજો છાત્ર હોય છે. એ બન્નેમાથી કોને બુદ્ધિમાન કહેવાય ? જો બન્નેમા બુદ્ધિ ન હોય તો એક માસ્તર અને બીજો છાત્ર હોય એ બની જ ન શકે અને જો બન્ને સમાન બુદ્ધિવાળા હોય તો પછી એકને માસ્તર અને બીજાને છાત્ર બનવાની જરૂર પણ રહેતી નથી માસ્તર અને છાત્ર બન્નેમા બુદ્ધિ તો છે પણ એકમા વધારે છે અને બીજામા ઓછી છે પણ જેનામા બુદ્ધિ ઓછી છે તે બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની ચેષ્ટા કરે છે અને બીજો તેને બુદ્ધિ આપે છે આ પ્રમાણે જે છાત્રમા બુદ્ધિ ઓછી છે તે પણ બુદ્ધિમાન જ છે; કારણ કે, તે બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની ચેષ્ટા કરે છે. આ જ પ્રમાણે જે બુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે પણ બુદ્ધિમાન જ છે અને જેનામા બુદ્ધિ છે તે તો પહેલેથી બુદ્ધિમાન છે જ તમે જો કોઈ વાતનો નિર્ણય તાત્કાલિક કરી ન શકો તો પણ

સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવાની ઇચ્છા તો રાખો જ આ પ્રકારની ઇચ્છા રાખવાથી તમે બુદ્ધિહીન નહિ પણ બુદ્ધિમાન જ કહેવાશો

અમે તમને જે કાંઈ સંભળાવીએ છીએ તે એમ સમજીને જ સંભળાવીએ છીએ કે, તમે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવાની વિવેકબુદ્ધિ પ્રગટાવો. આમ છતા કોઈ અમારુ કહેવુ ન સાભળે કે ન માને તો તે તેમની ઇચ્છા પણ એ કારણે અમારે દુ ખ માનવુ ન જોઈએ અમને એવો પણ વિચાર થવો ન જોઈએ કે, અમે તો કહીએ છીએ પણ આ લોકો તો કાંઈ સાભળતા જ નથી. જો અમને આ પ્રકારનો વિચાર થયો તો એ પોતાના જ્ઞાનને પોતે હલકુ બનાવવા જેવુ છે એટલા માટે ' અમારુ કહેવુ કોઈ સાભળતુ કે માનતુ નથી ' એ વિચારથી અમને દુ ખ થવુ ન જોઈએ પણ એ વાતનો વિચાર તો અવશ્ય કરવો જોઈએ કે, આ શિક્ષા બુદ્ધિમાનને જ આપવી, બુદ્ધિહીનને નહિ બુદ્ધિહીનને શિક્ષા આપવાથી કાંઈ લાભ થઈ શકતો નથી ખેડુત પણ બીજ વાવતા પહેલા એ જોઈ લે છે કે આ ભૂમિ ઉપજાઉ છે કે નહિ ? ભલે તે ભૂમિમા અન્ન કે વૃક્ષ ઉગેલુ ન હોય છતા તે એ તો જુએ જ છે કે, અહીં ઘાસ ઉગેલુ છે કે નહિ ! જો ઘાસ ઉગેલ હોય તો તો ખેડુતને એટલી તો આશા રહે છે કે, આ ભૂમિ ઉપર વાવેલુ બીજ તો નિરર્થક નહિ જાય, પણ જો ત્યા ઘાસ પણ ઉગ્યુ ન હોય તો એવી નકામી ભૂમિ ઉપર બીજ વાવીને શુ લાભ થાય ? આ જ પ્રમાણે આ ધર્મશિક્ષા સભળાવવા માટે અમારે પરિષદ્ જોવી જોઈએ કે આ પરિષદ્ કેવી છે ! શ્રી નદીસૂત્રમા ત્રણ પ્રકારના શ્રોતા બતાવવામા આવેલ છે. એક તો ' જાણિયા ', બીજા ' અજાણિયા ' અને ત્રીજા ' દુહેડા ' શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, જાણિયા અને અજાણિયા શ્રોતા આગળ તો ઉપદેશ આપવો પણ ' દુહેડા '—અર્ધદગ્ધ શ્રોતા આગળ તો ચૂપ રહેવુ એ જ સારુ છે.

જાણિયા અને અજાણિયા શ્રોતા આગળ કેવો ઉપદેશ આપવો અને દુહેડા-અર્ધદગ્ધ શ્રોતા આગળ કેવી રીતે ચૂપ રહેવુ એ પણ શાસ્ત્રમા બતાવવામા આવ્યુ છે જાણિયા શ્રોતા તે છે કે, જેઓ થોડુ કહેવામા જ ઘણુ સમજી જાય જે પ્રમાણે પાણીમા પડેલુ તેલનુ બિંદુ ફેલાઈ જાય છે તે જ પ્રમાણે જે થોડુ સાભળીને વધારે સમજી જાય છે તે જાણિયા શ્રોતા છે બીજા અજાણિયા નામના શ્રોતા છે અર્થાત્ જેમનામા આ પ્રકારની બુદ્ધિ હોતી નથી જાણિયા શ્રોતા તો તેઓ છે કે જેઓ થોડુ ઘણુ જાણે છે, અને અજાણિયા શ્રોતા તે છે કે, જેઓ કાંઈ પણ જાણતા નથી જાણિયા શ્રોતા અને અજાણિયા શ્રોતાને કેવો ઉપદેશ આપવો એનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. જો અજાણિયા શ્રોતાઓની આગળ જ્ઞાનચર્ચાની મોટી મોટી વાતો કરવામા આવે તો એ લોકો એ વાતને કેમ સમજી શકે ? એટલા માટે અજાણિયા શ્રોતાઓને એવી સરલ શિક્ષા આપવી જોઈએ કે જેથી બાળક પણ એ સરલ શિક્ષાને સમજી શકે જાણિયા શ્રોતાઓની આગળ કોઈ તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચા કરવામા આવે તો તેઓ તો તર્ક કે દલીલોદ્વારા નિર્ણય કરી શકે, પણ અજાણિયા શ્રોતાઓ તત્ત્વજ્ઞાનને સમજી ન શકવાને કારણે ઊલટા ગડબડમા પડી જાય એટલા માટે ' અજાણિયા ' શ્રોતા અને ' જાણિયા ' શ્રોતાઓની આગળ કેવો ઉપદેશ આપવો તેનો પણ ખ્યાલ રાખવાની જરૂર રહે છે. અજાણિયા પરિષદ્ની સામે એવુ ચરિત્રચિત્રણ કરવુ ન જોઈએ કે જેથી તેમનુ પોતાનુ ચરિત્ર નષ્ટ થઈ જાય અથવા તેમના ગાર્હસ્થ્ય જીવનમા કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી

ઉભી થઈ જાય ! સાધુઓનુ વ્યાખ્યાન સાભળી કોઈ સ્ત્રી એમ કહેવા લાગે કે, "હુ તો હવે ચૂલો સળગાવીશ નહિ, ઘંટી ફેરવીશ નહિ, બાળકને દૂધ પીવડાવીશ નહિ અને ઘરના કામો પણ કરીશ નહિ કારણ કે એ બધામા પાપ છે." સ્ત્રીનું આ કથન સાભળી તમે લોકો શુ કહેશો ? એ જ કહેશો કે, મહારાજ ! આપનુ વ્યાખ્યાન સાભળી અમારી સ્ત્રી બગડી ગઈ એ સ્ત્રીને જો એમ કહેવામા આવે કે, તારે જો કામ જ કરવુ નથી તો તુ દીક્ષા લઈ લે તો એને માટે તો તે એમ કહે છે કે, મારે દીક્ષા તો લેવી નથી પણ હુ ઘરનુ કામ કરીશ નહિ ત્યારે તેને એમ જ કહી શકાય કે, તુ સર્વપ્રથમ સ્થૂલ હિંસાનો ત્યાગ કર તથા ક્રોધ કલેશનો ત્યાગ કર જો સ્થૂલ હિંસાનો ત્યાગ કરીશ તોપણ તને ધર્મ જ થશે જો તુ ઘરમા શાન્તિથી રહીશ અને ઘરમા કલેશકકાસ નહિ કરે તો તારા ઘરના લોકો એમ કહેશે કે, મહારાજ ! આપનુ વ્યાખ્યાન સાભળી તે સુધરી ગઈ આ પ્રમાણે ઘરના વ્યવહારથી જ સાધુઓને પ્રશસા પણ મળી શકે છે અને બદનામી પણ મળી શકે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, અજાણિયા શ્રોતાઓની આગળ એવી શિક્ષા આપવી ન જોઈએ કે જેને તેઓ સમજી શકે નહિ અને ઊલટા ગડબડમા પડી જાય બાળક અને સ્ત્રીઓના મગજમા એવી વાત ઘુસેડવી ન જોઈએ કે જેથી તેમનામા વધારે ખરાબી આવી જાય અથવા ભયમુક્ત થવાને બદલે વધારે ભયગ્રસ્ત થઈ જાય બાળક અને સ્ત્રીઓની સામે ભૂત-ચૂડેલની વાતો કરવામા આવે તો તેઓ એમ વિશ્વાસ કરવા લાગશે કે, ભૂત-ચૂડેલ હોય છે. કારણ કે તે દિવસે શાસ્ત્રમા પણ ભૂત-ચૂડેલની વાત નીકળી હતી. આ પ્રમાણે ભૂત-ચૂડેલની વાતો કરવાથી બાળક અને સ્ત્રીઓમા વધારે ભય પેદા થવા પામે છે તેમની સામે તો એવી વાત મૂકવી જોઈએ કે, નવકાર મત્રમા એવી શક્તિ હોય છે કે, તે ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનથી પણ ચડિયાતી છે અને તેનો જાપ કરવાથી કોઈ પ્રકારનો ભય પણ રહેતો નથી. ગાધીજીએ લખ્યુ છે કે, 'મારી ધાયમાતાએ મને એવી શિક્ષા આપી હતી કે, રામનુ નામ જપવાથી ભૂત આદિનો ભય લાગતો નથી મારી ધાયમાતાની આ શિક્ષાને કારણે મને કોઈ દિવસ ભૂત-પ્રેતનો ભય લાગ્યો નથી ' હવે તમે એ વિચારી લો કે, નવકારમત્ર મોટો છે કે રામનામ મોટુ છે તમે એમ કહેશો કે, નવકારમત્ર મોટો છે. પણ એવો વિશ્વાસ છે કે નહિ ? આજે કોઈ સાઠ વર્ષના વૃદ્ધને એમ કહેવામા આવે કે, તમે રાતના સ્મશાનમા ચાલ્યા જાઓ તો શુ તે વૃદ્ધ જઈ શકશે ? આથી વિરુદ્ધ જાપાનના બાળકો વિષે એવુ સાભળવામા આવે છે કે, પાચ વર્ષના બાળકના હાથમા પણ તલવાર કે બંદુક આપી સ્મશાનમા જવાનુ કહેવામા આવે છે તો તે પણ સ્મશાનમા ચાલ્યો જાય છે આ પ્રમાણે આપણે ત્યા આવો વિશ્વાસ નથી પણ હૃદયમા ભય ઘૂસેલો છે એટલા માટે તેમને એવી શિક્ષા આપવી ન જોઈએ કે જેથી તેમને વધારે ભય થાય, પણ તેમને એવી શિક્ષા આપવી જોઈએ કે જેથી તેમનો ભય દૂર થાય !

આ જમાનામા જાણિયા પરિષદ્ ઓછી છે અને અજાણિયા પરિષદ્ વધારે છે એટલા માટે અમારે ઉપદેશ આપવામા સાવધાની રાખવી જોઈએ

કદાચ કોઈ કહે કે, અમુક બાઈનુ અમુક કામ તે દેવીની પાસે જવાથી પૂરુ થઈ ગયુ. પણ જ્યારે દેવીમા શક્તિ છે તો શુ નવકારમત્રમા શક્તિ નથી ? નવકારમંત્રમા કેવી શક્તિ છે એને માટે કહ્યુ છે કે —

કૃષ્ણ ભૂજંગકો ઘાલ્યો રે ઘટમે, દિયો મારણકો હાર,
નાગ પીઠ ભઈ ફૂલકી માલા, મન્ત્ર જપ્યો નવકાર

નવકારમત્રની શકિતના આવા અનેક દાખલાઓ પણ મળે છે. કદાચ કોઈ કહે કે, આ દાખલાઓ તો જુના છે અને નવા દાખલાઓ આની વિરુદ્ધના પણ મળે છે પરતુ આ વિષે હુ મારા અનુભવની વાત કહુ છુ કે, હુ નાનપણમા ભૂતપ્રેત આદિથી બહુ ભય પામતો હતો પણ જ્યારથી નવકારમત્રથી ભૂત ભાગી જાય છે એવી મારામા દઢતા આવી ત્યારથી મારો ભૂતપ્રેતનો ભય ઓછો થઈ ગયો તમે પણ નવકારમત્ર ઉપર દઢ વિશ્વાસ રાખો તો પછી ભૂતપ્રેત વગેરે કોઈનો ભય રહેવા ન પામે

આ વિષે સાધ્વીઓ ઉપર વધારે જવાબદારી રહેલી છે કારણ કે, સ્ત્રીઓનુ આવવુ–જવુ તેમને ત્યા વધારે હોય છે સ્ત્રીઓને એવી ભાવના હોવી ન જોઈએ, તેમ તેમને એવી શિક્ષા પણ મળવી ન જોઈએ કે, આજે કાળી ચૌદશ છે એટલે આ મત્રનો જાપ કરવાથી આમ થશે અથવા આ મત્રનો જાપ કરીશુ તો આમ થશે

કેટલાક લોકો સાધુ થઈને પણ આ પ્રકારની શિક્ષા આપે છે એટલા જ માટે અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે ! રાજા ! તુ મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલ મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે એક તો શ્રદ્ધારૂપે ચાલી શકાય છે અને બીજુ સ્પર્શનારૂપે ચાલી શકાય છે સ્પર્શનારૂપે તેમના માર્ગે ચાલી ન શકાય તો તે વાત જુદી છે પણ જે શ્રદ્ધારૂપે પણ ચાલતો નથી તે પતિત થઈ જાય છે શુ તમે કોઈ નિર્ગ્રન્થને જત્ર-મત્ર બતાવતા સાભળ્યા કે જોયા છે ? સાચા નિર્ગ્રન્થો જત્રમત્રમા પડતા નથી, તો પછી જત્રમત્રમા પડવુ એ કુશીલોના માર્ગે ચાલવા જેવુ નથી શુ ? તમે પણ આ વાતનો વિશ્વાસ રાખી કુશીલોના માર્ગે ન ચાલો પણ મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલો તો તેમા તમારુ કલ્યાણ રહેલુ છે

સુદર્શન ચરિત્ર—૬૩

કેવલી ભગવાનની વાણી અમોઘ હોય છે સુદર્શન કેવલી ભગવાન દેવોને ઉપદેશ આપતા કહેવા લાગ્યા કે, તમે મને અને હુ તમને જોઈ રહ્યો છુ પણ કેવળ ઉપરથી જ જોઈને અટકી ન જાઓ, પરતુ અદરથી એ જુઓ કે, તમે લોકો કોનો ઉત્સવ ઉજવી રહ્યા છો અને કોનો જયકાર બોલી રહ્યા છો

એક માણસ જે ઊંચે બેઠેલ છે તે જલ્દી અને દૂર જોઈ શકે છે પણ તેનો આધાર તો નીચેનો જ હોય છે જો તેને નીચેનો આધાર ન હોય તો તે ઉપરથી પડી જાય આ જ પ્રમાણે તમે લોકો મારો જયકાર તો બોલો છો પણ મારી નીચે કોનો પાયો રહેલો છે તે જુઓ

સુદર્શન મુનિના ઉપદેશનો સાર, આખા જગતને એક કરવાની ભાવના છે આજના યુવકો તો કેવલ ત્રણ જ સમ્પ્રદાયોને એક કરવા ચાહે છે પરતુ અમે તો સકળ સસારને એક કરવા ચાહિએ છીએ શાસ્ત્રમા વારવાર કહેવામા આવ્યુ છે કે, સમસ્ત જીવોને પોતાના આત્માની સમાન માનો, પણ આ કથનનો વાસ્તવિક અર્થ શુ છે તેને ગંભીરતાપૂર્વક વિચારવાની જરૂર છે જ્યારે બધા જીવોને સમાન માનવાનુ કહેવામા આવ્યુ છે તો પછી શુ મનુષ્ય મનુષ્ય પણ એક થઈ શકે નહિ ! શાસ્ત્ર એમ કહેતુ નથી કે કમ–વિભાગને જ મટાડી

દો. શાસ્ત્ર તો કહે છે કે, પગની જગ્યાએ પગ રહેશે અને મસ્તકની જગ્યાએ મસ્તક રહેશે. શરીરને તો પગ, નાક, કાન, મસ્તક વગેરે બધાની આવશ્યકતા રહે છે છતા પગ તો પગની જગ્યાએ જ રહેશે અને મસ્તક, મસ્તકની જગ્યાએ જ રહેશે બધા અંગોને સમાન માનવાનો એ અર્થ નથી કે, પગ અને મસ્તકને એક કરી દો બધા અંગો યથાસ્થાને ભિન્ન તો રહેશે જ, પણ સાથે સાથે શરીર એક હોવાથી અભિન્ન પણ થઈ શકે છે. અંગની દૃષ્ટિએ તો ભિન્નતા છે પણ શરીરની દૃષ્ટિએ અભિન્નતા છે આ પ્રકારનો વિવેક રાખીને જો સુધાર કરવામા આવશે તો તો ઠીક છે નહિ તો સુધાર થવાને બદલે ઊલટો વિગ્રહ થશે

સુદર્શન ભગવાન કહે છે કે, તમે આ શરીરને આદર આપી રહ્યા નથી પણ ગુણોને આદર આપી રહ્યા છો અને તે ગુણો આત્માનાં છે, એટલા માટે જે આત્માના ગુણો છે એ આત્માને તમે ભૂલી ન જાઓ

સસારમા જે કાંઈ પ્રિય લાગે છે તે આત્માને માટે જ પ્રિય લાગે છે. તે એટલે સુધી કે પરમાત્મા પણ આત્માને માટે પ્રિય લાગે છે એટલા માટે આત્માને ભૂલી ન જાઓ. કાલે કહ્યુ હતુ કે,

'દેખ સખી યહ બ્રહ્મ બિરાજત, યાકી ગતિ સબ યાહી કો સોહે '

આત્મા જ બ્રહ્મ છે. એ વાતની સાક્ષી માટે ભગવતી સૂત્રનુ પ્રમાણ આપુ છુ. ભગવતી સૂત્રમા ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પ્રશ્ન કર્યો કે, 'હે! ભગવન્! જીવના કેટલા નામ છે?' આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા ભગવાને કહ્યુ કે, 'હે! ગૌતમ! જીવના વિષ્ણુ, કર્ત્તા, વિકર્ત્તા, પારંગત આદિ અનેક નામો છે એ બધા નામોમા ઉપાધિકૃત ભેદ તો છે પરંતુ ઉપાધિ મટી જવાથી બધાં નામો એક જ છે.'

આ પ્રમાણે આત્માને માટે એમ કહેવામા આવ્યુ છે કે, હે! સખી! આ આત્મા જ બ્રહ્મ છે. એને બગાડ નહિ કોઈ મંદિરના પત્થરને તોડવા લાગે તો એ દેવની અવજ્ઞા માનવામા આવશે, પણ કોઈ દેવળની તો રક્ષા કરે પણ દેવને બગાડે તો શું એ દેવની અવજ્ઞા થઈ નહિ ગણાય? આ શરીર દેવળ છે અને એ દેવળમા રહેનાર આત્મા દેવ છે આ વાત કેવળ જૈનો જ કહેતા નથી પરંતુ વેદાન્તીઓ પણ એમ જ કહે છે તેઓ પણ એમ કહે છે કે —

देहो देवालय प्रोक्तो, जीवो देव सनातन ।
त्यजेत् अज्ञाननिर्माल्यं, सोऽहंभावेन पूजयेत् ॥

આ દેહ તે આત્મદેવનુ મંદિર છે, જે તેની અંદર રહે છે એ આત્મદેવની અવજ્ઞા કરવી શું ઉચિત છે? તમે આડકતરી રીતે તો ગમે તે કહો, પણ એ વિષે ઊંડો વિચાર કરવામા આવે તો જણાશે કે, આ દેહમા રહેનાર દેવનો જ દ્રોહ કરવામા આવે છે કોઈ મૃત સ્ત્રીને ખરાબ દૃષ્ટિએ જોવામા આવતી નથી આ જ પ્રમાણે કોઈ મૃત શરીરને મારવામા આવતુ નથી જે કાંઈ ખરાબ કામ કરવામા આવે છે તે જીવિતની સાથે જ કરવામા આવે છે. આ પ્રમાણે એ આત્મદેવને જ બગાડવાનો—ભ્રષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવે છે

જીવની દશા જીવને માટે જ શોભા આપે છે એની દશા કોઈ જડ પદાર્થમાં શોભા આપી શકે નહિ. એ જીવ એકમા તે એક છે અને અનેકમા અનેક છે આ વાત સાધારણ રીતે સમજમા આવી શકશે નહિ પણ કોઈ મહાપુરુષના શરણે જઈ સમજવામા આવે તે સમજમા આવી શકે!

જગતમા શબ્દોનો પાર નથી, પરંતુ-એ શબ્દોનું એ શબ્દોને 'સાંભળવાનું-સ્થાન' તો કાન જ છે હવે એ જુઓ કે શબ્દો મોટા કે કાન મોટા ? આ જ પ્રમાણે આખ પણ બધા રૂપોનુ આયતન છે આખની વિના રૂપ નકામુ છે આ પ્રમાણે સંસારના બધા પદાર્થોનું આયતન અર્થાત્ રહેવાનુ સ્થાન તો ઇન્દ્રિયો છે, પણ એ જુઓ કે આખમા, નાકમા, કાનમા અને એ બધી ઇન્દ્રિયોમા કોણ છે ? એ બધી ઇન્દ્રિયોમા આત્મા જ છે ને ? આ પ્રમાણે આત્મા એક પણ છે અને અનેક પણ છે એકમા તો એક છે અને અનેકમા તે અનેક છે. ભગવતી સૂત્રમા સોમલના પ્રશ્નના ઉત્તરમા ભગવાને કહ્યુ છે કે, 'હુ એક પણ છુ અને અનેક પણ છુ આખ, કાન, નાક વગેરેમા જો આત્મા ન હોય તો શુ એ બધી ઇન્દ્રિયો પોતપોતાનુ કામ કરી શકે ખરી ? જોકે આખ, કાન, નાક આદિ ઇન્દ્રિયો ભિન્ન ભિન્ન છે પણ એ બધી એક જ આત્માની સત્તા છે આ પ્રમાણે આત્મા એક પણ છે અને અનેક પણ છે. જો આત્મા પોતાના રૂપને સમજે તો પોતાના રૂપમા જ આવી શકે છે અને જ્યારે તે પોતાને ભૂલી જઈ મોહમા પડી જાય છે ત્યારે તે પોતે જ ચક્કરમા પડી જાય છે. આ પ્રમાણે આત્મા જ્યારે પોતાનો વિચાર કરે છે ત્યારે તે પોતાના રૂપમા જ આવી જાય છે અને જ્યારે પોતાને ભૂલી જાય છે ત્યારે મોહમા પડી જાય છે.

આત્મા પોતાને ભૂલી જઈ મોહમા કેવી રીતે પડી જાય છે ! તો એને માટે એમ માનો કે, કોઈ સ્ત્રી તમારી સામે આવી તે વખતે આત્મા પોતાને મોટો માને છે કે રમણીને મોટી માને છે. બલ્કિ કેટલાકો તો રાવણની જેવા એવા હોય છે કે, જેઓ રમણીની પાછળ પોતાનું સર્વસ્વ-પોતાના પ્રાણ સુદ્ધા પણ સમર્પણ કરી દે છે. શું આજે પણ મોટા મોટા રાજાઓ અને ગોસાઈઓ એક એક રંડીની પાછળ બરબાદ થયા નથી ?

આ પ્રમાણે આ આત્મા-બ્રહ્મ પોતાની મેળે જ પોતાના રૂપમા આવે છે અને પોતાની મેળે જ પોતાને ભૂલી જઈ મોહમા પડી જાય છે. એટલા જ માટે કવિ આનંદઘનજી કહે કે, 'હે ! અવધૂત ! આયતન અર્થાત્ મઠમા શું પડી રહ્યો છે ! તારા ઘટને કેમ જોતો નથી ? એ ઘટમા કોણ છે એ જો.'

જ્ઞાનમા પણ આત્મા જ છે અને અજ્ઞાનમા પણ આત્મા જ છે. આજે જો તમારામાં અજ્ઞાન પણ હોય તો તેને પણ તમારુ સહાયક માનો અપૂર્ણતા જ પૂર્ણતા આપનાર છે, ન જાણવુ કે ઓછુ જાણવુ એ અપૂર્ણ જ્ઞાન અથવા અજ્ઞાન છે, પણ એની દ્વારા જ પૂર્ણતા અર્થાત્ જ્ઞાનમા જાઓ

સુદર્શન ભગવાન આગળ કહેવા લાગ્યા કે, "હે ! દેવો ! તમે લોકો જે મહિમા ગાઈ રહ્યા છો તે મહિમા શરીરનો નહિ પણ ઉત્કૃષ્ટ સંયમનો છે એ ઉત્કૃષ્ટ સંયમ બધા આત્મામા રહેલો છે એટલા માટે તેને ભૂલી ન જાઓ"

જૈનધર્મ કહે છે કે, ઉત્કૃષ્ટ સંયમ હોવાથી જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર આવે છે એમ બનતુ નથી કે, ઉત્કૃષ્ટ સંયમ તો ન હોય અને ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન પેદા થઈ જાય જો ઉત્કૃષ્ટ સંયમ પહેલા ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન પેદા થઈ જાય તો ગજબ થઈ જાય ને ! એ દશામા સંસાર જ પતિત થઈ જાય એટલા માટે પહેલા મોહ નષ્ટ થાય છે ત્યારે જ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન પેદા થાય છે મોહ નષ્ટ થયા પહેલા જ્ઞાન પેદા થવાથી સંસાર પતિત થઈ જાય. ઉદાહરણ તરીકે માનો કે,

તમારે ધન જોઈએ છે તમારો ધનનો મોહ છૂટ્યો નથી છતા તમને અવધિજ્ઞાન પેદા થઈ જાય તો તમે આ સંસારમાં અનેકોને સાફ કરી નાખો. આ તો એના જેવી વાત બને કે, બિલાડીને પાખ આવી ગઈ. બિલાડીને જો પાખ આવી જાય તો તે કોઈ પણ પક્ષીને ન છોડે. આ જ પ્રમાણે જો તમને ધનનો મોહ છૂટ્યા પહેલા જ અવધિજ્ઞાન આદિ પેદા થઈ જાય તો તમે પણ સંસારને પલટાવી દો. બિલાડીને પાખો આવતી નથી એ જ સારુ છે. પાખ ન આવવાના કારણે જ પક્ષીઓની પણ રક્ષા થાય છે અને બિલાડી પણ ઘણા પાપથી બચી જાય છે. આ જ પ્રમાણે મોહ છૂટ્યા પહેલાં જ્ઞાન થતુ નથી એ પણ સારુ જ છે.

મતલબ કે, પૂર્ણ ચારિત્ર થયા બાદ જ પૂર્ણ જ્ઞાન પેદા થાય છે, પહેલા થતુ નથી કોઈ કોઈના વિષે એમ કહે કે, તે આધ્યાત્મજ્ઞાની છે તો તેને એમ કહેવુ કે, જે આધ્યાત્મ-જ્ઞાની હશે તેનામાં ચારિત્રપણુ પણ સરસ હશે; તે ચારિત્રની અવગણના કરશે નહિ

સુદર્શન ભગવાન કહે છે કે, હે ! દેવો ! તમે જે ગુણોની મહિમા ગાઓ છો તે ગુણો તમારા આત્મામા પણ છે. એ વાત સદા ખ્યાલમાં રાખો.

તમે પણ આ વાતને સમજીને આ પ્રકારના ચારિત્રને નમસ્કાર કરશો તો આ ભવમા નહિ તો અન્ય ભવમાં એ પ્રકારનુ ચારિત્ર અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે. ગુણોનો સત્કાર કરવો એ સારુ જ છે. પણ જે ગુણોની ઘૃણા કરે છે તે ઘૃણા કરનારમાં તે ગુણો છે. કોઈ ક્ષમાની નિંદા કરે છે, તો ક્ષમાશીલ કહે છે કે, તે નિંદા કરનારમા પણ ક્ષમાનો ગુણ છે, જે કોઈ દિવસે અવશ્ય પ્રગટ થશે. કોઈ શીલની નિંદા કરે છે તો જ્ઞાનીઓ કહે છે કે એ શીલનિંદકમા પણ શીલનો ગુણ છે. તેનામાં રહેલો તે શીલનો ગુણ પણ કોઈને કોઈ દિવસે અવશ્ય પ્રગટ થશે.

એવાં અનેક ઉદાહરણો મળે છે કે, જે પાપીઓએ ધર્મની ઘણી નિંદા કરી હોય છે તે પાપીઓ પણ ધર્માત્મા બની ગયા છે. ભગવાન પાર્શ્વનાથની સાથે કમઠે કેવુ વૈર વાળ્યુ હતું અને કેવો દુર્વ્યવહાર કર્યો હતો ! પરંતુ આખરે તે કમઠ જ ભગવાન પાર્શ્વનાથના ગુણગાન કરવાથી સુધરી ગયો કે નહિ ? ગોશાલાએ પણ ભગવાન મહાવીરની સાથે કેવો દુર્વ્યવહાર કર્યો હતો ! તેણે ભગવાનના બે શિષ્યોને પણ બાળી નાખ્યા હતા અને ભગવાન ઉપર પણ તેજોલેશ્યા ફેંકી હતી. તે ગોશાલક માટે પણ ભગવાને કહ્યુ છે કે, તે ગોશાળો પણ અનેક ભવની પશ્ચાત્ મારા આત્માની સમાન બની જશે આ પ્રમાણે જે ગુણોની નિંદા કરે છે તેમનામા પણ તે ગુણો હોય છે, જે કોઈને કોઈ દિવસે પ્રગટ થાય જ છે જ્ઞાનીજનો આ પ્રમાણે નિંદા કરનારા-ઓથી ગભરાતા નથી, પરંતુ તેમને પોતાના સહાયક માને છે

અભયાએ સુદર્શન મુનિને વિચલિત કરવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે શેઠ જ્યારે વિચલિત ન થયા ત્યારે તે બહુ ક્રુદ્ધ થઈ, છતા શેઠ તો એમ જ વિચારતા હતા કે, આ માતાતુલ્ય ક્રોધ કરતી નથી પરંતુ મારા ચારિત્રને ઉત્કૃષ્ટ બનાવે છે આ માતા મારા ચારિત્ર-રૂપી અગ્નિ ઉપર ઘી હોમે છે અને મારા ચારિત્રાગ્નિને સતેજ બનાવી રાખે છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો તો અવગુણમા પણ ગુણોનું જ દર્શન કરે છે.

ભગવાન સુદર્શને પોતાના ઉપદેશમાં કહ્યુ છે કે, જે ગુણોને કારણે તમે લોકો મહિમા ગાઈ રહ્યા છો તે ગુણો તમારામા પણ છે કારણ કે મારો અને તમારો આત્મા સમાન છે

ભગવાનનો આ ઉપદેશ સાભળી અભયા વિચારવા લાગી કે, મે આવા પ્રભુને પણ કષ્ટ આપ્યુ ! તેમને પહેલા પણ શૂળીએ ચડાવવાનો હુકમ અપાવ્યો અને હવે મુનિ થયા બાદ અહીં પણ કષ્ટો આપ્યા આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે કહેવા લાગી કે, 'હે ! પ્રભો ! મારા જેવી પાપિણીને આપ ક્ષમા આપો મે બહુ પાપ કર્યું છે મારા પાપને માફ કરો હુ આપના શરણે આવી છુ '

ભૂલો તો તમારાથી પણ થઈ હશે અને પૂર્વભવમા તો ન જાણે તમે કેવી કેવી ભૂલો કરી હશે ! ન જાણે કયા કયા પાપો કર્યા હશે ? અભયાની માફક તમે પણ તમારા દુષ્કૃત્યો માટે પશ્ચાત્તાપ કરો ભૂતકાળમા કરેલા પાપોને દબાવો કે છુપાવો નહિ ભક્ત કહે છે કે, 'હુ કેવો છુ કે હુ ઇચ્છાપૂર્વક જે પાપ કૃત્યો કરુ છુ તે પાપોને તો હું દબાવુ છુ–છુપાવુ છુ અને કોઈના કહેવાથી જે થોડુ ઘણુ સુકૃત કરુ છુ તેને ચારે બાજુ કહેતો ફરુ છુ '

તમે આ પદ્ધતિનો ત્યાગ કરી પોતાના દુષ્કૃત્યો માટે પશ્ચાત્તાપ કરો તો તેમા કલ્યાણ રહેલુ છે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો વદી ૨ રવિવાર

પ્રાર્થના

'વિશ્વસેન' નૃપ 'અચલા' પટરાનીજી, તસુ સુત કુલસિણગાર હો, સુભાગી,
જન્મતાં શાંતિ થઈ નિજ દેશમે, મૃગી માર નિવાર હો, સુભાગી,
શાન્તિ જિનેશ્વર સાહબ સોલમા ॥૧॥

—વિનયચન્દ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી શાન્તિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

ભગવાન શાન્તિનાથ પણ શાન્ત છે અને આત્મા પણ શાન્ત છે, એટલા જ માટે આત્મા ભગવાન શાન્તિનાથની પ્રાર્થના કરે છે આ વિષે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવામા આવે તો અતુલ શાન્તિની પ્રાપ્તિ થાય

અત્રે એક પ્રશ્ન થાય છે કે, જ્યારે હું શાન્ત છુ તો પછી મારી પાછળ આધિભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક દુખો કેમ વળગેલા છે ? મારી પાછળ આ પ્રકારની અશાન્તિ કેમ વળગેલી છે ? મને રોગ પણ થાય છે અને મારે દુખો પણ સહન કરવા પડે છે. જો હું શાન્ત છુ તો પછી મને રોગ અને દુખ કેમ થાય છે ? બીજી બાજુ શાસ્ત્ર પણ એમ કહે છે કે, ભગવાન અને ભગવાનનો ધર્મ મગલમય છે આ કથનાનુસાર મારામા પણ મગલતા હોવી જોઈએ. જ્યારે હુ પણ મગલમય છુ, મારામા પણ મગલતા છે તો પછી મારુ અમગલ કેમ થાય છે અને મને રોગો અને દુખો કેમ સતાવે છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, ભગવાન શાન્ત અને મગલમય છે પણ તુ તારા વિષે એ જો કે, તુ પોતે શાન્ત અને મગલમય બન્યો છે કે નહિ ? તુ પોતે કામવાસનાથી અશાન્ત અને અમગલ તો બન્યો નથી ને ? જો તુ કામવાસનાથી ઘેરાઈ ગયો તો તો તુ એ કામવાસનાની માફક અશાન્ત અને અમગલ બની જઈશ જો કે તુ વાસ્તવિક-રીતે શાન્ત અને મગલમય છે પરતુ કામવાસનાથી ઘેરાઈ જવાને કારણે અશાન્ત અને અમગલમય બની રહ્યો છે ! માટે શાન્ત અને મગલમય બનવા માટે તુ કામવાસનાનો ત્યાગ કર. તુ પરમાત્માના વિષે તો એમ જુએ છે કે પરમાત્મા અને તેમનો ધર્મ મગલમય હોવા છતા પણ અમંગલમય કેમ છે પણ એમ શા માટે જોતો નથી કે, જે અશાન્તિ અને અમગલતા છે તે કામવાસનામાથી આવી છે કે પરમાત્મામાથી ?

આ વિષે ઘણું કહી શકાય એમ છે પરતુ તમે લોકો સમજદાર હોવાથી સક્ષેપમા એટલુ જ કહુ છુ કે, તમે બીજી કોઈ વાત ન જોતા એટલુ જ જુઓ કે તમે પ્રભુમય છો કે પ્રભુથી જુદા છો ? 'પ્રભુ સત્ય, શિવ અને સુન્દર' છે' તે પ્રભુ સત્ય છે, શિવ છે અને સુદર છે સત્ કલ્યાણકારી–મંગળકારી હોવા છતા સુદર છે હવે તમે એ જુઓ કે, તુ કેવો છે ? કદાચ કોઈ કહે કે, હું અસત્ છુ, કારણ કે સત્ તો ત્રિકાલમા એક સરખુ જ રહે છે પરતુ હુ તો ક્ષણભગુર છુ. આ જ પ્રમાણે મારી પાછળ અનેક અમંગળ વાતો વળગેલી છે એટલા માટે હું અમગળ છું આ પ્રમાણે હુ સુદર પણ નથી; કારણ કે મારી પાછળ અનેક પ્રકારની ઉપાધિઓ વળગેલી છે કે જે ઉપાધિઓને કારણે હુ અસુદર બની રહ્યો છું. આ પ્રમાણે કોઈ ભલે કહે પણ જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, આ તારુ મૂલ સ્વરૂપ નથી. તુ તારા મૂળ સ્વરૂપને જો કે તુ કેવો છે ? સોનાનો ઘાટ ગમે તેવો હોય પરતુ સોનુ તો સોનુ જ રહે છે. આ જ પ્રમાણે તારી પાછળ ઉપાધિઓ વળગેલી છે એ કારણે જ તુ આવો થઈ રહ્યો છે પરતુ તારું મૂળ સ્વરૂપ વાસ્તવમાં આવુ નથી તારુ મૂલ સ્વરૂપ તો 'સત્ય શિવં સુંદર' ' જ છે. તારુ મૂલ સ્વરૂપ સમજવા માટે તુ પુદ્ગલ અને આત્માનો ભેદ કરી જો. આ પ્રકારના ભેદવિજ્ઞાન વિના મૂલ સ્વરૂપ જાણી શકાતુ નથી તુ પોતાને ક્ષણભગુર અને એ કારણે અસત્ માને છે પરંતુ વાસ્તવમા ક્ષણભગુર તુ નથી પણ પુદ્ગલ છે આત્મા ક્ષણભંગુર નથી પણ પુદ્ગલ ક્ષણભંગુર છે પુદ્ગલને કારણે આત્મા ક્ષણભગુર બની શકે નહિ. પુદ્ગલ અને આત્મા ભિન્ન ભિન્ન છે પુદ્ગલ અને આત્માની ભિન્નતાને માટે એ જુઓ કે, જ્યારે શરીરમાથી આત્મા નીકળી જાય છે ત્યારે શુ શરીર હાલી–ચાલી શકે છે ? આખ, કાન, નાક વગેરે ઇન્દ્રિયો જોઈ, સાભળી કે સૂઘી શકે છે ? આત્મા વિના શરીર હાલી–ચાલી શકતુ નથી તેમ ઇન્દ્રિયો કાંઈ કામ કરી શકતી નથી આ શરીરને આ રૂપ અને આ સંસ્થાનમા લાવનાર આત્મા જ છે આત્માના ચાલ્યા ગયા બાદ શરીર નિશ્ચેતન–મડદુ બની જાય છે.

જે શરીરમાથી આત્મા નીકળી જવાથી નિશ્ચેતન બની ગયુ એવા અનેક મડદાં શરીરોને તમે બાળ્યા હશે છતા શુ તમને એવુ જ્ઞાન પ્રગટ્યુ કે, આત્મા જુદો છે અને શરીર કે પુદ્ગલ જુદુ છે ? ગોડલ સમ્પ્રદાયની બાલબ્રહ્મચારિણી સતી પાર્વતીજી પોરબદરમા આજે કાલધર્મને પામ્યા એ તો તમે સાભળ્યુ જ છે તેમણે તો અનેક જીવોને ધર્મોપદેશ આપ્યો હશે અને પોતાના આત્માનુ પણ કલ્યાણ કર્યુ હશે એટલા માટે તેમનુ મૃત્યુ તો મહોત્સવરૂપ છે, ચિન્તનીય

નથી તેમનુ મૃત્યુ ચિન્તનીય છે કે જેમણે આત્માના કલ્યાણના કામો કર્યા નથી પણ અ-કલ્યાણના કામો કર્યા છે

કહેવાનો આશય એ છે કે, જ્યારે શરીરમાથી આત્મા ચાલ્યો જાય છે ત્યારે શુ શરીરને રાખી શકાય છે। જો નિશ્ચેતન શરીરને રાખવામા આવે તો શરીર ગધાવા માડશે અને તેમા કીડા પડી જશે શરીરનુ સડી જવુ અને તેમા કીડાનુ પડવુ એ જ બતાવે છે કે, આ શરીરમા જે કોઈ હતુ તે બીજો કોઈ હતો અને આ શરીર પણ તેનાથી બીજુ છે, પણ લોકો શરીર-પુદ્‌ગલને જ આત્મા સમજી બેઠા છે એ જ મોટી ભૂલ છે હુ પુદ્‌ગલ છુ એવી લોકોમા શ્રદ્ધા બેસી ગઈ છે અને પછી જેવી શ્રદ્ધા હોય છે તેવુ જ બની જાય છે કહ્યુ પણ છે કે —

श्रद्धामयोऽय पुरुषो यो यच्छ्रद्ध स एव।

અર્થાત્—પુરુષ શ્રદ્ધામય છે જે જેવી શ્રદ્ધા કરે છે તે તેવો જ બની જાય છે. આ જ કારણે પુરુષ આત્માના મૂલ સ્વરૂપને ભૂલી જઈ એમ માનવા લાગે છે કે, હું અસત્, અમગલ અને અસુદર છુ જો આત્મા પોતાના મૂલ સ્વરૂપને સમજીને પછી ભગવાન શાન્તિ-નાથનુ સ્મરણ કરે તો શાન્ત પણ થઈ જાય અને તેની બધી ઇચ્છા પણ પૂર્ણ થઈ જાય ભગવાનનુ સ્મરણ કરવાથી કોઈ પ્રકારની ઉપાધિ બાકી ન રહે

કોઈ એમ કહે કે, "ભગવાન શાન્તિનાથનુ નામસ્મરણ કરવાથી શાન્તિ મળે છે પરતુ અનેકવાર એવુ બને છે કે, ભગવાન શાન્તિનાથનુ નામસ્મરણ કરવા છતા પણ રોગ શાન્ત થતો નથી. આવી દશામા ભગવાન શાન્તિનાથના નામસ્મરણ કરવાથી શાન્તિ મળે છે એ કથન ઉપર વિશ્વાસ કેમ બેસી શકે? આ જ પ્રમાણે કેટલાક લોકો એમ પણ કહેશે કે, આ પ્રાર્થનામા એમ કહેવામા આવ્યુ છે કે, ભગવાન શાન્તિનાથનુ નામ જપવાથી બધી આશાઓ પૂરી થઈ જાય છે. પણ અમે નામ જપતા જપતા ઘરડા થઈ ગયા છતા અમારી આશા પૂરી ન થઈ તો પછી ભગવાન શાન્તિનાથના નામસ્મરણથી આશા પૂરી થાય છે એ વાત ઉપર વિશ્વાસ કેમ બેસી શકે?"

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, માનો કે કોઈ માણસે બીજા માણસને એમ કહ્યુ કે, સાયકલદ્વારા બે ચાર મિનિટમા જ અહીંથી સ્ટેશને જઈ શકાય છે જે માણસને આમ કહે-વામા આવ્યુ તે માણસ સાયકલ ચલાવવી જાણતો ન હતો, છતા તે સાયકલ ઉપર બેસી ચાલવા ગયો, પણ તે નીચે પડી ગયો અને તેના હાથે તથા પગે સખ્ત ચોટ લાગી એટલે તે પે'લા માણસને કહેવા લાગ્યો કે, તમે મને ખોટુ કહ્યુ કે બે ચાર મિનિટમા સાયકલદ્વારા સ્ટેશને પહોચી શકાય છે હવે તમે એ વિચાર કરી જુઓ કે, પે'લા માણસે જે કાંઈ કહ્યુ હતુ તે ખોટુ હતુ કે ઠીક હતુ? તે માણસનુ કહેવુ તો બરાબર હતુ કે, બે-ચાર મિનિટમા અર્થાત્ જલ્દી સાયકલદ્વારા સ્ટેશને પહોચી શકાય છે, પણ ત્યારે કે જ્યારે સાયકલ બરાબર ચલાવતા આવડતી હોય જો સાયકલ ઉપર ચડતા જ આવડતુ ન હોય તો સ્ટેશને પહો-ચવાને બદલે હાથ-પગ ભાગે તો એમા આશ્ચર્યની વાત શી છે? સાયકલ તો સ્ટેશને પહોચવાનુ એક સાધન છે આ સાધનનો જે ઉપયોગ કરતા જાણે છે તે જ સ્ટેશને જલ્દી પહોચી શકે છે

ભગવાન શાન્તિનાથના નામસ્મરણ વિષે પણ આ જ ઉદાહરણ લાગુ પડે છે. શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે ભગવાન શાન્તિનાથનુ નામ એક સાધન છે, પણ આ સાધનનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતિએ કરવો જોઈએ જ્યારે સાયકલ ચલાવવામા પણ બરાબર ખ્યાલ રાખવાની જરૂર રહે છે તો પછી ભગવાનના નામમા ખ્યાલ રાખવાની જરૂર ન હોય ? ભગવાન શાન્તિનાથનુ નામ મગલમય અને શાન્તિ આપનારું છે, પણ જો નામસ્મરણ બરાબર રીતિએ કરવામા આવે તો. જે કોઈ પરમાત્માનુ નામસ્મરણ યોગ્ય રીતિએ કરે છે તેને શાન્તિ અને મગલતાની પ્રાપ્તિ થાય જ છે.

એક કબુતરની રક્ષા માટે પોતાના શરીરનુ બલિદાન આપવાનો સમય મેઘરથ રાજા માટે માંગલિક હતો કે અમાગલિક ? કોઈ સાધારણ રાજા હોય તો જુદી વાત હતી. પણ મેઘરથ રાજા તો પ્રજાને સુખ આપનાર અને ન્યાયનિપુણ રાજા હતો ધર્મનો તે સેવક હતો છતાં એક કબુતરને માટે રાજાના શરીરનુ બલિદાન આપવુ પડે ! તે વખતે રાણી, પ્રધાન અને પ્રજા વગેરે લોકો દુખી થઈ રહ્યા હતા પ્રધાને રાજાને અનેક રીતે સમજાવ્યા અને વિનવ્યા કે, અલ્પને માટે મહાનની હાનિ કરવી એમાં શું બુદ્ધિમતા છે ? એમ કરવુ એ તો મૂર્ખતા છે આ એક કબુતરને માટે આપ શરીરનો ભોગ ન આપો. આપના જે શરીરથી પ્રજાનુ પાલન થાય છે તે આ પ્રમાણે નષ્ટ થઈ જાય એમ અમે ચાહતા નથી. આ પ્રમાણે પ્રધાનોએ રાજાને ઘણા સમજાવ્યા પણ રાજા વાણિયો ન હતો કે એમ માની જાય તેણે પ્રધાનોને કહ્યુ કે, 'હે ! પ્રધાનો ! હુ અલ્પ માટે મહાનનો ત્યાગ કરતો નથી પણ મહાનને માટે થોડો ત્યાગ કરુ છુ તમે સમજો છો કે, હુ કબુતરની રક્ષા માટે શરીર આપુ છુ પણ વાસ્તવમા હુ ધર્મને માટે શરીરનુ બલિદાન આપી રહ્યો છુ તમે એ તો સારી રીતે જાણો જ છો કે, આ શરીર નાશવાન છે તો પછી એ નાશવાન શરીરનુ પોતાના હાથે જ દાન કરી દેવું શું ખોટુ છે ?'

આ પ્રમાણે અપૂર્વ ત્યાગ કરનાર જ તીર્થંકર કે મહાપુરુષ થાય છે. આ ઉદાહરણ ઉપરથી તમે એ જુઓ કે તમે શાન્તિનાથ ભગવાનને જપો છો કે તેમના નામની ખરીદી કરો છો ! 'જો મારુ માથુ દુખવુ બધ થઈ જાય તો હુ શાન્તિનાથ ભગવાનની શક્તિ જાણુ'—આ પ્રમાણે કહેવુ એ ભગવાનનુ નામસ્મરણ નથી પરતુ તેમના નામની ખરીદી છે શાન્તિનાથ ભગવાનનુ નામસ્મરણ સાચુ તો તે છે કે, જ્યારે ભગવાનને માટે તન, ધન અને પ્રાણ સમર્પિત કરી દેવામા આવે અર્થાત્ તન, ધન અને પ્રાણનો મોહ છોડી દેવામા આવે. જો કે તમારાથી મોહ એકદમ છૂટવો મુશ્કેલ છે, પરતુ ધીરે ધીરે મોહને છોડતા જાઓ અને આગળ વધતા જાઓ તો શાન્તિનાથ ભગવાનને જાણી શકશો. સાચુ નામસ્મરણ કરતા જો માથે કષ્ટો પડે તો પણ એમ માનો કે, એ કષ્ટો નથી પડતા પણ મહાન્ કર્મોની નિર્જરા થઈ રહી છે એમ થવુ ન જોઈએ કે, ઉપવાસ કરો અને ભૂખ લાગે ત્યારે ખાઈ લો. આ જ પ્રમાણે નામ તો જપો અને ધર્મ પણ કરો, પરંતુ માથે કષ્ટો પડે ત્યારે નામ જપવાનુ અને ધર્મ કરવાનુ છોડી દો પરમાત્માનુ નામ જપતા કષ્ટો પડે તો એમ વિચારો કે, એ કષ્ટો મને ઉન્નતિના માર્ગે લઈ જાય છે. જો આત્મા કષ્ટોને પણ મગળ બનાવી લે અને એમ વિચારે કે, આત્મા મગલમય છે તો કષ્ટો તેને કષ્ટરૂપ જણાય જ નહિ આ પ્રમાણે જે યોગ્ય રીતિએ પરમાત્માનુ નામસ્મરણ કરે છે તેને અમગલ કે અશાન્તિ થતી જ

નથી સંસારમાં જેને અમંગલ કે અશાન્તિ કહેવામાં આવે છે તેને પણ ભગવાનનો ભક્ત શાન્તિ અને મંગલરૂપ બનાવી લે છે

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૪

અનાથી મુનિ પણ આ જ વાત કહે છે. તેઓ કહે છે કે, હું પોતે જ શાન્તિને પામ્યો ન હતો એટલે ભાઈ, બહેન, માતાપિતા વગેરે કોઈને પણ શાન્તિ આપી શકયો ન હતો મને શાન્તિ ન મળવાનું કારણ એ જ હતું કે, મને રોગ બીજો હતો અને ઉપાય બીજો કરવામાં આવતો હતો

તમે શરીરના છો કે શરીર તમારું છે? જો તમે એમ માનતા હો કે, અમે શરીરના નથી અને શરીર અમારું નથી તો તો ઠીક જ છે પણ જો એમ માનતા હો કે, અમે શરીરના નથી પણ શરીર અમારું છે તો પણ ઘણુંખરું કામ થઈ જાય એ દશામાં એમ થવું ન જોઈએ કે શરીર રોગી હોવાથી પોતાને રોગી માનો અને શરીર સ્વસ્થ હોવાથી પોતાને સ્વસ્થ માનો જો શરીર રોગી હોવાથી પોતાને રોગી અને શરીર સ્વસ્થ થવાથી પોતાને સ્વસ્થ માનવામાં આવે તો તમે શરીરના થયા કે શરીર તમારું થયું?

અનાથી મુનિ કહે છે કે, જ્યાંસુધી હું શરીરને પોતાનું માની રહ્યો હતો ત્યાંસુધી હું દુઃખ ભોગવતો રહ્યો, પણ જયારે હું શરીર અને આત્માને પૃથક્ માનવા લાગ્યો અને હું શરીર નથી પણ શરીર મારું છે એમ સમજવા લાગ્યો ત્યારે શરીરના રોગો ચાલ્યા ગયા જો તમે શરીરને આધીન થઈ જશો તો ઘણું દુઃખ પામશો પણ જો શરીરને પોતાને આધીન કરી લેશો તો એ દશામાં તમારું ખાવું, પીવું, દેખવું, સાંભળવું વગેરે જુદા જ પ્રકારનું થઈ જશે અને ત્યારે દુઃખ પણ નહિ થાય, તથા ઇન્દ્રિયોને વશ થઈ આજે જે ન ખાવા યોગ્ય ખાવામાં આવે છે, ન જોવા યોગ્ય જોવામાં આવે છે અને ન સાંભળવા યોગ્ય સાંભળવામાં આવે છે તે ખાવામાં, જોવામાં કે સાંભળવામાં આવશે નહિ જેમકે, સિનેમા-નાટક જોવા કે સાંભળવા યોગ્ય નથી સીનેમા-નાટકને જોનાર ઘરનો કે ઘાટનો રહેતો નથી સીનેમાની નટી જેવી તેની સ્ત્રી હોતી નથી એટલે સીનેમા જોયા બાદ ઘરની સ્ત્રી તેને રાક્ષસી જેવી લાગે છે અને સીનેમાની નટી તેને મળતી નથી એટલા માટે તે એકેય બાજુનો રહેતો નથી. આ પ્રમાણે શરીરને આધીન બની જવાથી તો ન જોવા યોગ્યને પણ જોવાનું બને છે, પણ જો શરીર પોતાને આધીન હોય તો એમ થતું નથી

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે! રાજન્! જે સાધુ થઈને પણ શરીરનો ગુલામ બની જાય છે તે અનાથ જ છે, તે કુશીલ છે હે! રાજન્! તું એ કુશીલોનો માર્ગ છોડી દઈ મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલ તું એમ ન સમજ કે, 'મને જે શિક્ષા આપવામાં આવી છે તે સાધુઓને માટે જ હિતકારી છે. તું આ શિક્ષાને પોતાના હિત માટે પણ માન અને કુશીલોનો માર્ગ છોડી દે તો તેમાં તારું કલ્યાણ રહેલું છે '

કોઈ કુશીલોને તો છોડી દે પણ તેમનો માર્ગ છોડે નહિ તો એથી કાંઈ લાભ થતો નથી લાભ તો ત્યારે થાય કે જ્યારે કુશીલોનો માર્ગ છોડી દેવામાં આવે જે વસ્તુ જે કામ માટે મળી છે તે વસ્તુનો વિપરીત કામમાં ઉપયોગ કરવો એ કુશીલોનો માર્ગ છે અને જે એમ કરે છે તે કુશીલ છે જેમકે કપડાં લજ્જા ઢાંકવા માટે પહેરવામાં આવે છે પણ જો

કપડા પહેરી બીજાની લજ્જા લૂંટવામા આવે તો તે કુશીલપણુ છે. પૃથ્વી બધાને આધાર આપે છે પણ પૃથ્વીનો આધાર લઈ બીજાને આધાર રહિત કરે છે તે કુશીલ છે. જે ભોજન-પાણી તમારી ભૂખ-તરસ મટાડે છે તે ભોજન-પાણી ખાઈ-પીને બીજાને ભોજન-પાણીથી વંચિત રાખવામા આવે, બીજાનુ ભોજન-પાણી ઝૂટવી લેવામાં આવે તો એ કુશીલપણું છે. આ પ્રમાણે જે વસ્તુ જે કામને માટે મળી છે તે વસ્તુનો ગેરઉપયોગ કરવો એ 'કુશીલપણું' છે. આ જ પ્રમાણે જે વેશને ઇન્દ્ર પણ નમસ્કાર કરે છે અને જે વેશ સંયમનુ પાલન કરવા માટે છે તે વેશને ધારણ કરી વિપરીત કામ કરવુ તે પણ કુશીલપણુ છે.

અનાથી મુનિ કહે છે કે, "હે ! રાજન્ ! કુશીલોનો તો ત્યાગ કરવો જ પણ સાથે સાથે તેમના માર્ગનો પણ ત્યાગ કરવો, અર્થાત્ જે કારણે તે કુશીલ કહેવાય છે તે કારણનો પણ ત્યાગ કરવો, એ અવગુણોનો પણ ત્યાગ કરવો જોકે, સાધુ અને ગૃહસ્થ બન્નેના માર્ગો જુદા જુદા છે પણ ગૃહસ્થોમા જે કુશીલનો માર્ગ હોય તે ગૃહસ્થોએ છોડવો જોઈએ અને સાધુઓમા જે કુશીલનો માર્ગ હોય તે સાધુઓએ છોડવો જોઈએ. હે ! રાજન્ ! જો તુ કુશીલોનો માર્ગ છોડીશ નહિ તો પછી તુ કુશીલોની ઘૃણા પણ કરી શકીશ નહિ અને તેમનો સંગ પણ છોડી શકીશ નહિ."

અનાથી મુનિ કહે છે કે હે ! રાજન્ ! તુ રાજા છે તુ પ્રજાની રક્ષા માટે રાજા થયો છે. જે રાજા થઈને ગરીબોના ધન-પ્રાણનુ હરણ કરે છે અને ગરીબ પ્રજાને દુખો આપે છે તે કુશીલ છે. જે આ પ્રકારનો કુશીલ રાજા છે તે ગરીબ પ્રજાની રક્ષાથી વિમુખ થઈ તેમનુ ધન હરી લે છે. જે લોકો રાજાને રાજા માને છે અને તેમને નમન કરે છે તે રાજા ઉપર પ્રજાની રક્ષાનો ભાર રહેલો છે. જે રાજા પોતાની આ જવાબદારીને સંભાળતો નથી તે કુશીલોના માર્ગ ઉપર છે એમ સમજવુ જોઈએ."

ભવભૂતિ કવિએ રામના મુખે એમ કહેવડાવ્યુ છે કે, "હે ! લક્ષ્મણ ! હુ નામનો જ રાજા નથી, પણ સાચો રાજા છુ મારી ઉપર પ્રજાની રક્ષાનો ભાર રહેલો છે એટલા માટે પ્રજાના હિતને કારણે જો મારે સીતાનો ત્યાગ કરવો પડે તો હું સીતાનો ત્યાગ પણ કરી શકુ છુ એટલુ જ નહિ પણ પ્રજાના હિત માટે તારા જેવા સાચા ભાઈનો પણ ત્યાગ કરવો પડે તો તારો પણ ત્યાગ કરી શકુ છુ"

આવા રાજાને કોણ ન ચાહે ? અને આવા રાજા હોય તો સ્વરાજ્યનો પ્રશ્ન પણ કેમ ઉપસ્થિત થાય ? પણ રાજાઓ પોતાની જવાબદારી ભૂલી રહ્યા છે અને કુશીલોના માર્ગે જઈ રહ્યા છે અને તે જ કારણે સ્વરાજ્ય પણ માગવામા આવે છે તથા કાળા વાવટા બતાવી તે રાજાઓને ધિક્કારવામા પણ આવે છે.

આ તો રાજાઓની વાત થઈ. હવે તમે તમારા વિષે પણ જુઓ કે, તમારા માટે કયો કુશીલોનો માર્ગ છે કે જે ત્યાજ્ય છે ? તમે વિવાહના સમયે કઈ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી અને અત્યારે ક્યા જઈ રહ્યા છો તે જુઓ. શું તમે પિતાની સાથે યોગ્ય પુત્ર જેવો, માતાની સાથે યોગ્ય સંતાન જેવો, ભાઈ-બ્હેનની સાથે યોગ્ય ભાઈ જેવો, સ્ત્રીની સાથે યોગ્ય પતિ જેવો અને નોકરની સાથે યોગ્ય સ્વામી જેવો વ્યવહાર રાખો છો ? જો નહિ તો શુ તમે કુશીલોના માર્ગ ઉપર નથી ? તમે ધનવાન બન્યા છો પણ જે ગરીબોના ધનથી તમે

ધનવાન બન્યા છો તે ગરીબોનુ તમે ધ્યાન રાખો છો ? કલમ-ખડીયાની તમે પૂજા કરો છો, પણ શા માટે ? કલમ-ખડીયાની પૂજા કરી જો કલમ-ખડીયાથી વિપરીત કામ કરવામા આવે તો શુ તે કામ કુશીલોના માર્ગ ઉપર ચાલવા જેવુ નથી ? તમે ભારતીય છો, આ જ ભારતમા તમે જન્મ્યા છો, ઉછર્યા છો અને અહીંના જ પરમાણુઓથી તમારુ શરીર બન્યુ છે છતા જો તમે અહીંના ખાન-પાન તથા અહીંની રહેણીકરણીને પસંદ ન કરો અને તમે વિદેશોના ખાનપાન તથા રહેણીકરણીને અપનાવી ભારતને કલંકિત કરો તો શુ એ કુશીલોના માર્ગે જવા જેવુ કૃત્ય છે કે નહિ ?

હવે સાધુઓની વાત કહુ છુ સાધુની વ્યાખ્યા કરતા કહેવામા આવ્યુ છે કે—

साधयन्ति स्व-परकार्याणि इति साधवः

અર્થાત્—જે પોતાનું અને બીજાનુ કલ્યાણ સાધે છે, તે સાધુ છે આમ હોવા છતા જે સાધુઓ સાધુતાથી વિપરીત જઈ કુશીલોના માર્ગે ચાલે છે તેઓ બીજા લોકોને સાચો માર્ગ કેવી રીતે બતાવી શકે ? એટલા માટે અનાથી મુનિ શ્રેણિક રાજાને કહે છે કે, હે ! રાજન્ ! તુ કુશીલોનો માર્ગ છોડી દઈ મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલ

તમે કહો છો કે, અમે મહાનિર્ગ્રન્થના ભક્તો છીએ, પણ જેઓ મહાનિર્ગ્રન્થ ભગવાન મહાવીરના શિષ્ય હશે તેઓ કુશીલોના માર્ગ ઉપર ચાલશે નહિ પણ ભગવાન મહાવીરના માર્ગ ઉપર જ ચાલશે

સુદર્શન ચરિત્ર—૬૪

સુદર્શને નિષ્કામ થઈ વિશ્વાસપૂર્વક પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી હતી તો શૂળીનું પણ સિંહાસન થઈ ગયુ અને સાથે સાથે અભયાએ કે જેણે અનેક કષ્ટો આપ્યા હતા તે પણ વ્યન્તરીના ભવમા સુધરી ગઈ

સુલટ ગઈ અભયા વ્યતરી ભી, પાઈ સમ્યક્ જ્ઞાન,
છુરી છેદને ગઈ પારસકો, કનકરૂપ હુઈ જાન. ॥ ધન૦ ૧૩૫ ॥
હાથ જોડ વદના કર બોલે, ધન્ય ધર્મ અવતાર,
ખમો ખમો અપરાધ હમારા, મૈં દુર્ભાગન નાર ॥ ધન૦ ૧૩૬ ॥

અભયા વ્યન્તરી હાથ જોડી સુદર્શન ભગવાનને પ્રાર્થના કરવા લાગી કે, “હે ! પ્રભો ! મને ક્ષમા કરો હુ આપના શરણે આવી છુ” સંસારમા હાથ તો જોડવામા આવે છે પરતુ જે વિરોધ રાખે છે તેના હાથ જોડવા કોઈ જુદા જ પ્રકારના હોય છે. જેમકે રાણા પ્રતાપને માટે એમ કહેવામા આવે છે કે, અકબરે તેને કહેવડાવ્યુ હતુ કે, ‘જો તે મને નમસ્કાર કરતો હોય તો હુ મારા રાજ્યનો છટ્ઠો ભાગ આપવાને માટે તૈયાર છુ. આમ કહેવડાવ્યા છતા રાણાએ માથું ન નમાવ્યુ આ પ્રમાણે વિરોધીઓની સામે માથુ નમાવવુ બહુ જ મુશ્કેલ હોય છે અભયા પહેલા તો ક્ષત્રિયાણી હતી અને વ્યન્તરી હોવાથી તે આસુરી શક્તિવાળી હતી એટલે તે સુદર્શન ભગવાનની આગળ માથુ નમાવે એવી કયા હતી ? પણ તે પણ સુદર્શન ભગવાનને હાથ જોડી નમસ્કાર કરવા લાગી આ બધો તેમની અદશ્ય શક્તિનો જ પ્રતાપ હતો.

પરમાત્માને નમસ્કાર તો તમે પણ કરતા હશો પણ ઉપરથી નમસ્કાર કરો છો કે હૃદયથી નમસ્કાર કરો છો ? આ આત્મા સંસારના પદાર્થોમાં ફસાઈ રહ્યો છે એ કારણે તે પરમાત્માને સાચી રીતે નમસ્કાર કરતો નથી. જો આત્મા એક વાર પણ સાચા હૃદયથી પરમાત્માને નમસ્કાર કરે તો તેનું કલ્યાણ થઈ જાય. પરમાત્માને સાચા હૃદયથી નમસ્કાર કરવાનો એ જ અર્થ છે કે, પરમાત્માને પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દેવું. પોતાની શક્તિને ખરાબ કામોમાં ન લગાડવી એ જ પરમાત્માને સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા બરાબર છે, અને પોતાની શક્તિને ખરાબ કામોમાં વાપરવી એ પરમાત્મા સાથે વૈર કરવા બરાબર છે

જે પ્રમાણે કૈકેયીએ જંગલમાં જઈ રામની પાસે ક્ષમાપ્રાર્થના કરી હતી તે જ પ્રમાણે વ્યન્તરી પણ સુદર્શન ભગવાનને ક્ષમાપ્રાર્થના કરવા લાગી કે —

મુનિવર તુમકો મેરી લાજ,
અધમ ઉધારન વિરદ તિહારો શ્રવણ સુની હૈ અવાજ,
હૂં તો અધમ પુરાતન કહિયે પાર લગાઓ જહાજ મુનિ૦

આ કવિતા એવી છે કે તેનો જ્યાં ઉપયોગ કરવા ચાહો ત્યાં કરી શકાય છે, કૈકેયીએ રામને કહ્યું હતું કે, 'રઘુવર તુમકો મેરી લાજ.' આ જ પ્રમાણે ભક્તો પણ ભગવાનને કહે છે કે, 'પ્રભુજી તુમકો મેરી લાજ' તે જ પ્રમાણે વ્યન્તરી કહે છે કે, 'હે ! મુનિવર ! તુમકો મેરી લાજ.' તમે પણ પરમાત્મા પ્રત્યે એવી પ્રાર્થના કરો કે, 'હે ! પ્રભો ! તમે અમારી લાજ રાખો.' હું વ્યાખ્યાન સંભળાવું છું તે વખતે મને જે ભાવ આવે છે તે ભાવ જો સદાને માટે ટકી જાય તો મારું કલ્યાણ થઈ જાય.

સ્મશાનમાં અને કાર્યના અન્તમાં જે વિચાર આવે છે તે વિચાર થોડી વાર પણ ટકી શકતા નથી. જો તે વિચાર ટકી જાય તો કલ્યાણ થવામાં વાર ન લાગે એટલા માટે વ્યાખ્યાન સાંભળતી વખતે જે વિચાર આવે તે વિચારને ટકાવી રાખો અને અભક્ષ્ય–અનીતિથી બચતા રહો તો કલ્યાણ થવામાં વાર ન લાગે.

અભયા સુદર્શન મુનિને પ્રાર્થના કરે છે કે, હે ! પ્રભો ! મને ક્ષમા કરો હું મારા પૂર્વ પાપોને યાદ કરું તો હું આપને કાંઈ કહી શકું નહિ પરંતુ હું આપની સિવાય બીજા કોની પાસે જાઉં ! એટલા માટે હું આપના જ શરણે આવી છું."

ભગવાન સુદર્શનના ઉપદેશ–ઔષધની અસર અભયા વ્યન્તરીને થઈ અને તેથી તેનો મિથ્યાત્વ તાવ ઉતરી જતા તે કહેવા લાગી કે, "હે ! પ્રભો ! મને ક્ષમા કરો મેં ઘણું જ પાપ કર્યું છે, અને આપ જેવા મહાપુરુષને ઘણું જ કષ્ટ આપ્યું છે. હવે હું આપના શરણે આવી છું."

અભયાનું આ કથન સાંભળી ભગવાન સુદર્શન ત્યાં ઉપસ્થિત દેવોને કહેવા લાગ્યા કે, "મારી પ્રાર્થના કરવાની અધિકારીણી તમારા બધા કરતાં આ પહેલી છે ધર્મને કારણે મને જે અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે તે અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવામાં આ માતા મારી પરમ સહાયિકા છે."

આ પ્રમાણે કહીને ભગવાન સુદર્શને પોતાનો અને અભયાનો બધો હાલ સંક્ષેપમાં કહી સંભળાવ્યો અને પછી કહ્યું કે, આખરે હું એવા વિચાર પર આવ્યો કે, જે ધર્મના પ્રતાપથી શૂળીનું સિંહાસન બની ગયું છે એ ધર્મની સેવા હવે હું કરીશ આ પ્રમાણે વિચાર

કરી હું મુનિ થયો મુનિ થયા બાદ પણ આ અભયા માતાની સહાયિકા પંડિતાએ પણ મારી ધર્મપરીક્ષા કરી મને સહાયતા આપી છે આ માતા જે પહેલા અભયા રાણી હતી પણ શૂળી ઉપરથી બચી જવાને કારણે જે ગળે ફાંસો ખાઈ વ્યન્તરી થઈ છે, તેણીએ પણ મારા ઉપર આ જંગલમા ઉપકાર કર્યો છે મને આ ઉન્નત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવામા જેટલી સહાયતાની આવશ્યકતા હતી તે બધી સહાયતા આ માતા તુલ્યે મને આપી છે આ પ્રમાણે આ બધો મહિમા અને દિવ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામા આ માતા તુલ્ય જ મારી સહાયિકા છે એટલા માટે તમારા કરતા આ માતા તુલ્ય જ મારી પ્રાર્થના કરવાની સર્વપ્રથમ અધિકારીણી છે

ભગવાનનુ આ કથન સાભળી અભયા કહેવા લાગી કે, 'હે ! પ્રભો ! મેં તો આપને પહેલા પણ અનેક કષ્ટો આપ્યા હતા, અને આ જંગલમા પણ મુનિ થવા છતાં તમને ઘણાં કષ્ટો આપ્યા છે છતા તમે મને ઉપકારિણી કહી મારી પ્રશસા કેમ કરી રહ્યા છો ?' આ પ્રમાણે કહી અભયા દીનતા પ્રગટ કરવા લાગી.

દેવો ભગવાન સુદર્શનને કહેવા લાગ્યા કે, આપ જે કહો છો તે પણ ઠીક છે અને આ વ્યન્તરી જે કહે છે તે પણ ઠીક છે અમને તો તમારી વાતમાથી એક તત્ત્વ જાણવા મળ્યુ છે કે, પારસને છેદવા માટે જે છરી ગઈ હતી તે છરી પારસના સ્પર્શથી પોતે જ સોનાની બની ગઈ આ જ પ્રમાણે આ વ્યન્તરીના હાલ બન્યા છે એટલા માટે આપને પણ ધન્ય છે અને તેને પણ ધન્ય છે અમે તો તમારા બન્નેના ગુણો ગાઈએ છીએ

નીચોમે અતિ નીચ કર્મ મૈં, કીના પાતિક પૂર,
દિયા દુઃખ મૈંને મહામુનિકો, અરે ! અરે ! કર્મ ક્રૂર ॥ ધન૦ ૧૩૭ ॥

આ પ્રમાણે અભયા વ્યન્તરી, ભગવાન સુદર્શનની સમક્ષ ક્ષમાપ્રાર્થના કરી રહી છે. ઘણાં વર્ષોથી પડેલા ઘાસના ઢગલાને બાળવામા અગ્નિને કેટલી વાર લાગે ? અગ્નિને એ વાતનો વિચાર હોતો નથી કે આ ઘાસનો ઢગલો આટલા વર્ષોથી અત્રે પડેલો છે એટલા માટે એને બાળવામા પણ એટલો જ સમય લગાડવો જોઈએ પણ તે તો થોડી જ વારમા ઢગલાને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે આ જ પ્રમાણે અનતકાળના સસ્કારો અને અનત ભવના પાપોના સંસ્કારો પણ આવા મહાત્માના શરણે જવાથી થોડીવારમા જ ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે. મહાપુરુષો ઉપર ખોટુ આળ ચડાવવુ એ કાઈ ઓછુ પાપ નથી ગૌહત્યા, બ્રાહ્મણહત્યા, સ્ત્રીહત્યા અને બાલહત્યાથી પણ આ પાપ ભયકર છે વિશ્વાસઘાતનુ પાપ એથી પણ વધારે છે અભયાએ પણ વિશ્વાસઘાત કરી એવુ ભયકર પાપ કર્યું હતું પણ કહ્યુ છે કે:—

ગો બ્રાહ્મણ પ્રમદા બાલક કી, મોટી હત્યાચારો,
તેનો કરણહાર પ્રભુ ભજ ને, પાવે ભવનિધિ પારો પદ્મ૦

કપટરહિત થઈ પરમાત્માના શરણે જવામા આવે તો એવા મહાપાપો પણ નષ્ટ થઈ જાય છે

વ્યન્તરી કહે છે કે, "હે ! પ્રભો ! મેં સાભળ્યુ છે અને પ્રત્યક્ષથી જોઉં છુ કે, આપ અધમ ઉદ્ધારક છો અને તેથી જ તમે આ દેવોને એમ કરી રહ્યા છો કે, 'આ માતા-તુલ્યે મને કેવલજ્ઞાન જલ્દી પ્રાપ્ત કરવાની સહાયતા આપી છે ' આ પ્રમાણે તમે મારા દુષ્કૃત્યને પણ સહાયતારૂપે માની રહ્યા છો આપ અધમોદ્ધારક છો એ કારણે જ તમે મારા

દુષ્કૃત્યોને પણ સારાં માની રહ્યા છો. હવે હું આપના શરણે આવી છું. આપ મારો અપરાધ માફ કરો. અને મારો ઉદ્ધાર કરો."

આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરવાથી પાપ નષ્ટ થઈ જાય છે. પાપોને નષ્ટ કરવા માટે ભગવાન તો કેવલ નિમિત્તરૂપ જ છે. સાચી રીતે પાપોને નષ્ટ કરનાર તો પોતાનો પશ્ચાત્તાપ જ છે.

મંગલ ગાવે દેવી દેવતા, મુનિગુણ અપરપાર;
મહાપાતકી સુધરી વ્યંતરી, પાઇ સમકિત સાર ॥ ધન૦ ૧૩૮ ॥

વ્યન્તરીનો પશ્ચાત્તાપ જોઈ દેવો કહેવા લાગ્યા કે, આ પોતાનાં પાપ માટે કેવો પશ્ચાત્તાપ કરી રહી છે! આપણે દેવ છીએ, આપણું સ્થાન આ વ્યન્તરી કરતા ઊંચું છે, છતા પણ જો આપણામા પાપ દબાએલું રહ્યું તો મહાન્ હાનિ થશે એટલા માટે આપણે પણ પોતાના પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ.

ઉપરથી ભલે ગમે તેવા સુંદર કપડા પહેરવામા આવ્યાં હોય પણ કપડાની નીચે પણ બીમારી–ખરાબી હોય છે. એટલા માટે એમ સમજવું ન જોઈએ કે અમે સાધુ કે શ્રાવક છીએ એટલે નિષ્પાપ છીએ, પણ પોતાનામા જે કાંઈ પાપ હોય તેને પ્રગટ કરી પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ. જો પાપને દબાવી રાખવામાં આવે તો પાપથી ભયંકર હાનિ થશે. જ્યારે નીચ અને આસુરી શક્તિવાળી વ્યન્તરી પણ પોતાનાં પાપોનો આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરી રહી છે તો પછી વિવેકશક્તિને ધારણ કરનાર મનુષ્યોએ પોતાના પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કેટલો કરવો જોઈએ તેનો વિચાર કરો. તમે તમારા વિષે વિચાર કરો કે, તમે હમેશાં વ્યાખ્યાન સાંભળો છો છતાં જો તમે પોતાના પાપોનો પશ્ચાત્તાપ ન કરો તો ક્યારે પશ્ચાત્તાપ કરશો? જો રોગને અમૃતથી પણ ન ધોયુ તો પછી ક્યારે ધોશો? સાબુ મળવા છતાં પણ જો કપડાંને સાફ ન કર્યા તો પછી ક્યારે સાફ કરશો? દેવો તો વ્યન્તરીને પશ્ચાત્તાપ કરતી જોઈ પોતાના પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા, તેમ તમે પણ તમારા પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરો. તમારે પણ પાપોની આલોચના કરી પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ.

કેટલાક લોકો, પોતાનાં પાપ પ્રકટ થઈ જશે તો દુનિયા ખરાબ કહેશે એ વિચારથી પોતાનાં પાપ છુપાવી રાખે છે. પરંતુ પાપોને છુપાવી ભલે થોડા દિવસને માટે દુનિયામા સારા કહેવાઓ પણ એમ કરવાથી તો અનંતકાળ સુધી ખરાબ બન્યા રહેશો, અને પાપને પ્રકટ કરવાથી દુનિયા તમને ભલે ગમે તે કહે પરંતુ પરમાત્મા તમને ખરાબ નહિ કહે. પાપને પ્રકટ કરવાથી આત્મા ગમે તેવો હોય પણ તે પવિત્ર બની જાય છે. પરમાત્માની સમક્ષ ગમે તેવો પાપી પોતાનાં પાપો રજુ કરી પવિત્ર બની શકે છે. એટલા જ માટે ભક્તજનો કહે છે કે —

પ્રભુજી મેરે અવગુણ ચિત્ત ન ધરો,
એક લોહા પૂજામેં રાખત એક ઘર બધિક છુરો,
પારસ તાસે ભેદ ન રાખત કંચન કરત ખરો પ્રભુ૦
એક નદિયા એક નાર કહાવત મૈલો નીર ભરો;
દોય મિલ એક રૂપ ભયે તબ સુરસરિ નામ પરો. પ્રભુ૦

એક તો તે લોઢું છે કે જે પૂજામા રાખવામા આવે છે, અને એક તે લોઢું છે કે જે કસાઈના છરાના રૂપમાં છે. જો કસાઈના છરામા રહેલું લોઢું જો પારસને સ્પર્શે નહિ તો

એ દશામા તો તે લોઢુ જ રહેશે પણ જો તે લોઢુ પારસનો સ્પર્શ કરી લે તો, પારસ તે લોઢામા અને પૂજામા રાખવામા આવતા લોઢામા કાંઈ ભેદભાવ ન રાખતા તેને સોનુ બનાવી દેશે પારસને માટે તો લોઢાની દૃષ્ટિએ બન્ને સમાન જ છે આ જ પ્રમાણે પાપ ન રહેવાથી આત્માની દૃષ્ટિએ બધા સમાન જ છે ભગવાન મહાવીર ક્ષત્રિય હતા અને હરિકેશી મુનિ ચાડાલને ત્યા જન્મ્યા હતા છતા સિદ્ધ થયા બાદ તેમનામા કોઈ પ્રકારનો ભેદ ન રહ્યો

ગગા અને ગટરમા કેટલુ બધુ અંતર હોય છે ? પણ ગગા એ ગટરને પણ પોતાનામા મેળવી લે છે જે પ્રમાણે ખુલ્લી પડેલી ગટર એટલી બદબૂ મારતી નથી જેટલી બદબૂ બધ પડેલી ગટર મારે છે, તે જ પ્રમાણે પ્રકટ કરેલા પાપોની અપેક્ષા દબાએલા પાપો અધિક હાનિ કરે છે, એટલા માટે પાપોને ન દબાવતા પ્રકટ કરી પશ્ચાત્તાપ કરો તો તેમા કલ્યાણ રહેલુ છે

અભયા વ્યન્તરીની વાતને વધારે ન વિસ્તારતા એટલુ જ કહુ છુ કે, તે પોતાના પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરી સમકિતધારિણી બની ગઈ હવે સુદર્શન ભગવાનનુ શુ થાય છે તેનો વિચાર હવે પછી યથાવસરે કરવામા આવશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો વદી ૫ મંગળવાર

પ્રાર્થના

કુંથુ જિનરાજ તૂ ઐસો, નહિ કોઇ દેવ તો જૈસો,
ત્રિલોકીનાથ તૂ કહિયે, હમારી બાહ દૃઢ ગહિયે ॥ કુંથુ૦ ૧ ॥

—વિનયચદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી કુંથુનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માની પ્રાર્થના આત્માએ કઈ રીતિએ કરવી જોઈએ એ વાત હું વારવાર કહું છુ, છતા આ વાત જ એવી છે કે તેનો પાર આવે એમ નથી પક્ષીઓ પોતાની પાખોદ્વારા આકાશમા ગમે તેટલા ઊચા ઉડે પણ તેઓ અનન્ત આકાશનો પાર પામી શકતા નથી છતા જ્યાસુધી તેમનામા ચેતના હોય છે ત્યાસુધી તેઓ આકાશમા વિચરતા જ રહે છે આ જ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો પાર નથી છતા પોતાની શક્તિ અનુસાર પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતા જ રહેવી જોઈએ

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી શો લાભ થાય છે તે અત્રે જોવાનુ છે આને માટે શાસ્ત્રકારો અને યોગાભ્યાસીઓ એમ કહે છે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે પાતજલિ યોગસૂત્રમા કહ્યુ છે કે —

वीतरागविषयचित्त वा योगसिद्धि

અર્થાત્—વીતરાગમા ચિત્ત એકાગ્ર કરવાથી–વીતરાગનુ ધ્યાન ધરવાથી યોગની સિદ્ધિ થાય છે. પ્રાર્થના વિષે પણ એમ જ સમજો પાતજલિ યોગશાસ્ત્રમા જે કાઈ કહ્યુ છે તે જ વાત જૈનશાસ્ત્રમા ખરી રીતે જોતા હૂબહૂ મળે છે. જૈનશાસ્ત્ર કહે છે કે, આપણા

દેવ વીતરાગ જ છે સરાગી આપણા દેવ નથી એટલા માટે વીતરાગનું ધ્યાન ધરવુ પાતંજલિ યોગસૂત્ર પણ વીતરાગનુ ધ્યાન ધરવા વિષે કહે છે. વીતરાગનુ ધ્યાન ધરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે માટે બધુ ભૂલી જઈ વીતરાગનુ જ ધ્યાન ધરવુ. આ તો પ્રાર્થના કરવાથી અર્થાત્ વીતરાગનુ ધ્યાન ધરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, એની વાત થઈ. પણ વીતરાગનુ ધ્યાન કેવી રીતે ધરવુ જોઈએ એ વાત અત્રે જોવાની છે. કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, રાગીનુ ચિત્ત રાગીમા તો ચોટી શકે પણ રાગીનુ ચિત્ત વીતરાગમા કેવી રીતે ચોટી શકે ? જે કોઈ અમારી સાથે પ્રીતિ બાધે છે તેની સાથે અમે પણ પ્રીતિપૂર્વક વ્યવહાર કરીએ છીએ, પણ જે વીતરાગ છે અને જે અમારા જેવા રાગીઓની સાથે પ્રીતિ જ બાંધતા નથી તેમની સાથે અમે કેવી રીતે પ્રીતિ બાધીએ ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, રાગીઓની સાથે પ્રીતિ તો અનન્તકાળથી બાધતા આવ્યા છો પણ તેમની સાથે પ્રીતિ બાધવાથી કાંઈ લાભ થયો નથી સંસારમાં એ પ્રકારની પ્રીતિ તો બાધવામા આવે જ છે એવી પ્રીતિ તો કીડી–મકોડા આદિ નાના જીવો પણ બાધે છે. એટલા માટે મનુષ્યો એવી પ્રીતિ બાધે એમા આશ્ચર્યની વાત શુ છે. સ્ત્રી–પુરુષનુ પરસ્પર આકર્ષણ આ જ પ્રકારની પ્રીતિથી થાય છે આ પ્રકારની રાગપૂર્ણ પ્રીતિ તો સંસારના લોકો કરે જ છે અને તુ પણ અનંતકાળથી એવી પ્રીતિ કરતો આવ્યો છો, પણ હે ! ભવ્ય પુરુષ ! એ પ્રકારની પ્રીતિ કામની પણ નથી. જે રાગથી તુ બીજાઓની સાથે પ્રીતિ બાધે છે તે રાગને વશ થવાથી વીતરાગની સાથે પ્રીતિ બાધી શકાતી નથી. પરમપુરુષ વીતરાગની સાથે પણ પ્રીતિ બાધી શકાય છે, પણ ત્યારે કે જ્યારે તુ આ પ્રકારના રાગમાથી ચિત્તને પાછુ ખેચી લે

પાતંજલિ યોગદર્શન વિષે જૈનદષ્ટિએ વિચાર કરવામા આવે તો બધાં તત્ત્વો આ એક જ સૂત્રમા ગતાર્થ થઈ જાય છે પાતંજલિ યોગદર્શન અને જૈનસિદ્ધાન્ત બન્ને વીતરાગનુ ધ્યાન ધરવુ એમ કહે છે પણ વીતરાગનુ ધ્યાન કેવી રીતે ધરવુ અને વીતરાગની સાથે પ્રીતિ કેવી રીતે બાધવી એને માટે કહ્યુ છે કે—

> પ્રીતિ અનાદિ પર થકી, જે તોડે હો નર જોડે
>
> પરમ પુરુપથી રાગતા, એક તત્ત્વતા હો રાખી ગુણગેહ

મહાપુરુષો કહે છે કે, હે ! જીવો ! તમે અનાદિ કાળથી આત્માને ભુલી જઈ પુદ્ગલોની સાથે પ્રીતિ કરો છો પુદ્ગલોની સાથેની આ અનાદિની પ્રીતિ જેટલા દરજ્જે તોડવામા આવશે તેટલા દરજ્જે પરમાત્મા સાથેની પ્રીતિ વધવા પામશે

આ સંસારમા એવી કોઈ વસ્તુ જ નથી જે સદાને માટે ટકી રહે. આને માટે તમે તમારા શરીરને જ જુઓ તમારા મસ્તક ઉપર જે કાળા વાળ ઉગેલા હતા અને જે તમને ગમતા હતા તે પણ સફેદ થઈ ગયા આ પ્રમાણે આ સંસાર નાશવાન્ અર્થાત્ પરિવર્તનશીલ છે તે નવપુરાતનધર્મવાળો છે, તેનો સ્વભાવ જ એવો છે જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, જે સંસારનો આવો સ્વભાવ છે તે સંસાર સાથે પ્રીતિ ન બાધો પણ પરમપુરુષની સાથે પ્રીતિ બાધો આ સંસારની સાથે પ્રીતિ ન બાધવાથી તુ તે પરમપુરુષની સાથે પ્રીતિ બાધી શકીશ નહિ. જો તુ સંસારના આ સ્વભાવને સમજી લઈશ તો પછી તેની સાથેની પ્રીતિ છોડવામા તને કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી જણાશે નહિ અને સંસારની વસ્તુ દૂર થવાથી તને કોઈ પ્રકારનુ

દુઃખ પણ થશે નહિ જે સંસારના આ સ્વભાવને જાણતો નથી તે તો શરીરને રોગી કે દુઃખી થવાથી રુદન કરે છે પરંતુ જે સંસારના સ્વભાવનો જાણકાર-જ્ઞાની છે તેને એવા સમયે પણ દુઃખ થતું નથી પણ પ્રસન્નતા થાય છે જ્ઞાનીજનો સંસારને એમ કહે છે કે, "! તું તારા સ્વભાવને છોડતો નથી તો પછી અમે અમારો સ્વભાવ કેમ છોડી દઈએ ? તું પરિવર્તનશીલ છે એ તારો સ્વભાવ જ છે પણ અમારો સ્વભાવ એવો નથી "

સંસારનો પરિવર્તનશીલ સ્વભાવ જોઈને પુદ્ગલો સાથેની પ્રીતિ તમે જેમ જેમ તોડતા જશો તેમ તેમ પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ વધતી જશે એટલા માટે સંસાર સાથેની પ્રીતિ તોડી નાખી અનન્યભાવે પરમપુરુષ પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ કરો

કદાચ કોઈ એમ કહે કે, એક બાજુ તો તમે રાગનો ત્યાગ કરવાનું કહો છો અને બીજી બાજુ પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ-રાગ બાંધવાનું કહો છો તો એ બન્ને વાત કેમ બની શકે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, કામરાગ, સ્નેહરાગ અને દૃષ્ટિરાગ એ ત્રણ પ્રકારના રાગો ત્યાજ્ય છે, પરંતુ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ સાથેનો રાગ ત્યાજ્ય નથી શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે —

धम्मेण रागेण अट्ठिमिज्जापेमाणुरागरत्ता ।

આ પ્રમાણે પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ બાંધવી ત્યાજ્ય નથી કામરાગ, સ્નેહરાગ અને દૃષ્ટિરાગ અપ્રશસ્ત છે અને ધર્મરાગ પ્રશસ્ત છે પહેલા અશુભમાંથી નીકળી શુભમાં જવાય છે, બાદ પોતાના સ્વરૂપમાં અવાય છે આ જ યોગ્ય માર્ગ છે

કદાચ કોઈ કહે કે, અમે પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ બાંધીએ અને એ પ્રીતિના ચિન્હ સ્વરૂપ અમે જે વસ્તુ ખાઈએ-પીઈએ અને પહેરીએ તે પરમાત્માને અર્પણ કરીએ તો એમાં પરમાત્મા સાથેની પ્રીતિ પ્રગટ થાય છે કે નહિ ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, વિવેકદૃષ્ટિએ એ જોવું જોઈએ કે, અમે પરમાત્માની સાથે જે પ્રીતિ પ્રગટ કરીએ છીએ તે પ્રીતિ પરમાત્માની પ્રભુતા વધારવાના ઉદ્દેશથી કરીએ છીએ કે ઘટાડવાના ઉદ્દેશથી ? પ્રત્યેકની સાથે તેની યોગ્યતાનુસાર પ્રીતિ કરવી જોઈએ ઉદાહરણ તરીકે, તમે લોકો સાધુઓની ભક્તિ કરો છો પણ સાધુઓ પ્રત્યેની પ્રીતિ પ્રગટ કરવા માટે જો તમે તેમના ગળામાં તમારી મોતીની માળા પહેરાવી દો તો શું તે ઠીક કહેવાશે ? શું એમ કરવાથી ભક્તિ કે પ્રીતિ પ્રગટ થશે ? એ ભક્તિ કે પ્રીતિ નથી એ તો તમે જાણો જ છો એટલા માટે જે વસ્તુથી સાધુના ચારિત્રમાં દોષ ન લાગે તેવી વસ્તુ સાધુઓને સમર્પણ કરવી એમાં જ સાધુઓની ભક્તિ રહેલી છે, પણ જે વસ્તુ આપવાથી સાધુના ચારિત્રમાં દોષ લાગે તે વસ્તુ સાધુઓને આપવી એમાં સાધુઓની ભક્તિ રહેલી નથી એમ કરવું એ તો અજ્ઞાન છે

ભગવાન વીતરાગની ભક્તિ વિષે પણ એમ જ સમજો પરમાત્માની ભક્તિ કરવા માટે વિકારો અને અહંકારનો ત્યાગ કરી દીનભાવે તેમની પ્રાર્થના કરો પરમાત્મા અહંકારથી દૂર રહે છે અને નમ્રતાની સમીપ રહે છે એટલા માટે વિનમ્ર બની પરમાત્માની સાથે હૃદયપૂર્વક જેમ જેમ પ્રીતિ બાંધતા જશો તેમ તેમ પરમાત્માની સમીપ તમે જતા જશો

અનાથી મુનિનો અધિકાર-૬૫

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને એ જ વાત કહી ગયા છે કે, ' હે ! રાજન્ ! તું કુશીલોના માર્ગનો ત્યાગ કરી મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલ " મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલવાથી શો લાભ થશે તેને માટે અનાથી મુનિ કહે છે કે —

चरित्तमायारगुणन्निए तओ, अणुत्तरं संजमं पालिया णं।
निरासवे संखवियाणं कम्मं, उवेइ ठाणं विउलुत्तमं धुवं ॥५२॥

અર્થાત્—હે ! રાજન્ ! જે કુશીલોના માર્ગનો ત્યાગ કરી ભગવાનની આજ્ઞામાં વિચરનારો હશે તે ચારિત્રના આચારગુણોથી યુક્ત હશે

ચારિત્ર, આચાર અને ગુણ કોને કહેવાં એ અત્રે જોવાનુ છે. જે વસ્તુ જે આચારનું પાલન કરવાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તે આચારનુ પાલન કરવાથી જ તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ જ પ્રમાણે કોઈ ચારિત્રપ્રાપ્તિનુ કહે તો ભગવાન કહે છે કે, પંચવિધ આચારનુ પાલન કરવાથી જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય, આ પાચ પ્રકારના આચારોનુ પાલન કરવાથી જ અનુત્તર ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. **आचरति इति आचारः** અર્થાત્–જેનું આચરણ કરવામા આવે અથવા જેને રચનાત્મક કાર્ય કહી શકાય તે આચાર કહેવાય છે. જેમકે જ્ઞાનાચાર અર્થાત્ જે જ્ઞાન છે તેને જ્ઞાનાચાર પ્રમાણે આચરણમાં ઉતારવુ, ભલે થોડુ જ જ્ઞાન હોય, પણ જેટલુ જ્ઞાન હોય તે જ્ઞાન પ્રમાણે વ્યવહાર કરનાર જ્ઞાનાચારનો પાલક છે—આરાધક છે. પરંતુ જેમનામા જ્ઞાન તો ઘણુ છે, કિન્તુ જ્ઞાનાચાર પ્રમાણે તેનું આચરણ કરતો નથી તેને ભગવાન આરાધક નહિ પણ વિરાધક કહે છે.

શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં ભગવાને ત્રણ પ્રકારની આરાધના બતાવી છે. જ્ઞાનની આરાધના, દર્શનની આરાધના અને ચારિત્રની આરાધના. આ આરાધનાના ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને કનિષ્ટ એમ બીજા ત્રણ ભેદ કરવામા આવ્યા છે. કોઈને ભલે કનિષ્ટ જ્ઞાન હોય છતાં જો તે જ્ઞાનાનુસાર જ્ઞાનનુ બહુમાન કરે તો તે જ્ઞાનનો આરાધક છે, પરંતુ કોઈને ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન પણ હોય છતા જો તે જ્ઞાનાનુસાર જ્ઞાનનુ બહુમાન કરતો ન હોય તો તે વિરાધક છે.

ચારિત્રમા જ્ઞાન અને દર્શન બન્નેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. મતલબ કે, જે ચારિત્રના આચારમા સહાયતા આપનાર જ્ઞાનાદિ ગુણોની સાથે ઉત્કૃષ્ટ સંયમનુ પાલન કરે છે તે જ કુશીલોના માર્ગથી અળગો છે, તે જ મહાનિર્ગ્રન્થના એ મહામાર્ગ ઉપર ચાલનારો છે અને તે જ વિપુલ, ઉત્તમ અને ધ્રુવ મોક્ષસ્થાનને પહોચાડે છે. ચારિત્રનું ફલ આ જ છે.

શ્રી. ભગવતી સૂત્રમા એવો પ્રશ્ન પૂછવામા આવ્યો છે કે, **संजमेण अज्जो ! किं फलं ?** અર્થાત્–હે ! આર્ય ! સંયમનું શુ ફળ છે ? આ જ પ્રમાણે **तवेण अज्जो ! किं फलं ?** અર્થાત્–હે ! આર્ય ! તપનુ શુ ફળ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવામાં આવ્યુ છે કે,

सजमेण अज्जो ! अनास्सवफलं, तवेण अज्जो ! वोदानफलं ।

અર્થાત્–હે ! આર્ય ! સંયમનુ ફળ અનાશ્રવ છે અને તપનુ ફળ પૂર્વકર્મોને નષ્ટ કરવા એ છે.

જ્યારે સંયમદ્વારા નવાં કર્મો બધાતા અટકી જાય છે અને તપદ્વારા પહેલાંના કર્મો નષ્ટ થઈ જાય છે તો પછી મોક્ષ સિવાય બીજુ બાકી શુ રહે ? એ દશામાં મોક્ષ જ મળે છે અને ભગવાને પણ મુક્તિનો આ જ માર્ગ પ્રરૂપ્યો છે. આ પ્રમાણે સયમથી મુક્તિ જ મળવી જોઈએ. પરંતુ સાધુઓ સ્વર્ગમા પણ જાય છે તેનુ શું કારણ ? પહેલાના શ્રાવકોએ

આ પ્રશ્ન સ્થવિરોની સામે મૂક્યો અને પૂછયુ કે, જ્યારે તપ અને સયમનુ ફળ મોક્ષ છે તો પછી સાધુઓ કયા કારણે સ્વર્ગમા જાય છે? સ્થવિરોએ આ પ્રશ્ન વિષે ઘણો વિચાર કર્યો છે અને કોઈએ કાઈ તથા કોઈએ કાઈ ઉત્તર આપ્યો છે પણ બધાનો સાર એ જ છે કે, સયમમાં ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમનુ ફળ તો મોક્ષ જ છે, પણ જ્યારે સયમમા ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમ હોતો નથી ત્યારે સ્વર્ગમા–દેવભૂમિમા વિશ્રામ કરીને મોક્ષે જાય છે

માનો કે, બે માણસો મુબાઈ જવા માટે નીકળ્યા એકની પાસે ચાલાક ઘોડો હતો. એટલે તે માર્ગમા ક્યાય રોકાયા વિના સીધો મુબઈ પહોચી ગયો પણ બીજાની પાસે એવો ચાલાક ઘોડો ન હતો, એટલે તે માર્ગમા વિસામો લેતો લેતો મુંબઈ પહોચ્યો, અર્થાત્ માર્ગમા તેને વિશ્રામ લેવો પડયો શક્તિ ન હોવાને કારણે માર્ગમા વિશ્રામ લેવો જ પડે છે. છતા તે બીજો પંથિક પણ મુંબઈનો જ હતો

આ જ પ્રમાણે ભગવાનનો માર્ગ તો મુક્તિનો જ છે અને ભગવાનનો ઉપદેશ પણ મુક્તિનો જ છે તેમણે સ્વર્ગને માટે ઉપદેશ આપ્યો નથી, છતા સાધુઓ સીધા મોક્ષે ન જતા સ્વર્ગમા પણ એ કારણે જાય છે કે, તેમનામા સરાગતા રહી જાય છે, વીતરાગતા આવી હોતી નથી સરાગતા રહેવાથી શુભ યોગ અને શુભ બધ થાય છે જેથી તેઓ સ્વર્ગે જાય છે. આ પ્રમાણે સયમના ફળથી સ્વર્ગે નહિ પણ રાગના રહેવાથી સ્વર્ગે જાય છે, તેમ છતા આ રાગ અવનતિ કરનારો નહિ પણ ઉન્નતિ કરનારો જ છે

જ્યારે સાધનમા અતર પડી જાય છે ત્યારે સિદ્ધિમા પણ અતર પડી જ જાય છે. જેમકે પાતજલિ યોગદર્શનમાં કહ્યુ છે કે, વીતરાગનુ ધ્યાન કરવાથી યોગની સિદ્ધિ થાય છે આમ કહ્યુ છે પણ બધા લોકો એકદમ એમ કરી શકતા નથી એટલા માટે વીતરાગના ધ્યાનના પણ તે જ પ્રમાણે ભેદોપભેદ કરવામા આવ્યા છે, જે પ્રમાણે જૈન શાસ્ત્રમા ચારિત્રના આરાધનાદિ ૮૧ ભેદ કરવામા આવ્યા છે જે કોઈ જે ભેદથી સાધનનો ઉપયોગ કરે છે તેની સિદ્ધિમા પણ તેવુ જ અતર પડી જાય છે

અનાથી મુનિ કહે છે કે, હે! રાજન્! જ્યારે આત્મા કુશીલોનો માર્ગ છોડી દઈ ઉત્કૃષ્ટ સયમનુ પાલન કરે છે ત્યારે તેનામા જરાપણ આશ્રવ રહેતો નથી. ઈર્યાવહી ક્રિયા પણ તેરમા ગુણસ્થાન સુધી જ રહે છે, ચૌદમા ગુણસ્થાને પહોચ્યા બાદ તે ક્રિયા પણ છૂટી જાય છે અને તેથી તે અત્યુત્તમ (વિપુલ ઉત્તમ) અને ધ્રુવ સ્થાન મુક્તિને પામે છે અર્થાત્ તે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત બની જાય છે

મુક્તિને વિપુલ, ઉત્તમ અને ધ્રુવ કહેવામા આવી છે તેનુ શુ કારણ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, મુક્તિનુ ક્ષેત્ર ૪૫ લાખ યોજનનુ અનાદિ કાળથી છે અને આ સસાર પણ અનાદિ કાળથી છે. આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, સિદ્ધિ અને સસારમા પહેલા કોણ છે અને પછી કોણ છે? પ્રશ્ન કરનાર એમ કહે કે, જે મુક્ત થયા છે તેઓ આ સસારમાથી જ મુક્ત થયા છે એટલા માટે પહેલા સસાર છે અને પછી મુક્તિ છે પરતુ આને માટે શાસ્ત્ર એમ કહે છે કે, સસાર અને મુક્તિ એ બન્ને અનાદિ કાળથી છે અને એ કારણે એમા આગળ પાછળનો કાઈ ક્રમ નથી

કહેવાનું એ છે કે, તે મુક્તિનું સ્થાન ૪૫ લાખ યોજનનું જ છે અને અનન્ત જીવો એ મોક્ષસ્થાને ગયા છે, જાય છે અને જશે છતાં તે સ્થાન નાનું પડતું નથી. તે સ્થાન નાનું કેમ પડતું નથી તો એને માટે એમ સમજો કે, કોઈ એક મકાનમાં એક દીપકનો પ્રકાશ છે પણ જો તે જ મકાનમાં દશ, પચાસ કે હજારો દીપકનો પ્રકાશ કરવામાં આવે તો શું એ અધિક દીપકના પ્રકાશને જગ્યાની સંકડાશ પડશે ખરી? વધારે દીપકના પ્રકાશને સંકડાશ પડી શકે નહિ એટલું જ નહિ પણ સૂર્યના પ્રકાશને પણ એ મકાનમાં જરાપણ સંકડાશ પડી શકે નહિ. આ જ વાત મુક્તિના સ્થાન વિષે પણ સમજો ૪૫ લાખ યોજનનું સ્થાન હોવા છતાં ગમે તેટલા સિદ્ધો થાય તોપણ તેમને સ્થાનની સંકડાશ પડી શકે નહિ અને એ જ કારણે એ સ્થાનને વિપુલ કહેવામાં આવ્યું છે

અનાથી મુનિએ રાજા શ્રેણિકને એમ કહ્યું છે કે, હે! રાજન્! કુશીલોનો માર્ગ છોડી તું મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલ પણ અત્રે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, રાજા સાધુ ન હતો તેમ તે સાધુ થતો ન હતો છતાં તેને આમ કેમ કહેવામાં આવ્યું? તેને આ પ્રકારનો ઉપદેશ આપવાથી શો લાભ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, જો આ ઉપદેશ કેવળ સાધુઓને માટે જ ઉપયોગી અને ગૃહસ્થોને માટે ઉપયોગી ન હોત તો અનાથી મુનિ રાજાને આ ઉપદેશ કદાપિ સંભળાવત નહિ. આ ઉપદેશ સાધુઓ અને ગૃહસ્થો બધાને માટે સમાન ઉપયોગી છે. જે મોક્ષે જવાની ઇચ્છા રાખે છે તે મોક્ષનું ભલે થોડું જ સાધન કરી શકે પણ તેનું સાધન ઠીક હોવું જોઈએ, ઊલટું હોવું ન જોઈએ જેમકે બરાબર રીતે પકડવામાં આવેલા શસ્ત્રદ્વારા તો રક્ષા થઈ શકે છે પણ જો તે જ શસ્ત્રને ઊલટું પકડવામાં આવે તો તે જ શસ્ત્ર સ્વઘાતક બની જાય છે આ જ પ્રમાણે મોક્ષને માટે ભલે થોડો પરાક્રમ કરવામાં આવે, પણ તે પરાક્રમ ઊલટો હોવો ન જોઈએ પણ ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર હોવો જોઈએ. એમ કરવાથી આજે તમે જે સ્થિતિએ છો તેથી આગળ વધી શકશો પણ પાછા પડશો નહિ એટલા માટે તમારે પણ વિચારવું જોઈએ કે, અમે કુશીલોના માર્ગે ન ચાલીએ પણ તે માર્ગનો ત્યાગ કરીએ તો અમારો ગૃહસ્થાશ્રમ સુધરી જશે, બગડશે નહિ.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, જો અમે કુશીલોનો માર્ગ છોડી દઈએ તો અમારે ભૂખ્યા જ મરવું પડે અમે ગૃહસ્થ છીએ અને આજનો જમાનો એવો છે કે જે 'પોલીસી' કરે છે તે જ પોતાનું પેટ ભરી શકે છે સીધા ઝાડને બધા તોડી નાખે છે પણ વાંકા ઝાડને કોઈ કાપતું નથી. એટલા માટે આ જમાનામાં તો કુશીલોનો માર્ગ કેમ છોડી શકાય? કહેવત પણ છે કે—"રોટી ખાની શક્કર સે, દુનિયા ઠગની મક્કર સે" આ જમાનો જ કપટનો છે એટલા માટે કપટ વિના અમારું ભરણપોષણ કેમ થઈ શકે?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શાસ્ત્ર કહે છે કે, તમે લોકો જો વિવેક રાખશો તો તમને આવો વિચાર જ નહિ આવે જો તમે અદૃશ્ય શક્તિ ઉપર વિશ્વાસ રાખો અને ધર્મના બળને માનો તો પછી આ પ્રકારનો પ્રશ્ન જ ઉભો નહિ થાય સંસારનું કામ સરળતાથી જ ચાલી શકે છે, ઉદાહરણ તરીકે પાંચ અને પાંચ દશ થાય છે આ વાત સરલ છે પરંતુ કોઈ એમ કહે કે, આજના જમાનામાં સરલ વાતથી કામ ચાલી શકતું નથી એટલા માટે પાંચ અને પાંચ દશ ન બતાવતાં અગ્યાર બતાવવામાં આવે તો શું તે ઠીક કહેવાય? શું આ પ્રકારની વાતથી કામ ચાલી શકે છે? નિશાળમાં શું આવી શિક્ષા આપવામાં આવે

છે? સસારનો વ્યવહાર સાચા ગણિતથી જ ચાલે છે ખોટા ગણિતથી ચાલતો નથી જ્યોતિષના ગણિતમા થોડી પણ ભૂલ થઈ જાય તો હિસાબ જ ખોટો થઈ જાય સસારમા ભલે અસત્યનો વ્યવહાર પણ થતો હોય છતા સસારનુ કામ અસત્ય ગણિત કે અસત્ય કામથી જ ચાલે છે એમ કહી શકાય નહિ. આ જ પ્રમાણે સસારનુ કામ પણ કુશીલોના માર્ગે ચાલવાથી જ ચાલી શકે છે એમ માનવુ એ પણ ભૂલ છે ભગવાન કહે છે કે, સસાર વ્યવહાર સત્ય અને સરલતાથી જ ચાલી શકે છે આજે તમે સત્ય અને સરલતાના વ્યવહારમા ભલે કષ્ટો માનતા હો પણ સત્ય અને સરલતાના વ્યવહારથી તમારો આત્મા કોઈ દિવસ હાનિમા પડી શકતો નથી આથી ઊલટુ સત્ય અને સરલતાના વ્યવહારથી જ આત્મા પોતાનુ કલ્યાણ સાધી શકે છે

સુદર્શન ચરિત્ર—૬૫

સુદર્શનના ચરિત્રમા પણ આ જ વાત બતાવવામા આવી છે અભયાએ અસત્ય અને અસરલતાનો વ્યવહાર કર્યો તો આખરે તેને પશ્ચાતાપ કરવો જ પડયો બીજી બાજુ સુદર્શને સત્ય અને સરલતાનો જ વ્યવહાર કર્યો તો તેમણે પોતાના આત્માનુ તો કલ્યાણ કર્યું પણ સાથે સાથે અભયાનો પણ આત્મસુધાર કર્યો આ પ્રમાણે સત્ય અને સરલતામા ઘણી શક્તિ રહેલી છે સત્ય અને સરલતાથી આત્મબલ વધે છે અને આત્મબલની સમાન બીજુ કોઈ બલ નથી સુદર્શનના આત્મબલના પ્રતાપથી શૂળીનુ સિંહાસન બની ગયુ હતું અને એ જ ભવમા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકી હતી એટલા માટે સત્ય અને સરલતાની નિંદા અને કૂડકપટની પ્રશંસા ન કરો દુનિયામા ભલે કૂટકપટનો ફેલાવો થઈ રહ્યો હોય છતાં કોઈ પણ ધર્મના ગ્રન્થમા એમ કહેલુ નથી કે કૂડકપટ કરવુ એ ધર્મ છે અથવા કૂડકપટ કરવુ જોઈએ બધા ધર્મશાસ્ત્રોએ અને નીતિકારોએ કૂડકપટની નિંદા જ કરેલ છે છતા જે જેવુ કરે છે તે તેવુ ફળ પામે છે

અભયાએ રાણીના ભવમાં તથા વ્યન્તરીના ભવમા મહાત્મા સુદર્શનને ઘણુ કષ્ટ આપ્યુ હતું છતા એ મહાત્માને ધન્ય છે કે તેમણે બધા કષ્ટોને સમતાપૂર્વક સહન કર્યા અને કષ્ટ આપનાર અભયાને પણ પવિત્ર કરી દીધી એટલા જ માટે કહેવામા આવ્યુ છે કે, વીતરાગમા ચિત્ત એકાગ્ર કરવાથી ન જાણે કયા વખતે શુ થઈ જાય છે? એ વાત જ નિર્વચનીય છે

વ્યન્તરી કહે છે કે, મે અનેક પાપો કર્યા છે પણ હવે હુ આપના શરણે આવી છુ

દીન કો દયાલુ દાની દૂસરો ન કોઈ,
તૂ દયાલુ દીન હો તૂ દાની હો ભિખારી,
હો પ્રસિદ્ધ પાતકી તૂ પાપપૂજહારી　　દીન૦
નાથ તૂ અનાથ કો અનાથ કૌન મોસો,
મો સમાન આરત નાહિ આરતહાર તોસો　　દીન૦

આ વાત જે તમને સભળાવુ છુ તે તમારા માટે પણ છે અને મારા આત્મા માટે પણ છે અભયા પણ આ પ્રકારની પ્રાર્થનાથી સુધરી ગઈ તો આપણે કેમ સુધરી નહિ શકીએ ? અભયા મહાપાતકિની હતી પણ તેણીએ પાપ છુપાવ્યુ નહિ તો તે પવિત્ર બની

ગઈ. આ ઉપરથી તમે તમારા વિષે જુઓ કે, તમે શું કરો છો? સાધુ–સાધ્વી કે શ્રાવક–શ્રાવિકા કોઈએ પણ પોતાનું પાપ દબાવી કે છુપાવી રાખવું ન જોઈએ કારણ કે, દબાએલું–છુપાવેલું પાપ ભયંકર હાનિ કરનારું હોય છે. તમે અભયાના જેવું ભયંકર પાપ કર્યું નહિ હોય પરંતુ સાધારણ પાપ તો કર્યું જ હશે. એ સાધારણ પાપને પણ દબાવી ન રાખો કિન્તુ પ્રગટ કરી દો.

માનો કે, કોઈ માણસને ભાલું લાગ્યું અને તેની અણી શરીરમાં ખૂંચી ગઈ પરંતુ તે માણસે ઑપરેશન કરાવી તે અણી કઢાવી લીધી જ્યારે બીજા માણસને જો કે કાંટો જ પગમાં લાગ્યો હતો પરંતુ તેણે તે કાંટાને બહાર કઢાવ્યો નહિ પણ દબાવી રાખ્યો. હવે આ બેમાંથી હાનિ અને કષ્ટ કોને વધારે થશે? આ વાતનો ઊંડો વિચાર કરી, ભલે સાધારણ જ પાપ હોય તે પાપને પણ દબાવી ન રાખો. કારણ કે, દબાવી રાખેલું સાધારણ પાપ ભયંકર પાપથી પણ વધારે હાનિ કરનારું નીવડે છે.

ગ્રામ નગર પુર પાટન વિચરત, કિયા ધર્મ ઉદ્ધાર;
ભવ્ય જીવકો તાર મુનિજી, પહુંચે મોક્ષ મંઝાર રે. ॥ ધન૦ ૧૩૯॥

ભગવાન સુદર્શને જે અંતિમ દેશના આપી હતી તેને દેવોએ હર્ષપૂર્વક સાંભળી. આ દેશના સાંભળવાથી સૌથી વધારે લાભ તો અભયાને થયો. તે જેવી પાપિણી હતી તેવી જ ધર્મિણી બની ગઈ. શાસ્ત્રમાં એવાં અનેક ઉદાહરણો મળે છે કે જેમાં દુરાત્માઓ પણ ઉપદેશ સાંભળ્યા બાદ સુઆત્મા બની ગયા હોય પ્રભવ ચોર જંબુકુમારને ત્યાં ચોરી કરવા માટે ગયો હતો પણ સુધર્યા બાદ તે જ મહાત્મા બની ગયો. ચિલાયતી ચોરે પોતાના શેઠની સાથે જ અન્યાય કર્યો હતો અને તેની કન્યાનું માથું કાપી લઈ જઈ રહ્યો હતો. માર્ગમાં તેને મુનિ મળ્યા. તેણે મુનિને કહ્યું કે, મને સારો અને જલ્દી કલ્યાણ થાય એવો માર્ગ બતાવો. નહિ તો મારા હાથમાં આ તલવાર છે તે દ્વારા તમારું માથું ઉડાવી દઈશ. મુનિએ કહ્યું કે, હું તને બહુ જ સરલ માર્ગ બતાવું છું, કે જે માર્ગે જવાથી તારું કલ્યાણ જલ્દી થઈ શકે. ચિલાયતીએ કહ્યું કે, મને બહુ જ જિજ્ઞાસા છે એટલા માટે મને જલ્દી કલ્યાણનો માર્ગ બતાવો. મુનિએ કહ્યું કે, કલ્યાણ કરવાનો સરલ માર્ગ તો એ જ છે કે, મન જેમ કહે તેમ ન કરવું, અર્થાત્ મનના કહ્યા પ્રમાણે ન ચાલવું ચિલાયતીએ કહ્યું કે, ઠીક હવે હું એ જ પ્રમાણે કરીશ. મુનિ તો ઉપદેશ આપી ચાલ્યા ગયા પણ ચિલાયતી ત્યાં જ ધ્યાનસ્થ થઈ ઉભો રહ્યો જ્યારે મન બીજે કયાય ચાલ્યું જતું ત્યારે ચિલાયતી મનને કાબુમાં રોકી રાખતો અને તેને કહેતો કે, હવે હું તારા બતાવેલ માર્ગે ચાલનાર નથી તેના શરીર ઉપર લોહીની જે ધાર ચાલી હતી તેના ઉપર કીડીઓ ચોંટી ગઈ છતાં તે પોતાના ધ્યાનમાંથી વિચલિત ન થયો; સ્થિર જ રહ્યો અને એ પ્રમાણે તેણે આત્માનું કલ્યાણ સાધી લીધું.

મતલબ કે, મહાત્માઓના સંગથી ઘોર પાપી પણ પવિત્ર થઈ ગયા છે. એના અનેક ઉદાહરણો પણ શાસ્ત્રોમાં ઉલ્લિખિત છે. અભયા વ્યન્તરી પણ મહાપાતકિની હતી પણ ભગવાન સુદર્શનના પ્રતાપથી તે પણ સુધરી ગઈ. અભયા તો સુધરી ગઈ પણ તમે તમારું જુઓ. તમે પણ કપટનો ત્યાગ કરી પવિત્ર બનો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, **मायी मिच्छादिट्ठी अमायी सम्मदिट्ठी** અર્થાત્–કપટ કરનારો જ પાપી છે અને સરળતા રાખનારો જ સમદૃષ્ટિ છે એટલા માટે છળકપટનો ત્યાગ કરી સરળ બનો.

ભગવાન સુદર્શને વિચાર્યું કે, હજી મારુ આયુષ્ય બાકી છે એટલા માટે જગતનુ કલ્યાણ કરવુ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી સુદર્શન ભગવાન ગ્રામ–નગર, પુર–પાટણમા વિચરવા લાગ્યા અને જનતાને ધર્મનો ઉપદેશ આપી તેમનુ કલ્યાણ કરવા લાગ્યા. મહાપુરુષોનો એ તો સ્વભાવ જ હોય છે કે, તેઓ પોતાના શરીરનો ઉપયોગ બીજાઓના કલ્યાણમા જ કરે છે. આ જ પ્રમાણે ભગવાન સુદર્શન પણ જનપદમા વિચરતા જનતાને ધર્મનો ઉપદેશ દેવા લાગ્યા. તેમના ધર્મોપદેશનો પ્રભાવ જનતા ઉપર કેવો પડતો હશે અને તેમના ઉપદેશથી જનતાનુ કેવુ કલ્યાણ થતુ હશે એ કોણ કહી શકે ?

આપણે પણ આત્માનુ કલ્યાણ કરવા માટે પોતાની શક્તિ ભગવાન સુદર્શનને અનન્ય ભાવે સમર્પી દેવી જોઈએ અર્થાત્ આ સંસાર ઉપર જે મોહ છે તે પરમાત્માને સોપી દેવો જોઈએ, એમ કરવાથી અપૂર્વ શાન્તિ પ્રાપ્ત થશે અને આત્માનુ કલ્યાણ પણ થશે કેવલી થયા બાદ મોક્ષે જવામા–મુક્ત થવામા કોઈ પ્રકારનો સદેહ રહેતો નથી છતા પણ કેવલી ભગવાન વિહાર કરે છે તેઓ જે વિહાર કરે છે તે પરોપકાર કરવા માટે જ કરે છે પરોપકાર કરવા માટે જ સાધુઓ કોઈ પ્રકારના બધનમા રહેતા નથી પણ જનપદમા વિચરે છે આ જ પ્રમાણે તમે પણ તમારી શક્તિનો પરોપકારમા ઉપયોગ કરો

ભગવાન સુદર્શન તેરમા ગુણસ્થાનનુ ઉલ્લઘન કરી ચૌદમા ગુણસ્થાને પહોચી મોક્ષે ગયા અને સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયા. આ જ માર્ગે અનત જીવો મોક્ષે ગયા છે. મોક્ષે જવાનો આ જ માર્ગ છે તમે પણ આ માર્ગને અપનાવો. તો તેમા તમારુ કલ્યાણ રહેલુ છે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો વદી ૬ બુધવાર

પ્રાર્થના

અરહનાથ અવિનાશી, શિવ-સુખ લીધો,
વિમલ વિજ્ઞાન-વિલાસી, સાહબ સીધો
તૂ ચેતન ભજ અરહનાથને, તે પ્રભુ ત્રિભુવનરાય,
તાત 'સુદર્શન' 'દેવી' માતા, તેહનો નન્દ કહાય ॥૧॥

—વિનયચદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી અરહનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો માર્ગ ઘણો જ વિકટ છે છતા એ માર્ગે આત્મા જેટલો જેટલો આગળ વધે છે તેટલો તેટલો આત્માને અધિક આનદ મળે છે

આત્માનું સ્વરૂપ જાણવુ એ પરમાત્માની પ્રાર્થનાનુ સાચુ રહસ્ય છે આત્મા, અજ્ઞાનને કારણે પોતાનુ સ્વરૂપ ભૂલી ગયો છે અને એમ માનવા લાગ્યો છે કે, હુ બહાર જે કાંઈ જોઈ રહ્યો છુ તે જ હુ છુ, પણ આત્મા એટલુ વિચારતો નથી કે, તે બહાર જે કાંઈ દશ્યરૂપે જોઈ રહ્યો છે તે તો તુચ્છ છે. તેનુ સ્વરૂપ આ દશ્ય પદાર્થોથી તદ્દન જુદુ જ છે. આત્મ-સ્વરૂપ સમજવા માટે જ્ઞાનીજનો આત્માને સબોધીને કહે છે કે,—

ચેતન ભજ તૂ અરહનાથને તે પ્રભુ ત્રિભુવનરાયા

"હે ! ચૈતન્ય આત્મા ! અત્યાર સુધી પરમાત્માને ભૂલી જઈ તેં ગંભીર ભૂલ કરી છે હવે અમારી વાતને ધ્યાનમા લઈ તારી થએલી ભૂલ સુધારી લે અને પરમાત્માનુ ભજન કર, કારણ કે, ભગવાન અરહનાથ ત્રિભુવનના સ્વામી છે તારે તો એ ત્રિભુવનના સ્વામી અરહનાથની જ મુલાકાત કરવી જોઈએ તારુ અને તેમનુ સ્વરૂપ એક જ છે એટલા માટે તારે તેમને જ મળવુ જોઈએ તુ પોતે જ પોતાનો કર્ત્તા છે અને બહારના બધા પદાર્થો તારા સહાયક છે, તુ તો એ બધા પદાર્થો પાસેથી કામ લેનાર સ્વામી છો છતા તુ આ વાતને ભૂલી જઈ સ્વામી હોવા છતા તે પદાર્થોને વશ થઈ રહ્યો છે અને એ પદાર્થોની–સાધનોની સાથે અહીંતહીં ભટકી રહ્યો છે માટે તુ અજ્ઞાનને દૂર કરી જરા જો કે તારા આ સાધનો તને કઈ બાજુ લઈ જઈ રહ્યા છે ? વાસ્તવમા તારે કઈ બાજુ જવુ જોઈએ અને તારા આ સાધનો તને કઈ બાજુ લઈ જઈ રહ્યા છે તે તુ બરાબર જો આમ બરાબર જોવાથી જ તુ પોતાના સ્વરૂપને સમજી ભવિષ્યની ગતિ માટે દિશા પરિવર્તન કરી શકીશ"

આત્મા કોને આધીન થઈ કેવી રીતે કઈ બાજુ જઈ રહ્યો છે એ બતાવવા માટે પૂર્વાચાર્યોએ એક સુદર કલ્પના કરી છે તેમની કલ્પના એવી છે કે, એક રથ છે, તેને ઘોડાઓ જોડવામા આવેલ છે ઘોડાઓની લગામ સારથીના હાથમા છે, તે રથનો માલિક રથમા બેઠેલ છે અને રથને સારથી ચલાવી રહ્યો છે જો રથમા બેઠેલો રથનો માલિક સાવધાન હશે તો તે સારથીને એમ જ કહેશે કે, મારે અમુક જગ્યાએ જવુ છે માટે રથને તે બાજુ જ હંકારજે. રથના સ્વામીએ આ પ્રમાણે સાવધાન રહેવુ જ જોઈએ સારથીનો પણ એ જ ધર્મ છે કે, રથીની સૂચનાનુસાર રથને ચલાવે અને ઘોડાઓને લગામદ્વારા કાબુમા રાખી યથેષ્ટ સ્થાને રથને લઈ જાય આ પ્રમાણે જો રથી સાવધાન હશે, જો સારથી રથીની સૂચનાનુસાર રથને ચલાવતો હશે, જો લગામદ્વારા ઘોડાઓને સારથી કાબુમા રાખતો હશે અને ઘોડાઓ જો જાતવત હશે તો તો રથીને યથાસ્થાને લઈ જવામા કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી આવી શકશે નહિ. આથી વિપરીત જો રથનો સ્વામી અસાવધાન હોય, જો સારથી સ્વચ્છદ હોય અને મરજી મુજબ રથને ચલાવતો હોય, જો ઘોડાઓની લગામ બરાબર કાબુમા રાખવામા આવતી ન હોય અને ઘોડાઓ પણ અડીયલ ટટ્ટુ હોય તો તે રથ અને તેની સાથે જ સારથી તથા તેનો માલિક યથેષ્ટ સ્થાને પહોચવાને બદલે રસ્તામા જ પડી જાય

આ ઉદાહરણ આત્માને પણ લાગુ પડે છે. આત્મા પણ એક રથી છે કે જે આ શરીરરૂપી રથમા બેઠેલો છે. ઉપનિષત્‌મા કહ્યુ છે કે —

आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव च।
बुद्धिन्तु सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥
इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयांस्तेषु गोचरान्।
आत्मेन्द्रियमनोयुक्त भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥

અર્થાત્—હે ! બુદ્ધિમાનો ! આ શરીર એક રથની સમાન છે. આ શરીરમા બેઠેલો આત્મા આ શરીરનો રથી છે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ–વિવેક એ આ શરીરરૂપી રથનો સારથિ છે મન એ આ શરીરરૂપી રથમા જોડેલા ઘોડાઓની લગામ છે અને ઇન્દ્રિયો આ શરીર-

જે પ્રમાણે લગામના ઈશારાથી ઘોડાઓ દોડે છે તે જ પ્રમાણે આ
આવેલા ઇન્દ્રિયોરૂપી ઘોડાઓ પણ મનરૂપી લગામના ઇશારાથી દોડે
દ થઈને જે જે વિષયોની તરફ દોડવા લાગે છે તે માર્ગ ઇન્દ્રિયોનો
તે માર્ગ નથી આત્મારૂપી રથી વિષયોના માર્ગે જવા ચાહતો નથી
ોલી અને ઇન્દ્રિયોરૂપી ઘોડાઓ સ્વચ્છદ છે એટલા માટે એમ થવુ

ઇન્દ્રિયોરૂપી ઘોડાઓ મનરૂપી લગામથી વશ છે અને એ મનરૂપી લગામને કાબુમા રાખનાર બુદ્ધિ સારથિ છે એ બુદ્ધિ આત્મારૂપી રથીનો સારથિ છે એટલા માટે બુદ્ધિને આત્માધીન રાખવી જોઈએ જો રથી સાવધાન હોય તો તે સારથિને પોતાને અધીન રાખી શકે છે અને એમ કહી શકે છે કે, 'હે ! સારથિ ! મારે અમુક જગ્યાએ જવુ છે માટે રથને તે રસ્તે હકારજે, ઊલટે માર્ગે હકારીશ નહિ ' જો આત્મા–રથી આ પ્રમાણે સાવધાન હોય, અને બુદ્ધિ–સારથિને પોતાની અધીનતામા રાખે તો આ શરીરરૂપી રથની સહાયતાથી આત્મા યથેષ્ટ સ્થાનને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અર્થાત્ કલ્યાણ સાધી શકે છે

આત્માને આ શરીરરૂપી રથ મળ્યો છે એટલા માટે એ રથને કઈ દિશામા લઈ જવો જોઈએ એનો તમે વિચાર કરો આને માટે સર્વપ્રથમ એ વિચારો કે તમારે દુર્ગતિ જોઈએ કે સદ્ગતિ ? દુર્ગતિ તો કોઈ પણ ચાહતુ નથી. બધા એમ જ કહેશે કે, અમારે સદ્ગતિ જ જોઈએ, પણ તમો સદ્ગતિ તો ચાહો છો પરતુ તમે શુ કરી રહ્યા છો અને તમારો રથ કઈ બાજુ જઈ રહ્યો છે તેનો વિચાર કરો તમારો આત્મા અસાવધાન, બુદ્ધિ પાગલ, મન ઇન્દ્રિયોને અધીન અને ઇન્દ્રિયો સ્વચ્છદ તો થઈ રહી નથી ને ? જો એમ હોય તો એ દશામા સદ્ગતિ કેમ મળી શકે ? જ્યારે આત્માને સાવધાન કરો, બુદ્ધિને નિશ્ચયાત્મક અને આત્માને સ્વાધીન કરો અને ઇન્દ્રિયોને સ્વચ્છદ ન બનાવતા મનને વશ કરો ત્યારે જ સદ્-ગતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે, અર્થાત્ આત્મા પોતાનુ કલ્યાણ સાધી શકે

તમે 'નમોત્થુણ ' નો પાઠ બોલતા ભગવાનને માટે એમ કહો છો કે, ભગવાન ધર્મના સારથિ છે જ્યારે ભગવાનને સારથિ બનાવવામા આવે ત્યારે આત્માનુ કલ્યાણ થવામા કાઈ સંદેહ હોઈ શકે ખરો ! અર્જુને કૃષ્ણને કહ્યુ હતુ કે, હે ! કૃષ્ણ ! આપ મારા સારથિ છો એટલે મારી હાર કેમ થઈ શકે ? આ જ પ્રમાણે જ્યારે ભગવાન સારથિ હોય ત્યારે દુર્ગતિ કેમ થઈ શકે ? પણ સદ્ગતિ કે મુક્તિ ત્યારે જ મળી શકે કે, જ્યારે ભગવાનને સારથિ બનાવવામા આવે અર્થાત્ બુદ્ધિ ભગવાનને સમર્પિત કરી દેવામા આવે જે પ્રમાણે વાસુ-દેવનો ગરુડધ્વજ રથ પ્રસિદ્ધ છે તે જ પ્રમાણે આ મનુષ્ય શરીરરૂપી પ્રસિદ્ધ રથ આત્માને મળ્યો છે આ રથના સારથિ ભગવાનને બનાવવામા આવે અર્થાત્ જે સારથિનુ કામ કરી રહી છે તે બુદ્ધિને અત્યારથી ભગવાનને સમર્પિત કરી દેવામા આવે તો કલ્યાણ થવામા શુ વિલબ લાગે ખરો ? અને આવુ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત થવા છતા પણ જો આત્માનુ કલ્યાણ કરવામા ન આવે તો પછી કલ્યાણ ક્યારે થઈ શકશે ?

આ સમ્પ્રદાયમા રઘુનાથજી મહારાજ નામના એક તેજસ્વી મહાત્મા થઈ ગયા છે તે તપસ્વી હતા એકવાર જોધપુરમા રઘુનાથજી મહારાજે ત્યાના સીંઘીજીને કહ્યુ કે, " સીંઘીજી !

ધર્મધ્યાન કાંઈ કરો છો કે નહિ?" સીંધીજીએ ઉત્તર આપ્યો કે, "મહારાજ! પહેલાનાં ભવમાં ખૂબ ધર્મધ્યાન કરી આવ્યા છીએ એટલે જ આ ભવમા જાગીર મળી છે, ઊંચું કુળ મળ્યુ છે અને સારા ઘરની સ્ત્રી પણ મળી છે. તેથી અત્યારે તો આગળના ભવમા ધર્મધ્યાન કરેલુ છે તેનો ઉપભોગ કરીએ છીએ એટલે હમણા ધર્મધ્યાન કરવાની શી જરૂર છે?" ત્યારે રઘુનાથજી મહારાજે કહ્યુ કે, "એ તો ઠીક છે કે તમે પહેલા ધર્મધ્યાન કર્યું છે એનું ફલ અત્યારે મળી રહ્યુ છે અને તે બધા જોઈ રહ્યા છે પણ જો હવે ધર્મકરણી ન કરી અને મરીને કુતરા થયા તો આ મકાનમાં આવવા દેશે?" સીધીજીએ જવાબ આપ્યો કે, "ના, એ દશામા તો આવવા નહિ દે." ત્યારે રઘુનાથજી મહારાજે કહ્યુ કે, "અમે એટલા જ માટે ધર્મધ્યાન કરવાનું કહીએ છીએ. પહેલા ધર્મધ્યાન કર્યું એનુ ફળ તો અત્યારે ભોગવી રહ્યા છો, પરંતુ ભવિષ્ય માટે પણ કાંઈક સારી કરણી કરો આ મનુષ્યજન્મ મળ્યો છે છતા ધર્મધ્યાન ન કર્યું તો શુ પછી કૂતરા કે બિલાડીના ભવમા ધર્મધ્યાન થઈ શકશે?"

આ જ વાત તમે તમારા વિષે પણ સમજો. જો આ મનુષ્યજન્મ પામીને પણ આત્માનુ કલ્યાણ ન કર્યું તો પછી ક્યારે કરશો! એટલા માટે આ મનુષ્યશરીરદ્વારા આત્માનુ કલ્યાણ કરો.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૬

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને આ જ વાત કહી રહ્યા છે કે, "હે! રાજન્! કુશીલોનો માર્ગ છોડી મહાનિર્ગ્રન્થોના માર્ગે ચાલ."

જો કે રાજા શ્રેણિક સાધુ થતો ન હતો પણ તે મુક્તિનો અભિલાષી તો હતો જ. આત્માને મુક્તિધામમા પહોચ્યા વિના શાન્તિ મળી શકતી નથી, એટલા માટે બધાએ મુક્તિની જ અભિલાષા રાખવી જોઈએ. કદાચિત્ આ ભવમા જ તમે મુક્ત થઈ ન શકો તોપણુ જો મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રહે અને મુક્તિ તરફ જ ગતિ કરવામા આવે તો મુક્તિ આ ભવમા નહિ તો અન્યભવમા મળશે જ બલ્કિ મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખવાથી મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી એમ જ કહેવાશે. શાસ્ત્રમાં કહ્યુ છે કે—**चलमाणे चलिये कडमाणे कडे** અર્થાત્—જે કાર્યનો પ્રારંભ કરવામા આવ્યો છે તે કાર્યને પૂરુ થએલુ સમજો અને જેણે ચાલવા માંડ્યું છે તેને પહોચેલો સમજો

માનો કે, એક માણસ મુબઈ ગયો છે અને બીજો માણસ મુબઈ જવા માટે રવાના થયો છે. જે પહેલો ગયો છે તે તો મુબઈ પહોચી ગયો છે પણ બીજો માણસ જે હજી ઘરમાથી નીકળ્યો જ છે તેને માટે મુબઈ હજી દૂર છે છતા કોઈ એ બન્ને કયા ગયા એમ પૂછે તો એ બન્નેને માટે એમ જ કહેવાશે કે તેઓ મુબઈ ગયા છે. અર્થાત્ જે જ્યા જવા માટે નીકળ્યો તે તરફ પ્રસ્થાન કરનારને માટે એમ જ કહેવામા આવશે કે તે યથાસ્થાને પગ મૂકી રહ્યો છે. આ જ પ્રમાણે એક માણસ મુબઈથી રાજકોટ આવવા માટે નીકળ્યો છે. હજી તે મુબઈમા જ છે છતા તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ તો તેને માટે તો રાજકોટ જ સમીપ કહેવાશે.

શુકલપક્ષની બીજને દિવસે પ્રકાશ ઓછો થાય છે અને કૃષ્ણપક્ષની બીજને દિવસે પ્રકાશ વધારે થાય છે છતા એકને શુકલપક્ષ અને બીજાને કૃષ્ણપક્ષ એટલા માટે કહેવામા આવે છે કે, એકમાં પ્રકાશની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે અને તે પ્રકાશની સન્મુખ છે અને બીજામા પ્રકાશ

વધારે હોવા છતા પ્રકાશની હાનિ થઈ રહી છે અને તે પ્રકાશથી ઉન્મુખ છે શુક્લપક્ષમા બીજને દિવસે પ્રકાશ ઓછો હોય છે પણ તે ક્રમશ વધતો હોય છે અને કૃષ્ણપક્ષમા બીજને દિવસે પ્રકાશ વધારે હોય છે પણ તે ક્રમશ ઓછો થતો જાય છે

અનાથી મુનિ આ જ વાતને દૃષ્ટિમા રાખી એમ કહે છે કે, ભલે એક જ પગલું ભરો પણ તે મહાનિર્ગ્રન્થના માર્ગે જ ભરો આ પ્રમાણે ભલે મહાનિર્ગ્રન્થના માર્ગે એક જ પગલુ ભરવામાં આવે છતા તમારા માટે એમ જ કહેવામા આવશે કે તમે મુક્તિના માર્ગે જ ચાલી રહ્યા છો!

અનાથી મુનિએ આ વાત જો કે બધાને માટે કહી છે પણ તમારા લોકોની અપેક્ષાએ અમારા-સાધુઓ-ઉપર એ વાતની વધારે જવાબદારી રહેલ છે, કારણ કે અમે ધર્મને માટે જ શિરોમુડન કરાવ્યુ છે અને તમારો અને અમારો જે સબધ છે તે સબધ પણ ધર્મને કારણે જ છે, છતાં બને છે એવુ કે, કોઈ કોઈ સાધુઓ અને ગૃહસ્થોનો સંબંધ સંસારને માટે બની જાય છે. એટલા માટે સાધુઓએ આ વિષે વિશેષ સાવધાની રાખવાની જરૂર છે.

અનાથી મુનિએ જે કાંઈ કહ્યું છે તેનો સાર એ જ છે કે, જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેને જીવનમા ઉતારવા કેટલાક લોકો તો કેવળ જ્ઞાનને જ માને છે અને કેટલાક લોકો કેવળ ક્રિયાને જ માને છે, પણ જૈનશાસ્ત્ર કહે છે કે, જ્ઞાન અને ક્રિયાના સમન્વયની આવશ્યકતા છે. બન્નેનો સમન્વય થાય તો જ કલ્યાણ થઈ શકે જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા આધળી છે અને ક્રિયા વિનાનુ જ્ઞાન પાગળુ છે. જે પગુ-લગડો હોય છે તે જોઈ તો શકે છે પણ ચાલી શકતો નથી પરતુ જે આધળો હોય છે તે ચાલી તો શકે છે પણ જોઈ શકતો નથી. પણ જો બન્ને એકબીજાની સહાયતાથી કામ કરે તો બન્ને ચાલી પણ શકે છે અને યથેષ્ટ સ્થાને પહોચી શકે છે આ વાત એક ઉદાહરણદ્વારા સમજાવુ છુ'—

માનો કે, એક સંઘે જગલમાં પડાવ નાખ્યો એ સંઘની સાથે એક લગડો અને એક આધળો હતો રાતના સમયે સંઘના બીજા લોકો તો ઉઠીને ચાલ્યા ગયા પણ તે લગડો અને આધળો એ બન્ને રહી ગયા કેવલ એ બે જ માણસો હતા અને તે સ્થાન જગલ હોવાથી ભયાનક હતું સવારે ઉઠીને લગડાએ જોયુ કે, આ બધા લોકો ચાલ્યા ગયા છે અને કેવળ અમે બે જ જણા અહીં રહ્યા છીએ તે લગડાએ આધળાને બધી હકીકત કહી સંભળાવી અને કહ્યુ કે હવે શુ કરવુ! જો આપણે અહીં જ રહીશુ તો જગલના જાનવરો આપણને ફાડી ખાશે હુ સાથીઓ જે માર્ગે ગયા છે તે માર્ગ તો જોઈ શકુ છુ પણ લગડો હોવાથી ચાલી શકતો નથી ત્યારે આધળો કહેવા લાગ્યો કે, હુ ચાલી તો શકુ છુ પણ જોઈ શકતો નથી.

તે વખતે જો તેઓ બન્ને મળી ન જાય તો તેઓ બન્ને ત્યા જ રહી જાય અને જગલી પશુઓ તેમને ફાડી ખાય; પણ બન્નેએ મળીને એવો વિચાર કર્યો કે, આપણામા એકને ચાલવાની શક્તિ છે અને એકને જોવાની શક્તિ છે એટલા માટે આ બન્ને શક્તિનો સમન્વય કરી આપણે જગલમાથી બહાર નીકળી જવુ જોઈએ આ પ્રમાણે વિચાર કરી આધળાએ લંગડાને પોતાની કાંધે બેસાડી દીધો અને લગડો તેને માર્ગ બતાવવા લાગ્યો લગડો માર્ગ બતાવતો જતો હતો અને આધળો ચાલતો જતો હતો બન્નેને એક જ સ્થાને જવાનુ હતુ એટલા માટે બન્ને પોતપોતાની શક્તિનો સમન્વય કરી યથેષ્ટ સ્થાને પહોચી ગયા.

જ્ઞાન અને ક્રિયા વિષે પણ એમજ સમજો. કોઈ કહે છે કે, જ્ઞાન હોય તો પછી ક્રિયાની શી જરૂર છે અને કોઈ એમ કહે છે કે, બડબડ કરવાથી અને જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાથી શો લાભ છે? આપણે તો ક્રિયા જ કરવી જો કે લક્ષ્ય તો બન્નેનુ આત્મકલ્યાણ સાધવાનુ છે, પણ બન્નેમા કુસપ હોવાથી—કેવલ એક એક શકિત હોવાને કારણે–બન્નેમાથી કોઈ લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકતુ નથી. લક્ષ્ય તો ત્યારે જ સિદ્ધ થઈ શકે કે જ્યારે બન્નેની શક્તિઓનુ એકીકરણ-સમન્વય કરવામા આવે. શાસ્ત્ર કહે છે કે, જે જ્ઞાન ક્રિયાનુ ખડન કરે છે તે જ્ઞાન નહિ પણ અજ્ઞાન છે અને જ્ઞાન વિનાની જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તે પણ નકામી છે, લાભ તો ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે જ્ઞાનની સાથે ક્રિયા કરવામા આવે.

વ્યવહારમા પણ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેની આવશ્યકતા રહે છે જેમકે કોઈ માણસ કહે કે, સ્વતત્રતા પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ પરતુ સ્વતત્રતા કેવળ જ્ઞાનથી કે કેવળ ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ. જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને હોય તો જ સ્વતત્રતા પ્રાપ્ત થઈ શકે જેમકે કડકડતી ભૂખ લાગી છે અને ભોજન કરવુ છે પરતુ ભોજન કેવી રીતે કરવુ એનુ પણ જ્ઞાન હોવુ જરૂરી છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનપૂર્વક ભોજન કરવાથી જ ભૂખ મટી શકે છે. ભોજન મુખથી જ કરી શકાય છે, કાનદ્વારા ખાઈ શકાતુ નથી. આ જ્ઞાન હોય તો જ ભોજન કરી શકાય છે.

તમે લોકો એ તો જાણો જ છો કે, મુખદ્વારા ભોજન થાય છે. એનુ જ્ઞાન તો બધાને હોય છે પરતુ સાથે સાથે જે ભોજન કરવામા આવે છે તે પથ્ય છે કે અપથ્ય તેનુ પણ જ્ઞાન હોવુ આવશ્યક છે જો અપથ્ય ભોજન કરવામા આવે તો લોકો પરિણામે રોગી અને દુખી થતા જોવામા નથી આવતા? આ પ્રમાણે વ્યવહારમાં પણ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેયની આવશ્યકતા રહે છે, એકથી કામ ચાલી શકતુ નથી જ્ઞાન વિનાની કરવામા આવેલી ક્રિયા હાનિપ્રદ નીવડે છે. સાથે સાથે ક્રિયાવિહીન જ્ઞાન પણ પોપટીયુ જ જ્ઞાન છે ઉદાહરણને માટે એક માણસે એક પોપટને એમ શીખડાવ્યુ કે, 'બિલાડી આવે ત્યારે ડરતા રહેવુ.' પોપટ તો 'બિલાડી આવે ત્યારે ડરતા રહેવુ' એમ રટતો રહ્યો એકવાર બિલાડી આવી અને તે પોપટને પજામા પકડી પણ લીધો પણ તે તો એમ જ રટતો રહ્યો કે, બિલાડી આવે ત્યારે ડરતા રહેવુ લોકો કહેવા લાગ્યા કે, 'અરે! મૂર્ખ પોપટ! બિલાડી ક્યારે આવશે અને તુ ક્યારે ડરતો રહીશ?' આ પ્રમાણે તે પોપટને 'બિલાડી આવે ત્યારે ડરતા રહેવુ' એ જ્ઞાન તો હતુ પરતુ તે જ્ઞાન સક્રિય—ક્રિયાત્મક ન હોવાને કારણે તે જ્ઞાન કોઈ કામનુ રહ્યુ નહિ, નિષ્ફળ નીવડ્યુ

આજની શિક્ષા પણ પોપટીયા શિક્ષણના જેવી બની ગઈ છે. જે વસ્તુ ઉપર પોતાનો અધિકાર નથી તે વસ્તુને પોતાની માનવી અને જે વસ્તુ પોતે બનાવી શકતા નથી એ વસ્તુ મેળવીને અભિમાન કરવુ અને જીવનને પરતત્ર બનાવવુ એ પોપટીયુ જ્ઞાન છે. ઉદાહરણ તરીકે જે પાઘડી તમે પહેરો છો તે પાઘડી બનાવવામા તમે શુ કર્યુ છે? શુ તમે તે પાઘડીને વણી કે રગી છે? તમે જે ધોતીયુ પહેરો છો અને તે પહેરીને અભિમાન કરો છો તે ધોતીયાને તમે કદી [illegible] બનાવ્યુ છે? જો નહિ તો પછી તેને પહેરવામા અભિમાન [illegible] અને પોતાની [illegible]?

આજે સાભળ્યુ છે કે, હમણા એક એવુ મશીન નીકળ્યુ છે કે જે એક હાથ લાબો કરવાથી કોટની એક બાય પહેરાવી દે છે અને બીજો હાથ લાબો કરવાથી બીજી બાય પહેરાવી દે છે આ પ્રમાણે મશીન કોટ પહેરાવી દે છે માનો કે એ પ્રમાણે કોઈ ધોતીયુ પહેરાવી દે એવુ મશીન નીકળે અને તે મશીન ધોતીયુ પહેરાવી પણ આપે તો તે સ્થિતિમા લજ્જા બચાવવાનુ કામ તમારા હાથમા રહ્યુ કે, પરતત્ર રહ્યુ ? મશીન ધોતીયુ પહેરાવી આપે પછી ધોતીયુ પહેરવાની તમે તકલીફ જ શા માટે લો ? પણ જો બજારમા ધોતીયુ ખુલ્લી જાય તો એ દશામા તમે શુ કરશો ? આ પ્રમાણે જે વસ્તુને લીધે તમે પરતત્ર છો, તે વસ્તુ મેળવીને અભિમાન કરવાની શી જરૂર છે ! આવા ખોટા અભિમાનને કારણે જ લોકો પરાધીન અને પતિત બન્યા છે

શાસ્ત્ર કહે છે કે, શ્રેણિક રાજાના પુત્રે અને પાલિત શ્રાવકના પુત્રે ૭૨ કલાનુ શિક્ષણ લીધુ હતુ કદાચ શ્રેણિકના પુત્રે રાજ્ય કરવા માટે ૭૨ કલા શીખી હોય એમ કહેતા હો તો શુ પાલિતના પુત્રને રાજ્ય કરવુ હતુ કે તેને ૭૨ કલાઓ શીખડાવવામા આવી ? પાલિત શ્રાવક હતો અને નિર્ગ્રન્થપ્રવચનનો જાણકાર હતો છતા તેણે પોતાના પુત્રને રાજાના પુત્રની માફક ૭૨ કલાઓ શીખડાવી હતી મારી સમજમા તો એમ કરવાનુ કારણ કદાચ એ હશે કે, જીવનને પરતત્ર ન બનાવવુ, પણ સ્વતત્ર બનાવવુ પરતત્ર બનવાથી જીવન દુખી બની જાય છે સુખી જીવન તો સ્વતત્ર બનવાથી જ બને છે જીવનના ઉપયોગને માટે જે વસ્તુ આવશ્યક છે તે વસ્તુ કઈ છે કે જેનો સમાવેશ ૭૨ કલાઓમા થતો નથી ? ઘર, વસ્ત્ર, ભોજન બનાવવુ આદિ બધા કાર્યો ૭૨ કલામા અન્તર્ગત થાય છે આજે એ ચીજોનો ઉપયોગ તો કરવામા આવે છે પણ તે ચીજોને કેમ બનાવવી એ ન જાણવાને કારણે જ જીવન પરતત્ર બની રહ્યુ છે, જીવન પરતત્ર હોવા છતા લોકો ખોટુ અભિમાન કરે છે અને એ અભિમાનને કારણે જ લોકો પતિત થઈ રહ્યા છે

કદાચ કોઈ કહે કે, અમે પુણ્યવાન છીએ અને અમારી સાથે પુણ્ય કમાવી લાવ્યા છીએ એટલા માટે અમે તૈયાર વસ્તુ ખાઈએ છીએ, પહેરીએ છીએ અને આનદ માણીએ છીએ પણ જે લોકો પરતત્રતા ભોગવે છે તે લોકો પુણ્યવાન છે કે જેમનુ જીવન પરતત્ર નથી, પણ સ્વતત્ર છે તે લોકો પુણ્યવાન છે ? પરતત્રતા ભોગવવી અને પોતાને પુણ્યવાન માની અભિમાન કરવુ એ ભૂલ છે જેમકે મારા હાથે ઑપરેશન કરવામા આવ્યુ છે, એ મારા હાથથી પાત્ર ઉપડતુ નથી અને મારા માટે સાધુઓ ગોચરી લઈ આવે છે જો તૈયાર ખાઈ લેવુ એ જ પુણ્યતા છે તો તો હુ સાધુઓએ લાવેલી ગોચરી ખાઈને એમ કહી શકુ કે હુ તૈયાર ખાનારો તો પુણ્યવાન છુ અને તમે ગોચરી લાવનારા પાપી છો બીમાર થવાથી સાધુઓ મારુ મલમૂત્ર પણ પરઠવી આવે છે એટલા માટે હુ તેમને કહુ કે હુ પુણ્યવાન છુ અને તમે પાપી છો તો શુ આ મારુ કથન ઉચિત કહી શકાય ખરુ ?

લોકો સમ્યગ્જ્ઞાનની વાતો તો કરે છે પણ આજે તેઓ સમ્યગ જ્ઞાનથી કેવી રીતે દૂર જઈ રહ્યા છે તે જોતા નથી પોતાની અનક્તતાને કારણે બીજાઓની સહાયતા લઈને સહાયતા આપનારાઓને પાપી બનાવવા અને પોતાને પુણ્યવાન કહેવડાવવા એ કોઈપણ દૃષ્ટિએ યોગ્ય નથી. મારા માટે ઉચિત તો એ છે કે, પોતાની અનક્તતાને કારણે મુનિઓ પાસેથી હુ જો

કાર્ય લઉ છું તેને માટે હુ તેમને ધન્યવાદ આપુ અને પોતાને માટે એવો પશ્ચાત્તાપ કરુ કે, મારામા આ પ્રકારની અશક્તતા ક્યાથી આવી ગઈ? મારે મુનિઓને એમ કહેવુ જોઈએ કે, તમે લોકો મારા જેવા અશક્તની આ પ્રમાણે સહાયતા કરી ભગવાનની આજ્ઞાનુ પાલન કરી રહ્યા છો અને ભગવાનની સમીપ જઈ રહ્યા છો હુ તો પોતાનુ કામ કરવામાં પણ અશક્ત છુ એટલે મને મારી અશક્તતાને માટે ખેદ છે

આ પ્રમાણે પોતાની અશક્તતાને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવો તો ઠીક છે પણ ખોટું અભિમાન કરવુ અને બીજાને ખરાબ બનાવવા એ કોઈપણ રીતે ઠીક નથી તમે લોકો એમ વિચારો છો કે, અમે તૈયાર ખાઈએ-પહેરીએ છીએ એટલા માટે અમે પુણ્યવાન છીએ પરંતુ પરાધીનતા વહોરવી એ શુ પુણ્યતા છે? તમે લોકો બીજાઓનું બનાવેલું ભોજન ખાઓ છો પરંતુ રસોયો એમ કહી દે કે, હું રસોઈ નહિ બનાવુ તો તમે શું કરશો? તમે એમ કહેશો કે અમારી સ્ત્રી ભોજન બનાવી લેશે! પણ માનો કે, તમારી સ્ત્રી પણ બિમાર પડી ગઈ હોય અને એ દશામા પોતાને ભોજન બનાવતા આવડતું ન હોય તો કેટલી મુશ્કેલી સહેવી પડે? કદાચ તમે કહો કે આખરે હોટલ તો છે ને? પણ હોટલની બોટલ ફોડવા છતા પણ આખરે પરતંત્ર જ રહ્યા ને?

જે લોકો પાયખાનામાં શૌચ જાય છે તે લોકો પોતાને 'મોટા' માને છે અને જે લોકો અશુચિ સાફ કરે છે તેમને 'નીચ' માને છે તે લોકો અશુચિ સાફ કરતા હોવાને કારણે 'નીચ' કહેવાય છે. જો માતા પોતાના પુત્રની અશુચિ સાફ કરે નહિ અને તેમને અશુચિમા જ રહેવા દે તો કેવી મુશ્કેલી પડે! તો પછી જે અશુચિ સાફ કરે છે તેમને 'નીચ' કહેવા અને પોતે અશુચિ ફેલાવવા છતા પોતાને 'ઉચ્ચ' માનવા એ કેવી ભૂલ છે! જેમને તમે નીચ કહો છો તે ભંગીઓ જો ચાહે તો તમો સૌને એક જ દિવસમાં સંકટમાં મૂકી શકે છે જો તેઓ એક દિવસ પણ અશુચિ સાફ ન કરે તો કેવી મુશ્કેલી ઉભી થાય? ઉદયપુરને વિષે એમ સાભળ્યુ છે કે, ત્યા ભંગીઓને ચાંદી પહેરવાની મના કરવામા આવી હતી આ કારણને લીધે ભંગીઓએ ઝાડુ કાઢવાનુ બંધ કરી દીધુ આખરે બધાએ ઠેકાણે આવવુ પડ્યુ અને ભંગીઓને ચાંદી પહેરવાની છૂટ આપવી પડી.

કહેવાનો આશય એ છે કે, જ્ઞાન અને ક્રિયાનો સમન્વય એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. જે ક્રિયારહિત જ્ઞાન છે તે પોપટીયુ જ્ઞાન છે અને ક્રિયાનો ત્યાગ કરી પરતંત્રતા ભોગવવી એ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. એ વાત બીજી છે કે, આજે તમે તમારા જીવન સંબંધી બધાં કામો તમારા હાથે કરી શકતા નથી તો પણ તેનુ અભિમાન તો છોડો અભિમાનનો ત્યાગ કરવાથી પણ ઘણો ખરો લાભ થશે

સુદર્શન ચરિત્ર—૬૬

સુદર્શનની કથા પૂરી થઈ ગઈ છે એ કથાનો ઉપસંહાર કરવાનો છે આ ચરિત્ર કથાનો કઈ વાત ઉપર તમારુ ધ્યાન ખેંચવાનુ છે તે અત્રે બતાવવુ છે.

[illegible] શેઠના અર્હદ્દાસી અને જિનદાસને જુઓ કે બન્ને પતિ-પત્નીના નિયમોનું [illegible] પાલન કરતા હતા. તેમને ત્યાં ગોવાળ સુભગ નામે કેવી રીતે સેવા કરતો હતો અને [illegible] સાથે જિનદાસ અને અર્હદ્દાસી કેવા પ્રેમપૂર્ણ વ્યવહાર રાખતા હતા

તમારે સેવક પણ જોઈએ અને સતાન પણ જોઈએ પણ કેવા જોઈએ ? જવાબમા બધા એમ જ કહેશો કે સારા સંતાન અને સારા સેવકો જોઈએ પરતુ તમે પોતે કેવા છો ! તેનો વિચાર કરો જ્યારે તમે પોતે જ સારા નહિ હો તો પછી સંતાનો સારા ક્યાથી થાય ? 'મૂળ જો સારુ હશે તો ફળ મીઠા આવશે' એ લોકોક્તિ અનુસાર માતાપિતા સારા હોય તો સતાનો પણ સારાં થઈ શકે પોતે સારા ન હોય તો સતાનો સારા ક્યાથી થઈ શકે ?

સુભગ સેવક જ તેમને ત્યા સુદર્શન નામનો પુત્ર થયો પુત્ર કોને કહેવો ! એની વ્યાખ્યા કરતા કહેવામા આવ્યુ છે કે, **पुनातीति पुत्र** અર્થાત્—જે પોતાની રહેણીકરણીથી માતાપિતાને તથા વશકુળને પવિત્ર બનાવે તે જ પુત્ર છે નીતિમા પણ કહ્યુ છે કે—

परिवर्त्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वश समुन्नतिम् ॥

અર્થાત્—આ પરિવર્ત્તનશીલ સસારમા બધા જન્મે છે અને મરે છે પણ તેમનુ જન્મવું જ સાર્થક છે કે જે પોતાના કુલવશને પવિત્ર બનાવે છે.

સુદર્શને પોતાના કુલને કેવુ પવિત્ર બનાવ્યુ હતુ તે જુઓ કેટલાક લોકો વૃદ્ધ થવા છતાં પણ સસારવ્યવહારમા જ ફસાઇ જઈ આખરે મરી જાય છે, પણ જિનદાસે સુદર્શનને યોગ્ય સમજી તેના ઉપર સંસારવ્યવહારનો ભાર સોપી દીધો અને પોતે તથા અર્હદ્દાસીએ આત્માનુ કલ્યાણ સાધ્યુ જિનદાસ તથા અર્હદ્દાસીનુ આ કાર્ય પણ અનુકરણીય છે જે લોકો અન્ત સમય સુધી સંસારવ્યવહારમા જ ફસાએલા રહે છે તેઓ પોતાનુ તો અહિત કરે જ છે પણ સતાનોનુ પણ અહિત કરે છે તેઓ સતાનોની સામે એવો ખરાબ આદર્શ મૂકી જાય છે કે જેથી સતાનોનુ પણ અહિત થાય છે

સુદર્શને કપિલની સાથે મિત્રતા બાધી હતી મિત્રતા કેવી હોવી જોઈએ એ પણ સુદર્શનના ચરિત્ર ઉપરથી જુઓ સાચા મિત્ર વચ્ચે છૂપી વાત પણ છુપાવવામા આવતી નથી અને તેની સાથે ખાનપાનાદિમા પણ કોઈ પ્રકારનો ભેદ રાખવામા આવતો નથી આ જ પ્રમાણે સકટના સમયે મિત્રની સહાયતા કરવા માટે મિત્રોએ હમેશા તૈયાર રહેવુ જોઈએ એ પણ બોધપાઠ આ ચરિત્રકથામાથી મળે છે. નીતિમા જે છ પ્રકારની મિત્રતા બતાવવામા આવી છે તેમાની ઉત્તમ મિત્રતા તો સુદર્શનની મિત્રતા જેવી જ હોય છે

સુદર્શનની મિત્રતા જોવાની સાથે ત્રિયાચરિત્રથી કેટલા સાવધાન રહેવુ જોઈએ અને કદાચ ત્રિયાચરિત્રના ફદામા ફસાઈ જવાય તો તેમાથી કેવી રીતે બચવુ જોઈએ એ પણ જુઓ સુદર્શન કપિલાના ફદામા ફસાઈ ગયો હતો ત્યારે તેણે કપિલાને સ્પષ્ટ કહી દીધુ હતું કે, હુ મારી સ્ત્રીના સિવાય બીજા કોઈને માટે પુરુષ નથી આ પ્રમાણે ત્રિયાચરિત્રના પંજામા સપડાયા છતા તે નિષ્કલક બહાર નીકળી ગયો હતો તેનુ આ કાર્ય પણ અનુકરણીય છે

અભયા રાણી હતી છતા કપિલાના કુસગમાથી તે કેવી બની ગઈ હતી ! કપિલાએ તેને મશ્કરીમા જ ખરાબ કામોમા કેવી રીતે ફસાવી દીધી હતી ? અભયા ભલે ગમે તેવી હોય પણ જો તે કપિલાના કુસગમા પડી ન હોત તો તે સુદર્શનને ફસાવવા માટે તૈયાર ન થાત અને આગળની ઘટના પણ ઘટત નહિ આ વાતને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી કુસગતિથી હમેશા બચવુ જોઈએ સાપ અને વીછીના સગથી એટલી હાનિ થતી નથી જેટલી હાનિ કુસગથી થાય છે. અભયાની જે દુર્ગતિ થઈ તે કુસગના કારણે જ થઈ હતી

કદાચ અનાયાસ જ કુસંગમાં ફસાઈ જવું પડે કે પડી જવાય તો ત્યારે પોતાની ઉપર કુસંગનો પ્રભાવ પડવા દેવો ન જોઈએ જેમકે સુદર્શન અભયાના કુસંગમાં ફસાઈ ગયા હતા પરંતુ કુસંગમાં ન પડવાને કારણે તેઓ કુસંગમાંથી બચી ગયા અને પરિણામે શૂળીનું સિંહાસન થઈ ગયું.

સુદર્શન શેઠ તો અભયાના પંજામાંથી બચી ગયા પણ એ ઉપરથી શિક્ષા એ લેવાની છે કે, કુસંગથી હમેશાં બચતા રહેવું જોઈએ. કપિલાના કુસંગથી અભયાનું કેટલું બધું અધઃપતન થયું હતું તે આગળ કહી દેવામાં આવ્યું છે.

અભયાએ સુદર્શનને પતિત કરવાની જાળ બિછાવી હતી પણ સુદર્શન અભયાના કૃત્યથી વધારે સાવધાન થઈ ગયા તેમના ઉપર કુસંગનો પ્રભાવ તો ન જ પડ્યો પણ તેમણે એમ વિચાર્યું કે, આ બધાં અનર્થો ઘરમાં રહેવાને કારણે જ થાય છે એટલા માટે ઘરનો જ ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેમણે ઘરનો પણ ત્યાગ કર્યો અને સાધુ બની ગયા સાધુ થયા બાદ પણ અભયાની સહાયિકા પંડિતાએ મુનિને વિચલિત કરવા માટે હરિણી વેશ્યાને ભંભેરી. હરિણી શ્રાવિકા બની સુદર્શનને પોતાના ઘેર તેડી આવી અને સુદર્શન પણ માતા ઉપર બાળક જેમ વિશ્વાસ રાખે છે તેમ તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેની સાથે ગયા જેમનામાં કપટ હોતું નથી તેમને સંદેહ પણ હોતો નથી અને તેઓ કોઈ કપટમાં ફસાઈ જતા પણ નથી.

હરિણીએ મુનિને અનુકૂલ–પ્રતિકૂલ અનેક ઉપસર્ગો આપી વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ મુનિ વિચલિત થયા નહિ. આખરે તેણીએ મુનિને જવા દીધા મુનિ તો ચાલ્યા ગયા પરંતુ એ વેશ્યાનું પાછળથી શું થયું તે અત્રે જોવાનું છે

હરિણી વેશ્યા કહે પંડિતા, મુનિ ગુણ અપરંપાર;
દંભ મોહ અબ હટા હૈ મેરા, પાઇ તત્ત્વકા સાર.
અબ મૈં ઐસા શ્રૃંગાર સજૂંગી, તજ ગહનોંકા ભાર,
સોના ચાંદી હીરા મોતી, જિસકા નહીં આધાર.
કજ્જલ ટીકી પાન તજૂંગી, મહંદી પ્રેમ ચડાય,
સચ્ચા પ્રેમ ચઢા કે તન પર, દિલ મુનિજી મે લગાય
જગતારક જિસ માર્ગ સે ગયે હૈં, લૂંગી ધૂલ ઉઠાય,
તન પર મલકર પાવન બનકર, સજૂંગી મેરી કાય
મુનિ વિરહ મે આંસૂ બહાઉ, યે હી મુક્તાહાર,
ઐસી સજીલી બનકે રંગીલી, પાઉ ભવોદધિ પાર

મુનિ હરિણીને ત્યાંથી નીકળી ચાલ્યા ગયા હરિણી તેમની તરફ જોતી જ રહી તે મનમાં વિચારતી હતી કે, આ કેવા મહાત્મા છે જે મારી આંખોના કટાક્ષથી પણ ડગ્યા નહિ હું અત્યાર સુધી મોહને કારણે એવો ગર્વ કરતી હતી કે, મારી આંખોના કટાક્ષની સામે કોણ ઊભો રહી શકે એમ છે! પણ આજે હું સમજી ગઇ કે, જેમના હૃદયમાં પરમાત્માનો વાસ છે તે અપ્સરાથી ડગી શકે નહિ પણ આ મુનિના પ્રતાપથી મને આ વાત સમજવામાં આવી શકી છે

હરિણીએ પંડિતાને બોલાવી પંડિતા તેની સામે આવી અને કહેવા લાગી કે, આખરે તમે હારી ગયાને? વેશ્યાએ જવાબ આપ્યો કે, હા, હવે હું એ મુનિના પ્રતાપથી દુર્ગુણોથી

હારી ગઈ છુ જો મુનિ આવ્યા ન હોત તો હુ દુર્ગુણોથી હારી ન જાત મે અત્યાર સુધી તો દુર્ગુણોની સેવા કરી છે પણ હવેથી હુ સદ્ગુણોની સેવા કરીશ આ બધો પ્રતાપ તે મુનિનો જ છે

હરિણી આ પ્રમાણે પંડિતાને કહે છે હવે આગળ શુ થાય છે તે વિષે યથાવસરે વિચાર કરવામા આવશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો વદી ૮ શુક્રવાર

પ્રાર્થના

શ્રી મુનિસુવ્રત સાહબા, દીનદયાલ દેવાં તણા દેવ કે,
તરણતારણ પ્રભુ મો ભણી, ઉજ્જવલ ચિત્ત સમરુ નિત્યમેવ કે ॥ શ્રી૦ ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદજી કૃત ચોવીશી

શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ આત્માને અનેક ભાવોની પ્રાર્થનાની આવશ્યકતા છે હજી આત્મા છદ્મસ્થ હોવાને કારણે તેનુ કામ એક જ ભાવનાની પ્રાર્થનાથી ચાલી શકતુ નથી. છદ્મસ્થની ભાવના બદલાયા જ કરે છે એટલા જ માટે ભક્તો વિધવિધ ભાવનાથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે.

ભગવાન મુનિસુવ્રતનુ નામ તો તમે લોકો જાણો જ છો 'લોગસ્સ' ના પાઠમા ભગવાન મુનિસુવ્રતનુ નામ આવે જ છે શાસ્ત્રમા ભગવાન મુનિસુવ્રતનુ ચરિત્ર ઓછુ મળે છે, પણ તીર્થંકર મહાપુરુષને માટે જેટલી સત્કલ્પના કરવામા આવે તે બધી સત્કલ્પનાઓ ભગવાન અર્હન્તને લાગુ પડે છે ભક્તજનો ભગવાન મુનિસુવ્રતની પ્રાર્થના કરતા કહે છે કે —

હુ અપરાધી અનાદિ કો, જનમ જનમ ગુના કિયા ભરપૂર કે,
લૂટિયા પ્રાણ છકાયના, સેવિયા પાપ અઠારહ કૂર કે શ્રી મુનિ૦
પૂર્વ અશુભ કર કર્ત્તવ્યતા, તેહને પ્રભુ તૂમ ન વિચાર કે,
અધમ ઉધારણ બિરુદ છે, સરન આયો અબ કીજીએ સાર કે શ્રી મુનિ૦

ભક્તજનોએ આ પ્રમાણે મુનિસુવ્રત ભગવાનની સમક્ષ આત્મનિંદા કરી છે અને પોતાના પાપોની આલોચના કરી છે આ પ્રમાણે આલોચના કરી તેઓ સસારના આઘાતો સહેવા માટે દૃઢ થઈ ગયા છે જેમકે કોઈ માણસ વ્યાયામશાળામા જઈ કસરત કરી શરીરને દૃઢ બનાવે છે, મુદ્‌ગલ ફેરવી હાથને મજબૂત બનાવે છે અને બીજાના આઘાતો સહન કરી પોતાના શરીરને આઘાતો સહેવાને યોગ્ય બનાવે છે તે માણસ વ્યાયામશાળામા તો આઘાતો સહન કરવાની 'પ્રેક્ટીસ' પાડે છે, પણ વ્યાયામશાળામાથી બહાર નીકળી જો તે બીજાઓના આઘાતો સહી ન શકે તો તેને માટે એમ જ કહી શકાય કે, તેણે બરાબર રીતે વ્યાયામ કરી

કદાચ અનાયાસ જ કુસંગમાં ફસાઈ જવું પડે કે પડી જવાય તો ત્યારે પોતાની ઉપર કુસંગનો પ્રભાવ પડવા દેવો ન જોઈએ જેમકે સુદર્શન અભયાના કુસંગમાં ફસાઈ ગયા હતા પરંતુ કુસંગમાં ન પડવાને કારણે તેઓ કુસંગમાંથી બચી ગયા અને પરિણામે શૂળીનું સિંહાસન થઈ ગયું.

સુદર્શન શેઠ તો અભયાના પંજામાંથી બચી ગયા પણ એ ઉપરથી શિક્ષા એ લેવાની છે કે, કુસંગથી હમેશા બચતા રહેવું જોઈએ. કપિલાના કુસંગથી અભયાનું કેટલું બધું અધઃપતન થયું હતું તે આગળ કહી દેવામાં આવ્યું છે.

અભયાએ સુદર્શનને પતિત કરવાની જાળ બિછાવી હતી પણ સુદર્શન અભયાના કૃત્યથી વધારે સાવધાન થઈ ગયા તેમના ઉપર કુસંગનો પ્રભાવ તો ન જ પડ્યો પણ તેમણે એમ વિચાર્યું કે, આ બધાં અનર્થો ઘરમાં રહેવાને કારણે જ થાય છે એટલા માટે ઘરનો જ ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેમણે ઘરનો પણ ત્યાગ કર્યો અને સાધુ બની ગયા. સાધુ થયા બાદ પણ અભયાની સહાયિકા પંડિતાએ મુનિને વિચલિત કરવા માટે હરિણી વેશ્યાને ભંભેરી. હરિણી શ્રાવિકા બની સુદર્શનને પોતાના ઘેર તેડી આવી અને સુદર્શન પણ માતા ઉપર બાળક જેમ વિશ્વાસ રાખે છે તેમ તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેની સાથે ગયા. જેમનામાં કપટ હોતું નથી તેમને સંદેહ પણ હોતો નથી અને તેઓ કોઈ કપટમાં ફસાઈ જતા પણ નથી.

હરિણીએ મુનિને અનુકૂલ–પ્રતિકૂલ અનેક ઉપસર્ગો આપી વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ મુનિ વિચલિત થયા નહિ. આખરે તેણીએ મુનિને જવા દીધા મુનિ તો ચાલ્યા ગયા પરંતુ એ વેશ્યાનું પાછળથી શું થયું તે અત્રે જોવાનું છે.

હરિણી વેશ્યા કહે પંડિતા, મુનિ ગુણ અપરંપાર;
દંભ મોહ અબ હટા હૈ મેરા, પાઇ તત્ત્વકા સાર.
અબ મૈં ઐસા શ્રૃંગાર સજૂંગી, તજ ગહનોંકા ભાર;
સોના ચાંદી હીરા મોતી, જિસકા નહી આધાર.
કજ્જલ ટીકી પાન તજૂંગી, મહંદી પ્રેમ ચઢાય,
સચ્ચા પ્રેમ ચઢા કે તન પર, દિલ મુનિજી મેં લગાય
જગતારક જિસ માર્ગ સે ગયે હૈં, લૂંગી ધૂલ ઉઠાય;
તન પર મલકર પાવન બનકર, સજૂંગી મેરી કાય
મુનિ વિરહ મેં આંસૂ બહાઉ, યે હી મુક્તાહાર,
ઐસી સજીલી બનકે રંગીલી, પાઉ ભવોદધિ પાર.

મુનિ હરિણીને ત્યાંથી નીકળી ચાલ્યા ગયા હરિણી તેમની તરફ જોતી જ રહી તે મનમાં વિચારતી હતી કે, આ કેવા મહાત્મા છે જે મારી આંખોના કટાક્ષથી પણ ડગ્યા નહિ હું અત્યાર સુધી મોહને કારણે એવો ગર્વ કરતી હતી કે, મારી આંખોના કટાક્ષની સામે કોણ ઊભો રહી શકે એમ છે! પણ આજે હું સમજી ગઇ કે, જેમના હૃદયમાં પરમાત્માનો વાસ છે તે અપ્સરાથી ડગી શકે નહિ પણ આ મુનિના પ્રતાપથી મને આ વાત સમજવામાં આવી શકી છે

હરિણીએ પંડિતાને બોલાવી પંડિતા તેની સામે આવી અને કહેવા લાગી કે, આખરે તમે હારી ગયા ને? વેશ્યાએ જવાબ આપ્યો કે, હા, હવે હું એ મુનિના પ્રતાપથી દુર્ગુણોથી

હારી ગઈ છુ જો મુનિ આવ્યા ન હોત તો હુ દુર્ગુણોથી હારી ન જાત મે અત્યાર સુધી તો દુર્ગુણોની સેવા કરી છે પણ હવેથી હુ સદ્‌ગુણોની સેવા કરીશ આ બધો પ્રતાપ તે મુનિનો જ છે

હરિણી આ પ્રમાણે પડિતાને કહે છે હવે આગળ શુ થાય છે તે વિષે યથાવસરે વિચાર કરવામા આવશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો વદી ૮ શુક્રવાર

પ્રાર્થના

શ્રી મુનિસુવ્રત સાહબા, દીનદયાલ દેવાં તણા દેવ કે,
તરણતારણ પ્રભૂ મો ભણી, ઉજ્જ્વલ ચિત્ત સમરુ નિત્યમેવ કે ॥ શ્રી૦ ॥ ૧ ॥

—વિનયચદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ આત્માને અનેક ભાવોની પ્રાર્થનાની આવશ્યકતા છે. હજી આત્મા છદ્મસ્થ હોવાને કારણે તેનુ કામ એક જ ભાવનાની પ્રાર્થનાથી ચાલી શકતુ નથી. છદ્મસ્થની ભાવના બદલાયા જ કરે છે એટલા જ માટે ભક્તો વિધવિધ ભાવનાથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે.

ભગવાન મુનિસુવ્રતનુ નામ તો તમે લોકો જાણો જ છો 'લોગસ્સ' ના પાઠમા ભગવાન મુનિસુવ્રતનુ નામ આવે જ છે શાસ્ત્રમા ભગવાન મુનિસુવ્રતનુ ચરિત્ર ઓછુ મળે છે, પણ તીર્થંકર મહાપુરુષને માટે જેટલી સત્કલ્પના કરવામા આવે તે બધી સત્કલ્પનાઓ ભગવાન અર્હન્તને લાગુ પડે છે ભક્તજનો ભગવાન મુનિસુવ્રતની પ્રાર્થના કરતા કહે છે કે —

હું અપરાધી અનાદિ કો, જનમ જનમ ગુના કિયા ભરપૂર કે,
લૂટિયા પ્રાણ છકાયના, સેવિયા પાપ અઢારહ ક્રૂર કે શ્રી મુનિ૦
પૂર્વ અશુભ કર કર્ત્તવ્યતા, તેહને પ્રભુ તૂમ ન વિચાર કે,
અધમ ઉધારણ બિરુદ છે, સરન આયો અબ કીજીએ સાર કે શ્રી મુનિ૦

ભક્તજનોએ આ પ્રમાણે મુનિસુવ્રત ભગવાનની સમક્ષ આત્મનિંદા કરી છે અને પોતાના પાપોની આલોચના કરી છે આ પ્રમાણે આલોચના કરી તેઓ સસારના આઘાતો સહેવા માટે દઢ થઈ રહ્યા છે જેમકે કોઈ માણુસ વ્યાયામશાળામા જઈ કસરત કરી શરીરને દઢ બનાવે છે, મુદ્દગલ ફેરવી હાથને મજબૂત બનાવે છે અને બીજાના આઘાતો સહન કરી પોતાના શરીરને આઘાતો સહેવાને યોગ્ય બનાવે છે તે માણુસ વ્યાયામશાળામા તો આઘાતો સહન કરવાની 'પ્રેકટીસ' પાડે છે, પણ વ્યાયામશાળામાથી બહાર નીકળી જો તે બીજાઓના આઘાતો સહી ન શકે તો તેને માટે એમ જ કહી શકાય કે, તેણે બરાબર રીતે વ્યાયામ કરી

નથી જો તેણે બરાબર રીતે વ્યાયામ કરી હોત તો તેનું શરીર બીજાઓના આઘાતો સહી શકે એવું બની શકયું હોત

આ વિષે મહાભારતમાં આવેલું આ ઉદાહરણ ભાવિકજનો માટે ઘણું જ ઉપયોગી છે. દુર્યોધનને યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, ' હે ! દુર્યોધન ! જો તારું શરીર વજ્રનું બની જાય તો ભીમની ગદા તો શું, ઇન્દ્રનું વજ્ર પણ તારા શરીરની હાનિ કરી શકે નહિ તારા શરીરને વજ્ર જેવું બનાવવાનો ઉપાય એ છે કે, તું એકવાર તારી ગુણવતી સતી માતાની દૃષ્ટિમાં નીકળી જા તારા શરીર ઉપર તારી માતાની દૃષ્ટિ પડવાથી તારું શરીર વજ્ર જેવું બની જશે."

આ ક્ષાત્રધર્મનું ઉદાહરણ છે. ક્ષત્રિયો કાયરતા લાવી આગળ પાછળનો વિચાર કરતા નથી કિંતુ વીરતાના જ કામો કરે છે તેઓ કાયરતાના પથ ઉપર પગલું પણ ભરતા નથી પણ વીરતાના માર્ગે જ આગળ ધપતા જાય છે દુર્યોધનને શરીર વજ્રમય બનાવવાનો ઉપાય બતાવતી વખતે યુધિષ્ઠિરને એવો વિચાર સરખો પણ ન આવ્યો કે, જો આનું શરીર વજ્રમય બની જશે તો મારા ભાઈઓનું શું થશે અને યુદ્ધનું પરિણામ કેવું આવશે ? વીર લોકો આવી આડી અવળી વાતો કરતા નથી, તેઓ તો વીરતાની જ વાતો કરે છે

યુધિષ્ઠિરે બતાવેલો ઉપાય જાણી દુર્યોધન ત્યાંથી રવાના થયો અને પોતાની માતા ગાંધારી પાસે આવી બધી હકીકત કહી સંભળાવી ગાંધારીએ બધી વાત સાંભળી દુર્યોધનને કહ્યું કે, "જેમની તારી ઉપર આટલી બધી કૃપા છે તે યુધિષ્ઠિરનો તું દ્રોહ કર નહિ" પણ દુર્યોધને ગાંધારીનું કહ્યું ન માન્યું અને એમ જ કહ્યું કે, "હું જેમ કહું છું તે પ્રમાણે તું કરી દે તું તો મારા શરીરને જોઈ વજ્રમય જ બનાવી દે"

માતાનું હૃદય કોઈ જુદા જ પ્રકારનું હોય છે. તે પોતાના પુત્રના અવગુણો જોતી નથી પણ તેનું કલ્યાણ જ જુએ છે

ગાંધારીએ દુર્યોધનની ઇચ્છાનુસાર શરીર ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવાની અનુમતિ આપી જો કે યુધિષ્ઠિરે શરીરને વજ્રમય બનાવવાનો જે ઉપાય બતાવ્યો હતો તેમાં નગ્ન થઈ નીકળવાની શરત કરી હતી પણ દુર્યોધનને માર્ગમાં કૃષ્ણે નગ્ન થઈ ન નીકળવાની સલાહ આપી હતી. એ સલાહાનુસાર તેણે પોતાના ગુપ્તાંગને કોપીનદ્વારા ઢાંકી દીધું અને તે માતાની દૃષ્ટિમાંથી પસાર થયો.

દુર્યોધન પોતાની માતાની દૃષ્ટિમાંથી નીકળ્યો તેની માતાની દૃષ્ટિ શરીરના જે ભાગ ઉપર પડી,- શરીરનો તે ભાગ વજ્રમય બની ગયો પણ જે ભાગ કોપીનદ્વારા ઢંકાએલો હતો તે તેવો જ રહી ગયો, અર્થાત્ તે ભાગ વજ્રમય બની શક્યો નહિ

ગદાયુદ્ધના સમયે ભીમ દુર્યોધનના શરીર ઉપર ગદાનો પ્રહાર કરતો હતો પણ દુર્યોધનના શરીર ઉપર તેની કશી અસર પડતી ન હતી ત્યારે કૃષ્ણે ભીમને કહ્યું કે, તમારી પ્રતિજ્ઞા દુર્યોધનની જાંઘ તોડવાની છે તો પછી તમે તેના શરીરના બીજા ભાગ ઉપર પ્રહાર કેમ કરો છો ? ભીમ કૃષ્ણની આજ્ઞા માનતો હતો એટલે તેણે દુર્યોધનની જાંઘ ઉપર ગદાનો પ્રહાર કર્યો શરીરનો તે ભાગ તો પહેલેથી જ કોમલ હતો એટલે ગદાનો પ્રહાર થતાં જ જાંઘ તૂટી ગઈ અને દુર્યોધન નીચે ઢળી પડ્યો

કહેવાનો આશય એ છે કે, ભગવાનની પ્રાર્થના ગાંધારીની દૃષ્ટિ જેવી છે પ્રાર્થનાની દૃષ્ટિમાં નીકળેલાને જગતનો કોઈ પણ આઘાત લાગી શકતો નથી. પરંતુ શરત એ છે કે,

પરમાત્માની સાથે તેણે કોઈ પ્રકારનો પડદો રાખવો ન જોઈએ તેમની સમક્ષ નગ્ન સત્ય રજુ કરી દેવુ જોઈએ અને પોતાના અવગુણો પણ પ્રગટ કરી દેવા જોઈએ, અર્થાત્ તેમની સમક્ષ સાચા હૃદયથી આલોચના કે આત્મનિંદા કરવી જોઈએ પરમાત્માની પ્રાર્થના આ પ્રમાણે કરવાથી સંસારનો કોઈ પણ આઘાત પ્રાર્થીને લાગી શકતો નથી

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી વખતે કોઈ પ્રકારનો પડદો રાખ્યો છે કે નહિ તેનો સાક્ષી કોણ છે? એની સાક્ષીમા બીજુ કોણ હોય? એની સાક્ષી તો આત્મા જ આપી શકે. પરમાત્માની પ્રાર્થનાદ્વારા આત્મામા એવી શક્તિનો સચાર થવો જોઈએ કે પછી સસારના આઘાતો સહેવામા કોઈપ્રકારનુ કષ્ટ ન થાય પોતાનામા એવી શક્તિ આવી છે કે નહિ એ વાતનો નિર્ણય તે જ કરી શકે છે કે જેણે પોતાનુ નગ્ન સ્વરૂપ પરમાત્માની સમક્ષ પ્રગટ કરી દીધુ હોય જેમકે તમે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી અહીંથી બહાર નીકળ્યા બહાર તમને કોઈએ ગાળો ભાડી જો ગાળો સાભળી તમને ગાળો ભાડનાર ઉપર ક્રોધ થાય તો એમ સમજવુ કે, તમે હજી પરમાત્મા સમક્ષ તમારુ નગ્નસ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું નથી તમે તેમની આગળ કોઈ વાતનો પડદો રાખો છો આ પ્રકારનો પડદો પરમાત્માની આગળ રાખવો ન જોઈએ એ બતાવવા માટે ભક્તજનો કહે છે કે —

> પુરુષ વચન અતિ કઠિન શ્રવણ સુનિ, તેહિ પાવક ન દહોગો,
> વિગત માન સમ શીતલ મન પર, ગુણ અવગુણ ન ગહોગો

ભક્તો કહે છે કે, 'હે! પ્રભો! અમારામા એવી શક્તિ આવે કે અમે કઠોરમાં કઠોર વચનબાણો પણ સહી શકીએ બસ! અમે આપની પાસે એ જ ચાહિએ છીએ'

વચનનો આઘાત કાંઈ ઓછો હોતો નથી બાણોથી વધારે વચનનો આઘાત હોય છે. શાસ્ત્ર પણ કહે છે કે, શસ્ત્રનો આઘાત સહેવો તો સરલ છે પરંતુ વચનનો આઘાત સહેવો બહુ જ મુસ્કેલ છે શસ્ત્રનો ઘા તો મટી પણ શકે છે પણ વચનનો ઘા મટવો બહુ જ મુસ્કેલ હોય છે

ભક્તો કહે છે કે, "હે! પ્રભો! અમોએ જો આપની સમક્ષ નગ્ન સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું હોય અને આપની સાચા હૃદયથી પ્રાર્થના કરી હોય તો કઠોર વચનબાણો પણ અમારી સામે, જે પ્રમાણે સમુદ્રમા પડેલી આગ શાન્ત થઈ જાય છે તે પ્રમાણે શાન્ત થઈ જાય. જો અમારો આત્મા સમુદ્ર સમાન ગભીર બની જાય અને અમારુ મન શાન્ત થઈ જાય તો વચનાગ્નિ પણ પોતાની મેળે જ શાન્ત થઈ જશે અમારુ કાંઈ નુકશાન કરી શકશે નહિ"

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા જો કોઈ પ્રકારની કચાશ ન રહે તો એ દશામા વચનાગ્નિ અવશ્ય શાન્ત થઈ જાય, પણ જો કચાશ રહે તો દુર્યોધનની જે હાલત થઈ તે જ હાલત થાય એટલા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા કોઈ પ્રકારની કચાશ રાખવી ન જોઈએ

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી લોકો એમ ચાહે છે કે, અમને કોઈ ગાળો જ ભાડે નહિ પણ અમે એમ કહીએ છીએ કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી એવી શક્તિ આવે કે જેથી બીજાઓએ આપેલી ગાળો શાન્ત થઈ જાય અર્થાત્ અસર જ ન કરે. આ પ્રમાણે પર-

માત્માની પ્રાર્થના કરવામા આ પ્રકારની સમજનુ જ અંતર રહેલુ છે આ સમજને ફેરવવાની જરૂર છે

ભગવાન મહાવીરને ગોવાળે રાઢવાથી (દોરડાથી) માર મારી કહ્યુ હતુ કે, તે જ મારા બળદોને ચોર્યા છે. મારા બળદો કયા છે તે બતાવ આમ કહેવા છતા જ્યારે ભગવાન બોલતા ન હતા ત્યારે ગોવાળનો ક્રોધ વધતો જતો હતો. કથાનકમાં કહ્યુ છે કે, તે વખતે ઇન્દ્રનુ આસન ડોલાયમાન થયુ ઇન્દ્ર ત્યા આવ્યા અને ક્રોધે ભરાઈ તે ગોવાળને કહેવા લાગ્યા કે, “હે! દુષ્ટાત્મા! જે સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર છે અને જેમણે રાજ્યનો તૃણવત્ ત્યાગ કર્યો છે તેઓએ શુ તારા બળદો ચોર્યા હશે? તુ જોતો નથી કે આ કોણ મહાત્મા છે કે તેમને તુ ફટકા મારી રહ્યો છે! મને તારા ઉપર એવો ક્રોધ આવે છે કે તારા શરીરને આ વજ્રથી વીંધી નાખુ?”

તે વખતે ભગવાન ગોવાળ અને ઇન્દ્રની વચ્ચે પડયા અને ઇન્દ્રને કહેવા લાગ્યા કે, “ઇન્દ્ર! તુ આ શું કરે છે? તુ આને મારી ભક્તિ કરવાને કારણે જ દડ આપે છે ને? પણ મારી ભક્તિ મારા ગુણોને અપનાવવાથી થઈ શકે કે દુર્ગુણોને અપનાવવાથી? આને દડ આપવાને શું હુ સમર્થ ન હતો? પરતુ જો હુ એને દંડ આપત તો શુ તુ મારો ભક્ત રહી શકત? તુ ક્ષમાને કારણે જ મારો ભકત થયો છે ને? તો પછી મારી ભકિત કરવા માટે તુ ક્ષમાથી વિપરીત કામ શા માટે કરી રહ્યો છે! આ ગોવાળ તો અજ્ઞાન છે પણ તુ તો એનાથી પણ વધારે અજ્ઞાનતાનુ કામ કરે છે. આ ગોવાળ મારા વિશ્વાસે બળદોને છોડી ગયો હતો પણ એ શુ જાણે કે હું બળદોની ખબર રાખીશ કે નહિ? તે ગોવાળે પાછા આવી બળદો કયાં ગયા એમ મને પૂછ્યુ અને જ્યારે મે તેના પ્રશ્નનો જવાબ ન આપ્યો ત્યારે તેને એવી શકા પડી કે તેના બળદોને મે જ ચોર્યા છે. આ પ્રમાણે એ તો અજ્ઞાન છે! પણ તુ તો અજ્ઞાન નથી તુ તો જ્ઞાની છો છતા મારી ભકિતને નામે તુ મારા ગુણોથી વિપરીત કામ કેમ કરી રહ્યો છે? તારે મારી ભકિત કરવા માટે મારા લક્ષણ જોવા જોઈએ કે તેના લક્ષણ જોવા જોઈએ? એને દડ આપવા માટે હુ સશકત નથી એમ તો નથી. મે બાલપણમા જ મેરુને ડોલાવ્યો હતો તો હવે મારામા શુ એ શકિત નથી? શકિત છે છતા મેં તેને દંડ એટલા માટે આપ્યો નહિ કે મારી તેના ઉપર અનન્ત કૃપા છે એટલા માટે તુ એને કોઈ પ્રકારનો દંડ આપવાનો વિચાર છોડી દે”

ભગવાન મહાવીર સાચા ક્ષત્રિય હતા તેમનામા બ્રાહ્મણત્વનો ગુણ પણ હતો અને ક્ષાત્રત્વનો ગુણ પણ હતો. તેઓ જાણતા હતા કે કેવળ મસ્તિષ્ક શક્તિથી જ કામ ચાલી શકતું નથી પણ તેની સાથે ક્ષત્રિયોચિત વીરતાની પણ આવશ્યકતા રહે છે

ભગવાનની અમૃત વાણી સાભળી ઇન્દ્ર તો શાન્ત થયો જ પણ તે ગોવાળ પણ બોધ પામ્યો તે ગોવાળ વિચારવા લાગ્યો કે, “મેં તેમને માર માર્યો છે છતા તેઓ મારો પક્ષ ખેચી રહ્યા છે અને મને બચાવી રહ્યા છે ધન્ય છે એ મહા પ્રભુને! આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે ગોવાળ ભગવાનના પગે પડયો કહેવત છે કે, ‘સાકરના તળાવમા ભલે હાડકુ પડે કે પત્થર પડે, પણ તે બધુ મીઠુ જ બની જાય છે’ આ જ પ્રમાણે ભલે કોઈ પ્રેમ કરીને ભગવાનને ભેટે કે દ્વેષ કરીને ભગવાનને ભેટે પણ ભગવાન તો એમને બધાને સમાન જ માને છે અને જે તેમને ભેટે છે તેમને બધાને પોતાના જેવા જ બનાવી દે છે”

કહેવાનો આશય એ છે કે, જ્યારે વચનબાણોને સહેવાની શક્તિ આવી જાય ત્યારે પરમાત્માની પ્રાર્થના સાચી કરી છે એમ માનવુ જેણે બરાબર વ્યાયામ કરી હશે તે બીજાઓની મુક્કીઓથી ડરી જશે નહિ પણ તે મુક્કી મારનારને એમજ કહેશે કે, તુ મને ગમે તેટલી મુક્કીઓ માર, મને તારી મુક્કીઓ કાંઈ જણાતી જ નથી આ જ પ્રમાણે સસારની ગમે તેટલી આપત્તિઓ માથે તૂટી પડે તોપણ તે આપત્તિઓથી ન ગભરાઓ, ત્યારે જ એમ માનવુ કે હવે મારામા પ્રાર્થનાનુ સાચુ બળ આવ્યુ છે

ગાળો ભાડનારો તો 'તુ લુચ્ચો છે, દુષ્ટ છે' વગેરે અપશબ્દો કહેશે પણ જેમણે પરમાત્માની સાચા હૃદયથી પ્રાર્થના કરી હશે તે તો આ પ્રકારની ગાળો સાભળી એમ જ વિચારશે કે, "એ મને ખોટુ શુ કહે છે! હુ પોતે પણ પરમાત્માને એમ જ કહુ છુ કે, 'હુ અનાદિ કાળથી અપરાધી છુ–દુષ્ટ છુ' જો હુ પરમાત્માને આ પ્રકારની વાત હૃદયથી કહું છુ તો પછી જે મને દુષ્ટ કહે છે, તેના ઉપર હુ ક્રોધ કેમ કરી શકુ? બલ્કિ એ તો મને મારા પાપો પ્રકટ કરવામા સહાયતા કરે છે"

કોઈ ગાળો ભાડે તો ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરવો જોઈએ, પણ આવો ઉન્નત વિચાર તો ત્યારે જ આવી શકે કે જ્યારે પરમાત્માની પ્રાર્થના સાચા હૃદયથી કરવામા આવી હોય; નહિ તો સ્ત્રીઓ જેમ ઉપરથી ગીત ગાય છે તેમ પ્રાર્થના પણ ઉપરની બની જશે સ્ત્રીઓ ગાય છે કે—

વાને કેસર ઉડ રહી, કસ્તૂરીકો અન્ત ન પાર

જો કે કસ્તૂરી કે કેસરની જગ્યાએ ધૂળ ઉડી રહી હોય તો પણ સ્ત્રીઓ તો એમ જ કહેશે કે, ધૂળનુ કાંઈ ગીત ગાઈ શકાય? એટલા માટે ધૂળને બદલે કસ્તૂરીનુ ગીત ખોટુ બતાવવા માટે તેઓ ગાય છે આ પ્રકારના ખોટા ગીતની માફક પરમાત્માની ખોટી પ્રાર્થના કરી હોય તો તે વાત જુદી છે પણ જો પરમાત્માની પ્રાર્થના સાચા હૃદયથી કરવામા આવી હોય તો તો કોઈએ ગાળો ભાડી હોય તોપણ ગાળો ભાડનાર ઉપર ક્રોધ આવશે નહિ. જે સાચા ભક્તો છે તેઓ તો પોતાના માટે એમ કહે છે કે—

મો સમ કૌન કુટિલ ખલ કામી,
તુમસે મૈ કાહ છિપાઉ, દયાનિધિ! તુમ હો અન્તર્યામી મો સમ૦
ભર ભર ઉદર વિષયરસ, પીવત જૈસે શૂકરગ્રામી,
જો તન દીન તાહિ, બિસરાયો ઐસો નમકહરામી મો સમ૦

ભક્તો કહે છે કે, 'હે! પ્રભો! અમારા જેવા કુટિલ, દુષ્ટ અને કામી કોણ હશે? બીજા લોકો તો અજ્ઞાન હોવાને કારણે પાપ કરતા જ હશે પણ અમે જાણતા છતા પાપ કરીએ છીએ અને સાથે સાથે તારા ભક્તો પણ કહેવાઈએ છીએ"

આ પ્રમાણે સાચા ભક્તો જ્યારે પોતાને ખરાબ કહે છે તો પછી ગાળો ભાડનાર ઉપર ક્રોધ કેમ કરી શકે! જો તમે પણ પરમાત્માની સાચી પ્રાર્થના કરતા હશો તો અહી હો કે બહાર હો, બધેય ઠેકાણે તમે તેને યાદ જ કરતા રહેશો કોઈ પણ સમયે તેને તમે ભૂલી જશો નહિ પરમાત્મા 'સત્ય શિવ સુન્દરમ્' છે, એટલા માટે જે તેમના ભક્તો છે તેઓ ગાળોને તો શુ, ધગધગતા અગારને પણ 'સત્ય શિવ સુન્દરમ્' બનાવી લેશે

આ કથનની પુષ્ટિ માટે હુ શાસ્ત્રનુ પણ પ્રમાણ આપુ છુ. હું મારા કથનને પ્રમાણભૂત કહેતા નથી પરંતુ શાસ્ત્રના વચનને પ્રમાણભૂત કહુ છુ. મારા જે કથનની પુષ્ટિ શાસ્ત્રના પ્રમાણથી થઈ શકે તેને તો ઠીક માનો અને જેની પુષ્ટિ થઈ ન શકે તેને ઠીક ન માનો જો આ વાતનો વિચાર નહિ રાખો તો ધ્વજાની માફક તમે અસ્થિર જ રહેશો.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૭

અનાથી મુનિના કથનનો ઉપસહાર કરતા ગણધર મહારાજ કહે છે કે—

एवुग्गदंते वि महातवोघणे, महामुणी महापइन्ने महायसे ।
महानियण्ठिज्जमिणं महासुयं, से कहेई महया वित्थरेणं ॥ ५३ ॥

નિર્ગ્રન્થોનુ કલ્યાણ કરનાર આ મહાસૂત્ર શાસ્ત્રમા તો મહાપુરુષોએ પોતાના કલ્યાણ માટે થોડામા જ ગૂથ્યુ છે, પણ ગણધર મહારાજ કહે છે કે, આ નિર્ગ્રન્થોનુ કલ્યાણ કરનારી મહાકથાને મહામુનિ અનાથીએ લાબા વિસ્તારથી મહારાજા શ્રેણિકને સભળાવી હતી.

તમે કહેશો કે, જ્યારે આ કથા, નિર્ગ્રન્થોનુ કલ્યાણ કરનારી છે તો પછી આ કથા સાધુઓ અંદર જ કેમ કરી લેતા નથી ? ગૃહસ્થોની સામે આ કથા શા માટે કહેવામાં આવે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, અનાથી મુનિએ આ કથા નિર્ગ્રન્થોની સામે કહી નથી પરંતુ રાજા શ્રેણિકની સામે કહી છે એટલે શાસ્ત્ર પ્રમાણ મળે છે કે આ કથા ગૃહસ્થોની આગળ કહેવામાં કાંઈપણ વાધો નથી બીજુ જે વાત નિર્ગ્રન્થોને માટે હિતકારી છે તે વાત તમોને પણ હિતકારી જ હશે નિર્ગ્રન્થોનો અને તમારો આત્મા સમાન જ છે નિર્ગ્રન્થો જે મુક્તિ ચાહે છે તે જ મુક્તિ તમે પણ ચાહો છો બધાને માટે એક જ મુક્તિ છે. આ સિવાય જે દવા રાજાના રોગને મટાડે છે તે દવા ગરીબોના રોગને કેમ મટાડે નહિ ? જે સૂર્ય રાજાના મહેલ ઉપર પ્રકાશ પાથરે છે તે જ સૂર્ય ગરીબોના ઝૂપડા ઉપર પણ પ્રકાશ પાથરે છે. સૂર્ય તો રાજાના મહેલ અને ભગીના ઝૂપડા ઉપર સમાનરૂપે પ્રકાશ આપે છે, પછી તો એ પ્રકાશનો જે લાભ લેવા ચાહે તે લઈ શકે છે એ જ પ્રમાણે આ મહાસૂત્ર પણ બધાને માટે સમાન હિતકારી છે. જો કોઈ પાપી આ મહાસૂત્રનો લાભ લેવા ચાહે તો તેને પણ લાભ મળી શકે છે અને કોઈ નિર્ગ્રન્થ તેનો લાભ લેવા ચાહે તો તે પણ લાભ મેળવી શકે છે.

આ મહાકથા કોણે કહી હતી અને કોણે સાભળી હતી એ બતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે, આ મહાકથા કહેનાર મહાઉગ્ર, દાન્ત, તપોધની, મહાપ્રજ્ઞાવાન અને મહાન્ યશસ્વી મુનિ છે

ઉગ્રનો અર્થ વીર થાય છે. તે મુનિ પણ વીર હતા, કોઈને મારવામા વીર ન હતા પણ ઇન્દ્રિયોનુ દમન કરવામા વીર હતા. અર્થાત્ કર્મશત્રુઓને જીતવામા વીર હતા.

જ્યારે કોઈ વીરપુરુષ હાથમા હથિયાર લઈ શત્રુઓને દમન કરવા બહાર નીકળે છે ત્યારે કોઈ તેને એમ કહે કે, તારી સ્ત્રી રુવે છે, તારો છોકરો બિમાર છે અથવા આવી જ બીજી વાતો કહે તો શું તે વીરપુરુષ તેની આવી વાતો સાભળી પાછો ફરશે ? તે વખતે તેને આવી વાતો ગમશે નહિ તેના મનમા તો શત્રુઓનુ દમન કરવુ એની જ ધૂન હશે. તે

કાયરતાપૂર્ણ વાતો સાભળવાને માટે પણ તૈયાર નહિ હોય જે સાચો વીર હશે તે આડી-અવળી વાતોપર ધ્યાન પણ નહિ આપે તેના મનમા એક જ ધૂન હોય કે, **देहं पातयामि वा कार्यं साधयामि** અર્થાત્ કા તો મરી જાઉં અથવા કામ પૂરુ કરી આવુ સાધુઓ પણ આવા જ ધર્મવીર હોય છે સાધુઓ સાધુતાનો સ્વીકાર કરી એમ વિચાર કરતા નથી કે 'કદાચિત્ સાધુતાનુ પાલન થઈ ન શકે અને સસારમા જવુ પડે તો તે વખતે સસારમા કેવી રીતે ભરણપોષણ થશે ? એટલા માટે જત્ર મત્ર શીખી લેવા અને જ્યોતિષ જાણી લેવુ જેથી સસારમા ભરણપોષણ તો થઈ શકે ' સાચા સાધુઓને આવો વિચાર પેદા થતો જ નથી તેઓ તો **जीवआसमरणभयविमुक्का** અર્થાત્-જીવનની આશા અને મરણનો ભય પણ રાખતા નથી તેઓ તો સાધુતામા જ મસ્ત રહે છે અને કર્મશત્રુઓને જીતવામા જ પ્રયત્નશીલ રહે છે

અનાથી મુનિ પણ ઉગ્ર હતા જેમને માતાપિતા, ભાઈબહેન, પત્ની વગેરે પરિવાર-જનો હોય, જેમની પાસે વિપુલ ધનસપત્તિ હોય અને જે મરણ પથારીએથી ઉઠયો હોય તેની ઇચ્છા કઈ હોય ? એવી દશામા ભોગોપભોગ કરવાની ઇચ્છા કોની ન હોય ? કદાચિત્ સાધુ બનવાનો કોઈ પ્રસગ પણ તેની સામે આવે તો પણ એકવાર એવો વિચાર તો આવી શકે કે, હજી એક બે વર્ષ તો મોજમઝા માણી લઉં, પછી સાધુ થવા વિષે જોવાઈ જશે પણ અનાથી મુનિ એવા ઉગ્ર હતા કે તેમણે શરીરનો રોગ શાન્ત થતા જ પોતાના પરિવાર-જનોને એમ કહ્યુ કે, હવે મને દીક્ષા અગીકાર કરવાની આજ્ઞા આપો અને કુટુમ્બીજનોની આજ્ઞા લઈ તેમણે દીક્ષા પણ લઈ લીધી. અનાથી મુનિ એવા ઉગ્ર હતા ધનસપત્તિ અને પરિવારનો આ પ્રમાણે ત્યાગ કરી દેવો અને પછી તે તરફ જોવુ પણ નહિ એ શુ ઓછી વીરતા છે ?

ઉગ્ર સાધુનુ લક્ષણ શુ છે ? એ બતાવવા માટે કહ્યુ છે કે, અનાથી મુનિ ઇન્દ્રિયોને જીતનાર હતા ઇન્દ્રિયો અને નોઇન્દ્રિય-મનને પોતાના વશમા રાખનાર હતા ઉગ્રપુરુષ જ ઇન્દ્રિયોને વશ થતો નથી ઇન્દ્રિયોને પોતાના વશમા રાખનાર જ દાન્ત છે અનાથી મુનિ દાન્ત હતા

ક્ષત્રિયોને હાથની ઉપમા આપવામા આવી છે આખા શરીરનો સ્પર્શ કરી શકે અને આખા શરીરને તપાસી શકે એ સુવિધા માત્ર હાથને જ પ્રાપ્ત થએલ છે અને હાથ જ એ યોગ્યતા ધરાવે છે શરીરનુ પાલન કરનાર પણ હાથ જ છે કમાણીની દૃષ્ટિએ તથા ખાવા-પીવાનુ કાર્ય કરવાની દૃષ્ટિએ હાથ જ શરીરનુ પાલન કરે છે લખવુ, વાચવુ કે બીજુ કોઈ કામ કરવુ એ હાથ દ્વારા જ બની શકે છે જો હાથ ન હોય તો કાઈ કામ થઈ શકતુ નથી હાથ શરીરના કોઈપણ ભાગની ઘૃણા કરતો નથી તે મુખને પણ સાફ કરે છે અને પગને પણ સાફ કરે ક્ષત્રિયોને માટે પણ હાથની ઉપમા આપવામા આપી છે ક્ષત્રિયો પણ બધાનુ પાલન કરે છે અને કોઈની ઘૃણા કરતા નથી તેઓ બ્રાહ્મણોનુ પણ પાલન કરે છે અને ભગીઓનુ પણ પાલન કરે છે તેઓ બધાની તપાસ રાખે છે જે પ્રમાણે હાથ આખા શરીરને પોતાના વશમા રાખે છે તે જ પ્રમાણે ક્ષત્રિયો પણ બધાને પોતાના વશમા રાખે છે. વીરતા ક્ષત્રિયોમા હોય છે

જે પ્રમાણે ક્ષત્રિયો બધાનું પાલન કરવાની સાથે બધાને પોતાના વશમાં રાખે છે તે જ પ્રમાણે સાધુઓ પણ બધી ઇન્દ્રિયોનું પાલન કરવાની સાથે તે ઇન્દ્રિયોને પોતાના વશમાં રાખે છે.

અનાથી મુનિ ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનારા મહાતપસ્વી હતા ઇન્દ્રિયો અને કપાયોને જીતવાને કારણે જ તેઓ તપસ્વી હતા. સાચું તપ કરોડ ભવના કર્મોને પણ ભસ્મીભૂત કરી નાખે છે. કેવલ ઉપવાસ કરવા એ જ તપ નથી ઉપવાસ એ તો તપનું એક અંગ છે. ભગવાને બાહ્ય અને અભ્યન્તર એમ તપના બાર પ્રકાર બતાવેલ છે તપોમહિમા સમજવાથી ઘણો લાભ થઈ શકે છે, ગણધર મહારાજ કહે છે કે આવા મહાતપસ્વી અને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનાર દાન્ત મહામુનિએ આ મહાકથા સંભળાવેલ છે. હવે આ મહાકથાનો સાંભળનાર કોણ છે તે બાબતનો વિચાર હવે પછી કરવામાં આવશે.

સુદર્શન ચરિત્ર—૬૭

મહામુનિનો પ્રતાપ કેવો હોય છે એ વાત સુદર્શન મુનિના ચરિત્ર ઉપરથી જુઓ. હરિણી વેશ્યા પંડિતાની વાતોથી ભરમાઈ ગઈ અને મુનિને વિચલિત કરવાનો નિશ્ચય કરી, તે મુનિને વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી જ્યારે મુનિ તો સામા તેણીને તારવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા હરિણીનો પ્રયત્ન તો નિષ્ફળ નીવડ્યો પણ મુનિનો પ્રયત્ન સફળ નીવડ્યો. હરિણી ઉપર મુનિની અદૃશ્ય શક્તિનો પ્રભાવ પડ્યો.

પંડિતા હરિણી પાસે આવી કહેવા લાગી કે, તમને તમારા પ્રયત્નમાં સફળતા મળી કે કેમ ? હરિણીએ જવાબ આપ્યો કે, હા, મને મારા પ્રયત્નમાં સફળતા મળી. પંડિતાએ ફરી પૂછ્યું કે, શું તમે મુનિને ભ્રષ્ટ કર્યા ? હરિણીએ ઉત્તર આપ્યો કે, અરે ! એ તું શું બોલી રહી છે ? શું મુનિઓ કોઈ દિવસ ભ્રષ્ટ થઈ શકે ? શું સૂર્ય કોઈ દિવસ અંધકાર આપી શકે ? આ જ પ્રમાણે કોઈ દિવસ મુનિ ભ્રષ્ટ થઈ શકે ખરા ? મારા જેવી પાપિણીનો ઉદ્ધાર તો એવા મુનિઓ અવશ્ય કરે છે પણ ભ્રષ્ટ થઈ શકતા નથી. પંડિતાએ પૂછ્યું કે, શું તમારો ઉદ્ધાર થયો ? હરિણી આંખમાંથી આંસુઓ પાડતી કહેવા લાગી કે, હા, મારો ઉદ્ધાર થયો. મને હવે મારા પાપોનો પશ્ચાત્તાપ થાય છે મારા જેવી પાપિણી બીજી કોણ હશે અને મુનિ જેવા બીજા ઉપકારી કોણ હશે ? મુનિ ઉપર ફેંકેલા મારા કામબાણો તો નકામા ગયા પણ મુનિનો પ્રભાવ મારા ઉપર અવશ્ય પડ્યો હું તેમનો મહિમા શું વર્ણવું ? હું ગાયિકા છું અને ગાયનો ગાઈ પણ શકું છું. છતાં એ મુનિનો મહિમા વર્ણવવામાં સમર્થ થઈ ન શકી હું અત્યાર સુધી શેતાનના રાજ્યમાં હતી પરંતુ મુનિની કૃપાથી હવે પરમાત્માના રાજ્યમાં આવી શકી છું હવે હું દંભ અને મોહના રાજ્યમાંથી બહાર નીકળી આવી છું

પંડિતા કહેવા લાગી કે, તમે શું કહી રહ્યા છો ? તમે તમારું જીવન વેશ્યાવૃત્તિમાં વ્યતીત કર્યું છે તો હવે શું શૃંગાર સજી લોકોનું ચિત્તરંજન નહિ કરો ? આ વાતને તમે બરાબર વિચારી જુઓ.

હરિણીએ ઉત્તર આપ્યો કે, હવે હું જુદા જ પ્રકારનો શૃંગાર સજીશ અને કોઈ બીજાનું ચિત્તરંજન નહિ કરતાં મુનિનું જ ચિત્તરંજન કરીશ મેં એ મુનિને મારા હૃદયમાં ધારણ કરી લીધા છે. એ મુનિ મને ભલે તુચ્છ માને પરંતુ હું તો તેમને મારા પ્રભુ માનું છું હવે

હું તેમને માટે જ એવો શૃંગાર સજીશ કે એ શૃંગારમાં શેતાન–સોના–ચાંદીને સ્થાન નહિ હોય હવે હું સાચા પ્રેમનું આભૂષણ, લજ્જાના કપડાં, શીલનું અંજન અને બધા જીવો આત્મા સમાન લાગે એવી મેંદી ધારણ કરીશ જે માર્ગે એ જગતારક મુનિ ગયા છે એ માર્ગની ધૂળને મારા શરીરને માટે ચંદન સમાન ગણી ચોપડીશ એ મહાત્માના સ્મરણમાં જે આંસુઓ મારી આંખમાંથી ટપકશે તે જ આંસુઓ મારો મુક્તાહાર બનશે. હવે હું મુનિનું ચિત્તરંજન કરવા માટે શૃંગાર સજીશ, બીજા કોઈને માટે નહિ.

પંડિતાએ કહ્યું કે, "એવું જીવન તો સાધ્વીઓનું હોય છે વેશ્યાનું જીવન એવું હોઈ શકે નહિ" હરિણીએ ઉત્તર આપ્યો કે, "લોકો મને હવે વેશ્યા કહે કે ન કહે પણ હવે હું વેશ્યા નથી" હવે હરિણી પંડિતાને પણ પોતાના રંગથી કેવી રીતે રંગી લે છે એનો વિચાર હવે પછી યથાસમયે કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો વદી ૯ શનિવાર

પ્રાર્થના

'વિજયસેન' નૃપ 'વિપ્રા' રાણી, નમિનાથ જિન જાયો,
ચૌસઠ ઇન્દ્ર કિયો મિલ ઉત્સવ, સુર–નર આનંદ પાયો,
સુજ્ઞાની જીવા ભજ લો રે જિન ઇકવીસવાં ॥૧॥

—વિનયચંદ્રજી કૃત ચોવીશી

શ્રી નમિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે જ્ઞાનીજનો સંબોધન કરી વારંવાર કહે છે આ સંબોધન કોના માટે છે? કોઈ વ્યક્તિવિશેષને માટે આ સંબોધન નથી પણ અભેદ સંબોધન છે. એટલા માટે જે પોતાને માટે માને એને જ માટે એ સંબોધન છે જ્ઞાનીજનો વારંવાર સંબોધન કરી કહે છે કે, 'હે! સુજ્ઞાનીઓ! પરમાત્માનું ભજન કરો

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે આ પ્રમાણે વારંવાર શા માટે કહેવામાં આવે છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, આજે સંસારમાં અનેક પ્રકારની ઉપાધિઓ વધી રહી છે એ ઉપાધિઓને જોઈ જ્ઞાનીઓએ એક એવો માર્ગ શોધી કાઢયો છે કે જે દ્વારા આત્મા સંસારની ઉપાધિમાંથી નીકળી કલ્યાણ સાધી શકે છે આજે સંસારમાં પઠન–પાઠન આદિની ઊલટી ક્રિયા વધી રહી છે અને એ ક્રિયાને કારણે બુદ્ધિવાદ એવો ફેલાવા પામ્યો છે કે, બુદ્ધિના પ્રપંચમાં પડી જઈ આત્મા અનેક સા[illegible] તત્ત્વોને પણ ભૂલી રહ્યો છે વળી તે બીજાને ભૂલ્યો છે એટલું જ નહિ પણ પોતાને પણ ભૂલી રહ્યો છે! આજના લોકો જડવિજ્ઞાનમાં પડી જઈ ત્યાંસુધી કહેવા લાગ્યા છે કે, આત્મા જ નથી આ પ્રમાણે આજના જડવિજ્ઞાને અનેક ઉપાધિઓને જન્મ આપ્યો છે આ કારણે જ્ઞાનીજનો એમ કહે છે કે, સંસારમાં તો એવાં તોફાનો ચાલ્યા જ કરે છે. તમે તો નિશ્ચલ થઈ પરમાત્માનું ભજન કરો. આ ઉપાધિના

સમયે બીજું કાંઈ કરી શકતા ન હો તો પરમાત્માનું ભજન તો બરાબર કરી શકો છો. જ્યારે પ્રચંડ વાવાઝોડું ચડી આવ્યું હોય ત્યારે આંખોમાં ધૂળ ઘુસી જશે એ કારણે શાસ્ત્ર-વાચન આદિ કાર્ય કરી ન શકો, પણ આત્મા તો કલ્યાણ કરવા માટે ત્યારે પણ સ્વતંત્ર છે. જો તે વખતે પણ તમે આત્માનો વિચાર કરો તો તે વાવાઝોડું પણ તમારા માટે અનુકૂલ જ બની જશે આ જ પ્રમાણે આ ઉપાધિપૂર્ણ જમાનામાં બીજું કાંઈ કરી ન શકો તોપણ પરમાત્માને અવશ્ય ભજો તો બધા તર્કવિતર્કો સ્વતઃ શાન્ત થઈ જશે અને સંસારની ઉપાધિ તમોને કાંઈ હાનિ કરી શકશે નહિ. પરમાત્માની પ્રાર્થનાદ્વારા જો આત્મા ઉપરનું આવરણ દૂર કરી દેવામાં આવે તો આત્મા પણ પરમાત્માની માફક પ્રકાશમાન થઈ જશે. જો કે આ કામ બીજી રીતે પણ કરી શકાય છે પરંતુ પરમાત્માની પ્રાર્થનાદ્વારા આ કામને કરવું બહુ જ સરલ છે એટલા માટે પરમાત્માનું ભજન કરો.

જે પ્રમાણે આ પ્રાર્થનામાં પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું છે, તે જ પ્રમાણે પાતંજલિ યોગદર્શનમાં પણ કહેવામાં આવ્યું છે. જો કે, પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે અષ્ટાંગ યોગની વિધિ બતાવવામાં આવી છે પણ જે વખતે દુનિયામાં તોફાનનું વાવાઝોડું ચડયું હોય તે વખતે પ્રાણાયામ આદિ યોગ સાધવા માટે ક્યાં બેસશો ? એટલા માટે એક એવો સરલ ઉપાય બતાવવામાં આવ્યો છે, જે યોગસાધના જેટલું જ ફળ આપશે. જે પ્રમાણે સમુદ્રમાં તોફાન ચડયું હોય કે નદીમાં પૂર આવ્યું હોય ત્યારે નૌકાનો આધાર લેવામાં આવે છે તે જ પ્રમાણે સંસારમાં તોફાન ચડે ત્યારે જ્ઞાનીજનોએ આત્માને બચાવવા માટે એક સરળ ઉપાય વિચાર્યો છે. એ ઉપાય બતાવતા પાતંજલિ યોગદર્શનમાં કહ્યું છે કે— **ईश्वरपरिधानाद्वा** । અર્થાત્—યોગસાધના કરી ન શકો તો ઈશ્વરપરિધાનદ્વારા પણ યોગની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે સિદ્ધિ તો એક હોય છે પણ તેના સાધનો અનેક હોય છે. બીજાં સાધનોનો ઉપયોગ સંસારમાં તોફાન ચડયું હોય ત્યારે કરી શકો કે ન કરી શકો પણ ઈશ્વરપરિધાન તો પ્રત્યેક સમયે કરી શકો છો.

પરિધાનનો સાધારણ અર્થ ધારણ કરવું અને વિશેષ અર્થ અનન્ય અને નિષ્કામ-ભક્તિથી ધારણ કરવું એ થાય છે. કોઈ પણ પ્રકારની પૌદ્ગલિક વાંછા ન રાખી, તન, મન અને ધનને પરમાત્માને સમર્પણ કરી દેવું એ પરમાત્માની અનન્ય ભક્તિ અથવા ઈશ્વરપરિધાન છે બધા ઉપાયોને છોડી દઈ જો ઈશ્વર ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખવામાં આવે તો જે સિદ્ધિ બીજા ઉપાયોથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તે જ સિદ્ધિ ઈશ્વરની ભક્તિથી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. બલ્કે બીજા ઉપાયોથી તો સિદ્ધિમાં વિલંબ પણ થાય છે પણ આ ઉપાયથી તો ક્ષણભરમાં જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે એવો જ્ઞાનીઓનો આત્મવિશ્વાસ છે.

હવે અત્રે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, ઈશ્વરને સર્વસ્વ સમર્પણ કેવી રીતે કરવું ? ઈશ્વરને તન, મન, ધન કેવી રીતે સમર્પણ કરવું ? શું આજે જ જે કાંઈ હોય તે બધાનો ત્યાગ કરી દેવો અને સાધુ બની જવું ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભક્તજનો કહે છે કે, ઈશ્વરની ભક્તિ હોવાની સાથે આ સંસાર રહે તો તો ભલે રહે, પણ જો ધન કે ઈશ્વરની ભક્તિમાંથી કોઈ એકને છોડવાનો સમય આવે તો તે વખતે તન-ધન ભલે ચાલ્યા જાય પણ ઈશ્વરની ભક્તિ નો રહેવી જ જોઈએ તન, ધન, પ્રાણ સ્ત્રી આદિ સંસારના બધા પદાર્થો જ્યાંસુધી ઈશ્વરની

ભક્તિમા બાધક નથી ત્યાસુધી તો ભલે રહે, પણ જો તે ઇશ્વરની ભક્તિમા બાધક થતા હોય તો એને માટે ભક્ત કહે છે કે, 'હુ આ બધા સાથેની પ્રીતિનો ત્યાગ તો કરી શકુ છુ પરતુ પરમાત્માની પ્રીતિનો ત્યાગ કરી શકુ નહિ' આ પ્રમાણે દૃઢ વિચાર રાખવો એ જ તન–ધન–પ્રાણને ઇશ્વરને સમર્પણ કરવા બરાબર છે જો કોઈ ઇશ્વરની ભક્તિ વિષે આટલો દૃઢ વિશ્વાસ રાખી શકતો નથી, તે ઇશ્વરની ભક્તિ ભલે ઉપરછલી કરી શકે, પણ સાચી ભક્તિ કરી શકતો નથી. જેમને ઇશ્વરની સાચી ભક્તિ કરવી છે તેમણે તો આ પ્રકારનો પુરુષાર્થ કરવો જ પડશે પુરુષાર્થ વિના કોઈ પણ કામ થઈ શકતુ નથી તો પછી પરમાત્માની ભક્તિમા પરમ પુરુષાર્થની આવશ્યકતા હોય એમા કહેવુ જ શુ?

કોઈ એમ કહે કે, જો અમે ઇશ્વરની ભક્તિની સામે સંસારના પદાર્થોને તુચ્છ સમજીએ તો અમારો સસારવ્યવહાર કેમ ચાલી શકે? પણ આ પ્રકારનો સદેહ વ્યર્થ છે. તમે લોકો બેન્કમા રૂપિયા જમા કરાવ્યા બાદ શુ એ રૂપિયાને માટે ચિંતા કરો છો? ઘરનો વીમો ઉતરાવ્યા બાદ શુ એવી ચિંતા રહે છે કે, અમારુ ઘર બળી જશે તો અમને હાનિ થશે? જો નહિ તો પછી પરમાત્માને જે સમર્પણ કરી દેવામા આવ્યુ છે એ તન–ધનને માટે કોઈ પ્રકારની ચિતા કે કોઈ પ્રકારનો સદેહ કરવાની શી જરૂર? તન–ધન પરમાત્માને સમર્પણ કરી દેવુ એ વીમો ઉતરાવવા જેવુ છે જ્યારે તમે સર્વસ્વનો વીમો પરમાત્મા પાસે ઉતરાવ્યો છે તો પછી અમારો સંસારવ્યવહાર કેમ ચાલશે એવી ચિંતા જ કરવાની શી જરૂર?

હવે અત્રે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, ઇશ્વર કોણ છે? ભિન્ન ભિન્ન દાર્શનિકો ઇશ્વરનુ સ્વરૂપ ભિન્ન ભિન્ન માને છે પણ જૈનદર્શન કહે છે કે, જેમનામા અઢાર દોષોમાનો એક પણ દોષ ન હોય તે જ ઇશ્વર છે કદાચ કોઈ એમ કહે કે, શુ આ કથનનુ સમર્થન કોઈ બીજા' શાસ્ત્રો કરે છે, તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે પાતજલિ યોગદર્શનમા કહ્યુ છે કે—

क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्ट' पुरुषविशेष ईश्वर ।

અર્થાત્—જે કલેશ, કર્મ, વિપાક તથા આશય આદિથી રહિત છે તે પુરુષવિશેષ જ ઇશ્વર છે

જો કે ઇશ્વરનું જે સ્વરૂપ ઉપર બતાવવામાં આવ્યુ છે તે પૂરી રીતે તો સિદ્ધોમાં જ ઘટે છે પણ ભગવાન અર્હન્તમા પણ તે ગુણ હોય છે એ કયા ગુણો છે અને ભગવાન અર્હન્તમા એ ગુણો કેવી રીતે ઘટે છે એ વિષે હવે વિચાર કરીએ

પહેલા કલેશ છે જેમનામા એ કલેશ ન હોય તે ઇશ્વર છે. આત્માને જે દ્વારા સતાપ થાય છે તે અવિદ્યા–કલેશ છે આત્માને વધારે કલેશ અવિદ્યાથી થાય છે દુખને સુખ, આત્માને અનાત્મા, અનિત્યને નિત્ય અને અશૌચને શૌચ માનવુ એ અવિદ્યા છે આ અવિદ્યાને જૈનશાસ્ત્ર 'મિથ્યાત્વ'ના નામથી ઓળખે છે. એ મિથ્યાત્વ જ કલેશનુ કારણ છે જેમનામા તે મિથ્યાત્વ નથી તે ઇશ્વર છે આપણે અઢાર દોષોનુ વર્ણન કરતા કહીએ છીએ કે ભગવાનમા મિથ્યાત્વ નથી મિથ્યાત્વ કહો કે અવિદ્યા કહો એ એક જ વાત છે આત્માને અવિદ્યાને કારણે જ બધા દુખો વળગેલા છે શારીરિક, માનસિક, આધિભૌતિક, આધિદૈવિક કે આધ્યાત્મિક કલેશ અવિદ્યાને લીધે જ પેદા થવા પામે છે અવિદ્યાને કારણે કલેશ કેવી રીતે પેદા થાય છે અને વિદ્યાને કારણે એ કલેશ કેવી રીતે મટી જાય છે એ વાત એક ઉદાહરણદ્વારા સમજાવુ છું

માનો કે, કોઈ એક અધારા ઘરમા એક દોરી પડેલી છે. એ દોરીને સાપ સમજી એક માણસ ભય પામ્યો. આ માણસને જે ભય પેદા થયો તે કેવી રીતે થયો ? અવિદ્યાને કારણે જ ભય પેદા થયો ને ? એટલા માટે દોરીના વિષે સાપની કલ્પના થવી એ જ અવિદ્યા છે અને આ અવિદ્યાને કારણે જ ભય પેદા થાય છે ભ્રમ, વિપરીતજ્ઞાન કે અવિદ્યા કહો એ એક જ વાત છે. તે માણસ દોરીને સર્પ માની ભય પામતો હતો એટલામા જ એક બીજો માણસ આવ્યો બીજા માણસે તે ભયભીત થએલા માણસને કહ્યુ કે, તુ ભય કેમ પામે છે ? તે ભયભીત થએલા માણસે કહ્યુ કે, આ મકાનમા સાપ છે. ત્યારે બીજા માણસે કહ્યુ કે, એ સાપ નથી; પણ દોરી છે. આ પ્રમાણે બન્ને વચ્ચે વિવાદ થવા લાગ્યો એટલામા જ કોઈ બત્તી લઈને આવ્યુ અને જોયુ તો તે સર્પ નહિ પણ દોરી હતી. આ પ્રમાણે દોરી છે એવો નિર્ણય થવાથી સાપનો ભય ચાલ્યો ગયો

આ પ્રમાણે અવિદ્યાને કારણે જ ભય પેદા થવા પામે છે અને અવિદ્યા દૂર થતા જ ભય પણ મટી જાય છે. આ જ પ્રમાણે આત્માને જે દુખ છે તે અવિદ્યાને કારણે જ છે. અવિદ્યા દૂર થતા આત્મામા કોઈ પ્રકારનો કલેશ રહેવા પામતો નથી.

તેરમા ગુણસ્થાને ચડેલા ભગવાન અર્હન્તે અવિદ્યાને નષ્ટ કરી દીધેલી હોય છે અવિદ્યા જ કર્મનુ મૂળ છે જ્યારે મૂળ જ નષ્ટ થઈ ચૂકયુ હોય ત્યારે કર્મો કયાથી હોય ? જો કે તેઓ હાલેચાલે છે પણ કર્મો પેદા કરવા માટે હાલતા ચાલતા નથી, પરતુ પૂર્વ કર્મોને નષ્ટ કરવા માટે જ હાલે ચાલે છે.

કર્મો ત્રણ પ્રકારનાં છે. વિહિત, અવિહિત અને વિહિતાવિહિત. અર્થાત્ પુણ્ય, પાપ અને મિશ્ર એમ કર્મો ત્રણ પ્રકારના હોય છે. ભગવાન અર્હન્ત એ ત્રણેય કર્મોમાનુ એક પણ કર્મ બાધતા નથી તેમને કેવળ ઈર્યાવહીની ક્રિયા લાગે છે પણ તે ક્રિયા એક સમયમા બધાય છે, બીજા સમયમા ભોગવાઈ જાય છે અને ત્રીજા સમયમાં તેની નિર્જરા થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે ભગવાન અર્હન્તને સંપ્રરાયની અપેક્ષાએ કર્મો લાગતા જ નથી

કલેશ અને કર્મ તો ભગવાન અર્હન્તમા હોતા જ નથી પણ વિપાક પણ હોતો નથી. વિપાકનો અર્થ કર્મનુ ફલ એ થાય છે કર્મફલરૂપિ જન્મ-મરણ આદિને વિપાક કહેવામા આવે છે. પણ જ્યારે સપ્રરાય કર્મો જ હોતા નથી તો પછી ફલસ્વરૂપ જન્મ-મરણનો વિપાક હોઈ જ કેમ શકે ?

ભગવાનમા આશય અર્થાત્ સસ્કાર પણ હોતો નથી જૈન દર્શન જેને સસ્કાર કહે છે, અન્ય દર્શનો તેને આશય કહે છે. સસ્કારથી જ કર્મ કે વિપાક થાય છે. સસ્કાર ન હોય તો કર્મ કે વિપાક થાય જ નહિ. જેમકે વડથી પૃથક્ થએલ વડના ફળમા અનેક બીજ હોય છે. કોઈ માણસ એ બીજોમાથી એક બીજ લઈ એમ કહે કે, આ બીજમા વડનુ આખું ઝાડ સમાએલ છે તો શુ કોઈ એ વાતને માની શકે ? અને જો એમ કહેનારને એમ કહેવામા આવે કે વૃક્ષ ક્યા છે એ બતાવો તો શુ તે વૃક્ષ બતાવી શકે ખરો ? જો કે એ બીજમા વૃક્ષ પ્રત્યક્ષ દેખાતુ નથી તેમ બતાવી પણ શકાતુ નથી પણ જો તે જ બીજને માટી-પાણી આદિનો સયોગ મળે તો શુ એ જ બીજમાથી વૃક્ષ પેદા થઈ ન શકે ? અવશ્ય થઈ શકે.

તો પછી એ વૃક્ષ એ બીજમાંથી જ પેદા થયુ કે બીજે ક્યાંયથી ? મોટી મોટી જુની ઇમારતો ઉપર પણ વડનુ ઝાડ ઉગી જાય છે તે વડનુ ઝાડ ત્યા ક્યાથી આવી ગયુ ? એના ઉત્તરમા એમ જ કહેવાશે કે, ત્યા વડનુ બી પડયુ હશે એ કારણે જ એ બીજમાથી વૃક્ષ ઉગવા પામ્યુ છે.

આ પ્રમાણે જે સસ્કાર છે તે જ બીજ કહેવાય છે અને બીજનો અર્થ જ સંસ્કાર છે સસ્કારથી જ કર્મ થાય છે અને વિપાક પણ થાય છે જ્યારે સંસ્કાર જ નથી તો પછી કર્મ કે વિપાક ક્યાથી હોઈ શકે ? ભગવાન અર્હન્તે સસ્કારોને નષ્ટ કરી મૂકયા છે એટલા માટે તેમનામા સસ્કાર પણ નથી.

લડાઈમા રાજા પોતે લડતો નથી પણ યોદ્ધાઓ જ લડે છે, છતા યોદ્ધાઓની હારને રાજા પોતાની હાર માને છે અને યોદ્ધાઓની જીતને પોતાની જીત માને છે કારણ કે રાજા યોદ્ધાઓને પોતાના માને છે આ પ્રમાણે રાજાનો યોદ્ધાઓમા અને યોદ્ધાઓનો રાજામા સસ્કાર રહેલો છે.

સંસારમાં એમ તો બધા પદાર્થો પુદ્ગલ છે પણ આત્મા જે પદાર્થોને પોતાના માને છે તેમનો જ સસ્કાર તેનામા આવે છે જે લોકો આ પ્રકારના સસ્કારને આધીન છે, તે સાધારણ પુરુષો છે પણ જેમણે આ પ્રકારના સસ્કારોનો સબધ સર્વથા તોડી નાખ્યો છે તે પુરુષવિશેષ જ ઇશ્વર છે એવા ઇશ્વરને પોતાનુ સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દેવુ અને તેમની ભક્તિ કરવી એમા જ સિદ્ધિ રહેલી છે

પરમાત્માની ભક્તિ પ્રત્યેક જગ્યાએ કરી શકાય છે ભક્તિને સ્થાન અને સમયના બંધન નથી છતા પરમાત્માની ભક્તિને માટે થોડો પણ સમય ન કાઢવો એ કેવી ભૂલ છે ! પરમાત્માની ભક્તિ એવી છે કે એને પોતાની સાથે દરેક જગ્યાએ રાખી શકાય છે. જે સમયે સમુદ્રમા દેવદ્વારા વહાણને તોફાને ચડાવવામા આવ્યુ હતુ તેવા વિકટ સમયે પણ અરણક શ્રાવકે પરમાત્માની ભક્તિ પોતાની સાથે રાખી હતી આવી ભક્તિને છોડીને બીજાં કામોમાં પડ્યા રહેવુ એ કેવી ગભીર ભૂલ છે ! શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા કહ્યુ છે કે —

> **कणकुंडगं चइत्ता ण विट्ठ भुजइ सूयरो ।**
> **एव सील चइत्ता णं दुस्सीलं रमइ मियो ॥**

પરમાત્માની ભક્તિરૂપી શીલનો ત્યાગ કરી સસારના પદાર્થોની સાથે પ્રેમ કરનાર એવી ભૂલ કરે છે, જેવી ભૂલ થાળમા પડેલા કમોદના ચોખા છોડીને સૂવર વિષ્ટા ખાઈને કરે છે ભગવાનની ભક્તિરૂપી શીલનો ત્યાગ કરનાર પણ સૂવર જેવી જ ભૂલ કરે છે

ભક્તજનો અને જ્ઞાનીજનો આ પ્રકારનો હિતોપદેશ આપે છે. આથી વધારે બીજો હિતોપદેશ શુ આપી શકાય ? તેઓ કહે છે કે, પરમાત્માની ભક્તિનો ત્યાગ કરવો એ પોતાના સ્વરૂપનો ત્યાગ કરવા બરાબર છે એટલા માટે પુદ્ગલોના પ્રલોભનમા ન પડતા પરમાત્માની ભક્તિમા સલગ્ન બનો જો સૂવર કમોદના ચોખા ખાય તો શુ તેનુ પેટ નહિ ભરાય ? શુ તેનુ જીવન તે ચોખાદ્વારા નભી નહિ શકે ? જરૂર નભી શકે આથી વિપરીત વિષ્ટા તો ચોખાનો નિસાર ભાગ છે એટલા માટે ચોખા ખાવાથી તેનુ જીવન સારી રીતે નભી શકે, પણ સૂવર આ વાતને બરાબર સમજતો નથી એટલે તે ભૂલ કરે છે, પણ આત્મા તો સૂવરથી

પણ વધારે ભૂલ કરે છે. કારણ કે તે પુદ્ગલોનો સ્વભાવ જાણવા છતાં પણ પુદ્ગલોના પ્રલોભનમાં પડે છે. જો આત્મા પરમાત્માની ભક્તિમા રહે, તો શુ તેનુ ભરણપોષણ નહિ થાય ? તેનુ ભરણપોષણ તો અવશ્ય થઈ શકે અને તે પણ સારી રીતે. પણ પોતાની કાયરતાને કારણે પોતે એમ સમજી રહ્યો છે કે મારું ભરણપોષણ થઈ નહિ શકે જેનામાં આ પ્રકારની કાયરતા નહિ હોય પણ વીરતા હશે તે જ પરમાત્માની ભકિત કરી શકે છે અને પરમાત્માને પોતાનુ સર્વસ્વ સમર્પણ કરી શકે છે જ્યારે દશ રૂપિયાનો પગારદાર સિપાઈ પણ રાજાની રક્ષા માટે પોતાના પ્રાણનો પણ ભોગ આપી શકે છે તો પછી શુ પરમાત્માની ભકિત કરનાર અને પરમાત્માને પોતાનુ સર્વસ્વ સમર્પણ કરનાર પુદ્ગલોના પ્રલોભનનો પણ ભોગ આપી નહિ શકે ? પણ કાયરતા અને તૃષ્ણાએ તમારી સ્થિતિને કઢંગી બનાવી દીધી છે. જો કાયરતા દૂર કરી અને તૃષ્ણાને જીતી પરમાત્માની ભકિત કરો તો આત્માનુ કલ્યાણ અવશ્ય થાય.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૮

રાજા શ્રેણિકને ઉપદેશ આપનાર મુનિ કેવા હતા એ વિષે કાલે થોડુ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. અમે અનાથી મુનિનુ વર્ણન કરીએ, પણ જે ગુણોને કારણે અમે અનાથી મુનિનું વર્ણન કરીએ છીએ તે ગુણોને અમે અપનાવીએ નહિ, તો અમારુ એ ગુણવર્ણન કેવળ ચારણ ભાટ જેવુ પ્રશસાત્મક જ બની જશે વીર લોકો જ્યારે લડાઈ કરવા માટે બહાર નીકળે છે ત્યારે તેમને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે ચારણ–ભાટો શૌર્યગીતો ગાઈને તેમની પ્રશસા કરે છે. ચારણ–ભાટ કેવળ વીરતાની પ્રશંસા જ કરે છે, પણ લડાઈ તો તે વીરલોકો જ કરે છે. વીરતાની પ્રશંસા સાભળી વીર લોકોને જ જોશ આવે છે, કાયર લોકોને જોશ પણ આવતો નથી. આ જ પ્રમાણે અમે મહાત્માઓના તે ગુણોનુ વર્ણન કરીએ પણ તેમના ગુણોને જીવનમા ન ઉતારીએ તો એ ચારણ–ભાટોની માફક વીરોની પ્રશસા કરવા જેવુ ગણાય. એટલા માટે અમારે તેમના ગુણોને પણ જીવનમા ઉતારવાં જોઈએ

તે અનાથી મુનિ ઉગ્ર અને તપોધની હતા તમારી દૃષ્ટિએ તપ મોટું છે કે સસારની ધનસંપત્તિ મોટી છે ? તમે તપને જ મોટું માનો છો એ તમારા સસ્કારોનો જ પ્રતાપ છે. વાસ્તવમા તપનુ ધન જ સાચું ધન છે. માનો કે એક ધનીક માણસ લાખો રૂપિયાનુ ઝવેરાત લઈ જતો હતો રસ્તામા તેને બે માણસો મળ્યા. તે બેમા એક માણસ સસારના ધનને જ મોટુ માનતો હતો અને બીજો તપોધનને મોટુ માનતો હતો. જે સંસારના ધનને જ મોટુ માનતો હતો તેણે વિચાર્યું કે, પાપ કર્યા વિના તો ધન આવતુ નથી. પેહેલા માણસની પાસે આટલુ બધુ ધન છે તો તલવાર કે છરીના એક ઘાયી જ તે ધન મારુ કરી શકુ એમ છુ. તો આ અવસર શા માટે ગુમાવુ ? આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે માણસ જેની પાસે ધન હતુ તેને મારી નાખવા માટે તૈયાર થયો આ જોઈ તપોધની માણસે ધનવાન માણસને કહ્યુ કે, આ સંસારના ધનની સગતિનુ જ પરિણામ છે, કે તેની દાનત બગડી છે અને તને મારવાને માટે પણ તે ધનલોલુપી તૈયાર થયો છે. એટલા માટે જે ધને આ માણસની દાનત બગાડી છે એ ધનનો જ ત્યાગ કેમ કરી દેતો નથી ? તપોધનીના ઉપદેશથી તે ધનિક માણસ સમજી ગયો અને પોતાની પાસેનુ બધુ ઝવેરાત વગેરે તે મારવા આવનાર ધનલોલુપીની સામે મૂકી દીધું

તે ધનલોલુપી માણસ ઝવેરાત વગેરે ધન લેવા તૈયાર થયો ત્યારે તે તપોધની મહાત્મા તેને કહેવા લાગ્યા કે, શુ તુ આ ધન લઈ હવે અમર બની જઈશ ? જ્યારે આ ધન આ માણસની પાસે હતુ ત્યારે તો તારી દાનત બગડી હવે તારી પાસે આ ધન છે તો બીજાની દાનત બગડશે. માટે તુ ધન પ્રત્યેની મમતા આટલી કેમ રાખે છે ? તપોધનીના ઉપદેશથી તેના મનમા અસર થઈ અને તેણે પણ ધન ઉપરની મમતા ઉતારી નાખી હવે કોઈ પ્રકારનો ઝઘડો રહી શકે ? ઝઘડો તો ત્યાસુધી જ હતો કે જ્યાસુધી ધનને લેવા–દેવાની ખેચાતાણી હતી આ પ્રમાણે સંસારના પદાર્થરૂપી ધન કરતા તપોધન ચઢીયાતુ છે

તપોધન શ્રેષ્ઠ ધન છે એ વાત તો ઠીક, પણ તપ શુ છે એ અત્રે જોવાનુ છે અનશન પણ એક તપ છે પરતુ કેવળ અનશન જ તપ નથી છતા અનશન તપનુ મહત્ત્વ કાઈ ઓછુ નથી મહાભારતમા પણ કહ્યુ છે કે —**तपो न अनशनात् परम्** અર્થાત્–અનશન–કાઈ ન ખાવુ–જેવુ બીજુ તપ નથી પણ અનશન તપમા જ તપની સમાપ્તિ થતી નથી ભગવાને બાર પ્રકારના તપ વર્ણવ્યા છે તેમા પહેલુ તપ અનશન તપ છે બીજુ ઊણોદરી તપ છે ત્રીજુ ભિક્ષાચરી (વૃત્તિસક્ષેપ) તપ છે ચોથુ રસપરિત્યાગ તપ છે પાચમુ કાયાક્લેશ અને છઠ્ઠુ પ્રતિસંલીનતા તપ છે આ છ પ્રકારના બાહ્ય તપ છે સાતમુ પ્રાયશ્ચિત્ત, આઠમુ વિનય, નવમુ વૈયાવૃત્ત્ય, દશમુ સ્વાધ્યાય, અગ્યારમુ ધ્યાન અને બારમુ કાયોત્સર્ગ આ છ પ્રકારના આભ્યન્તર તપ છે

જીવનમા તપની બહુ આવશ્યકતા છે તપ વિના એક શ્વાસ પણ સુખપૂર્વક લઈ શકાતો નથી પહેલા અનશન તપની વ્યાપકતા તો એવી છે કે, અમેરિકાના લોકો પણ એ તપ વિષે એમ કહેવા લાગ્યા છે કે, બધી દવાઓમા શ્રેષ્ઠ દવા અનશન છે જે રોગોને મટાડવા માટે મોટા મોટા ડાક્તરોએ પણ હાથ ધોઈ નાખ્યા હતા એવા મહાન્ રોગો પણ ઉપવાસ દ્વારા મટાડવામા આવેલ છે અનશનના વિષે મારો પણ સ્વાનુભવ છે કે, ઉપવાસ દ્વારા રોગ મટી જાય છે જેમને આ વાત વિષે અનુભવ નથી તેઓ તો કદાચ આ વાત માની ન શકે કે ઉપવાસદ્વારા આટલો લાભ થાય છે પણ જેમને અનુભવ છે તેઓ તો ઉપવાસદ્વારા લાભ થાય છે એ વાતને તો અવશ્ય માનશે ગીતામા કહ્યુ છે કે —

विषया विनिवर्त्तन्ते निराहारस्य देहिन ।
रसवर्ज्जं रसोऽप्यस्य पर दृष्टवा निवर्त्तते ॥

લોકમાન્ય તિલક વિદ્વાન હતા પણ વિદ્વતા જુદી વસ્તુ છે અને અનુભવ પણ જુદી વસ્તુ છે એટલા માટે તેમણે ગીતાના આ શ્લોકનો અર્થ એવો લખ્યો છે કે, ઉપવાસથી વિષયો તો છૂટી જાય છે પણ તેની વાસના છૂટી જતી નથી એટલા માટે ઉપવાસ કરવો એ એક રીતે આત્માનો ઘાત કરવા બરાબર છે. લોકમાન્યના આ અર્થ ઉપરથી એ વાત પ્રગટ થાય છે કે, તેમને ઉપવાસ વિષે અનુભવ નહિ હોય અને તેમણે કોઈ દિવસ એકાદશીનો પણ ઉપવાસ કર્યો હોય કે ન પણ કર્યો હોય ! આથી વિરુદ્ધ ગાધીજી ઉપવાસના અનુભવી છે તેમણે એકવીશ એકવીશ દિવસના ઉપવાસ કર્યા છે અને બીજા થોડા થોડા ઉપવાસો પણ આત્મશુદ્ધિ કે અન્ય કારણોને અગે કર્યા છે. એટલા માટે તેઓ ઉપવાસના અનુભવી હોવાને કારણે તેમણે ગીતાના આ શ્લોકનો અર્થ એવો કર્યો છે કે, શરીરની બાહ્ય શુદ્ધિને માટે ઉપવાસ ઘણો સારો ઉપાય છે. જે પ્રમાણે જગલી ઘોડાઓને

જ્યારે પકડી લાવવામા આવે છે ત્યારે તે ઘોડાઓ બહુ તોફાન કરે છે પરંતુ જ્યારે તે ઘોડાઓને બે ત્રણ દિવસ ભૂખ્યા રાખવામા આવે છે ત્યારે તે વશમાં આવી જાય છે. આ જ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોરૂપી ઘોડાઓને વશમાં કરવા માટે ઉપવાસની આવશ્યક્તા રહે છે વિધવા સ્ત્રી અને સાધુ બ્રહ્મચારી આદિ લોકો ઉપવાસની સહાયતાથી જ પોતાના નિયમોનું પાલન કરે છે પણ એટલુ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે, ઉપવાસો બાહ્ય વિષયોને જ મટાડે છે. વાસનાને મટાડતા નથી, એટલા માટે ઉપવાસની સાથે જ વિષયોની વાસનાને મટાડવાનો પણ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

જો કે અનશન તપ સારુ છે છતા બળજબરીથી કોઈની પાસે અનશન તપ કરાવી ન શકાય. તમે ઉપવાસ કરો અને તમારી સાથે જ તમારા નોકરો તથા પશુઓને પણ ઉપવાસ કરાવો-તેમને પણ ખાવા ન આપો-તો તમને ભત્તપાનવિચ્છેદનો અતિચાર લાગશે. **उप-समीपे वसति इति उपवासः** અર્થાત્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની સમીપ વસવુ એ જ ઉપવાસ છે. કોઈને બળજબરીથી ભૂખ્યા રાખવા એ ઉપવાસ નથી. જૈનકુળમા તો ઉપવાસો એવા પ્રચલિત છે કે, સંવત્સરીને દિવસે નાના બાળકો પણ ઉપવાસ કરે છે.

અનશનની બાદ ઊણોદરી તપ છે ઉપવાસને વિષે તો કોઈ પ્રકારનો મતભેદ પણ હોઈ શકે પણ ઊણોદરી તપને વિષે તો કોઈ પ્રકારનો મતભેદ હોઈ જ ન શકે. અલ્પાહારની બધા લોકો પ્રશંસા કરે છે અને બધા તેમાં લાભ માને છે વધારે ખાવાની ઇચ્છા હોવા છતા ઓછુ ખાવુ પણ વધારે ન ખાવુ એ ઊણોદરી તપ છે.

આ પ્રમાણે ૭ પ્રકારનાં તપ તો બાહ્ય શુદ્ધિને માટે છે, પણ આન્તરિક શુદ્ધિને માટે આન્તરિક તપ કરવું જોઈએ.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિને જીતવાનુ કામ આભ્યંતર તપદ્વારા જ થઈ શકે છે. અનાથી મુનિ આ પ્રકારના તપના ધણી હતા. એટલા માટે તેમને તપોધની કહ્યા છે.

સુદર્શન ચરિત્ર—૬૮

તપ-ત્યાગનો પ્રભાવ હરિણી વેશ્યા ઉપર પણ પડયો. તે વેશ્યા પણ સુદર્શન મુનિના તપ-ત્યાગના પ્રભાવથી સુધરી ગઈ તે પોતે તો સુધરી પણ પોતાની સાથે પંડિતાને પણ સુધારી દીધી. એક સુધરે છે તો બીજાને પણ સુધારે છે અને એક બગડે તો બીજાને પણ બગાડે છે.

હરિણી પંડિતાને કહ્યુ કે, મે દંભ અને મોહને જીતી લીધા છે. પંડિતાએ કહ્યુ કે, જ્યારે એમ છે તો પછી તમે શૃંગાર કેવો સજશો અને વેશ્યાવૃત્તિ કેવી રીતે ચલાવશો ? હરિણી વેશ્યાએ ઉત્તર આપ્યો કે, હવે હુ એવો શૃંગાર સજી ન શકુ કે જે કામી કુતરાઓને પસંદ પડે. કુતરાઓ તો મૃત શરીરને ચૂંથે છે, જીવતુ શરીર તેમને ગમતુ નથી. અત્યાર સુધી આ શરીર મરેલુ હતુ એટલા જ માટે કામી કુતરાઓ એને ચૂંથતા હતા પણ હવે હુ જીવિત છુ અને જાગ્રત છુ એટલે એ કામી કુતરાઓ આ શરીરથી દૂર જ ભાગશે. આ કારણે હું એવો શૃંગાર સજીશ નહિ કે જે કામી કુતરાઓને પસંદ પડે પણ એવો શૃંગાર સજીશ કે જે શૃંગારની દેવો પણ સેવા કરે હવે હુ કામીજનોનુ ચિત્તરંજન નહિ કરુ પણ મુનિનુ ચિત્તરંજન કરીશ

હરિણી વેશ્યાએ પંડિતાને આ પ્રમાણે કહ્યુ હવે આગળ શુ થાય છે તે વિષે યથાવસરે વિચાર કરવામા આવશે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૨ આસો વદી ૧૩ બુધવાર

પ્રાર્થના

ધન ધન જનક 'સિધારથ' રાજા, ધન 'ત્રિશલા' દે માત રે પ્રાણી,
જ્યાં સુત જાયો ને ગોદ ખિલાયો, 'બર્દ્ધમાન' વિખ્યાત રે પ્રાણી,
શ્રી મહાવીર નમો વરનાણી ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી મહાવીર ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ પ્રાર્થનામા પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાનો સરલ માર્ગ બતાવવામા આવ્યો છે પરમાત્માને મળવાની જેમની ઇચ્છા છે એને માટે જ્ઞાનીજનોએ સરળ અને સુદર માર્ગ બતાવ્યો છે તેઓ કહે છે કે, પરમાત્માને મળવા માટે પરમાત્માની જ પ્રાર્થના કરો પરમાત્માની પ્રાર્થના એ પરમાત્માને મળવાનો સુદર અને સરળ માર્ગ છે

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી શુ લાભ થાય છે, તો એને માટે કહ્યું છે કે —

तत प्रत्येकचेतनाऽधिगमोऽप्यन्तरायाभावश्च ।

પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી સૌથી મોટો લાભ તો એ થાય છે કે, પ્રત્યેક આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે વિષયભોગના પદાર્થો અર્થાત્ બુદ્ધિકલ્પિત પદાર્થોથી આત્મા અળગો થઈ જાય છે અને પ્રત્યેક આત્માનો બોધ થઈ જાય છે આત્મા જ્યારે બહાર જોવામા જ રહી જાય છે ત્યારે તેને પ્રત્યેક આત્માનો બોધ થતો નથી જો કે આત્મા દૃષ્ટા છે પણ તે દૃષ્ટાભાવમાથી નીકળી દૃશ્યભાવમા ચાલ્યો ગયો છે અને તેથી જ તે ગોથા ખાઈ રહ્યો છે, અને સંસારમા ભટકી રહ્યો છે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી તે દૃશ્યભાવમાથી નીકળી દૃષ્ટાભાવને પ્રાપ્ત થાય છે

ઇન્દ્રિયોદ્વારા ગ્રહીત વિષયો અર્થાત્ જોવામા, સાભળવામા, સુઘવામા, ચાખવામા અને સ્પર્શ કરવામા જે આવે છે તે પદાર્થો દૃશ્ય છે અને આ આત્મા તેનો દૃષ્ટા છે. દૃષ્ટાને જ આ દૃશ્ય પદાર્થોનુ ભાન થાય છે દૃષ્ટાને માટે જ આ પદાર્થો દૃશ્ય છે જો દૃષ્ટા–આત્મા જ ન હોય તો આ પદાર્થો દૃશ્ય કોના થશે ? એટલા માટે જ્યાંસુધી દૃષ્ટા આત્મા છે ત્યાસુધી જ આ દૃશ્ય પદાર્થો જોવામા આવે છે પણ દૃષ્ટા આત્માથી એ ભૂલ થાય છે કે, તે પોતાને જ ભૂલી જાય છે અને જે દૃશ્યને તે જુએ છે, તે જ પોતે બની જાય છે દૃશ્યમા જ તે મશગૂલ બની જાય છે કોઈ સારુ ગાયન સાભળી તે એટલો બધો મુગ્ધ બની જાય છે કે તે પોતાનુ જ ભાન ભૂલી જાય છે પરતુ એમ ભાન ભૂલી જવાથી આત્માને કેવા પ્રકારની હાનિ થાય છે ! એ વાત જ્ઞાનીઓએ અનેક ઉદાહરણો આપી સમજાવી છે હરણ જ્યારે ગાયન ઉપર મુગ્ધ બની જાય છે ત્યારે તે પોતાના પ્રાણ જ ગુમાવી બેસે છે તેને એટલુ ભાન નથી કે આ ગાયન મને ફસાવનાર છે અને મારા પ્રાણ લેનાર છે પતગીયુ દીપકના રૂપ ઉપર મુગ્ધ બની જઈ તેમા પડી મરી જાય છે તે એટલુ જાણતો નથી કે આ દૃશ્યમા પડી જઈ

હું પોતાનો જ નાશ કરી રહ્યો છું આ જ પ્રમાણે પ્રત્યેક વિષયના પદાર્થો વિષે ઉદાહરણો આપવામાં આવ્યાં છે અને એ ઉદાહરણોદ્વારા બતાવવામાં આવ્યું છે કે વિષયોના પદાર્થોમાં પડી જવાથી અને દશ્યની આગળ દૃષ્ટાને ભૂલી જવાથી આત્માને કેટલી બધી હાનિ થાય છે!

મતલબ કે, આ પ્રમાણે આત્મા દશ્યમાં પડી જાય છે અને હું 'દૃષ્ટા' છું એ ભૂલી જાય છે આ ભૂલને કારણે તે પોતે પણ દશ્ય બની જાય છે અને એ જ કારણે મહા અનર્થ પેદા થાય છે દુનિયામાં જેટલા ઝગડાઓ છે એ બધા આ ભૂલને લીધે જ પેદા થવા પામ્યા છે. લોકો કહે છે કે અમારું ધન ચોરાઈ ગયું અને એમ કહી તેઓ રુદન કરે છે. તેઓ એટલું જાણતા નથી કે જો ધન પોતાનું જ હોત તો તે ચોરાઈ કેમ જઈ શકે? અને જે ચોરાઈ ગયું તે પોતાનું કેમ હોઈ શકે? આ વાત ન જાણવાને કારણે જ તેઓ રુવે છે અને કહે છે કે, અમારું ધન ચોરાઈ ગયું આત્મા જ્યારે પોતાને જ ભૂલી જાય છે અને હું દૃષ્ટા છું એવું તેને ભાન રહેતું નથી ત્યારે તે દશ્ય ઉપર આસક્ત બની જાય છે, અને એ આસક્તિને કારણે તે દુ:ખ પામે છે.

હવે અત્રે એ પ્રશ્ન થાય છે કે, જ્યારે આત્મા પોતાનું ભાન ભૂલી ગયો છે અને પોતે દૃષ્ટા હોવા છતાં દશ્યમાં આસક્ત બની ગયો છે તો હવે તેને શું કરવું? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, પરમાત્માને ભજો તો દશ્યમાંથી નીકળી પાછા દૃષ્ટારૂપ બની જશો. પોતાના આત્માનો સાક્ષાત્કાર થવો એને જ આત્મબોધ કે આત્મસાક્ષાત્કાર કહેવામાં આવે છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી હું રૂપ, રસ આદિ દશ્યરૂપ નથી એવું ભાન થાય છે અને એ ભાન થવાથી જ આત્મા પોતાનું ગુમાવેલું રાજ્ય પુનઃ પ્રાપ્ત કરી લે છે. અર્થાત્ તે પાછો દશ્યમાંથી નીકળી દૃષ્ટા બની જાય છે

પરમાત્માને મળવાનો આ જ સરલ માર્ગ છે. પછી તો જે આ માર્ગને અપનાવે છે તે જ આત્મસાક્ષાત્કાર કરી શકે છે અને આત્મલાભ મેળવી શકે છે.

પ્રત્યેક આત્માનો બોધ કે સાક્ષાત્કાર થવાથી આત્મા સંસારના પદાર્થો પોતાનાં નથી એમ માને છે આ ભાવના પેદા થવાથી આત્માને કેટલો લાભ થાય છે અને એ ભાવના કેટલી ઉચ્ચ છે એને માટે ગજસુકુમાર વગેરે મુનિનું ચરિત્ર જુઓ

ગજસુકુમાર મુનિને આ જ ઉચ્ચ ભાવનાએ મોક્ષ અપાવ્યું હતું મસ્તક ઉપર ધગધગતાં અંગારા મૂકવામાં આવ્યા છતાં તેઓ એમ જ વિચારતા હતા કે, મારા મસ્તક ઉપર જે અંગારા મૂકવામાં આવ્યા છે તે મારા નથી અને હું તેનો નથી. કારણ કે, જે મારું છે તે મને બાળી શકે નહિ પાંચસો મુનિઓને ઘાણીમાં પીલાવવામાં આવ્યા હતા ત્યારે તે મુનિઓ એમ વિચારતા હતા કે, રક્ત, માંસ આદિ જે દશ્ય છે તે ઘાણીમાં પીલાય છે, અમે તો દૃષ્ટા છીએ એટલે અમે પીલાઈ શકીએ નહિ આ ઉચ્ચ ભાવનાને કારણે એ મહાપુરુષોએ તત્કાલ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધું અને આત્મકલ્યાણ સાધી લીધું.

શાસ્ત્રમાં આવાં બીજાં અનેક ઉદાહરણો છે પછી તો જેવી તેમની ભાવના અને શક્તિ હશે તે તેવું કરશે પરંતુ શ્રદ્ધા તો એ જ હોવી જોઈએ કે, "જે પદાર્થો જોવામાં આવે છે તે દશ્ય છે અને હું એ બધાનો દૃષ્ટા છું" આ પ્રકારની શ્રદ્ધા હોવાથી ભેદવિજ્ઞાન જાગ્રત થશે અને પરિણામે કલ્યાણ થશે.

પરમાત્માની પ્રાર્થના અને પરમાત્માના ધ્યાનથી આત્મસાક્ષાત્કાર-આત્મબોધ તો થશે જ પણ સાથે સાથે જે અંતરાય જોવામા આવે છે તે અંતરાય પણ નષ્ટ થઈ જશે

અત્રે એક બીજો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, ધ્યાન તો પરમાત્માનુ કરવામા આવે છે અને સાક્ષાત્કાર તો આત્માનો થાય છે આ તો એના જેવી વાત થઈ કે ધ્યાન તો આંબાનુ કરવામા આવ્યુ અને દર્શન થયુ લીંબુનુ ! આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, આત્માનો સાક્ષાત્કાર થવાથી જ ઇશ્વરનો પણ સાક્ષાત્કાર થશે. પરમાત્મા આત્માથી અળગો નથી એટલા માટે આત્માનો સાક્ષાત્કાર થવાથી એમ જ માનવામા આવશે કે, પરમાત્માનો જ સાક્ષાત્કાર થઈ રહ્યો છે આ વાત ઉપર નિષ્ઠા રાખો અને એમ વિચારો કે, 'જે પ્રમાણે પરમાત્મા અવિનાશી છે તે જ પ્રમાણે હુ પણ અવિનાશી છુ, જે પ્રમાણે તે અનન્ત છે તે જ પ્રમાણે હુ પણ અનન્ત છુ અને જે પ્રમાણે તે ચૈતન્ય છે તે જ પ્રમાણે હુ પણ ચૈતન્ય છુ ' આ પ્રમાણે વિચાર કરી જો તમે તન-મનથી ઉપાધિરહિત બની જાઓ તો તમારો આત્મા દ્રષ્ટા બની જશે અને આત્માનો તથા પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર જલ્દી થશે.

મતલબ કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી આત્મામા જાગૃતિ આવશે અને આત્મામાં જાગૃતિ આવવાથી બધા વિઘ્નો મટી જશે, અને જે વિઘ્નો અંતરાય રૂપ હતા તે જ વિઘ્નો સહાયક બની જશે કેવી રીતે એ વિઘ્નો સહાયક બની જશે તે એક નાના ઐતિહાસિક ઉદાહરણદ્વારા સમજાવુ છુ —

શિવાજીમા હિંદુધર્મની રક્ષા કરવાની અને ભારતને મુસલમાનોથી બચાવવાની તીવ્ર ભાવના હતી આ ભાવનાને કારણે શિવાજીએ શુ શુ કર્યું એ વાત કહેવાનો અત્રે અવકાશ નથી તેમ જરૂર નથી અહીં તો કેવળ એટલું જ બતાવવાનુ છે કે, તીવ્ર ભાવના હોવાના કારણે વિઘ્નો પણ કેવી રીતે સહાયક બની જાય છે !

શિવાજીએ એક વાર કિલ્લા ઉપર ચડાઈ કરી એ કિલ્લાની રક્ષા માટે બાદશાહના તરફથી દેશપાડે નામનો એક સરદાર નિયુક્ત કરવામા આવ્યો હતો. શિવાજી તે કિલ્લાને જીતી ન શક્યા અને થાકી ગયા દેશપાડે વીર અને ચતુર હતો એટલે શિવાજી કિલ્લાને જીતી ન શક્યા. શિવાજી વિચારવા લાગ્યા કે, હવે શુ કરવુ ? આખરે તેઓ એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યા કે, આ વીરના હાથે મરી જવુ એ જ સારુ છે આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તેઓ એકલા જ રાતના વખતે કિલ્લામા ઘુસી ગયા દેશપાડેને ખબર પડી કે, શિવાજી કિલ્લામા આવ્યા છે. તે હાથમા તલવાર લઈ શિવાજી પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, તમે મને ઠગવા આવ્યા છો પણ તમારાથી હું ઠગાઈ જાઉં તેમ નથી એટલા માટે તમે પાછા ચાલ્યા જાઓ કાલે સંગ્રામમા મળજો શિવાજીએ દેશપાડેને કહ્યુ કે, હું તમને ઠગવા માટે આવ્યો નથી પણ તમારા હાથે મૃત્યુ પામું એટલા માટે આવ્યો છુ તમે આ તલવારથી મારો શિરોચ્છેદ કરી નાખો દેશપાડે પૂછ્યુ કે એમ કેમ ? શિવાજીએ જવાબ આપ્યો કે, હું જે કાંઈ કરી રહ્યો છુ તે મારા સ્વાર્થ માટે નહિ પરંતુ હિંદુધર્મ અને હિંદુજાતિની રક્ષા માટે કરી રહ્યો છુ, પણ તમારા કારણે મારુ તે કાર્ય અટકી રહ્યુ છે એટલા માટે મે વિચાર્યું કે, તમારા જેવા વીરના હાથે મારુ મૃત્યુ થાય તો મારુ કામ પૂરુ થયુ સમજુ

દેશપાડે ક્ષત્રિય ન હતો પણ બ્રાહ્મણ હતો, છતા તે વીર હતો વીર ઉપર કોઈ વાતની અસર જલ્દી પડે છે આ કારણે શિવાજીની વાત સાભળી દેશપાડેનુ દિલ પીગળી ગયુ અને

તે શિવાજીના પગે પડી કહેવા લાગ્યો કે, હું કેવળ સ્વાર્થને માટે જ તમારા આ કાર્યમાં બાધક થઈ રહ્યો હતો. તમે તો દેશધર્મને માટે આટલું કરી રહ્યા છો અને હું દેશધર્મને માટે કાંઈ કરતો નથી ઊલટો જે દેશધર્મનું કામ કરે છે તેમાં પણ બાધા ઊભી કરું છું વાસ્તવમાં ગૌબ્રાહ્મણ પ્રતિપાલ તમે જ છો. એટલા માટે હવેથી હું તમારી સાથે જ છું અને જે માર્ગ તમારો છે, તે જ માર્ગ મારો પણ છે.

કહેવાનું અત્રે એ છે કે, શિવાજીની સામે કેવું વિઘ્ન હતું ? પરંતુ જ્યારે શિવાજીએ દૃઢતા રાખી અને તેઓ પ્રાણ આપવા માટે તૈયાર થઈ ગયા ત્યારે દેશપાંડે તેમનો સેવક બની ગયો અને તે એવો સેવક બન્યો કે શિવાજીની રક્ષા કરવામાં જ તેણે પોતાના પ્રાણ આપી દીધા આ જ પ્રમાણે જે વિઘ્નો તમારી સામે દેખાય છે, તે વિઘ્નો વિકારરહિત પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી શાન્ત થઈ જશે અને તમારા સેવક બની જશે. આ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી વિઘ્નો પણ દૂર થઈ જશે અને આત્માનું ભાન પણ થશે આત્મા કે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે જ્ઞાનીજનોએ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી એ સરલ માર્ગ બતાવ્યો છે આ માર્ગને પકડી આગળ વધતા જાઓ તો તેમાં તમારું કલ્યાણ રહેલું છે

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૬૯

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને આ જ વાત કરી રહ્યા છે કે, 'દૃષ્ટા બનો.' આ વાતને વીર લોકો જ સમજી શકે છે અને તેને જીવનમાં ઉતારી શકે છે. જે દૃશ્ય અને દૃષ્ટાનો ભેદ સમજી આત્માને દૃષ્ટારૂપ બનાવે છે તે જ વીર છે તમે પણ તમારામાં આવી વીરતા પ્રગટાવો અને કાયરતા ઉપર વિજય મેળવો. આવી વીરતા ધારણ કર્યા વિના આત્મકલ્યાણ સાધી શકાતું નથી

મહામુનિ અનાથીએ રાજા શ્રેણિકની સમક્ષ અનાથતાનું વર્ણન વિસ્તારપૂર્વક કર્યું તે સાંભળી રાજા શ્રેણિક ઉપર તેનો કેવો પ્રભાવ પડ્યો તેનું વર્ણન કરતાં ગણધર સ્વામી કહે છે કે —

तुट्ठो य सेणियो राया, इणमुदाहु कयंजली ।
अनाहयं जहाभूयं, सुट्ठु मे उवदेसियं ॥ ५४ ॥

અનાથી મુનિદ્વારા સનાથ–અનાથની વ્યાખ્યા સાંભળી રાજા શ્રેણિક ઘણો જ સંતુષ્ટ થયો આ વર્ણનદ્વારા એ બતાવવાનું છે કે, રાજા શ્રેણિક પહેલાં બીજું વિચારતો હતો અને આ કથન સાંભળ્યા પછી બીજું વિચારવા લાગ્યો તે વીર હતો, એટલે આ કથા સાંભળી તેણે અનાથી મુનિને હાથ જોડ્યા. તે વાણિયો ન હતો કે સાધારણ વાત માટે પણ હાથ જોડવા માંડે. તે તો ક્ષત્રિય હતો ક્ષત્રિયોને હાથ જોડાવવા સરલ નથી, બહુ જ મુશ્કેલ હોય છે. એટલા માટે મોટા મોટા રાજા–મહારાજાઓ પણ તેને હાથ જોડાવી શક્યા ન હતા દેવો પણ તેને વિચલિત કરી શક્યા ન હતા. વીર ક્ષત્રિયો લોભ કે સંકટમાં પડી જઈ કોઈને હાથ જોડતા નથી રાણા પ્રતાપને બાદશાહ અકબરે રાજ્યનો મોટો ભાગ આપવાનું પ્રલોભન આપ્યું તોપણ રાણા પ્રતાપે અકબરને હાથ જોડ્યા નહિ. આ પ્રમાણે ક્ષત્રિયોને હાથ જોડાવવા સરલ નથી, પણ જ્યારે તેમનું હૃદય પલટી જાય છે ત્યારે ભક્તિવશ થઈ હાથ જોડવામાં ક્ષત્રિયો વાર પણ લગાડતા નથી

રાજા શ્રેણિક સતુષ્ટ થયો અને બે હાથ જોડી મુનિને કહેવા લાગ્યો કે, આપે મને અનાથતાનુ સ્વરૂપ બહુ જ સારી રીતે સમજાવ્યુ

રાજા જ્યાસુધી અનાથતાનો ભાવ સમજ્યો ન હતો ત્યાસુધી તે એમ જ માનતો હતો કે, જેને દુનિયાની સપત્તિ અધિક મળી હોય તે સનાથ છે અને જે દુનિયાની સપત્તિથી રહિત છે તે અનાથ છે રાજા શ્રેણિક તો એમ સમજતો જ હતો પણ તમે લોકો પણ એમ જ સમજો છો ને ! તમે અનાથાલયો ખોલ્યા છે અને તેમા, જેમને કોઈ ખાવા-પીવાનુ આપનાર નથી, જેમની શિક્ષાનો કોઈ પ્રબધ કરનાર નથી, એવાઓને અનાથ માનવામા આવે છે, અને એવા અનાથોને જ રાખવામા આવે છે આ પ્રમાણે રાજાની પહેલી સમજમા અને તમારી સમજમા શુ અતર રહ્યુ ?

રાજા શ્રેણિક એને જ અનાથ માનતો હતો કે જેની પાસે સંસારની સપત્તિ નથી, અને તેને જ સનાથ સમજતો હતો કે જેની પાસે સસારની વધારે સપત્તિ છે તે પોતાને સનાથ માનતો હતો અને તેનુ કારણ એ હતુ કે, તેની પાસે સસારની સપત્તિ અધિક હતી પોતાને સનાથ માનતો હોવાના કારણે જ તેણે અનાથી મુનિને એમ કહ્યુ હતુ કે, તમે આ ભર-જુવાનીમા આવા સુદર અને સ્વરૂપવાન હોવા છતા સાધુ કેમ થયા ? આ પ્રશ્નના જવાબમા મુનિએ કહ્યુ કે, હુ અનાથ હતો એ કારણે સાધુ થયો ત્યારે રાજાએ કહ્યુ કે, તમારા જેવા આવા સ્વસ્થ અને સુદર શરીરવાળા અનાથ હોય એ કેમ બની શકે ? ખેર ! હુ આ વિષે વધારે વિવાદમા ન પડતા આપને એટલુ જ કહુ છુ કે, 'આપ અનાથ છો તો હું આપનો નાથ બનુ છુ જ્યારે હુ રાજા તમારો નાથ બનુ છુ, તો પછી તમારે બીજુ શુ જોઈએ ! તમે મારી સાથે ચાલો અને ભોગોપભોગ કરો આ મનુષ્યજન્મને આમ ખરાબ ન કરો. મારા રાજ્યમા આવા સ્વસ્થ સુદર શરીરવાળા લોકો આ પ્રમાણે જીવન ખરાબ કરે એ હું જોઈ શકુ નહિ '

શ્રેણિકે આ પ્રમાણે જે કાઈ કહ્યુ હતુ તેનુ કારણ એ જ હતુ કે, તે સનાથ-અનાથનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણતો ન હતો જેની પાસે સસારની વધારે સપત્તિ હોય તે સનાથ છે એ તેનુ અજ્ઞાન હતુ છતા તે જેને સુધારો સમજતો હતો તે સુધારો કરવા માટે પણ તૈયાર થયો હતો આજે પણ જગતમા એને જ સુધારો માનવામા આવે છે કે કોઈને પૌદ્ગલિક દૃષ્ટિથી દુખી રહેવા ન દેવો રાજા પણ આ જ સુધારો કરવા માટે તૈયાર થયો હતો અને મુનિને ભોગસામગ્રી આદિ આપી તેમનુ દુખ મટાડવા ચાહતો હતો આથી વધારે તો તે કરી પણ શુ શકતો હતો ? આત્માને ઉપર ચડાવવાનુ આ પહેલુ પગથિયુ છે કોઈને દુ:ખી જોઈ તેનુ દુખ મટાડવાનો પ્રયત્ન કરવો એ નીતિના પહેલા પગથિએ ચડીને જ આત્મા આગળ વધી શકે છે

રાજા તો આ પ્રમાણે મુનિનુ દુખ મટાડવા માટે તૈયાર થઈ નીતિનુ પહેલુ પગથિયું ચડી ગયો હતો પણ તમે તમારા માટે જુઓ કે, તમે આ ચરિત્ર તો સાભળો છો પરતુ તમે આ પ્રકારનુ પહેલુ પગથિયુ ચડી ગયા છો કે નહિ અને તમે પણ કોઈને દુખી જોઈ તેનુ દુખ દૂર કરો છો કે નહિ ? કદાચ તમે એમ કહો કે, રાજા જે દુખ મટાડવા માટે તૈયાર થયો હતો તે દુખ મટાડવુ એ તો સંસારનુ કામ છે પણ હુ તમને પૂછુ છુ કે, શુ તમે સંસારમા નથી ? તમે પણ સસારમા જ બેઠા છો છતા જેમની કમાણીથી તમે

ધનવાન બન્યા છો એ ગરીબોનો વિચાર ન કરો અને તેમને દુઃખમાં જોઈ તમારું હૃદય પીગળે નહિ તો એ દશામાં એમ કેમ કહી શકાય કે તમે આ કથા સાંભળવાને પાત્ર બન્યા છો?

દક્ષિણ પ્રાંત વિષે સાંભળ્યું છે કે, ત્યાં દુષ્કાલને કારણે નવ આનામાં સાત ગાયો વેચવામાં આવી છે. સાત ગાયોની શું નવ આના કીમત છે! પણ ખરીદનારો મફત લેવા ચાહતો નહિ હોય એટલે તેણે આ નામની કીમત આપી હશે. સાથે એવું પણ સાંભળ્યું છે કે, પાંચ હજાર પશુઓને કસાઈઓ લઈ ગયા છે, કે જેઓ તેમની કત્લ કરશે તમે લોકો ગાયોની આવી દુર્દશા જોઈ જો સારા ખાનપાનમાં, ઓઢવા-પહેરવામાં તથા નાટક-સિનેમા જોવામાં જ રહો તો શું એમ કહેવાય કે તમે તમારા ધનનો સદુપયોગ કરો છો? અને શું તમે સનાથ-અનાથનો ભેદ સમજવાના પાત્ર બન્યા છો?

રાજા શ્રેણિકનું પ્રાથમિક કાર્ય કેવું હતું તે જુઓ તે મુનિને કહેતો હતો કે, હું કોઈને દુઃખી જોઈ શકતો નથી. બીજાઓને દુઃખી જોઈને હું સુખોપભોગ કરું એ મારાથી બની શકતું નથી. રાજા શ્રેણિક આ પ્રકારનો વિચાર કરતો હતો, અને જેમનામાં આ પ્રકારનો વિચાર છે તે જ માણસ આ સનાથ-અનાથના ઉપદેશનો પાત્ર બની શકે છે.

મુનિએ જ્યારે તેને એમ કહ્યું કે, હું અનાથ હતો એટલે મેં દીક્ષા લીધી ત્યારે તેણે હસીને કહ્યું કે, એમ છે તો હું તમારો નાથ બનું છું. પણ જ્યારે મુનિએ તેને માટે એમ કહ્યું કે, તું પોતે પણ અનાથ છે તો પછી બીજાનો નાથ કેમ બની શકે? આ સાંભળી તેને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. તે વીર હતો, એટલા માટે તે મુનિનું કથન સાંભળી ચૂપ બેસી ન રહ્યો પણ તેણે નિર્ણય કરાવવા ચાહ્યું અને મુનિને કહ્યું કે, હું રાજા છું, મારી પાસે આટલી બધી સંપત્તિ છે અને હું આજ્ઞાનો ઈશ્વર છું તો પછી હું અનાથ કેવી રીતે છું? શું તમારું આ કથન ખોટું નથી?

રાજાએ આ વાત કોઈ બીજાને કહી હોત તો સંભવ છે કે તે નારાજ થઈ જાત પણ આ મુનિ તો ક્ષમાના ભંડારસમા હતા, એટલા માટે રાજાના કથનના જવાબમાં તેમણે એમ કહ્યું કે, "હે! રાજન્! આમ કહેવામાં તારો દોષ નથી પરંતુ તારા અજ્ઞાનનો જ દોષ છે. તું સનાથ અને અનાથનું સ્વરૂપ જાણતો નથી, એટલા જ માટે તું આ પ્રમાણે કહે છે."

આ પ્રમાણે કહી મુનિએ રાજાને સનાથ-અનાથનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું ત્યારે રાજા હાથ જોડી મુનિની ક્ષમા માગવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, મેં આપને અનુચિત વાત કહી આપનો અપરાધ કર્યો છે. આપ મારા એ ઘોર અપરાધને ક્ષમા કરો

સુદર્શન-ચરિત્ર—૬૯

સુદર્શન મુનિને વિચલિત કરવાનો જેણે પ્રયત્ન કર્યો હતો તે હરિણી વેશ્યા પણ સુધરી ગઈ અને પંડિતાને કહેવા લાગી કે, હું મુનિથી હારી ગઈ. જો હું મુનિદ્વારા પરાજિત થઈ ન હોત અને મારો વિચાર બદલ્યો ન હોત, તો ન જાણે મારી કેવી ગતિ થાત! એ તો બહુ સારું થયું કે, તેં મને મુનિને વિચલિત કરવાનું કહ્યું અને મેં મુનિને વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો મેં મુનિને વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે મુનિ પારસમણિની સમાન હોવાથી લોટા જેવી મને પણ તેમણે સોનાની માફક પવિત્ર બનાવી દીધી. હવે તો હું એ મુનિની શિષ્યા બની ગઈ છું. એટલા માટે જે માર્ગ તેમનો છે તે જ માર્ગ મારો પણ છે.

હરિણીનો પહેરવેશ તો હજી વેશ્યાના જેવો જ છે પણ તેની ભાવના બદલી ગઈ છે એટલા માટે તે પોતાને માટે એમ કહે છે કે હવે હું મુનિની શિષ્યા બની ગઈ છુ

હરિણીનુ આ કથન સાભળી પડિતા તેને કહેવા લાગી કે, તમે આ શુ કહી રહ્યા છો ? તમારા પૂર્વ પરિચિત પુરુષો જ્યારે અહીં આવશે અને અનેક પ્રકારના પ્રલોભનો આપી તમને કામવાસનાની પૂર્તિનુ સાધન બનાવવા ચાહશે ત્યારે તમે શુ કરશો તેનો વિચાર કરો !

પડિતાના આ કથનના ઉત્તરમા હરિણીએ કહ્યુ કે, હવે હું જાગ્રત છુ. હવે હું દૃષ્ટા છુ, દશ્ય રહી નથી એટલા માટે હવે હું એ લોકોના વિષયભોગનુ સાધન બની શકુ એમ નથી. હવે મારો આ શ્રૃગાર અને આ કપડા નહિ રહે પરતુ કેવલ લજ્જાની રક્ષા માટે આ શરીર ઉપર કપડા રહેશે અને ભોજન પણ શરીરની રક્ષા માટે જ હશે, રસાસ્વાદ માટે નહિ. આ શરીરની સહાયતા જ્યાસુધી આવશ્યક છે ત્યાસુધી તેને રાખી શકુ છુ, નહિ તો તેનો પણ ત્યાગ કરી શકુ છુ મારા માટે હવેથી લજ્જા ઢાકવા માટે વસ્ત્ર અને શરીર ટકાવવા માટે ભોજન સિવાય બીજુ ખાવુ-પહેરવુ હરામ છે. હવેથી હું સોના-હીરાનો આ શ્રૃગાર પણ પહેરીશ નહિ. મુનિએ મને જુદા જ પ્રકારનો શ્રૃગાર પહેરાવી દીધો છે.

પડિતા હરિણીનુ કથન સાભળી કહેવા લાગી કે, જેની મે દલાલી કરી હતી તે વેશ્યા પણ સુધરી ગઈ તો પછી હવે હું પણ સુધર્યા વિના કેમ રહી શકુ ? તે હરિણીને કહેવા લાગી કે, હવે તમારો માર્ગ એ જ મારો માર્ગ છે. તમે મારા માટે આદર્શ–અરીસાની સમાન છો, એટલા માટે તમે જે કરશો તે હું પણ કરીશ

આ પ્રમાણે હરિણીની સાથે જ પડિતા પણ પૂરી પડિતા બની ગઈ. જે લોકો મુનિની સાથે દ્રોહ કરનારા હતા, તે લોકો પણ સુધરી જઈ કલ્યાણના માર્ગે ચડી ગયા અને વહેલા કે મોડા મોક્ષે જશે તો પછી જે લોકો મુનિની સાથે પ્રીતિ રાખતા હતા તે મનોરમા વગેરે પણ આત્મકલ્યાણ સાધી મોક્ષે કેમ નહિ જાય ?

આ પ્રમાણે તે બધા લોકોએ આત્માનુ કલ્યાણ કર્યું પણ તમે તમારા વિષે વિચારો કે તમે શુ કરો છો ? તમે સસાર-સંબધમા બદ્ધ થએલા છો અને જો સ્વ-સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી શકતા ન હો તો પણ જો પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરો તો પણ તેમા કલ્યાણ છે મહાત્મા સુદર્શનનો આદર્શ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી આગળ વધતા જાઓ તો તમે પણ તમારા આત્માનુ કલ્યાણ કરી શકશો

વ્યાખ્યાનઃ સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૧ રવિવાર

પ્રાર્થના

આજ મ્હારા સંભવ જિનકે, હિતચિતસું ગુણ ગાસ્યાં,
મધુર મધુર સ્વર રાગ અલાપી, ગહરે શબ્દ ગુંજાસ્યાં ॥ ૧ ॥

—વિનયચન્દ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી સંભવનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે

ભગવાન સંભવનાથની પ્રાર્થનાદ્વારા આત્માને શું વિશેષ લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે એ વાત આ પ્રાર્થનામાં બતાવવામાં આવી છે

લક્ષ્યબિંદુ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને જ પ્રત્યેક કાર્ય કરવું જોઈએ. લક્ષ્યનો નિર્ધાર કર્યા વિના અર્થાત્ અજ્ઞાનપૂર્વક કરવામાં આવેલું કોઈ પણ કાર્ય લાભપ્રદ નીવડતું નથી લક્ષ્યપૂર્વક કાર્ય કરવું એ જ ન્યાયમાર્ગ છે ભગવાન સંભવનાથની પ્રાર્થના વિષે પણ એ જોવું આવશ્યક છે કે, પ્રાર્થનાદ્વારા આત્માને કયા વિશેષ લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે।

જ્ઞાનીજનોનું કથન છે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના આત્માને પરમાત્માની સાથે સંલગ્ન કરી –એકતાર કરી–કરવી જોઈએ અને પરમાત્માના ગુણોને હૃદયમાં ઉતારવા જોઈએ આ રીતે પ્રાર્થના કરવામાં બાલજીવોનો પણ સમાવેશ થઈ શકે છે. પરંતુ હમેશા બાલબુદ્ધિથી જ પ્રાર્થના કરતા રહેવું ન જોઈએ જેમ જેમ બુદ્ધિનો વિકાસ થતો જાય તેમ તેમ તત્ત્વો ઉપર પણ વિચાર કરવો જોઈએ. બુદ્ધિના વિકાસની સાથે જ તાત્ત્વિક વિકાસ પણ કરવો જોઈએ અને તાત્ત્વિક વિકાસની સાથે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ હમેશા બાળક જ બન્યા રહેવું ન જોઈએ. જ્ઞાનીઓનું એવું કથન છે કે, બાળજીવો માટે પ્રાર્થના એ જ આગળ વધવાનો માર્ગ છે, પરંતુ બુદ્ધિના વિકાસની સાથે જ પ્રાર્થનાનો વિકાસ કરવો જોઈએ અને આગળ વધવું જોઈએ આ કથનાનુસાર ભગવાન સંભવનાથની પ્રાર્થના પણ તાત્ત્વિક વિચારની સાથે કરવી જોઈએ. આ પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે કે.—

આજ મારા સંભવ જિન કે, હિતચિત્તસે ગુણ ગાસ્યાં

અર્થાત્—આજે હું ભગવાન સંભવનાથની પ્રાર્થનામાં ચિત્ત લગાડી અને તેમાં મારું હિત માની પ્રાર્થના કરીશ. ઉપલક દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો આ એક સાધારણ પ્રતિજ્ઞા છે અને બીજી દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો તે ઉપદેશ પણ છે આપણે જો આ પ્રાર્થનાને પ્રતિજ્ઞારૂપ સમજતા હોઈએ તો આ પ્રતિજ્ઞાને પૂરી કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને જો તેને ઉપદેશરૂપ માનતા હોઈએ તો આ ઉપદેશને હૃદયમાં ઉતારવો જોઈએ.

જ્ઞાનીઓએ ભગવાન સંભવનાથના ચરિત્ર ઉપર ઘણો પ્રકાશ પાડ્યો છે. જ્ઞાન અને ક્રિયામાં સમર્થ એવા જ્ઞાનીઓએ ભગવાનના ગુણો ઉપર પ્રકાશ પાડી તે ગુણોને પોતાના જીવનમાં સ્થાન આપ્યું છે. તેઓએ ભગવાન સંભવનાથના ગુણો ઉપર કેવી રીતે પ્રકાશ પાડ્યો

છે એ બધાનુ વર્ણન કરવાને માટે તો હુ સમર્થ નથી પણ ભગવાન સંભવનાથનુ નામ સંભવનાથ કેમ પડ્યુ એ વિષે બરાબર વિચાર કરવામા આવે તો એ વિચાર સસારવ્યવહારને માટે અને આત્મકલ્યાણને માટે પણ લાભપ્રદ નીવડી શકે એમ છે

ભગવાન સંભવનાથનુ નામ સંભવનાથ કેમ પડ્યુ એને માટે એમ કહેવામા આવે છે કે, જે સમયે ભગવાન સભવનાથ ગર્ભમા આવ્યા તે પહેલા દેશમા મહાન્ દુષ્કાળ પડ્યો હતો દુષ્કાળના સમયે સંસારમા કેવી વિષમતા ફેલાવા પામે છે અને લોકોની સ્થિતિ કેવી કઢગી બની જાય છે એ વાત કહી કહેવાય એવી નથી! દુકાળના વખતે માતા પણ પોતાના સતાનોને ભૂલી જાય છે એટલુ જ નહિ પણ પોતાના સતાનોને પણ મારી ખાઈ જાય છે. આથી વિશેષ વિષમતા અને લોકોની ભયકર સ્થિતિ બીજી કેવી હોય ! દુષ્કાળના આવા મુશ્કેલના સમયે લોકોને ધર્મનો ઉપદેશ આપવામા આવે કે પરમાત્માનુ ભજન કરવાનુ કહેવામા આવે તો સાધારણ લોકોને તે બહુ જ મુશ્કેલ જણાય છે. એવા સમયે તો લોકોને સુધબુધ જ ઠેકાણે રહેતી નથી તો પછી પરમાત્માનુ ભજન તો કેવી રીતે કરી શકે?

ભગવાન સભવનાથ જ્યારે ગર્ભમા આવ્યા તે વખતે દુષ્કાળને કારણે દેશની દશા એવી જ વિષમ અને ભયકર થઈ રહી હતી, પણ ભગવાન જેવા ગર્ભમા આવ્યા તેવો જ દુર્ભિક્ષને બદલે સુભિક્ષ થઈ ગયો જ્યા અન્નોત્પત્તિની જરાપણ સંભાવના ન હતી ત્યા પણ અન્નોત્પત્તિનો સભવ થયો અને અન્ન પણ ખૂબ પેદા થયુ

માતાના ગર્ભમા જ્યારે એક મહાત્મા આવે છે તે વખતમા અને જ્યારે એક પાપી આવે છે તે વખતમા કેટલુ બધુ અતર હોય છે એ વાત બધા લોકો સારી રીતે જાણે છે. એક ધર્માત્માનો જન્મ થવાથી બધી જગ્યાએ આનદ પ્રવત છે અને એક પાપીના જન્મવાથી બધી જગ્યાએ દુ ખ પ્રવર્તે છે

રાજા વિચારવા લાગ્યા કે, 'મારા રાજ્યમા દુર્ભિક્ષને બદલે સુભિક્ષ થઈ ગયો એ બધો ગર્ભસ્થિત મહાપુરુષનો જ પ્રતાપ છે આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે મહારાણીને કહેવા લાગ્યા કે, "હે ! મહારાણી ! આપણા રાજ્યમાં કેવો દુષ્કાળ હતો ! અને એ દુષ્કાળને કારણે રાજ્યમા કેવો હાહાકાર મચી ગયો હતો આ દુર્ભિક્ષને કારણે જે થયુ તે તો થયુ પણ મને એથી એટલુ તો જણાયુ કે, આ રાજ્ય મારુ નથી પરતુ મેઘરાજાનુ છે જો મેઘરાજા ન પધારે તો કેટલી મુશ્કેલી ઊભી થાય! આ મુશ્કેલીની કલ્પના કરતા જ મારુ અભિમાન ગળી જાય છે આપણા રાજ્યમા દુર્ભિક્ષને કારણે મહાન્ હાહાકાર મચી ગયો હતો, પરતુ હવે બધી જગ્યાએ સુભિક્ષ થઈ ગયો છે અને જ્યા અન્ન ઉત્પન્ન થવાની જરાપણ સભાવના ન હતી ત્યા પણ અન્ન પેદા થયુ છે ! કોઈ મારા પ્રતાપથી આ બધુ થયુ એમ કહે તો તે વાત ખોટી છે આ તો કોઈ અલૌકિક શક્તિનો જ પ્રતાપ છે અને મારી સમજમા તો આ બધો તારો જ પ્રતાપ છે"

રાણી હસી પડી રાણીને હસતી જોઈ રાજા કહેવા લાગ્યો કે, તારા હસવા ઉપરથી તો એમ જણાય છે, કે તુ આ વિષે કાંઈ નવો જ પ્રકાશ પાડવા ચાહે છે ! તારી બુદ્ધિ અને શક્તિ કાંઈ ઓછી નથી એટલા માટે તુ શુ કહેવા ચાહે છે તે ખુશીથી કહે માતૃશક્તિ પ્રબળ હોય છે માતૃશક્તિની આગળ પિતૃશક્તિ તુચ્છ છે ગ્રન્થોમા માતાની શક્તિનુ ઘણુ જ વર્ણન મળે છે એટલા માટે હે ! રાણી ! તુ જે કહેવા ચાહે છે તે ખુશીથી કહે

રાણી કહેવા લાગી કે, "હે ! પ્રભો ! જ્યારે મારા પેટમા ગર્ભ આવ્યો ત્યારે મારા જોવામા ચૌદ મહાસ્વપ્નો આવ્યા. વળી ગર્ભના પ્રતાપથી મારામા ઘણી જ સારી ભાવનાઓ પેદા થવા લાગી છે જે પ્રમાણે કાચની હાંડીમા દીપક જ્યાસુધી કરવામા આવતો નથી ત્યાસુધી તે કાચની હાડી પ્રકાશિત થતી નથી તે જ પ્રમાણે ગર્ભની શક્તિ જ મારામા આવી છે અને તેથી જ મારામા ઉત્તમોત્તમ શુભ ભાવનાઓ પેદા થવા લાગી છે. હુ તો આપની સેવિકા અને ધર્મસહાયિકા છુ એટલા માટે આપની અને ગર્ભની શક્તિના પ્રતાપથી જ દુર્ભિક્ષ મટી સુભિક્ષ થયો છે અને જ્યા જરાપણ અન્નોત્પત્તિની સંભાવના ન હતી ત્યા અન્ન પેદા થયુ છે"

રાણીની વાત સાભળી રાજાએ કહ્યુ કે, વાસ્તવમા તમારા ગર્ભમા રહેલા મહાપુરુષની શક્તિનો જ આ બધો પ્રતાપ છે. એટલા માટે હુ એ મહાપુરુષનો જન્મ થયે તેમનુ નામ સભવનાથ જ પાડીશ

ભગવાન સંભવનાથનુ નામ સભવનાથ કેમ પાડવામાં આવ્યુ એ વાતની ચર્ચા આવશ્યક ભાષ્યમા કરવામા આવી છે તમે લોકો લોગસ્સનો પાઠ બોલો છો તેમા પણ ભગવાન સભવનાથનુ નામ આવે છે અને ત્યા પણ આ જ અર્થ બતાવવામા આવ્યો છે.

ભગવાન સંભવનાથનુ નામ સંભવનાથ પાડવાનુ બીજુ કોઈ કારણ પણ હશે પણ અન્નોત્પત્તિનો સભવ થવો એ મુખ્ય કારણ છે અન્નનુ ઘણુ જ મહત્ત્વ છે હીરા–મોતીથી પણ અન્નની કીંમત વધારે છે. **अद् भक्षणे** એ ધાતુ ઉપરથી 'અન્ન' શબ્દ બન્યો છે, અને **अन् प्राणने** એ ધાતુ ઉપરથી 'પ્રાણ' શબ્દ બન્યો છે. અન્ન અને પ્રાણનો પારસ્પરિક ઘનિષ્ટ સબધ છે હીરા–મોતી વિના તો પ્રાણ ટકી શકે છે પણ અન્ન વિના પ્રાણ ટકી શકતા નથી. એટલા જ માટે ભગવાને જે નવ પ્રકારનું પુણ્ય બતાવેલ છે તેમા અન્નપુણ્યને પ્રથમ સ્થાન આપેલ છે.

અન્ન વિના કેવી ભયકર સ્થિતિ થાય છે એનુ કેટલુક વર્ણન પટ્ટાવલીમા પણ મળે છે. તેમા લખ્યુ છે કે, પિતાએ પોતાની પુત્રીને સોનામહોરની ટોપલીના બદલામા પણ અન્નની ટોપલી આપી નહિ આ પ્રકારની વિષમ પરિસ્થિતિમા ધર્મની પણ કેવી દશા થઈ હશે તે કોણ કહી શકે ? આવા સમયમા ધર્મ કોણ કહે અને કોણ સાભળે એટલા જ માટે પ્રાર્થના કરતા તુલસીદાસજીએ કહ્યુ છે કે —

તુલસી તબહિ જાનિયો, રામ ગરીબનિવાજ,
મોતીકણ મહગા કિયા, સસ્તા કિયા અનાજ

લોકો કહે છે કે, અન્નમા શું છે ? પણ જો મોતીની માફક અન્ન પણ મોઘું હોત તો લોકોની દશા કેવી હોત ? અને કદાચિત્ મોતીનો ભાવ આજે જે છે તેથી પણ વધારે મોઘો હોત તો લોકોને શુ હાનિ થાત ? પૂજ્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજ કહ્યા કરતા કે, જ્યારે અન્ન સસ્તુ હોય અને સોના–ચાદી વગેરે મોઘુ હોય ત્યારે તે જમાનો પુણ્યનો માનવામા આવે છે અને જ્યારે અન્ન મોઘુ હોય અને સોના–ચાદી સસ્તા હોય ત્યારે તે જમાનો પાપનો માનવામા આવે છે આ પ્રમાણે અન્ન મોતીઓથી વધારે મોઘુ છે છતા અન્નની કીમત જો મોતીની માફક મોઘી હોત તો દુનિયામા હાહાકાર મચી જાત એટલા માટે અન્ન સસ્તુ હોય એ જ જમાનો સારો માનવામા આવે છે. ઇતિહાસ કહે છે કે, ભારતમા એક સમયે એક રૂપિયાના

આઠ મણ ચોખા અને એક રૂપિયાનુ ત્રીશ શેર ઘી મળતુ હતુ તે જમાનો કેવો સારો હશે! તે જમાનામા આજની માફક વીજળી, રેડિયો, સાઈકલ, મોટર વગેરે ન હતા છતા તે જમાનાના લોકો કેવા સુખી હશે અને તેમનામા કેવી શક્તિ હશે એ કોણ કહી શકે?

આજે લોકો કહે છે કે, જમાનો સુધરી રહ્યો છે પણ જમાનો સુધરી રહ્યો છે કે બગડી રહ્યો છે એનો નિર્ણય કોણ કરે?

કહેવાનો આશય એ છે કે, અન્ન વિના જીવન નભી શકતું નથી ભગવાન સભવનાથ જ્યારે ગર્ભમા આવ્યા ત્યારે અન્નનો સભવ થવાને કારણે જ તેમનુ નામ સભવનાથ પડ્યુ. જેટલા તીર્થંકરો થયા છે તે બધા દયાળુથી પણ વધારે દયાળુ થયા છે બધાએ દીક્ષા લીધા પહેલા એક વર્ષ સુધી હમેશા ૧૦૮ લાખ સોનામહોરોનુ દાન આપ્યુ છે અને એ પ્રમાણે પૃથ્વીને સ્વર્ણમયી બનાવ્યા બાદ દીક્ષા લીધી છે જાણે ભગવાને આ કાર્ય એટલા જ માટે કર્યું ન હોય કે ભવિષ્યની જનતા દયા-દાનમા પાપ માનવા ન લાગે આમ હોવા છતા જો કોઈ માણસ દયા-દાનમા પાપ માને તો એ તેના મોહનો જ પ્રતાપ છે એમ સમજવુ જોઈએ.

ભગવાને દીક્ષા લીધા પહેલા તો સોનામહોરોનુ દાન આપ્યુ અને દીક્ષા લીધા બાદ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી જનતાને કેવલજ્ઞાનના પ્રકાશનુ દાન આપ્યુ તેઓએ જનતાને સદ્‌બોધ આપ્યો છે કે, "હે! સસારના જીવો! સામાન્ય દુષ્કાળ પડવાને કારણે જ તમારી સ્થિતિ કેવી બની જાય છે તેનો વિચાર કરો કે તમારે આવા કષ્ટો કેટલીવાર ભોગવવા પડ્યા છે! તમારે ભવિષ્યમા આવા કષ્ટો સહન કરવા ન પડે એ વાત તમારા હાથમા જ છે."

આ ઉપદેશ ભગવાન સભવનાથે આપ્યો છે અને આવો જ ઉપદેશ બધા તીર્થંકરોએ આપ્યો છે ઉપદેશ તો તે જ હોય છે પણ પાત્રનો ભેદ અવશ્ય હોય છે એક જ કુવાનુ પાણી કાદાના ક્યારામા જઈ કાદાના રસરૂપે પરિણમે છે અને શેરડીના ક્યારામા જઈ શેરડીના રસરૂપે પરિણમે છે આ જ પ્રમાણે તે પાણી ગુલાબના ક્યારામા જઈ ગુલાબરૂપે પરિણમે છે પાણી તો તે જ છે પણ ઉપાદાનના ભેદને કારણે તેમા પણ ભેદ પડી જાય છે કુભારને ત્યા એક જ ખાડાની માટી આવે છે પણ તે જ માટીના જુદા જુદા પ્રકારના વાસણો બને છે ઉપાદાન માટી તો એક જ પ્રકારની છે પરતુ નિમિત્ત અને કર્ત્તાના ભેદને કારણે તેના વાસણોમા પણ ભેદ પડી જાય છે આ પ્રમાણે કોઈવાર તો ઉપાદાનના ભેદથી પણ ભેદ પડી જાય છે અને કોઈવાર કર્ત્તા કે નિમિત્તના ભેદથી ભેદ પડી જાય છે એટલા માટે કેવલ ઉપાદાનને જ ન જોતા નિમિત્તને પણ સાથે જોવાની જરૂર રહે છે જૈનદર્શનનુ આ જ રહસ્ય છે. કેવલ એક જ વાતને પકડી બેસવુ અને બીજી વાતને ભૂલી જવુ એ જૈનદર્શનના રહસ્યને ન જાણવાનુ અજ્ઞાનપણુ બતાવે છે

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૭૦

મતલબ કે, ઉપદેશ તો એ જ હોય છે પરતુ પાત્રાનુસાર ઉપદેશ લાભ કરનારો હોય છે. અનાથી મુનિની સામે શ્રેણિક રાજા ઉપદેશને પાત્ર હતો, એટલા માટે મુનિનો ઉપદેશ સાભળી તેનો જીવનપલટો થઈ ગયો રાજા શ્રેણિક પહેલા તો એમ કહેતો હતો કે, આ આવા સ્વરૂપવાન્, સ્વસ્થ અને ભરયુવાનીમા હોવા છતા મુનિ કેમ થયા? ભોગોનો ઉપભોગ કેમ

કરતા નથી ? પરંતુ મુનિનો ઉપદેશ સાભળી જ્યારે તેના હૃદયનો પલટો થઈ ગયો ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે :—

तुब्भे सुलद्धं खु मणुस्सजम्मं, लाभा सुलद्धा य तुमे महेसी ।
तुब्भे सणाहा य सबन्धवा य, जं भे ठिया मग्गे जिणुत्तमाणं ॥ ५५ ॥

રાજા શ્રેણિક, અનાથી મુનિને તેમની દ્વારા પ્રાપ્ત વસ્તુ કેવી રીતે ભેટ ધરે છે એ જુઓ. જે પ્રમાણે કોઈ રાજાએ કોઈ માણસને એક બાગ ભેટમા આપ્યો. રાજાદ્વારા બાગને ભેટ પામનાર માણસ જો કૃતજ્ઞ હશે તો તે બાગમા પેદા થતા ફળફુલને રાજાને ભેટ આપ્યા વગર રહેશે નહિ. આ જ પ્રમાણે ઉપદેશનો પાત્ર જો કૃતજ્ઞ હશે તો તે બોધરૂપી બાગના ફળફુલો બોધ આપનાર ગુરુને જે પ્રમાણે રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિને સ્તુતિદ્વારા ભેટ ધરે છે તેમ ભેટ આપ્યા વગર રહેશે નહિ. આમ કરવુ એ સુપાત્રનુ લક્ષણ છે ભગવાન મહાવીરે ગોશાલા તથા જમાલિને બોધ આપ્યો હતો પણ તેઓ કેવા નીવડયા ? આ પ્રમાણે ઉપદેશ તો એક જ પ્રકારનો હોય છે પણ પાત્ર પોતાની યોગ્યતાનુસાર તેને ગ્રહણ કરે છે.

રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિને કહે છે કે, હે ! મુનિ ! આપનો ઉપદેશ સાભળી મને એ ખાત્રી થઈ છે કે, સુદર મનુષ્યજન્મ તો તમને જ મળ્યો છે અને તમે જ મનુષ્યજન્મનો લાભ મેળવ્યો છે !

મનુષ્યજન્મ કોનો સુંદર માનવો એ વાતને વ્યવહારદષ્ટિએ જુઓ તો પછી નિશ્ચયની-દૃષ્ટિએ પણ તેનો વિચાર કરી શકશો. માનો કે, એક માણસ દેખાવમા તો સુદર છે પણ તે બેઠો બેઠો એવુ કાર્ય કરે છે અથવા એવુ લખે છે કે જેથી તેના ઉપર અભિયોગ કરવામાં આવે છે અને તે પોતે તેમા ફસાય છે બીજો માણસ દેખાવમા તો કુરૂપ છે પણ તે એવુ કાર્ય કરે છે અથવા એવુ લખે છે કે જેથી તેના ઉપરનો અભિયોગ મટાડી દે છે. તમે આ બન્ને માણસમાથી કોને સારો કહેશો ? કોને સુદર માનશો ? આ પ્રશ્નના જવાબમા તમે એમ જ કહેશો કે, જે દેખાવમા સારો નથી પરંતુ કાર્ય સારુ કરે છે તેનો જ મનુષ્ય-જન્મ સફળ છે

આ જ વાતને નિશ્ચયને વિષે પણ સમજો. આ જ વાતને દૃષ્ટિમા રાખી રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિને કહી રહ્યા છે કે, હે ! મુનિ ! આપે જ સુદર મનુષ્યજન્મને પ્રાપ્ત કર્યો છે અને આપે જ સુદર મનુષ્યજન્મનો લાભ મેળવ્યો છે

જે માણસ પોતાનો લાભ કરે છે તે જ માણસ બીજાને પણ લાભ પહોચાડી શકે છે અને જે પોતાનુ અહિત કરે છે ને બીજાઓનુ પણ અહિત કરે છે જે બીજાઓનુ કલ્યાણ કરવામા મંલગ્ન રહે છે, તેના પ્રયત્નથી બીજાનુ કલ્યાણ થાય કે ન થાય પરંતુ તેનુ પોતાનુ તો કલ્યાણ અવશ્ય થાય જ છે.

રાજા શ્રેણિકે પહેલા કહ્યુ હતુ કે, આપ આ મનુષ્યજન્મનો સાધુજીવનમા ઉપયોગ કરી હીરાને પત્થરના બદલામા આપવા જેવુ કાર્ય કરી રહ્યા છો, પણ જ્યારે તે મુનિના ઉપ-દેશથી સદ્બોધ પામ્યો ત્યારે તે જ રાજા શ્રેણિક કહેવા લાગ્યો કે, આપનો મનુષ્યજન્મ સુદર છે અને આપ જ મનુષ્યજન્મનો ખરો લાભ લઈ રહ્યા છો !

રાજા શ્રેણિકની માફક તમે લોકો પણ આ ધર્મકથા સાભળી હવે સારા ખાન-પાનમા જ મનુષ્યજન્મને સફળ ન માનો પરતુ તેનો સુલાભ લો તમે તમારા જીવનને બીજાઓનુ કલ્યાણ કરવામા લગાવી દો તે વખતે તમે જ માનતા થશો કે, અમારુ મનુષ્ય જીવન હવે સુદર અને સફળ છે આ પ્રમાણે તમે મનુષ્યજીવનની કીંમત સમજો અને કૃતજ્ઞ બનો તો તેમા તમારુ કલ્યાણ રહેલુ છે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૩ મંગળવાર

પ્રાર્થના

શ્રી અભિનદન દુખનિકન્દન, વદન પૂજન જોગજી,
આશા પૂરો ચિતા ચૂરો, આપો સુખ આરોગજી ॥૧॥

—વિનયચદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી અભિનંદન ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પ્રાર્થનામા બતાવેલ ભાવ તો સ્પષ્ટ છે છતા તે વિષે થોડુ કહેવાનુ હોવાથી કહુ છુ

આ પ્રાર્થનામા આશા પૂરી કરવાની પ્રાર્થના કરવામા આવી છે, પરતુ ભગવાનની પાસે કઈ આશા પૂરી કરાવવાની છે એ વાતનો સર્વપ્રથમ નિર્ણય કરવો જોઈએ 'આશા પૂરી કરો' એ વાત સાધારણ રીતે સરળ અને સ્પષ્ટ જણાય છે, પરતુ સાસારિક લોકોની સાસારિક કામના વધી ગઈ હોવાને કારણે કઈ આશાની પૂર્તિ કરાવવી એ વાતનો નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ થઈ રહ્યો છે, પણ મારો આત્મા એમ કહી રહ્યો છે કે, પરમાત્માની પાસે સરળ અને મધુર આશા પૂરી કરાવવી જોઈએ

મધુર આશા કોને કહેવી એ પણ એક પ્રશ્ન છે સસારમા જે લોકો મોટા ગણાય છે તે લોકો મોટી વસ્તુઓને જ મધુર માને છે, પણ જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, તે લોકો જે વસ્તુને મધુર માને છે, વાસ્તવમા તે વસ્તુ મધુર નથી ઉદાહરણ તરીકે, કોઈ કહેવાતો મોટો માણસ સો સો રૂપિયાનો એક એક કોળીયો ખાય અને તેને મધુર માને, પણ જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, તે મધુર નહિ પણ વિષ છે મધુર તો તે છે કે જેદ્વારા બધાનુ પોષણ થઈ શકે જેદ્વારા જીવન નભી શકે તે મધુર છે, બાકી તો બધો વિકાર છે કોઈ તરસ્યા માણસને મોઘુ શરબત પણ પીવડાવવામા આવે છે પણ વિવેકીજનો કહે છે કે, તે મધુર નથી મધુર તો પાણી જ છે આ જ પ્રમાણે જે ભૂખ મટાડે છે તે અન્ન મધુર છે જે લજ્જાની રક્ષા કરે છે તે વસ્ત્ર મધુર છે વસ્ત્રો લજ્જાની રક્ષા માટે જ પહેરવામા આવે છે એટલા માટે જે લજ્જાની રક્ષા કરે તે જ વસ્ત્ર મધુર છે બાકી ફેશનેબલ અને ઝીણા વસ્ત્રો કે જે લજ્જાની રક્ષા કરી શકતા નથી તે વસ્ત્રો મધુર નથી, પણ વિષ છે.

કહેવાતા મોટા માણસો સાદી વસ્તુને મધુર ન માનતા મોઘી ચીજને મધુર માને છે અને એ જ કારણે તેઓએ મસારને વધારે મુશ્કેલીમા મૂકી દીધો છે પરતુ વિવેકીજનો કહે

છે કે, જે ચીજદ્વારા સાધારણ રીતે બધાનુ પોષણ થતુ હોય તે જ ચીજ મધુર છે, અને એવી મધુર ચીજની પ્રાપ્તિ માટે જ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. મોંઘી ચીજને મધુર માની તેની પ્રાપ્તિ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી એ તો સંસારને વધારે મુશ્કેલીમા ઉતારવા જેવુ છે. જેમકે, કોઈ માણુસ મહાન્ ઋદ્ધિને મધુર માની, તેની પ્રાપ્તિ માટે તે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે, પરંતુ તે મહાન્ ઋદ્ધિ મધુર નથી, કારણ કે તે મહાન્ ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિમા અનેક જણાને દબાવવું પડશે. અનેક જણાની ઋદ્ધિ છીનવી લેવાથી જ મહાન્ ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે અને એમ કરવા જતા અનેક જણને કષ્ટમા ઉતારવા પડે છે. એટલા માટે મોંઘી ચીજ મધુર નથી અને એવી ચીજની પ્રાપ્તિ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના પણ કરવી ન જોઈએ આ સિવાય જે વસ્તુમા જે ગુણ છે તે ગુણ જ મધુરતા છે. જેમકે કોઈ માણુસ પાણી પાસેથી ગરમીની આશા રાખે તો પાણી ગરમી ક્યાંથી આપી શકે ? પાણીનો ગુણ તો શીતળતા આપવાનો છે. જે પ્રમાણે પાણીનો ગુણ શીતળતા છે તે જ પ્રમાણે ભગવાનનો ગુણ વીતરાગતા છે. એટલા માટે પરમાત્માની પાસે કઈ વસ્તુની આશા કરવી જોઈએ એનો વિચાર કરો. આને માટે આ જ પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે કે—

જબલગ આવાગમન ન છૂટે, તબલગ યહ અરદાસજી,
સંપત્તિ સહિત જ્ઞાન સમકિત ગુણ, પાઉં દૃઢ વિશ્વાસજી.

હે ! પ્રભો ! બીજા લોકો બીજી કોઈ આશા તો કદાચ પૂરી પણ કરી શકે પરંતુ હુ જે તારી પાસેથી આશા કરુ છે તે આશા બીજા લોકો પૂરી કરી શકે એમ નથી જે આશા બીજા લોકો પૂરી કરી શકે એમ નથી તે આશા તુ પૂરી કર મારામા એ ગુણ પ્રગટાવ કે જેથી મારામા જ્ઞાન–દર્શન આદિ ગુણો ટકી શકે ! મને એવા ગુણની પ્રાપ્તિ થાય એ જ મારી આંતરિક આશા છે

આ પ્રકારની આશાએ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાથી ભલે પ્રાર્થીને મોક્ષની પ્રાપ્તિ વહેલી થાય કે મોડી થાય, પણ જો સંસારમા રહેવુ પડે તો તે જરૂર શાન્તિ અને આનંદપૂર્વક જ રહેશે

હવે આપણે એ જોઈએ કે, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ શ્રદ્ધા શુ છે ? આ વિષે હુ એટલુ જ કહુ છુ કે, વીતરાગની પ્રાર્થના કરવાથી જે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થશે તે જ્ઞાન સમ્યક્ જ હશે અને જે શ્રદ્ધા હશે તે સમ્યક્ શ્રદ્ધા જ હશે કોઈ સારા ડૉકટરે આપેલી દવા સારી જ માનવામા આવે છે, ખરાબ માનવામા આવતી નથી તે જ પ્રમાણે વીતરાગ ભગવાનદ્વારા મળેલુ જ્ઞાન પણ સમ્યક્ જ હશે; અને જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ થશે તે પણ કલ્યાણકારી અને સમ્યક્ જ હશે. આ કથનદ્વારા હુ જ્ઞાનનો નિષેધ કરતો નથી પણ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને પણ પરમાત્માની પાસે મધુર આશા જ રાખવી જોઈએ. તમને આ અવસર અપૂર્વ મળ્યો છે સાથે નિમિત્ત પણ સારુ મળ્યુ છે. જો તમે આ અપૂર્વ અવસરને ગુમાવી દીધો તો પછી પશ્ચાત્તાપ જ થશે.

તમારો આત્મા જે ઉપાદાન છે તે તો હમેશા રહેશે પણ નિમિત્ત મળ્યા વિના ઉપાદાન પણ એમ જ રહી જાય છે. આપણને અત્યારે વીતરાગ ભગવાનનુ નિમિત્ત મળ્યુ છે, એટલા માટે આ અવસરનો લાભ લઈ આત્માનુ કલ્યાણ કરી લેવુ જોઈએ. તમારી પાસે પાણી હોય અને દીપનુ મુખ પણ ખુલેલુ હોય તે વખતે કોઈ માણુસ તમને એમ કહે કે, આવા

અવસરને શા માટે ગુમાવો છો ? પાણીને છીપમા શા માટે રેડી દેતા નથી કે જેથી મોતી બની જાય ! આમ કોઈ કહે તો શુ તમે આવા અવસરને ગુમાવો ખરા ! આ જ પ્રમાણે તમારી પાસે આજે જે શક્તિરૂપી પાણી છે તે પરમાત્મારૂપી છીપમા રેડી દો પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનુ આ સારામા સારુ નિમિત્ત છે જો આ અવસરનો લાભ અત્યારે ન લીધો તો પછી પશ્ચાત્તાપ કરવો જ બાકી રહેશે

અનાથી મુનિનો અધિકાર-૭૧

અનાથી મુનિ રાજા શ્રેણિકને આ જ વાત કહી રહ્યા છે. રાજા શ્રેણિકનુ હૃદય અનાથી મુનિના ઉપદેશથી થોડા જ સમયમા પલટાઈ ગયુ જ્ઞાની પુરુષનો સમાગમ થતા આત્મા કેવી રીતે કેવો બની જાય છે એ વાત શ્રેણિક રાજાના ચરિત્ર ઉપરથી જુઓ રાજા શ્રેણિકે સંસારમા અનેક એવા કામો પહેલા કર્યા હતા કે જેને લીધે તેણે નરકનુ કર્મ બાધી લીધુ હતુ છતા અનાથી મુનિના સમાગમથી તેણે તીર્થંકર ગોત્ર બાધી લીધુ આ ઉપરથી તમારે એમ વિચારવુ જોઈએ કે, પહેલાના બાધેલા કર્મો તો ભોગવવા જ પડશે, પરંતુ જે સદ્વસ્તુ અત્યારે મળી રહી છે તેને પ્રાપ્ત કરી ભવિષ્યને માટે આત્માનુ કલ્યાણ કરવુ જોઈએ એમા ઢીલ કરવી ન જોઈએ

આ વીસમુ અધ્યયન સાધુઓને લક્ષ્ય કરી કહેવામા આવ્યુ જ છે, પણ એ સાધુ-શ્રાવક બધાને માટે સમાન ઉપયોગી અને કલ્યાણકારી છે આ અધ્યયનમા એમ કહેવામા નથી આવ્યુ કે સાધુ થવાથી જ કલ્યાણ સાધી શકાય છે આમા તો સાધુઓને સાવધાન કરવામા આવ્યા છે કે, તમે નાથ થઈને પણ થોડા પ્રલોભનમા પડી જઈ અનાથ બની ન જાઓ આ પ્રમાણે સાધુઓને સાવધાન કરવાની સાથે એવો અનુરોધ કરવામા નથી આવ્યો કે, બધાએ મહાવ્રતોનો સ્વીકાર કરવો જ જોઈએ, પણ એમ કહ્યુ છે કે, મહાવ્રતોનો સ્વીકાર થઈ ન શકે તો શ્રદ્ધા તો એવી જ રાખો કે, અમે મહાવ્રતોને પાળનારાઓના ઉપાસક છીએ

હૃદયપલટો થયા બાદ રાજા શ્રેણિકે અનાથી મુનિને જે કાંઈ કહ્યુ તે વાત ગણધરોએ સૂત્રરૂપે ગૂથી આપણી સામે મૂકી આપણી ઉપર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે આ વાતને ધ્યાનમા રાખી આપણે પણ વિચારવુ જોઈએ કે સદ્બોધ આપનાર પ્રતિ કેવી રીતે કૃતજ્ઞ બનવુ જોઈએ

રાજા શ્રેણિક કહે છે કે, હે ! મુનિ ! આ શ્રેષ્ઠ મનુષ્યજન્મ તમને જ પ્રાપ્ત થયો છે અને તમે જ આ મનુષ્યજન્મને સફળ બનાવ્યો છે આ કથન વિષે ટીકાકાર કહે છે કે, મુનિના શરીર ઉપર જે સુલક્ષણો હતા તે સુલક્ષણો જોઈ રાજા વિચારતો હતો કે, આવા સુલક્ષણોથી યુક્ત હોવા છતા તે સાધુ શા માટે થયા !

આજે પણ કોઈના શરીરમા સુલક્ષણો દેખાતા હોય તો તે તેના ફળરૂપે એ જ જાણવા ચાહે છે કે, મને કેટલી સ્ત્રીઓ મળશે, પુત્રો કેટલા થશે અને ધનસપત્તિ કેટલી મળશે ! આ પ્રમાણે આજે ઘણા લોકો પણ સુલક્ષણોને આ જ દૃષ્ટિએ માને છે મારા શરીરમા આવા સુલક્ષણો છે તો હુ સયમ ધારણ કરી શકીશ કે નહિ ! એવુ તો કોઈક જ વિચારતો હશે. ગ્રન્થોમા નાક, કાન વગેરેના બત્રીશ લક્ષણો બતાવવામા આવ્યા છે આ સુલક્ષણો હોવાથી લોકો પોતાને ઘણી ઋદ્ધિ મળે એમ ચાહે છે આ જ મોટી ભૂલ છે સુલક્ષણોનો પણ કેવો દુરુપયોગ કરવામા આવે છે અને તે દ્વારા પણ કેવી રીતે અકલ્યાણ પોતાના હાથે થાય

છે એ વાત બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીના ચરિત્ર ઉપરથી જુઓ. બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીના શરીરમા ઘણા સુદર લક્ષણો હતા અને એ સુદર લક્ષણોને કારણે તે ચક્રવર્તી પણ થયો, પરંતુ તે જ સુલક્ષણોદ્વારા તેણે સાતમી નરકનુ પાપ બાધ્યુ આવી દશામા તેના લક્ષણો કેવા ઘાતક નીવડયા ?

માનો કે, એક માણસ સુલક્ષણવાળો છે પણ તે તમને તલવાર લઈ મારવા આવ્યો છે, તો એ વખતે તે માણસ તમને કેવો લાગશે ? તમે એ માણસને માટે એમ જ કહેશો કે આ માણસ કેવો ખરાબ લક્ષણવાળો છે !

તમે તમારા માટે આ વાત જુઓ છો પણ આ જ વાત બીજાઓ માટે પણ જુઓ. જે પોતાના સ્વાર્થ માટે બીજા લોકોને કષ્ટ આપે છે તે માણસ ભલે સુલક્ષણવાળો પણ હોય છતા તે સુલક્ષણવાળો મનાતો નથી. સુલક્ષણવાળો તો તે જ છે કે, જે કોઈને પણ કષ્ટ આપતો નથી પરતુ બધા ઉપર કૃપાભાવ રાખે છે. આ જ કારણે રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિને માટે એમ કહે છે કે, આપના લક્ષણો જ સુલક્ષણો છે, બીજાઓ તો ખરાબ લક્ષણવાળા છે.

કોઈ સ્ત્રી એમ વિચારે કે મારા શરીરમા આવા સુલક્ષણો છે અને હુ આવી સુદરી છુ. આ પ્રમાણે વિચાર કરનારી સ્ત્રીમા જો શીલનુ લક્ષણ હોય તો તો ઠીક છે, નહિ તો વેશ્યાનાં લક્ષણોને પણ સુદર સુલક્ષણો કેમ માનવામા નહિ આવે ?

રાજા કહે છે કે, પહેલા હું એમ કહેતો હતો કે, તમે આવા સુલક્ષણોથી યુક્ત શરીરને સંયમમાં કેમ લગાડયુ ? આપે સયમ શા માટે ધારણ કર્યો પણ હવે હુ સમજી શકયો છુ કે, આપે આ શરીરને સંયમમાં લગાડી વધારે સુદર બનાવ્યું છે અને મનુષ્યજન્મને સફળ બનાવ્યુ છે.

જે પ્રમાણે રાજા શ્રેણિક પહેલા કહેતો હતો કે, ' આ ભરયુવાનીમાં તમે સયમ શા માટે ધારણ કરો છો ! તમે તો ભોગોનો ઉપભોગ કરો અને મોજમજા માણો.' તે જ પ્રમાણે આજના યુવકો પણ કહે છે કે, બીજી વાતો તો તમારી પાસે રાખો. અમને તો એવી વાતો સભળાવો કે જેથી અમને મજા આવે. વળી તેઓ કહે છે કે, ધર્મની વાત રહેવા દો, અમને તો સમાજ–સુધારની વાત કહો પણ ધર્મથી સમાજનો સુધાર નહિ થાય એમ સમજવુ એ ગંભીર ભૂલ છે.'

રાજા શ્રેણિક પણ પોતે એવો સુદર હતો કે તેને જોઈ સાધ્વીઓ પણ સયમનુ મહત્ત્વ ભૂલી ગઈ હતી અને તેઓએ એવુ નિયાણુ બાધ્યુ હતુ કે, અમને તપ–સંયમના ફલ સ્વરૂપ આગલા જન્મમા આવો જ સુદર પતિ મળે. એવો સુદર રાજા પણ પોતાનો ગર્વ ભૂલી જઈ મુનિને કહે છે કે, ' આપનુ જ શરીર સુદર છે અને આપે જ મનુષ્યજન્મનો સુંદર લાભ લીધો છે ' રાજાના આ કથનમા કેવી આત્મદીનતા જણાય છે ! તમે પણ આ વાતનો વિચાર કરી તમારા આત્માને ઉન્નત બનાવો. આત્મા વસ્તુની વાસ્તવિકતા ઉપર વિચાર કરતો નથી એ જ આત્માની ભૂલ થાય છે. વસ્તુનો વાસ્તવિક વિચાર કરી, સમ્યક્ જ્ઞાન સપાદન કરી જેટલુ આગળ વધવામા આવે તેટલુ સારુ જ છે

રાજા કહે છે કે, ' હુ ભોગોનો ઉપભોગ કરવો એમા જ મનુષ્યજન્મને સફળ માનતો હતો પણ હવે હુ સમજી શકયો છુ કે મનુષ્યજન્મની સાચી સફળતા સયમ ધારણ કરવામાં જ છે આપે સયમને ધારણ કરી મનુષ્યજન્મને સફળ બનાવ્યુ છે, અને અનાથતાને દૂર કરી આપ સનાથ બન્યા છો. તમે તમારા પોતાના જ નાથ બન્યા નથી પણ સમસ્ત, ત્રસ અને

સ્થાવર જીવોના પણ નાથ બન્યા છો' આ પ્રમાણે તમે તમારા પણ નાથ છો અને જગતના પણ નાથ છો હવે હુ સારી રીતે સમજી શક્યો છુ કે, વાસ્તવમા હુ તો અનાથ જ છુ.

જે યોગક્ષેમ કરે તે જ નાથ છે, અર્થાત્ અપ્રાપ્ત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરાવે અને પ્રાપ્ત થએલી વસ્તુની રક્ષા કરે તે જ નાથ છે

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, આ વાત તો સસારવ્યવહારને પણ લાગુ પડે છે જેમકે કોઈ ભૂખ્યા માણુસને કોઈએ રોટલો આપ્યો અને એ રોટલાને ખાવા દોડતા કાગડા-કૂતરાને ભગાડ્યા -આ પ્રમાણે તેણે અપ્રાપ્ત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરાવી અને પ્રાપ્ત વસ્તુની રક્ષા કરી, એટલા માટે આમ કરનાર માણુસ બીજા માણુસનો નાથ થયો કે નહિ ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, રોટલો આપીને અને રોટલાની રક્ષા કરીને તે બીજા માણુસનો નાથ બન્યો કહેવાય નહિ કારણુ કે, જ્યારે તે પોતાનો જ નાથ બન્યો નથી તો પછી બીજાઓનો નાથ કેમ બની શકે ? તે માણુસે રોટલો આપી દયા કરી છે એમ તો અવશ્ય કહી શકાય પણ એ કારણે એ બીજાનો નાથ બન્યો છે એમ કહી શકાય નહિ. તે માણુસે રોટલો આપી તેના શરીરની તે વખતે સહાયતા અવશ્ય કરી છે પણુ એ કારણે કાંઈ તે તેનો નાથ બની જતો નથી. તે કાંઈ હમેશાને માટે તેના શરીરની રક્ષા કરી શકે નહિ તેમ તેના આત્માની પણુ કાંઈ રક્ષા કરી શકે નહિ.

કહેવાનો આશય એ છે કે, જે યોગ-ક્ષેમ કરે તે નાથ છે, પણુ સસારમા કોઈ પણુ એવો નથી કે જે સ્થાયીરૂપે યોગ-ક્ષેમ કરી શકે યોગ-ક્ષેમ કરનાર તો સયમ જ છે, એ કારણે જ રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિને કહે છે કે, "હે ! મુનિ ! આપ જ સનાથ છો અને આપ તમારા પોતાના પણુ નાથ છો અને સસારના બીજા બધા જીવોના પણુ નાથ છો"

અત્રે એ પ્રશ્ન થાય છે કે, મુનિ પોતાના નાથ થયા એ તો ઠીક છે, પરંતુ બીજાના નાથ કેવી રીતે થયા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, રાજા શ્રેણિક એમ તો ન જાણે કેટલી-વાર નરકે જાત પણુ અનાથી મુનિ તેના નાથ થયા એ કારણે તેણે તીર્થંકર ગોત્ર બાધી લીધુ આ પ્રમાણે મુનિ બીજાના પણુ નાથ થયા સાધારણુ રીતે પોતાનુ ઉપાદાન સારું હોવુ આવશ્યક છે, પણુ ઉપાદાનની સાથે નિમિત્ત પણુ હોવુ જોઈએ; અને નિમિત્તની સાથે જ ઉપાદાનનુ હોવુ પણુ આવશ્યક છે જો પોતાનુ ઉપાદાન સારુ ન હોય તો નિમિત્તનુ મળવું પણુ નકામુ નીવડે છે જેમકે સૂર્ય બધાને પ્રકાશ આપે છે પણુ કોઈ આધળો માણુસ કહે કે, મને તો સૂર્ય પ્રકાશ આપતો નથી તો એ માણુસને એમ જ કહેવામા આવે કે એમા તારા ઉપાદાનનો જ દોષ છે આ જ પ્રમાણે અનાથી મુનિ તો બધાના નાથ છે પણુ પોતાનુ ઉપાદાન સારુ હોવુ જોઈએ

રાજા શ્રેણિક કહે છે કે, "હે ! મુનિ ! આપ જ સનાથ છો અને આપ જ સબાધવ છો જે સહાયતા કરે તે બાધવ છે અત સમય સુધી સહાયતા આપનાર સાચા બાધવ પણુ આપ જ છો કારણુ કે આપે જિનોત્તમ માર્ગને પકડયો છે એટલા માટે તમે જ સનાથ, સબાધવ અને શરીરનો સુલાભ લેનાર છો"

રાજા શ્રેણિકની ભક્તિ જોઈ તમે પણુ પરમાત્માને એવી પ્રાર્થના કરો કે, હે ! પ્રભો ! જે પ્રમાણે રાજાને મુનિ તરફ ભક્તિભાવ પ્રગટ્યો તે જ પ્રમાણે અમને તારા પ્રતિ ભક્તિ-ભાવ પ્રગટ થાઓ, આ પ્રમાણે સાચા હૃદયથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરશો તો તમારું કલ્યાણુ થશે

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૫ ગુરુવાર

પ્રાર્થના

પદ્મ પ્રભુ પાવન નામ તિહારો, પતિત ઉધારનહારો,
જદપિ ધીવર ભીલ કસાઈ, અતિ પાપીષ્ટ જમારો,
તદપિ જીવહિંસા તજ પ્રભુભજ, પાવૈ ભવનિધિ પારો. ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી પદ્મનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ પ્રાર્થનામા પરમાત્માના નામની મહિમા મુખ્યરૂપે ગાવામા આવી છે. પરમાત્માના નામનુ કેટલુ માહાત્મ્ય છે એ તો જેમને પરમાત્માના નામ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે તેઓ જ જાણી શકે છે. જો કે આ વિષે કહેવું બહુ જ મુશ્કેલ છે પરંતુ જ્યારે તે વિષે બોલવાનો સમય આવે છે ત્યારે હૃદયમા જે ભાવો આવે તે કહેવા જ પડે છે. એટલા માટે એ વિષે થોડામા કહુ છું.

પરમાત્માના નામનુ ઘણુ માહાત્મ્ય છે પરંતુ પરમાત્માના નામમાં જેમને પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય તેમને જ પરમાત્માના નામથી લાભ થઈ શકે છે. પરમાત્માનુ નામ બીજાં મહાન્ કાર્યોની માફક લાભ પહોચાડનારુ છે. જ્યારે જેવો સમય હોય છે તે વખતે આત્માના કલ્યાણ માટે તેવો જ ઉપાય શોધી લેવામાં આવે છે જ્યારે સંસારમાં શાન્તિ હોય છે અને ખાવા-પીવા વગેરે વિષે કોઈ પ્રકારનુ કષ્ટ હોતું નથી તેવા સમયે આત્માના કલ્યાણ માટે બીજા ઉપાયો લેવામાં આવે છે પણ જ્યારે સમય ઉપાધિમય હોય છે અને સંસારમા અશાન્તિ વધતી જાય છે ત્યારે મહાન્ ઉપાયો કામમા લેવામા આવતાં નથી. ત્યારે તો સરલ અને સાધારણ ઉપાયો જ વિચારવામા આવે છે. શાસ્ત્રકારના મતે આ પંચમકાળ ઘણો જ દુ:ખમય છે. બીજા લોકો પણ આ કાળને કલિયુગ કહે છે અને એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જેના ઉપર કલિયુગનો પ્રભાવ પડયો ન હોય ! એટલુ જ નહિ પણ ધર્મ ઉપર પણ કલિયુગની અસર પડી છે એમ કહે છે. ધર્મના નામે પણ અનેક ફાટાઓ પડી ગયા છે. સદ્ગ્રન્થો પ્રાય: લુપ્ત થઈ ગયા છે અને તેને સ્થાને એવાં એવાં ગ્રન્થો રચવામાં આવ્યાં છે કે જેથી સારા સિદ્ધાન્તોનો પત્તો લાગવો પણ મુશ્કેલ થઈ રહ્યુ છે આ કાલ આવો વિષમ છે. પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, કાળની એ વિષમતાથી ગભરાવવાની જરૂર નથી. એક દૃષ્ટિએ જે સંકટ છે તે જ બીજી દૃષ્ટિએ કલ્યાણનુ સાધન પણ છે. એ સંકટમા પણ કલ્યાણનુ કોઈ રહસ્ય છુપાએલુ છે. એ સંકટકાળને પણ પોતાને અનુકૂળ બનાવવો એ જ જ્ઞાનનો માર્ગ છે. જ્ઞાન એ સંકટના સમયને પણ પોતાને અનુકૂલ બનાવી દે છે અને તે સંકટકાળ પણ કલ્યાણનુ સાધન બની જાય છે.

કોઈ એમ કહે કે, જે સંકટ હોય તેને તો દૂર કરવુ જોઈએ સંકટને પોતાને અનુકૂલ કેમ બનાવી શકાય ? પણ સંકટને દૂર કરવુ એ તો એક પ્રકારની દુર્બલતા છે. સાચી વિશેષતા અને વીરતા તો સંકટના સમયે પણ સાર પેદા કરવામા છે. માનો કે, કોઈ માણસે

એવુ રસાયણ બનાવ્યુ કે જે રસાયણદ્વારા લોઢાને પણ સોનુ બનાવી શકાય જેની પાસે એવુ રસાયણ હશે તે લોઢાને વેચી નહિ નાખે પણ તે એમ વિચારશે કે, લોઢા ઉપર જ મારા રસાયણની પરીક્ષા થવાની છે અને મારા રસાયણનો ઉપયોગ પણ લોઢામા જ થવાનો છે આ જ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો સકટને પોતાના જ્ઞાનના ઉપયોગ માટે અનુકૂલ અવસરરૂપે માને છે અને એટલા જ માટે તેઓ સકટને દૂર કરવા ચાહતા નથી પણ જ્ઞાનની સહાયતાથી એ સકટને પણ પોતાના વિકાસમા ફેરવી દે છે

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, સકટો પેદા જ કેમ થાય છે! પણ આમ કહેવું એ ભૂલભરેલુ છે સકટો તમારા હિત માટે જ પેદા થાય છે સકટો પેદા થાય ત્યારે એ જુઓ કે, એ સકટો પેદા ક્યાથી થયા? આત્માના અશુભ પરિણામથી પાપ પેદા થાય છે અને એ પાપથી સકટ પેદા થાય છે આ પ્રમાણે સંકટ એ આત્માના અશુભ પરિણામોનુ જ પરિણામ છે. જ્ઞાનીજનો આ વાતને સારી રીતે સમજે છે અને એટલા માટે તેઓ સકટોનુ સ્વાગત કરે છે અને કહે છે કે —

સુખ કે માથે શિલા પડો, જો પ્રભુકા છુડાવે સાથ;
બલિહારી વા દુ:ખકી, જો પ્રભુસે મિલાવે હાથ

તે સુખ શા કામનુ કે, જે સુખની પથારીમા સુઈ રહેવાથી પરમાત્મા દૂર જાય છે અમને તો દુ ખ જ સારુ લાગે છે કે જે દુ ખ અમને પરમાત્માની સમીપ લઈ જાય છે

આ પ્રમાણે વિચાર કરી જ્ઞાની લોકો સકટોને પણ મગળમય બનાવી લે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યુ છે કે — **धम्मो मगलमुक्किट्ठ ।**

જ્ઞાનીજનો ધર્મને જ ઉત્કૃષ્ટ મગળ માને છે પણ જ્યારે ખાવા-પીવાનુ સારુ મળે ત્યારે ધર્મને મગળમય માનવો એવો જ્ઞાની લોકોનો સિદ્ધાન્ત નથી, પરતુ જ્ઞાનીઓ તો એમ કહે છે કે, માથા ઉપર ધગધગતા અગાર મૂકવામા આવે કે, ઘાણીમા પીલાવવાનો સમય આવે ત્યારે ધર્મને મગળમય માનવો તે વખતે જ્ઞાનીઓ એમ વિચારે છે કે, અગ્નિ કે ઘાણી અજ્ઞાનીઓને નષ્ટ કરી શકે છે, પણ અમને નષ્ટ કરી શકે એમ નથી. અમારા માટે તો અગ્નિ કે ઘાણી મગલરૂપ અને સહાયક છે સસારમા તમને ધર્મનુ બલ વધારે જણાય છે કે, પાપનુ બલ! જ્ઞાનીઓ તો એમ કહે છે કે, ધર્મનુ બળ જ મોટુ છે ગમે તેટલુ પાપ હોય પણ ધર્મ કે પરમાત્માનુ સ્મરણ તે પાપને નષ્ટ કરી નાખે છે જે પ્રમાણે મેરુપર્વત જેવડા મોટા ઘાસના ગજને અગ્નિ થોડી જ વારમા ભસ્મીભૂત કરી નાખે છે તે જ પ્રમાણે મેરુપર્વત જેવડુ મોટુ પાપ કર્યું હોય તો પણ જો ધર્મ કે પરમાત્માના નામની સાચા હૃદયથી ઉપાસના કરવામા આવે તો તે મોટુ પાપ પણ નષ્ટ થઈ જાય છે

કેટલાક લોકો કહે છે કે, અમે શુ પાપ કરીએ છીએ? અમે કોઈને તલવાર મારતા નથી તેમ તેવુ બીજુ કોઈ પ્રકારનુ પાપ પણ કરતા નથી પણ અમે કાંઈ પાપ કરતા નથી એમ સમજવુ એ ભૂલભરેલુ છે. પાપ બહુ જ ધીમે પગલે ચાલે છે. એની ચાલ સમજવી બહુ જ મુશ્કેલ છે જ્ઞાનીજનો આ વાતને બરાબર જાણે છે એટલા જ માટે તેઓ હમેશા કહ્યા કરે છે કે, અમે બહુ પાપી છીએ એટલે અમે બીજાને તો શું કહીએ? હુ મારા પોતા વિષે જ કહુ છુ કે, જ્યારે હુ જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનના આદર્શમા-અરીસામા મારા

આત્માને જોઉં છું ત્યારે મને મારા આત્મામાં ઘણી જ અપૂર્ણતા જોવામાં આવે છે મારા આત્માની માફક શું તમારામાં અપૂર્ણતા નહિ હોય ? તમે પણ જ્ઞાનીઓના જ્ઞાન-અરીસામાં તમારા આત્માને ઉભો રાખી જુઓ કે, આત્મામાં કેવા કેવા પાપો ભરેલાં છે ? જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનથી જ આત્મામાં રહેલા પાપો જોવામાં આવશે. બાકી ઉપરથી કે પોતાની બુદ્ધિથી પાપને જોવા બહુ જ મુશ્કેલ છે. જો સૂક્ષ્મરીતિએ આત્માના પાપો જોવામાં આવે તો આત્માનું કલ્યાણ થવામાં વાર ન લાગે, પણ લોકો પોતાના પાપોને જોતા નથી પણ પાપોને દબાવી પોતાને ધર્મી બનાવવા ચાહે છે, અને તે માટે છળકપટ પણ કરે છે. આ જ ભૂલ થાય છે. તમે જો આત્માનું સાચું કલ્યાણ કરવા ચાહો છો તો એવો ખોટો ઢોંગ ન કરો પણ પાપના બારીક માર્ગને શોધી કાઢો. હું શું પાપ કરું છું ! એમ માની ન લો. જ્ઞાનીઓએ પાપના બારીક માર્ગને શોધવાનો અને સમજાવવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો છે.

આત્માની એ ભૂલ થાય છે કે, તે પોતાની પૂજા તો કરાવવા ચાહે છે પણ પોતે બીજાની પૂજા કરવા ચાહતો નથી બીજાને પોતે જે ઉપદેશ આપે છે એ ઉપદેશ પ્રમાણે પોતે કરવા ચાહતો નથી આવા કાર્યો જ ધર્મના કામને પણ વગોવે છે. આત્મા જ્યારે ધર્મ કરવા બેસે છે ત્યારે પણ કામલોલુપી મન આ બાજુ-તે બાજુ દોડવા માંડે છે અને એ રીતે તે ધર્મના કાર્યને પણ ગુમાવી દે છે અને ઉલટો પાપ બાંધે છે. જો આ વાતને સમજી લેવામાં આવે અને મનને અહીંતહીં ભટકવા દેવામાં ન આવે તો આત્મા ઘણા પાપોમાંથી બચી જાય. એટલા માટે પોતાના આત્મામાં પાપનો પ્રવાહ કેવી રીતે આવે છે તેની તપાસ વારંવાર કરવી જોઈએ.

તમે જાદુગરને વાંદરાને નચાવતો જોયો હશે જાદુગરનો વાંદરો રોટલાના ટૂકડાના લોભથી અને લાકડીના ભયથી જ નાચે છે. તમે લોકો વાંદરાનો નાચ જોઈ હસો છો પણ તમારા આત્માને પૂછો કે, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહાદિને કારણે તે કેવો નાચી રહ્યો છે ? આ વાત વિષે વિચાર કરશો તો તમારામાં શું ખામી છે તેનો ખ્યાલ આવશે અને એ સમજી શકશો કે તમારું કલ્યાણ તમારા જ હાથમાં રહેલું હોવા છતાં તમે સંસારમાં શા માટે ભ્રમણ કરી રહ્યા છો ?

આત્મા જ્યારે સંકટમાં પડે છે ત્યારે જ તે પરમાત્માને શરણે જાય છે પરમાત્માના શરણે જવામાં સંકટ પણ એક કારણ છે આ દૃષ્ટિએ પાપના પરિણામે આવતું દુઃખ જ પરમાત્માના શરણે લઈ જનારું છે પાપનું દુઃખ જ આત્માને પરમાત્માની સન્મુખ કરે છે. તમારામાં પાપ છે એ વાત સમજીને જ તમે અહીં આવ્યા છો; પરંતુ જો તમને ધર્મ અને પરમાત્માના નામ ઉપર અટલ વિશ્વાસ છે તો ભલે ગમે તેટલું પાપ કર્યું હોય તો પણ ગભરાવું ન જોઈએ પણ એવી દૃઢતા રાખવી જોઈએ કે, જે પ્રમાણે હોશિયાર વૈદ્યના શરણે જવાથી રોગ ચાલ્યો જ જાય છે તે જ પ્રમાણે પરમાત્મા અને ધર્મના શરણે જવાથી પાપ નષ્ટ થઈ જ જાય છે. આ પ્રાર્થનામાં કહ્યું જ છે કે—

> પાપ પરાલ કો પૂંજ બન્યો અતિ, માનુ મેરુ આકારો;
> તે તુમ નામ હુતાશન સેતી, સહજ હિ પ્રજ્વલત સારો.

જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, મનની સહાયતા લીધા વિના મોટામાં મોટું પાપ કે મોટામાં મોટો ધર્મ પણ થઈ શકતો નથી પાપ કે ધર્મ બન્નેયની બાજુ મનની સહાયતા હોય છે.

પાપમા મન લગાડવાથી મોટામા મોટુ પાપ થાય છે અને ધર્મમા મન લગાડવાથી મોટામા મોટો ધર્મ થાય છે એટલા માટે મનને પાપની બાજુ જવા ન દેતા પરમાત્માના નામ-સ્મરણમા જોડી નામ અને નામીને અભેદ બનાવી દેવા જોઈએ આમ કરવાથી ભલે ગમે તેટલુ મોટુ પાપ હોય પણ તે એક ક્ષણભરમા ભસ્મ થઈ જશે, પણ કેવળ ઉપરથી જ નામ ન લેતા હૃદયમા નામીનુ ધ્યાન પણ હોવુ જોઈએ આમ કરવાથી હૃદયમા પરમાત્માના ગુણોનુ ધ્યાન રહે છે અને જ્યારે પરમાત્માના ગુણોમા ધ્યાન રહે છે ત્યારે આત્માનુ કલ્યાણ થવામા વાર પણ કેમ લાગે ? પરમાત્માનુ નામસ્મરણ કરી નામ અને નામીને અભેદ બનાવવાથી આત્માનુ કલ્યાણ અવશ્ય થાય છે પણ એમા એક શરત એ છે કે, આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે કોઈ પ્રકારનો પડદો રાખવો ન જોઈએ, કારણ કે પડદો રાખવાથી આત્માનુ કલ્યાણ થઈ શકતુ નથી. પરમાત્માની સમક્ષ નગ્ન સ્વરૂપ પ્રકટ કરવાથી જ આત્મકલ્યાણ થાય છે. પારસમણિ લોઢાને સોનુ બનાવી દે છે પણ ત્યારે કે જ્યારે તેની વચ્ચે કોઈ પ્રકારનો પડદો ન હોય ! જો પારસમણિ અને લોઢાની વચ્ચે પડદો હોય તો એ દશામા પારસમણિ લોઢાને સોનુ કેમ બનાવી શકે ? આ જ પ્રમાણે નામ અને નામી વચ્ચે ભેદ રાખવામા આવે તો પરમાત્માનુ નામ પાપને નષ્ટ કેમ કરી શકે ? જો નામ અને નામીને અભેદ કરી દેવામા આવે અને અઢાર ગુણોથી યુક્ત પરમાત્માને ઓળખી હૃદયપૂર્વક તેમની સાથે સબધ જોડવામા આવે તો કલ્યાણ થવામા વાર ન લાગે એટલા માટે કેવળ પરમાત્માનુ નામ લઈને જ બેસી ન જાઓ પરતુ નામ અને નામીને અભેદ બનાવો તો અવશ્ય કલ્યાણ થશે કેવળ નામ લેવાથી કાઈ થતુ નથી ઉદાહરણ તરીકે કોઈ પાણી–પાણી કહે પરતુ જ્યા સુધી પાણીના ગુણને અપનાવે નહિ ત્યા સુધી તેની તૃષા છીપાતી નથી કોઈ માણસ ભોજન–ભોજન કહે પરતુ જ્યા સુધી ભોજનનો અર્થ ન સમજે અને તેના ગુણને ન અપનાવે ત્યા સુધી તેની ભૂખ મટી શકતી નથી આ જ પ્રમાણે કેવળ નામ લેવાથી જ કાઈ થતુ નથી, પરતુ નામની સાથે પરમાત્માના ગુણોને અપનાવવામા આવે તો જ કલ્યાણ થઈ શકે છે

નામ અને નામીને અભેદ માની પરમાત્માનુ નામ લેવામા પણ ઘણો આનદ આવશે. કોઈ કન્યા, કોઈ પુરુષ સાથે સગાઈ કર્યા પહેલા તો તેનુ નામ બોલે છે પણ તે જ પુરુષનુ નામ સગાઈ કર્યા બાદ મુખેથી તો બોલતી નથી પણ નામ સાભળી તેના હૃદયમા આનંદ આવે છે ! આ જ પ્રમાણે કોઈ પુરુષ પણ સ્ત્રીનુ સગાઈ કર્યા પહેલા નામ લે છે અને સગાઈ કર્યા બાદ મુખેથી તે સ્ત્રીનુ નામ લેતો નથી પણ તેનુ નામ સાભળી તેના હૃદયમા આનંદ આવે છે આ અતરનુ શુ કારણ છે ? એ જ કે, નામ અને નામીના સબધથી આત્માનો સબધ બધાય છે આ જ પ્રમાણે તમે પણ આત્મા અને પરમાત્માનો સબધ જોડી પરમાત્માનુ નામ લો તો તમને પણ ઘણો આનદ આવશે જે પ્રમાણે જે પુરુષની સાથે પોતાની સગાઈ થઈ છે તે પુરુષનુ નામ સાભળી કન્યાના હૃદયમા પ્રેમનો ઉમળકો આવે છે, તે જ પ્રમાણે પરમાત્માનુ નામ સાભળી હૃદયમા પ્રેમનો ઉમળકો આવે એવો પ્રેમ પરમાત્માની સાથે બાધો તો એ દશામા તમારા હૃદયમા પણ અપૂર્વ આનદનો ઉમળકો આવશે

સીતાએ રામની સાથે સબધ જોડયો હતો પણ શા માટે ? સીતાએ રામની પાછળ વધારે કષ્ટો જ સહ્યા હતા છતા તેમની વચ્ચે કેવો પ્રેમભાવ હતો ! જાણે સીતાએ રામની

સાથે કષ્ટો સહન કરવા માટે જ સંબંધ જોડયો ન હોય। સીતાએ તો રામની સાથે કષ્ટો સહેવા માટે સબંધ જોડયો હતો પણ આજના લોકો રામની સાથે શા માટે સબંધ જોડે છે એ જુઓ. શુ એટલા માટે તો લોકો રામની સાથે સબંધ જોડતા નથી કે—

'મને રોટલો આપો રામ, જદિ લઉં તમારુ નામ'

આ પ્રકારની સ્વાર્થસિદ્ધિ માટે પરમાત્માની સાથે સંબંધ જોડો નહિ પણ સીતાએ રામની સાથે જેવો સબંધ જોડયો હતો તેવો સબંધ તમે જોડો સીતા કષ્ટમા પણ રામને ભૂલી ગઈ ન હતી એવી તેનામા ધગશ હતી તમે પણ પરમાત્મા પ્રતિ એવી ધગશ રાખો તો તમારાં બધા પાપો ભસ્મીભૂત થઈ જશે અને તમને અપૂર્વ આનદ મળશે.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૭૨

રાજા શ્રેણિકને પણ અનાથી મુનિ પ્રતિ એવી જ ધગશ હતી તે અનાથી મુનિની ગુણપ્રશસા કરી રહ્યો છે. જે મુનિના ગુણોનુ વર્ણન કરવામા શ્રેણિક જેવો રાજા પણ થાકી ગયો એ મુનિના ગુણો વર્ણવવામા આપણે સમર્થ કેમ બની શકીએ? પણ એ વિચારથી આપણે નિરાશ થવુ ન જોઈએ, પણ રાજાએ મુનિની પ્રશસામાં જે શબ્દો કહ્યા છે એ શબ્દોને હૃદયમા ઉતારી મુનિની સાથે સબધ જોડી લેવો જોઈએ. આમ કરવાથી જે પ્રમાણે રાજા શ્રેણિકે પોતાનુ કલ્યાણ સાધ્યુ તે પ્રમાણે આપણે પણ આત્માનુ કલ્યાણ સાધી શકીએ છીએ. રાજા શ્રેણિક મુનિને કહે છે કે—

तं सि नाहो अणाहाणं, सव्वभूयाण संजया ! ।
खामेमि ते महाभाग,। इच्छामि अणुसासिउं ॥ ५६ ॥
पुच्छिऊण मए तुब्भं, झाणविग्घो जो कओ ।
निमंतिया य भोगेहिं, तं सव्वं मरिसेहि मे ॥ ५७ ॥

આ ગાથાઓની પહેલાની ગાથામા જે વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે તે જ વર્ણન આ ગાથાઓમાંની પ્રથમ ગાથામા પણ કરવામાં આવ્યુ છે અર્થાત્ પહેલા વર્ણવવામા આવેલુ વર્ણન જ અત્રે ફરીવાર કહેવામા આવ્યુ છે આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, આમા પુનરુક્તિ દોષ છે કારણ કે કાવ્યમા પુનરુક્તિ આવે એ દોષ માનવામા આવે છે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, કાવ્યમાં પુનરુક્તિ દોષ માનવામા આવે છે છતાં ગુણાનુવાદ, સ્તુતિ કે નિંદામાં એક જ વાત વારંવાર કહેવામાં દોષ નથી રાજાએ જે કાંઈ કહ્યુ છે તે સ્તુતિ કે પ્રશસારૂપે છે. એક જ વાતને વારવાર કહેવી એ દોષ નહિ પણ ગુણ છે. એટલા જ માટે રાજાએ '**तुब्भे सणाहा य**' ગાથામાં જે કાંઈ કહ્યું છે તે જ '**तं सि नाहो**' એ ગાથામાં ફરીવાર કહેવામા આવ્યુ છે.

રાજા શ્રેણિક કહે છે કે, "હે! મુનિ! જે અવસ્થાને પામી બીજા લોકો મોહમા પડી જાય છે એ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થવા છતા પણ તમે મોહમા ન પડયા પણ જાગ્રત થઈ સંયમમા સલગ્ન થઈ ગયા એટલા માટે તમે જ સનાથ છો. તમે અનાથના નાથ છો. સયમ લીધા પહેલા તો તમારો આત્મા અનાથ હતો પણ હવે સનાથ છે, અને જે પોતાનો નાથ બની

જાય છે તે બીજાનો પણ નાથ બની જાય છે એટલા માટે તમે અનાથના પણ નાથ છો. આપે પહેલા મને કહ્યુ હતુ કે, હુ અનાથ હતો એ કારણે મે દીક્ષા લીધી હવે આપ દીક્ષિત થઈ સનાથ બની ગયા છો તમે તમારા આત્માના નાથ બન્યા એટલે બીજા જીવોના પણ નાથ બન્યા છો તમે પહેલા તમારી સપત્તિ વગેરેનુ વર્ણન કરી બતાવ્યુ છે કે, ' હુ પહેલા આવો શ્રીમત હતો પણ જ્યારે મારા શરીરમા રોગ પેદા થયો ત્યારે તે શ્રીમતાઈ કાઈ કામમા ન આવી આ વર્ણન ઉપરથી હુ એ સમજી ગયો કે, આ શ્રીમતાઈ કાઈ કામની નથી, ઊલટી તે અનાથતા વધારનારી છે સાથે સાથે હુ એ પણ સમજી શકો છુ કે, કોઈ વસ્તુ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવવાથી આત્મા અનાથ–ગુલામ બની જાય છે એટલા માટે હું પોતાને અનાથ માનવા લાગ્યો અને મે માતાપિતા, ધન આદિ ઉપરથી મારો અધિકાર ઉપાડી લીધો મે કેવળ મોઢેથી જ અધિકાર ઉપાડી લીધો એમ કહ્યુ નહિ પણ હૃદયથી એમ કરી બતાવ્યુ આ પ્રમાણે જ્યારે મે પરવસ્તુની ગુલામીને છોડી દીધી ત્યારે હું સનાથ બની શકયો '

હે ! મુનિ ! તમારુ આ કથન મારી સમજમા આવી ગયુ છે તમે જ સાચા સનાથ છો તથા બધા પ્રાણીઓના નાથ પણ તમે જ છો એ હું હવે બરાબર જાણી શકયો છુ "

રાજા અને મુનિના આ કથનને બરાબર સમજ્યા છો તો તમે એમ માનો કે, જ્યાસુધી એક પણ પરમાણુ ઉપર ' આ મારુ છે ' એવુ મમત્વ છે ત્યાસુધી આત્મા અનાથ જ છે. સંસારના બધા પદાર્થો ઉપરથી મમત્વ ઉતારી નાખવામા આવે ત્યારે જ સનાથ બની શકાય છે.

સંસારના બધા પદાર્થો ઉપરથી મમત્વ ઉતારી સાધુ બનવુ અને એ રીતે અનાથતામાથી બહાર નીકળવુ એ તો ઠીક છે પણ કેટલાક લોકો સાધુ થઈને પાછા અનાથતામા પડી જાય છે, એ ઠીક નથી સાધુ થઈને પણ પાછા અનાથતામા કેવી રીતે પડી જાય છે એ વાત જો કે સાધુઓએ સમજવાની છે પણ તમારે પણ એ વાત સમજવાની જરૂર છે, કારણ કે તમે શ્રાવકો સાધુઓના રક્ષક છો ભગવાને સાધુઓને તમારા ખોળામા મૂક્યા છે. જો તમે આ વાત બરાબર સમજીને સાધુઓને આધાર આપશો તો તમે પોતે પણ સનાથ બની જશો. સનાથ મુનિના દર્શન કરવા એ પણ અનાથતાને દૂર કરે છે, તો પછી જ્યારે તમે આ પ્રકારના સનાથ મુનિને આધાર આપશો તો તમારી અનાથતા કેમ નહિ મટે ? એટલા માટે આવા સાધુઓને આધાર આપો આધાર આપવામા થોડુ કષ્ટ તો સહેવુ પડે છે પરતુ કષ્ટો સહન કર્યા વિના કોઈ કામ પણ થઈ શકતુ નથી

અમારે સાધુઓએ પણ વિચારવુ જોઈએ કે, અમે સનાથ બનવા માટે સાધુ થયા છીએ કે અનાથ રહેવા માટે ? અમે પગરખાનો ત્યાગ શા માટે કર્યો છે ? પગરખા ન પહેરવાને કારણે પગ પણ બળે છે અને કાટાઓ પણ લાગે છે, છતા અમે પગરખા એટલા માટે પહેરતા નથી કે પગરખા પહેરવાથી અમે અનાથ બનીએ છીએ માથે સખ્ત તાપ પડે છે અને એવા જ બીજા અનેક કષ્ટો માથે પડવા છતા છત્રી કે એવા બીજા પદાર્થો એટલા માટે પોતાની પાસે રાખતા નથી કે તે પદાર્થો ઉપર મમત્વ થવાથી અમારો આત્મા અનાથ બને છે ભગવાને બીજી ચીજો વિષે તો શુ, પણ મુનિઓએ પોતાના શરીર ઉપર પણ મમત્વભાવ રાખવો ન જોઈએ ત્યા સુધી કહ્યુ છે જે વસ્તુ કે જે શરીર ધર્મમા સહાયતા આપે છે તેની સહાયતા તો લઈ લેવી પણ તેના પ્રતિ મમત્વભાવ ન રાખવો.

ભગવાને બતાવેલ આ માર્ગને ભૂલી જઈ, જે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા પડી જાય છે તે અનાથી મુનિના કથનાનુસાર અનાથ છે એટલા માટે અમારે સાધુઓએ એ વાતનો વિચાર કરવો જોઈએ કે જ્યારે અમે તાબા–પિત્તળ કે સોના–ચાદી આદિના પાત્રોનો ત્યાગ કર્યો છે તો પછી અમે કાષ્ઠના પાત્રો ઉપર મમત્વભાવ શા માટે રાખીએ? જ્યારે અમે રંગીન વસ્ત્રોનો ત્યાગ કર્યો છે તો પછી સફેદ વસ્ત્રો ઉપર મમત્વ શા માટે રાખીએ અને રેશમી વગેરે વસ્ત્રો શા માટે પહેરીએ? આ પ્રમાણે સાધુઓએ તો સાદાઈ જ રાખવી જોઈએ. જે સાધુઓ સુખશીલ બની જાય છે તેઓ સાધુ બનવા છતાં અનાથ જ છે એટલા માટે સાધુઓએ એ વાતની સાવધાની રાખવી જોઈએ કે, અમે સનાથ થઈને પાછા અનાથ શા માટે બનીએ?

અનાથી મુનિને માટે રાજા શ્રેણિક કહે છે કે, "હે! મુનિ! આપ બધા પ્રાણીઓના નાથ છો." અનાથી મુનિ બધા પ્રાણીઓના નાથ કેવી રીતે છે એનો વિચાર હવે પછી યથાવસરે કરવામા આવશે.

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૭ શનિવાર

પ્રાર્થના

જય જય જગત શિરોમણિ, હું સેવક ને તૂં ધણી,
અબ તૌસુ ગાઢી બણી, પ્રભુ આશા પૂરો હમ તણી.
મુઝ મ્હેર કરો, ચંદ્રપ્રભુ, જગજીવન અંતરજામી,
ભવ દુખ હરો, સુનિએ અરજ હમારી ત્રિભુવન સ્વામી ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી ચન્દ્રપ્રભુ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

ભક્ત લોકો ભગવાનને કેવા રૂપમા જુએ છે એ આ પ્રાર્થનામા બતાવવામાં આવ્યું છે. એક દૃષ્ટિએ તો પરમાત્માનુ કાંઈ રૂપ જ નથી અને બીજી દૃષ્ટિએ એવો કયો પદાર્થ છે કે જેની દ્વારા પરમાત્માનુ રૂપ જાણી ન શકાય! ભક્તોને પ્રત્યેક પદાર્થમાં પરમાત્માનું રૂપ જોવામા આવે છે અને એટલા જ માટે તેઓ કહે છે કે:—

'જય જય જગત શિરોમણિ, હું સેવક ને તૂ ધણી'

ભક્ત કહે છે કે, હે! પ્રભો! હુ તને જગતશિરોમણિના રૂપમા જોઈ એમ ચાહુ છુ કે, હું સેવક રહુ અને તુ સ્વામી રહે

ભક્ત લોકો પરમાત્માને જગતશિરોમણિના રૂપમા જુએ છે એટલા માટે પરમાત્મા જે જગતના શિરોમણિ છે એ જગત શુ છે તે જાણવુ આવશ્યક છે. જગતનુ સ્વરૂપ કેવુ છે અને પરમાત્માનો જગતની સાથે કેવો સબધ છે એ બતાવવા માટે હુ તમને એક પરિચિત વાતનુ ઉદાહરણ આપુ છુ પરિચિત વાતના ઉદાહરણદ્વારા અપરિચિત વાત પણ જલ્દી સમજમા આવી જાય છે. એટલા માટે પરિચિત વાતનુ ઉદાહરણ આપી તમને સમજાવુ છુ —

તમને કોઈ એમ પૂછે કે, તમે કયા રહો છો ? તો તમે જવાબમા એમ જ કહેશો કે, અમે રાજકોટમા રહીએ છીએ તમારુ નિવાસસ્થાન કયા છે તો એ પ્રશ્નના જવાબમા એમ જ કહેવામા આવશે કે, મારુ નિવાસસ્થાન રાજકોટ છે પ્રસગવશાત્ 'રાજકોટ મારુ છે' એમ કહેવામા આવે છે રાજકોટના જે લોકો રહેવાશી છે તે બધા રાજકોટને પોતાનુ જ માને છે, પણ જ્યારે રાજકોટ કોનુ છે એ વિષે વિચાર કરવામા આવે છે તો રાજકોટ તો રાજાનુ છે-રાજકોટના માલીક તો રાજા છે-એમ કહેવામા આવે છે આ પ્રમાણે તમારી દૃષ્ટિએ પણ રાજકોટ રાજાનુ છે તમે રાજકોટના રાજાના રાજ્યમા રહો છો એમ તમે પોતે પણ માનો છો, પરતુ રાજકોટનરેશને એમ પૂછવામા આવે કે, તમે કોના રાજ્યમા રહો છો ? ત્યારે તેઓ એમ કહેશે કે, અમે ગવર્નમેન્ટના રાજ્યમા રહીએ છીએ જ્યારે ગવર્નમેન્ટને પૂછવામા આવે કે, રાજ્ય તમારુ છે તો તેઓ કહેશે કે, અમે તો નોકર છીએ, રાજ્ય તો બાદશાહનુ છે આથી આગળ બાદશાહને પૂછવામા આવે તો તે બીજુ જ કાઈ કહેશે અને એ પ્રમાણે પરપરા વધતી જ જશે એટલા માટે આ વાતને વધારે ન વિસ્તારતા એટલુ જ કહુ છુ કે, આ વ્યવહારની વાતની માફક જગતને વિષે કોઈ એવો પ્રશ્ન કરે કે, આ જગત કોનુ છે ? તો કોઈ એમ કહે છે કે, ધર્માસ્તિકાય કે પચાસ્તિકાયનુ આ જગત છે, કોઈ એમ કહે છે કે, જગત તો જડરૂપ છે એટલા માટે જડ પદાર્થોનુ જગત છે, કોઈ ચૈતન્યનુ કહે છે, કોઈ જડ-ચૈતન્ય બન્નેનુ કહે છે અને કોઈ પચભૂતનુ આ જગત છે એમ કહે છે. આ બધી વાતો યથાસ્થાને બરાબર છે પણ ભક્તજનો આ વાતથી આગળ વધીને કહે છે કે, આ આખુ જગત પ્રભુમય છે પ્રભુ આ જગતના શિરોમણિ છે આ જગતે જે પ્રભુને મસ્તકના મણિની સમાન મસ્તક ઉપર ધારણ કરી રાખેલ છે તે જ અમારા પ્રભુ છે જ્યારે મસ્તકનો વિચાર કરવામા આવે છે ત્યારે ધડનો પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે એટલા માટે જ્યારે અમે પ્રભુને જગતશિરોમણિ માનીએ છીએ તો જગત કે જે પરમાત્માનુ ધડ છે તેને પણ માનવુ આવશ્યક છે એટલા માટે જગત જેમનુ ધડ છે અને જે આ જગતના શિરોમણિ છે તે પ્રભુ અમારા સ્વામી છે અને અમે તેમના સેવક છીએ.

ભક્તોને કદાચ કોઈ એમ કહે કે, શુ તમે એવા પ્રભુને જોયા છે ? તો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા તે ભક્તો એમ કહે છે કે, અમે પ્રભુને જોયા નથી જો પ્રભુને જોયા હોત તો જે પ્રમાણે પાણી મળવાથી સાકરની પુતળી જળમય બની જાય છે તેમ અમે પણ પ્રભુમય બની ગયા હોત અમે પ્રભુને જોયા નથી પણ પ્રભુને જાણવા લાગ્યા છીએ જે લોકોએ પરમાત્માને જગતશિરોમણિ માન્યા છે તેમની સહાયતાથી અમે પણ પરમાત્માને ઓળખવા લાગ્યા છીએ અને એમ માનવા લાગ્યા છીએ કે, જગતશિરોમણિ પરમાત્મા અમારા સ્વામી છે અને અમે તેમના સેવક છીએ

પરમાત્મા જગતના શિરોમણિ છે અને આપણે તેમના સેવક છીએ એ માનવા છતા ભૂલ કયા થાય છે તે જુઓ આપણે જગતશિરોમણિ પરમાત્માના સેવક છીએ એટલા માટે સેવકનુ કર્ત્તવ્ય શુ છે તે આપણે જોવાની જરૂર છે શુ સેવક સ્વામીનુ ઘર લૂટે ખરો ? નહિ સાચો સેવક તો તે છે કે, જે સ્વામીનો નિમકહરામ નહિ પણ નિમકહલાલ-વફાદાર હોય આપણે પણ જો સ્વેચ્છાએ અને સાચા દિલથી પરમાત્માના ભક્ત થયા છીએ

તો આપણુ કર્ત્તવ્ય શુ હોવુ જોઈએ અને આપણો વ્યવહાર કેવો હોવો જોઈએ તે જોવાની જરૂર રહે છે.

પરમાત્માએ પોતાના સેવકોનાં કર્ત્તવ્યો બતાવી આપ્યા છે તેમણે કહ્યુ છે કે, જે સાધુ બનીને મારા સેવક બને છે તેમને માટે પાચ મહાવ્રતોનુ પાલન કરવુ આવશ્યક છે અને જે શ્રાવક બનીને મારા સેવક બને છે તેમને માટે પાંચ અણુવ્રતોનુ પાલન કરવુ આવશ્યક છે ભગવાનના સેવકોનુ તો આ કર્ત્તવ્ય છે પણ કોઈ માણસ પોતાને ભગવાનનો સેવક કહેવડાવે અને હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન આદિ અકર્ત્તવ્ય કામો કરે તો શુ એમ કરવુ ઉચિત છે! જે પોતાને પ્રભુનો સેવક સમજતો હશે તે હમેશાં એ વાતનું ધ્યાન રાખશે કે, 'મારા માટે પરસ્ત્રી માતાસમાન અને પરધન ધૂળસમાન છે હુ અસત્ય કદાપિ બોલી શકુ નહિ અને પરમાત્માના સાચા સેવક તરીકે હુ મારુ કર્ત્તવ્ય કદાપિ ભૂલી શકુ નહિ '

પરમાત્માના સેવકે પોતાના કર્ત્તવ્યપાલનમા કેવી રીતે દૃઢ રહેવુ જોઈએ એ વાતનો વિચાર કરો. પશુપક્ષી પણ જ્યારે પોતાને કોઈના સેવક તરીકે માની લે છે ત્યારે તેઓ પણ પોતાના કર્ત્તવ્યનુ પાલન કેવી રીતે કરે છે તે જુઓ ચન્દ્રે ચકોરને એમ નથી કહ્યું કે, તુ મારી સાથે પ્રીતિ બાધ, પણ ચકોરે ચન્દ્રને સ્વામી માની તેની સાથે પ્રીતિ બાધી એટલા માટે તે ચન્દ્રની જ તરફ જ જોતો રહે છે અને જ્યારે ચન્દ્ર અસ્ત પામે છે ત્યારે તે દુખી થઈ પડી જાય છે.

તમે જ્યારે પોતાને પરમાત્માના સેવક અને પરમાત્માને સ્વામી તરીકે માનો છો તો ચન્દ્ર અસ્ત પામે છે ત્યારે ચકોર જેમ દુખ પામે છે તેમ તમે પણ જ્યારે પરમાત્માની આજ્ઞા વિરુદ્ધ કામ થઈ રહ્યુ જોતા હો ત્યારે દુખ પામો છો? જો નહિ તો તમે એક પક્ષીથી પણ ઊતરતા નથી શુ? મોરે મેઘની ધ્વનિ સાથે પ્રીતિ બાધી છે એટલા માટે તે મેઘની ગર્જના સાભળી બોલ્યા વિના રહેતો નથી તે જે કોઈ શબ્દને સાંભળે છે તેને મેઘની ગર્જના જ માની બોલ્યા વગર રહેતો નથી. આ જ પ્રમાણે શુ તમે પણ સસારના બધા પદાર્થોને પ્રભુમય માનો છો? જો નહિ તો પછી તમે શુ મોરથી પણ ઊતરતા નથી?

ભક્તો કહે છે કે, હે! પ્રભો! સામાન્ય જીવ પશુ–પક્ષીઓ પણ પ્રીતિ કર્યા બાદ પોતાના ઇષ્ટને ભૂલી જતા નથી તો પછી અમે તારી સાથે પ્રીતિ બાંધી તને કેમ ભૂલી જઈ શકીએ? તને અમે ભૂલી જઈએ એ અમારી ભૂલ છે ભક્તોની માફક તમે પણ તમારી ભૂલનો સ્વીકાર કરી પરમાત્મા પ્રતિ તમારુ શુ કર્ત્તવ્ય છે તેનો વિચાર કરો અને કોઈપણ સમયે પરમાત્માને ભૂલી ન જાઓ પણ હમેશા તેમની ભક્તિ કર્યા કરો જૈનશાસ્ત્રો એમ કહેતા નથી કે તમે માળા લઈ બેસી જાઓ તો જ પરમાત્માની ભક્તિ થઈ શકે પણ જૈનશાસ્ત્રો પરમાત્માની ક્રિયાત્મક ભક્તિ કરો અર્થાત્ જ્યારે તમે કોઈ કાર્ય કરો ત્યારે પરમાત્માની બતાવેલી મર્યાદાનુ ધ્યાન રાખો એમ કહે છે કદાચ તમારાથી પરમાત્માની મર્યાદા ભૂલી જવાય તો રાયસી–દેવસી—દિવસ કે રાત્રિ સંબધી પ્રતિક્રમણદ્વારા એ ભૂલને માટે પશ્ચાત્તાપ કરો અને ભવિષ્યમા એવી ભૂલ ન થાય તેની સાવધાની રાખો કેવળ માળા હાથમા લઈ બેસી જવુ અને ભગવાને બતાવેલી મર્યાદાનુ પાલન ન કરવુ એ પરમાત્માની સાચી ભક્તિ નથી. રાજ્યના નોકરો માળા હાથમા લઈ પોતાના સ્વામીનુ નામ જપવા

બેસતા નથી પરંતુ પ્રત્યેક કામમાં પોતાના સ્વામીએ બતાવેલી મર્યાદાનું ધ્યાન રાખે છે આ જ પ્રમાણે તમે પણ પ્રત્યેક કામમાં પરમાત્માએ બતાવેલ મર્યાદાનું ધ્યાન રાખો અને એ મર્યાદાની વિરુદ્ધ કાર્ય ન કરો તમે જો પરમાત્માના સેવક બનીને પણ પરમાત્માએ બતાવેલી મર્યાદાનું ધ્યાન ન રાખો અને સત્યને બદલે અસત્યથી ધનોપાર્જન કરો તો તમારું એ કાર્ય અમારા સંયમમાં પણ બાધક નીવડશે ધનોપાર્જન પવિત્રતાપૂર્વક અર્થાત્ પરમાત્માએ બતાવેલ મર્યાદાપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હશે તો તમારું ભોજન અમને સંયમમાં સહાયક નીવડશે નહિ તો 'આહાર તેવો ઓડકાર' એ નીતિ અનુસાર અસત્યદ્વારા પ્રાપ્ત થએલ ધનનું ખરીદેલું ધાન અમારા સંયમમાં પણ બાધક નીવડશે. એટલા માટે પ્રત્યેક સમયે પરમાત્માની બતાવેલી મર્યાદાનું પાલન કરો મર્યાદાનું પાલન કરતા જો કોઈ વખતે માથે કષ્ટો તૂટી પડે તો એ કષ્ટોથી ન ગભરાતા ધૈર્ય રાખો તો કષ્ટના સમયે પણ તમારા હૃદયને પરમાત્માની પ્રીતિનો અપૂર્વ આનંદ આવશે જેઓ પરમાત્માના પૂર્ણ સેવક હતા તે મહાપુરુષોના ચરિત્ર ઉપરથી પ્રકટ જણાય છે કે, તેઓ મહાન્ કષ્ટો માથે પડવા છતાં પણ ડગ્યા નહિ પરંતુ તે કષ્ટોને પરમાત્મા પ્રત્યે પોતાના હૃદયમાં પ્રીતિ છે કે નહિ તેની કસોટી રૂપે સમજી તેઓએ કષ્ટોને સમતાપૂર્વક સહન કર્યાં એ વાત તો તમે લોકો સારી રીતે જાણો છો કે, ધૈર્ય રાખવું એ સારું જ છે, તો શું ધૈર્ય સંકટના સમયે નહિ તો સુખના સમયે રાખવું જોઈએ? સુખના સમયે ધૈર્યની શી આવશ્યકતા છે? ધૈર્યની આવશ્યકતા તો સંકટના સમયે જ હોય છે સંકટના સમયે ધૈર્યને ધારણ કરો અને પરમાત્માને ન ભૂલો તો જ પરમાત્મા પ્રત્યે સાચી પ્રીતિ છે એમ કહી શકાય ધૈર્ય ધારણ કરો અને પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ બાંધો એમ કહેવું એ તો મારું કામ છે, પણ જીવનમાં ઉતારવું એ તમારું કામ છે. જો તમે લોકો આ વાતને સમજી કલ્યાણકારી કાર્ય કરવા લાગો તો પછી તમારું અકલ્યાણ કોઈ કરી શકે નહિ

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૭૩

રાજા શ્રેણિક, અનાથી મુનિના ગુણગ્રામ કરતો કહેવા લાગ્યો કે, હે! મુનિવર! આપ જિનોત્તમ માર્ગે ચડી પોતાના નાથ તો બન્યા જ છો પરંતુ સંસારમાં જે જીવો અનાથ છે તેમના પણ નાથ બન્યા છો. આપે જે સનાથતા પ્રાપ્ત કરી છે તે સનાથતા જગતની અનાથતા દૂર કરનારી છે

કોઈ વસ્તુ એવી હોય છે કે, જે પોતાના માટે જ સુખદાયી હોય છે અને કોઈ વસ્તુ એવી હોય છે કે જે પોતાના માટે સુખદાયી હોવાની સાથે જ જગતના માટે પણ સુખદાયી હોય છે! જે વસ્તુ જગતના માટે સુખદાયી હોય તે જ વસ્તુ મોટી અને દૈવી વસ્તુ માનવામાં આવે છે સૂર્યને એટલા જ માટે મોટો માનવામાં આવે છે કે તેની દ્વારા બધાને સમાનરૂપે પ્રકાશ મળે છે જો સૂર્ય પોતાનો પ્રકાશ પોતાના માટે જ રાખી લેત તો તે મહાન્ કહેવાત નહિ જલ–વાયુ વગેરે બધાને માટે સમાન ઉપકારી હોવાથી જ તેની મહત્તા માનવામાં આવે છે આ જ પ્રમાણે મુનિની સનાથતા પણ બધાને માટે લાભકારી અને કલ્યાણકારી છે. સૂર્યનો પ્રકાશ તો બધાય લોકો ચાહે છે પણ બધા લોકો સૂર્ય બની શકતા નથી, પરંતુ સૂર્યનો પ્રકાશ તો બધાય લે છે આ જ પ્રમાણે યુવાવસ્થામાં સંપત્તિ, માતા–પિતા, ભાઈ–

બહેન-સ્ત્રી વગેરેનો ત્યાગ કરી સૂર્યની માફક સનાથ બનવાની શક્તિ બધામા હોતી નથી, પણ જે મુનિ સનાથ બનેલા હોય છે તેમનો લાભ તો બધાય લઈ શકે છે

રાજા મુનિને કહે છે કે, "હે! મુનિ! આપ મારો અપરાધ ક્ષમા કરો સસારમા અજ્ઞાનના જેવુ બીજુ એકેય પાપ નથી. મનુષ્ય અજ્ઞાનથી જ પાપ કરે છે મે પણ અજ્ઞાનતાને કારણે આપનો અપરાધ કર્યો છે તે ક્ષમા કરો "

જે પ્રમાણે રાજાએ અજ્ઞાનતાને કારણે મુનિનો અપરાધ કર્યો હતો તે જ પ્રમાણે અજ્ઞાનતાને કારણે આપણા આત્માએ ન જાણે કેટલા પાપો કર્યા હશે! શુ આપણા આત્માએ સારી વસ્તુને નરસી અને નરસી વસ્તુને સારી માની નહિ હોય! એટલુ જ નહિ પણ આપણા આત્માએ અજ્ઞાનતાને કારણે અપૂજ્ય છે તેને પણ પૂજ્ય માનેલ હશે!

રાજા કહે છે કે, "મે અજ્ઞાનતાને કારણે આપનો અપરાધ કર્યો હતો. હુ અજ્ઞાનતાને કારણે જ આપનુ માહાત્મ્ય સમજી શકયો નહિ અને આપ સત્યસ્વરૂપ સમજાવી રહ્યા હતા, છતા મે આપની વાતને ખોટી કહી માની નહિ, એ મારો અપરાધ છે આપ મારો એ અપરાધ માફ કરો. હવે હુ આપની શિક્ષાને શિરોધાર્ય કરુ છુ હવે આપની શિક્ષાનો કદાપિ અપલાપ કરીશ નહિ"

આજની શિક્ષા કેવી છે તેનો વિચાર કરો. કોઈને વિદ્યા પ્રતિ અરુચિ થઈ ન શકે. વિદ્યા ભણીને આત્માનુ સ્વરૂપ સમજવુ એ તો સારુ છે પણ આજે વિદ્યા કે શિક્ષાને નામે એવુ શીખવવામા આવે છે કે, આત્માનુ અસ્તિત્વ જ નથી, અને એમ કહેવામા આવે છે કે, આત્મા કયા છે? અમે પ્રત્યક્ષ આત્માને જોઈ શકીએ તો જ આત્માને માની શકીએ! પણ કોઈ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી જાણી શકાય છે અને કોઈ વસ્તુ અનુમાન પ્રમાણથી જાણી શકાય છે. આજના વૈજ્ઞાનિકો પણ એ વાતને માને છે કે કોઈ વસ્તુનો તો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે અને કોઈ વસ્તુને અનુમાનદ્વારા જાણી શકાય છે આ જ પ્રમાણે આત્માને પણ કેવલ પ્રત્યક્ષથી જ જોવાની ઇચ્છા ન કરો, પરતુ અનુમાન પ્રમાણદ્વારા એને જાણો.

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, ન જોએલી વસ્તુને માનવાથી માણસ ભુલાવામા પડી જાય છે! તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, શુ દેખેલી વસ્તુ વિષે ભુલાવામા પડી નથી જવાતુ? આ પ્રમાણે ભુલાવામા પડવાનુ તો ત્યારે જ મટી શકે કે જ્યારે પૂર્ણ બની જવાય અપૂર્ણ અવસ્થામા ભુલાવામા પડી જવાય એ સ્વાભાવિક છે એટલા માટે કેવલ પ્રત્યક્ષ જોવાની જ હઠ ન પકડો પરતુ એમ માનો કે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની માફક અનુમાન પ્રમાણ પણ માન્ય છે. અનુમાન પ્રમાણ પણ આધારભૂત છે આ સિવાય જેને તમે પ્રત્યક્ષ માનો છો તે પણ આત્માથી પ્રત્યક્ષ નથી પરતુ કેવલ ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ છે, અને મનુષ્યો ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષથી પણ ભુલાવામા પડી જાય છે એટલા માટે ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષની સાથે અનુમાનને પણ પ્રમાણ માનવુ આવશ્યક છે. જેમકે ઇતિહાસ-ભૂગોળના જાણકાર લોકો પહેલા તો જેટલુ પ્રત્યક્ષ જોયુ હોય તેટલુ જ માનતા હતા પણ પછી અનુમાન પ્રમાણના આધારે એમ કહેવા લાગ્યા કે, અમે જેટલુ કરીએ છીએ તેથી આગળ પણ કાંઈક છે. આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષથી પણ વધારે અનુમાન પ્રમાણનો આધાર લેવામા આવે છે અને અનુમાનને પણ પ્રમાણ માનવુ જ પડે છે જો અનુમાનને પ્રમાણ માનવામા ન આવે તો મોટી ગડબડ ઊભી થવા પામે. જેમકે તમે તમારા દાદાને પ્રત્યક્ષ જોયા ન હોય તો પણ અનુમાનથી તમારા દાદાને માનવા જ પડે

છે આ પ્રમાણે જો અનુમાનથી એમ માનવામા ન આવે તો મોટી ગડબડ ઊભી થઈ જાય ! અનુમાન અને પ્રત્યક્ષ એ બન્નેય એક જ રથના બે ચક્રોની સમાન છે રથ એક ચક્રથી ચાલી શકતો નથી પરતુ તેને માટે બન્ને ચક્રોનુ હોવુ આવશ્યક છે આ જ પ્રમાણે વસ્તુનો નિર્ણય પણ કેવલ પ્રત્યક્ષથી જ થઈ શકતો નથી પરતુ તેને માટે પરોક્ષ પ્રમાણની સહાયતા લેવી પણ આવશ્યક છે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એ બન્ને પ્રકારના જ્ઞાન દ્વારા જ વસ્તુનુ સ્વરૂપ જાણી શકાય છે

જો કે, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની માફક પરોક્ષને પણ પ્રમાણ માનવુ આવશ્યક છે પરતુ આત્માને તો પ્રત્યક્ષ જોઈને પણ ભૂલી રહ્યા છો પોતાનો આત્મા પોતાને માટે તો પ્રત્યક્ષ જ છે અને આ આત્મા પ્રત્યક્ષને આધારે બીજાના આત્માને અનુમાનદ્વારા જાણી શકે છે જેમકે એમ કહેવામા આવે છે કે, 'મે તે ચીજ આખથી જોઈ' આ કથનમા જોનાર તો કોઈ બીજો જ જણાય છે આખ તો કરણ અર્થાત્ સાધન છે જોનાર તો કોઈ બીજો જ છે અને તે બીજો જ આત્મા છે આ પ્રમાણે પોતાનો આત્મા તો પ્રત્યક્ષ જ છે છતા તેને ભૂલી જવામા આવે છે

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, અમે તો આત્માને આખદ્વારા પ્રત્યક્ષ જોવા ચાહીએ છીએ એમ કહેનારાઓને હુ એક વાત મભળાવવા ચાહુ છુ ઉદયપુરમા એક વકીલે પણ મને એવો જ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે, આત્મા કયા છે ! તે મને આખદ્વારા પ્રત્યક્ષ બતાવો ત્યારે મે એના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો કે, તમે અગ્રેજી તો ભણ્યા છો ને ? વકીલે કહ્યુ કે, હા, ત્યારે મે પૂછ્યુ કે તે અગ્રેજી કયા છે તે મને પ્રત્યક્ષ બતાવો વકીલ હસી પડયા અને કહેવા લાગ્યા કે, અગ્રેજીને કેવી રીતે બહાર કાઢી બતાવી શકાય ? મે જવાબ આપ્યો કે, જ્યારે અગ્રેજીને બહાર કાઢી બતાવી શકાતી નથી તો જે અગ્રેજી ભણતરનો સ્વામી છે તેને કેમ બતાવી શકાય ?

વકીલને જેમ અગ્રેજી ભણતર વિષે કહ્યુ તે જ પ્રમાણે પોતપોતાની શિક્ષા અને પોતપોતાના વિચાર પ્રમાણે એવો નિશ્ચય કરો કે, આત્મા છે અને તેનુ અસ્તિત્વ છે જો આત્માનુ અસ્તિત્વ માનવામા ન આવે તો આગળ જતા કદાચ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે અને તે વખતે રાજા શ્રેણિકની માફક પોતાનો અપરાધ સ્વીકારવો પડશે રાજા કહે છે કે, હે મુનિ ! આપે મને આત્માનુ ભાન કરાવ્યુ છે અને સનાથ-અનાથનો ભેદ સમજાવ્યો છે, એટલા માટે જગતના નાથ તો તમે જ છો

અનાથી મુનિનો ઉપદેશ સાભળ્યા બાદ રાજાનો હૃદયપલટો કેવી રીતે થયો તેનો કાઈ ઇતિહાસ નથી, પણ તેનો ઇતિહાસ તો આપણે પોતે જ છીએ જ્યારે આપણે આ ઉપદેશ ઉપરથી સસારની ચીજોને માટે એમ સમજવા લાગીશુ કે, એ ચીજો આપણને અનાથ બનાવે છે, તે વખતે આપણને માલુમ પડશે કે, રાજા શ્રેણિકનુ હૃદય મુનિનો ઉપદેશ સાભળી કેવી રીતે પલટાઈ ગયુ હશે ? તમે પણ મુનિના ઉપદેશને હૃદયમા ઉતારો ત્યારે જ તમને રાજાના હૃદયપલટાની વાત સમજમા આવી શકશે, અન્યથા નહિ એટલા માટે મુનિના ઉપદેશ ઉપર વિચાર કરી પોતાના હૃદયમા તે ઉપદેશ ઉતારવો જોઈએ

રાજા શ્રેણિક વીર હતો, એટલા જ માટે મુનિનો ઉપદેશ સાભળી તેને જે વિચારો આવ્યા તે વિચારોને તે ચિનગારી રૂપે બહાર પ્રગટ કરે છે, તે વિચારોને દબાવી રાખતો

નથી. જે કાયર હોય છે તે પોતાના વિચારોને દબાવી રાખે છે. તમારા લોકોમાં એવી કાયરતા છે, કે તમે લોકો પોતાની ભૂલને જાણવા છતાં દાબી રાખો છો. આમ કરીને તમે પોતાનું અહિત કરો છો, પણ સાથે સાથે બીજાઓનું પણ અહિત કરો છો. જો તમને તમારી ભૂલ જણાય તો તમે તેને પ્રકટ કરી દો, કે જેથી બીજા લોકો પણ એમ સમજવા લાગે, કે આમ કરવું કે આમ માનવું એ ભૂલ છે. આ પ્રમાણે ભૂલને પ્રકટ કરવાથી પોતાનું પણ હિત થાય અને સાથે સાથે બીજાઓનું પણ હિત થાય.

રાજાનું કાર્ય જોઈ તમે પણ તમારો ભૂતકાળ જુઓ અને ભૂતકાળમાં જે પાપો કર્યાં હોય તેને ધોઈ નાખો તો તેમાં કલ્યાણ જ છે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૮ રવિવાર

પ્રાર્થના

કાકંદી નગરી ભલી હો, શ્રી સુગ્રીવ નૃપાલ
રામા તસુ પટરાયની હો, તસ સુત પરમ કૃપાલ.
શ્રી સુવિધિ જિનેશ્વર વંદિએ હો ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કૃત ચોવીશી

શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્મા કયા છે એવી જિજ્ઞાસા પ્રત્યેક વ્યક્તિને પેદા થાય છે, અને આ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિ માટે અનેક પ્રકારના તર્કો ચલાવવામાં આવે છે અને અનેક પ્રકારે આ જિજ્ઞાસાનું સમાધાન પણ કરવામાં આવે છે. પણ જૈન સિદ્ધાન્ત કહે છે કે, આ જિજ્ઞાસાનું સમાધાન કરવા માટે અહીંતહીં ન ભટકતા તમારા આત્માને જ જુઓ. પરમાત્મા કયાય બહાર નથી. એ તો તમારા આત્મામાં જ છે. આજે તમારો આત્મા કર્માવરણોથી ઢંકાઈ ગયો છે અને એ જ કારણે તેનો પરમાત્મત્વનો ગુણ પણ ઢંકાઈ ગયો છે. નહિ તો તમારા આત્મામાં અને પરમાત્મામાં કાંઈ અંતર નથી. કર્માવરણો દૂર થતાં જ પરમાત્મા કયાં છે તેની તમને ખબર પડશે. પરમાત્માની પ્રાર્થના પણ એ કર્માવરણોને દૂર કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના કર્માવરણોને દૂર કરવાનું સાધન છે અને કર્માવરણોને દૂર કરવા એ સાધ્ય છે. જો આ સાધનદ્વારા સાધ્યની પૂર્તિ થઈ શકતી ન હોય અને કર્માવરણોને દૂર કરવા છતાં પણ આત્મા પરમાત્મા બની શકતો ન હોય તો પછી ઈશ્વરને એક જુદી અને તટસ્થ વ્યક્તિ માનવી પડશે. તે વ્યક્તિવિશેષ ઈશ્વર કર્માવરણોથી લિપ્ત થએલ છે એમ માનવું પડશે પણ આમ માનવું કે આવી કલ્પના કરવી એ ઠીક કે કલ્યાણકારી નથી. એટલા માટે જૈન સિદ્ધાન્ત એમ કહે છે કે, આ આત્માના કર્માવરણો દૂર થતાં આ આત્મા જ પરમાત્માના ગુણોને પ્રકટ કરી લે છે અને એટલા જ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. સાધનનો ઉપયોગ સાધ્યની પૂર્તિ માટે જ કરવામાં આવે છે પણ જ્યારે સાધ્ય જ ન હોય તો પછી સાધનનો ઉપયોગ જ શા માટે કરવામાં આવે! આ પ્રમાણે પરમાત્માની

પ્રાર્થનાદ્વારા આત્મા ઉપરથી કર્માવરણોને દૂર કરવા એ સાધન છે અને ઇશ્વિરત્વ પ્રગટાવવુ એ સાધ્ય છે આ સાધ્યની પ્રાપ્તિ માટે જ પરમાત્માની પ્રાર્થના રૂપી સાધનનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે. એટલા માટે આપણે એ વાતનુ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ કે, એક દિવસ પરમાત્મા પણ આપણા આત્માની માફક જ કર્માવરણોથી લિપ્ત હતા આ કર્માવરણોને નષ્ટ કરીને જ પરમાત્મા થયા છે પરમાત્મા આપણી સામે આદર્શરૂપે છે જો આપણે પરમાત્માના આદર્શને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી તેમણે બતાવેલા માર્ગે ચાલીશુ તો આપણો આત્મા પણ કર્માવરણોને દૂર કરી નાખશે પરમાત્માને જોઈ આપણે એ વાત સમજી શકીએ છીએ કે, કર્માવરણોને દૂર કરવા એ સભવ છે, અસંભવ નથી આ કાર્ય સાધ્ય છે, અસાધ્ય નથી કર્મોની સ્થિતિ જોવાથી માલુમ પડે છે કે, કર્મો બદલતા રહે છે જો કર્મની સ્થિતિ બદલતી નથી એ વાતનો આપણને વિશ્વાસ હોય તો નિરાશ થવુ પણ ઠીક છે પણ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થવાથી આત્મા પરિવર્તનને પામે છે એ પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે આ પ્રમાણે કર્મો એક સરખા રહેતા નથી એટલા માટે નિરાશ થવાનુ કાંઈ કારણ નથી. ઉદાહરણ તરીકે એક જગલી માણસને પણ શિક્ષાદિના સાધનોદ્વારા શિક્ષિત અને સસ્કારી બનાવી શકાય છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, સાધનોદ્વારા કે પ્રાકૃતિક રીતિથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશય થાય છે આ પ્રમાણે કર્મોની સ્થિતિ હમેશા એક સરખી રહેતી નથી અને એ કારણે કર્મોને દૂર કરવા એ અસાધ્ય નહિ પણ સાધ્ય છે જે તાવ હંમેશા એક સરખો રહે છે—વધતો ઘટતો નથી તે તાવ અસાધ્ય માનવામા આવે છે પરતુ જે તાવ વધતો ઘટતો રહે છે તે અસાધ્ય નહિ પણ સાધ્ય માનવામા આવે છે આ જ પ્રમાણે જો કર્મોની સ્થિતિ અને તેનો રસ એક સરખો રહેતો હોત તો તો તે કર્મોને દૂર કરવા પણ અસાધ્ય માનવામા આવત, પરતુ તે વધતો–ઘટતો રહેતો હોવાથી કર્મોને દૂર કરવા સાધ્ય છે, પણ એને માટે પૂરા સાધનોની આવશ્યકતા રહે છે સાધનો હોય તો જ સિદ્ધિ થઈ શકે છે નહિ તો નહિ એટલા માટે કર્માવરણોથી ન ગભરાતા એમ વિચારવુ જોઈએ કે—**अनेकजन्मससिद्धिस्ततो याति परा गतिम्** અર્થાત્—અનેક જન્મ–જન્માતરો બાદ પણ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે પુરુપાર્થ કરતા રહેવુ જોઈએ

એક જ્ઞાનીને એવો સદેહ થયો કે મારી ક્યારે મુક્તિ થશે! સદેહના નિવારણ માટે તેણે બીજા જ્ઞાનીને આ વિષે પૂછ્યુ તો તેણે જવાબ આપ્યો કે, કરોડ જન્મો બાદ તમારી મુક્તિ થશે આ સાભળી પહેલો જ્ઞાની બહુ પ્રસન્ન થયો ત્યારે કોઈએ તેને કહ્યુ કે, તમારી મુક્તિ આટલા લાબા વર્ષો બાદ થશે છતા તમને પ્રસન્નતા કેમ થાય છે? આ પ્રશ્નના જવાબમા તેણે કહ્યુ કે, અનતભવની આગળ કરોડ ભવ શુ ગણતરીમા છે? મારી મુક્તિ કરોડ ભવમા થઈ જશે એ જાણવાથી જ મને પ્રસન્નતા થાય છે આ સાભળી બીજા જ્ઞાનીએ કહ્યુ કે, હવે તમારી મુક્તિ કરોડ ભવની પહેલા જ થઈ જશે કારણ કે દૃઢ વિશ્વાસ હોવાને લીધે તારી એ સ્થિતિ પણ ન રહી

મતલબ કે, કર્મની સ્થિતિ નાશવાન છે એવો દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને આગળ વધતા જાઓ તો આત્મા ઉપરના કર્માવરણો બહુ જલ્દી નષ્ટ થઈ જશે શાસ્ત્ર કહે છે કે, કર્મો નાશવાન છે એ વાતનો વિશ્વાસ રાખી જે કર્મોને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેના ગાઢા

બાધેલા કર્મો પણ ઢીલા થઈ જાય છે. તીવ્ર રસવાળા કર્મો મન્દ રસવાળા થઈ જાય છે આ પ્રમાણે વિશ્વાસ રાખવાથી જ કર્મોનુ આવુ પરિવર્તન થઈ જાય છે એટલા માટે વિશ્વાસ રાખી આત્મા ઉપરના કર્માવરણોને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને એટલા જ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના પણ કરવી જોઈએ. કોઈ દિવસે પરમાત્મા પણ કર્માવરણોથી લિપ્ત હતા પરતુ તેમણે કર્માવરણોને નષ્ટ કરી નાખ્યા તો તેમને આઠ ગુણો પ્રકટ થયા. પરમાત્માને આઠ ગુણો પ્રકટ થએલા જોઈ એવો વિશ્વાસ પોતાનામા પેદા કરવો જોઈએ કે, અમારા આત્મામા પણ એ આઠ ગુણો પ્રકટ થઈ શકે છે.

'અષ્ટ ગુણા કરી ઓળખ્યો રે, જ્યોતિરૂપ ભગવન્ત'

હે ! પ્રભો ! મારુ અને તારુ સામ્ય જોઈને જ જ્ઞાનીઓએ એમ કહ્યુ છે કે, આત્મા કર્માવરણોથી મુક્ત થઈ પરમાત્મા બની શકે છે એટલા માટે મારે નિરાશ ન થતા તારો આદર્શ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી આગળ વધતા જવુ જોઈએ અને કર્માવરણોને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરતા રહેવુ જોઈએ.

આ તો આગળની વાત થઈ, પણ આ વિષે તાત્કાલિક વિચાર કરવો હોય તો તાત્કાલિક વિચાર પણ કરી શકાય છે કારણ કે કેટલાક લોકો એમ કહેવા લાગે છે કે, 'મહારાજ ! આપ તો પરલોકની વાત કરો છો પણ આ જમાનો નગદનો છે. ડૉકટર, વકીલ વગેરે બધા લોકો નગદ ફીસ લીધા બાદ જ કામ કરે છે. આવી દશામા જેનુ ફળ જન્માતરમા મળે એવી વાત અમારા મગજમાં કેમ ઉતરી શકે ?' આમ કહેનાર લોકોને એ જ કહેવાનુ છે કે, કર્માવરણને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવે તો તાત્કાલિક લાભ પણ થાય જન્માતરમા તો અનતગણુ ફળ મળે જ છે, પરતુ તાત્કાલિક ફળ પણ મળે છે.

કર્માવરણોને દૂર કરવા માટે શાસ્ત્રકારો જે ગુણોનો અભ્યાસ કરવાનુ કહે છે તે ગુણોનો અભ્યાસ કરવાથી તાત્કાલિક લાભ પણ મળે છે ઉદાહરણ તરીકે, શાસ્ત્રકારો કહે છે કે, કર્મોને નષ્ટ કરવા માટે જગજ્જીવોએ ક્ષમાનુ અવલબન લેવુ જોઈએ ક્ષમાથી પારલૌકિક લાભ તો થાય જ છે પરતુ તેથી તાત્કાલિક લાભ પણ કેવો થાય છે તે જુઓ જ્યારે ક્રોધ આવે છે ત્યારે આખો બળવા લાગે છે, માથુ ભમવા લાગે છે અને છાતી ધડકવા લાગે છે આવા સમયે ક્ષમાનો આશરો લેવાથી અપૂર્વ શાન્તિ ન મળે ?

હવે કોઈ એમ કહે કે, એ તો બધુ ઠીક, પરતુ બીજાના કટુવચનો સાભળી શરીર બળતુ હોય ત્યારે ક્ષમા કયાથી આવે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, આમ સમજવુ એ જ પોતાની નિર્બળતા છે જો આ નિર્બળતાને દૂર કરવામા આવે તો ક્ષમા ધારણ કરવી મુશ્કેલ નહિ જણાય જ્યારે ક્રોધ પેદા થાય ત્યારે વિવેકપૂર્વક વિચારવુ જોઈએ કે, એ ક્રોધ પેદા કયાથી અને કેવી રીતે થયો ? આ ક્રોધ આ કટુ શબ્દોમાથી પેદા થયો છે કે મારામાથી પેદા થયો છે ? દીવાસળીની પેટીને ઘસવાથી આગ પેદા થાય છે પણ તે આગ તે દીવાસળીમા જ હતી કે બહાર ઘસવાથી આવી ! આગ તો તે દીવાસળીમા જ હતી, પણ ઘસવાના નિમિત્ત માત્રથી તે સળગી ઉઠી આ જ પ્રમાણે ક્રોધ પોતાનામા હોય છે ત્યારે જ તે કટુ શબ્દોની અથડામણથી એકદમ પેદા થઈ જાય છે જો પોતાનામા ક્રોધ જ ન હોય તો ક્રોધ પેદા થાય જ કેવી રીતે ? જેમકે જે દીવાસળીની પેટી ઉપર ગધક લાગેલો નથી તે પેટીને ગમે તેટલીવાર દીવાસળી ઘસવામા આવે પણ આગ પેદા થઈ શકશે નહિ આ જ પ્રમાણે જો પોતાનામા જ ક્રોધ ન

હોય તો કટુ શબ્દો તેને શુ કરી શકે ? પોતાનામા રહેલા ક્રોધને ક્ષમાદ્વારા દબાવી દેવામા આવે તો ગમે તેવા કટુ શબ્દથી તેને ક્રોધ પેદા નહિ થાય

આ પ્રમાણે ક્ષમાનો આશરો લેવાથી તાત્કાલિક લાભ થયો કે નહિ ? ક્રોધને કારણે પેદા થતી આખોમા બળતરા, માથાનુ ભમવુ અને છાતીનુ ધડકવુ ક્ષમાથી બધ થઈ ગયુ કે નહિ ?

ક્ષમાનો આશરો લેવાથી આ પ્રમાણે તાત્કાલિક લાભ પણ થાય છે જો ક્ષમાનો આશરો લેવામા આવે તો માનસિક શાન્તિ પણ રહે અને એ દશામા ચહેરા ઉપર ફીકાશ પણ ન રહે તમને લોકોને ખાવાની કાઈ ખામી નથી પરતુ માનસિક શાન્તિની ખામી છે અને એ કારણે જ તમારા ચહેરા ઉપર ફીકાશ જોવામા આવે છે આ ઉપરથી એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે, શારીરિક ખોરાકની સાથે જ માનસિક શાન્તિના ખોરાકની પણ આવશ્યકતા રહે છે જે લોકોને માનસિક શાન્તિ મળે છે તે લોકોને શારીરિક ખોરાક તમારા જેવો ન મળવા છતા તેઓ આનદમા રહે છે અને જેમને શારીરિક ખોરાક તો પૂરતો મળે છે પણ માનસિક શાન્તિ તેટલા પ્રમાણમા મળતી નથી તેઓ હાય-વોય કરતા જ રહે છે અર્થાત્ તેઓ દુખી જ રહ્યા કરે છે ક્ષમા માનસિક શાન્તિ આપે છે જે પ્રમાણે પવન ન લાગે તો દીપક અખડરૂપે બળે છે તે જ પ્રમાણે હૃદયમા જો ક્ષમાનો અખડ દીપક પ્રજ્વલિત કરવામા આવે તો તે વખતનો આનદ અને તે વખતની શાન્તિની વાત જ શી કરવી ?

મતલબ કે, ક્રોધ કટુ શબ્દોથી આવતો નથી પરતુ પોતાનામા જ ક્રોધ છે, કે જે કટુ શબ્દોની અથડામણથી એકદમ પેદા થઈ જાય છે પણ આપણે પોતાને જોતા નથી એ જ મોટી ભૂલ થાય છે. જો આપણે પોતાને જોતા રહીએ તો પછી ગમે તેવા કટુ શબ્દો કોઈ કહે તો પણ ક્રોધ પેદા થઈ શકે નહિ ઉદાહરણ તરીકે કોઈ માણસ ઘરમા જઈ રહ્યો છે પણ અસાવધાનીને કારણે થાભલા સાથે તેનુ માથુ ભટકાયુ થાભલો લાગવાને કારણે શુ તે માણસ થાભલા ઉપર ક્રોધ કરશે કે તેને મારશે ? નહિ તે તો એમ જ વિચારશે કે એ તો મારી જ ભૂલ થઈ હતી આ જ પ્રમાણે જ્યારે સંસારના જડ પદાર્થો કે શબ્દો વગેરેની અથડામણ થાય છે ત્યારે જ્ઞાનીઓ પોતાની જ ભૂલ માને છે અને એમ વિચારે છે કે, મારા ઉપાદાનની જ ખામી છે આ જ પ્રમાણે તમે પણ તમારા આત્માને તપાસો અને ક્રોધ પેદા થાય ત્યારે તમારી જ ખામી છે એમ માનો તો તમને ક્રોધ જ પેદા નહિ થાય !

આ ઉપરથી કદાચ કોઈ એમ કહે કે, જો પોતાની જ ભૂલ માનવામા આવે તો પછી રાજવ્યવસ્થા બગડી જશે ! જ્યારે બીજાનો અપરાધ જ માનવામા ન આવે અને પોતાનો જ અપરાધ માનવામા આવે તો કોઈને દડ આપવો પણ નકામો જશે અને જો કોઈ અપરાધીને દડ જ આપવામા ન આવે તો તો ગજબ જ થઈ જાય ને !

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, કોઈને દડ આપવો એ અપરાધનો બદલો આપવા બરાબર છે પરતુ અપરાધનો બદલો બે રીતે આપવામા આવે છે એક તો અપરાધનો બદલો અપરાધ કરીને જ આપવામા આવે છે અને બીજો અપરાધનો બદલો અપરાધને દૂર કરી ક્ષમાદ્વારા આપવામા આવે છે એક તો થપ્પડનો બદલો થપ્પડ મારીને આપવામા આવે છે અને બીજો થપ્પડનો બદલો ક્ષમાદ્વારા આપવામા આવે છે અપરાધનો બદલો રાજા દડ દ્વારા આપી અપરાધનો બદલો અપરાધથી આપે છે પરતુ જ્ઞાનીજનો અપરાધનો બદલો બીજી જ રીતે આપે છે. જ્ઞાનીજનો અપરાધનો બદલો કેવી

રીતે આપે છે એ જાણવા માટે તમે એમ સમજો કે, પરમાત્માને પતિતપાવન કહેવામાં આવે છે, પતિતનાશક કહેવામા આવતા નથી શુ પરમાત્મા પતિતોને નષ્ટ કરી ન શકે? તે નષ્ટ તો કરી શકે છે પણ એ તો રાજા પણ કરે છે જો ઈશ્વર પણ એવું જ કરે તો પછી તેની મહત્તા શી? ઈશ્વર એમ કરે તો તે ઈશ્વર રહી ન શકે તે ઈશ્વર ત્યારે જ છે કે જ્યારે તે મોટુ કામ કરે છે પતિતોને નષ્ટ કરવા એ કાંઈ મોટુ કામ નથી; પરંતુ પતિતોને પાવન કરવા એ જ મોટુ કામ છે આ મોટુ કામ કરવાને કારણે જ ઈશ્વર પતિત-પાવન કહેવાય છે જે સામાન્ય કામો બીજા લોકો કરે છે તે સામાન્ય કામ ઈશ્વર કરે તો એમા તેનુ શુ ઈશ્વરત્વ છે? અપરાધનો બદલો દંડ દ્વારા આપવો એ જઘન્ય ઉપાય છે આ જઘન્ય ઉપાયનો ઉપયોગ કરનાર તો સસારમા ઘણા છે, પરંતુ અપરાધનો બદલો ઉત્કૃષ્ટ ઉપાય દ્વારા આપવો અર્થાત્ ક્ષમા દ્વારા આપવો એમા જ ખરી ખૂબી છે.

આ પ્રમાણે કર્મોને નષ્ટ કરવા માટે શાસ્ત્રકારોએ જે ઉપાયો બતાવ્યા છે એ ઉપાયો-દ્વારા ક્ષમાની માફક તાત્કાલિક લાભ પણ થાય છે ક્ષમા, અહિંસા આદિ જે ગુણો કર્મા-વરણોને દૂર કરવા માટે શાસ્ત્રકારોએ બતાવ્યા છે એ ગુણોથી જગતને પણ ઘણી શાન્તિ મળે છે. જો સસારમાથી આ ગુણો એક ક્ષણભરને માટે દૂર કરવામા આવે તો આ સસાર તપાવેલા લોઢાની માફક સંતપ્ત બની જાય. અહિંસા-ક્ષમા આદિ ગુણોને કારણે જ સંસારમા સુખ અને શાન્તિ છે.

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૭૪

ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળી રાજા શ્રેણિકનો હૃદયપલટો કેવો થઈ ગયો તે જુઓ. તેણે મુનિની પાસે પોતાનાં અપરાધોની ક્ષમા માગી મુનિ તો કોઈને અપરાધી માનતા જ ન હતા જો તેઓ રાજાને અપરાધી માનતા હોત તો તેને ઉપદેશ જ શા માટે સંભળાવત? પરંતુ જે બીજાના અપરાધને માનતા નથી તેમના ભક્તો તેમની ક્ષમાથી પોતાના ઉપર વધારે ભાર સમજે છે અને એમ વિચારે છે કે અમે આ ઋણથી કયારે મુક્ત થઈ શકીએ?

અપરાધની ક્ષમા માગતો રાજા શ્રેણિક પોતાનો શુ અપરાધ છે તે બતાવતા કહે છે કે, "હે! મુનિવર! આપ સમાધિમા બેસી ધ્યાન કરી રહ્યા હતા ત્યારે મેં આપે દીક્ષા કેમ ધારણ કરી! એવો તુચ્છ પ્રશ્ન કર્યો મને આપનુ ધ્યાન તોડવાનો અને આવો પ્રશ્ન પૂછવાનો શો અધિકાર હતો? પણ મને અધિકાર ન હોવા છતા મે આપનુ ધ્યાન તોડયુ મારો એ અપરાધ છે. આપ મારા એ અપરાધને માફ કરો."

શુ પ્રશ્ન પૂછવો એ પણ અપરાધ છે કે, રાજા શ્રેણિક તેને માટે ક્ષમા માગે છે? રાજા શ્રેણિક પ્રશ્ન પૂછવાનો અને ધ્યાનભંગ કરવાનો પણ પોતે અપરાધ કર્યો છે, એમ માની પોતાની સીમાતીત નમ્રતાનો પરિચય આપી રહ્યો છે! તે કહે છે કે, મારો પ્રશ્ન તુચ્છ હતો અને આપનુ ધ્યાન મોટુ હતુ મે તુચ્છ કામને માટે મોટા કામની હાનિ કરી છે એ મારો અપરાધ છે. રાજા આ પ્રમાણે કહી પોતા ઉપર મુનિના ઉપકારનો વધારે ભાર છે એમ બતાવે છે આ ઉપકારનુ પૂર્ણ રહસ્ય તો કોઈ જ્ઞાની જ બતાવી શકે છતા હુ સ્વબુદ્ધિ અનુ-સાર તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરું છુ.

માનો કે એક બાળક છે તેનો પિતા ડોક્ટર, વકીલ કે મોટો ન્યાયાધીશ છે પિતા કોઈ મહાન્ કામમા મશગૂલ હતો તે વખતે બાળક રોવા લાગ્યો બાળકનુ રુદન પિતાથી જોઈ શકાયુ નહિ એટલે તે પોતાનુ મહત્ત્વનુ કામ છોડી દઈ બાળકની પાસે આવ્યો અને તેને શાન્ત કર્યો હવે આ બાળક ઉપર પિતાનો ઉપકાર છે કે નહિ ? જો બાળક કૃતજ્ઞ હશે તો તે પિતાનો મહાન્ ઉપકાર માનશે બાળપોથીમા માતાપિતાનો કેવો ઉપકાર હોય છે એ બતાવવા માટે લખ્યુ છે કે—

ટગમગ પગ ટગતા નહીં, ખાય ન શકતો ખાદ્ય,
ચાલી ન શકતો આપથી, લેશ હતી નહિ લાજ
તે અવસર આણી દયા, બાળકને મા-બાપ;
પાળે પોષે પ્રેમથી, તે ઉપકાર અમાપ
કોઇ કરે એવે સમે, બે ઘડી એક બરદાસ,
આખી ઉમર થઈ રહે, તે નરનો નર દાસ

માતાપિતાનો આટલો મહાન્ ઉપકાર છે શુ એ ઉપકારને ભૂલી જઈ શકાય ? પરંતુ આજે માતાપિતાનો ઉપકાર કેવી રીતે માનવામા આવે છે અને કેવી રીતે માનવામા આવતો નથી એ વાત કહેવામા આવે તો તે વાત ઘણી જ લાબી છે આજની કેટલીક શિક્ષા માતાપિતાનો ઉપકાર ભુલાવે છે અને જે શિક્ષા માતાપિતાના ઉપકારને ભુલાવતી હોય તેને શિક્ષા જ કેમ કહી શકાય ? માતાપિતા, બાળકો માટે આજની શિક્ષા પાછળ થતો મોટો ખર્ચ ઉપાડે છે. સાભળવામા આવે છે કે, મુબઈમા વિદ્યાર્થીનુ સાધારણ ખર્ચ માસિક પચાસ રૂપિયા થાય છે માતાપિતા આટલો મોટો ખર્ચ ઉપાડી પોતાના પુત્રોને ભણાવે છે; પણ આજના સુધરેલા પુત્રો અર્ધનગ્ન પોશાકમા કૉલેજમાથી નીકળી માતાપિતાને વૃદ્ધ, બુદ્ધિહીન અને જૂના જમાનાના માનવા લાગે છે શુ આ પણ કાઈ શિક્ષા છે ? જૈન-શાસ્ત્ર માતાપિતાને કેટલુ મહત્ત્વ બતાવે છે એને માટે કહ્યુ છે કે—**देवगुरुजणसकासा।** અર્થાત્—માતાપિતા દેવગુરુ સમાન છે આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર તો માતાપિતાનુ આટલુ મહત્ત્વ બતાવે છે, ત્યારે આજના છોકરાઓ માતાપિતાને આમ કહે છે હવે આજના છોકરાઓ લાયકાત શીખીને આવ્યા છે કે નાલાયકી શીખીને આવ્યા છે એ વાત તો સાધુઓની સંગતિ કરવામા આવે તો જાણવામાં આવે

વિલાયત વિષે સાભળ્યુ છે કે, ત્યા જો પોતાનો પિતા ઘેર આવે તો તેને હોટલમા ઉતારવામા આવે છે પોતાના પિતાને ઘરમા ઉતરવાની જગ્યા પણ આપવામા આવતી નથી ખાવા-પીવાનો પણ હોટલમા જ પ્રબધ કરી દેવામા આવે છે અને તેનુ બીલ ચુકવી આપ-વામા આવે છે. બીલ પણ પુત્ર ચુકવી આપે તો તેની મહેરબાની પિતા પુત્ર ઉપર કાઈ દબાણ કરતો નથી ભારતદેશની સ્થિતિ હજી આવી નથી ભારતદેશ આર્યક્ષેત્ર છે અહીં માતાપિતાને ઘણી જ ઊંચી દૃષ્ટિએ જોવામા આવે છે, પણ આજે પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની અસર ભારતદેશ ઉપર પણ પડવા લાગી છે

ભારતની પૂર્વ પદ્ધતિ કેવી હતી કે રાજા શ્રેણિક, ધ્યાનભગ કરવામા અને પ્રશ્ન પૂછ-વામાં પણ પોતાનો અપરાધ માની મુનિ પાસે તેની ક્ષમા માગી લ્યો છે, જ્યારે આજની

સ્થિતિ એવી છે કે માતાપિતાનો ઉપકાર માનવાને બદલે તેમની અવજ્ઞા કરવામા આવે છે માબાપો હજારો રૂપિયાનો ખર્ચ કરી અને પોતે ગરીબ બનીને પણ પુત્રોને ભણાવે-ગણાવે છે પણ પુત્રો આટલો મોટો ખર્ચ કરીને શુ ભણ્યા ? આવી શિક્ષા વાસ્તવમા શિક્ષા નથી પણ કુશિક્ષા છે. સાચી શિક્ષા કોને કહેવી એને માટે કહ્યુ છે કે—

' सा विद्या या विमुक्तये ।'

સાચી શિક્ષા તે છે કે, જે બધનોને તોડે, પણ આજે તો વિદ્યાને નામે ઊલટુ બધનોમાં પડવામા આવે છે.

અત્રે કહેવાનુ એ છે કે, તે વકીલ પિતા, પુત્રનુ રુદન સાંભળી પોતાનુ મહત્ત્વનુ કામ છોડીને પણ બાળકની પાસે ગયો અને તેને શાન્ત કર્યો. પિતાનુ આ કાર્ય બાળકને માટે ઉપકારક છે કે નહિ ?

આ જ પ્રમાણે કોઈ મહાત્મા, ધ્યાનનુ મહત્ત્વનુ કામ છોડી કોઈના મનનો સંશય દૂર કરે અને ધર્મબોધ આપે એ તેમનો ઉપકાર છે કે નહિ ? રાજા શ્રેણિક તો મુનિએ ધ્યાન-મૌન તોડી તેને ઉપદેશ આપ્યો એટલા માટે ને મુનિનો ઉપકાર માને છે અને કહે છે કે, "મારો અપરાધ માફ કરો. મે પહેલો અપરાધ તો એ કર્યો કે, મેં આપનુ ધ્યાન તોડયુ. અને બીજો અપરાધ એ કર્યો કે આપને ભોગ-ઉપભોગ માટે આમંત્રણ આપ્યુ. મે આપને એમ કહ્યું કે, આપ આ ભરજુવાનીમા કષ્ટો શા માટે સહન કરો છો ! તમે મારી સાથે મારા રાજ્યમા ચાલો અને સુખેથી ભોગોનો ઉપભોગ કરો. મારો એ અપરાધ હતો કે હું તમને સયમ ધારણ કરવામાં દુખી સમજી રહ્યો હતો મારો એ અપરાધ તમે માફ કરો."

રાજાએ મુનિને ભોગોપભોગ માટે આમત્રણ આપી શો અપરાધ કર્યો ? તે તો મુનિને માટે દરેક પ્રકારની સગવડતા આપતો હતો તો પછી તેણે અપરાધ કર્યો એમ કેમ કહી શકાય ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા એ જ જણાવવાનુ છે કે, જો તમે આ વાતને બરાબર સમજી લો તો પછી દેવ-ગુરુ સબધી ઘણી વાતોનો નીવેડો એની મેળે જ આવી જાય। રાજાએ મુનિને ભોગોપભોગને માટે આમત્રણ કર્યું, એને જો તમે રાજાનો અપરાધ માનો છો તો પછી તમે તમારા વિષે પણ એમ જુઓ કે, તમે ક્યાય અમને સાધુઓને આ જ પ્રકારની સંસારની ધાધલમા તો પાડતા નથી ને ? તમે કે તમારા પૂર્વજોએ સાધુઓને એવા ધાધલમાં પાડી દીધા છે કે જેથી સાધુઓનો હ્રાસ થઈ ગયો છે. જેમકે સાધુઓને એમ કહેવામા આવે છે કે, 'ગમે તે થાય પણ અમને તો ધનપ્રાપ્તિ થાય એવો ઉપાય બતાવો અથવા ફીચર બતાવો તમે તો દયાળુ છો એટલા માટે અમને તેજી-મદીના આંક બતાવો' ઘણી જગ્યાએ આ પ્રકારની તેજી-મંદી બતાવનારા વેશધારીઓને પણ સગવડતા આપવામા આવે છે પણ આ બધી સગવડતાઓ સાધુતાની સીમા બહારની છે એટલા માટે જો તમે રાજાના કામને અપરાધરૂપ માનો છો તો તમે પણ સાધુતાથી વિપરીત જે કામ હોય તે ન કરો.

રાજા શ્રેણિક કહે છે કે "હે ! મુનિ ! હુ આપ જેવા સનાથને પણ અનાથ બનાવવા ચાહતો હતો. હુ ભોગનો કીડો આપને પણ ભોગમા જ પાડવા ચાહતો હતો. મે અજ્ઞાનતાને કારણે આપનો અપરાધ કર્યો છે માટે મારો અપરાધ માફ કરો."

રાજાએ જે અપરાધ કર્યો હતો તે અજ્ઞાનને કારણે કર્યો હતો પણ તમે જાણી જોઈને તો અપરાધ કરતા નથી ને ? તમે જાણીજોઈને એવો અપરાધ ન કરો અને જો કોઈ સાધુ

એવા પાપમા પડતા હોય તો તેમને કહો કે, અમે તો તમારી પાસેથી સસાર તરવાની આશા રાખીએ છીએ અને એ જ આશાએ તમારી પાસે આવીએ છીએ, પણ જો તમે પણ આ પ્રમાણે પતિત થઈ જશો અથવા અમે તમને સસારના કામોમા ફસાવી દઈશુ તો પછી અમે ક્યા જઈશુ?

તમારા ગુરુ નિર્ગ્રન્થ છે અને તમારા દેવ પણ નિર્ગ્રન્થ છે જો તમે નિર્ગ્રન્થધર્મની વિરુદ્ધ તમારા દેવ–ગુરુને ભોગી બનાવવા ચાહો, તો એ કેવો ભારે અપરાધ થશે તેનો જરા વિચાર કરો એટલા જ માટે હુ એમ કહુ છુ કે, જો તમે આ ગાથાનો અર્થ બરાબર સમજી લો તો સાચા દેવગુરુનો અને સાચા ધર્મનો સાક્ષાત્કાર તમને અવશ્ય થાય ત્રાજવામા એક દાડી હોય છે અને બે છાબડા હોય છે ખૂબી તો દાડીમા જ હોય છે આ જ પ્રમાણે ધર્મ અને દેવ એ બંને ત્રાજવાના છાબડા સમાન છે અને ગુરુ એ ત્રાજવાની દાડી સમાન છે. જો ગુરુ સારા ન હોય તો તેઓ સાચા ધર્મ અને સાચા દેવનો પણ પત્તો લાગવા ન દે જે ગુરુઓ અનાથી મુનિની જેવા સનાથ હશે તેઓ જ સાચા દેવ અને સાચા ધર્મનો સાચો પરિચય આપી શકે છે

આ તો શ્રાવક–શ્રાવિકાને લગતી વાત થઈ, પણ અમારે સાધુઓએ પણ એ વાત બરાબર સમજવી જોઈએ કે, જો અમે ભોગના ત્યાગી બનીને પણ પાછા ભોગમા પડી જઈશુ તો અમે પતિત થઈ જશુ રાજા શ્રેણિક વીર ક્ષત્રિય હતો તે વાણિયો ન હતો કે, ‘વણિક તુષ્ટં દેત હસ્તતાલી’ એ કથનાનુસાર તે મુનિને કેવળ કહીને જ રહી જાત જો મુનિ રાજાના કહેવા પ્રમાણે તેની સાથે જાત તો તે દરેક પ્રકારની સગવડતા કરી આપત અને જીવનપર્યંત તેમનુ ભરણપોષણ પણ કરત, પરતુ મુનિએ રાજાનુ આમત્રણ ન સ્વીકાર્યું અને કહ્યુ કે, “તુ પોતે પણ અનાથ છે તો પછી મારો નાથ કેમ બની શકે?” અનાથી મુનિની જેવી ભાવના રાખવી એ આપણુ પણ કામ છે જો અમે આ વાતને ભૂલી જઈ ભોગોપભોગમા પડી જઈએ તો અમારી તો હાનિ થાય જ પણ સાથે સાથે બીજાઓની પણ હાનિ થાય। સાધારણ માણસની ભૂલ તો પોતાની જ હાનિ કરે છે, પરતુ મહાન્ લોકોની ભૂલ આખી સમાજમા અનેક જણાને હાનિ પહોચાડે એવી ભયકર હોય છે સાધારણ રીતે દુરાચારિણી સ્ત્રીઓ તો અનેક હશે, પણ કૃષ્ણે દ્રૌપદીની કર્ણને ચાહવાની માનસિક કલ્પનાની સામાન્ય ભૂલને પણ કાઢી કારણ કે તેઓ જાણતા હતા કે દ્રૌપદી સતી કહેવાય છે જો સતી હોવા છતા આવી ભૂલ રહી તો મહાન્ અનર્થ થશે આ જ પ્રમાણે અમારી ભૂલ પણ ભયકર ગણાય છે એટલા માટે અમારે ભૂલ કરવી ન જોઈએ

ભગવાન અનાથીના ઉપદેશથી રાજાનુ જે પરિવર્તન થયુ એ ભાવ દયા છે આ ભાવ દયાને કારણે રાજાને કેટલો લાભ થયો હશે એનુ માપ કાઢવુ મુશ્કેલ છે આ ભાવ દયાનુ મૂળ તો બધા જીવો પ્રત્યે અનુકપા રાખવી એ છે અનુકપા કોને કહેવાય એને માટે કહ્યુ છે કે—**अनुकूल कम्पन चेष्टन इति अनुकम्पा** અર્થાત્–બીજાને જે દુખ થાય છે તે મને જ દુખ થાય છે એમ સમજીને બીજાનુ દુખ દૂર કરવુ એ અનુકપા છે

અમેરિકાના એક ન્યાયાધીશ વિષે સાભળ્યુ છે કે, તેણે એક સૂવરને કીચડમા ફસાએલો અને તરફડીયા મારતો જોયો ન્યાયાધીશને અનુકપા આવી અને તેણે પોતે તેને બહાર કાઢ્યો બહાર કાઢતા કીચડના છાટા તેના બહુમૂલ્ય કપડા ઉપર પડ્યા એટલે તેનો પોશાક બગડી

ગયો. તેનો ગાડીવાળો તેને કહેવા લાગ્યો કે, સાહેબ, આપે મને એને બહાર કાઢવાનું કેમ ન કહ્યું ? ન્યાયાધીશે જવાબ આપ્યો કે, જો હું તને એ કામ સોંપત તો એ કામ ભાડુતી થઈ જાત મેં આ કામ કાંઈ બીજાનું કર્યું નથી પણ પોતાનું જ કામ કર્યું છે. આ સૂવર દુઃખી થતો હતો એ કારણે મારા હૃદયમાં પણ દુઃખ થયું એનું દુઃખ દૂર કરી મેં મારું જ દુઃખ દૂર કર્યું છે. એને હવે આનંદિત થતો જોઈ મને પણ આનંદ થાય છે.

લોકો પોતાનો ફોટો ઉતરાવે છે ત્યારે ભાડાના દાગીનાં પણ પહેરે છે પણ આ પ્રમાણે ફોટો ઉતરાવવો એ સાચો ફોટો નથી. સાચો ફોટો તો તે છે કે, જે બીજાને સુખી બનાવી તેની છાપ હમેશાને માટે હૃદયમાં પડાવી રાખે.

અમેરિકાનો ન્યાયાધીશ તો અનુકંપા માટે આમ કરે અને ભારતના શ્રાવકો જો પોતાનાં ઘરના લોકોની પણ દયા ન કરે તો એ કેટલું બધું અનુચિત કહેવાય ? એટલા માટે તમે કાંઈ નહિ તો તમારા ઘરવાળાઓ પ્રત્યે તો દયાભાવ અવશ્ય રાખો.

આ પ્રમાણે કર્માવરણોને નષ્ટ કરવા માટે અહિંસાદિ જે ઉપાયો બતાવવામાં આવ્યાં છે તે ઉપાયોથી પારલૌકિક લાભ પણ છે અને ઇહલૌકિક તાત્કાલિક લાભ પણ છે એટલા માટે તમે લોકો અહિંસાદિ ગુણોને જીવનમાં અપનાવો તો તેમાં કલ્યાણ રહેલું છે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૧૦ મંગળવાર

પ્રાર્થના

શ્રી 'દઢરથ' નૃપતિ પિતા, 'નન્દા' થારી માય;
રોમ રોમ પ્રભુ મો ભણી, શીતલ નામ સુહાય
જય જય જિન ત્રિભુવન ધણી ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી શીતલનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્મા પ્રત્યે જેમને અવિચળ શ્રદ્ધા છે તેઓ પરમાત્માને કેવા રૂપમાં જુએ છે એને માટે આ પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે કે.—

સેવ્યા સુરતરુ જેહવો, વાંછિત સુખ દાતાર.

ભક્તજનો કહે છે કે, 'હે ! પ્રભો ! તું કલ્પવૃક્ષની સમાન છે.' આ કથનને વિષે સાચા ભક્તોને કોઈ પ્રકારનો સંદેહ કે તર્કવિતર્ક થતો નથી. બલ્કિ તેઓ તો ત્યાંસુધી કહે છે કે, 'હે ! પ્રભો ! તારા માટે કલ્પવૃક્ષની ઉપમા પણ યોગ્ય નથી.' સાચા ભક્તો તો પરમાત્મા વિષે આમ કહે છે પરંતુ જેઓ સાચા ભક્તો નથી અને જેમના મનમાં પરમાત્મા વિષે શંકા છે તેઓ એમ કહે છે કે, "જો પરમાત્મા કલ્પવૃક્ષની સમાન છે તો પછી અમારે કોઈ પ્રકારના કષ્ટો સહેવાની જ જરૂર નથી, પછી તો પરમાત્માનું નામમાત્ર લેવાથી બધું કામ પતી જાય. પણ જો વાસ્તવમાં પરમાત્મા કલ્પવૃક્ષની સમાન જ હોય તો અમે પરમાત્માનું

ામ બહુ લઈએ છીએ છતા અમને ભોજન કેમ મળતુ નથી ! અમે પરમાત્માનુ નામ ગમે ેટલીવાર લઈએ પણ અમને ભોજન તો પુરુષાર્થ કરવાથી જ મળે છે આવી અવસ્થામા રમાત્મા કલ્પવૃક્ષની સમાન છે એમ કેમ કહી શકાય ?"

આ પ્રશ્નના જવાબમા જણાવવાનુ કે, જેમને પરમાત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, જેમને દિવસ-રાત જડપદાર્થોનુ જ ધ્યાન રહે છે અને જેઓ જડપદાર્થોની પ્રાપ્તિ માટે જ પરમાત્માનુ સ્મરણ કરે છે તેઓ પરમાત્મા પાસેથી આવી કામના-વાસના રાખે એ સ્વાભાવિક છે, પણ જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, સર્વપ્રથમ આત્માને દ્રષ્ટા બનાવો અને પછી પરમાત્માને જુઓ તો એ દશામા તમને પરમાત્મા કલ્પવૃક્ષની સમાન લાગશે એ માટે સર્વપ્રથમ પરમાત્માને જાણવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરો યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા વિના પરમાત્મા કલ્પવૃક્ષ સમાન છે કે નહિ એ કહી શકાય નહિ યોગ્યતા મેળવ્યા વિના પરમાત્માને જોવાનો પ્રયત્ન કરવો, નકામો છે. જેમને આખો નથી તે સૂર્યને જોવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેનો પ્રયત્ન નકામો જાય છે તથા જેમની આખે મોતીયો હોય તેમણે પણ મોતીયો ઉતરાવીને સૂર્યને જોવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે છે આખમાથી મોતીયો કઢાવે નહિ અને તે પહેલા જ એમ કહે કે, સૂર્ય ક્યા છે તો એનુ એમ કહેવુ નકામુ છે પહેલા સૂર્યને જોવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી પડે છે અને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા છતા સૂર્ય જોવામા ન આવે તો કાઈપણ કહેવુ એ વ્યાજબી છે પણ યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા પહેલા જ એ વિષે કાઈ કહેવુ ઠીક નથી આ જ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, પરમાત્માને જાણવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા બાદ પરમાત્માને જાણવાનો પ્રયત્ન કરો એને માટે સર્વપ્રથમ બુદ્ધિને અન્તર્મુખી બનાવો અને બુદ્ધિને અન્તર્મુખી બનાવી પરમાત્માને જુઓ સર્વપ્રથમ આત્માને ઓળખો જ્યારે તમે આત્માને ઓળખી લેશો અને એ પ્રમાણે યોગ્ય બની જશો ત્યારે પરમાત્માને ઓળખવામા અને પરમાત્માને કલ્પવૃક્ષ સમાન માનવામા વાર નહિ લાગે પણ જ્યારે આત્માને જ ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરશો નહિ તો પછી પરમાત્માને ઓળખી કેમ શકશો ?

હવે આત્માને કેમ ઓળખવો એ અત્રે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે ? આને માટે આત્માએ આત્મદૃષ્ટિ કેવી રીતે ગુમાવી એ જુઓ જે માર્ગે આત્મદૃષ્ટિ ગુમાવી છે તેથી ઊલટા માર્ગે જવાથી આત્મદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે આત્મદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સર્વપ્રથમ એ જુઓ કે, હુ કોણ છુ અને શુ કરુ છુ ? કેટલાક લોકો એમ સમજે છે કે, હુ પચભૂત જ છું અને પચભૂતના નાશમા જ મારો નાશ છે આવુ સમજનાર લોકો માતાના ગર્ભસ્થાન સિવાય પોતાની ઉત્પત્તિનુ બીજુ સ્થાન માનતા નથી પણ પચભૂત તો જડ છે, જડ પચભૂતથી આત્માની ઓળખાણ તો થાય છે પરતુ આત્મા પોતે જડરૂપ નથી આત્મા દ્રષ્ટા છે અને જડ પદાર્થો દૃશ્ય છે દ્રષ્ટા થઈને પોતાને દૃશ્યરૂપે માનવે એ મોટી ભૂલ છે જે પ્રમાણે ગાડી અને ગાડીવાળો બન્ને જુદા જુદા છે છતા જો ગાડીવાળો પોતાને ગાડી જ માની લે તો એ જેમ તેની ભૂલ ગણાશે તે જ પ્રમાણે આત્મા અને પચભૂત બન્ને જુદા જુદા છે છતા આત્માને પચભૂત માની લેવામા આવે તો એ પણ ભૂલ ગણાશે. જો કે ગાડી હોવાને કારણે જ ગાડીવાળો કહેવાય છે છતા ગાડીવાનમા ગાડીને લઈ જવાની, તોડવા-ફોડવાની શક્તિ છે આ જ પ્રમાણે આત્મામા પણ પચભૂતને તોડવા-ફોડવાની શક્તિ છે એટલા માટે આત્મા પંચભૂત નથી પણ તે પચભૂતથી અળગો છે આ પ્રમાણે આત્માને જ્યારે પચભૂતથી અળગો, અજરામર અને અવિનાશી માની, આ આત્મા પરલોકમાથી આવ્યો છે અને પરલોકમા

કરવી અને પરમાત્મા પાસેથી જડવસ્તુની કામના કરવી એ કોઈપણ રીતે ઉચિત નથી પરમાત્માને જડવસ્તુની સાથે કાંઈ સબંધ નથી એટલા માટે પરમાત્મા પાસે જડવસ્તુની કામના ન કરો તેમ પરમાત્માને જડવસ્તુ આપનાર કલ્પવૃક્ષની સમાન કલ્પવૃક્ષ પણ ન માનો પરમાત્મા તો એવા કલ્પવૃક્ષ સમાન છે કે જે વસ્તુ જડ કલ્પવૃક્ષ દ્વારા મળી શકતી નથી તે વસ્તુ તેની દ્વારા મળી શકે છે

પરમાત્મારૂપી કલ્પવૃક્ષની સેવા કરવા માટે તમે જો તમારા પાપો અને દુર્ગુણો તેમની સમક્ષ નગ્ન સ્વરૂપમા પ્રગટ કરી દેશો અને ભવિષ્યમા પાપાચરણ નહિ કરવાનો નિશ્ચય કરશો તો તમારો આત્મા નિષ્પાપ બની ઉર્ધ્વગામી અવશ્ય બનશે

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૭૫

રાજા શ્રેણિક, અનાથી મુનિદ્વારા આ વાત સમજવાને કારણે જ, જ્યા તે સનાથતા જોતો હતો ત્યા અનાથતા જોવા લાગ્યો અને જ્યા અનાથતા જોતો હતો ત્યા સનાથતા જોવા લાગ્યો પહેલા તે મુનિને એમ કહેતો હતો કે, હું તમારો નાથ બનુ છુ પણ જ્યારે તેનુ હૃદય નિર્મલ થઈ ગયુ ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે, ‘હે ! મુનિ ! આપ જ સનાથ છો અને બધા પ્રાણીઓના સ્વામી છો ’

ગુરુને ઓળખવાનુ સાધન સનાથતા જ છે જે જડ વસ્તુઓ સાથે મમતા રાખવામા આવે છે તે જડ વસ્તુઓ અનાથતા વધારનારી છે, એટલા માટે જે એવી વસ્તુઓ ઉપર મમત્વ રાખે છે તે ગુરુ બનવાને યોગ્ય નથી ગુરુ બનવાને યોગ્ય તો તે જ છે કે, જેનામા આવી વસ્તુઓ ઉપર મમત્વ જ નથી

૩૬ નબર લખવામા ૩ અને ૬ નબરને ઊલટા જ રાખવા પડે છે જો કોઈ માણસ ૩૬ નબર લખવા ચાહતો હોય, અને ૩ અને ૬ નબરને સામે સામે-સન્મુખ લખવા ચાહતો હોય તો તે ૩૩ કે ૬૩ કે ૬૬ નબર ભલે લખી શકે, પણ ૩૬ નબર લખવા માટે તો તેણે નબરોને ઊલટા જ રાખવા પડશે આ જ પ્રમાણે મુનિ મહાત્મામા કોણ સનાથ છે એ વાતનો નિર્ણય કરવા માટે જે પ્રમાણે ૩૬ નબરમા બન્ને અકોનુ મુખ વિપરીત રહે છે, તે જ પ્રમાણે જે સસારથી તદ્દન વિમુખ રહે છે તે જ સનાથ છે, એમ સમજવુ જોઈએ સનાથ પણ બનવા ચાહે અને સસારના પદાર્થો ઉપર મમત્વ પણ રાખના ચાહે તો એ બન્ને વાત બની શકતી નથી જ્યાસુધી સસારનુ મમત્વ ન છૂટે અને પુદ્ગલોનુ મમત્વ રહે ત્યાસુધી આત્મા અનાથ જ છે, સનાથ નથી

જે બીજાની ચીજ ઉપર દૃષ્ટિ નાખે છે કે તેને લેવા ચાહે છે કે લે છે, તેને સસાર-વ્યવહારમા ચોર કે ઉઠાઉગીર કહેવામા આવે છે આ જ પ્રમાણે નિશ્ચયમા પણ જે પરવસ્તુ ઉપર મમત્વ રાખે છે તે અનાથ છે, સનાથ નથી

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે કે, સાસારિક પદાર્થો ઉપરથી મમત્વ ઉતારવા એ વાત તો બરાબર છે પણ જો સાસારિક પદાર્થો ઉપરથી મમત્વ એકદમ છૂટી ન શકે તો એ દશામા શુ કરવુ ‘ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, જો સાસારિક પદાર્થો ઉપરથી મમત્વ એકદમ છૂટી ન શકે તો તેનુ સ્વરૂપ તો જાણો અને એ સસારના પદાર્થો અનાથતાના પાડનાર છે પણ સનાથતા લાવનાર નથી એટલુ તો અવશ્ય માનો ’ જો આ પ્રમાણે સાસારિક

પદાર્થોનુ સ્વરૂપ સમજી મહાપુરુષોના પગલે ચાલશો તો પણ કલ્યાણ થશે રેલ્વેના ડબ્બાઓમાં પાવર હોતો નથી પાવર તો કેવળ એન્જીનમા જ હોય છે, પણ જ્યારે ડબ્બાઓને એન્જીનની સાકળની સાથે જોડી દેવામા આવે છે, ત્યારે પાવર ન હોવા છતા ડબ્બાઓ એન્જીનની સાથે યથાસ્થાને પહોચી જાય છે. આ જ પ્રમાણે સસારનાં પદાર્થોનો ત્યાગ કરી પોતે સનાથ ન બનવા છતા, જે સનાથ બન્યા છે, તેમના આત્માની સાથે પોતાનો સબધ જોડી દેવાથી એક દિવસ તમે પણ અવશ્ય સનાથ બની શકશો શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે.—

दुल्लहाओ मुहादाई, मुहाजीवी वि दुल्लहा।
मुहादाई मुहाजीवी, दो वि गच्छन्ति सुग्गइं ॥—શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર

અર્થાત્—પૂર્ણ પ્રેમથી, સદ્‌બુદ્ધિથી અને નિસ્પૃહતાથી દાન આપનાર દુર્લભ છે અને શુદ્ધ ભાવથી કેવળ સંયમનુ પાલન કરવા માટે દાન લેનાર પણ દુર્લભ છે જો કે આવુ દાન આપનાર અને આવુ દાન લેનાર બન્ને મળવા દુર્લભ છે, પણ જો એવા બન્ને મળી જાય તો બન્ને સદ્‌ગતિને પામે છે. એટલા માટે સનાથ તો ન બની શકો તો જે મહાત્માઓ સનાથ બન્યા છે તેમની સાથે તમે સબધ જોડી લો તો તેમા કલ્યાણ છે.

રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિની સાથે પોતાનો સબધ જોડ્યો છે અને એટલા જ માટે તેણે મુનિની પ્રાર્થના પણ કરી છે. રાજાએ મુનિની પ્રાર્થના કેવી રીતે કરી છે એ બતાવવા માટે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે:—

एवं थुणित्ताण स रायसीहो, अणगारसीहं परमाइ भत्तीए ।
सओरोहो सपरियणो सबन्धवो, धम्माणुरत्तो विमलेण चेयसा ॥ ५८ ॥

રાજા શ્રેણિક, મુનિ પાસેથી ધર્મબોધ પામી, પોતાનો અપરાધ તેમની પાસે માફ કરાવ્યો એવો જો કે સ્પષ્ટ પાઠ નથી, જે પાઠ છે તે પણ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, રાજા ઘેર ગયો અને પોતાની રાજસપદા, બધુ-બાધવ કર્મચારીઓ વગેરે સહિત તે મુનિની પાસે આવી ક્ષમાપ્રાર્થના કરી અને બધા લોકોની સાથે પણ તે ધર્મનો અનુરાગી થયો. મુનિએ જે સંપદાને મુક્તિમા અવરોધક બતાવી હતી તે જ સપદાને લઈ રાજા શ્રેણિક મુનિને ખમાવવા માટે આવ્યો આ પ્રમાણે રાજાઓમા સિહસમાન એવા શ્રેણિક રાજાએ અનગારસિહ એવા અનાથી મુનિની પાસે ક્ષમાપ્રાર્થના કરી

રાજા શ્રેણિક ગજસિહ હતા અને અનાથી મુનિ અનગારસિહ હતા શાસ્ત્રકારોએ બન્નેને સિંહની ઉપમા આપી છે એટલા માટે અત્રે જોવાનુ એ છે કે, સિહ તો પશુ છે છતાં રાજા અને મુનિને માટે સિહની ઉપમા કેમ આપવામા આવી છે ? સિંહમા એવી કઈ વિશેષતા છે અને સિહ તથા શ્વાન વચ્ચે શુ અતર રહેલુ છે તે વિષે અત્રે વિચાર કરવાનુ પ્રાપ્ત થાય છે ઘણા કુતરાઓ એવા પણ હોય છે કે જે આકાર-પ્રકારમાં સિંહની જેવા દેખાય છે. સિંહના જેવો રગ, તેના જેવુ શરીર અને તેના જેવી જ મુછ તથા પુછડી હોય છે, તથા દાત પણ તેના જેવા જ લાબા હોય છે. આ પ્રમાણે પ્રાય ઘણી સમાનતા સિંહના જેવી હોય છે, છતા શુ તે કુતરો સિંહનુ સ્થાન લઈ શકે ખરો ? તે કુતરો જ્યાસુધી ન ભસે ત્યાસુધી ભલે તે સિંહ જેવો લાગે, પણ જ્યારે તે ભસે ત્યારે શુ તે સિંહના જેવી ગર્જના કરી શકે ખરો ? જ્યારે તે ભો-ભો ભસે ત્યાર તે કુતરો જ છે એવી ખાત્રી થયા વગર

રહેતી નથી કોઈ કુતરો બહારના દેખાવથી ભલે સિંહ જેવો લાગે પણ તેના ભસવા ઉપરથી તે સિંહ છે કે કુતરો તેની ખબર પડયા વગર રહેતી જ નથી આ જ પ્રમાણે સાધુઓ પણ બાહ્ય વેશથી ભલે ગમે તે બની જાય પણ તેની બોલચાલથી તે સનાથ છે કે અનાથ તેની ખબર પડયા વગર રહેતી નથી

ગાંધીજીના એક લેખમા મે વાચ્યુ હતુ કે, શબ્દની પાછળ જો આત્માની શક્તિ રહેલી હોય તો તે શબ્દ અવશ્ય અસર કરે જ છે પણ જો શબ્દની પાછળ આત્માની કે ત્યાગની શક્તિ ન હોય તો શબ્દની અસર કાંઈ પડતી નથી

આ પ્રમાણે શ્વાન અને સિંહની વચ્ચે એક તો શબ્દનુ અંતર રહેલુ છે બીજુ અંતર એ છે કે, કુતરાને જ્યારે કોઈ લાકડી કે પત્થરથી મારે છે તો તે લાકડીને કે પત્થરને પકડવા દોડે છે, પણ મારનારને પકડતો નથી પરંતુ સિંહ લાકડી કે પત્થરને પકડવા દોડતો નથી પણ પત્થર કે લાકડી મારનારને પકડવા દોડે છે સાભળવામા આવે છે કે, એટલા જ કારણે સિંહ ઉપર પ્રહાર કરનાર માણસ પ્રહાર કરીને તે સ્થાનથી દૂર ભાગી જાય છે, નહિ તો સિંહ તે સ્થાને પહોચી જાય છે કુતરો એ વાત જાણતો નથી પણ સિંહ જાણે છે કે, લાકડી કે પત્થરનો શો દોષ ! દોષ તો મારનારનો જ છે. અપરાધી તો લાકડી મારનાર જ છે

મનુષ્યોમા પણ શ્વાનપ્રકૃતિ અને સિંહપ્રકૃતિના માણસો હોય છે કોણ શ્વાનપ્રકૃતિવાળો છે અને કોણ સિંહપ્રકૃતિવાળો છે એની ઓળખાણ એ છે કે, જે સિંહપ્રકૃતિવાળો માણસ હોય છે તે ગાળો કે મારને ન જોતા, ગાળો કે માર ઉત્પન્ન કયાથી થયા તે જુએ છે. જે દુ ખ થઈ રહ્યુ છે, તે દુ ખ પેદા કયાથી થયુ ? જેમકે ગજસુકુમાર મુનિના મસ્તક ઉપર ધગધગતા અંગારા મૂકવામા આવ્યા ત્યારે મુનિ સિંહની સમાન બન્યા કે શ્વાનની જેવા ? તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે, આ સોમલની એટલી શક્તિ નથી કે તે માથા ઉપર અંગારા મૂકી શકે ! અંગારા મૂકનાર તો મારો આત્મા જ છે એ તો કેવળ નિમિત્ત છે ઉપાદાન તો મારો આત્મા જ છે જો હુ ઉપાદાનને ન જોઉ અને નિમિત્તને જોઉ તો તો હુ શ્વાનવૃત્તિવાળો કહેવાઉ આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેમણે અંગારાને દોષ ન આપ્યો, સોમલને પણ દોષ ન આપ્યો, પણ પોતાના આત્માને જ દોષ આપ્યો આ જ સિંહનો સ્વભાવ છે આ જ સિંહવૃત્તિ છે આ જ પ્રમાણે જે પોતાના આત્માને જ જુએ છે, પરપદાર્થોને જોતો નથી તે મનુષ્ય તો સિંહની સમાન છે અને જે પોતાના આત્માને ન જોતા પરપદાર્થોને જુએ છે અને બીજાઓને અપરાધી માને છે તે શ્વાનવૃત્તિવાળો છે જો ગજસુકુમાર મુનિ ચાહત તો સોમલને નસાડી શકતા હતા અથવા પોતે જ નાસી શકતા હતા પણ જો તેઓ એમ કરત તો આજે શાસ્ત્રકારો તેમની મહિમા ગાત નહિ

આ તો સાધુઓની વાત થઈ, પણ શ્રાવકોને માટે પણ આવા ઉદાહરણો મળી આવે છે જ્યારે દેવ પિશાચ બની કામદેવ શ્રાવકને મારવા લાગ્યો ત્યારે કામદેવે એમ ન વિચાર્યુ કે, 'હે ! પ્રભો ! હુ તારો શ્રાવક છુ છતા આ પિશાચ મને કેવુ કષ્ટ આપી રહ્યો છે !' પણ તેમણે એમ વિચાર્યુ કે, "આ પિશાચ મને મારો ધર્મ છોડવાનુ કહે છે પણ હુ સિંહનો સ્વભાવ છોડી શ્વાનનો સ્વભાવ કેમ ધારણ કરી શકુ ? આ દેવ ધર્મનો ત્યાગ કર્યો છે એટલે તે મને મારવા માટે તૈયાર થયો છે પણ મારો ધર્મ મને એવી શીખામણ આપે છે કે,

મારનારને પણ ક્ષમા આપ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી કામદેવ સ્થિર રહ્યો. આ જ પ્રમાણે તમે પણ સ્થિર રહો તો કદાપિ હાનિ નહિ થાય પણ ગજસુકુમાર મુનિની માફક લાભ જ થશે. એટલા માટે સિંહવૃત્તિવાળા બનો અને શ્વાનવૃત્તિનો ત્યાગ કરો

તમને હાથે કે પગે ફોલ્લો થાય છે તો તે કેમ થાય છે? કદાચ તમે કહો કે રોગને કારણે થાય છે તો રોગ કેમ થાય છે? આત્માની ભૂલ વિના રોગ પેદા થઈ શકતો નથી આવી દશામા રોગનો અપરાધ માનવાને બદલે પોતાના આત્માનો જ અપરાધ કેમ માનવામાં ન આવે?

જેને શક્કરની (મીઠી પેશાબની) બિમારી હોય છે તેને મીઠાશવાળી ચીજો હાનિ કરે છે. મને પણ એ બિમારી થઈ હતી પણ તેનો ખ્યાલ ન હતો મને સાધુઓ મીઠાઈ ખાવાનુ કહેતા તો હુ ખાઈ લેતો પરિણામે મને એક ફોલ્લો થયો મારા સાધુઓએ એ ફોલ્લાને ફોડી નાખ્યો પણ તે મટયો નહિ હુ જેમ જેમ મીઠી ચીજો ખાતો તેમ તેમ રોગ પણ વધતો જતો હતો. એક ડૉકટરે મને કહ્યુ કે, ફોલ્લાનુ ઑપરેશન કરવાથી તમારું લોહી બહુ ઓછુ થઈ ગયુ છે એટલા માટે તમે ‘ તર ’ (માલદાર) ચીજો ખાધા કરો મે કહ્યુ કે તર ચીજ વળી શુ? ડૉકટરે ઉત્તર આપ્યો કે, જલેબી, કલાકદ (મારવાડી મીઠાઈ) બાસુદી વગેરે ચીજો ખાધા કરો આવી બલીષ્ટ ચીજો બહુ ખાઈ શકાતી ન હતી પણ થોડી થોડી હુ ખાતો રહેતો હતો અને રોગ વધતો જતો હતો. આખરે જ્યારે એમ માલુમ પડયુ કે, આ તો શક્કરની (મીઠી પેશાબની) બિમારી છે ત્યારે મીઠાશવાળી ચીજો જ ખાવાનુ બધ કરી દીધુ. પછી તો કેવળ પાતળી છાશ જ પીવાની હતી, પણ પહેલા જે રોગ વધવા પામ્યો તેમા કોની ભૂલ હતી? મારી જ ભૂલને કારણે રોગ વધવા પામ્યો હતો. આ જ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, આત્માની ભૂલથી જ સકટો માથે પડે છે જે પ્રમાણે રોગો પેદા ન થાય તે માટે કુપથ્યનો ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે, તે પ્રમાણે સકટો પેદા ન થાય તે માટે ખરાબ કામોનો ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે જ્ઞાનીઓના બતાવેલા માર્ગે ચાલશો અને આત્માના ડૉકટર તમે પોતે બનશો તો તમે સિંહવૃત્તિને કેળવી શકશો અને પરિણામે કલ્યાણ સાધી શકશો

રાજા ઉપાસક હતો અને મુનિ ઉપાસ્ય હતા. ઉપાસક અને ઉપાસ્ય બન્નેને શાસ્ત્રકારોએ સિંહ કહ્યા છે વાસ્તવમા સિંહની સેવા સિંહ જ કરી શકે છે બીજો કોઈ કરી શકતો નથી જે શ્વાન હશે તે તો સિંહને જોતા જ ડરી જઈ ભાગી જશે જુન્નેરમા મે જોયુ હતુ કે, શિકારી લોકો એક વાઘને પાંજરામા પૂરી લાવ્યા હતા. તેઓ દુકાને દુકાને વાઘને બતાવી પૈસા માગતા હતા એ વાઘને જોઈ કુતરાઓ ભસતા હતા મે વિચાર્યુ કે, આ વાઘ પાંજરામાં પુરાએલો છે એટલે જ આ કુતરાઓ એને ભસી રહ્યા છે, નહિ તો કુતરાઓની શુ તાકાત છે કે તેની પાસે પણ આવે!

સિંહની સેવા સિંહ જ કરી શકે છે જેનામા સિંહવૃત્તિ નથી તે સિંહની સેવા કરી શકતો નથી આ જ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થની સેવા પણ તે જ કરી શકે છે કે જેનામા સિંહના જેવો સ્વભાવ છે જે સસારની ભાવનામા રચ્યોપચ્યો રહે છે તે શિયાળ અનગારરૂપી સિંહની સેવા કરી શકતો નથી. જે સસારની ભાવનામા રચ્યોપચ્યો રહે છે અને એને જ માટે ગુરુ-ગુરુ કર્યા કરે છે તે નિર્ગ્રન્થની સેવા કેવી રીતે કરી શકે? કદાચિત્ એવા શિયાળ-લોકો તમારા સેવક બનતા પણ હોય તો પણ અમારે તો એમ વિચારવુ જોઈએ કે, અમે આ શિયાળ-લોકોની સાથે ક્યાય શિયાળ બની ન જઈએ.

મતલબ કે, સિંહની સેવા સિંહ જ કરી શકે છે. શિયાળ સિંહની સેવા કરી શકતો નથી. અહીં તો રાજા પણ સિંહ સમાન છે અને મુનિ પણ સિંહ સમાન છે બન્ને સિંહવૃત્તિવાળા છે.

જો તમે આવા મુનિસિંહની સેવા કરવા ચાહો છો તો તમે પણ સિંહવૃત્તિવાળા બનો. આ જ પ્રમાણે અમારે સાધુઓએ પણ સિંહ જેવા સ્વભાવવાળા બનવું જોઈએ. જે લોકો સિંહની માફક ગૃહનો ત્યાગ કરી સિંહની જ માફક સંયમનું પાલન કરે છે તેઓ જ સનાથ છે પરંતુ સ્વભાવ તો સિંહનો જ રાખવો જોઈએ. આ પ્રમાણે સિંહનો સ્વભાવ રાખી સનાથ બનનાર અને સિંહનો સ્વભાવ રાખી સનાથ-સિંહ જેવાની સેવા કરનારનું હમેશાં કલ્યાણ જ થાય છે. તમે પણ સિંહનો સ્વભાવ રાખી સનાથ મુનિ જેવાની સેવા કરો તો તેમાં તમારું કલ્યાણ રહેલું છે.

વ્યાખ્યાન : સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૧૧ બુધવાર

પ્રાર્થના

ચેતન જાણ કલ્યાણ કરન કો, આન મિલ્યો અવસર રે,
શાસ્ત્ર પ્રમાણ પિછાન પ્રભુ ગુન, મન ચંચલ થિર કર રે
શ્રેયાંસ જિણંદ સુમર રે ॥ ૧ ॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ પ્રાર્થનામાં જે ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે તે સમુચ્ચયરૂપે આપવામાં આવ્યો છે. કોઈ વ્યક્તિવિશેષને સંબોધન કરી આ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો નથી. એટલા માટે આ ઉપદેશને જે કોઈ પોતાના માટે માને તો માની શકે છે. સમુચ્ચયરૂપે કહેવામાં આવેલી વાતને જે બાજુ લઈ જવા ચાહો તે બાજુ લઈ જઈ શકો છો. બચપણમાં બાળકોની સાથે દોડતા દોડતા હું એમ કહેતો હતો કે, આ ચાંદો મારી સાથે દોડતો ચાલ્યો આવે છે. બીજા બાળકો પણ મારી જેમ કહેતા હતા. તો હવે ચાંદો કોની સાથે દોડતો હતો ? તો એમ જ કહેવામાં આવશે કે, જે માને તેની પાછળ ચાંદો દોડે છે. આ જ પ્રમાણે આ પ્રાર્થનામાં પણ જે ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે તે ઉપદેશ જે માને તેને માટે ઉપયોગી નીવડે એવો છે. આ પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે કે —

'સુમર રે શ્રેયાંસ જિનેંદ્ર સુમર રે '

આ ઉપદેશને બીજા કોઈના વિષે ન માનતા હું પોતાના વિષે જ માનું છું અને પોતાને સંબોધીને હું કહું છું કે, 'હે ! આત્મા ! સ્મરણ કર સ્મરણ કર ' આ સ્મરણ કરવાનું કામ જેટલું મોટું છે તેટલી જ તેમાં મજા થાય છે. મોટા કામના મજા પણ મોટી થાય છે એટલા જ માટે આત્માને વારંવાર જગાડવામાં આવે છે કે, 'સ્મરણ કર ' આ આત્મા

પરમાત્માનુ સ્મરણ કરવાનુ વારંવાર ભૂલી જાય છે એટલા જ માટે તેને વારવાર પ્રેરણા કરવામાં આવે છે કે, ' હે ! આત્મા ! તુ પરમાત્માનુ સ્મરણ કર '

આ પ્રકારના ઉપદેશને હું મારા આત્માને માટે માનુ છુ. તમે જો આ ઉપદેશને તમારા આત્માને માટે માનતા હો તો તમે પણ તમારા આત્માને એવી પ્રેરણા કરો કે, ' હે ! આત્મા ! તુ પરમાત્માનુ સ્મરણ કર. ' પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના આત્માને માટે જ કરવામા આવે છે આધ્યાત્મિક ગ્રન્થોમાં કહ્યુ છે કે, સસારમા જે કોઈ વસ્તુ પ્રિય લાગે છે તે પોતાના આત્માને માટે જ પ્રિય લાગે છે. આખ, કાન, નાક વગેરે કાંઈ આંખ, કાન, નાક માટે પ્રિય લાગતા નથી પરંતુ આત્માને માટે જ પ્રિય લાગે છે જો કોઈ ડૉકટર એમ કહે કે, તમે તમારી આખને કઢાવી નાંખો, નહિ તો આખા શરીરમા રોગ ફેલાઈ જશે તો શું તમે આખ કઢાવી નહિ નાખો ? જે અંગૂઠાને સાપ કરડ્યો હોય તે અંગૂઠાને શુ કાપી નાખવામા નથી આવતો ? કાપવામાં આવે છે. કારણ કે અગૂઠો કે આખ આત્માને માટે જ પ્રિય લાગે છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, સંસારની બધી વસ્તુઓ આત્માને માટે જ પ્રિય લાગે છે આમ હોવા છતાં લોકો આત્માને ભૂલી જાય છે અને પોતાનુ અહિત તો કરે છે પણ સાથે બીજાઓનુ પણ અહિત કરે છે. એટલા માટે જ્ઞાનીજનો કહે છે અને વારંવાર પ્રેરણા કરે છે કે, " હે ! આત્મા ! તુ કયા પ્રપંચમા પડી રહ્યો છે ! તુ આ બધો પ્રપચ છોડી પરમાત્માનુ સ્મરણ કર."

આ ઉપદેશ બધાને લાગુ પડતો હોવાથી બધાએ પોતપોતાના આત્માને માટે આ સબધી વિચાર કરવો જોઈએ. ઉપદેશ આપનાર તો જેટલુ કહી શકે તેટલુ જ કહી શકે છે. વસ્તુઓ બે પ્રકારની હોય છે. એક અર્પિત વસ્તુ અને બીજી અનર્પિત વસ્તુ. જે કહી શકાય તે વસ્તુ તો અર્પિત છે અને જે કહી ન શકાય તે અનર્પિત વસ્તુ છે. અર્પિત વસ્તુ કરતાં અનર્પિત વસ્તુ અનતગણી વધારે છે એટલા માટે જે કાઈ કહેવામા આવે છે તે ઉપરથી આગળનો વિચાર કરી લેવો જોઈએ અર્થાત્ થોડામા જ ઝાઝુ સમજી લેવુ જોઈએ.

આત્માનુ કલ્યાણ કેવી રીતે થાય એને માટે જ્ઞાનીજનો કહે છે કે —

તૂ અવિકાર વિચાર આત્મગુન, ભ્રમ જજાલ ન પર રે;
પુદ્દગલ ચાહ મિટાય વિનયચદ, તૂ જિન તે ન અવર રે

હે ! આત્મા ! કલ્યાણ કરવા માટે તારે બીજુ કાંઈ કરવાની જરૂર નથી કેવલ તુ એક વાતને પકડી લે કે, ' જે પુદ્દગલોનો સ્વભાવ ભળી જવાનો અને વિખરી જવાનો છે તે પુદ્દગલો તો છોડી દેવાનાં છે. ' જો તું આટલુ કરી નાંખ તો તારો બેડો પાર થઈ જાય ! જે વસ્તુ જોવામા આવે છે તે નાશવાન છે આ પ્રકારની નાશવાન વસ્તુ ઉપરનો પ્રેમ તોડી નાંખી અવિનાશીની સાથે પ્રેમ જોડ તો બધા પ્રપચો દૂર થઈ જશે અને તુ તારા આત્મામાં સ્થિર બની જઈશ.

આ પ્રમાણે પ્રત્યેક વસ્તુ વિષે વિચાર કરવાથી પુદ્દગલોનું મમત્વ છૂટી જશે અને પુદ્દગલોનુ મમત્વ છૂટી જવાથી જન્મમરણ પણ છૂટી જશે આ રીતે પુદ્દગલો ઉપરથી મમત્વ ઉતારી આત્માને સમદષ્ટિ રાખો તો તેમા તમારુ કલ્યાણ રહેલું છે. સમદષ્ટિ બનીને આત્માનુ કલ્યાણ કેવી રીતે કરી શકાય છે એને માટે રાજા શ્રેણિકની વાત સભળાવવામા આવી છે. રાજા શ્રેણિક ઘરબારનો ત્યાગ કરી શકયો ન હતો છતા તેણે આત્માનુ કલ્યાણ સાધી લીધુ.

આ જ પ્રમાણે તમે પણ વરબાગનો ત્યાગ કરી ન શકો તો પણ સમદષ્ટિ બનીને આત્માનુ કલ્યાણ સાધી શકો છો

અનાથી મુનિનો અધિકાર—૭૬

રાજા શ્રેણિકને માટે શાસ્ત્રકારો કહે છે કે, તે રાજાઓમા સિંહની સમાન હતો રાજા શ્રેણિકનુ નામ તો સીધુ સાદુ હતું તેના નામની પાછળ આજની પદ્ધતિ પ્રમાણે સિંહ શબ્દ લાગેલો ન હતો પણ તેનામા સિંહની જેવા ગુણો હતા એટલા જ માટે તેને રાજસિંહ કહેવામા આવ્યો છે આ જ પ્રમાણે અનાથી મુનિનુ નામ પણ સીધુ સાદુ હતુ પણ તેમનામા સિંહની સમાન ગુણો હોવાથી તેમને પણ મુનિસિંહ કહેવામા આવ્યા છે

રાજસિંહ શ્રેણિકના હૃદયમા મુનિસિંહ અનાથી મુનિ પ્રતિ પરમ ભક્તિ જાગ્રત થઈ પરમ ભક્તિ જાગ્રત થવાથી તેણે શુ કર્યું એને માટે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, તેણે બાધવો સહિત મુનિની પ્રાર્થના કરી અને ધર્મનો અનુરાગી બન્યો

આ સબધમા આવેલી ગાથાના ઉત્તરાર્દ્ધમા રાજા શ્રેણિકનો પરિચય પણ આપવામા આવ્યો છે અને તેની વિશેષતા પણ બતાવવામા આવી છે રાજાનો પરિચય આપતા એવુ વિશેષણ બતાવવામા આવ્યુ છે કે રાજાને બાધવો, રાણીઓ આદિનો પરિવાર પણ હતો વિશેષણ બે પ્રકારનુ હોય છે એક તો સાક્ષાત્કારરૂપ વિશેષણ અને બીજુ સભાવનારૂપ વિશેષણ. અહીં રાજા શ્રેણિક ધર્મશ્રવણ કરી હર્ષિત થયો અને પરિવાર સહિત તેણે મુનિની પ્રાર્થના કરી હોય તો તે વિશેષણ સાક્ષાત્કારરૂપ છે, નહિ તો સભાવનારૂપ છે શબ્દનો અર્થ બન્ને બાજુ ઘટાવી શકાય છે પણ સભવ એવો છે કે, રાજા શ્રેણિક પણ, પરદેશી રાજા જેમ કેશી શ્રમણને નમસ્કાર કરવા આવ્યો હતો, તે જ પ્રમાણે શ્રેણિક પણ પરિવાર સહિત અનાથી મુનિની વદના કરવા આવ્યો હતો

રાજા પરદેશી જ્યારે કેશી શ્રમણને વદન-નમસ્કાર કર્યા વિના જ જવા લાગ્યો ત્યારે કેશી મુનિએ તેને કહ્યુ કે, "હે ! રાજન્ ! જો કોઈ માણસ તારુ મહેસૂલ ચોરી કરીને ચાલ્યો જાય તો તુ તેને શુ કહેશે ?" રાજાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "હુ એ માણસને અપરાધી માની દડ આપીશ" મુનિએ કહ્યુ કે, આ જ પ્રમાણે તે મારો ઉપદેશ સાભળ્યો અને મને આડાઅવળા પ્રશ્નો કર્યા તથા મે તારી શકાઓનુ સમાધાન કર્યું છતા તુ ક્ષમા માગ્યા વિના જઈ રહ્યો છે તો શુ એ તારો અપરાધ નથી ?

શુ કેશી મુનિ વદન-નમસ્કાર અને ક્ષમા મગાવવાના ભૂખ્યા હતા કે તેમણે રાજાને આમ કહ્યુ ? તેઓ વદન-નમસ્કારના ભૂખ્યા ન હતા પણ તેમણે એ દ્વારા જગતને વિનયનો માર્ગ બતાવ્યો છે અને તેમણે શીખવ્યુ છે કે, જેમને પ્રશ્ન પૂછવામા આવે, તેમની ક્ષમા માગવી જ જોઈએ આ વસ્તુ બતાવવા માટે જ મુનિએ રાજાને આમ કહ્યુ અને શાસ્ત્રમા એ વાતનો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે

કેશી મુનિની માફક કોઈ સાધારણ સાધુ કોઈને એમ કહેવા ચાહે તો તે કહી શકે નહિ, કારણ કે તે મુનિ ચાર જ્ઞાનના સ્વામી હતા એટલા માટે સાધારણ સાધુ તેમની બરાબરી કરી શકે નહિ. તે મુનિ બધાને માર્ગ બતાવનાર હતા તેમનો બતાવેલો માર્ગ, રાજમાર્ગ છે પણ એ રાજમાર્ગ બતાવવા માટે તે મુનિએ જે કાર્ય કર્યુ તે પ્રકારનુ કાર્ય બીજો કોઈ સાધારણ સાધુ કરી શકે નહિ

કરતા હો તો તો એવા વિદ્યાપીઠની જરૂર નથી. પણ જો સાચા ગ્રામીણ પેદા કરવા માટે વિદ્યાપીઠનુ ઉદ્‌ઘાટન કરતા હો તો તેની અવસ્ય આવશ્યકતા છે તેમણે કહ્યુ હતુ કે નગરના લોકો ઢીગલા–ઢીગલી જેવા છે ઢીગલા–ઢીંગલીને ઘરેણા વગેરે પહેરાવીએ છીએ પરતુ શુ તેમનામા જીવન આવે છે ? આ જ પ્રમાણે કૉલેજોની શિક્ષાથી સાચુ જીવન આવતુ નથી પણ વિલાસની શિક્ષા આવે છે જો આવી જ વિલાસની શિક્ષા મળતી હોય તો તે શિક્ષા ઢીગલા–ઢીગલી બનાવવા જેવી જ શિક્ષા છે આજના યુવકો જેઓ કૉલેજોમા શિક્ષા લે છે તેઓ બધા બધનોને તોડી નાખવા અને જુના કાયદાને તોડી નાખી નવા કાયદા સ્થાપિત કરવા એમ કહે છે પ્રાચીન લોકોએ જે જોઈ વિચારીને મર્યાદા બાધી છે એ મર્યાદાનુ ઉલ્લઘન કરવુ ઉચિત નથી એ વાત યુવકોના ગળે ઉતારવી જોઈએ

અમારા માટે પણ હવે ગ્રામોમા જવાનો સમય આવ્યો છે જે પ્રમાણે કેદી લોકો જેલખાનામા એકઠા થઈ જાય છે તે જ પ્રમાણે જાણે બધા પાપો નગરોમા જ એકઠા થઈ ગયા હોય એમ લાગે છે. વેસ્યાગમન, જુગાર, ચોરી વગેરે પાપો જાણે નગરોમા જ આવી ઘુસ્યા છે નગરોમા બધા લોકો ખરાબ જ હોય છે એવુ કાઈ નથી કેટલાક લોકો બહુ સારા પણ હોય છે પણ સામાન્યત ગ્રામોની અપેક્ષા નગરોમા પાપો વિશેષ પ્રમાણમા છે. જ્યા રોગો વધારે હોય છે ત્યા ડૉક્ટરોને પણ વધારે રહેવુ પડે છે આ જ પ્રમાણે અમારે પણ નગરોમા વધારે રહેવાનુ હોય છે. જ્યા વધારે પાપ હોય છે ત્યા ધર્મનો ઉપદેશ વધારે આપવાનો હોય છે હુ અહીં આટલા દિવસ રોકાયો છુ એટલા માટે તમને એટલુ જ કહુ છુ કે, ધર્મ અને સસ્કૃતિના નાશના કારણો જેટલા પ્રમાણમા બધ થાય તેટલુ સારુ જ છે

રાજાના સુધરવાથી ચેલના રાણીને પણ આનદ થયો હશે અને સાથે સાથે બીજાઓનો પણ સુધાર થયો હશે કહેવત છે કે —**महाजनो येन गत स पन्था ।** અર્થાત્—મોટા લોકો જે માર્ગે ચાલે છે તે જ માર્ગે સાધારણ લોકો પણ ચાલે છે ગીતામા પણ કહ્યુ છે કે —**यद्यद् आचरति श्रेष्ठस्तत्तदितरो जन ।** અર્થાત્–શ્રેષ્ઠ લોકો જેવુ આચરણ કરે છે તેવુ જ આચરણ બીજા લોકો પણ કરે છે આ કારણે શ્રેષ્ઠ લોકો પોતાનુ એવુ આચરણ રાખે છે કે જેથી બીજા લોકોને તેમનુ અનુકરણ કરવામા મુસ્કેલી ન પડે ભલે તે શ્રેષ્ઠ પુરુષોને એવા આચરણની આવશ્યકતા ન પણ હોય છતા પોતાની દેખાદેખી કરી બીજા લોકો પણ આચરણ છોડી ન દે એ વિચારથી તેઓ પોતાનુ આચરણ અવિરુદ્ધ રાખે છે

ગાધીજી જ્યારે અહી મને મળવા આવ્યા હતા ત્યારે મે જોયુ હતુ કે, તેમણે એક ટુકુ પોતીયુ પહેર્યું હતુ તેમનુ એ પોતીયુ અમારા ચોલપટ્ટાને પણ શરમાવતુ હતુ ગાધીજી જેવા આવડુ પોતીયુ શા માટે પહેરે છે ? એટલા માટે કે ઘણા લોકો કેવળ શોખને માટે કપડા પહેરે છે અને અનાવશ્યક એટલા બધા કપડા ઠાસી ઠાસીને પહેરે છે કે જેથી ગરમી થાય છે અને પરસેવો અદરને અદર ટપકવા માડે છે આ પરસેવો કેટલી બધી હાનિ કરે છે એને લોકો જોતા નથી અને કેવળ શોખને માટે અનાવશ્યક કપડા પહેરે છે

મતલબ કે, સાધારણ જનતા શ્રેષ્ઠ લોકોનુ અનુકરણ કરવાનુ જાણે છે, પણ કાર્યનો વિચાર કરવાનુ જાણતી નથી સારા-ખરાબ કાર્યનો વિવેક કરવાનો ભાર શ્રેષ્ઠ લોકોના માથે હોય છે એટલા માટે શ્રેષ્ઠ લોકોનુ એ કર્તવ્ય છે કે, તેઓએ પોતાનુ આચરણ કેવુ રાખવુ

જોઈએ તેનો ઊંડો વિચાર કરે ગીતામાં કહ્યું છે કે, સાધારણ લોકોની બુદ્ધિમાં ભેદ ન પાડો. આચરણનો ત્યાગ કરી દેવાથી સાધારણ લોકોની બુદ્ધિમાં ભેદ ઉત્પન્ન થવા પામે છે. જો તું વિદ્વાન્ છે તો આદર્શ કામ કરી બતાવ. પણ કામ જ છોડી દેવું અને સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં શું પડ્યું છે એમ કહેવું એ ઉચિત નથી હા, આદર્શ કામ એવું કરી બતાવો કે, જેથી સાધારણ જનતા એ આદર્શ કામને અનુસરે. આમ કરવામાં જ કલ્યાણ રહેલું છે. મે તમને પાંચ મહિના સુધી જે કાંઈ સંભળાવ્યું છે તેને માટે પરમાત્મા પ્રત્યે હું એ જ પ્રાર્થના કરું છું કે, 'હે ! પ્રભો ! બધા લોકોની બુદ્ધિ તેજસ્વી થાઓ પણ મારી વાત લોકોની બુદ્ધિમાં ભેદ પાડે એવી ન થાઓ'

મુનિના ઉપદેશથી શ્રેણિક પોતે તો સુધર્યો જ હતો પણ તેણે પરિવાર સહિત આવી મુનિને વંદના કરી આ પ્રમાણે પરિવારસહિત મુનિને વંદના કરવાનો આશય એ છે કે, બધા લોકો આ આદર્શને અનુસરે આ વાતને તમે પણ સમજ્યા હો તો તમે એવું કામ કરો કે જે કામને જોઈને બીજા લોકો પણ એ કામને અનુસરે

રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિની પ્રાર્થના કરે છે સિંહની પ્રાર્થના સિંહ જ કરી શકે છે, શિયાળ કરી શકતું નથી સાંભળ્યું છે કે, સિંહની ગર્જના સાંભળી વાંદરાઓ વૃક્ષ ઉપરથી નીચે પડી જાય છે આ જ પ્રમાણે મુનિનો ઉપદેશ સાંભળી બધા પાપો નિર્જરી (ખરી) જાય તો સમજવું કે, અમે મુનિની સાચી પ્રાર્થના કરી છે. પ્રાર્થના કરવા માટે રાજાએ શું કર્યું તેનું વર્ણન કરતા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે —

उस्ससियरोमकूवो काऊण य पयाहिणं ।
अभिवन्दिऊण सिरसा अइयाओ नराहिवो ॥ ५९ ॥

તે નરાધિપ ઘેર ગયો 'ઘેર ગયો' એ તો સમાપ્તિની ક્રિયા છે પણ શું કરીને ગયો એ અત્રે જોવાનું છે. રાજા શું કરીને ગયો એનું વર્ણન ગાથાના પ્રથમ ત્રણ પદોમાં કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં કહ્યું છે કે, રાજાએ પોતાના મસ્તકદ્વારા અનાથી મુનિના ચરણકમલને વંદન કર્યું, વંદનની સાથે જ મુનિની તેમણે પ્રદક્ષિણા કરી

આજે આવર્ત્તનદ્વારા જ પ્રદક્ષિણાની સમાપ્તિ કરી લેવામાં આવે છે, પરંતુ પ્રદક્ષિણાનું મહત્ત્વ કાંઈ જુદા જ પ્રકારનું છે. લગ્નના સમયે વર-કન્યા અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરે છે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા તો લોકો કરે છે પણ શા માટે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવામાં આવે છે એ વાત બહુ ઓછા લોકો સમજતા હશે આજે ઢીંગલા-ઢીંગલીના જેવા વિવાહ કરવામાં આવે છે અને એમ સમજવામાં આવે છે કે, નાચરંગ કરવો, આતશબાજી કરવી એ જ વિવાહ છે, પણ વાસ્તવમાં એ તો વિવાહના નામે કરવામાં આવતી ધમાલ છે. વિવાહ તો એ છે કે, વર-કન્યા અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી પોતપોતાનું કર્ત્તવ્ય સમજે અને એ કર્ત્તવ્યના પાલનની પ્રતિજ્ઞા કરે, પરંતુ આજે તો એ બધા કામોની જવાબદારી વિવાહ કરાવનાર બ્રાહ્મણને સોંપી દેવામાં આવે છે અને જે પ્રમાણે ઢીંગલા-ઢીંગલીનો વિવાહ કરવામાં આવે તેમ વિવાહ કરી દેવામાં આવે છે પણ જો વિવાહ કે, જે સંસારનો મુખ્ય 'પાયો' છે તેના ચણતરમાં આવી શિથિલતા રાખવામાં આવે તો આગળ જતાં કર્ત્તવ્યનું પાલન થઈ શકશે !

કહેવાનો આશય એ છે કે, પ્રદક્ષિણા કરી કરવામા આવેલુ લગ્ન હિન્દુ બાળાને માટે જીવનપર્યંત સ્વીકાર્ય હોય છે તે બાળા જીવનપર્યંત વિવાહના નિયમોનુ પાલન કરે છે, વિવાહના તત્ત્વને સમજીને તે લગ્ન કરે છે એ કારણે તે સ્વપ્નમા પણ બીજા પતિનો વિચાર સરખો પણ કરતી નથી તમારી દૃષ્ટિએ સાચુ લગ્ન હિન્દુ બાળાનુ છે કે અમેરિકાના લોકોનુ લગ્ન સાચુ છે કે જ્યા ૧૦૦ માથી ૯૫ ટકા લગ્નનો વિચ્છેદ થાય છે ભારતની લગ્નપ્રથાનુ મહત્ત્વ શુ છે એ સમજવાથી ભારતદેશ અને અમેરિકા દેશમા કેટલુ અતર છે એનો પત્તો લાગી જશે

લગ્નની આ પદ્ધતિને ધર્મકાર્યમા પણ દાખલ કરવામા આવી છે જે પ્રમાણે કન્યા વરને પસદ કરે છે તે જ પ્રમાણે ગુરુને પણ પસદ કરવામા આવે છે અને જે પ્રમાણે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી પતિને વરવામા આવે છે તે જ પ્રમાણે ગુરુની પ્રદક્ષિણા કરી તેમના ગુણોને વરવામા આવે છે તે ગુરુ જાણે અગ્નિસ્વરૂપ છે વેદમા મહાપુરુષોને અને ઈશ્વર સુદ્ધાને અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવી એ તેમના ગુણોને વરવા સમાન છે શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના ૯ મા અધ્યયનમા આચાર્યને પણ અગ્નિસ્વરૂપ વર્ણવવામા આવેલ છે

રાજાએ મુનિની પ્રદક્ષિણા કરી, તે વખતે તેના રોમેરોમમા હર્ષ હતો એ કારણે તેના રોમ ઊભા થઈ ગયા રોમાચ થવો એ પણ ભક્તિનુ ચિન્હ છે પ્રિયતમ કે ઇષ્ટનુ નામ સાભળી હર્ષ કે રોમાચ ન થવો એમા ભક્તિની અપૂર્ણતા છે શાસ્ત્રકારોએ રાજાની ભક્તિ બતાવવા માટે જ એમ કહ્યુ છે કે, રાજાને એટલો બધો હર્ષ થયો કે તેના રોમો પણ ઊભા થઈ ગયા રાજાએ મુનિની પ્રદક્ષિણા કરી અને માથુ નમાવી પતિને નમસ્કાર કર્યા વીર ક્ષત્રિયનું મસ્તક એમ તો કોઈની આગળ નમતુ નથી પણ જ્યારે ભક્તિનો આવેગ આવે છે ત્યારે મસ્તક સ્વભાવત નમી જાય છે તે વખતે મસ્તક નમાવવામા તેમને જરાપણ સકોચ થતો નથી રાજેન્દ્ર શ્રેણિક મુનિની ભક્તિને વશ થએલો હતો એટલા માટે તે મુનિના ચરણમા પોતાનુ માથુ નમાવી નમસ્કાર કરે છે તમે પણ મુનિઓને વદન કરો છો કે નહિ! જો તમારુ હૃદય એમ માનતુ હોય કે આ મુનિ વદનીય છે તો પછી તેમને વદન-નમસ્કાર કરવામા કોઈ પ્રકારનો સકોચ રાખવો ન જોઈએ

રાજા શ્રેણિક વિધિસહિત મુનિની પ્રાર્થના કરી ઘેર આવ્યો તે આવ્યો હતો ત્યારે કેવી રીતે આવ્યો હતો અને ઘેર ગયો ત્યારે કેવી રીતે ગયો તે જુઓ કોઈ માણસ ભોજનશાળામા ભૂખ્યો આવે છે ત્યારે કેવો આવે છે પણ જ્યારે ભોજન કરી જાય છે ત્યારે કેવી રીતે જાય છે! તે વખતે તેના મુખ ઉપર કેવુ તેજ હોય છે! આ જ પ્રમાણે રાજાનો ચહેરો પણ ચમકતો હતો તે પ્રસન્નવદન થયો હતો તમે પણ મહાવીરનુ વ્યાખ્યાન સાભળવા આવો છો પણ વ્યાખ્યાન સાભળી તમારો ચહેરો પ્રસન્ન જણાય તો સમજવુ કે, તમારામા ભક્તિ છે વ્યાખ્યાન સાભળીને પણ જો મુખ તેજસ્વી ન બને એમા મારી અપૂર્ણતા છે કે તમારી અપૂર્ણતા છે એ કહેવુ મુશ્કેલ છે પણ કોઈની અપૂર્ણતા અવશ્ય છે, એ વાત નક્કી છે જો પીરસનાર અને જમનાર બન્ને બરાબર ઠીક હોય તો ભોજન કરી મુખ ઉપર તેજ ન આવે એવુ કોઈ કારણ નથી, પણ પીરસનાર બરાબર ન હોય કે જમનાર ગરનો હોય તો એ દશામા બીજો કોઈ શુ કરી શકે? એ દશામા તૃપ્તિ કેમ થઈ શકે! એટલા માટે

જોઈએ તેનો ઊંડો વિચાર કરો ગીતામાં કહ્યું છે કે, સાધારણ લોકોની બુદ્ધિમાં ભેદ ન પાડો આચરણનો ત્યાગ કરી દેવાથી સાધારણ લોકોની બુદ્ધિમાં ભેદ ઉત્પન્ન થવા પામે છે. જો તું વિદ્વાન્ છે તો આદર્શ કામ કરી બતાવ પણ કામ જ છોડી દેવું અને સામાયિક–પ્રતિક્રમણમાં શું પડયું છે એમ કહેવું એ ઉચિત નથી હા, આદર્શ કામ એવું કરી બતાવો કે, જેથી સાધારણ જનતા એ આદર્શ કામને અનુસરે. આમ કરવામાં જ કલ્યાણ રહેલું છે મે તમને પાંચ મહિના સુધી જે કાંઈ સંભળાવ્યું છે તેને માટે પરમાત્મા પ્રત્યે હું એ જ પ્રાર્થના કરું છું કે, 'હે ! પ્રભો ! બધા લોકોની બુદ્ધિ તેજસ્વી થાઓ પણ મારી વાત લોકોની બુદ્ધિમાં ભેદ પાડે એવી ન થાઓ'

મુનિના ઉપદેશથી શ્રેણિક પોતે તો સુધર્યો જ હતો પણ તેણે પરિવાર સહિત આવી મુનિને વંદના કરી આ પ્રમાણે પરિવારસહિત મુનિને વંદના કરવાનો આશય એ છે કે, બધા લોકો આ આદર્શને અનુસરે આ વાતને તમે પણ સમજ્યા હો તો તમે એવું કામ કરો કે જે કામને જોઈને બીજા લોકો પણ એ કામને અનુસરે

રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિની પ્રાર્થના કરે છે સિંહની પ્રાર્થના સિંહ જ કરી શકે છે, શિયાળ કરી શકતું નથી સાંભળ્યું છે કે, સિંહની ગર્જના સાંભળી વાંદરાઓ વૃક્ષ ઉપરથી નીચે પડી જાય છે આ જ પ્રમાણે મુનિનો ઉપદેશ સાંભળી બધા પાપો નિર્જરી (ખરી) જાય તો સમજવું કે, અમે મુનિની સાચી પ્રાર્થના કરી છે પ્રાર્થના કરવા માટે રાજાએ શું કર્યું તેનું વર્ણન કરતાં શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે —

ऊससियरोमकूवो काऊण य पयाहिणं ।
अभिवन्दिऊण सिरसा अइयाओ नराहिवो ॥ ५९ ॥

તે નરાધિપ ઘેર ગયો 'ઘેર ગયો' એ તો સમાપ્તિની ક્રિયા છે પણ શું કરીને ગયો એ અત્રે જોવાનું છે. રાજા શું કરીને ગયો એનું વર્ણન ગાથાના પ્રથમ ત્રણ પદોમાં કરવામાં આવ્યું છે તેમાં કહ્યું છે કે, રાજાએ પોતાના મસ્તકદ્વારા અનાથી મુનિના ચરણકમલને વંદન કર્યું, વંદનની સાથે જ મુનિની તેમણે પ્રદક્ષિણા કરી

આજે આવર્તનદ્વારા જ પ્રદક્ષિણાની સમાપ્તિ કરી લેવામાં આવે છે, પરંતુ પ્રદક્ષિણાનું મહત્ત્વ કાંઈ જુદા જ પ્રકારનું છે. લગ્નના સમયે વર–કન્યા અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરે છે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા તો લોકો કરે છે પણ શા માટે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવામાં આવે છે એ વાત બહુ ઓછા લોકો સમજતા હશે. આજે ઢીંગલા–ઢીંગલીના જેવા વિવાહ કરવામાં આવે છે અને એમ સમજવામાં આવે છે કે, નાચરંગ કરવો, આતશબાજી કરવી એ જ વિવાહ છે, પણ વાસ્તવમાં એ તો વિવાહના નામે કરવામાં આવતી ધમાલ છે વિવાહ તો એ છે કે, વર–કન્યા અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી પોતપોતાનું કર્ત્તવ્ય સમજે અને એ કર્ત્તવ્યના પાલનની પ્રતિજ્ઞા કરે, પરંતુ આજે તો એ બધા કામોની જવાબદારી વિવાહ કરાવનાર બ્રાહ્મણને સોંપી દેવામાં આવે છે અને જે પ્રમાણે ઢીંગલા–ઢીંગલીનો વિવાહ કરવામાં આવે તેમ વિવાહ કરી દેવામાં આવે છે પણ જો વિવાહ કે, જે સંસારનો મુખ્ય 'પાયો' છે તેના ચણતરમાં આવી શિથિલતા રાખવામાં આવે તો આગળ જતાં કર્ત્તવ્યનું પાલન થઈ શકશે !

કહેવાનો આશય એ છે કે, પ્રદક્ષિણા કરી કરવામા આવેલુ લગ્ન હિન્દુ બાળાને માટે જીવનપર્યંત સ્વીકાર્ય હોય છે તે બાળા જીવનપર્યંત વિવાહના નિયમોનુ પાલન કરે છે, વિવાહના તત્ત્વને સમજીને તે લગ્ન કરે છે એ કારણે તે સ્વપ્નમા પણ બીજા પતિનો વિચાર સરખો પણ કરતી નથી તમારી દૃષ્ટિએ સાચુ લગ્ન હિન્દુ બાળાનુ છે કે અમેરિકાના લોકોનુ લગ્ન સાચુ છે કે જ્યા ૧૦૦ માથી ૯૫ ટકા લગ્નનો વિચ્છેદ થાય છે ભારતની લગ્નપ્રથાનુ મહત્ત્વ શુ છે એ સમજવાથી ભારતદેશ અને અમેરિકા દેશમા કેટલુ અતર છે એનો પત્તો લાગી જશે

લગ્નની આ પદ્ધતિને ધર્મકાર્યમા પણ દાખલ કરવામા આવી છે જે પ્રમાણે કન્યા વરને પસદ કરે છે તે જ પ્રમાણે ગુરુને પણ પસદ કરવામા આવે છે અને જે પ્રમાણે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી પતિને વરવામા આવે છે તે જ પ્રમાણે ગુરુની પ્રદક્ષિણા કરી તેમના ગુણોને વરવામા આવે છે તે ગુરુ જાણે અગ્નિસ્વરૂપ છે વેદમા મહાપુરુષોને અને ઈશ્વર સુદ્ધાને અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવી એ તેમના ગુણોને વરવા સમાન છે શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના ૯ મા અધ્યયનમા આચાર્યને પણ અગ્નિસ્વરૂપ વર્ણવવામા આવેલ છે

રાજાએ મુનિની પ્રદક્ષિણા કરી, તે વખતે તેના રોમેરોમમા હર્ષ હતો એ કારણે તેના રોમ ઊભા થઈ ગયા રોમાચ થવો એ પણ ભક્તિનુ ચિન્હ છે પ્રિયતમ કે ઇષ્ટનુ નામ સાભળી હર્ષ કે રોમાચ ન થવો એમા ભક્તિની અપૂર્ણતા છે શાસ્ત્રકારોએ રાજાની ભક્તિ બતાવવા માટે જ એમ કહ્યુ છે કે, રાજાને એટલો બધો હર્ષ થયો કે તેના રોમો પણ ઊભા થઈ ગયા રાજાએ મુનિની પ્રદક્ષિણા કરી અને માથુ નમાવી પતિને નમસ્કાર કર્યા વીર ક્ષત્રિયનુ મસ્તક એમ તો કોઈની આગળ નમતુ નથી પણ જ્યારે ભક્તિનો આવેગ આવે છે ત્યારે મસ્તક સ્વભાવત નમી જાય છે તે વખતે મસ્તક નમાવવામા તેમને જરાપણ સંકોચ થતો નથી રાજેન્દ્ર શ્રેણિક મુનિની ભક્તિને વશ થએલો હતો એટલા માટે તે મુનિના ચરણમા પોતાનુ માથુ નમાવી નમસ્કાર કરે છે તમે પણ મુનિઓને વદન કરો છો કે નહિ ! જો તમારુ હૃદય એમ માનતુ હોય કે આ મુનિ વદનીય છે તો પછી તેમને વદન–નમસ્કાર કરવામા કોઈ પ્રકારનો સકોચ રાખવો ન જોઈએ

રાજા શ્રેણિક વિધિસહિત મુનિની પ્રાર્થના કરી ઘેર આવ્યો તે આવ્યો હતો ત્યારે કેવી રીતે આવ્યો હતો અને ઘેર ગયો ત્યારે કેવી રીતે ગયો તે જુઓ કોઈ માણસ ભોજનશાળામા ભૂખ્યો આવે છે ત્યારે કેવો આવે છે પણ જ્યારે ભોજન કરી જાય છે ત્યારે કેવી રીતે જાય છે ! તે વખતે તેના મુખ ઉપર કેવુ તેજ હોય છે ! આ જ પ્રમાણે રાજાનો ચહેરો પણ ચમકતો હતો તે પ્રસન્નવદન થયો હતો તમે પણ બહારથી વ્યાખ્યાન સાભળવા આવો છો પણ વ્યાખ્યાન સાભળી તમારો ચહેરો પ્રસન્ન જણાય તો સમજવુ કે, તમારામા ભક્તિ છે વ્યાખ્યાન સાભળીને પણ જો મુખ તેજસ્વી ન બને એમા મારી અપૂર્ણતા છે કે તમારી અપૂર્ણતા છે એ કહેવુ મુસ્કેલ છે પણ કોઈની અપૂર્ણતા અવશ્ય છે, એ વાત નક્કી છે જો પીરસનાર અને જમનાર બન્ને બરાબર ઠીક હોય તો ભોજન કરી મુખ ઉપર તેજ ન આવે એનુ કાઈ કારણ નથી, પણ પીરસનાર બરાબર ન હોય કે જમનાર ઊંઘતો હોય તો એ દશામા બીજો કોઈ શુ કરી શકે ? એ દશામા તૃપ્તિ કેમ થઈ શકે ! એટલા માટે

જોઈએ તેનો ઊંડો વિચાર કરે ગીતામા કહ્યુ છે કે, સાધારણ લોકોની બુદ્ધિમા ભેદ ન પાડો આચરણનો ત્યાગ કરી દેવાથી સાધારણ લોકોની બુદ્ધિમા ભેદ ઉત્પન્ન થવા પામે છે. જો તુ વિદ્વાન્ છે તો આદર્શ કામ કરી બતાવ પણ કામ જ છોડી દેવુ અને સામાયિક-પ્રતિક્રમણમા શુ પડ્યુ છે એમ કહેવુ એ ઉચિત નથી. હા, આદર્શ કામ એવુ કરી બતાવો કે, જેથી સાધારણ જનતા એ આદર્શ કામને અનુસરે. આમ કરવામા જ કલ્યાણ રહેલુ છે. મે તમને પાચ મહિના સુધી જે કાંઈ સભળાવ્યુ છે તેને માટે પરમાત્મા પ્રત્યે હુ એ જ પ્રાર્થના કરુ છુ કે, ' હે ! પ્રભો ! બધા લોકોની બુદ્ધિ તેજસ્વી થાઓ પણ મારી વાત લોકોની બુદ્ધિમાં ભેદ પાડે એવી ન થાઓ '

મુનિના ઉપદેશથી શ્રેણિક પોતે તો સુધર્યો જ હતો પણ તેણે પરિવાર સહિત આવી મુનિને વદના કરી. આ પ્રમાણે પરિવારસહિત મુનિને વદના કરવાનો આશય એ છે કે, બધા લોકો આ આદર્શને અનુસરે આ વાતને તમે પણ સમજ્યા હો તો તમે એવુ કામ કરો કે જે કામને જોઈને બીજા લોકો પણ એ કામને અનુસરે.

રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિની પ્રાર્થના કરે છે સિહની પ્રાર્થના સિહ જ કરી શકે છે, શિયાળ કરી શકતુ નથી સાભળ્યુ છે કે, સિહની ગર્જના સાભળી વાદરાઓ વૃક્ષ ઉપરથી નીચે પડી જાય છે આ જ પ્રમાણે મુનિનો ઉપદેશ સાભળી બધા પાપો નિર્જરી (ખરી) જાય તો સમજવુ કે, અમે મુનિની સાચી પ્રાર્થના કરી છે. પ્રાર્થના કરવા માટે રાજાએ શુ કર્યું તેનુ વર્ણન કરતાં શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે —

उस्ससियरोमकूवो काऊण य पयाहिणं ।
अभिवन्दिऊण सिरसा अइयाओ नराहिवो ॥ ५९ ॥

તે નરાધિપ ઘેર ગયો. ' ઘેર ગયો ' એ તો સમાપ્તિની ક્રિયા છે પણ શુ કરીને ગયો એ અત્રે જોવાનું છે. રાજા શું કરીને ગયો એનુ વર્ણન ગાથાના પ્રથમ ત્રણ પદોમા કરવામા આવ્યુ છે તેમા કહ્યુ છે કે, રાજાએ પોતાના મસ્તકદ્વારા અનાથી મુનિના ચરણકમલને વંદન કર્યું, વદનની સાથે જ મુનિની તેમણે પ્રદક્ષિણા કરી

આજે આવર્ત્તનદ્વારા જ પ્રદક્ષિણાની સમાપ્તિ કરી લેવામા આવે છે, પરંતુ પ્રદક્ષિણાનુ મહત્ત્વ કાંઈ જુદા જ પ્રકારનુ છે. લગ્નના સમયે વર-કન્યા અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરે છે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા તો લોકો કરે છે પણ શા માટે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવામા આવે છે એ વાત બહુ ઓછા લોકો સમજતા હશે આજે ઢીગલા-ઢીગલીના જેવા વિવાહ કરવામાં આવે છે અને એમ સમજવામા આવે છે કે, નાચરગ કરવો, આતશબાજી કરવી એ જ વિવાહ છે, પણ વાસ્તવમા એ તો વિવાહના નામે કરવામા આવતી ધમાલ છે. વિવાહ તો એ છે કે, વર-કન્યા અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી પોતપોતાનુ કર્ત્તવ્ય સમજે અને એ કર્ત્તવ્યના પાલનની પ્રતિજ્ઞા કરે, પરતુ આજે તો એ બધા કામોની જવાબદારી વિવાહ કરાવનાર બ્રાહ્મણને સોપી દેવામા આવે છે અને જે પ્રમાણે ઢીગલા-ઢીગલીનો વિવાહ કરવામા આવે તેમ વિવાહ કરી દેવામા આવે છે પણ જો વિવાહ કે, જે સસારનો મુખ્ય ' પાયો ' છે તેના ચણતરમા આવી શિથિલતા રાખવામા આવે તો આગળ જતા કર્ત્તવ્યનુ પાલન થઈ શકશે !

કહેવાનો આશય એ છે કે, પ્રદક્ષિણા કરી કરવામા આવેલુ લગ્ન હિન્દુ બાળાને માટે જીવનપર્યંત સ્વીકાર્ય હોય છે તે બાળા જીવનપર્યંત વિવાહના નિયમોનુ પાલન કરે છે, વિવાહના તત્ત્વને સમજીને તે લગ્ન કરે છે એ કારણે તે સ્વપ્નમા પણ બીજા પતિનો વિચાર સરખો પણ કરતી નથી તમારી દૃષ્ટિએ સાચુ લગ્ન હિન્દુ બાળાનુ છે કે અમેરિકાના લોકોનુ લગ્ન સાચુ છે કે જ્યા ૧૦૦ માથી ૯૫ ટકા લગ્નનો વિચ્છેદ થાય છે ભારતની લગ્નપ્રથાનુ મહત્ત્વ શુ છે એ સમજવાથી ભારતદેશ અને અમેરિકા દેશમા કેટલુ અતર છે એનો પત્તો લાગી જશે

લગ્નની આ પદ્ધતિને ધર્મકાર્યમા પણ દાખલ કરવામા આવી છે જે પ્રમાણે કન્યા વરને પસદ કરે છે તે જ પ્રમાણે ગુરુને પણ પસદ કરવામા આવે છે અને જે પ્રમાણે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી પતિને વરવામા આવે છે તે જ પ્રમાણે ગુરુની પ્રદક્ષિણા કરી તેમના ગુણોને વરવામા આવે છે તે ગુરુ જાણે અગ્નિસ્વરૂપ છે વેદમા મહાપુરુષોને અને ઈશ્વર સુદ્ધાને અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવી એ તેમના ગુણોને વરવા સમાન છે શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના ૯ મા અધ્યયનમા આચાર્યને પણ અગ્નિસ્વરૂપ વર્ણવવામા આવેલ છે

રાજાએ મુનિની પ્રદક્ષિણા કરી, તે વખતે તેના રોમેરોમમા હર્ષ હતો એ કારણે તેના રોમ ઊભા થઈ ગયા રોમાચ થવો એ પણ ભક્તિનુ ચિન્હ છે પ્રિયતમ કે ઇષ્ટનુ નામ સાભળી હર્ષ કે રોમાચ ન થવો એમા ભક્તિની અપૂર્ણતા છે શાસ્ત્રકારોએ રાજાની ભક્તિ બતાવવા માટે જ એમ કહ્યુ છે કે, રાજાને એટલો બધો હર્ષ થયો કે તેના રોમો પણ ઊભા થઈ ગયા રાજાએ મુનિની પ્રદક્ષિણા કરી અને માથુ નમાવી પતિને નમસ્કાર કર્યા વીર ક્ષત્રિયનું મસ્તક એમ તો કોઈની આગળ નમતુ નથી પણ જ્યારે ભક્તિનો આવેગ આવે છે ત્યારે મસ્તક સ્વભાવત નમી જાય છે તે વખતે મસ્તક નમાવવામા તેમને જરાપણ સકોચ થતો નથી રાજેન્દ્ર શ્રેણિક મુનિની ભક્તિને વશ થએલો હતો એટલા માટે તે મુનિના ચરણમા પોતાનુ માથુ નમાવી નમસ્કાર કરે છે તમે પણ મુનિઓને વદન કરો છો કે નહિ। જો તમારુ હૃદય એમ માનતુ હોય કે આ મુનિ વદનીય છે તો પછી તેમને વદન-નમસ્કાર કરવામા કોઈ પ્રકારનો સકોચ રાખવો ન જોઈએ

રાજા શ્રેણિક વિધિસહિત મુનિની પ્રાર્થના કરી ઘેર આવ્યો તે આવ્યો હતો ત્યારે કેવી રીતે આવ્યો હતો અને ઘેર ગયો ત્યારે કેવી રીતે ગયો તે જુઓ કોઈ માણસ ભોજન-શાળામા ભૂખ્યો આવે છે ત્યારે કેવો આવે છે પણ જ્યારે ભોજન કરી જાય છે ત્યારે કેવી રીતે જાય છે। તે વખતે તેના મુખ ઉપર કેવુ તેજ હોય છે! આ જ પ્રમાણે રાજાનો ચહેરો પણ ચમકતો હતો તે પ્રસન્નવદન થયો હતો તમે પણ બહારથી વ્યાખ્યાન સાભળવા આવો છો પણ વ્યાખ્યાન સાભળી તમારો ચહેરો પ્રસન્ન જણાય તો સમજવુ કે, તમારામા ભક્તિ છે વ્યાખ્યાન સાભળીને પણ જો મુખ તેજસ્વી ન બને એમા મારી અપૂર્ણતા છે કે તમારી અપૂર્ણતા છે એ કહેવુ મુશ્કેલ છે પણ કોઈની અપૂર્ણતા અવશ્ય છે, એ વાત નક્કી છે જો પીરસનાર અને જમનાર બન્ને બરાબર ઠીક હોય તો ભોજન કરી મુખ ઉપર તેજ ન આવે એનુ કાઈ કારણ નથી, પણ પીરસનાર બરાબર ન હોય કે જમનાર ઊંઘતો હોય તો એ દશામા બીજો કોઈ શુ કરી શકે? એ દશામા તૃપ્તિ કેમ થઈ શકે! એટલા માટે

મારે અને તમારે બન્નેએ સાવધાન રહેવું જોઈએ આ સાવધાની રાખવા માટે જ હું તમને એમ કહું છું કે, વ્યાખ્યાન સાંભળી તમારામા જે રમણીકતા આવે છે તે રમણીકતાને ધારણ કરી રાખજો. ઘેર જઈ અરમણીક બની જશો નહિ. જો તમે સત્કાર્યમા રમણીક બન્યા રહેશો તો તેમાં તમારુ કલ્યાણ રહેલુ છે.

વ્યાખ્યાન: સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક શુદી ૧૪ શુક્રવાર

પ્રાર્થના

વિમલ જિનેશ્વર સેવિએ થારી, બુદ્ધિ નિર્મલ હોય જાયરે,
જીવા ! વિષય-કષાય નિવારને, તૂ તો મોહની કર્મ ખપાયરે,
જીવા ! વિમલ જિનેશ્વર સેવિયે.

—વિનયચંદ્રજી કુભટ ચોવીશી

શ્રી વિમલનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો વિચાર કોઈ એવો અદ્દભુત છે કે, જેને શબ્દોદ્વારા વ્યક્ત કરવો બહુ જ મુશ્કેલ છે, છતાં જ્યારે બોલવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે હું મારા આત્માને કહું છું કે, "હે! આત્મા ! તુ પ્રપચમા પડી જઈ પોતાને ભૂલી ન જા સંસારમા ફસાઈ ન જા અને સાધુતાના તત્ત્વને ભૂલી ન જા તુ કોઈપણ કારણે અભિમાન ન કર તુ અભિમાન કરે છે તો કોના ઉપર ? તુ તારી પૂર્વ સ્થિતિને જો કે તુ કયા કયાં રહ્યો છે ? આજે તને જે માન મળી રહ્યુ છે તેને જોઈ જો તુ તારી પૂર્વ સ્થિતિ વિષે વિચાર કર તો તને ખરી સ્થિતિનુ ભાન થશે. હે ! આત્મા ! તુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ આદિની સ્થિતિમા અનંતકાળ સુધી રહ્યો છે અને આજે તને જે સન્માન આપે છે તેના હાથે ન જાણે તારી કેવી કેવી અવદશા થઈ છે ! હવે તુ આગળ વધતા વધતા એ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયો છે કે, જે લોકો તારી અવહેલના કરતા હતા તે લોકો જ તારુ સન્માન કરી રહ્યા છે ! એટલા માટે તુ આ સન્માનને પામીને તારી પૂર્વ સ્થિતિને ભૂલી ન જા પરંતુ ભગવાન વિમલનાથના ચરણે જા."

આ પ્રમાણે આ ઉપદેશ મારા આત્માને માટે જ છે આ ઉપદેશ ઘણો જ પ્રેરક છે. સસારમા જે કોઈ વસ્તુ પ્રિય લાગે છે તે વસ્તુ આત્માને માટે જ પ્રિય લાગે છે. વસ્તુને માટે વસ્તુ પ્રિય લાગતી નથી. આ જ પ્રમાણે આત્માના માટે જ આ પ્રાર્થના પણ પ્રિય લાગે છે, એટલા માટે આ પ્રાર્થના ઉપરથી આપણે આપણી પૂર્વસ્થિતિનો વિચાર કરવો જોઈએ. આજે આપણે જે સ્થિતિમા છીએ એ સ્થિતિમા બીજાની જરા પણ ધમકી સહેવાને પણ તૈયાર રહેતા નથી પરંતુ પૂર્વ સ્થિતિમા કેવી કેવી ધમકીઓ સહી છે એનો વિચાર કરવામા આવે તો કોઈની ધમકી ત્રાસદાયક નહિ લાગે ! આજના વૈજ્ઞાનિકો પણ વિકાસવાદને માને છે. તેઓ જડવાદી છે એટલા માટે જડનો વિકાસ માની એમ કહે છે કે,

એક પરમાણુ વિકાસ પામતો પામતો ત્યા સુધી વધી જાય છે કે તે બુદ્ધ અને મહાવીરની જેવો બની જાય છે જો કે જડની અપેક્ષા આ કથન ખોટુ છે પણ વિકાસને તેઓ પણ માને છે વાસ્તવમા વિકાસ ચૈતન્યનો થાય છે આ આત્મા વધતા વધતા આજે આ સ્થિતિને પામ્યો છે આ આત્મા અગુલિના અસખ્યાતમા ભાગવાળા શરીરમા પણ અનતજીવ રહે એવી સ્થિતિમા રહેલ છે આવી સ્થિતિમાથી વિકાસ પામતા પામતા તે વર્ત્તમાન સ્થિતિને પામેલ છે, એટલા માટે હવે આ સ્થિતિને પામીને પોતાની પૂર્વ સ્થિતિને ભૂલી ન જા પરતુ ભગવાન વિમલનાથની સેવા કર સંસારની ધાધલ તારુ કલ્યાણ કરી શકશે નહિ ભગવાન વિમલનાથની સેવા કર તો તારી બુદ્ધિ નિર્મલ થઈ જશે અને પછી તુ તારી પૂર્વ સ્થિતિનો ખ્યાલ રાખી આત્માનુ કલ્યાણ કરી શકીશ એટલા માટે તમે લોકો બીજા કામોનો ત્યાગ કરી ભગવાન વિમલનાથની સેવા કરો

અનાથી મુનિનો અધિકાર–૭૭

અનાથી મુનિદ્વારા સનાથ–અનાથનો સદ્બોધ પામી રાજા શ્રેણિક કેટલો બધો હર્ષિત થયો હશે ! જેટલો હર્ષ તેને રાજ્ય, ધન કે રાણીઓ પામીને થયો નહિ હોય તેટલો હર્ષ મુનિનો ઉપદેશ સાભળીને થયો હશે ! રાજા શ્રેણિકને બધા લોકો નમન કરતા હતા પણ રાજા શ્રેણિક મુનિને નમન કરી રહ્યો છે અને પ્રદક્ષિણા કરી રહ્યો છે આ ઉપરથી આ વાત સ્પષ્ટ વ્યક્ત થાય છે જો તેને રાજ્યાદિથી વધારે પ્રસન્નતા મુનિના ઉપદેશશ્રવણથી થઈ ન હોત તો એમ શા માટે કરત ?

આ તો રાજાની વાત થઈ હવે મુનિનુ શુ થયુ તે આપણે જોઈએ જેનો ‘ અંત સારો તેનુ બધુ સારુ અને જેનો અંત ખરાબ તેનુ બધુ ખરાબ ’ એવી લોકોક્તિ છે એટલા માટે મુનિનુ આખરે શુ થયુ તે જોઈએ એને માટે કહ્યુ છે કે —

इयरो वि गुणसमिद्धो तिगुत्तिगुत्तो तिदंडविरओ य ।
विहग इव विप्पमुक्को विहरइ वसुहं विगयमोहो ॥ ६० ॥

આ ગાથાનો વિસ્તારથી અર્થ કહેવાનો તો સમય નથી છતા થોડામા કહુ છું બે સિહોમાથી એક સિહ–રાજાની તો વાત કહી બીજા સિહ મુનિ કેવા હતા એ બતાવવા માટે આ ગાથામા કહ્યુ છે કે, તેઓ ગુણસમૃદ્ધ હતા રાજા તો સાસારિક ઋદ્ધિથી સમૃદ્ધ હતા પણ આ મુનિ તો ગુણસમૃદ્ધિથી સમૃદ્ધ હતા તેમનામા ક્યા ગુણો હતા એ બતાવવા માટે કહ્યુ છે કે, તેઓ ત્રિગુપ્તિથી ગુપ્ત હતા તે મન, વચન અને કાયાના સયમમા લીન હતા

બીજા કામો કરવા તો સરલ હોઈ શકે પણ ત્રિગુપ્તિનુ પાલન કરવુ બહુ જ મુશ્કેલ છે. જે પ્રમાણે કોઈ ગમે તે દિશામા જાય પણ તે કાળથી બચી શકતો નથી તે જ પ્રમાણે કોઈ ગમે ત્યા જાય અને ભલે જગલમા કે ગુફાઓમા રહે પણ અતરાત્મામા રહેલા શત્રુઓથી તે બચી શકતો નથી, પણ મુનિએ ત્રિગુપ્તિદ્વારા આત્માને એવા શત્રુઓથી પણ સુરક્ષિત બનાવી લીધો છે જો તમને પણ શત્રુઓથી બચવાનુ કોઈ સ્થાન મળી જાય તો શુ તમે શત્રુઓથી બચવાનો પ્રયત્ન નહિ કરો ? જો બચવા ચાહશો તો પછી મન, વચન અને

કાયાદ્વારા આત્માને કેમ બચાવી લેતા નથી? મન, વચન અને કાયાને સંયમમાં લગાવી દો તો તમારો આત્મા પણ આ પ્રકારના શત્રુઓથી સુરક્ષિત બની જશે.

તે મુનિ ત્રિગુપ્તિઓથી ગુપ્ત હતા. સાથે સાથે તેઓ ત્રિદંડથી વિમુક્ત હતા. આત્મા ત્રણ પ્રકારે દંડને પામે છે. કહેવામાં તો એમ આવે છે કે, પરમાધામી દેવ, વૈતરણી નદી કે કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ કષ્ટો આપે છે, પણ શાસ્ત્ર કહે છે કે જે ત્રિદંડથી દંડિત નથી તેને કોઈ કષ્ટ આપી શકતું નથી. ત્રિદંડથી વિમુક્ત આત્માને દંડવા માટે શક્રેન્દ્રના વજ્રમાં પણ એવી શક્તિ નથી કે તેમને દંડ આપી શકે!

માનસિક દંડ, વાચિક દંડ અને કાયિક દંડ એમ ત્રણ પ્રકારના દંડ હોય છે. આત્મા આ ત્રણ પ્રકારના દંડોથી કેવી રીતે દંડાય છે એ વિષે વિચાર કરવામાં આવે તો એ વાત જાણવામાં આવી શકશે. મનથી આત્મા કેવી રીતે દંડાય છે એને માટે કહ્યું છે કે :—

इमं च मे अत्थि इमं च नत्थि, इमं च मे किच्चं इमं अकिच्चं ।
तं एवमेवं लालप्पमाणं, हरा हरन्ति त्ति कहं पमाए ॥

—શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

"આ તો મારી પાસે છે-આ નથી. મારી પાસે કંઈ તો છે પણ કંઈ નથી." આ પ્રમાણે સંકલ્પ-વિકલ્પદ્વારા અને તૃષ્ણાદ્વારા મન દંડાતું રહે છે. સંકલ્પ કરવાથી જ કામના પેદા થાય છે. મેં આ કામ તો કર્યું છે અને હવે આ કામ કરવાનું છે. આ પ્રમાણે કામ કરવાનું બાકી રહેતું નથી, પણ જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, તારા માથા ઉપર કાળ ભમે છે અને તારી ઉપર તેનો હુમલો કયારે થશે અને તને કયારે ઉખેડી ફેંકી દેશે તેનો તને પત્તો નથી. દેવભદ્ર અને યશોભદ્રે પોતાના પિતાને કહ્યું કે, જ્યારે ચોર ધન હરણ કરી રહ્યા હોય અને તે ચોરો જરા ખોંખારો મારવાથી જ ભાગી જતા હોય તો શું એવા સમયે માલીક સૂતો પડ્યો રહેશે? શું તું ચોરોને ભગાવશે નહિ? પિતાએ ઉત્તર આપ્યો કે, એ સમયે માલિક જરૂર ચોરોને ભગાવશે. પુત્રોએ કહ્યું કે, એ જ પ્રમાણે અમારા ઘટમાં-શરીરમાં ચોર પેઠેલો છે. એટલા માટે અમે નિશ્ચિંત સૂઈ શકતા નથી. માટે સંયમ ધારણ કરી એ ચોરને અમે ભગાવીશું. આ પ્રમાણે આપણા શરીરમાં જે ચોર પેસી ગએલો છે એને તો જોતા નથી અને સંકલ્પવિકલ્પ કરતા રહીએ છીએ. આ પ્રમાણે મનદ્વારા દંડિત થવાય છે.

અનાથી મુનિ ત્રિદંડથી વિમુક્ત હતા. તેઓએ મન, વચન અને કાયાને સંયમમાં લઈ લીધા હતા એટલા માટે તેઓ મનં દંડ, વચન દંડ અને કાયા દંડ એ ત્રિવિધ દંડથી વિમુક્ત હતા. આવા મુનિ એક જગ્યાએ બેસી રહેતા નથી પણ જગ્યા-જગ્યાએ વિચરતા રહે છે.

સાધુઓ એક સ્થાને રહેતા નથી પણ નિસ્પૃહ થઈ વિચર્યા કરે છે. સાધુઓને એક સ્થાને રાખવા એ તમારો પણ ધર્મ નથી. અનાથી મુનિને માટે પણ શાસ્ત્રમાં એમ કહ્યું છે કે, તેઓ મોહરહિત થઈ વિચરતા હતા. અનાથી મુનિને એવો અહંકાર થવો સંભવિત હતો કે રાજા પણ મારા ચરણમાં પડે છે. પણ જો મુનિને એવો અહંકાર આવે તો ગજબ જ થઈ જાય ને! શાસ્ત્રના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે, રાજાને મુનિની ભક્તિ કરવાથી જેમ જેમ રોમાંચ થતો હતો તેમ તેમ મુનિ પણ મોહથી સાવધાન બનતા જતા હતા કે ક્યાંય હું મોહમાં પડી ન જાઉં. તેઓ તો મોહરહિત થઈ પૃથ્વી ઉપર પક્ષી વિચરે તેમ વિચરતા હતા.

શાસ્ત્રમા એમ કેમ કહ્યુ છે કે, મુનિ પક્ષીની માફક વિચરતા હતા આ પ્રમાણે કહેવાનુ કારણુ છે કે, પક્ષીનો આધાર નિરાવલબ આકાશ હોય છે કોઈ કહે કે, અમે પક્ષીઓને વૃક્ષ કે પૃથ્વી ઉપર બેઠેલા જોઈએ છીએ પણ પક્ષીઓ વૃક્ષ કે પૃથ્વી ઉપર ત્યાસુધી જ રહે છે જ્યાસુધી તેમને કોઈ પ્રકારનો ભય હોતો નથી કોઈ પ્રકારનો ભય ઉપસ્થિત થાય કે તુરત જ પક્ષીઓ પોતાની પાખોની સહાયતા વડે આકાશનો જ આશ્રય લે છે આ વાત હું એક ઉદાહરણદ્વારા સમજાવુ છુ —

માનો કે, એક વૃક્ષ ઉપર એક બાજુ એક વાદરો બેઠો છે અને બીજી બાજુ એક પક્ષી બેઠેલ છે હવે અકસ્માતને કારણે વૃક્ષ નીચે પડવા લાગે તો પક્ષી તો આકાશમા ઉડી જાય છે પણ બીચારો વાદરો તો વૃક્ષની સાથે જ નીચે પડી જાય છે પક્ષી તો એમ વિચારે છે કે, આ વૃક્ષ જ્યાસુધી મને આશ્રય આપે છે ત્યાસુધી તો હુ તેના ઉપર બેસું છુ પણ હુ એના જ આશ્રયે રહેલ નથી મારુ સાચુ બળ તો મારી પાખોનુ જ માનુ છુ

આ સસારમા રહેનાર જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીમા પણ પક્ષી અને વાદરા જેવુ અતર રહેલુ છે. અજ્ઞાની તો ધન–ઘર તથા કુટુબ વગેરેનો આશ્રય પકડી રાખે છે પણ જ્ઞાનીજનો તો આત્માનો જ આશ્રય પકડી રાખે છે

અનાથી મુનિ સંસારનો આશ્રય લેતા ન હતા પણ આત્માનો જ આશ્રય લેતા હતા, એટલા જ માટે શાસ્ત્રમા એમના માટે એમ કહ્યુ છે કે, તેઓ પક્ષીઓની માફક નિરાવલબી બની વિચારતા હતા તો પૃથ્વી ઉપર, પણ આત્મામા મગ્ન બનીને વિચરતા હતા જે પૃથ્વી ઉપર તેઓ વિચરતા હતા તે ભારતની ભૂમિને ધન્ય છે

ઉપર્યુક્ત કથાને સમજી પરમાત્મા પ્રત્યે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે, "હે ! પ્રભો ! જે પ્રમાણે તે મુનિ મોહરહિત થઈ વિચરતા હતા તે જ પ્રમાણે હું પણ મોહરહિત થઈ વિચરુ અને એ મુનિના શરણે જાઉ " આ પ્રકારની ભાવના રાખી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો તો તેમા કલ્યાણ રહેલુ છે શાસ્ત્રમા અનાથી મુનિનુ વર્ણન શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના વીશમા અધ્યયનની સિવાય બીજે ક્યાય મળતુ નથી પણ રાજા શ્રેણિકનુ વર્ણન શાસ્ત્રમા અનેક જગ્યાએ મળી આવે છે ભગવાન મહાવીરે કહ્યુ છે કે, રાજા શ્રેણિક એક દિવસ મારી જ માફક પદ્મનાભ નામના તીર્થંકર થશે, મારી જ માફક મોક્ષે જશે અને તેની મારા જેવી જ સ્થિતિ થશે આ પ્રમાણે અનાથી મુનિના શરણે જવાને લીધે રાજા ભોગોપભોગનો ત્યાગ કરી ન શકયો છતા ભવિષ્યમા તીર્થંકરપદને પામશે તમે પણ એવા મુનિને શરણે જાઓ તો તમારા આત્માનુ પણ કલ્યાણ થશે

ઉપસંહાર

આ અધ્યયનનો સાર જ્ઞાન અને ક્રિયાનુ મહત્ત્વ બતાવવુ એ છે અનાથી મુનિ જેવા જ્ઞાનવાન હતા તેવા જ ક્રિયાવાન પણ હતા તમે કેટલાક લોકો કેવળ કા તો જ્ઞાનને જ પકડી લો છો અથવા ક્રિયાને જ પકડી લો છો અને તેને જ મહત્ત્વ આપો છો પરતુ આમ કરવુ એ ભૂલ છે જો જ્ઞાન જ હોય અને ક્રિયા ન હોય, અથવા ક્રિયા જ હોય અને જ્ઞાન ન હોય તો પતન થવુ સ્વાભાવિક છે જે જ્ઞાનવાન હોય છે તેઓ ક્રિયાનો ત્યાગ કરી દેતા નથી પરતુ એવી ક્રિયા કરે છે કે જે બીજાને માટે આદર્શ રૂપ હોય છે. અનાથી મુનિએ પહેલા

જ કહ્યું છે કે, જે સયમ ધારણ કરી સયમની ક્રિયા કરતો નથી તે અનાથ જ છે. એટલા માટે જ્ઞાનની સાથે જ ક્રિયાની પણ આવશ્યકતા છે.

શ્રી આચારાગ સૂત્રની નિર્યુક્તિમા જ્ઞાન અને ક્રિયાનુ ઘણુ મહત્ત્વ બતાવવામા આવેલ છે. આ વાતને સમજાવવા માટે એક દૃષ્ટાન્ત આપુ છુ કદાચ કોઈ કહે કે, આ દૃષ્ટાન્ત ક્યા લખ્યુ છે તો આનો ઉત્તર એ છે કે, દૃષ્ટાત લખેલુ ન હોવા છતા કલ્પિત પણ હોય છે દૃષ્ટાત દ્વારા મારે તો પોતાનો ભાવ જ સમજાવવો છે કોઈ કહે કે, શુ દૃષ્ટાતની પણ કલ્પના કરી શકાય છે અને એમ કરવાનો કોઈને અધિકાર છે? તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા નિમ્નોક્ત આશયનુ દૃષ્ટાત આપવામા આવ્યુ છે કે —

પાન ઝરંતા દેખ કે, હસી જો કુંપલીયાં;
મોય બીતી તોય બીતસી, ધીરી બાપરીયાં.

શુ કુંપળો પણ હસે છે? નહિ છતા ભાવ બતાવવા માટે એની કલ્પના કરવામાં આવી છે આ દૃષ્ટાતના વિષયમા કલ્પના કરવાનો પણ અધિકાર છે છતા જો હુ કોઈ વાત સમભાવની બહારની કહુ તો તમે મને સૂચિત કરો અને જે વાત સમભાવની કહુ તેને તમે માનો. હુ તો એમ જ વિચારુ છુ કે, જે વાત તમે જાણતા નથી તે વાત મારી પાસેથી લો અને જે વાત હું જાણતો નથી તે વાત હુ તમારી પાસેથી લઉં. કેટલીક વાતો તમે જાણો છો અને કેટલીક વાતો હુ જાણુ છુ, એટલા માટે પરસ્પર વિચારનો વિનિમય કરવો જોઈએ.

કહેવાનો આશય એ છે કે, નિર્યુક્તિમા જ્ઞાન અને ક્રિયાનુ ઘણુ મહત્ત્વ બતાવવામા આવેલ છે એના વિષે એક દૃષ્ટાત આપવામા આવ્યુ છે જે આ પ્રમાણે છે —

ઉદયસેન નામનો એક રાજા હતો. તેને વીરસેન અને સૂરસેન નામના બે પુત્રો હતા. વીરસેન તો બધી ઇન્દ્રિયોથી પૂર્ણ હતો પણ સૂરસેન આંધળો હતો વિવેકી માણસ જે જે કામને યોગ્ય હોય છે તેને તેવુ કામ સોંપે છે ઉદયસેને પણ પોતાનાં બન્ને પુત્રોને યોગ્યતાનુસાર જુદા જુદા પ્રકારની શિક્ષા આપી આંધળા માણસો પ્રાય ગાવાનુ સારુ જાણતા હોય છે. સૂરદાસને વિષે પણ એમ કહેવામા આવે છે કે, તે અધકવિ હતા ઉદયસેને સૂરસેનને તો ગાયનકલા શીખડાવી અને વીરસેનને ક્ષત્રિયોચિત યુદ્ધકલા શીખડાવી. સૂરસેને સાંભળ્યુ કે, વીરસેનને તો ક્ષત્રિયોચિત યુદ્ધકલા શીખડાવવામા આવે છે અને મને તે કલા શીખડાવવામા આવતી નથી એટલા માટે તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, હુ તો કાયર રહી જઈશ આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે પિતા પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, પિતાજી! હુ યુદ્ધકલા શીખવા ચાહુ છુ રાજાએ વિચાર્યું કે, જ્યારે તેનુ હૃદય યુદ્ધકલા શીખવા ચાહે છે તો તેના હૃદયની વૃત્તિ દબાવી રાખવી યોગ્ય નથી આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજાએ યુદ્ધકલા શીખડાવનારને તેને સોંપી દીધો યુદ્ધકલા શીખડાવનાર યોગ્ય અને હોશીયાર હતો એટલા માટે તેણે સૂરસેનને બાણવિદ્યા શીખડાવી દીધી પણ સૂરસેન આંધળો હતો એટલા માટે તે શબ્દના આધારે જ બાણ મારી શકતો હતો.

બન્ને કુમારો જ્યારે યુવાન થયા ત્યારે એકવાર યુદ્ધનો અવસર આવ્યો. વીરસેને પોતાના પિતાને કહ્યુ કે 'પિતાજી! આપે અમને યોગ્ય બનાવ્યા છે અને અમે પણ યોગ્ય બન્યા છીએ હવે તમે ઘેર રહો આપને જવાની જરૂર નથી; એટલા માટે હુ યુદ્ધમા જઈશ.' વીરસેનનુ આ

કથન સાભળી પિતા ઘણો પ્રસન્ન થયો અને મનમા વિચારવા લાગ્યો કે, આવા સમયમાં પુત્રને ઘેર રાખવો તે ઠીક નથી આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે વીરસેનને કહ્યુ કે, 'બેટા ખુશીથી યુદ્ધમા જાઓ' સૂરસેન પણ પિતાને કહેવા લાગ્યો કે, 'હુ પણ યુદ્ધમા જઈશ' પિતાએ તેને કહ્યુ કે, 'બેટા! તને આખો નથી એટલે તુ યુદ્ધમા જા એ ઠીક નથી તુ અત્રે જ રહે' પણ સૂરસેન વિચારવા લાગ્યો કે, ભાઈ યુદ્ધમા જશે એટલે તેની પ્રશસા થશે અને મારો તો કોઈ ભાવ જ નહિ પૂછે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે રાજાને યુદ્ધમા જવાનો બહુ જ અનુરોધ કર્યો સૂરસેનનો બહુ અનુરોધ ધ્યાનમા લઈ રાજાએ યુદ્ધમા જવાની આજ્ઞા આપી સૂરસેન યુદ્ધમા ગયો. તે આધળો હોવાથી કશુ જોઈ તો શકતો ન હતો એટલે તે કેવળ શબ્દો સાભળી બાણ મારતો હતો પણ જ્યારે શબ્દો સાભળતો નહિ ત્યારે બાણ મારી શકતો નહિ આ ઉપરથી શત્રુઓ સમજી ગયા કે તે આધળો છે અને શબ્દો સાભળીને જ બાણ ફેકે છે આ સમજણથી તેઓએ વિચાર કર્યો કે, શબ્દો બોલ્યા વિના ચૂપચાપ તેને પકડી લેવો શત્રુઓએ ચૂપચાપ જઈ સૂરસેનને પકડી લીધો વીરસેનને માલુમ પડયુ કે, સૂરસેન પકડાઈ ગયો છે એટલે તે શત્રુઓની સામે થયો અને સૂરસેનને છોડાવી લાવ્યો. જ્યારે સૂરસેન પિતાની પાસે આવ્યો ત્યારે પિતાએ તેને પૂછ્યુ કે, 'તુ પરાક્રમી તો છે પણ શુ તુ વીરસેનની બરાબરી કરી શકે ખરો?' સૂરસેને જવાબ આપ્યો કે, 'હવે હુ સમજી શક્યો છુ કે, પરાક્રમ હોવા છતા આખ ન હોવાને કારણે હુ વીરસેનની બરાબરી કરી શકતો નથી. જો વીરસેન આવ્યો ન હોત તો હુ શત્રુઓના બધનોમા જ પડયો રહેત!' પિતાએ કહ્યું કે, ઠીક છે આ ઉદાહરણ જ્ઞાનીઓને સમજાવવા માટે કામમાં આવશે.

આ દષ્ટાત ઉપર શ્રી આચારાગસૂત્રની નિર્યુક્તિમા કહ્યુ છે કે:—

> कुणमाणो अवि य किरिय परिच्चयन्तो वि सयणधणभोए ।
> दिंतो अवि दुहस्स उर न जिणइ अन्धो पराणिय ॥
> कुणमाणो अवि निवि परिच्चयन्तो अवि सयणधणभोए ।
> दिंतो अवि दुहस्स उर मिच्छदिट्ठी न सिज्झइ उ ॥

આ દષ્ટાત અને તેના દાષ્ટાન્તને આ બે ગાથાઓમા કહેવામા આવેલ છે. આ ગાથાઓમા કહ્યું છે કે, તે આધળો બાણ તો ફેકતો હતો, પરાક્રમ પણ બતાવતો હતો અને સ્વેચ્છાએ યુદ્ધમા ગયો હતો છતા તે શત્રુઓને જીતી શકવામા સમર્થ બની શકયો નહિ ઊલટો શત્રુઓના બધનમા પડી ગયો; કારણકે તે આધળો હોવાથી જોઈ શકતો ન હતો. આ જ પ્રમાણે જેમને જ્ઞાનનેત્રો હોતા નથી તે ત્યાગ પણ કરે અને ધન–ભોગ આદિથી વિમુખ પણ રહે, છતા જ્ઞાનનેત્ર ન હોવાને કારણે તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. વીરસેન સનેત્ર હતો પણ જો તે ઘરબાર છોડી યુદ્ધમા ગયો ન હોત અને પરાક્રમ બતાવ્યુ ન હોત તો શુ આખ હોવા છતા શત્રુઓને તે જીતી શકત ખરો? નહિ આ જ પ્રમાણે જેને જ્ઞાન તો હોય છે પણ જે તે પ્રમાણે ક્રિયા કરતો નથી તે પણ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, એટલા માટે ક્રિયાની સાથે જ્ઞાનની અને જ્ઞાનની સાથે ક્રિયાની જરૂર રહે છે કેવળ જ્ઞાન કે કેવળ ક્રિયાથી કાંઈ વળતુ નથી

તમે પણ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા કરો તો તમારા આત્માનુ પણ કલ્યાણ થશે અને રોગાદિ

દુઃખોથી પણ મુક્ત થશો. કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવું અર્થાત્ જાણી લેવું કે સાંભળી લેવું એ કાંઈ કામનું નથી પણ જ્ઞાનાનુસાર ક્રિયા કરવામાં આવે ત્યારે જ જ્ઞાન સફળ બને છે.

આજે જે રોગ–દુઃખ વગેરે પેદા થાય છે તેનું પ્રધાન કારણ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ન કરવી એ છે. કેટલાક લોકો કહે છે કે વેદનીય કર્મોના ઉદયથી રોગો પેદા થાય છે પણ વિચારવાનું અત્રે એ છે કે, વેદનીય કર્મની ક્રિયા કોણ કરે છે! તમે જો ચાહો તો વેદનીય કર્મને પેદા પણ કરી શકો છો અને નષ્ટ પણ કરી શકો છો. એટલા માટે કેવળ વેદનીય કર્મનો દોષ કાઢી બેસી ન જાઓ.

શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, રોગ થવાના નવ કારણો છે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે, હે! જગજ્જીવો! મેં જ્ઞાનદ્વારા જોયું છે કે નવ કારણોથી રોગો પેદા થાય છે આ નવ કારણો ઉપર સાવધાની રાખવામાં આવે તો રોગોથી બચી શકાય.

પહેલું કારણ અતિ આસન કે અતિ અશન છે એક જ આસન ઉપર શક્તિથી વધારે બેસવામાં આવે તો પણ રોગ પેદા થાય છે અને બહુ ખાવાથી રોગ પેદા થાય છે વૈદ્યો કહે છે કે, બહુ બેસવાથી જ હરસ આદિ રોગો પેદા થાય છે. આ જ પ્રમાણે બહુ ખાવાથી પણ રોગ પેદા થાય છે એક ઉર્દૂ શાયરે ઠીક જ કહ્યું છે કે — 'વિના ભૂખ ખાના ઔર રોગ કો બુલાના.' ભૂખ ન હોવા છતાં વધારે ખાવું એ જ રોગનું મુખ્ય કારણ છે. મજુર લોકો લૂખીસૂકી રોટલી જ ખાય છે અને શેઠ–શેઠાણી માલતાલ ઉડાવે છે. પણ રોગી વધારે કોણ હોય છે? મજૂર કે શેઠ? શ્રીમંતો એમ તો એક પૈસો પણ ન આપે પણ ડૉક્ટરોને માટે તો ખીસ્સાં ખાલી જ કરી દે છે. પરંતુ એનું શું કારણ છે? મારા આ કથન ઉપરથી ડૉક્ટરો કદાચ એમ કહેતા હશે કે, અમારા રોજગાર ઉપર કુઠારાઘાત કરે છે પણ એ વિચારથી સત્ય વાતને કેમ દબાવી શકું? એમ તો વેશ્યાગમનનો ત્યાગ કરાવવાથી વેશ્યાઓ પણ એમ કહી શકે કે, અમારો રોજગાર બગાડે છે. આ જ પ્રમાણે શરાબનો નિષેધ કરવાથી કલાલો પણ એમ કહી શકે કે, અમારો રોજગાર બગાડે છે. આ પ્રમાણે સંસારમાં લોકો કહ્યા જ કરે છે પણ જો ભગવાનના વચનાનુસાર વ્યવહાર રાખવામાં આવે તો રોગી થવાનું કે દુઃખી બનવાનું કોઈ કારણ નથી.

અતિ ભોજન પણ રોગનું કારણ છે. કેટલાક ભોજનશૂર લોકો વધારે ખાવા માટે ભાંગ પણ પીએ છે, પણ આ પ્રમાણે વિશેષ ખાવાથી અજીર્ણ–ખાસી વગેરે રોગો પેદા થવા પામે છે.

રોગ પેદા થવાનું બીજું કારણ અહિતકારી આસન ઉપર બેસવું એ છે આસન કેવું હોવું જોઈએ એને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, કઠિન અને સ્થિર આસન ઉપર બેસવાથી હાનિ થાય છે અને કોમલ આસન ઉપર બેસવાથી લાભ થાય છે. આજે તો લોકોને પત્થરના મકાનો પસંદ છે પણ એટલું વિચારતા નથી કે પત્થર ઉપર બેસવામાં અને માટી ઉપર બેસવામાં કેટલું બધું અંતર રહેલું છે! આજે મકાન તો પાકું બનાવવામાં આવે છે પણ મકાન પાકું બનાવી શરીર કાચું બનાવવામાં આવે છે. કેવી ખુરશી ઉપર બેસવાથી લાભ થાય છે, અને કેવી ખુરશી ઉપર બેસવાથી હાનિ થાય છે એ વાત યુરોપીય લોકો પણ સમજવા લાગ્યા છે પણ ભારતીય લોકો એ વાત જાણવાનો પ્રયત્ન પણ કરતા નથી કિન્તુ કેવળ અનુકરણ કરવા લાગે છે.

ખૂબ સૂઈ રહેવુ કે બહુ જાગતા રહેવુ એ પણ રોગનુ કારણ છે કેટલાક લોકો જાગરણ કરવાનો ઢોંગ કરે છે પણ શાસ્ત્ર કહે છે કે વધારે સૂવુ કે વધારે જાગવુ એ હાનિકર છે

મલ-મૂત્રને દાબી રાખવુ એ પણ રોગનુ એક કારણ છે બહુ ચાલવુ અને બહુ બેસી રહેવુ એ પણ રોગનુ કારણ છે પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ ભોજન કરવુ એ પણ રોગનુ કારણ છે કેટલાક લોકો કહે છે કે, માસ ખાનાર બળવાન હોય છે અને માસ ન ખાનાર નિર્બળ હોય છે પણ આ એક ભ્રમ છે આજે ગૌવધને કારણે પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ ભોજનની પ્રથા વધારે પ્રચલિત થઈ પડી છે અને હોટલોનુ તો પૂછવુ જ શુ ? આ બધા કારણોથી પણ રોગો પેદા થાય છે

ઇન્દ્રિયનુ વિસ્ફોટન કરવુ એ પણ રોગનુ કારણ છે આજે સંતતિનિયમનનાં જે ઉપાયો બતાવવામા આવે છે તે ઉપાયો, કોઈ માણસ તિજોરી ખુલ્લી મૂકી સૂઈ રહેવાથી આનંદ મળે, એના જેવા છે. આ પણ રોગનુ પ્રધાન કારણ છે.

આ નવ કારણોથી રોગો પેદા થાય છે જે આ નવ કારણોથી બચતો રહે તે જ ધર્મનુ પાલન કરી શકે છે રોગી માણસ ધર્મની સેવા કરી શકતો નથી. તમે પણ નિરોગી બની ધર્મની સેવા કરો તો તેમા કલ્યાણ રહેલુ છે.

રાજકોટ ચાતુર્માસ: અન્તિમ વ્યાખ્યાન:

સંવત્ ૧૯૯૩ કારતક વદી ૧ રવિવાર

પ્રાર્થના

ધરમ જિનેશ્વર મુજ હિવડે વસો, પ્યારા પ્રાણ સમાન,
કબહું ન વિસરુ હો ચિતારું નહીં, સદા અખંડિત ધ્યાન. ॥ ધરમ૦ ૧॥

—વિનયચંદ્રજી કુંભટ ચોવીશી

શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

રાજકોટમા પાંચ મહિનાથી અધિક કાળ સુધી રહી મે જે શ્રી સંઘને સાદુ ભોજન આપ્યું છે તે પ્રાર્થના સિવાય બીજું કાંઈ નથી પ્રાર્થના એક સાદી વસ્તુ છે. પ્રાર્થનામા મોટી મોટી કલ્પનાઓની આવશ્યક્તા નથી, એટલા માટે ગરીબના ભોજનની માફક પ્રાર્થના બધાને માટે સુલભ અને લાભદાયી છે મેં એક વખતે કહ્યુ છે કે મોટા મોટા માણસો ભલે સો સો રૂપિયાનો એક એક ભોજનનો કોળીયો ખાતા હોય, પણ એવા ભોજનના કોળીયા લેવાથી કાંઈ બધાનો નિર્વાહ થતો નથી. બધાને એવું ભોજન મળી નથી શકતુ, પણ સાદું ભોજન જ એવું છે કે જેના આધારે આખું જગત નભી રહ્યુ છે.

આ જ પ્રમાણે આત્મકલ્યાણ કરવા માટે ભલે ગહન તત્ત્વોનો વિચાર કરવામાં આવે, પણ ગહન તત્ત્વોનો વિચાર કરવો બધા લોકો માટે સંભવિત નથી, પરંતુ બધાના આત્મ-કલ્યાણનો સરલ ઉપાય તો માત્ર પરમાત્માની પ્રાર્થના જ છે એટલા માટે મને અનેક વર્ષોથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાની લગની લાગી છે અને તેથી કોઈને પરમાત્માની પ્રાર્થના ગમે કે ન ગમે તો પણ હુ પ્રાર્થના કરુ છુ અને તે વિષે થોડુક બોલુ પણ છુ હુ તો એમ જ માનુ છુ કે, મને પ્રાર્થના ગમે છે તો બધાને તે ગમતી જ હશે

આજનો ચાતુર્માસનો અંતિમ દિવસ પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા જ વીતાવુ છુ પ્રાર્થનાના ક્રમાનુસાર આજે ભગવાન ધર્મનાથની પ્રાર્થના કરવામા આવી છે. આ પ્રાર્થનામા પણ ગહન તત્ત્વનો વિચાર કરવામા આવ્યો છે તેમા પરમાત્માની પાસે "હે ! પ્રભુ ! મારા હૃદયમા આવી વસો" એવી માગણી કરવામા આવી છે આ માગણી ઉપલક દૃષ્ટિએ બહુ જ સામાન્ય જણાય છે પણ ઊંડો વિચાર કરતા આ માગણીમા ઘણુ રહસ્ય રહેલુ છે એ રહસ્ય શુ છે ? એ વાત આજે તમને સંભળાવુ છુ તેને તમે ભૂલી જશો નહિ

હુ પ્રાર્થના વિષે જે કાંઈ કહી રહ્યો છુ તે મારુ નથી પણ પૂર્વ મહાત્માઓનુ કહેલુ છે ભક્ત તુકારામના શબ્દોમા કહુ તો "હુ જે કાંઈ કહી રહ્યો છુ તે બધુ પૂર્વ સંત પુરુષોનુ ઉચ્છિષ્ટ છે" હુ પામર એ વિષે શુ કહી શકુ ! પણ એ સંતપુરુષો અને મહા-પુરુષોની ઉચ્છિષ્ટ વાણી જ તમને બધાને સંભળાવુ છુ. તમારા બધાના કલ્યાણ માટે મહાપુરુષોની અમર વાણી તમને સંભળાવુ તો મારુ કહેવુ પ્રમાણ છે, પણ જો એ વાણી સંભળાવતા હુ અભિમાન કરુ તો તે પ્રમાણ નથી, તેમ તે મારા પોતાના માટે પણ હાનિકર છે.

આ પ્રાર્થનામા ભક્તોએ પરમાત્મા પાસે માગણી કરી છે કે, "હે ! પ્રભુ ! તુ મારા હૃદયમા આવી વસી જા મે એ માટે અનેક સાધનો કર્યા પણ તેથી મારા સાધ્યની પૂર્તિ થઈ નહિ મારુ સાધ્ય ચિત્તની શુદ્ધિ કરવી એ છે આ મારુ સાધ્ય અનેક સાધનો કરવા છતા પણ સિદ્ધ થયુ નહિ ત્યારે મને એવો વિચાર આવ્યો કે સાધ્યની સિદ્ધિ માટે મારે બીજા સાધનનો આશ્રય લેવો જોઈએ કારણ કે મે અત્યારસુધી જે જે સાધનોનો ઉપયોગ કર્યો તેથી મારા સાધ્યની સિદ્ધિ થઈ નહિ માટે તે સાધનો અપૂર્ણ છે, સાધ્યની સિદ્ધિ માટે સમર્થ નથી મારા અતરમા રહેલા કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે દુર્ગુણોને દૂર કરવા માટે મે અનેક સાધનોનો આશ્રય લીધો, તોપણ મારા અતરમા રહેલા કામ–ક્રોધાદિ દુર્ગુણોનો નાશ ન થયો જ્યારે કોઈ એક વૈદ્યની દવાથી રોગ મટતો નથી ત્યારે બીજા વૈદ્યની પાસે જઈ દવા લેવામા આવે છે, તેવી રીતે જ્યારે આ સાધનોથી મારા સાધ્યની સિદ્ધિ થઈ નહિ, ત્યારે હે ! પ્રભુ ! હુ હવે તારે શરણે આવ્યો છુ મને એવી પ્રતીતિ થઈ છે કે તારે શરણે આવ્યા વિના મારા કામ-ક્રોધાદિ વગેરેનો રોગ મટશે નહિ જ્યારે હે ! પ્રભુ ! તુ હૃદયમાં વસી જશે, ત્યારે જ એ રોગ દૂર થશે એટલા જ માટે હુ તારે શરણે આવ્યો છુ અને તારી પ્રાર્થના કરુ છુ "

આ સસારમા અનેક ચીજો પ્રકાશ આપનારી છે પણ શુ સૂર્યના પ્રકાશ વિના સંસારનુ કામ ચાલી શકશે ? ભલે આખા રાજકોટમા સર્ચલાઈટની વ્યવસ્થા કરવામા આવે તો પણ સૂર્યના પ્રકાશ વિના કામ ચાલી નહિ શકે ! અહી 'ઈલેકટ્રીક પાવર હાઉસ' છે તોપણ સૂર્યની તો આવશ્યક્તા રહે જ છે આ જ પ્રમાણે ભક્તો કહે છે કે, હે ! પ્રભુ ! ભલે બીજા અનેક સાધનો હોય તોપણ જ્યા સુધી તુ હૃદયમા આવી વસતો નથી ત્યા સુધી એ બધા સાધનો સફળ થતાં નથી માટે જો 'તુ હૃદયમા આવી વસી જા' તો સાધ્યની સિદ્ધિ અવશ્ય થવાની જ છે ભક્તોની માફક તમે પણ જો પરમાત્માને તમારા હૃદયમા વસાવવા ચાહતા હો તો હૃદયપૂર્વક પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો કે—

ધર્મ જિનેશ્વર મુઝ હિવડે બસો, પ્યારા પ્રાણ સમાન,
કબહૂં ન બિસરો ચિતારુ નહી, સદા અખડિત ધ્યાન

બસ ! આ જ એક આશા રાખો તો 'એકને બરાબર સાધવાથી બધુ સિદ્ધ થશે' એ કહેવત ચરિતાર્થ થશે જો 'પ્રભુ હૃદયમા આવી વસી જાય' તો બધુ કામ સિદ્ધ થઈ જાય પછી બીજા સાધનોની જરૂર રહે નહિ બીજાના પ્રકાશની આવશ્યક્તા જ્યારે સૂર્યનો પ્રકાશ ન હોય ત્યારે જ રહે છે આ જ પ્રમાણે જ્યા સુધી પરમાત્મા હૃદયમા આવી વસ્યા નથી ત્યા સુધી બીજા સાધનોની જરૂર રહે છે માટે પરમાત્માને હૃદયમા વસાવો

પરમાત્માને હૃદયમા કેમ વસાવી શકાય ? એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય તો એનો ઉત્તર એ છે કે, ચિત્તને બીજી વસ્તુઓમાથી હટાવીને, પરમાત્માને પ્રાણ સમાન પ્રિય ગણી, તેમા જ ચિત્ત પરોવવામા આવે અને તે માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા આવે તો પરમાત્માને હૃદયમાં વસાવવા મુશ્કેલ નથી

કોઈ માણસ પોતાના પ્રાણનો જાપ કરતો નથી તો પણ તે પોતાના પ્રાણને ભૂલતો નથી આ જ પ્રમાણે પરમાત્માને પ્રાણસમાન પ્રિય માની તેમને ન ભૂલો તો તમો પરમાત્માને

હૃદયમા ધારણ કરી શકો છો. ભક્તોની માફક તમે પણ પરમાત્માને તમારા હૃદયમા વસાવવા ચાહતા હો તો અનન્ય ભાવે તમે પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો અને તેમને હૃદયમા વસાવો.

ભક્તોનું કહેવુ છે કે "જો પરમાત્મા ઉપર રાઈ જેટલો પણ વિશ્વાસ હશે તો પહાડ જેટલુ કામ પણ સિદ્ધ થઈ જશે" પહાડની તુલનામાં રાઈનો હિસાબ કાંઈ નથી પણ મહાત્માઓનું કહેવુ છે કે, "એ રાઈની પાછળ પહાડ જેવા મહાન્ કાર્યોની સિદ્ધિ રહેલી છે"

જો તમને મારા શરીર ઉપર નહિ પણ મારા કથન ઉપર પ્રેમ અને વિશ્વાસ હોય તો તમોને મારો અંતિમ ઉપદેશ એટલો જ છે કે —

"ભગવાન ઉપર વિશ્વાસ રાખો ભગવાનની ભક્તિમાં પ્રેમ રાખો અને ભગવાનની પ્રાર્થના કરી તેમને હૃદયમાં ધારણ કરો. જો તમે મારી આ વાતને હૃદયમાં ઉતારશો તો તમારા હૃદયમાં એવી જ્યોતિ પ્રગટશે કે જે જ્યોતિ બધાનું કલ્યાણ કરશે. આ જ્યોતિ આગળ હું તુચ્છ છું. એટલું જ નહિ હું પણ એ જ જ્યોતિનો ઉપાસક છું. તમે પણ એ જ પરમ જ્યોતિના ઉપાસક બની એ જ્યોતિને જગાવો તો તેમાં બધાનું કલ્યાણ જ છે."

હમણા કેટલાક જણાએ મારી પ્રશંસા કરી છે અને તેમા પરમાત્માને શોભા દેનારા શબ્દો મારા જેવા પામરને માટે વાપરવામા આવ્યા છે. પણ મારી જે પ્રશંસા કરવામા આવી છે તે માટે તે પ્રશંસા કરનાર પ્રશંસક ઉપર કેવી જવાબદારી રહેલી છે તેનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. કોઈ લક્ષાધિપતિ માણસ જ્યારે પોતાના બાળકના ગળામા મૂલ્યવાન હાર પહેરાવે છે ત્યારે તે હાર પહેરનાર બાળકની સભાળ પણ બરાબર રાખવી પડે છે, અને એ મૂલ્યવાન હારને કારણે બાળકનુ જીવન જોખમમા આવી ન જાય તેની પણ સાવધાની રાખવી પડે છે બરાબર આ જ પ્રમાણે તમારે પણ પ્રશંસાનો હાર પહેરાવતી વખતે જવાબદારી અને સાવધાની સમજવાની જરૂર છે હું પણ બાળકની સમાન છુ. તમે મને પ્રશંસારૂપી હાર તો પહેરાવી દીધો છે પણ તેની જવાબદારી તમારે રાખવાની છે એ ભૂલવું ન જોઈએ અને મારે પણ એ સાવધાની રાખવી જોઈએ કે, "હું આ પ્રશંસાથી ફુલાઈ જઈને પોતાનુ કર્ત્તવ્ય પણ ભૂલી ન જાઉ."

આજે સવારે હુ ધ્યાન કરી રહ્યો હતો ત્યારે પૌષધવ્રતી શ્રાવકો મને વંદન કરવા આવ્યા હતા તેમને વદન કરતા જોઈને મને એવો વિચાર આવ્યો કે, "હે! આત્મા! તુ આ પૌષધવ્રતી શ્રાવકોનુ વદન સ્વીકારીને કયા મુકીશ અને તેના બદલામા તુ શુ તેમનો ઉપકાર કરીશ?" કોઈ ઇચ્છા કે કામનાને વશ થઈ જાય તો તે જુદી વાત છે, નહિ તો શ્રાવકો પૌષધવ્રતમા કોઈ ચક્રવર્તીને પણ વદન-નમસ્કાર કરી શકતા નથી, ઇન્દ્રને પણ નમી શકતા નથી અને કોઈ જાગીર આપવા આવે તો પણ તે લઈ શકતા નથી. "આવા પૌષધવ્રતી શ્રાવકો તને વદન કરે છે તો તુ તેમનો શો ઉપકાર કરીશ?"

લોકો કોઈને શાહુકાર જાણી તેમની દુકાને રૂપિયા જમા કરે છે રૂપિયા જમા કરનાર માણસ તો રૂપિયા જમા કરી નિશ્ચિત થઈ જાય છે પણ જેમને ત્યા રૂપિયા જમા કરવામાં આવે છે તેમની ઉપર તો મોટી જવાબદારી આવી પડે છે જો તે શાહુકાર રૂપિયા જમા

તો કરી લે પણ યથાસમયે રૂપિયા પાછા ચુકવે નહિ તો તે 'દીવાળીઓ' કહેવાય આ જ પ્રમાણે અમારે પણ એમ સમજવુ જોઈએ કે, હે! પ્રભુ! અમે આ શ્રાવકોનુ વદન તો સ્વીકારીએ છીએ પણ જે ગુણને લીધે શ્રાવકો અમને વદન–નમસ્કાર કરે છે તે ગુણ અમારામા ન હોય કે શ્રાવકોને એ ગુણ આપી ન શકીએ તો એ પણ દીવાળુ ફૂંકવા જેવુ જ ગણાશે.

તમે લોકો અમને પ્રાણસજીવની જડીબુટ્ટીની મોઘી દવાની સમાન માનો છો જો આવી મૂલ્યવાન દવા ઢોળાઈ જાય કે તે દવાની શીશી ટૂટી–ફૂટી જાય તો તે દવાને આધારે જે લોકો સ્વસ્થતા પામતા હોય તે લોકો મુશ્કેલીમા આવી જાય આ જ પ્રમાણે પ્રાણસંજીવની જડીબુટ્ટી જેવી મોઘી દવાની જેમ મોઘા ગણાતા જો અમે બગડી જઈએ કે ફુટી જઈએ, તો અમારા આધારે જે લોકો કલ્યાણ સાધવા ધારતા હોય તે લોકોની શી દશા થાય? એટલા માટે અમારે પણ અમારી જવાબદારી ધ્યાનમા રાખવી જોઈએ અને જે લોકોએ મારી પ્રશસા કરી છે તે લોકોએ પણ પોતાની જવાબદારીનુ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ

અહીંના લોકો મને જાણુતા ન હતા છતા પણ તેઓ મારા પ્રત્યે ભક્તિભાવ પ્રદર્શિત કરી મને અહીં ખેચી લાવ્યા એથી એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે એ લોકો કેવળ મારા શરીરની સાથે પ્રેમ કરતા નથી, પણ જે ધર્મનુ તેઓ પાલન કરે છે તે ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ છે અને તેથી જ મારા પ્રત્યે પણ પ્રેમભાવ રાખે છે આ જ કારણે તમે લોકો અમારા ઉપર આટલો બધો વિશ્વાસ રાખો છો આમ છતા જો અમે બગડી જઈએ, તમારો વિશ્વાસભગ કરીએ તો તમારી શી દશા થાય? એટલા માટે અમે બગડી ન જઈએ એનું ધ્યાન અમારે પ્રતિપળ રાખવુ જોઈએ

બીકાનેર શ્રીસંઘની વિનતી હમણા મે અને તમે બધાએ સાભળી વાસ્તવમા બીકાનેર શ્રી સઘનુ ભાણુ પીરસેલુ હતુ કેવળ જમવાની વાર હતી, તેવી મારી તૈયારી બીકાનેર જવાની હતી વચમા રાજકોટ શ્રી સઘને પીરસેલુ ભાણુ મળી ગયુ હુ તો રાજકોટ અને બીકાનેરને એક જ સમજુ છુ અને ભાવના તથા ભક્તિ હોવાથી મારા માટે તો બન્નેય સ્થળ સમાન જ છે જે કામ હુ બીકાનેર કરત તે કામ અહી કરી રહ્યો છુ એટલા માટે બીકાનેરવાળાઓએ મારુ અત્રે આવવાનુ થવાથી અને બીકાનેર આવવાનુ ન થવાથી દિલગીર થવાની કાંઈ જરૂર નથી આ સાલ જો હુ આ બાજુ આવત નહિ તો મારા માથે જવાબદારીનુ ઋણુ રહી જાત એટલે એ ઋણભાર માથા ઉપરથી ઉતારવા માટે મે વિચાર્યું કે પછી જઈ શકાય કે ન પણ જઈ શકાય, માટે હમણા ત્યા જવુ ઠીક છે આ વિચારની પ્રેરણાથી અને શ્રીમલજી, સૂરજમલજી વગેરેનો આગ્રહ થવાથી મે ઉનાળાનો પણ વિચાર ન કર્યો અને અહીં આવ્યો* હવે મારુ એ જ કહેવુ છે કે, મારુ આ શરીર બીકાનેર, રાજકોટ કે કોઈ બીજા સ્થળે રહે પણ તમારે તો તમારા કામ તરફ ધ્યાન આપવુ જોઈએ

મે તો કાંઈ વિચાર્યું ન હતુ તોપણુ ન જાણે કોઈ ભાવના કે શક્તિની પ્રેરણાથી સકળ શ્રી સઘે મળીને ગણેશીલાલજીને યુવાચાર્ય ચૂટયા અને સમ્પ્રદાયના સદ્‌ભાગ્યે આવા યોગ્ય યુવાચાર્ય સમ્પ્રદાયને મળી ગયા મારી ઇચ્છા ન હોવા છતા પણ અજમેરમા ભારત-

* પૂજ્યશ્રીના વિહારની નોધ માટે પરિશિષ્ટ પહેલુ જુઓ

ભરના સકળ શ્રી સંઘે મળીને યુવાચાર્યને ચૂંટયા છે કોઈ એક સમ્પ્રદાયે તેમને ચૂંટયા નથી. મેં વિચાર્યું કે જ્યારે સકળ સંઘને એ પસંદ છે તો પછી એમા મને શો વાંધો? એમ વિચાર કરીને મેં પણ તેઓને યુવાચાર્ય તરીકે સ્વીકાર્યા અને તેમને યુવાચાર્યપદ આપ્યું ગયા વર્ષે મને એવી સદ્‌બુદ્ધિ સૂઝી કે મે સમ્પ્રદાયના કાર્યનો બધો ભાર તેમને માથે મૂકી દીધો. આ પ્રમાણે હું સ્વતન્ત્ર થઈ ગયો છું અને હવે હું તો શ્રી સંઘનો રિટાયર્ડ સેવક છું.

પૂજ્યશ્રી શ્રીલાલજી મહારાજશ્રીએ મને કહ્યું હતું કે, બીકાનેર અને ઉદયપુર શ્રી સંઘનું ધ્યાન રાખવું એટલા માટે બીકાનેરનો ખ્યાલ મારા મનમા છે અને પૂજ્યશ્રી મહારાજની આજ્ઞાનુસાર મે બીકાનેર, ગંગાસર અને ભીનાસર એમ ત્રણ ચાતુર્માસ કર્યા છે હું રાજકોટ આવ્યો ન હતો એટલે રાજકોટ પણ આવી ગયો હવે મારી ઉપર કોઈ પ્રકારની ખાસ જવાબદારી નથી. જવાબદારી જે છે તે યુવાચાર્યજી ઉપર છે અને તેઓ સુયોગ્ય હોવાથી પોતાની જવાબદારીને બરાબર પાર ઉતારશે એવો વિશ્વાસ છે. હવે મારે ક્યા રહેવું, શું કરવું વગેરે વિષે હું સંઘ, યુવાચાર્યજી વગેરેની સલાહ ભલે લઉં, પણ આ વિષે નિર્ણય કરવો તે મારા અધિકારમા છે હું ગમે ત્યાં રહું પણ શ્રીસંઘે તો એમ સમજવું જોઈએ કે, એઓ તો સંઘથી રિટાયર્ડ છે.

જો કે શ્રી સંઘે મને જે પૂજ્ય પદવી આપી હતી તે તો યુવાચાર્યજીને આપી દેવામા આવી છે, તો પણ અત્યારે મને પૂજ્ય કહેવામાં આવે છે અને તે કારણે મારે પણ કોઈ ને કોઈ રૂપમા થોડોઘણો ભાર પણ વહન કરવો જ પડે છે.

ભગવાન ધર્મનાથને આપણે ભૂલી ન જઈએ એ આપણું ધ્યેય હોવું જોઈએ. આપણે હજી ઉપાસક છીએ એટલા માટે ઉપાસ્યને ભૂલી જવા ન જોઈએ. જો આપણે ઉપાસ્યને ન ભૂલીએ તો—

तीर्थं कुर्वन्ति तीर्थाणि ।
सत्शास्त्रं कुर्वन्ति शास्त्राणि ।
सत्कर्म कुर्वन्ति कर्माणि ॥

જેમના આત્મામાં પરમાત્માની ભક્તિનો પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રગટયો હોય તેમના ચરણ જ્યાં પડે ત્યા તીર્થ જ છે આથી વિપરીત જે લોકો પરમાત્માને ભૂલી જઈ કામ-ક્રોધાદિના પંજામાં સપડાઈ જઈ પૈસાના લોભમા બીજાનું ગળું રેસે છે અને ઈશ્વરને પણ ગણકારતા નથી તે કૃતઘ્ની લોકો વિષે શું કહેવું?

જે પતિતપાવન છે એ ઈશ્વરને, પોતાના નજીવા કામની સિદ્ધિ માટે, તજી દેવા અને હૃદયમા નીચ લાલસાને સ્થાન આપવું તે ઘણું જ ખરાબ છે. એટલા માટે એ પતિતપાવન કરનાર પરમાત્માને કદાપિ ભૂલો નહિ. જો તમે પરમાત્માને તમારા હૃદયમા સ્થાન આપવા ચાહતા હો તો તમે જે કાંઈ કામ કરો તે તેમને અનુકૂલ જ કરો અર્થાત્ તમારે તીર્થમય બનવું જોઈએ કારણ કે તમે પોતે જ તીર્થ છો ભગવાને કહ્યું છે કે —

चत्तारि समणसंघे पण्णत्ते तंजहा-समणाए समणिए सावयाए सावियाए वा।

આ પ્રમાણે તમે શ્રાવકો પણ તીર્થરૂપ છો તીર્થરૂપ હોવા છતા જો તમે દુષ્કૃત્યો કરો તો શું તે તમારા માટે અનુચિત નથી? તમે મને પણ તીર્થરૂપ માનો છો અને

એટલા માટે તમે અહીં આવ્યા છો નાના તીર્થો મોટા તીર્થો પાસે આવે છે એટલા માટે મોટા તીર્થોએ પણ એ વિચારવુ જોઈએ કે, આ લોકો મારી પાસે જે વિશ્વાસની સાથે આવ્યા છે તે વિશ્વાસનો ઘાત થવો ન જોઈએ તમે પણ તીર્થરૂપ છો, તીર્થના જ્યા ચરણ પડે છે તે તીર્થ બની જાય છે તીર્થના મોઢામાથી જે શબ્દ નીકળે છે તે પણ તીર્થના શબ્દ છે અને તીર્થ જે વાત કહે છે તે વાત પણ તીર્થની વાત છે એટલા માટે તમારે એવુ એક પણ કામ કરવુ ન જોઈએ, એવી એકપણ વાત કરવી ન જોઈએ અને એવો એક પણ વ્યવહાર કરવો ન જોઈએ કે જે તીર્થને યોગ્ય ન હોય

તમો બહેનો પણ તીર્થરૂપ છો, છતા જે મુખેથી પરમાત્માનુ ભજન કરો તે જ મુખેથી અપશબ્દ કે ગાળાગાળી ભાડો એ કેટલુ બધુ ખરાબ કહેવાય! બહેનો પોતે તીર્થરૂપ છે એ વાત સમજતી નથી અને એટલા જ માટે કાલે રોવા કૂટવાની કુપ્રથાને બધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા દેવા માટે મારે પણ ઊભુ થવુ પડયુ હતુ જ્યારે તીર્થને રોવા–કૂટવાનો ત્યાગ કરવા માટે આટલુ બધુ કહેવુ પડે તો બીજાઓને કેટલુ કહેવુ પડે ? અને તીર્થ જ્યારે રોવા–કૂટવાનુ છોડી શકે નહિ ત્યારે બીજી ખરાબ વાતો કેમ તજી શકશે ? તીર્થે રોવાનો ઢોગ તો કરવો ન જ જોઈએ સ્વાભાવિક આસુ આવી જાય તો તેને કોઈ રોકી શકતુ નથી એવા સ્વાભાવિક આસુ તો ભગવાનના વિયોગથી સિંહ અણગાર જેવાની આખમાથી પણ નીકળી પડયા હતા, પણ વ્યવહારના નામે રોવાનો ઢોગ કરવો એ પ્રથા ખરાબ છે લોકોએ રોવાની પ્રથાને પણ વ્યવહારનુ નામ આપી દીધુ છે, પણ આ વ્યવહાર નથી પણ ભૂલ છે લગ્ન આદિની પ્રથા વ્યવહાર છે, નિશ્ચય નથી, પણ રોવાની પ્રથા તો વ્યવહાર પણ નથી, એ તો દેખીતી ભૂલ છે વ્યવહાર તો તે કહેવાય કે જેના વિના સંસારનુ કામ અટકી પડે

આ જ પ્રમાણે પુત્રનુ સગપણ તેના ભણતરનો ખર્ચ લઈ કરવુ એ પણ કયા પ્રકારનો વ્યવહાર છે! આજકાલ કેટલાક લોકો પોતાની પુત્રીઓને એટલા માટે મેટ્રીક સુધી ભણાવે છે કે મેટ્રીક થયા વિના આજનો ફેશનવાળો તેનો પતિ તેને પસદ કરતો નથી આ પ્રમાણે ફેશનના ઢોગમા તણાઈ જઈને આજકાલ બહુ જ બળજબરી કરવામા આવે છે અને દેખીતો વરવિક્રય કરવામા આવે છે જ્યા કન્યાવિક્રયની પ્રથા નથી પણ વરવિક્રયની જે પ્રથા ઘુસતી જાય છે, તેને દૂર કરવામા આવે તો અન્ય સ્થળે રાજકોટમા કન્યાવિક્રય કે વરવિક્રયની પ્રથા બધ થઈ ગઈ છે એવો દાખલો આપી શકાય

લગ્ન રૂપિયા સાથે કરવામા આવે છે, કે રૂપિયા માટે કરવામા આવે છે, કે કન્યાની સાથે કરવામા આવે છે ? જો તીર્થની એવી ભાવના હોય કે, 'હુ રૂપિયા માટે લગ્ન કરુ છુ' તો તે તીર્થને માટે સર્વથા અનુચિત છે શિક્ષણ કેટલુ લીધુ છે, શરીર તથા રૂપ કેવા છે વગેરે જોવુ–તપાસ કરવી તે તો ઠીક છે, પણ કેટલા રૂપિયા આપે છે એ જોવુ અથવા રૂપિયા માટે લગ્ન કરવા એ તીર્થને માટે કદાપિ યોગ્ય નથી માટે એ કુપ્રથાનો ત્યાગ કરો

જો રૂપિયા લેવા એ નીતિપક્ષ હોત તો તો એનો ત્યાગ કરવા વિષે હુ આગ્રહ કરત નહિ, પણ એ ચોકખી અનીતિ છે અનીતિના કામને રોકવુ મારુ કર્ત્તવ્ય છે એટલુ જ નહિ પણ એ તો મારો ધર્મ છે હુ તમારો ગુરુ છુ અને તમે મારા શ્રાવક છો મારી જાણમા કોઈ અનીતિનુ કામ થતુ હોય તો તેને રોકવુ એ મારુ કર્ત્તવ્ય છે જો મારી નજર

સામે કોઈ બકરાનો વધ કરતુ હોય તો શુ હુ એ વધ રોકવાનો ઉપદેશ નહિ આપુ? બકરાનો વધ કરવો એ તો પ્રત્યક્ષ પાપ છે પણ આ વરવિક્રયથી ગુપ્ત કે પ્રકટરૂપે ન જાણે કેટલી મનુષ્યહત્યા થાય છે? બગાલને વિષે એવુ સાભળવામા આવ્યુ છે કે, ત્યાનો એક પિતા પોતાની ભણેલી-ગણેલી પુત્રીઓના વિવાહ કરવા માટે મૂરતીયાઓને રૂપિયા આપી શકે એવી સ્થિતિમાં હતો નહિ, એટલે મૂરતીયાઓએ વિવાહ કર્યો નહિ. આ વાતની જાણ જ્યારે તેની પુત્રીઓને પડી કે, અમારા વિવાહ માટે પિતા દુખી થાય છે તો જીવીને શુ કરવુ છે? આમ વિચાર કરી એ છોકરીઓએ બળીને કે ડુબીને આત્મહત્યા કરી નાખી આ પ્રમાણે વરવિક્રયની કુપ્રથાને લીધે સમાજમા ઘોર કૃત્યો થયા કરે છે. એટલા માટે એ અનીતિના ઘોર કૃત્યને રોકવુ એ મારુ કર્ત્તવ્ય છે

તમે પોતે સ્વેચ્છાએ તમારા ઘરનું બધુય કન્યાને આપી દો તો તેને કોઈ રોકવુ નથી પણ કન્યાવાળાઓ પાસેથી રૂપિયા, મકાન, બગલો અથવા ભણતરનુ ખર્ચ માગવુ અથવા સોનુંરૂપુ, કપડાંલત્તા, ઝવેરાત કે જમીન વગેરે માગવું એ સર્વથા અનુચિત છે. આમ કરવાથી વ્યવહારનો તો નાશ થાય છે પણ સાથે સાથે સન્તાનપ્રેમ તથા દયાભાવનો પણ નાશ થાય છે, એટલુ જ નહિ તેથી મહા અનર્થ પણ થાય છે.

હવે આ કુપ્રથાના ત્યાગ માટે તમો જે ઉભા થયા છો તેઓને આ અનર્થકારી પ્રથાનો તમારી પાસે ત્યાગ કરાવું છુ અને કહુ છું કે, "વરના બદલામાં રૂપિયા લેવા પણ ન ચાહો તેમ દેવા પણ ન ચાહો. બીજા પાસેથી લ્યો પણ નહિ તેમ આપો પણ નહિ. સ્વેચ્છાએ લેવું-દેવું જુદી વાત છે પણ મોઢે માગીને લેવું અને ઠરાવીને આપવુ એ કુપ્રથાનો ત્યાગ કરો. તમે રૂપિયા લ્યો અને અમારી પુત્રીની સાથે વિવાહ કરો અથવા તમે આટલા રૂપિયા આપો તો વિવાહ કરીએ; આ પ્રમાણે કહીને લેવા-દેવાની પ્રથાનો ત્યાગ કરાવું છું" (પ્રાય. બધા લોકોએ ત્યાગ કર્યો.)

તમારા તરફથી મળેલી આ છેલ્લી ભેટ હમેશાં મને યાદ રહેશે. હું તો એ જ ચાહું છું કે, તમારા બધાનુ ભલું થાય તથા કલ્યાણ થાય અને એ જ શુભ દૃષ્ટિએ આ કુપ્રથાનો તમારી પાસે ત્યાગ કરાવું છું.

આજે સવારે ધ્યાન કરતા મને જે વિચાર આવ્યો તેનો ભાવ તમને બતાવવો મને આવશ્યક લાગે છે, એટલે એ વિષે કહું છું એક ફારસી કવિએ કહ્યુ છે કે—

ખૈરકુન અય ફલાં વ ગનીમતે સુમારે ઉમ્ર,
જહૅા પેશ્તર બામ બરાયદ કે ફલાં ન મૅાદ.

અર્થાત્—"હે મારા મિત્રો! સારા કામો તમે કરી લો કારણ કે તમારી આટલી બધી ઉંમર થઈ ગઈ એ તમારા ભાગ્ય સમજો. તમે આટલા વરસના મોટા થશો એવો વિશ્વાસ કોઈ રાખી શકે નહિ."

મને પણ એવો વિશ્વાસ ન હતો કે હુ ૬૨ વર્ષનો થઈશ અને મારી ૬૨મી વર્ષગાંઠ રાજકોટના લોકો ઉજવશે. વાસ્તવમાં શરીરનો વિશ્વાસ જ શુ છે! જાડેજા ડૉકટર વિષે કાલે સાભળ્યું કે તેમને બચાવવા માટે ૧૭ ડૉકટરો એકઠા થયા હતા છતાં પણ તેઓ તેમને બચાવી શકયા નહિ. કવિ કહે છે કે, "આ જીંદગીનો કાંઈ ભરોસો નથી. માટે કોઈ એમ કહે કે,

અમુક માણુસ દુનિયામા ન રહ્યો, એ પહેલા જ તુ સારા કામો કરી લે " તમારે પણ આ કવિના કથન ઉપર વિચાર કરવો જોઈએ

સારા કામનો પ્રારભ કરવામા વિલબ કરવો ન જોઈએ તમે જુઓ છો કે, તમારા સાથી મૂર્તિપૂજક લોકો તીર્થાદિમા કેટલા રૂપિયા ખર્ચે છે અને તેઓ આગમોદય સમિતિ વગેરે જ્ઞાનખાતામા કેટલા બધા રૂપિયા ખર્ચી રહ્યા છે પરતુ તમો સ્થાનકવાસીને થોડોક પણ ખર્ચ કરવામા કેટલો વિચાર કરવો પડે છે અને કેટલી મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે છે ? તમારુ સાહિત્ય પણ એવુ ઊંચુ છે કે, જે ' નિર્દોષ દેવને દેવ ' અને ' દયામય ધર્મને ધર્મ ' માને છે તમારુ એ ઉચ્ચ કોટીનુ સાહિત્ય પણ આજે કેવી દશામા પડ્યુ છે તે જુઓ ! તમને તમારા સાહિત્ય ઉપર પૂરેપૂરો વિશ્વાસ હોય તો તેનો પ્રચાર કરવામા જરાપણ વિલબ કરવો ન જોઈએ અને દરેકે પોતાની શક્તિ અનુસાર સાહિત્ય-પ્રચારમા સક્રિય સહકાર આપવો જોઈએ આ પ્રમાણે સાહિત્યોદ્ધાર થાય તો તમારુ અને બીજાનુ કલ્યાણ જ છે. શાસ્ત્ર તે છે કે જેમા ઉદારતા હોય તમારા શાસ્ત્રમા પૂર્ણ ઉદારતા છે તો પછી તેની પાછળ તમે કેટલા રૂપિયાનો વ્યય કર્યો અને વિવાહ-શાદી વગેરેની ધમાલમા કેટલા રૂપિયાનો વ્યય કર્યો તેનો પૂર્વાપર વિચાર કરો

તમે સાધુમાર્ગી હોવા છતા તમને બીજાઓ કૃપણ-લોભી કહે છે સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઈને કૃપણ રહેવુ એ કેટલા આશ્ચર્યની વાત છે ? જે કોઈ પુદ્ગલોનુ સ્વરૂપ જાણે છે અને જે કોઈ પુણ્ય-પાપનો વિવેક કરી શકે છે તે કૃપણ રહી શકતો નથી. **જે પાપમય કામ તો ત્યાગ કરતો નથી પણ પુણ્યના કામનો ત્યાગ કરી બેસે છે તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ કેવા પ્રકારનો છે?** માટે જાતિવિરુદ્ધ હાનિકારક ખાનપાનમાં અને કામકાજમાં પોતાની શક્તિનો દુર્વ્યય ન કરતા, ભગવાનનો માર્ગ દીપે એવા શુભ કાર્યોમા તમારી શક્તિનો સદુપયોગ કરો જેમનામા જેટલી શક્તિ હોય તેટલી શક્તિનો ભગવાનના માર્ગને દીપાવવામા ઉપયોગ કરવો જોઈએ શારીરિક, માનસિક, વાચિક કે આર્થિક કોઈ પણ પ્રકારની શક્તિ તમારી પાસે હોય તે શક્તિનો ભગવાનનો ધર્મ ફેલાવવામા ઉપયોગ કરો તો કલ્યાણ છે કેટલાક લોકો પોતાની શકિતનો સાહિત્યોદ્ધાર અને સાહિત્યપ્રચાર કરવામા ઉપયોગ કરવા ચાહે છે, પણ તેઓ એકલા હોવાથી અને બીજાનો સહકાર ન હોવાથી, કાઈ કરી શકતા નથી એવા ઉત્સાહી લોકોને તમે સહકાર આપો કે જેથી ભગવાનનો માર્ગ દીપે અને તમારો ધર્મ અને તમારુ સાહિત્ય પ્રકાશમા આવે

શ્રી સઘના સેક્રેટરીએ તમારી પાસે ચાતુર્માસ દરમ્યાન થએલ કાર્ય અને દાનની સક્ષિપ્ત નોધ* વાચી સભળાવી તે બાબતમા મારે કાઈ કહેવાનુ નથી. તેમ છતા દયા સબધમા જણાવવાનુ કે સદરમા જે કુતરાઓને મારવામા આવતા હતા તે કુતરાઓને બચાવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે અને પોલીસના જે ઘોડાઓ મારી નાખવામા આવતા તેમને પણ પ્રયત્ન કરી બચાવી લેવામા આવ્યા છે આ પ્રમાણે દયાની પ્રેરણાથી આ બધુ થયુ છે પરતુ દયાનો પહેલો અધિકારી તો તે છે કે જેમનો તમારી ઉપર ઉપકાર છે

ભારતમા આજે ગાયોની જે કતલ થાય છે તેમા સરકારી સત્તાનો પણ હાથ છે એટલા માટે એ કાર્ય સરકારી સત્તાની સહાયતા વિના અટકાવી ન શકાય પણ હમણા

* દાનની સક્ષિપ્ત નોધ માટે પરિશિષ્ટ બીજુ પાનુ ૬૮૮ જુઓ

એવુ સાભળવામા આવ્યુ છે કે, હિંદના નવા વૉયસરોય લૉર્ડ લિનલિથગોએ પણ કલકત્તાના કતલ-ખાનામાથી આઠ ગાયો અને ભેંશોને છોડાવીને દીલ્હીની પાંજરાપોળમા મોકલી આપેલ છે. આ વાત ર૪મી નવેમ્બર ૧૯૩૬ના ટાઇમ્સ ઑફ ઇન્ડીયા Times of Indiaમા છપાએલ છે વૉયસરોયે તે જીવોને છોડાવ્યા એ કાંઈ મોટી વાત નથી, પણ ભારતનુ જે પશુધન આજે કપાઈ-લૂંટાઈ રહ્યુ હતુ તેને બચાવવા સરકારી સત્તાનુ પણ ધ્યાન ગયુ છે એ મોટી વાત છે. જ્યા આ પ્રમાણે પશુધન દરરોજ લૂંટાતુ હોય, જ્યા આ પ્રકારની અનીતિ ચાલતી હોય ત્યાં કલ્યાણની આશા શી રીતે રાખી શકાય ?

જે રાજસત્તા પશુધનને કાપવામા-લૂંટવામા સહાયતા દેતી હતી, તે રાજસત્તા પશુધનને જ્યારે બચાવવાના પક્ષમા આવી છે ત્યારે જો તમારા તરફથી કાંઈક વિશેષ પ્રયત્ન કરવામા આવે તો શુ પશુઓનો આ રીતે થતો નાશ બંધ થઈ ન શકે ?

મુબઈના વાદરા અને કુરલાના કસાઈખાનામા થતા પશુવધથી મારા હૃદયમા જે આઘાત પહોંચ્યો હતો અને આ બાબત મુબઈ-ઘાટકોપરમા મે વ્યાખ્યાનમા જનતાની સમક્ષ કસાઈખાનામાં કતલ થતા જીવોની અરેરાટીનુ જે ચિત્ર રજુ કરી જીવદયા માટે પ્રયત્ન કર્યો હતો, તેના પરિણામે શ્રોતાઓ ઉપર તેની સારી અસર પડી હતી અને ઘાટકોપર જીવ-દયા સંસ્થા સ્થાપી તેઓએ જીવોને યથાશકિત બચાવવાનો સક્રિય પ્રયાસ પણ કર્યો હતો તેઓ મુબઈના કતલખાનામા કપાતા બધા જીવોને તો કેમ બચાવી શકે ? પણ હા, તેઓએ શકિત પ્રમાણે જીવોને બચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો અને હજી કરી રહ્યા છે

જ્યારે હૃદયમા સદ્‌ભાવના જાગે છે ત્યારે નાનુ સરખું કામ પણ મોટું રૂપ ધારણ કરી લે છે. આવા સમયમા કે જ્યારે જીવોને બચાવવામાં વૉયસરોયની સહાયતા મળી શકે તેમ છે ત્યારે જો વિશેષ સક્રિય પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો ઘણા જીવોની રક્ષા થઈ શકે એમ છે. એટલા માટે આ દિશામા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે જે લોકોમા આ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરવાની શકિત છે તેઓએ આ વિષે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને જેઓમા આવી શકિત નથી તેઓએ પરમાત્મા પાસે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે:—

> ધર્મ જિનેશ્વર મુઝ હિવડે બસો, પ્યારા પ્રાણ સમાન;
> કબહૂ ન બિસરુ હો ચિતારુ નહી, સદા અખંડિત ધ્યાન

હે ! પ્રભુ ! જો તમારુ તેજ મારા હૃદયમા આવી જાય તો હુ અનંત શકિતશાળી બની જાઉં અને મારી બધી સાંસારિક ભાવના પણ શાન્ત થઈ જાય

જો કે ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ કરતા મે બધા જીવોને ખમાવ્યા છે પણ મારો ખાસ સંબંધ તમારી સાથે છે ઉપદેશનુ કામ ઘણુ બારીક છે અને ઇચ્છા ન હોવા છતા પણ એવી કોઈ વાત કહી દેવામા આવી હોય કે જેથી આ ચાતુર્માસ દરમ્યાન તમારુ કોઈનુ મન કચવાયુ હોય કે દુ:ખ થયુ હોય, તો હુ બધા સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા બધાને ફરી ખમાવુ છુ અને બધાનુ કલ્યાણ થાઓ એ જ ચાહુ છુ

સમાપ્ત

પરિશિષ્ટ પહેલું

વિહાર નોંધ

[જેઠાણા સ્ટેશન (મારવાડ) થી રાજકોટ શહેર સુધી]

શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી જવાહરલાલજી મહારાજ સાહેબે સવત્ ૧૯૯૧ નુ ચાતુર્માસ શ્રી રતલામમા કરેલ ત્યાથી લગભગ ૨૨૫ માઈલનો વિહાર કરી પૂજ્યશ્રી બ્યાવર અને ત્યાથી જેઠાણા ગામે પધાર્યા હતા શ્રી જેઠાણા (મારવાડ)માં પૂજ્યશ્રી જવાહરલાલજી મહારાજ સાહેબને ચાતુર્માસ માટે રાજકોટ શ્રીસઘે, જોધપુર શ્રીસઘે, બીકાનેર શ્રીસઘે, અજમેર શ્રીસઘે, આદિ શ્રીસઘોએ, વિનતિ કરી હતી જેના જવાબમા પૂજ્યશ્રીએ સવત્ ૧૯૯૨ના ચૈત્ર સુદી ૫ તા ૨૯-૩-૩૬ ને રવિવારને દિવસે ફરમાવ્યુ હતુ કે —

"દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને ખુલ્લા રાખી, સામ્પ્રદાયિક કોઈ કાર્ય આવી પડે અને તે કારણે કોઈ પ્રકારની રોકાણ થઈ જાય તો તે વાત જુદી છે, નહિ તો સુખે-સમાધિએ કાઠિયાવાડ તરફ રાજકોટ-ચાતુર્માસને માટે વિહાર કરવાનો ભાવ છે રોકાઈ જવાનુ કારણ ઉપસ્થિત થાય તો રાજકોટ શ્રીસંઘને તેની સૂચના આપવામા આવે અને શ્રીસઘ મને ઉદારતાપૂર્વક મુક્ત કરે "

આ પ્રમાણે રાજકોટ-ચાતુર્માસ માટે પૂજ્યશ્રીએ ફરમાવ્યુ હતુ અને સવત્ ૧૯૯૨ ચૈત્ર શુકલા ૬ ને દિવસે રાજકોટ તરફ જેઠાણાથી વિહાર કર્યો હતો પૂજ્યશ્રીની સાથે મુનિશ્રી વક્તાવરજી મ૦, મુનિશ્રી સૂરજમલજી મ૦, મુનિશ્રી મોહનલાલજી મ૦, મુનિશ્રી શ્રીમલજી મ૦, મુનિશ્રી ચુનિલાલજી મ૦, મુનિશ્રી મોતીલાલજી મ૦, મુનિશ્રી ગોકુલચદજી મ૦, મુનિશ્રી ફુલચદજી મ૦, આદિ સતો હતા *

જેઠાણાથી રાજકોટ સુધીના લગભગ ૪૫૦ માઈલના પૂજ્યશ્રીના વિહારની સક્ષિપ્ત નોધ આપવી યોગ્ય જણાયાથી નીચે પ્રમાણે આપવામા આવે છે

સંવત્ ૧૯૯૨ ચૈત્ર શુકલા ૬ ને દિવસે જેઠાણા (મારવાડ) થી કાઠિયાવાડ તરફ વિહાર

માઈલ	ગામ	જૈન ઘર	માઇલ	ગામ	જૈન ઘર
૫	ખરવા	૩૦	૫	બ્યાવર	૪૦૦
૩	ચોકી (પીપલોદા)				

ચૈત્ર શુકલા ૧૧ ને ગુરુવારને દિવસે બ્યાવરથી વિહાર

૩	જાલિયા,	૪	૭	બર	૨૫
૬	સેદડા	૦	૬	રાયપુર	૬૦

* મુનિશ્રી સૂરજમલજી મ મુનિશ્રી શ્રીમલજી મ અને મુનિશ્રી ચુનીલાલજી મ સ ૧૯૯૧ નુ ચાતુર્માસ અહમદનગરનુ હોવાથી, તેઓ અહમદનગરથી જેઠાણા સુધી લગભગ ૯૦૦ માઇલનો વિહાર કરીને આવ્યા હતા અને ત્યાથી પૂજ્યશ્રીની સાથે કાઠિયાવાડ તરફ આવેલ હતા

માઈલ	ગામ	જૈન ઘર	માઈલ	ગામ	જૈન ઘર
૨	ઝૂઠા	૨૦	૪॥	બગડી	૧૦૦
૪	પીપલ્યા	૩૦	૪	સીયાટ	૧૨
૩	કુરમાસ	૧૫			
૩	ચંડાવલ સ્ટેશન	૧ (મેસરી)	૬	સોજત	૩૦૦

(પૂજ્યશ્રી સોજતથી પાલી ગયા હતા. શ્રી મોહનલાલજી મ૦, શ્રી સૂરજમલજી મ૦ તથા શ્રી ગોકુલચંદજી મ૦ આદિએ સોજતથી સીધો વિહાર કર્યો હતો)

સોજતથી પાલી.

માઈલ	ગામ	જૈન ઘર	માઈલ	ગામ	જૈન ઘર
૫	ધેનાવ	૧૨	૫	જાડણ	૧૫
૩	ઢાંકડી	૧૦	૨॥	મઠ	૦
૨	વાધાસ	૦	૮	પાલી	૨૫૦

પાલીથી પાલણપુર

માઈલ	ગામ	જૈન ઘર	માઈલ	ગામ	જૈન ઘર
૬	ભેસાણા	૧૫ (તેરાપંથી)	૬	બેડા	૧૦૦ (સંવેગી)
૪	દુધોડ	૨૫ (સંવેગી તેરાપંથી)	૬	નાના	૧૦૦ („)
૪	ખારચી સ્ટેશન	૨૦	૬	સાદલવા	૨૫ (સરદારના)
૪	બાવરો		૫	પીંડવાડા	૧૦૦ (સંવેગી)
૪	ધાબલી	૨૦ (સંવેગી તેરાપંથી)	૫	કોજરા	૯ („)
૪	વીસાલિયા	૧૫	૨	પેશવા	૨૦ („)
૪	ગુસી	૧૦૦	૪	ધનારી	૨૦ („)
૨	ખાડ	૮૦ (સંવેગી)	૨	ભાવરી	૯
૫	કીરવા	૧૦ („)	૨	ઓડવાણીયા	
૨॥	બાલરાઈ	૨૦ („)	૬	ભારજા	૨૫
૨	ઢોલારાગામ	૧૫ („)	૩	કિરવલી	
૨	નરહયા		૫	ખરેડી	૩૦
૩	કેનપરા		૬	બીસડા	૩
૬	બામ્રી	૨૦ (સંવેગી)	૨	આચલ	૬
૪	સાડેરાવ	૬૦ સ્થાનકવાસી ૪૦૦ (સંવેગી)	૬	કીડોતર	૪
			૨	સરોતરા	૪
૨	સિંદરુ	૨૦ (સંવેગી)	૪	ઇકબાલગઢ	૬ (અગ્રવાલ)
૪	નેતરા		૬॥	ચીત્રાસણી	૧૨
૫	શીવગંજ	૫૦૦ (સંવેગી)			
૬	બાદલુ		૭	પાલણપુર	૨૫૦

સંવત્ ૧૯૯૨ વૈશાખ વદી ૧૧ ને દિવસે પાલણપુરથી વિહાર

માઇલ	ગામ	જૈન ઘર	માઇલ	ગામ	જૈન ઘર
૩	જગાણા	૨૫	૬	ઓરિયાવી	૧૨
૫	મજાધરુ	૮	૬	જોટાણા	૦
૬	ધારેવાડ	૦	૪	બાલસાસણ	૮
૪	સિદ્ધપુર	૨૫	૫	ભોયણી	૦
૪	કામલી સ્ટેશન	૨૦	૩	દેતરોજ	૧૦
૪	ઊંઝા	૧૦૦	૩	કાજ	૦
૩	ઐઠાણુ	૧૦	૨	રામપુરા	૦
૬	ધાઉં	૮	૪॥	ભંકોડા	૮૦
૨	પૂલનિએં	૦	૫॥	જકશી સ્ટેશન	૦
૩	મેસાણા	૪૦૦	૬	વીરમગામ	૨૦૦

સંવત્ ૧૯૯૨ જેઠ શુદી ૮ ને દિવસે વીરમગામથી વિહાર

માઇલ	ગામ	જૈન ઘર	માઇલ	ગામ	જૈન ઘર
૫	વણી	૩	૭	મુળી	૧૦૦
૩	સાબલી ગામ	૭	૪	સોમાસર	૦
૨	સાબલીરોડ સ્ટેશન	૦	૬	ડોલીયા	૬
૬॥	ઢાંકી (લીલાપુર રોડ)	૧	૪	શાહપર	૦
૨	લીલાપુર	૧	૯	ચોટીલા	૧૫૦
૬	લખતર	૧૫૦	૫	ચોરડી	૦
૪	બાપોદરા	૨	૬	બામણબોર	૦
૬	રાજપરા	૧૨	૪	કુહાડવા	૨
૪	વઢવાણ	૪૦૦	૫	માલીયાસણ	૮
૪	વઢવાણ કાંપ	૪૦૦	૫	રાજકોટ સદર (જેઠ વદ ૧૩ બુધવાર)	
૭	ગોદાવરી	૮			

સંવત્ ૧૯૯૨ અષાડ શુદી ૩ સોમવારને દિવસે રાજકોટ નગર પ્રવેશ અને ચાતુર્માસ

પરિશિષ્ટ બીજું

[શ્રી રાજકોટના સંવત્ ૧૯૯૨ ના ચાતુર્માસ દરમિયાન જુદાં જુદાં ખાતાંઓને અંગે ફંડફાળા વગેરે થએલ તેની સંક્ષિપ્ત નોંધ]

રૂા. ૫૫૦૩ શ્રીસૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના પ્રકાશન માટે.

૩૦૦૧ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી છગનલાલજી મૂથા બલુન્દાવાળા બેંગલોર **પૂજ્યશ્રીના જન્મોત્સવ પ્રસંગે**

૧૦૦૧ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી લક્ષ્મીદાસ પીતામ્બરદાસ, પોરબંદર

૫૦૧ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી ચુનીલાલ નાગજી વોરા રાજકોટવાળા.

૧૦૦૦ શ્રી રાજકોટ સંઘના ભાઇઓ તથા બ્હેનો તરફથી.

૫૫૦૩

રૂા. ૧૮૭૨ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રીના વ્યાખ્યાનોના પ્રકાશન માટે.

૧૦૦૧ શ્રીયુત્ ચુનીલાલ નાગજી વોરા–રાજકોટ

૨૫૧ શ્રીમાન્ દુર્લભજી ત્રીભોવનદાસ ઝવેરી–મોરબી

૨૧૦ શ્રીમાન્ અમૃતલાલ રાયચંદ ઝવેરીના ધર્મપત્ની અ. સૌ. કેસરબ્હેન–મુંબઇ.

૨૧૦ શ્રીમાન્ રતનચંદ ગગલચંદ ઝવેરીના ધર્મપત્ની ગ. સ્વ. ચંપાબાઇ મુંબઇ.

૨૦૦ જુદા જુદા ભાઇઓ તથા બહેનો તરફથી

૧૮૭૨

રૂા ૨૧૫૨ અહમદનગર પ્રાંતના દુષ્કાળ નિવારણ માટે

૩૦૧ શ્રીમાન્ વેલજી શામજી વીરાણી–રાજકોટ.

૨૦૧ શ્રીમાન્ ચત્રભજ કચરા લાખાણી–રાજકોટ

૧૬૫૦ જુદા જુદા ભાઇઓ બ્હેનો તરફથી.

૨૧૫૨

રૂા. ૨૫૦૦ શ્રીરાજકોટ પાંજરાપોળના જાનવરોના સામાન્ય ચાલુ નીભાવ માટે

૨૫૦૦ શ્રીપર્યુષણમા અલગ અલગ ભાઇઓ તથા બ્હેનો તરફથી ફાળો થયો તે.

રૂા ૩૨૫૭ શ્રી રાજકોટ પાંજરાપોળના કાયમી નીભાવ અર્થે

૧૧૦૨ શ્રીયુત્ કાનજી પાનાચંદ ભીમાણી રાજકોટ તરફથી.

૫૫૧ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજ સાહેબની જન્મતીથિમાટે

૫૫૧ તેમના ધર્મપત્નીના આત્મહિતાર્થે

૧૧૦૨

૫૫૧ શ્રીયુત્ રેવાશંકર જાદવજી ઉદાણી, રાજકોટ

૫૫૧ શ્રીયુત્ હરીલાલ શીગજ દોશી, રાજકોટ
૫૫૧ શ્રીયુત્ હરીલાલ રૂગ્નાથ ગાધી, રાજકોટ
૫૫૧ શ્રીયુત્ ભાણજી કાળીદાસ ખોધાણી, ગજકોટ
૫૫૧ શ્રીયુત્ પ્રાણજીવન નારણજી પારેખ, ગજકોટ

૩૮૫૭

રૂા. ૧૨૦૦ શ્રી જૈન ગુરુકુળ-બ્યાવરના નીભાવ માટે પાચ વગ્સ સુધીની નવ તિથિ તરીકે

રૂા. ૧૦૦૦ શ્રી રતલામ હિતેચ્છુ શ્રાવક મડળ માટે

૫૦૦ શ્રીમાન્ શેઠ લક્ષ્મીદાસ પીતાબર, પોરબદર પહેલા વર્ગના સભ્ય તરીકેનુ લવાજમ
૨૦૦ બીજા વર્ગના બે સભ્યો તરીકેના લવાજમના
૩૦૦ ત્રીજા વર્ગના સભ્યો તરીકેની ફીના તથા ઇનામ માટે

૧૦૦૦

રૂા ૧૫૦૨ શ્રી કાઠીઆવાડ નિરાશ્રિત બાળાશ્રમને સહાયતા

૫૦૧ ગવસાહેબ શેઠ ગ ભીગ્મલજી લક્ષ્મણદાસજી, જલગાવ
૨૫૧ શ્રીમાન્ શેઠ બરધભાણજી નથમલજી પિત્તલીઆ, ગતલામ
૭૫૦ જુદા જુદા મારવાડી મીજબાન ભાઇઓ તથા બહેનો તગ્ફથી

૧૫૦૨

રૂ ૨૫૦૦ મીજબાનો તરફથી સહાયતા પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રીના દર્શનાર્થે કાઠીઆવાડ તથા ગજપુતાના, મારવાડ વગેરે પ્રદેશમાથી મીજબાનો આવતા તેઓના તગ્ફથી ગજકોટની સસ્થાઓ જેવી કે પાજરાપોળ, જૈન બોર્ડીંગ, જૈન બાળાશ્રમ, જૈનશાળા, શ્રાવિકાશાળા વિગેરેને સહાયતા મળી તે

રૂા ૫૨૫ શ્રી સંઘના લ્હાણા માટે શ્રીમાન્ શેઠ તારાચદજી પુનમચદજી ગેલડા, મદ્રાસવાળા તગ્ફથી શ્રી રાજકોટના સકળ જૈનસઘમા પીત્તળની થાળીનુ લ્હાણુ કર્યુ તેના

રૂા ૧૦૦ શ્રી ઘાટકોપર જીવદયા સંસ્થાને

રૂા. ૧૦૦ શ્રી હરિજન ફંડમાં પૂજ્ય મહાત્મા ગાધીજી પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રીની મુલાકાતે પધારતા તેની ખુશાલીમા હરિજન ફડમા

રૂા ૨૫૦ શ્રી જીવદયા ખાતે પૂજ્ય આચાર્ય મહાગજશ્રી અમુલખઋષિજી મહાગજ તથા બાળ બ્રહ્મચારી મહાસતીજી શ્રી પાર્વતીબાઇ સ્વામી કાળધર્મને પામતા જીવદયા ખાતે.

રૂા ૧૩૨૫ શ્રી સ્વામી વાત્સલ્યનાં જમણ માટે ફાળો થએલ તે.

રૂા. ૮૬૦૦ શ્રી ચાતુર્માસ સમિતિ-બાબતે મીજબાનોના ભોજન ખર્ચ માટે

૧૦૦૦ શ્રીમાન ગામજી વેલજી વીગણી, ગજકોટ
૬૨૫ શ્રીમાન્ રામજી માણેકચદ દોશી, ગજકોટ
૫૦૦ ગવસાહેબ ઠાકરશી મકનજી ઘીઆ, ગજકોટ

૫૦૦ શ્રીમાન્ અમૃતલાલ વીરપાલ પારેખ, રાજકોટ
૫૦૦ શ્રીમાન્ તલકશી માણેકચંદ દોશી, રાજકોટ
૫૦૦ શ્રીમાન્ ચુનીલાલ નાગજી વોરા, રાજકોટ
૩૭૫ શ્રીમાન્ કાનજી પાનાચંદ ભીમાણી, રાજકોટ
૨૫૦ ડૉકટર નરસીહદાસ ત્રીકમજી કોઠારી, રાજકોટ
૨૫૦ ડૉકટર રાવસાહેબ લલ્લુભાઈ છગનલાલ શાહ, રાજકોટ
૨૫૦ શ્રીમાન્ જગજીવન હેમરાજ મોદી, રાજકોટ
૧૭૫ શ્રીમાન્ ગોપાલજી ભીમજી પારેખ, રાજકોટ
૩૫૨૫ જુદા જુદા ભાઇઓ તરફથી

૮૬૦૦

[નોટ આ ફંડમા જે વધારો રહેવા પામેલ તે ઘણીવાર પાછો આપવામા આવેલ હતો]

રૂા. ૫૦૦ શ્રી વળામણાના સ્વામી વત્સલ માટે—શ્રીમાન્ ન્યાલચંદ સોમચંદ દફતરી રાજકોટવાળા તરફથી

રૂા. ૨૫૦ શ્રી જ્ઞાન ખાતા માટે—શ્રીમાન્ કરસનજી દેવરાજ વકીલ, રાજકોટ તરફથી.

આ ઉપરાંત ચાતુર્માસ દરમ્યાન વખતોવખત પ્રભાવના, તપસ્યાવાળાને લ્હાણા, પોષધવ્રતવાળાને પારણા, મીજમાનોને પ્રીતિભોજનો, સિજાતા ધર્મભાઈઓને સહાયતા, જૈનશાળાના બાળકોને ઈનામો, મારવાડી તપસી ભાઈ માણેકચંદજીના પારણા ઓચ્છવનો વરઘોડો વગેરે અનેક રીતે ધર્મપ્રભાવના થએલ હતી

પરિશિષ્ટ ત્રીજું

સંવત્ ૧૯૮૨ ના ચાતુર્માસ દરમ્યાન પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી પાસે

સજોડે શીયળવ્રત લેનારાઓની શુભ નામાવલી

૧ મહેતા વાલજી અમુલખ, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ મોતીબાઈ

૨ શ્રીમાન્ શેઠ તારાચંદજી પુનમચંદજી ગેલડા, મદ્રાસ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ રામસખીકુંવરબાઈ.

૩ કામદાર ડાહ્યાલાલ ગોરધન કંડોરણાવાળા તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ મણીબાઈ

૪ મહેતા મનસુખલાલ નારણજી બાલભાવાળા તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ પ્રેમબાઇ

૫ શ્રીયુત્ ચુનીલાલ નાગજી વોરા, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ સાકળીબાઈ

૬ શેઠ ન્યાલચંદ હંસરાજ, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ. કેસરબાઇ

૭ મહેતા રેવાશંકર રણછોડ, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ અમૃતબાઇ

૮ શ્રીયુત્ લક્ષ્મીચંદ નરભેરામ ભીમાણી, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ ડાહીબાઇ.

૯ પારેખ મણીલાલ નાનચંદ, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ અમૃતબાઈ

૧૦ શાહ ધારશી જેઠાભાઇ, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ રળીઆતબાઇ

૧૧ શાહ ઠાકરશી ખેતશી, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ જીવીબાઇ

૧૨ કોઠારી મોતીચંદ કાળીદાસ, રાજકોટ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ. સૌ સમરતબાઇ

૧૩ શ્રીયુત્ અમૃતલાલ માનસંગ પારેખ, લોધીકાવાળા તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ જુમખબાઈ.

શીયલવ્રત અંગીકાર કરનાર ઉપરના દરેક ભાઇને શ્રી રાજકોટ સંઘ તરફથી ગરમ સાલ તથા દરેક બહેનને સૌભાગ્યનો સાડલો પોશાક તરીકે આપવામાં આવેલ હતા

તેમજ

શ્રીયુત્ જેચંદ અજરામર કોઠારી તથા તેમની દીકરી અ સૌ મણીબાઈ તરફથી દરેકને ચાંદીના રકાબી પ્યાલાની ભેટ આપવામાં આવી હતી

શુદ્ધિપત્ર

પાનું	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૭૩	૯	विबुधार्चित पादपीठ	विबुधार्चितपादपीठ !
૩૭૫	૩	કૂટશાલી	કૂટશાલ્મલી
૩૭૭	૩	જીવ	જીભ
૩૭૭	૨૧	વિચારો	વિકારો
૩૯૨	૫–૬–૧૫–૧૬–૨૬	દોળી	દોરી
૪૦૧	૧૩–૧૭	ક્ષિપ્ર	ક્ષિપ્ત
૪૧૧	૧૫	કવળ	કેવળ
૪૧૨	૩૬	સુદર્શનને શૂળી વિષે	સુદર્શનને શુળી ચડાવવા વિષે
૪૩૨	૨૦	તેનુ	તેને
૪૪૦	૨૦	ડોરવો	પાડવો અને ડોરવો
૪૪૧	૨૨	આપી	આપવા દઈ
૪૫૦	૨૩	કાપી	ડાંભી
૪૫૩	૨૯	સમાજમા	સમજમાં
૪૫૬	૭	છે	છું
૪૫૮	૩૦	સુમતિ	સમિતિ
૪૬૦	૧૪	હુ	તુ
૪૯૬	૩૨	અનિષ્ટ નેમી	અરિષ્ટનેમી
૪૯૮	૩૪	સગરને	સાગરને
૫૦૦	૫	અસારે યો	અસારે જ્ઞાની યોં
૫૦૮	૪	ચાહવા	માગવા
૫૦૯	૨૨	જા	જો
૫૧૮	૨૪	બનાવાની	બનવાની
૫૧૮	૨૪	સનાથ મટી	અનાથ મટી
૫૫૩	૨	વિચલિત થયા	વિચલિત ન થયા
૫૮૪	૩૪	પ્ર ત	પ્રીતિ
૬૧૦	૧૯	ईश्वर परिधानाद्वा	ईश्वर प्रणिधानाद्वा
૬૧૦	૨૦	–પરિધાન	–પ્રણિધાન
૬૧૬	૨૬	હરિણી	હરિણીએ
૬૫૨	૧૩	ને મુનિનો	તે મુનિનો
૬૬૧	૧૪	સમુચ્ય રૂપે	સમુચ્ચય રૂપે
૬૬૬	૩૪	શિથિલતા રાખવામા	શિથિલતા ન રાખવામા
૬૭૦	૨૧	તુ	તે
૬૭૩	૨૧	पराणिय	पराणि य